

આ અંકમાં—

ચેકર

પત્રવ્યવહાર

પ્રાશ્નત્ય સરકૃતિ

પરિવર્તન

મુશામરા પ્રવૃત્તિ

હવાહી-નબી ફર્માન

આનામકી દુન્યા

ફતાવા

'રહેલીન'

'રખને બાહમ'

'બનાવીને'

'મૃત્યુ-પવન'

'કિસીકા કારવાં મેરા'

તત્ત્વી.

'વહશી'

અવસ્થાપત્ર

ક તાલુકા

એમ. એમ. પી. રાંદેર. સામાન સ્વીકાર

૨૦૦) જનાબ શેઠ દિલ્લ રાખાન રહીમખાન સા. રાંદેર.	૨૫૦) મેસર્સ ઇ. એ. રાંદેરીઅન લી. કલકત્તા ૫) હાથ મી કાશિમ અલી બામ રાંદેર
૪૦) જનાબ શેઠ આફ઼કાના એક ગૃહસ્થ હા. હબશાલીમ અહમદ ઈનાર રા. તાકેશ્વર.	૫૦) મેસર્સ ઇસ્માઈલ મુહમ્મદી એન્ડ સન્સ ડરબાન.
૧૦૧) જનાબ શેઠ મોહમ્મદ બક્ષ એ. પટેલ બી એ. દાહોદ.	૨૫) શેઠ હસનખાન દાહખાન કલકત્તા. ૧૫) મર્દમ શેઠ ઇસ્માઈલ મુહમ્મદ મોદન રાંદેર
૫૦) હાથ યુસુફ ઇસ્મન એન્ડ કું મુંબઈ.	૨૦૦) મર્દમ હાથ મુહમ્મદ પીરબાઈ ફેન્સી, સાના વારસો તરફથી રાંદેર.
૧૦) યુએદાખીખી તિલાવરખાન રહીમખાન રાંદેર	૧૦૦) શેઠ મી દાઉદ દખ્ખરાલીમ મોતાલા બી. એ. મુંબઈ.
૧૫) કુલસુખીખી " " "	
૧૦૦) શેઠ મી મુહમ્મદ યુસુફ સુરગા મોરિશ્વસ	

સુરત ખાતેથી

શેઠ હાથ જુમખાન નૂરમુહમ્મદ શાજસ સાં રા. ૨૦૦)	શેઠ જી. એમ રેવેવાલા સા. રા. ૨૫)
૧૦૩ દઈમન્દ મુરિશ્વ ગૃહસ્થ રા. ૧૦૦)	" જી. એમ. એ. કીનખાખલા રા. ૫૧)
૫૬ અખ્દુરરહમાન છોટુબાઈ (સિદ્ધક હાકિસ) રા. ૧૦૦)	" આદમઅલી યુસુફઅલી સાં રા. ૭૭)
મેસર્સ કાદિર એન્ડ હાશિમ એન્ડ કું રા. ૨૫)	" મુશ્તા અખ્દુલઅલી મુશ્તા નૂરબાઈ રા. ૫૧)
મેસર્સ હાથ હાશિમ એન્ડ સન્સ રા. ૨૫)	" હાથ હુસૈન સિદ્ધીકબાઈ મોતીવાલા રા. ૨૫)
શેઠ છોટુબાઈ અહમદબાઈ કટપીલવાલા રા. ૨૦)	" સિદ્ધીકબાઈ વાધજાડરીવાલા સાં રા. ૨૫)
શેઠ એમ. એ. નૂરમુહમ્મદ શાજસ સાં રા. ૫૦)	મેસર્સ અહમદ એન્ડ કું રા. ૫૦)
" હાથ તિલાલ હાથ અ. રહમાન સાં રા. ૧૫)	મેસર્સ મોહમ્મદબાઈ અ. રહેમાન એન્ડ અધર્સ રા. ૨૫)
" અ. કાદિર પીરમુહમ્મદ વાધજાડરીવાલા રા. ૨૫)	શેઠ મુહમ્મદબાઈ યુસુફઅલી બહરી સાં રા. ૭૫)
" ઇસ્માઈલ બાબુબાઈ દેસાઈ સાં રા. ૫૧)	શેઠ મુહમ્મદ દાવજી દાહબાઈ અને બાઈએ રા. ૧૦૦)
	શેઠ પીરમુહમ્મદ અ. રહીમ સન્સર રા. ૫૦)

‘ગીવ એન્ડ ટેક’ સ્ટોર્સ

(Government Approved Cloth Shop)

ગ્રાંટ બજાર : સુરત.

તા સોજન્યથી

- ૦ સ્ટાઈલીશ લેડીઝ ફુટવેર માટે
- ૦ મંજુલ શુઝ માટે....
- ૦ નવી ડિઝાઈનો માટે....

જોન બેરલ

...નામ વાદ રાખો...

John & Baral

જોન બેરલ શુ કું. (ઈન્ડીયા)
સર શીરોઝશાહ મહેતા રોડ
મુંબઈ. ૧ તરફથી પ્રકાશિત

ચરમા માટે
આ
એક જ સ્થળ

હાતીન અધર્શ

અપ્પલ રહેમાન સ્ટ્રીટ
મુંબઈ-૩.

સુસ્તિમોની છેલ્લા ૨૫ વર્ષથી
સેવા બજાવતું

“ઈન્સાઈ” (સાપ્તાહિક)

તંત્રી:-મુન્શી ફતેહખાન “દિલ્લશી”

વાર્ષિક લિવાજમ:-

દિંદ શ. ૫ : પરદેશ સી. ૧૨ છુટકે બે આના.

છુટકે બદારગામ અઢી આના.

આજેજ આહકે તરીકે નામ નોંધાવો.

ઈન્સાઈ ઓફિસ, ઈસ્લામપુરા,
મુંબઈ-૪.

પુરુષાતન વધારનાર મહા વાજકરણુ
તથા અદ્ભુત શક્તિવર્ધક દવા તરીકે છેલ્લા
૫૦ વર્ષો થયાં વિશ્વાસ અને સંતોષથી વપરાતી-

અનંગમિભાયાકૃતી

કિંમતી તથા પૌષ્ટિક વનસ્પતીઓ નાખી બનાવવામાં આવતી આ દિવ્ય યાકૃતી
કમળેરી તથા શીથીલતા મટાડી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે તથા નિરાશ વૃદ્ધો અને
શક્તિહીન યુવાનોને પણ જુવાનીનું જોગ, જુસ્સો તથા ખરી મર્મીષ બક્ષી સંસાર સુખનો
અમમ્મ આનંદ આપે છે. કિ. શીશી ૧ના રૂ. ૧૦)

અનંગપ્રભા તેલ

ગમે તે કારણથી પુરુષના શુભ ભાગેમાં આવેલ ખામીઓ દુર કરી ખરું પુરુષાતન
અપાવનાર, લગાડવાનો મહાન ચમત્કારિક તીથો. કી. શીશીના રૂ. ૧૫).

મુખ્ય ધ્રાંચ:- મદન મંજરી ફાર્મસી
કાલ્યાદેવીરોડ, રામવાડી નાકે હેડ ઓફીસ:-જામનગર (કાઠીયાવાડ).

સુરત:-ડી એન. પટેલ-કણ્ઠપીઠ. સિદ્ધપુર:-ગાંધી અખ્યાલાલ હામનલાલ વેડાવાલા.
નવાપુર:-અબ્દુલભીયાં કાનુભીયાં-લાલટ જાગર. ગોધરા:-એ. એમ કાલોલવાલા-મોટાજાગર.

સુરતના જાણીતા કવોલીફાઇડ

દાંતના ડોક્ટર ડાકાભાઈ તાડીવાલા
L. D. Sc.

દાંતને લગતું દરેક કામ ધણીજ કીધાયતે
અમેરીકન પદ્ધતિ પ્રમાણે કરનાર.
લાલમેટની ઉપર, સુરત.

ખાકસાર સાઈકલ માટ

લામડાચોડ, સુરત.

સાયકલને લગતું દરેક કામ ધણીજ કીધાયતે
કરવામાં આવે છે, એકવાર પધારી ખાતી
કરો

ઘરની પાળેલી લેસોનું રચ્ચ અને તાણું

❀ દૂધ ❀ દહીં ❀ ઘી

નેશનલ ડેઈરી, ચોકખજાર, સુરત.

[૪-૪૫]

સંપાદકીય

તે વહદદ્દ-લા શરીરનો લાખ લાખ શુક છે કે તેના હબીબે પાક (સલ્મ)ના તુફાનથી 'કારવાં'ની વયના છ વર્ષો પૂરા કરાવી સાતમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરવા શક્તિમાન થયું. સપ્ટે. ૧૯૩૯ની તા. ૫ મીએ પ્રથમ અંક પ્રગટ થયો અને તેજ સપ્તાહમાં વિનાશકારી વિશ્વયુદ્ધ આરંભાયું. જગતનું કોઈ જડ કે ચેતન પદાર્થ કે પ્રાણી ભાગ્યેજ બાકી રહ્યું હશે કે જેને આ યુદ્ધની જ્વાળા નહીં લાગી હોય. 'કારવાં'ને પણ તેમાં પુષ્કળ, ખમયું પડ્યું. બર્માના પતનથી અને આફ્રિકાની અનિયમિત ટપાલ અને પરમિટ પદ્ધતિએ ગ્રાહકોની સંખ્યા ઘટાડી દીધી હતી પણ હવે યુદ્ધની સમાપ્તિ થઈ ચૂકી છે એટલે આશા રહે છે કે ટુંક સમયમાં પ્રથમ જેવી યુદ્ધ પહેલાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશેજ, અને જે આશાએ 'કારવાં'નું પ્રકાશન શરૂ થયું હતું તે બંધીએ ઇચ્છાઓ ખુલાચે પાક પૂરી કરશેજ.

ગત વર્ષમાં બિરાદર 'નિસાર'ના સહકારથી સાહિત્યની દ્રષ્ટિએ 'કારવાં' શુદ્ધ અને શિષ્ટ સાહિત્ય પીરસી શક્યું હતું એ ખાસ નોંધપાત્ર છે. બિરાદર 'એકાર' તેમની અંગત શૈક્ષણિક અંગે વધુ સહકાર તો આપી શક્યા નહીં પણ 'આવાઝ હી દુન્યા' માટે નિયમિત રહ્યા છે. 'ઈસ્લામી શિક્ષણ' માટે જો મૌં અ. રફીખ સાદિક અને 'ફતાવા' માટે જો મૌં અહમદ અશરફ સાહેબો 'કારવાં'ના જન્મથી ઈર્ષ અત્યાર સુધી સહકાર આપી રહ્યા છે તે માટે જો એહસાન નહીં દર્શાવીએ તો એહસાન-ફરામોશ ગણાઈએ.

બિરાદરે, હિસામાઈ, સાયેહ બકીલી, 'પિખાસુ', એક અંકનું સંપાદન કરનાર 'વલી' અને અન્ય લેખક કવિ બિરાદરો જે વારંવાર સહકાર આપી રહ્યા છે તેમનો આ તકે આભાર માનીએ છીએ અને આશા છે કે નૂતન વર્ષમાં પણ તેઓ 'કારવાં'ને પોતાનું ગણી સહકાર આપી એહસાનમંદ કરતા રહેશે. વેપારી બંધુઓ જાહેર ખખર આપી હપ્ત કરી રહ્યા છે તેમનો પણ આભાર માનીએ છીએ.

ગોત્રી પ્રેસના માલિકો મેસર્સ રાયુમાઈ અને મગનલાલે કદી પણ અનિયમિતતા દર્શાવી નથી અને સમયસર 'કારવાં'નું પ્રકાશન અને પોસ્ટીંગ થતું રહે તે માટે ઘટતી કાળજી રાખી છે તે માટે તેમના પણ ઋણી છીએ.

અંતમાં યુદ્ધના સળએ 'કારવાં' માટેના જે જે મનસુખા અને વિચારણાઓ મુશ્કેલી રાખવા ફરજ પડી હતી તે ખુલાપાક પૂરી કરવાની શક્તિ અર્પે, -અમીન.

'વહદરી'

ઈલાહી ફર્માન (ફુઆન)

(૩૫૫) જે કોઈ ઈબ્રત ચાહે તો સઘળી ઈબ્રત ખુદાનેજ માટે છે. સારી વાત તેનાજ તરફ ચડે છે અને નેક કામ તેને ચઢાવી લે છે; અને જે લોકો ખુરાઈઓના પ્રખંધમાં છે તેમને માટે સખત અઝાબ છે. અને તેમનો દાવ નાખૂદ થઈ જશે. (ફુઆન)

x

x

x

(૩૫૬) અને કોઈ (પાપનો બોલો) ઉઠાવનાર બોલો (ના પાપ)નો બોલો નહિ ઉઠાવે, અને જો કોઈ ભારે બોલવાળો પોતાનો બોલો ઉઠાવતા કોઈને બોલાવે તો પણ કોઈ તેમાંથી જરાએ ઉઠાવે નહિ, સહેને સગો હોય. (ફુઆન)

x

x

x

(૩૫૭) અને તને સત્ય (દીન) આપી ખુશ બળર અને 'હર સંમયાવનાર' બનાવી મોકલ્યો છે, અને કોઈ ઉમ્મત એવી નથી જેમાં હરાવનાર ન થયો હોય. (ફુઆન)

x

x

x

(૩૫૮) અને આ દુન્યાની જીંદગી તો માત્ર ખેલ અને તમાશો છે, અને આખેરતલું જે ઘર છે તેજ અસહી જીવન છે; કદાચ આ (લોકો) સમજી લેત. (ફુઆન)

x

x

x

(૩૫૯) અને જેમણે અમારી ખાતર મહેનત ઉઠાવી તેમને જરૂર અને અમારા માર્ગો દેખાડીશું. અને બેશક ખુદાપાક નેકીવાળાઓની સાથે છે. (ફુઆન)

નવવી ફર્માન (હદીસ)

(૩૫૫) રસૂલુલ્લાહ સલૉએ ફરમાવ્યું કે “સગાઈ તોડનાર જન્મતમાં જશે નહિ.” એટલે જે માણસ સગાંઓ સાથે ઉપકાર તથા ભલાઈ નહિ કરશે તે જન્મતમાં દાખલ થશે નહિ. (સહીહૈન)

x

x

x

(૩૫૬) રસૂલુલ્લાહ સલૉએ ફરમાવ્યું કે ઈમાનવાળો એક મુરાબમાંથી બે વાર ડંખ ખાતો નથી. (સહીહૈન)

x

x

x

(૩૫૭) રસૂલુલ્લાહ સલૉએ ફરમાવ્યું કે સ્ત્રી પોતાના ધણીની હાજરીમાં તેની રજા વગર નક્કલ રોએ રાખે નહિ; અને ધણીના હોવા છતાં તેની રજા વગર કોઈ કામ માટે અન્ય કોઈને ઘરમાં બોલાવે નહિ. અને ધણીની કમાઈમાંથી તેની વગર રજાએ ખુદાની રાહમાં જે ખર્ચ કરશે, તો તેના અડધો સવાળ તેના ધણીને મળશે. (મુસ્લિમ)

x

x

x

(૩૫૮) રસૂલુલ્લાહ સલૉએ ફરમાવ્યું કે તમે મરણ પામેલાઓને ગાળો લાંડો નહિ, અને ખુરૂ કહો નહિ. કારણ કે તેઓ પોતાની કસ્ણીને પહોંચી ગયા છે. (ખુખારી)

x

x

x

(૩૫૯) રસૂલુલ્લાહ સલૉએ ફરમાવ્યું કે વગર પાકીએ નમાઝ કબૂલ થતી નથી. અને ગનીમતની ચોરીથી સદકો કબૂલ થતો નથી. (મુસ્લિમ)

અવાંઝકી દુન્ય

સંભળાવનાર :

...બેકાર...

ભૂત ભાગી જાય છે છતાં તેનો ભય માણુસોના મનમાં ઝડી જાય છે; તેમ લગ્નનું ભૂત ભાગી ગયું છતાં તેનો ભય ઓછો નથી. યુદ્ધ ગયું પણ તેણે જનભાવેણે 'ડિફેન્સ એક્ટ' હજી હિંદમાંથી ગયો નથી. જાણો છો કેમ 'અમૃતધારા' જેવી દવા સેકડો રેગીમાં કામ આવે છે તેમ 'ડિફેન્સ એક્ટ' ગમે તે ચમકે, તે તે સંમેલોમાં લાગુ પાડી શકાય 'જ્યાં પડેએ રવિ ને કવિ; ત્યાં પડેએ ડિફેન્સ ટેકટની છવિ.' એવી નવી કહેવત કૃપરિચત થવી જોઈએ. મહા ભારવાધી, પ્રતરમતરથી જો એ જતો હોય તો તેમ કરીને પણ હવે એને કાઢવો જોઈએ? આટલાટલા જુવાને જંગમીયા હિંદમાં છે, છતાં એ અડિએક ટકુની જોગ આડીજ રહ્યો છે! પેલા મેગેટ તાલીમવાળા ઓફિસરો પણ કંઈ ધોળતા નથી તો! ભૂત, ચૂરસ, જિન્તાત બધું કાઢે છે તો આ માયા વગરના ખરીસને કેમ કાઢતા નથી?

વળી લગાઇ ગઇ છતાં; 'એ ગઈ છતાં એની છબી આંખે નહરમાં!' જેવું થયું હશે? લગાઈ ગઈ પણ એની વફાઈ દીકરીઓ રેશનીંગ અને કટ્ટાઇ બાધ ગયો નથી, લાડકો દીકરો કુમારેને સાવધ દીકરી ઓંધ-પરી ગઇ નથી! માપબંધી ગઈ નથી તેમ યાત્રાથી પણ ગઇ નથી! અને નવાઈની વાત તો જુઓ કે દારૂબંધી ગઈ છે; છતાં સખાઈથી ગઈ નથી! તમારે સખામાં બાવળ કચું હોય, કચ્વાડી ગાવી હોય કે મદૂના પ્રયોગ કરવા

હોય કે બનેડી ફેરવી હોય; પણ જ્યાં પચા-સથી પણ માણુસને ભેગો કર્યા કે અગાડથી મંચુરી લેવી પડે! કાગિયાળી છત પધી પડી છે છતાં પેપર કટ્ટાઇ ઉડતો નથી! ગાડીની તંગી મટવા ગાડી છે પણ 'અનાન-કાપડની' તમી મટે એમ લાગતું નથી! એક સામટાં લાખો માણુસને ખારી નાખે એવો 'એટન ઓરમ' તો શોધ્યો છે, પણ એક સામટાં લાખો માણુસ સંતિથી છવી શકે એવી શોધ હજી કેમ થઈ નથી?

અપણુ ઓરમ પડે અમેરિકાએ જંગતને ચોકલ્યું છે; તેમ એની એક બીજી શોધ પણ સમાજને ચોકાવનારી નિપડી છે. પતિ પરદેશ હેસ્ય છતાં કેમ પતિને 'માતા બનવાની' હોસ જોગી હોય, ઘરમાં ધોડીકે જમતું કરવાની તમના જમી હોય તો દેરદ ટ્યુમકારા ગમે તે પુરતું નિર્ધે દાખલ કરાવી બાળક કિપન કરાવી શકાય છે! [માનોઆ અને દાકતરોએ એ પરોપકારી કામનું બીકું ઝાણું છે! દેશની વસ્તી વધારવાનો તથા વર્ણસંકરતા વધારવાનો આ તુરખો રશ્મિગતેજ પરવડે એમ છે. પૂર્વના જંગમીઓએ તો આવી વસ્તુઓથી દુરજ રહેતું સારું છે! રિજીનની પ્રગતિને નામે મેંધાના મુકકમાં શું યઈ રહ્યું છે? બિચારા જીનવાણી-જો તો આંગળાં કરડતા કહેશે કે કડકડોનો કાપુગ આવી પહોંચ્યો છે! અમેરિકામાં નીતિ નેવે મુકાઇ છે. જેમ આજે જગતમાં ધર રજી મુદિણી કુતાં એટ્રેસોમાં માન વધુ હોય છે;

તેમ પ્રગતિગામી લોકોમાં સતિઓ કરતાં દુરની સોદાગરી કરનારીઓનાં ગાન વધી ગયાં છે! ઇંગ્લાંડમાં તો ત્યાંની પરણેલી સ્ત્રીઓની સમાનાં પ્રમુખ એક બાઇએ તો પુરુષો પરદેશમાં ગયે ત્યાં છુટક પ્રેમ કરે; તો સ્ત્રીઓને પણ ગમે તેની સાથે પ્રેમ કરવાનો હક્ક છે! પુરૂષ સમો-વડી થવા માટે પોતાના હક્કોનું રક્ષણ કરવા માટે ભલે પતિતા બતાવે! પણ જ્યાં સુવાળો સદચાર હવે પાપજન ગનાતો નથી ત્યાં આવા સુકા ઉપદેશને કોણ કાને ધરે? ન ધરે તો ભલે; “તમારું તમને મુજારક અમારું અમને આરે છે; તમારું તે તમારું છે અમારું તે અમારું છે!” તેમની પ્રગતિ તેમને મુઆગક આપણી ભેવકરી આપણને!

થાળી પુરાણી છે, થાળીમાં વેંગણ પુરાણું છે; પણ ફક્ત પીરસનાર સોઈયા બદલાયા છે. આ વાત તમારા મગજમાં ખીસા ઠાકવા વિના ઉતરે એવી છે. અર્થાત્તની ટોરી સરકાર ગઈ ને એટલીની મજૂર સરકાર આવી પણ હિંદ માટે તો “વોલી રફતાર બેઠગી, જો પેહલેથી સો અબ્બી હય!” જેવોજ ધાટ છે. વેવલ સાહેબે એકવાર સીમલામાં કાંચું, પીંચું કપાસ થયા પછી; હવે લંડનમાં પાછું મુલાકાત તનું વસોણું ખેચાઈ રહ્યું છે. જોઈએ છીએ જો મુલાકાત મંચનમાંથી શું નીકળે છે? અમૃત કે ઝેર! હિંદની કમનસીબી અને ગુલામીનું આજીબાજી જેતાં ઝેર નીકળવાનોજ વધુ સંભવ છે! પણ ફિક્કર નહિ ઝેરગે ઉતાર ઝેર છેન? કોમવાદનું ઝેર એ ઝેરને ઝેર (તાણે) કરશે! છાપાંબળાઓને માટે આ ગાપળપીના જમાનામાં ખૂબ ખોરાક આવી રહ્યો છે. આનંદો! આનંદો! હે, એડીટરશને; અને સંપાદક મદારાને! કે સુંદણી નંગ આવી રહ્યો છે. એ ચાર મહિના તમારેય લીલાહરે છે. કેઈ ઘણા નાખીને મરધાં લાવશે તો અરસપરસ વતુ મેમેનું ખજાર પણ તેજમાં આવશે! હોળીની ધીસ કે મહોરમના મેલની જમ સુંદણીનામેલ પણ નીકળશે! વોટરોની સેરા કરવા માટે

દેશની લામણી અને કોમની હમદદીનાં ગાડાં ને ગાડાં બંદીને વોટરોને આંગણે હાલવશે! વોટરરૂપિ બુતોને શીશામાં ઉતારવા માટે સુંદણીના ઉમેદવારરૂપિ બૂવાઓ અને તેમના કેન્વાસરૂપિ જમગીયાઓ સુંદણીનાં ડાગકાં વગાડશે; વોટરોને ધૂણાવશે મેં લાગ આવતાં શીશામાં ઉતારશે!

સુંદણીના આ ચક્રમાં ધણાય પેટ ખડખા પોતાના દિલની વરાળ ને અંતરનો ઉમરો જીભને કલમ ધારા હાલવશે. કલમ કશે એક એકથી વધુ મોટી સુધરેલી ગાળો એવી સરસ રીતે શયુગારીને છાપામાં રજુ કરશે કે વાંચકો તો રસમાંજ તરખોળ થઈ જશે! રાષ્ટ્રીય મુસલમાનો અને લીગી મુસલમાનોનાં તો વાગ્યુદ્ધનો આરંભ થઈ પણ ગયો છે. જોઈએ છીએ હવે અખાડામાં શું થાય છે? હંડ-બેહકની તૈયારી જેતાં લીગના પહેવવાનો ફાવે એમ જણાય છે! હવેજ બધાની અસલીલત ખૂલી જશે. જેવી રીતે કે કિલન શેવ પુરુષ અને સ્ત્રીનો બેઢ છાતી અને બાલથીજ જણાય છે! પણ મોટા ઉપાડે વીર-મુકરજીએ હિંદુ-મહાસમાની આગામી સુંદણી માટે એક કરોડની દાકલ પાડી છે; તે કોંગ્રેસની વિરુદ્ધતા કરવામાં એ રકમ કોણ અવશે? હા, સરકારી નોટો છાપનારં છાપખાનાં બે ત્રણ દિવસને માટે ઉછીનાં કે બાડે મળી નવ તો કાગ બને! એક તરફ ‘કોંગ્રેસની જે’ તો ખીજી બાજુ લીગની બેલ-બાજા ચમ રૂછી છે. ત્યારે કોમ્યુનિસ્ટો અને ખીજી પક્ષો તથા સ્વતંત્રોની હાલત ધડાનાં ઠાટલાં જેવી ચમ ગઈ છે!

સાવધાન, માઇઓ અને મોનધઓ, સાવધાન! સુંદણી નંગ શંખ અને નગારાં ઠાકતો આવી રહ્યો છે. સુંદણીના એ વટોળીવામાં કેટલાય પીપળાનાં પાનની જેમ ખરી જશે. કેટલાક દૂધાની જેમજ રહી જશે! કેટલાકના બને હાથમાં લાડા હશે! કેટલાક ખીજીને ગળ્યામાં ઘાલીને ફરશે તો કેટલાક કોપના ગળ્યામાં બરાઇ જશે પણ એટલું ખરું કે

આ ચુંટણી પક્ષોની ચુંટણી હોઈ બંધિતગત આસામીઓ એછા ઉભા થશે એટલે વેલરેનાં ગમ્ત્યાં ઝાઝાં ગરમ થવાનો સંભવ નથી! પણ એડીટરોને તો થી કેળાં થશેનરે?

સર અરહેસર દલાલ વિલાયતનો આંટો ભારી આવ્યા સાથે અમેરિકાની જાત્રાએ કરી આવ્યા. બિરલા, કરતુરભાઈ, સર સુદંતાન ચિતાઈ વગેરે ઉચોગપતિઓ અને વહેપારીઓ પણ જઈ આવ્યા. હિંદના દિતની વાતો કરનારી ગજુર સરકાર વિલાયતમાં મડાઈ ગઈ, છતાં હિંદની વિલાયતમાં જમા પડેલી ૯ અબજની રટર્કીંગ અનામત બાંધેલી છે તે છુટી થાય એમ નથી? બ્રિ. સામ્રાજ્યનો ખીયો મજબૂત હોઈ રટર્કીંગ અનામત ગમે તેટલી કૂદાકૂદ કરે છતાં છુટી થઈ શકે એમ નથી! પતિવ્રતા સ્ત્રીની પેટે એનો બીજુ ધર માડરા માગતીજ નથી. ઉપવાસ દારા ગમે તે વસ્તુનો ઉકેલ લાવનાર મહાત્મા ગાંધી રટર્કીંગ અનામત છુટી કરવા માટે કેમ ઉપવાસ આદરતા નથી? અને હવે તો એ હથિયાર પણ અમેરિકાએ હસ્તગત કરવા માંડ્યું છે. ત્યાં એ ૭૦ વરસના ડાસાએ પોતાના મામતના અમલદારોને સુધારવા માટે ઉપવાસ આદર્યો છે. કોઈ એગ ન સમજે કે ઉપવાસ ચંડીરાડના છેવટના હથિયારરૂપ છે!

લગાઈ પુરી થઈ તેાય નિષ્ણુતો પુરા થયા નથી. હિંદની ગાયોની ઔદાદને સુધારવા માટે અને હિંદને પુરતા ધમાલુમાં ફૂધ પીતું કરવા માટે પરદેશથી એ લાખ સાડો આયાત કરવાની જરૂર છે એમ દોરોના નિષ્ણુત સર દાતારસીંગ કહે છે. શું માનવોની ઔદાદને સુધારવા માટે અહિંથી થોડાક એ કામના નિષ્ણુત રાજવી-એને પેલા સાંઢોના વિનિમય તરિકે પરદેશ નિકાસ કરી શકાય એમ નથી? વિનિમયની વાત આવી તો જણાવવાનું કે સીને સંસારમાં તો પલિનઓતો વિનિમય થવા લાગ્યો છે! નીનાએ, ડામ્યુ. એડ. અહમદ સાથે લગ્ન કર્યું તો ડામ્યુ એડ અહમદની બીબીએ તમાક લઈને નીનાના પતિ સાથે લગ્ન કર્યા! થાય એવાં થઈએ તો

ગામ વચ્ચે રહીએ! એવા સંસારમાં પડવાની કેટલાક દોહથતુરો સલાહ આપે છે. ‘ખાનદાની સ્ત્રીઓએ એ ધંધામાં દાખલ થઈ ધંધાની છજગત વધારવી જોઈએ.’ એવી સલાહ આપનારાઓ આખના અર્તે અકસના પણ આંધળા છે. આપણો સીને સંસાર લગ્નો અને છૂટાછેડાનો રેકાર્ડ તોડતો આગળ વધે છે. તેમ ઇંગ્લાંડનો સમાજ પણ છૂટાછેડામાં આંખ મીચીને આગળ ધપી રહ્યો છે. ઇંગ્લાંડમાં દર આઠવાડિએ એક હમ્બર છૂટાછેડા થાય છે! આપણે જરૂરથી પૂર્વવાસીઓ આટલી ઝડપી પ્રગતિ શી રીતે સાધી શકીએ?

રાહ, ફક્ત થોડીજ રાહ જુવો. જોને માટે તમે કામના ડોળે રાહ જોતા હતા તે મહા-સુજરાત ગરમ મંડળતું પુસ્તક ‘મહાયુજ્જ-રાતની ગજલો’ને તામે હપાઈ ગયું છે. ફક્ત બાઈડોંગ થઈ જાય એટલીજ વાર છે. એકાદ અઘ્યાસવામાં તો વાંચકોના હાથમાં એ આવીય જશે. મહાયુજ્જરાત એકલા મુશાપરાજ કરી જાણે છે એમ નથી? છબતો ઉપયોગ એને આવડે છે; તેમ કસમતો ઉપયોગ પણ એ કરી જાણે છે. ગજલના વિષય પર એમાં હીક હીક અજવાળું પાડવામાં આશ્ચું છે. ગજલ સામે ધૂળ ઉરાડનારાઓ એને જોશે ત્યારે એમના હાથ હેઠ પડશે. મુશાપરા પ્રવૃત્તિ કેવા રંગ લાવી રહી છે તે એનાથી સમજાશે. નવા ગજલકારોને જોનેજવાના એક શુભ ઉદેશથીજ એ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. મંડળના સભ્યોને એ બેટ સજશે અને જ્યારે તેમના હાથમાં એ એટ ફરતી થશે ત્યારે પાનાં ફેરવતાં ફેરવતાં કહેશે કે ‘દેર આમદ દુરસ્ત આવદ!’ આ પુસ્તક ખજારમાં વેચાતું નહિ મળે. ફક્ત સભ્યો-નેજ એ કોટ આપવાનું હોઈ મંડળના સભ્ય બનીને એ મેળવી શકશે. મહાયુજ્જરાતના કસમ-ધારીઓના દર્શન પર એના પૃષ્ઠો પર થઈ શકશે. રાખ્દોના સાપીયા પુરનારાઓનાં પોતાનાં મોઢાં કેવાં છે તે એમાં જોઈ શકશે.

રખતે બાહમં

કેહ રહા હૈ રખતે બાહમ હૈ 'હયાતે મલિદાં;
શઅકો નિકલા હૈ સિતોરોંકા બે મિદકર કરવાં.
હર જમાઅત મુન્તશિર હો બયે યે: મુઝિંકન નો હૈ;
ઇન્તિશાર અપની જગેહ જગમિતે ખાતિર કહાં.

ઝિન્દગાની હસ્તીયે મૌદમસે લેતા હૈ તૂ;
ઐ! તેરી ગદલતકા આલમબી હૈ કયા ખાએ મિરાં.
તૂ સમજતા હૈ કે: ફરદિયત હૈ ખુદ ઐને હયાત;
ઝાતે બેહમતાસે તુઝકા હમસરીકા હૈ યુગાં.

ઇસ્કી પકતાઇમેંબી લાખોં સિક્કાતેં ઝિન્દહ હૈ;
તેરી તન્હાઇકી હર બેચારગી હૈ નાતવાં.
ઝર્ફ, ઝર્ફ હૈ ઇસી ઝન્હરસે જઠળા હુઆ;
તૂ હળાતા હૈ ગિરેખાને કશિરાકી ધજજીયાં.
ઐ કે: અપની બેતગાદુક ઝિન્દગી તારોંસે પૂઝ;
કિસ કદર તારીક તર નિકલા હૈ તેરા ખાઇદાં.
તૂ અગર આહે તો તેરી ઝિન્દગી હો રફે મેહર,
દારનામેં 'તુમાયાં તર હો તેરી દારતાં.
લે સઅક મજમૂઅયે તકવીને હો આલમસે તૂ;
યે: તેરી જમઅયતે ખાતિર તેર દૌનો મકાં.
દેખ અપને રખતે બાહમકી નિગાહોંસે ઇસે,
તેરે સીનહમેં હૈ ખુદ પોશીદહ રાઝે કુન ફિકાં.

જ૦ 'ગાલિખ' નિઝામી

સ્ટેલીન

(નઝમ)

એના લોખંડી પણાની આજ સઘળેં ધૂમ છે,
આગને ધરણી ધ્રુમલે એવી એની ધૂમ છે.
સામ્યના નખશીખ લાવો એમાં મૂર્તિમંત છે?
બલે કે લેનીન સ્ટેલીનમાં ક્યવંત છે!

ધ્યેયલક્ષી ચાલ એની ક્યાંય પણ કરશે નહિ;
એની અવગણના જગતનું કોઇ બળ કરશે નહિ;
નાશ મૂડીવાદનો બસ એજ એની નેમ છે,
તેથી એના માટે મારા દિલમાં સાચો પ્રેમ છે.

વિશ્વમાં વાગે છે ડંકા આજ માર્ક્સવાદના,
હયીમચી ઉઠ્યા છે જેથી મૂળ શાહીવાદના.
સાથીઓનો સાથ? હા! સંનેગને આધીન છે,
એજ સંનેગોમાં બાવિ જંગ બલે લીન છે.

એની ખુદ્દિ અવનવા બેલી રહી છે રાજખેલ,
એની સિદ્ધિમાં જગતની મુંઝવણોનો છે ઉકેલ.

સર્યના પ્રકાશ સામે ક્યાં લગી ટકશે તિમિર;
બાપિમાં સોનાંતું થતો બોલે છું બલે કપીર:

‘આંહુમખ’

પત્રવ્યવહાર

(જુન ૧૯૪૫ (અંક ૧૦) થી ચાલુ)

ન્યુ દિલ્હી તા. ૨૬-૨-૪૩

મિસ્તર દિલકુશા એગ

સ્વીમર 'શીરી'ન વાપા મુંબઇ.

હૃદયંગમ મિત્ર,

તો તમે સરકારી કાંચ અંગે હિતર આફીકા
જાઓ છો, બહુ સારું (મેં) જાણી જોઇને 'મિત્ર'
સંપદ વાપર્યો છે પણ તે માત્ર તમને ખુશ
કરવાને માટે છે. નહિ તો હું એ વાત સારી
રીતે જાણુ છું કે આપણે માત્ર એક બીજના
સાધારણ જોળખાણવાળા છીએ, મિત્રો નથી.)
મેં તમારો પત્ર ખૂબ ધ્યાનથી અને કંઈક
રસથી વાંચ્યો. બહુ ચાલાકીથી લખાએલો છે.
ચાલાકી અને હોશીયારી નગમ ફરેક પત્રમાંથી
દેખકે છે. અને તેના ભાવ મુત્તાન છેડકરીના
વિચાર અરુણમા આસા અને અભિલાષાનો
દીપક પ્રકટાવે છે પણ કદાચ તમે જુની ગથા
કે- હું પણ એક યુવાન છોકરી છું—આ
જમાનાની, એટલે હું તમારી બીજાનેલી જાળમાં
રહેલાઈથી ફરી જાઉં એમ નથી.

હા, નહિ. પત્રો ફાડી નાખવાની જરૂર
નથી મારી માતા એટલી વહેમી નથી કે
પોતાની યુવાન છોકરીની ખાનગી પેરીએ,
તેમાંના કપડાં વિગેરે દરખખત જોતી ફરે. તે
મારી રક્ષક છે અને સમજદાર રક્ષક હોવી
જોઈએ એવી છે. તેવાથી વધુ નથી. હું તમારા
પત્રો સાવચેતીથી રાખું છું. હા, હું એ કહે-
વાનું બૂલી ગઈ કે તમારા પત્રો ખરેખર
હૃદયંગમ હોય છે. હું સ્પષ્ટ વ્યક્તા છું એટલે
કહેવામાં કાંઈ ડર નથી કે તમારા પત્રો રસિક
હોવાને લીધે હું તેની પ્રતિક્ષા કરતી રહું છું.
તમે એ વાત કયુલ રાખશો કે, આપણે એક
એક બેથંકેર રમત રમી રહ્યાં છીએ. બાજુ રીતે

તમે એક અવગોચરનાર જાનવા માગો છો અને
દુન્યાની રમુજ ઉઘાડો છો. પણ ખરી રીતે એક
કામળ દિલના માણસ હો એમ લાગે છે. કેમ,
ખરેખર! હું પણ એવીજ છું અને એવા માણ-
સને પસંદ કરું છું કે જેનું બાહ્ય સ્વરૂપ લોખંડી
હોય પણ હૃદય મીઠીની માફક નરમ હોય. અને
હીરા જેવું સખત દિલ પસંદ નથી. અને મીઠી
જેવો બાહ્ય દેખાવ પણ નાપસંદ કરું છું.
આજ કંદરુને લીધે કદાચ મારા ઘરનાં માણસો
મારી બાજુ શુદ્ધતાને નાપસંદ કરે છે.

તમારા છેલ્લા પત્રમાં સવાલોની ઝડી વરસી
છે. કાંઈ નહિ, હું તેના જવાબો આપું છું. હું
શું કરું છું? કેમકેમમાં બાંધું છું, ધરતું કામ-
કામ પણ કરું છું, કદિ કાંઈ બરબચુંથણ કરું
છું, કદિ કેમકે (મિત્ર પત્ર મિત્ર) બનાવું છું.
સંગીત પણ પ્રિય છે, તમને પત્ર લખું છું.
કદિ એ વિચાર કરું છું કે કવિજ્ઞાને કલ્પના
વધુ પ્રમાણમાં કેમ આપવામાં આવી. એ લોકો
આપણા નાશવંત લોકોને પોતાની કલ્પના,
અતિશયોક્તિ અને અલંકાર પૂર્ણ સમ્પ્રદાય
લાચર જનારી મૂકે છે પોતે તો અવાસ્તવ
જીવન શુભરે છે અને અમને છાનાંમાનાં રડતાં
છોકરી દે છે હું સ્વપ્નમાં જો કોઈને જોઈું
તો મારા અર્ધમ પિતાજીને કે.....તમને!
પણ એનાથી તમે કાંઈ જીધો અર્થ ન કાઢતા.
કારણ કે હું હવામાં કિસ્તા જનાવવાની વિરુદ્ધ
છું. અને પહેલાંથી એ સ્પષ્ટ કરવાની મારી
ફરજ સમજું છું કે હું તે છોકરીઓમાંની
નથી કે જે નવલ કથાઓમાં જોવામાં આવે
છે. મારા જીવનમાં કેમકે Hero (નામક) એવો
નથી આવ્યો કે જે મને મહામણી કંઈ શકે.
મને ખાતરી છે કે જો હું કદાચ પ્રેમ કરીશ તો
પછી કદમ પાછો નહિ હસાવું. પણ કમનમી

દિલ એવું છે કે કાઠનાથી પ્રેમ કરવાનું પસંદ નથી કરતું.

હું કઇ વસ્તુઓને નાપસંદ કરું છું, સાંખ્યો એવા પુરૂષો જે ખખખે ત્રણ ત્રણ છોકરીઓની પાછળ એકજ વખતે ભમતા હોય. એવા પુરૂષો જે માત્ર શાંત રહે છે અથવા ઉપસક વાતો કરે છે. એવી સ્ત્રીઓ જે માત્ર હોકરો વહેરી જાય છે. એવી મોસમ મને નાપસંદ છે. જેમાં ઘૂળ ઉટે છે એવા વાળ નાપસંદ છે જે મારી વ્યાકુળતામાં અંતરાય નામે. એવી ફવા નાપસંદ જે મારી નવી રંગેશી ઓઢણીને અંગરણી પરથી ઉઠાવી દે. એવી ગરમી નાપસંદ છે જે મને મકાનમાં પુરતી રહેવા પર લાચાર કરે. એવા વર્ષાદ નાપસંદ છે કે જે મને કાલેજ ન જવા દે. એવા લેખકો નાપસંદ છે જે પોતાની વાર્તાઓમાં પોતેજ 'હીરો' (નાયક) બની જાય. અને પોતાનાં સ્વપ્નો બીજાના જીવનમાં ગોઠવી બતાવે-મને એવા પુરૂષો નાપસંદ છે કે જે સ્ત્રીને માત્ર શુભામ બનાવી રાખવા માગે છે.

મને પસંદ શું છે? ઘણી વસ્તુઓ છે. શીતેભા, સાગર, શાંતિ. અને 'સ'થી શરૂ થતા બધા શબ્દો જેવા કે સરોદ, સાસુ, સવાર, સોહાગ, સાહેલી; નાની નાની બીલાડીઓ અને પક્ષીઓ બ્યારે તે પિંજરામાં ન હોય.

મને ખાતી છે કે હવે તમારી તળીચત સવાલ પૂછતાં પૂછતાં થાકી ગઇ દરો. હવે કોઇ સવાલ બાકી નથી રહ્યો. તમે લખો છો કે મારું પુરું ખરું નામ લખું. આખરે તમને એને માટે એટલા ઉત્સુક કેમ છો? હું સહી કરું છું.

“લતીફા”

શું મરોસો પડ્યો? કહાય નહિ. “બાબુ”, “મેગમ”, “બાબુન”ના ખિતાબની લપ બાકી છે, રહેવા દો. ઉડા ઉતરવાની ટેવથી રસિકતા જતી રહે છે.

તમે કહો છો કે મારી તમારી કલ્પના કદિ કદિ કરતાં રહેતું, દિલને શાંતિ મળશે. મારે દિલની શાંતિની બીલકુલ જરૂર નથી, કારણ કે દિલમાં કોઇ કંપ-લાગણી શી છેજ નહિ. પણ એટલી વાત જરૂર છે કે હું કદિ કદિ નહિ, ઘણી વખત અને સામાન્ય રીતે-તમારાજ વિચારો કરું છું. કેમ તે કહી શકું નહિ. ખુદને ખાતર-તમે ખોટો અર્થ ન કાઢશો—

x—x

ન્યુ દિલ્હી, તા. ૧૨-૪-૪૩

મિસ્તર ‘દિલકુશા’

C/o પો. બો. ૭૩૨ મુંબઈ.

તો તમે કિતર આફીકાથી પાછા આવી ગયા. એ બાબતને ખુશી થઈ કે તમને સરકારી કામમાં પુરી સફળતા મળી અને તમને એક લશ્કરી ઓફિસ ઉપર કાયમ કરવામાં આવ્યા. ખેર, મને તમારી એ ફેરફારીઓ સાથે કાંઇ સેવાદેશ નથી. પણ તમે ‘પ્રેમ’ ઉપર એટલું લાંબુસમ બાપણ કેમ બીતરી મોકલ્યું? હું પ્રેમના નિર્મધને સારી રીતે વાંચી ચૂકી છું. અને તમે વળી એક પ્રમુખના-શું બાપણ લખી મોકલ્યું. એવી અતિશયતા નહિ થવી જોઈએ. વાંચે, તમને એમાંજ આનંદ મળતો હોય તો લખવા દો કે મેં તમારું-પ્રમુખનું-બાપણ વાંચ્યું અને તેમે હરખમાં રમત આપ્યું. ઘણા અનુભવ અને વાંચનનું સત્વ લાગે છે. તેને માટે આભાર. હું તેનાથી જરૂર ફાયદો ઉઠાવીશ-તે કદિ પ્રેમ કરવા હ-યામાં નીકળીશ તો—

‘લતીફા’

x—x

ન્યુ દિલ્હી તા. ૨૦-૪-૪૩

મિસ્તર ‘દિલકુશા’

સવામ-તમને એ શી રીતે માલમ પડ્યું કે ‘લતીફા’ મારું અસલ નામ નથી, તમે મને

એવી વાતો કરી નારાજ કરે છે. તમારો વિચાર છે કે તમે પોતે એક નામ મારા માટે સેધી કાઢો. હીક છે. હું તૈયાર છું. તમને જે નામ પસંદ હોય તે મને આપી દેજો. હું તેને તમને લખવાના પત્રોની હદ પર્ષત સ્વીકારીશ. ટપાલનો વખત થઈ ગયો છે એટલે આ ટુંકા પત્રથી સંતોષ માનશો, 'ચોડું' લખ્યું થયું વાંચજો 'ગી કહેવન અનુસાર—

“સતીશ”

+—+

ન્યુ દિલ્હી તા. ૨૮-૪-૪૩

જનાબ !

તમે ઉપરના સંબોધનથી માહુ ન લગાડશો, તમે મને માહુ લગાડ્યું તે માટે! સમીપતા રક્ષ આપાદન કરવામા કાંઈ વાંધો નથી. આખર એ મને શુ સમજ્યા છે? તમે કહેા છો કે મારે કાંઈ બદાનું કાઢી આપા આવ્યું અને 'તાજ'માં તમને મળ્યું. સમજ નથી પડતી કે તમને આવી વાતનો વિચારજ કેમ સ્પર્શે? હું એવી દલકટ પ્રવૃત્તિમાં નથી પડી શકતી. તમે મને દશ્યુ સુધી સમજ્યાજ નથી જો તમે ન્યુ દિલ્હી આવો તો પણ હું તમને ચોરીથી મળવાનું પસંદ નહિ કરું. હમારે ત્યાના સંસ્કારજ એવા નથી. અને એ બાબતમા તમે મને પણ મારા કુટુંબના માણસોની માફક-જૂના વિચારનીજ ધારી લેજો, જો હવેથી તમે આ પ્રમાણે લખવાનું ચાલુ રાખશો તો મારે લાચારીએ આ પત્રવ્યવહાર બંધ કરી દેવો પડશે. જો તમે સંધિ, રતિ માત્ર પત્ર-ચિત્ર રહવામા સંતોષ માનતા હોય તો વાંધાજ શું છે? જો તમે વચન આપો તો પુનઃ જવાબ આપીશ; નહિ તો પ્રુદ્ધ હાશિજ.

“સતીશ”

x—x

ન્યુ દિલ્હી તા. ૨-૫-૪૩

મિસ્તર દિલકુશા બેગ,

ખરેખર, ગેરસમજ સર્ધ. તમે મારી મતલબ ખોટી સમજ્યા અને હું તમારી મતલબ ખોટી સમજી, બંને એક બીજાની નારાજ થઇ ગયાં. પણ ખેર, તમે પણ અજબ માણસ છો. એ કહેવાની શી જરૂર છે કે હું 'કંડી' છું. હું તો છુંજ. એ વાત પહેલાં પણ મેં ક્યાં છુપાવી હતી. તમે મને તેવા 'ઉણ્ણ' પત્ર લખો પણ હું તેમાં ફસાવાની નથી. તમે નામ પસંદ કર્યું છે. મને પસંદ છે. ખુદનો શુક છે કે મને તમારી એક વાત તો પસંદ પડી, પણ જાણે શિનેમા સ્થિતિ સુંદરીઓને પસંદ પડે એવું નામ છે, પરંતુ તમે એક કાંમી શોધ-ખોળને અંતે એ ખોળી કાઢ્યું એટલે તે નામ જીવર કરવા સાફ મન માનવું નથી, ન જાણે કેમ તમે મનોહર લાગો છો.

વાર, હ્યો આજે તમે અર્પણ કરેલા નામથી મારો પત્ર પુરો કરું છું. ખુંદા જાણે તમે કેટલા પ્રુદ્ધ થશો!

તમારી નિખાતસ

“શાહીના”

'x—x

ન્યુ દિલ્હી તા. ૧૦-૫-૪૫

દિલકુશા બેગ,

C/o પો. બો. ૧૨૨ લાહોર

વાહ, તમેયે અજબ માણસ છો. શું આખા દિલ્હીસ્તાનની ન્યુસાફરી કરશો? ખેર, મારે એનાથી શો સંબંધ? હા, તો તમે ગયા આફગાનિષ્ઠામાં સરકારી કામ અંગે ચોડાક કરાકને માટે ન્યુ દિલ્હી આવ્યા હતા અને એ વાતનો અફસોસ કરો છો કે મને મળ્યા વગર આલ્યા ગયા. અજબતા મહિનામાં ફરી આવવાના શુભ સમાચાર છે. જુઓ, મુલાકાતમાં કાંઈ વાંધો

નથી પણ કુશિન માણસોની જેમ. મારે એને માટે કેટલી યુક્તિ કરવી પડશે, ત્યારે ખેંચને માટે 'રેન્જ' તૈયાર થશે. એ કામ મારા ઉપર જ છોડી દો. પણ જો તમને આમારી છોકરી-ઓના ઘર ખાનગી કાન્ય સંમેલનમાં આમંત્રણ આપીએ અને તમે જીજ્ઞાસુ સાથે અમારા ઘેર આવી શકો તો શું વાંધો છે? માતૃશ્રીએ મીઝાન શરીર ધરમાં પદાયવાની અને મેં કાન્ય-સંમેલન યોજવાની દૃઢ લીધી છે, અમે બધી છોકરીઓ આ કવિઓને કેવા ઉચ્ચ જનાવીએ છીએ એનો ખ્યાલ તમને એ વખતેજ આવી શકશે. કામલા તરીકે અમે નક્કી કરીએ છીએ કે કઈ છોકરી કયા કવિ પ્રત્યે વધુ આકર્ષાય છે અને એની સાથે હળીમળીને વાતો કરે છે. હું તમને એક નવા કવિ તરીકે જતાખીને મારા માટે પસંદ કરીશ. કોમેન્ટના કેટલા યુવાનો પણ હશે. મતલબ કે ખૂબ મજા પડશે. અને બધા ભોંકે એમજ સમજશે કે હું તમને માત્ર 'જનાવવા'ની ખાતર આ પ્રેમ કરી રહી છું— તમે સમજી ગયા મારી રંકીમ, તમે આવતા મહિને અવશ્ય દિલ્લી આવજો. હું મારું સરનામું જરૂર લખીશ.

એ ન માનશો કે હું તમને ઓળખી શકીશ નહિ, મને તો એવું લાગે છે કે પાંચ છ વખત તમને જોયા હોય! તમારા ફોટો હું કેટલાયે વખતે જોઈ છું (જો કે મારે એવી રીતે જોવો ન જોઈએ). રસ્તામાં કેટલાયે ઊંચા, ખૂંસા વાળવાળા 'યુનીફોર્મ' ધારી હિંદીઓને ધ્યાનપૂર્વક જોઈ ચૂકી છું—એમ ધારીને કે તમે છો. એ કેટલી બેવકૂરીમરી રીત છે. કેટલાક વખતે તો ખૂબ પાડતાં ચાટકી મારું મને સમજતું નથી કે આ પ્રમાણે કેમ થાય છે. ખેર, અને હા, આ વખતે તમે આટલો મોટો જવાબ કેમ આપ્યો. ખુદા જાણે કેટલી

'શાહીના' તમે તમારા સાહિત્ય-હરમમાં પાળી રાખી હશે જ્યારે મારો નંબર આવે ત્યારે મારા ઉપર પત્ર લખાવી દો છો, કેમ એમજ છે ને!

'શાહીના'

x—x

તો સાહેબ, મને ખબર નહોતી કે તમે સાહિત્યકાર પણ છો, કવિ પણ છો. ખેર, મેં તમારી લખેલી નવનિક્ષિ વાંચી પણ હતી અને ખાતરી થતી નથી કે આંતર-પ્રેરણા જેવી કાંઈ વસ્તુ હોય છે. શું ખરેખર એ 'જનાવાળેગ' છે કે આત્મા ઉડતો કરે અને મને તે જોળીયામાં દાખલ થઈ જાય, જ્યારે મેં તમને પહેલો પત્ર લખ્યો ત્યારે મારા દિલમાં કાંઈ બીક કે ડર નહોતો પણ હવે જ્યારે મને તમારા પ્રત્યે લાગણી-શી થઈ રહી છે ત્યારે ન જાણું કેમ દિલ ખેંચી જાય છે. હવે મને તમારી વાર્તા વાંચીને એવું લાગે છે કે જાણે હું કાંઈ જન્મમાં...પણ જન્મ દો આપણે પૂર્વ જન્મમાં ક્યાં માનીએ છીએ. મતલબ કે કાંઈ સમજમાં નથી આવતું કે આત્મા આખરે શું બસા-છે? તમે મને ખરી મુસીબતમાં નાખી દીધી—

x—x

તા. ૧૨-૮-૪૩

દિલકુશાબેગ સાહેબ

C/O મીલીટરી પોસ્ટ ઓફીસ નં. ૧

તો તમે ખરેખર મીલીટરી ઓફીસર થઈ ગયા. અને એકદમ પૂર્વની નજીકના દેશમાં પહોંચી ગયા, સરકારી અંકુશને લીધે તમે એ બતાવી શકતા નથી કે ક્યાં છો? ખેર, એ જાણીને આનંદ થયો કે તમારો ઓફીસ વધ્યો. પણ એ જાણીને કે મારા એક પત્ર-ગ્રન્થ આટલે દૂર હિંદુસ્તાનથી બહાર આવ્યા ગયા—હૃદયને ધણો આઘાત પહોંચ્યો. ખુદા તમને જલ્દી હિંદુસ્તાન પાછા લાવે અને આ લગાઇનું

મોં કાણુ થાય. કેનું સારું થને જો હું પણ
'પૂર્વ નજીક'ના એ દેશમાં જ્યાં તમે છો, હોત
અને તમારી એકલતાને આનંદિત બનાવી શકત.
કાણુ જાણે કેમ આ લાગણી એકાએક મારા
હૃદયમાં વૃદ્ધિની અને કામગીરી ઉપર આવી

‘શાહીના’

x—x

ન્યુ દિલ્હી તા. ૩-૧૦-૪૩

દિલ્લિ કુશાભેગ

C/o પોસ્ટ માસ્ટર જનરલ, કલકત્તા.

એ જાણીને મળે આનંદ થયો કે તમને
ફરીથી દિલ્લિસ્તાનમાં જોવાવાળા આગ્યા
અને થોડા વખતમાં તમારે આગામાં મહેરાનું
થશે. પણ સાચું, મને કદાચ આગ્યા જવાનો
અવસર મળશે નો તમને મળવામાં પડી ખુશી
થશે. તમારે મારો ફોટો જોઈએ છે ક્યો, મેં
આજ તમારાજ માટે તે પડાવ્યો છે. પણ એ
પત્રન આપશે કે તેને સદર ફેમમાં મદદરવાને
બદલે તમારા કપડાની બધી પેરીમાં બધાની
નીચેના પાટલુનના ખીસામાં અથવા અખીસની
ધડીમાં મૂકીશો.

‘શાહીના’

x—x

ન્યુ દિલ્હી તા. ૩૧-૧૦-૪૩

સાહેબ,

કાણુ. મેં જાણ્ય ન આપ્યો એનું કારણ
કે મારે આ મદિતામાં બે મુશીબતો આવી.
અને એટલી શોકાતુર હતી કે તમને ખબર
ન આપી શકી. ત નો તમારા પત્રનો ઉત્તર
આપ્યો. કારણ એ હતું કે મારી બહાલી માનુ-
શીનું અવસાન થયું. ને મારા જીવનનો છેલ્લો
આધાર હતો. દરેક હું મિત્ર કે મદદગાર વચ્ચેની
છું-તમારા સિવાય કોઈ મારું મિત્ર નથી. શોકનો

લીધે મારું મિત્રન દુકંદકુખડા થઈ રહ્યું છે અને
એક લાગણીવાળા સમજદાર મિત્રની જરૂર છે.
લોકો કહે છે કે મીઠા મરો, ખુદ સાથે વાતો
કરો. હું પહેલાંથી જ અધ મુસ્લિમ છું. બધે
મારી મન માનુશીના સંબંધોમાં ‘અધ’-‘ખિસ્ત’
તરીકે જાણીતો છું. કહેા, હવે ખુશને ફરી
રીને વાદ કરું. પણ ખુદા દરેક વસ્તુ સમજે
છે. ધર એકલું છે અને માત્ર મારી મારી છે.
એક નોકર છે, રાત્રે મારા ઘરમાં પરનો ખા-
ખાટ થયો. એનું લાગણું કે જાણે તમે માગ
સવનખંડમાં આગ્યા-! હું આત્મા આવી રીને
બટકનો ફરે છું-!

‘શાહીના’

x—x

ન્યુ દિલ્હી. તા. ૨૩ ૧૧-૪૩

દિલ્લિ કુશાભેગ,

C/o જનરલ પોસ્ટ ઓફીસ, અગા

મેં તમારું સુ ખગાડ્યું છે કે તમે આત્મા
દિલ્લિથી મારા પત્રનો જવાબ સૂઝાં નથી આપતા.
પત્રો રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટથી મોકલ્યા. તેની પહેલ
પણ આવી પરંતુ જવાબ નથી આવતો

તમે છેલ્લા પત્રમાં લખ્યું હતું કે તમે
આત્મામાં કાચબનો મુકામ કરવાના છોનો પત્રી
આવી ફરજ સારી કેમ?

જો તમે મારી સાથે પત્રવ્યવહાર કરીને
‘કંટાળી મૂળા હોય તો બદાદુર મદની માફક
લખી દો. મને સ્નેહ પણ દિલ્લિથી નહિ’
થાય. અફસોસ એ વાતનો છે કે મેં શરૂઆતમાં
એ વાતનો ખ્યાલ ન કર્યો કે આફનો બેદારવામાં
કાઈ કાપડો નથી. અને બેરફૂર એ માણસ છે
કે જો પોતે આફનો બેદારી સે.

હું મારી આંગળીના બોલીથી આ પત્ર
લખી રહી છું, માત્ર એ જ જાણવાને માટે કે

તમે ગાંધી ગાટે કેટલા જરૂરી છો તમારું અસ્તિત્વ માટે જીવન બની ગયું છે. લાગે છે કે તમને બીજી પ્રવૃત્તિઓએ ઘેરી લીધા દે. પણ તે પ્રમાણ કબૂલ કરી શેવામાં શું થઈ છે. તમારી કલમથી 'સમાપ્ત' લખી મોકલો. હું પણ એ પ્રકરણને પૂરું કરી દહાડા પણ આવી રીતે અદર રાખવાથી શું કાંઈદો. જો તમે મને માનસિક સખ અથવા કાલ્પનિક દોષાખ દેવા માગતા હોય તો જુદી વાત છે. માનુષીના મરણે હૃદયમાં એક જાતની વ્યકુળતા બરી દીધી છે અને તેથી આ પત્ર આ પ્રમાણે દર્દથી ભરપૂર લખાયો છે. નહિ તો કોઈને ગાટે આવા શબ્દો ગારી કલમમાંથી નથી નીકળ્યા.

ડરપોક થવાથી શું મનસખ? કારર ન જાનો. બિંદુલ સાગી વાત લખી દો હું તમને સચે કાંઈ કહી ચૂકી છું-અધુર જે કાંઈ કહવા માગતી હતી, અને નહોતી માગતી. હવે એક આંધવાડીયું રાહ લેજશ તે દરમ્યાન જવાજ નહિ મળે તો પત્ર લખવો બંધ કરીશ. જેમ બને તેમ જરૂરી મને ખજર આપો કે આ

પત્રને 'છેલ્લી સલામ' ગણવો કે કેમ.

શું ખરેખર તમે પુરૂષ છો?

.... અને વળી એ પણ કે હું તમારાથી (મીમે ધીમે) પ્રેમ કરવા લાગી છું!

x—x

[આ પછી શાહીનાને કાંઈ પત્ર નથી મળ્યો, છેલ્લો પત્ર દિલ્લી, કચકતા, કાનપુર, મુંબાઈ, કર્ણાટી, લાહોર, મદ્રાસ અને કોણ જાણે ક્યા ક્યા શહેરોની ધૂળ ચાડી અને પોસ્ટ ઓફીસના રીફ્રેશી રંગાઈને પાછો આવ્યો. ખજર નથી કે એ માણસ ક્યાં ગયો. શું આપવાત કર્યો કે કોઈ વાતનો ભોગ બન્યો. કોણ કહી શકે કે આ રહસ્યમય માણસના જીવનનો બોદ શું દતો. શાહીના હવે કદિ પોસ્ટ ઓફીસ તરફ નથી જતી. છેલ્લા સગાચાર મુજબ તેને આઘાની ગાંઠાની હોસ્પીટાલમાં દાખલ કરવામાં આવી છે.

જીવન કદાચ એનું જ નામ છે

[સંપૂર્ણ]

- દિંદી ખગોળશાસ્ત્ર તથા વૈદકશાસ્ત્ર પર પ્રખ્યાત મુસ્લિમ વિજ્ઞાત્રેતા અબ્દુલ્લાહ મુદમ્મદ અલખીરનીએ લખેલ પુસ્તકની આવબ્ય હસ્તપત્રની ફોટો-ગ્રીન્ટ કલકત્તા વિશ્વવિદ્યાલયે મેળવી છે. આ હસ્ત પ્રત છછપ્પના સ્ટેટ પુસ્તકાલયમાં રાખવામાં આવેલ છે. હસ્તપ્રત લગભગ એક સગર વર્ષ જુની છે.

- અંગ્રેજી ભાષામાં પહેલું પુસ્તક ૧૪૭૮માં છપાયું હતું. તેનું નામ The Game and Plays of the Chess (‘ધી ગેમ ઓફ ધે ચેસ’ ધી ગેમ) હતું.

- નામપુર વિશ્વવિદ્યાલયે તેના પુસ્તકાલયમાં હસ્તલિખિત પ્રતોનો વિભાગ ખોલ્યો છે. ઉદાહરણ ક્રિયા પ્રસંગે ૧૦૦થી વધારે હસ્ત પ્રતો દેખાડવા માટે રાખવામાં આવી હતી.

(પુસ્તકાલય)

....એ લાવીને રહેશે

જગતમા જગતને દમાવીને રહેશે,
જગત તેને માથે ચઢાવીને રહેશે.

હૃદય આજે ક્યની સુણાવીને રહેશે.
દસો છે ધણું તો રડાવીને રહેશે.

હૃદય એક છે એમાં આશા-નિરાશા,
બસા કોણ કાને દમાવીને રહેશે ?

તમારા બધા તીરો રહેવા દો દિલ,
મુજ આસાઓ દેયે લગાવીને રહેશે

એ વાદળના દિલને બસા કોણ પહોંચે.
ચીરશે છતાં જગ ભીંજાવીને રહેશે.

નયન-અશ્રુઓથી દત્તે તો હુ ધાક્યો,
પ્રણય-આગ મારી બુઝાવીને રહેશે.

ખરી પડના પુષ્પો, દગી પડતાં અશ્રુ,
કોઈ પાસવને મુઝશન બનાવીને રહેશે.

તમારી એ યાદ આવી જાય ન દિલથી.
એ રહેશે અતે ધર જમાવીને રહેશે.

ફક્ત પ્રાર્થન ઓથી કોઈ ન આવે,
“અસર”ને જવા દો એ લાવીને રહેશે.

‘અસર’ સાલેરી

....બનાવીને રહેશે

મુકદ્દર અંદને કંઈ બનાવીને રહેશે,
વશાઓ નવો રંગ લાવીને રહેશે.

પ્રણય સર્વ પાઠા હિલવીને રહેશે,
ખસ રૂપમાં વિશ્વ આવીને રહેશે.

છત્રકવા ન દેજે, નયન ખાલીઓને,
મુકદ્દર તને આજમાવીને રહેશે

નાસ આગ છે ને છે નવલાં કુસમો,
નવો ફાલ જૂમ, મધમધાવીને રહેશે

હુકેલી આ ધનમેર કાળી ધટાઓ,
ખરો આજ તૌઆ દમાવીને રહેશે.

ધનું આન્યું વર્ણોથી ને એમ ચાશે.
મયા લાખને લાખ આવીને રહેશે.

જરા તું નીકાને છે આવી . હમડી,
કિનારે એ લંગર લગાવીને રહેશે.

વહે છે જગત આખું પ્રગતિ પાયે,
વળી જ કદી તુંય ફાવીને રહેશે.

નમન તારું સોને મમો જાશે નિજેય,
નમે છે તે સોને નમાવીને રહેશે.

‘વલી’ સાથ આપાશની કદી રહી છે,
જમાનો ના રંગ લાવીને રહેશે.

‘વલી’

૬૦ ઉમર ફારુક (રહીં)ના થોડાક પ્રકાશિત છવન પ્રસંગો.

૬૦ અમર બિન આસ, મિસરના ગવર્નર હતા. આપના પુત્રે એક મિસરી સાથે થોડો દોડાવ્યો. મિસરી આગળ નિકળી ગયો એના ઉપરથી ઈબ્ને અમર (અમરના પુત્રે) તે મિસરીને ચાથુક વડે મારવા માંડ્યો અને કહેવા લાગ્યો: “હું ઇઝ્રાઇલવાળાના પુત્ર છું.” તે મિસરી મદીના ગયો અને હઝરત ઉમર (રહીં) આગળ ફર્યાદ કરી. આપે અમર બિન આસને પત્ર લખ્યો કે “નમારા પુત્ર સાથે હજી પ્રસંગે હાજિર થાવ.” બ્યારે તેઓ હાજિર થયા ત્યારે સૈયિદના ઉમરે તે મિસરીને ચાથુક આપ્યો અને ફરમાવ્યું: “ઇઝ્રાઇલવાળાના પુત્રને મારો.” તેણે થોડાની સામે તેને એટલો માર્યો કે તેની ઇચ્છા પૂરી થઇ ગઇ. પછી હઝરત ઉમર (રહીં)એ ૬૦ અમર બિન આસને ફરમાવ્યું: (બાવાર્ય)

“આદમી પેદા હવા આઝાદ, માંડે પેટસે, કબરે તુમ લોગેને સમજાવે હું શુલામ. આઝાદકો.”

અમર બિન આસે મારી ચાલી અને વચન આપ્યું કે હવે પછી આવું બનવા પામશે નહિ.

એના ઉપરથી જણાય છે કે હઝરત ઉમર (રહીં), અદલ ઇન્સાફમાં અગ્રેડ હતા. ન કોઇ રફસની તેની રિવાસતને કારણે રિઆયત કરતા હતા, ન તો કોઇ ગરીબ ફજારને તેની ફજારી અને ગરીબીને કારણે તરછોડતા હતા. આપની આગળ બ્યારે પણ કોઈ બનાવ રજૂ થતો, આપ તેના ઉપર સંપૂર્ણ વિચાર કરી મજલૂમની મદદ ફરમાવતા અને ઝાલિમ-એ તે કેટલોએ મોટો કેમ ન હોય-ને સિદ્ધા કરતા હતા.

૬૦ અમર બિન આસના પુત્રની શિક્ષાને માટે હઝરતો પ્રસંગ કેમ મુકર્રર કર્યો? આ

સમયે દૂર દૂરના થોડા ભેગા થાય છે-આ સમય ઠેરવવાનું મૂળ કારણ એ હતું કે બધા થોડામાં આ વાતની પ્રસિદ્ધિ થઇ ગયે કે તેઓ સૌ આઝાદ છે. અહાહના હક સિવાય તેમના ઉપર કોઇની પણ સર્વોપરિતા નથી. આવી સમાનતાનું કોઇ બીજું દ્રષ્ટાંત બીજી કોયો જગત આગળ પેશ કરી શકે છે?

અહવાઝનો આદશાહ હરમુઝ ક્રેદ થઇને આપની આગળ પેશ કરવામાં આવ્યો, આપે એને કતલ કરવાનો હુકમ આપ્યો. તેણે પાણી માંગ્યું. આપે પાણી આપવાને ફરમાવ્યું. તેણે કહ્યું: “મને બાય છે કે આપ મને પાણી પીતા-માંજ મરાવી નાખશો.” આપે તેને અમલ વચન આપ્યું કે જ્યાં સુધી પાણી પી લેશે નહિ, તેને મારવામાં આવશે નહિ. તેણે પાણી ઝમીન ઉપર ટોળી નાખ્યું. હઝરત ઉમરે તેને કતલ કરવા ઇચ્છ્યું તો એણે કહ્યું: “શું આપે નહોતું ફરમાવ્યું કે હું ત્યાં સુધી તને મારીશ નહિ જ્યાં સુધી તું આ પાણી પી લેશે નહિ.” હઝરત ઉમર (રહીં)એ પોતાના વચનના પાલન માટે તેને મારવાની મનાહ ફરમાવી. પછી તે મુસલમાન થઇ ગયો અને એક બક્ષા મુસલમાન તરીકે છવન વિતાવ્યું.

એના ઉપરથી જણાય છે કે સૈયિદના ઉમર (રહીં) વચન (વચા)ના સાચા, કોષ ઉપર કાજૂ ધરાવનાર અને કૃપાળુ હતા. પોતાના ફરમો માટે પણ.

આપની પાસે એક વાતી (ગવર્નર) આવ્યો. તે શું જુએ છે કે આપ ચિતા ચૂના છે અને આપના બાળકો આપની ચારે બાજુએ દમી રહ્યા

છે. તેને આ વત અયોગ્ય લાગી, હઝરત ઉમર (રફીઁ)એ ફરમાવ્યું, “તમારો તમારા આળકો સાથે કેવો વર્તાવ છે?” તેણે કહ્યું: “જ્યારે હું ઘરમા પ્રાપ્ત થાઉં છું તો બધા બોલતા ચુપ થઈ જાય છે.” આપે તેને ફરમાવ્યું: “તમને બરતરફ કરવામાં આવે છે. તમે તમારા ઘરવાળાઓ અને બાલકો સાથે નરમીનો સંલુક નથી કરી શકતા, તો હઝરત મુહમ્મદ (સલ્વ)ની ઉમ્મત સાથે કેવી રીતે માયાળુપણે વર્તી શકશો?”

એના ઉપરથી જણાશે કે આપ આપના ઘરવાળા અને બાલકો સાથે ધણો સારો વર્તોવ કરતા હતા. આપ તેમની સાથે હંસતે મેહરે મળતાબળતા અને તેમની ખુશીનો હર પળે ખ્યાલ રાખતા હતા કે તેઓ સારી રીતે પરવરિશ પામે ખુશદિલ અને બિંકલુ ન બને. આપે આપના ગવર્નરને માત્ર એટલા માટે છુટો કર્યો કે તે પોતાની ઔશાફ સાથે કોરતા મૂરંક વર્તે તો હતો. હઝરત ઉમર (રફીઁ) ઇચ્છતા હતા કે એમના ગવર્નર, જ્યાંના તેમને ગવર્નર જનાવવામાં આવ્યા છે, ત્યાંની ફૈયત સાથે ધણો સારો સંલુક કરે કે જેથી તેમની વચ્ચે સુલેહ શાન્તિ કાયમ રહે. લોકો પોતાના કામકાજમાં પ્રેરત રહે. હેરા ખુશ હાલ થાય. દીન પ્રસરે અને તે દુન્યા ઉપર છાપાઈ જાય.

હઝરત ઉમર (રફીઁ) એક રાતના પોતાની ફૈયતની હાલત જોવાને માટે નિકળ્યા. આપે એક ઔરતને હાંડલી નીચે આગ સળગાવીને બેઠો. તેના આળકો આગનેમ રડી રુબા હતા. આપે તેને પૂછ્યું “એ શા માટે રડે છે?” તેણે જવાબ આપ્યો: “જુબને કારણે” પૂછ્યું: “હાંડલીમાં શું છે?” જવાબ આપ્યો: “પાણી અને કાકરા. એમને સુવડાવી દેવા માટે ખાણું

રધાય છે, એમ ખોટું ખોટું કહી સમજાવી રહી છું.” આપ પાછા ફર્યા પોતાની પીઠ ઉપર લોટ અને ધી મૂકી ઉપાડી લાવ્યા. તે ઔરતને ઘરે પહોંચી, હાંડલીમાં થોડું ધી અને લોટ નાખી, આગ ઉપર મૂકી ખાણું રાંધ્યું. આળકોને ચેટ બરીને ખટાવ્યું. પછી આપ તેમની સાથે રમવા લાગ્યા. આળકોએ ફિશકિલાટ કરી મૂક્યો. આળકો સૂઈ ગયા પછી આપ પોતાને ઘરે પાછા ફર્યા. અને આ ઔરત અને તે આળકોને પુનઃતુ એલાઉન્સ મુકરર કરી આપ્યું.

ફૈયતની આનાથી કિતમ દેખરેખ, રહેણ અને બવરધા બીજી શી હોય શકે છે?

એના ઉપરથી જણાય છે કે આપ ફૈયતના મદાન અમીન હતા. અંધારી રાતોમાં ફૈયતની હાલત જોવા અને તેની સેવા કરતા ફુવાને નિકળતા. પોતાને ફૈયતના અલ્પત નમ્ર સેવક સમજતા. પોતે પોતાની મુખારક પીઠ ઉપર લોટ ઉઠાવીને લાવે છે અને પોતેજ આગ સળગાવીને રાધે છે. અને આપ છં કાણું? અમીરલ મોમિનીન, ઇસ્લામી દુન્યાના મદાન રહે-શાહ!

આપે મોંઘેને ઔરતોની મેહરોમાં વધારો કરતાં જોવા તો મેહરની એક હદ મુકરર કરવાને વિચાર કર્યો. આપ મિખ્બર ઉપર ચડીને આ વિષયમાં કાંઈ કહેવા લાગ્યા. એટલામાં એક ઔરતે આપને મરિજદના છેડેથી પોકાર્યો. તે કહેવા લાગી: “તમે આ કેરી રીતે કરી શકો છો? જ્યારે કે અરજાદન આકાનો રપ્પ હુકમ કુર્બાને પાકર્ગા છે કે ‘જો તમે એક પત્નીને રચાને બીજી પત્ની બદલવા માહો અને તમને તેમાંથી કોઈ અદલક ધન આપે તો તમે તેની પાસેથી કંઈ પણ ન લો.’ આપે

ફરમાવ્યું. “એશક, એણે યોગ્ય કહ્યું અને ઉમરે બૂલ કરી.”

જુઓ આપ રૈયતની હાલતની મુધામણામાં કેવી કાળજી ધરાવતા હતા. ત્યારે આપે જોયું કે મેદરોમાં વધારો થવાને કારણે નિઝાદમાં કમી થઈ રહી છે, ત્યારે લોકોને મેદરે એટલી કરવાને સમજાવવા લાગ્યા; પણ જ્યારે આપને (મદે નહિ) એક ઔરતે હકથી જાણીતા કર્યો, તો આપે તે ઔરતનું અનુકરણ કર્યું અને યોકોના આમ જમાવ વચ્ચે પોતાનું કહેવું પાછું લઈ લીધું. એશક, એમાં બારોબાર નસી-હત છે.

જ્યારે સૈયિદના ઉમર (૨૬૦) મુસલમાન થયા ત્યારે આપે જોયું કે મુસલમાનો પોતાના દીનને છુપાવે છે. આપે ફરમાવ્યું “યા રસુલુલ્લાહ (સલ.).” આપેણે તો હક ઉપર છીએ. પછી શા માટે આપણા દીનને સંતાડતા ફરીએ?” આં હઝરત (સલ.)એ ફરમાવ્યું. “આપણે યોગ્ય છીએ.” આપે કહ્યું: “વસ્લાહ હું તો દરેક સ્થળે મારા ઈમાન લાવવાને પ્રસિદ્ધ કરવાને માટે બેરીશ. જેવી રીતે હું કુફરને જાહેર કરેલો હતો.” પછી રસુલુલ્લાહ (સલ.) મુસલમાનોની એ સદ્દા સાથે આવ્યા, એમાંની એકમાં હઝરત હમઝા (૨૬૦) હતા અને બીજામાં હઝરત ઉમર (૨૬૦) જધા મરિજ્જમાં દાખલ થઈ ગયા. મુરિજ્જોને આ વાત લણીજ બારે લાગી. હમઝા અને ઉમર (૨૬૦)ની ખીકે એમનાથી એ પણ થઈ શકતું ન હતું કે તેમની સામે યાલ આ દિવસથી ઈસ્લામ ગુપ્ત હતો તે પ્રગટ થઈ ગયો.

એના ઉપરથી જણાય છે કે આપ ઘણાજ દિવસે અને વીર હતા. પોતાનો મત સ્પષ્ટ જાહેર કરી દેતા હતા, અને સમ્યાપ્તિ મામલામાં કોઈની પણ પડવા કરતાં ન હતા.

આપની વય ઈસ્લામનો પ્રચર કરવામાં અને નેની શાન-વધારવાના કાર્યોમાંજ વ્યતિત થઈ.

આપે ફરમાવ્યા કરતા:- “પુરાત (સરિતા) ને કાંડે જો એક છંટ પણ વગર કારણે માર્યો જાય તો મને ખીક છે કે એના વિષે અજ્ઞાત તથા આલે ખતાબ (આપના વશ) પાસે જમાવ માંગશે.”

જ્યાબદારીની એનાથી વિશેષ લાગણી બીજી શું હોય શકે છં? હૉ ઉમર (૨૬૦)નું દિલ દયા અને માયાથી કેવું છલાછલ ગરબૂર હતું!

હકમાં: તેઓ ઈસ્લામના સાચા સખત હતા. મહાન સિપેદ સાક્ષાર અને આમીન ખલીફા હતા. કુરૈશમાં પરવરિયા પામ્યા, આપના બન્ધ કપાળ ઉપરથી મદત્વકાંક્ષા, દિમ્મત અને વીરતાના ગુણો બાળપણથીજ જાહેર થતા હતા. યુવાન થતાં કુરૈશ આપને પોતાના અને અન્ય ગ્રામ્ય કબાઇલના વચ્ચમાં એકથી મુકર્ફર કર્યા હતા.

અજ્ઞાહની દિદાયતથી આપે ઈસ્લામની રચીકાર કર્યો. મુસલમાન થયા પછી આપ ઈસ્લામના મહાન મદદગાર થઈ ગયા. દીનની આજ્ઞાઓના પાલનમાં નગ્ન તસ્વાર રૂપે હતા. દીનની સેવામાંજ આપની કીમતી જિન્દગી ચુકરી. આપ રસુલુલ્લાહ (સલ.)ની સાથે હમેશાં એવી રીતે રહ્યા જેવી રીતે શરીર સાથે તેનો સાથો (પડછાયો) આં હઝરત (સલ.)ની સાથે બધાય મઝયાતમાં શરીક રહ્યા અને દિલેરી ને જુદિના જૈદરે દાખવ્યા. સમ્યાપ્ત ઉપર હમેશાં દ્રઢ રહ્યા આપની દ્રઢતા દ્રષ્ટાંતરૂપે કહેવાની. અરબો મુસ્લિમ અને સિતમને સખએ નહિ, બદકે અદળ અને તય્ઝીમને કારણે આપનાથી ખીલતા હતા. દિ. સ. ૨૩ માં આપ વફાત પામ્યા. અજ્ઞાહ આપથી ગ્રામી થાય.

[સમાપ્ત]

પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ

અને

કલ્પર પર એક નજર

: મુળ લેખક :

ગુ. નંબી મુસ્લિમ એમ. એ.

: અનુવાદક :

ઈસાલાહ ઈબ્રાહીમ

“દિરંગ-દિલ્લી ખરાબી ખિ રદ માંમૂરી.”

પાશ્ચાત્ય કૌમોતી જડોન્નતિએ જડવાદી પૌર્નીત્યોને અતિથણા પ્રભાવિત બનાવી રાખ્યા છે, અને કમભાગ્યે તેઓ એજ ‘મુગજ્જળ’ ને ‘અમૃત’ સમજી નેનાજ અનુકરણને ‘મુક્તિ-માર્ગ’ સમજી રહ્યા છે. પાશ્ચાત્ય કૌમોતી ઉન્નતિના કારણો દર્શાવવા માટે એક નોખા લેખની આવશ્યકતા છે, અત્યારે કેવળ આદ્યુર્જ જણાવવા ઈચ્છું છું કે જે ‘સંસ્કૃતિ’ અને ‘કલ્પર’ને દહેરો વર્તમાન સમયમાં પીટાઈ રહ્યો છે, તેની હકીકત શું છે !

સાંપ્રતયુગના પાશ્ચાત્ય મૂડીવાદીઓ તથા જડવાદીઓએ મોતાની મનેચ્છાઓ તથા દુષ્કર્મોને ‘સંસ્કૃતિ’ તથા ‘કલ્પર’ની ઉન્નતિના શોભિતા શબ્દોમાં છુપાવી રાખ્યાં છે, અને આજે ગળું ફાડી ફાડીને પ્રચાર કરવામાં આવી રહ્યો છે કે પાશ્ચાત્ય દેશોને પ્રતાપેજ માનવસંસ્કૃતિ અને કલ્પર ઉન્નતિની પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો છે ! અને એના અનુસરણમાંજ ‘માનવ-જગત’નાં દિતો છુપાએલાં છે !

એ દા’વાની પોષાગના અને અસત્યતાને પ્રકાશમાં લાવવા માટે એ શબ્દોના ભાષાર્થનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું લાભદાયી થશે.

‘સંસ્કૃતિ’ના અર્થ ‘શણુગારવુ’ અને ‘શુદ્ધ કરવુ’ છે. સામાન્ય રીતે એનો સંબંધ મનુષ્યની બાહ્યવસ્થા અને વાતાવરણ સાથે છે. પાશ્ચાત્ય પરિભાષામાં એક મનુષ્યના પહેરવેશનો ‘કટ’, રહેવાના સ્થળની રચના, ખાવાપીવાની પદ્ધતિઓ, જીવન સાધનોમાં ઉન્નતિ, આવવા જવાનાં સાધનો, સંપત્તિની ઉત્પત્તિનાં સાધનો. બાએજ ઈન્સાની સંસ્કૃતિ પર કલ્પવામાં આવે છે, આ જમાનામાં દીક્ષે પોશાક પરિધાન કરનારો, (બંને પોશાક સ્વચ્છ હોય) સાદાં વાસણોમાં ચણા પર બેસીને બોજન ખાનારો, બચ્ચ કેડીઓ અને મદાત્તયોથી વંચિત, રેશ્વે ટેલીગ્રાફ, ટેલીફોન, મોટર, ત્રલ અને જ્ઞાનતાનની મેડફિલેથી દૂર રહેનારો, શરાબથી અપરિચિત, સીનેમા, અને બીજી વિષયોન્તેજક મજલિસોની ‘બરકતો’થી દૂર રહેનાર માનવીને અસભ્ય અને અસંસ્કારી સમજવામાં આવે છે ! આજે તે લોકોને સુધરેલા તથા સંસ્કારી કહેવાયવાનો ઇજારો પ્રાપ્ત થયો છે કે જેઓ ‘સાયન્સ’ની નેઅગતોથી લાભ ઉઠાવનાર, ઉચ્ચ પ્રકારના ‘કટ’વાળાં મુદ્દયવાન વસ્ત્રો પહેરનાર, ત્રલ, સિનેમા, અને શરાબના દસ્તીયા, અર્ધનગ્ન સુંદરીઓ સાથે છટકાટનો સંબંધ ધરાવનાર છે ! ! જુદાં જુદાં ગદમાં સાન્નિધી શિયળની રક્ષક, સાદાં વસ્ત્રો પહેરનારી પતિવ્રત ખાનુનો અસંસ્કારી છે, પરંતુ નયનપ્રાણ, હાલભાવ અને અભિનયદ્વારા દરેકના એન આરામ અને તિતિશા-કેન્દ્ર પર ચિત્તળી ફેંકનારી, નાયગાનથી હૃદય અને દ્રષ્ટિના તારો જણજણાવનારી અને અર્થ નમ્નવસ્થામાં સમાઓ, મિટગિ, પાકો, સહેજગાહો વગેરેમાં ‘વિષય-વિકાર’ અને ‘કામ વાસનાને નિમંત્રનથી (વિષયાંધ) લેડીના ચર્ણો પર ‘સંસ્કૃતિ’ નિમ્જાવર છે ! !

‘કલ્પ્યર’ના સંબંધ મનુષ્યની ‘હૃદય-સુધારણા’ સાથે છે. જે એક મનુષ્ય સોજન્યથી છે, તેમાં સસતા, સદાચારિતા, સત્યપરાયણતા, પ્રમાણિકતા, માનવ-પોષકતા, સહિષ્ણુતા, શ્રેષ્ઠ અને સદાનુશ્રીતીની ભાવનાઓ નોખું અને સુદૃઢ સ્વરૂપ ધારણ કરી ચૂક્યાં હોય, તો સમજી લેવું કે તે ‘કલ્પ્યર’રૂપી દૈલ્લતથી માલામાલ છે, અને જે એનાથી ઉંડું તે પ્રપંચ, પક્ષપાત, કામવાસના, દુર્ગુણો, અત્યાચાર, અસહિષ્ણુતા, અને સ્વાર્થનું પુતળું છે, તો તે હકીકતમાં કલ્પ્યરરૂપી નેઅમતથી વંચિત છે !

પાશ્ચાત્ય દેશોનું વર્તમાન વર્તન ‘સંસ્કૃતિ’ અને ‘કલ્પ્યર’ના પારસ્પારિક સંબંધનું ઇન્કારી છે ! દાખલા તરીકે આ વાત સ્વીકારવામાં આવી છે કે પાશ્ચાત્ય ક્રીમો ખાસ કરીને અંગ્રેજ, જર્મની, ફ્રેન્ચ ઇટાલીયન, વગેરે સુધરેલા છે, અને એજ દ્રષ્ટિકોણને સન્મુખ રાખી એ ક્રીમો એક બીજાને તક આપતી રહી છે કે તેઓ યૌર્વલ્લ ક્રીમોને પોતાની આજુ હેઠળ લાવી તેમને તે ‘સંસ્કૃતિ’ અને ‘કલ્પ્યર’ના સ્વાદ ચખાડે ! અને તેઓ સુધરેલા હોવા માટે આ વાત બસ છે કે તેઓ સાયન્સનાં સંશોધનોથી પણ લાભ ઉઠાવી રહ્યા છે, ચોતરફ રેલ્વે અને સડકોની બળ પાથરવામાં આવી છે, મોટાં મોટાં કારખાનાંઓ અને હિમારતો મૌજુદ છે. મોજગોળ અને એશઆરામનાં સાધનો સંપૂર્ણ છે. હુગર ઉયોગોના દરવાજા ખુલા છે પ્રત્યેક પ્રકારની સ્વતંત્રતા (સ્વછંદતા) પ્રાપ્ત થયેલી છે. પરંતુ ‘સંસ્કૃતિ’ના સ્વીકાર છતાં એક બીજાના ‘કલ્પ્યર’ના ઇન્કાર કરશે ! ! આજે કોઈ બ્રીટીશરને જમને અથવા ઇટાલીયન સંબંધી પુછી જોશે તો જવાબ મળશે કે ક્રીમોને ‘કલ્પ્યર’ની હવા પણ સાગી નથી, એ તો ‘હમન’ અને ‘પાશવતા’ના નમૂનારૂપ છે ! ! સગબગ એવાજ શબ્દોમાં ઇટાલીયન અને આર્મિનીયન બ્રીટીશરોનું વર્ણન કરશે ! !

શું વાસ્તવમાં ‘સંસ્કૃતિ’ અને ‘કલ્પ્યર’માં કોઈ સંબંધ નથી ? અને વારતવિક સંસ્કૃતિ તથા કલ્પ્યર શું તેજ છે, જેનો હકેરે પાશ્ચાત્ય ક્રીમો તોપો અને વિમાનોનાં ગોળાઓ હાથ પીટી રહી છે ? !

‘સંસ્કૃતિ’ અને ‘કલ્પ્યર’ને અલગ અલગ અસંબંધિત સમજવું આશ્ચર્યજનક છે ! મનુષ્યનું બાહ્ય તેના અંતરના આલનારૂપ હોય છે, અને તેની લાગણીઓ, ભાવનાઓ, તથા કલ્પનાઓની અસર તેના પ્રત્યેક ‘જીવન-પ્રસંગ’માં પ્રત્યક્ષ રીતે જોવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે એક મનુષ્ય નાનુકે હુન્નરોનો રસીયો છે, તો તેનું જીવન તેની સાથે સંબંધ ધરાવતી વસ્તુઓમાં લુપ્ત હશે, ‘ગાયનવાદન’ના રસીયાની બેઠકમાં ગાયનવાદનના તત્વોનું પ્રભુત્વ હશે. તેના સમયનો મોટો ભાગ એવીજ મેલદિલોમાં વ્યતિત થશે, તેના સુવા બેસવાના રમતી ભાંતો ગાયકો અને વાદકોના ફોટાઓથી શણગારાએલી હશે, તેની જાન પર ‘રાગરાગણીઓની પ્રસંસા’ હશે, તેના વચ્ચેની કટ, તેના રહેઠાણનો નકશો, અને મિત્ર-મંડળ તેની હાર્દિક બાવનાઓને અનુરૂપ હશે ! એક ખુદાપરસ્ત મનુષ્યને હુન્વરી શણગાર અને છાંમ્મ સાથે કંઈપણ લેવાદેવા નહિ હોય, તે સાંસારિક ગ્રથકાઓથી દૂર રહેશે અને એથી પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રવૃત્ત રહેશે કે જે તેના નજીક આર્થિક ઉન્નતિ અને ખુદાને ઝોળખવાનું સાધન છે ! એજ પરિસ્થિતિ દરેક રહેને જોવામાં આવશે. એ દાખલાઓના પ્રકારમાં સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રથમ સંસ્કૃતિ અને કલ્પ્યરને અલગ અલગ રાખી શકાશે નહિ, બીજું આ કે “સંસ્કૃતિ” કલ્પ્યરનું ફળ અને તેનું અનિવાર્ય પરિણામ છે, એક

ઈન્સાનની બાહ્યવસ્થા તેની આંતરિક પરિસ્થિતિ પર પ્રકાશ નાંખે છે, અને 'બાહ્ય' કેવળ તે કંપનાઓ તથા ભાવનાઓનું પ્રતિબિંબ છે જે તેના આંતરમાં જન્મીને કૃણી પુત્રી યુક્તી છે ।

“પાશ્ચાત્ય દેશો અને સંસ્કૃતિ” અહીંયાં આ જોવું જરૂરી છે કે પાશ્ચાત્ય દેશોની જડવાદી કૌમો પર ‘વાસ્તવિક સંસ્કૃતિ’નો શબ્દોપયોગ કરી શકાય છે કે નહિ. એક મનુષ્ય સંબંધી સુધરેલો હોવાનો મત ઉચ્ચારતી વખતે આ જોવું જરૂરી છે કે જમાવતમાં તેનું આચરણ કેવું છે અને તેના આચરણથી તેની જાત અથવા જાતી બાધાઓને કેટલો આરામ ગળ્યો છે એજ પ્રમાણે એક કૌમની સંસ્કૃતિ આ વાત ચાહે છે કે તેની એ કૌમ કેવળ વ્યક્તિગત રીતે ઉચ્ચ રીતભાત અને સદાચરણવાળી હોય, કે જેના પ્રકાશથી માનવજાતીને અગર લાભ ન પહોંચે, તો કમમાં કમ દુઃખ અને પરેશાની પણ ન થાય, એટલુંજ નહિ, બલકે તે કૌમના દગન અને અભ્યાસરથી બીજી કૌમો સુરક્ષિત અને ખચેલી હોય । દુન્યવી પ્રભાવ, લડાયક શસ્ત્રોની વાપૂલતા, ભવ્ય ધગારો અને મહાન કારખાનાંઓ જડવાદી (માદો) મોટાઈ અને દબદમો, તથા વિશાળ સામ્રાજ્ય અગર કોઈ કૌમની મહત્તાને જાહેર કરે છે, તેવીજ રીતે તેની પાશવતા અને અભ્યાસરને પ્રકાશમાં લાવનાર પણ બની શકે છે. તૈમૂરે સમરકંદ, ખુખારાના ચરણોમાં અડધું જગત લાવી મૂક્યું, ‘મધ્ય તુર્કસ્તાનના ‘મુગલો’ (એક મુખ્ય તુર્કસ્તાની વર્ગ) ના ઘરો ધનસંપત્તિથી ભરાઈ ગયાં, તેમની લડાયક સામગ્રી તથા શક્તિથી દુન્યા ધ્રુવતી હતી, ‘સમરકંદ’ તથા ‘ખુખારા’ ગળનચુંબી મહાસયોને પ્રતારે વિશ્વ આખામાં વિશિષ્ટ ગણાવા લાગ્યા । પણ આજે કોણ છે જે તૈમૂર અને તેના સૈનિકોની સંસ્કૃતિનો સદાયક છે ? એજ રીતે સિકંદર, ચંગેઝ અને હુલાકુની રક્ત શોષક શમ્શીરોએ દેશો છૂટ્યા, અને તેઓ વિરાટ શક્તિ સાથે વિશાળ સામ્રાજ્યના માલિક બન્યા, પરંતુ આજે ‘તાતારીઓ’ અને ‘સિકંદરીઓ’ની ‘સંસ્કૃતિ’નો કોણ પ્રશંસક છે ? । પાશ્ચાત્ય કૌમોની સંસ્કૃતિને પણ જરા એ ધોરણે કરી જુઓ, શું એમની શક્તિ, સંપત્તિ, યુદ્ધ સામગ્રી, કળા અને કારીગરી જાતી બાધાઓનાં ગળાં રહેંસવા અને રૂપિર ચુસવામાં રોકાએલી નથી ? ગત મહાયુદ્ધ અને વિનાશજનક જંગ પાશ્ચાત્ય કૌમોની પાશવની સ્વભાવની સાબિતી આપે છે. નિર્બળ કૌમોની સ્વતંત્રતા ખુંચવી લેવી, શહેરી આબાદી પર અંધાધુંધી બોમ્બવર્ષા કરવી, નિર્દોષ માનવીઓનો સાર્વજનિક વિનાશ, સ્ત્રીઓનો ‘શિયળ-ભંગ’ પાશ્ચાત્ય કૌમો સુધરેલી હોવાની દલીલ નથી, અને કોઈ શરીર કૌમ એવાં અમાનુષી કૃત્યો પર ગર્વ કરી શક્તાં નથી । લડાયક કૌમો પૈકા કોઈ એકનો સરેકારી હોવાનો દાવો કરવો અને પોતાને માત્ર ‘હક’ અને ‘સત્યતા’ ખાતર યુદ્ધ કરનાર જાહેર કરવું ત્યારેજ શોભાસ્પદ છે, જ્યારે કે તેનો પાલવ જાતીબાધાઓના “નિર્દોષ રક્ત”થી ખરડાએલો ન હોય । । પરંતુ યૂરોપની કઈ કૌમ એ પાતનો દાવો કરી શકે છે ? । ‘શું’ ઇટલીના અસ્તિત્વથી અરબો તથા દબ્બીઓના નિર્દોષ લોહીનાં ટીપાં ટપકતાં નથી ? શું જર્મનીની એડીઓ તળે બેકુચર પોલો, એકો, નોર્વેજીયનો, ડચો, ઓસ્ટ્રીઅનો, ગ્રીકો વગેરેની લાશો તડકડતી નહોતી ? અને શું પેત્રેસ્ટા-ઇનવાસીઓથી હોળી રમવા ઉપરાંત બીટીશ સામ્રાજ્ય પોતાની સિયાસતના બગ અને ઘમંડ પર કરોડો હિન્દીઓની લુપ્તા, નગ્નતા અને મૃત્યુનું કારણભૂત બની નથી ? ।

“ પર્દાએ-તહજીબ મે ચારત ગરી આદમ કુશી
કલ રવા રખખીથી સબને ચોર રવા રખતે હેં આમ.”

“ક્રિષ્ણી સંસ્કૃતિનો ઝગઝગાટ” લંડન, પેરીસ, રોમ, બર્લીન, અને ટોક્યોની ગમનચુખી ધમાતો તથા આદ્ય સંપત્તિ સાથે સંબંધ ધરાવતી કૌમો માટે તેજ દહ સુધી ગર્વપાત્ર છે, જે દહ સુધી મધ્ય એશીયા અને મહાકુનીયાના શહેરો તૈમૂર, ચંગેઝ અને સિકન્દર, તથા તેમની દ્વિજો માટે આનંદપ્રદ છે, જે પિંડિત અને નિર્બળ કૌમોની સંપત્તિ લૂટવાને લીધે પાછલા વિજેતાઓ પાશવી, અપાયાસી, અને અસંસ્કારી હતા, તો પાશ્ચાત્ય દેશોની વર્તમાન કૌમો તેજ દુર્ગુણો છતાં શા માટે પાશવી, અપાયાસી અને અસંસ્કારી નથી ?

જડવાદી સાધનોની પ્રાપ્તિને અતિથ અને મુળ દ્રવ્ય સમગ્ર લેવો સંસ્કૃતિની ઉન્નતિનું ચિન્હ નથી. જે એક મનુષ્ય વિમાનને બદલે ધમપાળે પ્રવાસ ખેડે છે, શરીર પર શીટ આવી રહેનાર પોશાકને બદલે લીસો, પશુ સાફ અને સ્વચ્છ કિયાસ પહેરે છે, વર્તમાન સંસ્કૃતિની ‘બરફતો’ અને ‘અનિવાર્યતાઓ’ શારાખ, વ્યક્તિચાર, અને અન્ય અનેકાઓથી દૂર રહે છે, તો તેનો આ બાવાર્થ તો ગતત છે કે તેનું અસ્તિત્વ જાતીમધુઓ માટે નુકસાનકર્તા છે. ત્યાં સુધી કે તેને અસંસ્કારી દસવામા આવે. બુદ્ધિમાનો અને ખાસ કરીને ધૂરોપના વતનસંસ્કૃતિના મસીદીધ્વનિવાદો દુરંતે મસીદ (અર્થે) અને તેમના શિષ્યોના જીવન પર દ્રષ્ટિપાત કરે, અને જુઓ કે વર્તમાન યુગના ધૂરોપીયો અને પ્રાથમિક દૌરના ઇસાઇઓમાં કયો શુભો મળતા છે ? અને આ પશુ જજુવે કે શું ‘મસીદ’ અને તેમના શિષ્યો સીધું સાફ અને ગરીબાઇમધુ, પશુ પવિત્ર જીવન વ્યતિત કરવાને લીધે સંસ્કૃતિથી વંચન હતા ? અને તે કેવળ આટલા માટે કે તેમની પાસે આવીસાન મહાન્યો ન હતા, સંપત્તિની વિપુલતા ન હતી અને વિશ્વની કૌમો તેમની ધાકથી ધ્રુજતી નહોતી ?

એ ઉપરાંત વિશ્વમાં એવાં અનેક પરિવર્તનો થયા જેમાં બાહ્ય દ્રષ્ટિએ જોતાં ઉન્નતિને વરેલા સમ્રાટોના તખ્તા હલ્દી ગયા અને તે સમ્રાટોનાં સમ્રાજ્યો વર્તમાન ધોરણાનુસાર સંસ્કારી હતાં, પરંતુ સમયની સિતમઠરીથી જુઓ કે દ્રોહીઓની સફળતા પછી દ્રોહીઓ પશુ સુધરેલા હયાં ! અમેરિકા, રશિયા, અને ફ્રાન્સના ઇન્કિલાબો એના નમૂના છે અને એ ઇન્કિલાબીઓના અતિદુષ્ટ વિરોધીઓનું વર્તન એ વાતને પુરવાર કરે છે એવીજ રીતે આર્યોના પ્રારંભિક દિગ્વિજયોના યુગમાં ઇરાન અને રોમના દરબારો તથા સામ્રાજ્યો સમૃદ્ધતા અને સંસ્કૃતિનાં કેન્દ્રો સમગ્રવામાં આવતાં હતાં ! પરંતુ આજે કાણ છે જે ‘ક્રુષ્ણદૂર’ અર્થગમન અરળ રણવાસીઓની સાંસ્કૃતિક મહતાનો ઇન્કાર કરી શકે ? અને તેમની સંસ્કૃતિથી નહિ અંગતવાનો દાવો કરી શકે ?

“ઉન્નતિના ત્રણ દૌર” વૃક્ષ પોતાના ફળથી જોળખાય છે. પશ્ચિમવાસીઓના ‘કલ્ચર’ની જડ પશુ દેખીતી છે. જે ‘કલ્ચર’નું ફળ મશિનની વર્તમાન સંસ્કૃતિ છે. તેની વાસ્તવિકતા સ્પષ્ટ છે. ‘કલ્ચર’નો બાવાર્થ સમજવા માટે આ વાત નજર સમક્ષ રાખવી જોઈએ કે, મનુષ્ય ‘આત્મા’ અને ‘દેહ’ના જોડાણથી બનેલો છે, ઉગમનું પોષણ અને પ્રગતિનું નામ ‘કલ્ચર’ છે, પરંતુ ‘દેહ’ આત્માના હાથમાં એક સાધન છે. એટલે વાસ્તવિક અને મૂળ કલ્ચરનો સંબંધ આત્મા સાથે છે, અને દેહની પ્રગતિ આત્માની ઉન્નતિના સાધનો પૈકી એક મહત્વનું સાધન માત્ર છે. દેહ અને આત્મા સંબંધી ધૂરોપવાસીઓના વિચારોમાં ત્રણ પરિવર્તનો આવ્યાં. (૧) અદારની સહીના મધ્ય અર્થાન ઔદ્યોગિક પરિવર્તનના આરંભ સુધી ધૂરોપમાં આત્માની

પ્રગતિ પર વધારે લક્ષ રહ્યું, અને દેહને આત્માનું હથિયાર સમજવામાં આવ્યો ! (૨) ઔદ્યોગિક પરિવર્તનના અરંભથી ગદાયુદ્ધ સુધી ઔદ્યોગિક અને જડોત્તતિને પ્રતાપે 'દેહ'ને આગત્યતા પ્રાપ્ત થઈ અને તેની પ્રગતિએ ધ્યેયનું સ્થાન લેવા માંડ્યું. (૩) ઈ. સ. ૧૪૧૪ના વિશ્વયુદ્ધ પછી મેટા બાગે 'આત્મા'ના અસ્તિત્વનો ઈન્કાર કરવા માંડ્યો. એટલુંજ નહિ બરફે સમગ્ર યુરોપે સકીય રૂપમાં 'આત્મા'ને તરછોડી 'દેહ'ની ઉત્તતિને જીવનધ્યેય ઠરાવ્યો ! !

વિશ્વને બે પ્રકારની સંસ્કૃતિઓ સાથે કામ પડ્યું છે, (૧) રૂઢાની (૨) જડવાદી. રૂઢાની શિક્ષણના ધર્મવાદક હજરત નાગીએ કરીમ (સંવૃ. ૭) હજરત મસીદ અને હજરત મૂસા (અલે.) વગેરે...હતા, અને જડવાદી સંસ્કૃતિના પ્રયોગકા સિઝન્દર, ચગેઝ, હવાફ અને વર્તમાન યુગના પાશ્ચાત્ય સામ્રાજ્યો છે !

રૂઢાની સંસ્કૃતિ રૂઢાની કલ્પરત્ન ગિન્દ છે, તે દોઢમાં તે સાધનોને અપનાવવામાં આવ્યાં જે રૂઢાની પ્રગતિ અને વિકાસ માટે આવશ્યક હતાં. એ હેતુની પ્રાપ્તિ માટે તે સુદૃઢ સત્યોની શોધ કરવામાં આવી, જેના ઉપર કર્તવ્ય પરાયણ થઈને મનુષ્ય આત્મિક ઉન્નતિ સાધી શકે. સદાયરણ પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો, નૈતિક સિદ્ધાંતોના, મુકાબલામાં દુન્યાની પ્રત્યેક વસ્તુને લાત મારવામાં આવી, અને એવાં કૃત્યોને વિનાશવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો જે મનુષ્યના વ્યક્તિગત અને સમૂહગત જીવન માટે નુકસાનકર્તા હતાં ! ! જેમકે દુન્યાએ જે શાન્તિ અને સન્નિવૃત્તતાનું દ્રવ્ય જોયું હોય તો તે દુકા જમાનામાંજ કે બ્યારે એ પ્રભાવશાળી હસ્તીઓ અને તેમના સાચા અનુયાયીઓનું આધિપત્ય અને વર્ચસ્વ રહ્યું, અને જે બાળે પણ સદાયરણ ઝંઝક જોવામાં આવે છે તો તે વ્યક્તિઓમાંજ કે જે તે યુગુર્ગ હસ્તીઓના અનુયાયીઓ છે !

બીજી તરફ વર્તમાનયુગની સંસ્કૃતિ અને કલ્પર છે જે રૂઢાનીવતથી કેવળ વંચિત છે, એટલુંજ નહિ બરફે તેની શત્રુ પણ છે ! આજનો જડવાદી કલ્પર તે સિદ્ધાંતો પર રચાયો છે જેમનાં દરજ્જે આરતી નથી, (જેનાં) વ્યક્તિગત આરિયોમાં વ્યભિચાર, શરાબ, જુગાર, વગેરે બહુજ જાણ છે, બરફે સંસ્કૃતિનું એક મહત્વપૂર્ણ તત્વ ! સમૂહગત જીવનમાં પ્રપંચ, જુદા, કાકલુડી, કરાર-બગ, જેવી નૈતિક વિકૃતિઓ ત્યાં સુધી જાણ સમજવામાં આવી છે કે જ્યાંસુધી તે હેતુપ્રાપ્તિમાં સહાયક બની રહે ! ભલે તેનાથી બીજા મનુષ્યની પ્રતિષ્ઠા, પવિત્રતા, માત્ર અને જન પર હાથ સાફ થતો હોય, સામાયિક લાભો મેળવવા, પરિણામની ભલાઈ યુરુધનું ધોરણ છે ! શું હાથ આવ્યું એની સાથેજ કામ છે, કષ્ટ રીતે હાથ આવ્યું તેની સાથે લેવાદેવાં નથી ! !

તો પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ જડવાદની પ્રગતિનું બીજું નામ છે, અને એ જડોત્તતિ દેહથી આગળ વધી નથી, લવ્ય ગદાહથો, ઉચ્ચ પ્રકારનો પોશાક, વિદ્યુતવેગી સાધનો અર્જમિશન હોટલો, શરાબખાનાં, જુગારખાનાં વ્યભિચારગૃહો, નૃત્યગૃહો અને મોજમજનાં સાધનોની વિપુલતા, વધારેમાં વધારે આ વાતની સાબિતી છે કે માનવજીવનની પાસે અને દહકી દિશા અતિમ પરાકાષ્ટાએ પહોંચી ગઈ છે ! બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો મનુષ્ય પારાવતાની ઉન્નતિમાં પરિપૂર્ણતાએ પહોંચેલો પણ બની ગયો છે, અને એવા મનુષ્ય પર વર્તમાન સંસ્કૃતિ જેટલો ગર્વ કરે ચોગ્ય છે ! !

(સંપૂર્ણ.)

સીમમાં ખેતર નથી

આંગળીઓ કાનમાં મૂકવા તણે આવસર નથી;
 શ્રીમતી બોલે છે એ તો, બોલતી કાળર નથી.
 મૂકવું ગીરવી શું મારી બલ વિષુ બીજું કશું ?
 ગામ વચ્ચે ઘર નથી ને સીમમાં ખેતર નથી.
 જીલ કરમીની, અકરમીના ગિચારા ટાંટિયા;
 શેઠનો છે શેઠ, ચાકરનો કોઈ ચાકર નથી.
 કેમ રીઝે સોયથી એરણ તણે એ ચાહુનાર ?
 ભાગવું છે ગામ, એને પાડવું ખાતર નથી.
 લે મૂકી દે કંઈ આ જાંઠાં ભણવાના મને,
 આનીઓ ફેપિયા તણી છે સોળ કે પંદર નથી.
 ખીરમાં નાખીશ મીઠું તોય મૂરખ નહિ ઠંકે;
 આજ મારા ઘર મહીં દાણોય પણ સાકર નથી.
 છદિની અડધી મગા શું આખરે મારી જશે ?
 ગામ ભરમાં કયાંય પણ મુરસો નથી, અત્તર નથી.
 તાવ એને ટાઢિયો આવી રહ્યો છે આજકાલ;
 ને કહે છે મુજ ગલીમાં એક પણ મચ્છર નથી.
 અળ ઘડી બે કાન વચ્ચે 'માથું' તારે યંધ જશે;
 મદનો છે કોલ આ ઠાઠુ કે છમંતર નથી.
 બાપ કાજે બાન દેનારા નથી બેટા હવે,
 ને હૂમાયું કાજ મરનારા હવે બાળર નથી.
 ધર્મનું ફરમાન દાઢી રાખવાનું છે 'શિતાબ' !
 ના કહે જો મારી પાસે બ્લેડ કે કાતર નથી.

‘શિતાબ’

‘વર્ષાનાં આગમને.

વર્ષાના રયામત મેળો
 જોઈ છું ને હું વ્યા આ
 વેદનાથી વ્યાકુળ ખતું છું.
 દુવિવર કાલીદાસે કથું
 વર્ષાના મેવદર્શને વિરહીઓન
 વિરહ વેદના ઉર્તેકત ધ્યાય છે
 અને તેમનાં અંતર અન્યોઅન્ય
 કાજે તરસે છે—
 મારી વ્યા આ પ્રકારની
 નથી !
 સાંગોપાંગ ખીલેલી પ્રકૃતિ,
 રવેઅર્ચા વિહરતી સરિનાઓ,
 જરણાંએનો મધુર કંકરવ, મ-
 નોદર અને આદલાદક રંગે
 રંગાયલું બોમ બેતાં મારે
 મન આનંદથી નાચી ઉડતું
 નથી...આ સર્વ મારા ઉરમાં
 ‘વેદનાની આછી રેખા મૂકતાં
 બાપ છે !
 વર્ષા આવે છે ને મન
 મુંઝાય છે, હૃદયમાં મંથન
 જાગે છે અને દેવળ એકજ
 પ્રશ્ન મનને હચમચાવી મૂકે
 છે કે સારાંયે દિનના પરિશ્રમ
 અને પાતનાઓને પલિણમે
 પોતાનાં બર્ષાં બર્ષાં ખેતરોને
 જોઈ પુલકિત થતા કૃષિધારને
 તેના આ ઉત્સાહનમાંથી સાચેજ
 શું મળશે ?

‘મુંદુ’ બી. એ.

મીલાના : અહમદ અશરફ સંદેરી

૦

સવાલ-જે માણસની કુર્બાની હોય તેને કુર્બાની કરતી વેળા તે જગ્યાએ અથવા તે આમે હાજર રહેવું જરૂરી છે ?

જવાબ-જેની કુર્બાની હોય તેને કુર્બાની કરતી વેળા તે જગ્યાએ અથવા તેજ ગામમાં હાજર રહેવું જરૂરી નથી. પરંતુ ત્યાં મૌજુદ હોય તો અફઝલ એ છે કે કુર્બાની યતી વેળા તેની પાસે હાજર રહે.

સવાલ-મૈયતના તરફથી કુર્બાની આપી શકાય કે નહિ ?

જવાબ-જે મરનારે વસીયત કરી હોય તો તેના કે ભાગમાંથી કુર્બાની કરવી વાજિબ છે અને તેનું ગોસ્ત ગરીબો સિવાય માલદારોએ ખાવું નયઝ નથી. અને મરનારે વસીયત ન કરી હોય, લેખીન તેના કોઈ ખેશી પોતાની રાશુખુશીથી મરનાર તરફથી કુર્બાની કરે એ પણ નયઝ છે અને તેના સવાબ મરનારને પહોંચાણે; અને એ સૂરતમાં અમીર ગરીબ બધાં એ તે કુર્બાનીનું ગોસ્ત ખાવું નયઝ છે.

સવાલ-કુર્બાનીમાં કયા કયા ગ્નનવરો ચાલી શકે અને કેટલી ઉમરના ?

જવાબ-ગાય, બળદ, બેંસ, પાંડો પુરા બે વરસના સાત જણ તરફથી; ઉંટ, ઉંટણી પુરા પાંચ વરસના સાત જણ તરફથી; બકરો, બકરી, ડૂબો, ડૂબી, ઘેટા, ઘેટી પુરા એક વરસના એક જણ તરફથી કુર્બાનીમાં ચાલશે, પરંતુ ડૂબો કે ઘેટા છ મહીનાની ઉમરના કદાવર વરસ-દીવસ જેવો લાગતો હોય, તો તેનીયે કુર્બાની કરવી નયઝ છે.

સવાલ-વઝૂની હાલતમાં કોઈ માણસ ગાજો બાંડે તો વઝૂ રહે કે છુટી જાય ?

જવાબ-દરેક હાલતમાં ગાજો બોલવી યુનાદનું કારણ છે પરંતુ એથી વઝૂ છુટશે નહિ.

સવાલ-એક મસ્જિદના મુતવલ્લીએ ગશમત ત્યા રંગરોગન અને યુનો વીગેરે લગાડવા માટે ચઢો કર્યો. અને તે પૈસામાંથી મુતવલ્લી દલીમ પકાવી અમીરો અને ગરીબોને વહેંચે છે. તો શું મુતવલ્લીને એ હક છે કે દલીમ પકાવી વહેંચી શકે ?

જવાબ-જે મુતવલ્લીએ મસ્જિદની જરૂરતો વિશે ચઢો કર્યો અને લોકોથી નાણાં લેની વખતે મસ્જિદની મશામત માટેજ કહ્યું છે તો મુતવલ્લીને હક નથી કે મસ્જિદના કામ સિવાય દલીમ વગેરેમાં નાણાં ખર્ચે. જો મસ્જિદના નાણા દલીમ પીવાડવામાં ખર્ચ કરશે તો એનો જુમ્હેદાર મુતવલ્લીજ કરશે. અને જો નાણાં વસુલ કરતી વખતે નાણાં આપનારાઓને દલીમ વિશે પણ કહ્યું હશે તો દલીમ પકાવી વહેંચી શકશે. નહિ તો ફરિસ્ત નથી.

સવાલ-જે માણસ તાકત અને હૈસીયત હોવા છતાં પોતાની ઔરતના હકો જેમકે ખાવાનું, કપડાં, રહેવાનું મકાન, વીગેરે જરૂરી ખર્ચો આપતો ન હોય તો તેની ઔરતને એવી સૂરતમાં શું હક છે ? તે કોઈ રીતે પોતાની ભતને તેના નિકાહમાંથી છુટી કરી શકે ? અગર કાઝી કે મુસ્લિમ હાકિમ છુટાછેડા કરી શકે ? અગર કાઝી કે મુસ્લિમ હાકિમ છુટાછેડા કરી શકતો હોય તો જ્યારે કાઝી એવા માણસની ઔરતને તલાક આપે તો તલાક યથ જરૂર કે નહિ ? એવા બનાવ આજકાલ ઘણા બને છે, માટે એ વિષે શરીઅતનો શું હુકમ છે ?

જવાબ-પૂણેલી સૂરતમાં એવા માણસની ઔરત કોઈ રીતે પોતાના ધણીથી "ખુદઅ" કરે. એટલે તેણી તલાક લેવા માટે પોતાની મહેર ધણીને માફ કરી આપે. અથવા કોઈ માલ કે રૂપિયા આપી તલાક લેવા ધણીને રજામંદ કરે. પરંતુ એવી કોશિશ કરવા છતાં કોઈ સૂરત ન બની શકે તો સખત લાચારીની હાલતમાં માલીકી મજહબ પર છુટાછેડા વિશે ફત્વો લેવાની યુગ્મર્શ છે. કારણ કે માલેકી મજહબમાં એવા માણસની ઔરતને જુદા

ચલાનો દડક મળી શકે છે. હવે સખન વાચા-
રીની એ સુદને છે. એક એ કે ઔગતના
ખરચનો કેઈ બદોયસ્ત ન થઈ શકે. એટલે
ન તો કેાઇ માણસ ઔરતના ખરચનો જરોજરત
કરેના હોય અને ન તો ઔરત પોતે પોતાની
આજરની દિકાજત કીરીન પોતાના ચુમ્મરા પર
કુદરત રાખતી હોય, અને બીજી સુરત લાચા-
રીની એ છે કે ઔરત આસાનીથી કે સુરક-
લીથી પોતાના ખરચેનો બદોયસ્ત કરી શકતી
હોય, પરંતુ તેણી પોતાના ધણીયાં અમલ રહે-
વામાં ચુનાદમાં કે સાધ કરવાનો હર રાખતી
હોય, તો એવી લાજવામાં છુટાછેડાની સુરત એ
છે કે તેણી પોતાનો કેસ સુગ્રિય કાઝી યા
મુસ્લિમ દાકિમ અને તેઓના ન દોરાની સુર-
તમાં મુમલમાનોની જગાત સામે રજુ કરે.
અને જેની પાસે એ કેસ રજુ થાય તે આ
મામલાની શરીઅતની શલાહતના વડે પુરી તેદ-
કીક અને તજવીજ કરે. અને ઔગતના કેસ તથા
હાલે ખરો સ્થાપિત થાય કે ધણી દંભીવત
હોવા છતાં ખરચે આપનો નથી, તે તેણીના
ધાળીને કહેવ મા આવે કે તારી ઔરતના દરકા
આદા કર. અથવા તલાક આપ, નહીં તો દમો
છુટાછેડા કરી આપીશું. એ પછી પણ તે
જાણિય ધણી કેાઇ સુરત પર અમલ ન કરે તો
કાઝી અથવા શરીઅતની રૂએ જે તેનો કાયમ
મુકામ હોય તે તલાક આપી દે. એ મુત્તામાં
કેાઈ પ્રકારની મુદ્દત કે દંતેબર અથવા મોદ-
લતની જરૂરત માટેથી મદદવામાં એકે મને
નથી. એટલે તલાક આપવાથી તુરત છુટાછેડા
થઈ જશે. આ બાબતનો ખાસ ખ્યાલ રાખ-
વામાં આવે કે કેાઈમાં ગેમ્મુસ્લિમ દાકિમ વડે
તલાક થઈ શકતી નથી. ક્યાં તો કુપર
જબ્બાવેલા મુમલમાનો હોય અથવા ગેમ્મુસ્લીમ
દાકિમ હોય અને તે કેાઈ મુસલમાનને આ
કેસનો ફેસલો કરવા રિયે દક અથવા તે ને
મુમલમાન એ કેસનો ફેસલો કરી શકે છે. અને
તેનો ફેસલો જારી થશે, અને ખરો મનાશે,
હવે બીજી વાત એ છે કે તે ધણી એ પોતાની

દરકતથી એવા વખતમાં બાજ આવે ત્યારે કે
દાકિમે તેની ઔરતને તલાક આપી દીધી હોય
અને હદદત પણ ચુમ્મરી ગઈ હોય, તો હવે
એવી સુરતમાં ધણીને ઔરત પર કેાઈ દક
રહેતો નથી. કારણ કે હદિસ ચુમ્મરવા પછી
ધણીને રજુ કરવાનો દક રહેતો નથી. જો કે
તલાકે દરકત હોય, અમલન બનેલી ખુશીથી
નવેસરથી નિશાદ થઈ શકે છે. અને
એ ધણી હદિસના ચુમ્મરવા પહેલાં પોતાની
દરકતથી બાજ આવી જાય અને ખરચે આપણ
તેવાર થઈ જાય તો એ બાગમાં માટેથી મદ
દવામાં કેાઈ ખુદેખુદી રિલાય નથી. એટલા
માર મુક્તીઓના નગરીક એ વાત સકમંદ છે.
એક એ કે આ છુટાછેડાને તલાકે દરકતિય-
વામાં આવે અને હદિસના અંદરે રજુઆ કર-
વાને સદીદ મળવામાં આવે. બીજી વાત એ
કે તલાકે બાજન કંબર દેવામાં આવે અને
રજુઆ કરવાનો દક ધણીને આપવામાં ન આવે.
પરંતુ પહેલી વાતને માટેથી મદદવામાં કેલસા-
એક મોટા આશિગોએ ખરી લખી છે, અને દનરી
દરકતવામાં મોટા માત્ર આશિમાએ પણ પહેલી
વાત પર રહેતો આપ્યો છે, કે હદિસના અંદરે
જો તે ધણી બાજ આવે એટલે અથ પહેરે
આપે અને દકો અદા કરા પર રાગમંદ થાય
તો એ સુરતમાં ઔગતને તેનીજ પાસે નહીં
પછી અલે ઔરત રાજ હોય યા નહીં હોય.
કારણ કે ધણીના રજુઆ કરવામાં ઔરતની
રગમંદીની જરૂરત નથી. ત્યારે ધણીનું રજુઆ
કરવું સદીદ થઈ જાયું તો ઔરતને બીજી
જગ્યાએ નિશાદ કરવા દરકમ છે. અને તેજ
ધણી પહેરે તેણીને કહેવું જરૂરી છે. મગર
એદલીયાતની રૂએ નવેમરથી નિશાદ પડવામાં
આવે તો વધુ બદેત છે. મરે ઔગતને પણ
સખિય છે કે ધણી સાથે નવેમરથી નિશાદ
કરે. છતાં જો ઔરત પોતાની ગેમ્મમરથી નવે-
મર નિશાદ ન કરે તો ધણીને નાજા છે કે
નવા નિશાદ ક્યાં વીના તેણીને ગામી શકે છે.
અદલાદ વધુ જબ્બાર છે. (અસલીમન નાજો
બલદ અને રવાના દારકતિય. અને એવાજ
કુપર ચાનાખુવન તથા દેવગંદ મદારતપુર વીગરે
દોહુમનાના મોટા મોટા અર્થકોએ રાખે
આપ્યો છે)

ચેકર

૫-૬

“ચાલો તો બધું દીકરી બતાવ તો?”

ગામડીયાને ઉદ્દેશી બસના ચેકરે કહ્યું.

માયાના કાળાંચે બાંધેલી દીકરી ગામડી-યાએ ગભરાતા ગભરાતા હોડી. દીકરી એને મન વનજી લાખેલી દોલત હોય તો ખોવાઈ જાય તો ધૂકડો મારી કોઈ નીચે લતારી મૂકે એ બીકે એણે રત્ન સમ ધારી માથે બાંધેલા કાળાંચે બાંધી હતી.

ચેકરે સહી કરી. સહી કરી કે લીસોટો કાઢ્યો એ વસ્તુ ગામડીયો સમજી શક્યો નહોતો. ચેકર દીકરી ચેક કરતો હતો છતાં પણ આજે એનું ચિત્ત કેકાણે ન હતું. એના મુખનો બાવ એના હૃદયની બાધા કહેતો હતો. ઉદાસીન મુખમાં પર શોકની શ્યામ રેખાઓ ટેરડેર મોઝ-વાએલી હતી. આંખોનું ઉંડાણ કોઈ અસહ્ય વેદનાના પ્રતિક સમાન હતું. અવ્યવસ્થિત રીતે વિખરાએલા એના વાળ એને જીવન પર કંટાળો ઉપજાવે છે એમ કહેવામાં સદમત થતા હતા. આજે ચેકર દીકરીના યર્ષ મજેલો લાગતો હતો. આજે એના વર્તનમાં સમ્યક્તા હતી-એની વાણીમાં નમ્રતા હતી. નહીં તો આ ચેકર “ચાલ તો બધું દીકરી બતાવ” એમ એ કહે? “બધું” શબ્દ અને તેજ એના મુખમાં? ના. ના એની જીભે આવું નમ્ર વાક્ય ન હોય. એ તો એમજ બોલતો હોય: “એય ગમાર ચાલ ઝટ કર દીકરી કાઢ?”

અને એમથે જો બતાવતાં બીજા થાય તો ઝટ કહી નાંખે “એય એ શું કરે છે? દીકરી તને હાથમાં રાખવા આવી છે કે બાંધવા? સાલ્લા ગમાર તે ગમાર કાંઈ સમજતાં જ નથી.”

પરંતુ કોણ જાણે કેમ આજે ચેકરે બ્યાકુળ હતો. ક્ષિત્તજ તરફ સંધ્યા સગથે જોતાં જો

મમતીની તથા દુઃખની છાયા મન પર અમર કરે છે એવી દુઃખદ છાયા આજે એના મુખ પર તત્વરતી હતી.

વરસો થયાં એ દીકરી ચેક કરતો હતો. હજારો બદલે લાખો દીકરી એણે પેન્સીલના ગોદા વડે ચેક કરી નાખી હતી.

બાળ-યુવાન-આધિક-વૃદ્ધ આ બધાની દીકરી એને હાથે ચેક થઈ હશે. સેંકડો લાવ-પચાઈ યુવતીઓના નાના નાના નાનૂક હાથોથી એણે દીકરી ચેક કરી હશે. સેંકડો દુહોના કરમાએલા કળચળી વળેલા હાથના પંખમાંથી લઈ કંઈ કેટલીયે દીકરી ચેક કરી હશે. પરંતુ આજે? આજે એ દરેક દીકરી કોઈ અકસ્મત બાવ હૃદયમાં અનુભવતો હતો. એક એક ‘સહી’ જેમ જેમ દીકરી પર થતી જાય તેમ તેમ એના કાળજે, જાણે શૂળ ભોકાતી હતી. કોઈ માંહીની અકસ્મત વ્યથા એને લેવા દેતી ન હતી. એ નિરાશ હતો નિરાશા અનુભવતો હતો. અવ્યવસ્થિત રીતે આજે એ નોકરી કરી રહ્યો હતો.

એના દિલમાં આજે દયાનો સાગર ઉછાળા ખાઈ રહ્યો હતો. આંખોમાંના પાણી દમણુંજ હૃદયનો બંધ છૂટતાં તૂટી પડશે એમ લાગતું હતું. વરસોથી તુમાખી અને હેંકડામાં તોફાને ચડેલો એનો ગફસી ધમંડ આજે એકાએક ઝાસરી ગયો હતો. ને ત્યાં ફૂટ્યું હતું પ્રેમનું-ગાયાનું-રોહનું ને દર્દનું કોમળ ઝરણું. ||

આજે એણે ગામડીયાને પૂછ્યું: “કેમ કાકા કેમ આવ્યું પડ્યું?”

“અધ્યા કયાં ઉતરવાનો?” એવા અસંખ્ય સવાલથી ટેવાએલા ગામડીયાએ બ્યારે આવો સત્ય-મંદ પણ દર્દીલો સવાલ આ ચેકરના મુખેથી સાંભળ્યો ત્યારે તો એ સહેજ અાકર્ષ્ય પામ્યો.

“લખ્ખીના લગનની વસોણી લેવા ભમ.” “લગન” શબ્દ સાંભળતાજ ચેકરના મુખે એક સખ્ત ઝટકો ખાધો. જાણે કાળજે પુષ્પેનું તીર

કોઈ જાન્યરની દુર રીતે ખેંચી કાઢતું ન હોય?

“કાકા લખ્મી કોણ?”

“અલ્યા બાઈ તુએ ખરો! મારી લખ્મીને તો આખું ગામ ઓળખે ને તું નથી ઓળખતો? જા જુડા જા-તુએ ખરેખરો?”

લખ્મી તાનમાં કાકા ભૂંસી ગયાંતા કે લખ્મીને આખું ગામ ઓળખતું હશે પણ આ તો શહેર છે! !

“લખ્મી મારી દીકરી. ૩૭ પુરા થયા ૧૮ મું બેઠું. એટલે શીકર માયેથી ટાળીને? અમારે કંઈ આ તમારા નફરત સેર જેવું છે કે પચ્ચીસીએ વીતી જાય તોય દીકરીને કેદાળે ન પાડે, પછી રાડો કાળુધોળુ કરે! કેદાળે હાય જાણે ને વળી લાગ ફાવતાં નારીએ જાણ લાગ શરમ તો જાણે મેં મૂકી. આમ રોજનો સુરજનારાયણ નવે હોગે ને આમ રોજ રાડો નવા નવા ભાષડાઓ ખોળી કાઢે. એકને પડતો મૂકે ને પડે બીજને! પચ્ચીસીમાં તો જાણે આખા જગતનો રંગ ફરેલા માંગે! બહુલા! આ ધોળું થયું તોયે એ મારી લખ્મીની ‘મ’ સિવાય કોઈ દિ બીજી કોઈનો હોય નથી જાણ્યો, ત્યારે આજના આ તમારા જુવાન? અરે! જુવાન શાના જાણે જુડા પાવેલા લાગે પાવેલા! ન આજના કેદાળાંને ન આંખના કેદાળાં! ફટાયાની આંખો તો સેં સખની રે! જાં હોય તા પોરસાતીજ રે! કલજુગ છે. કલજુગ! ભગવાન લાજશરમ રાખે! હાય રામ!”

આટલું બોલી ગામડીયાએ આંગળી વળી માસો પર તૌઆ કરવા માંડી.

ગામડીયાને પૂછ્યું શું? અને કહ્યું શું? પરંતુ એણે જે કહ્યું તે ખરેખર વ્યાજબી અને સત્ય હતું. જેમ જેમ ગામડીયા બોલતો જતો હતો તેમ તેમ ચેકર હાથમાં કોઈ જાન્યર આંચકો અનુભવતો હતો. એની આંખો ધડીમાં નાની તો ધડીમાં મોટી એમ થયા કરતી હતી.

કપાળપ્રદેશ પર આવનવી ચર્મ કળચળીઓની રેખાઓ દોરાની હતી-વિખરાની હતી. કોઈ અકથ્ય હૃદયવ્યથાનો દેવતા એના આંખના ખુણામાં લાકાશ પાથરી ફરીકામ મુગેમુગે-મુપચાપ બેસી રહ્યો હતો. આજે એ વ્યથા હતો એવેન હતો! !

કેમ??

...વાત જાણે એમ હતી કે ચેકર ખૂબ સુરત સુવક હતો. દેખાવડો તો હતોજ ને એમાં કુદરતે આપેલી ભુરીભુરી માકરણી આંખોએ સાચ પૂર્વી આંખો પરના બચા તો એમ કમાનદાર ને ભરાવદાર કે ત્યારે કોઈકો આંખમાં એક ખૂણેથી બીજી ખૂણે ફરતી તો એમજ લાગે કે કમાનદારી ભયમાંથી દમણાંજ જાણે કાંતિત તીર છૂટકુ જાણ્યું! ને ચેકર સહેજ કતરાતી આંખે કે તીરકાં નયને! કોઈ પર આંખનો વાર કરી જાય તો એનો એ નયનો જોખન હુમલો અંધારી અંધારી મુપચીઆ ખમી શકવાને અસકય બનતી! અને એના હાથની મૂકતા? કોઈ ફરસાદાર પણ નાનૂક સુવતીના હાથમાંથી દીકરી સેના કે હેતા બધારે બને હાથો એકમેકની નજદીક આવવાં ત્યારે ધડીબર જોતારને એમજ સવાજ કિત્તવ ધાપ કે આ બે દરતમાં કયો કમળ સરખો વધુ ઉત્તમ છે!

આમ રૂપ અને રૂપની સાથે મૂકતા નાખતી સખી કુદરતે ચેકરમાં કુટીકુટીને બરી હતી! !

બસે સોડો પુરવની આજની મૂકતાને શરીરનું નિર્વજાપણું કહે! બસે જગતા પુરવના નાનૂક રૂપને અરકન ગૂંચરાની તરીકે વધુને પરંતુ આટલું છતાંપણે એટલું તો જરૂર છે કે આનો નાનૂક પુરવ જેટલી જલ્દી સુવતીર્ણમાં મોહ પામી જઈ હૃદય સર કરી સે છે તેટલી જલ્દી બીજો કોઈ ગરજત સુવક પામી શકતો નથી.

ચેકરનું પણ આતુજ થયું.

ત્યાં સવારથી સાંઝ અનેક રૂપાળાં-કદ-રૂપાં-પાષી-અપાષી-ચોકળાં-ગંદા એવા મનુષ્યોના સદવાસમાં નિરંતર આવવાનું હોય ત્યાં આવું રૂપાળું નાગરવેલના કુમળા પાન જેવા મોહક ચેકરનું રૂપ કેમ કામે ન લાગે? એ કેમ છાતુંમાનું ખેંચી રહે? અને જો ખેંચીજ રહે તો રૂપને એના ગુણ પર લાંછન ન લાગે?

રૂપે એનું કાર્પ કરવા માંડ્યું. રૂપ જોતાં મોહ ને પ્રેમ અને ઉત્પન્ન થાય છે. એક યુવતી ચેકરના રૂપના સુદર્શન ચક્રના ચક્કરમાં ઘૂમવા લાગી. ચેકરના રૂપે એને આવકારી. રૂપ લોહસુખક બન્યું. યુવતીનું કટકાટ થતું જોખન ચેકરના રૂપ લોહસુખકથી દિનપ્રતિદિન ખેંચાતું ચાક્યું! નયનોએ એમાં સાથ પુર્ણ! આછા કિમતે એમાં સહકાર દીધો!

અને પછી? હાથોએ ઇરાદાઓ રાફ કરી દીધા, આમ શરીરના રૂપાળા દરેક અવયવ ચેકરને આવકારવા લાગ્યા!

...પછી તો ચેકર નાણી જોઈને એજ મોહર એક કરસા નય! સગવળ જળજીનેજ ઉભો રહે! ટીકીટ જોતાં જોતાં ક્વચિત ચેકર અને યુવતીના આંગળાઓ એક ણીજને અડી જતાં! અડી જતાં કે વળગી જતાં એ કહેવું સહેજ અઘરું હતું. આંગળા અડકાવામાં કોણ પહેલ દરતું એ સત્ય પણ કળવું જરા કઠન હતું. પરંતુ એ આંગળીઓના મિશ્રનથી જનના સમસ્ત શરીરમાં એક વિજળી ગાયેથી ચડી પગે ઉતરી જતી! યુવતીનું હૃદય ગીરો ધખકારો અનુભવતું તો ચેકરનું હૃદય હળવો પણ રસીકો યકાર ને આંચકો ખાતું!

...આમ ધણું દિવસો-કહો કે ધણું મહીનાઓ પિત્યે જતાં હતાં!!

આબ દેખાવથી ઉત્પન્ન ચએક્ષા પ્રેમના

મૂળીયા આશિર હોય છે. એવા પ્રેમમાં બુદ્ધિના ભૂદાવો ખનને ખોટ ગામે દોરે છે! અને જો પ્રેમ બુદ્ધિના ભૂદાવોમાં પડવાથી ઉત્પન્ન થાય છે તે ચિરસ્થાયી હોતો નથી. રૂપથી થેક્ષા બનયું એ પ્રેમ નથી. ગુણથી ઉત્પન્ન ચએક્ષા પ્રેમ જરૂર ચિરસ્થાયી હોય છે. પરંતુ કાર્પ પણ માનવના ગુણની પરીક્ષા કરવામાં સગવળ લાગે છે તેથી એ પ્રેમના મૂળીયાં એકદમ બળવાન થતા નથી. એ પ્રેમ બળવાન થાય છે પણ તે ધીમે ધીમે, જ્યારે રૂપ પાછળ થેક્ષા બનેલો પ્રેમ એકદમ પરાકાષ્ટાએ પહોંચી નાય છે, પરંતુ એ પ્રેમ તદ્દન આશિર, પોકળ અને દમ વગરનો હોય છે! એમાંયે ખાસ કરીને જ પ્રેમમાં સ્ત્રીએ પહેલ કરી હોય-જે યુવતીએ પુરૂષને, પુરૂષ પોતાને ખેંચે તે પહેલાં પ્રથમ તે પોતે આયોચાપ ખેંચાઇ હોય, તો એવા પ્રેમમાં ખેંચાણમાં ચિરતરતને મુદ્દલ સ્થાન હોતું નથી.

—ચેકરના પ્રેમનું પણ કાર્પ આતુજ થયું.

આત્માર મુધી ચેકરના ખનને શાંતિ હતી-આશા હતી, ઉમ્મીદ હતી કે હરિયો તરી નહીં—આકાશમાં ઉડવાના ખનોરયો આજી તો નર્દાજ નાય ને આમ જીવનને પ્રેમ-રસ-રંગ અને રનેદથી રંગી રંગી આ દુન્યાને સ્વર્ગ બનાવતી એની કદમનાઓ દિન પર દિન વધુ રંગીનીએ ચઢતી હતી.

સ્ત્રી અને પુરૂષના પ્રેમમાં પડ્યા પછી એટલું તો અવરય છેજ કે સ્ત્રી કરતાં પુરૂષનું હૃદય વધારે ખેંચેલી અનુભવતું હોય છે! બન્ને પુરૂષને સોકો પત્થર હૃદયના કહેતા હોય! અને એમ કહી બન્ને કહેનારાઓ સ્ત્રી સમાજના મુખેથી વાહવાહના અખિન્દન તથા શાયાશી ભાષા ઉદ્ધારો મેળવતા હોય પરંતુ એ વાતમાં તેઓ ગણત છે કે ગમે તેવો કટોર પુરૂષ પ્રેમમાં પડ્યા પછી એવી તો ખેંચેલી અનુભવતો હોય

છે કે જે કંપની પણ અસહ્ય હોય છે ! એવું એ કહેવાતું પત્થર હંધ્ય પુષ્પનો દેમરો બની ગય છે ! !

આમ તો એ યુવતી સ્વતંત્ર સ્વભાવની હતી પરંતુ સહેજ ઉચ્છ્વંગ વાતાવરણની એમાં છાંટ બેળવાએલી હતી, પ્રેમનાં પગલાં બારંતી વખતે એણે જરૂરે સુદૃઢિયી કરી નહીં એએણું કે મારો ને એકરનો મેળ સંબંધિત છે કે નહીં. કારણ કે કમનગીબીએ એમની જાતિ બિન્ન હતી ! !

ને થયું પણ એવુંજ ! યુવતી ઉગર લાયક થતાં પિતાએ વારાધારોળી સરખાત કરી દીધી લગ્નની વારાધાર છોડી ઉગર લાયક થઇ મારે તારકાળીક બની કે પછી એર સાથેના પ્રેમ સંબંધની ગથ છોડીના પિતાએ સુધી તેણી બની, એ વાત અણુકતરાજ રહી ! બીજી યુગ્મીની વાત એ બની કે લગ્ન તારકાળીક યોગ્યતાની તિથી પણ નજીકનીજ આપાઈ !

આ વાતની જાણ યુવતીને ન હતી એમ કહી શકાય. લગ્નને યુવતીનો બચાવ કરવા નથી માંગતો. હા, જરૂર પ્રથમ જાણ ન હતી પરંતુ પછી તો ખગર પડીજ ! યુવતીએ એકસારી અનુભવી ! આંખોમાં જળમયસ્તીના કે પછી સ્ત્રીઓના જંગમસિદ્ધ હકના હમેશના પ્રતિક સમાન ગણાતા બેચાર નિરર્થક આશુઓ પણ એણે ટપકાવી દાધા ધડીબન એકરની જાણી છાતી સરસી દબી, હેહ આગળ લાવી મીઠું બાલબીનું સુખન પણ કરી લીધું. આસીક મોળામાં લઇ-માથું તે પર મૂકી છટી પોકે રંડી પણ લીધું કે જે રદના એમનું દિવસનું વારંવારનું સાથી હોય છે !

આથી હું એમ લગારે આલેષ કરવા નથી માંગતો કે યુવતીનો આ માત્ર રોજ કે હોમ હતો ના, લગારે નહીં. એ દોગ ન હતો પરંતુ પાણીના પરપોટા જેવો લાગણીનો એ માત્ર

પરપોટો હતો, એ કેવિમ રદન ન હતું કિન્તુ હૃદય પરના ઉભરાથી ઉત્પન્ન થતી એ એક વરાળ માત્ર હતી !

માતાપિતા સામે કુબેશ કે બંડ જમાવે વાની નિકરતા હતું એણે કેળવી ન હતી. પિતાની દમામબરી કાધા તથા સત્તાશીલ સ્વર સામે બ્યાં એના પગ ધુન્નતા હોય ત્યાં બંડ જમાવવાની વાત એ ક્યાંથી અગલમાં મૂકી શકે ?

હા, જરૂર ! તે રાત્રિએ એ ન જમી પુષ્કળ રહી. તેથી શું ? એનો અર્થ શો ?

એ, એ એકર મારે હમેશાં રાત્રિએ નજ જમી શકે કે જમવાને તૈયાર નથી એમ કેમ માની લેવાય ? 'એ રંડી ! રંડો ! એક દિવસ-એક આઠવાડીયું' કે એકાદું મલીનો ! પણ પછી શું ? "રદન અને ન જમ્યું" એને એ કંઈ જીવન બરના કાર્યક્રમ નજ બનાવી શકશે ?

ને વળી 'વર' પણ સારો શોધ્યો હતો. B. S. C. આજની યુવતીને કીમીવાળા પુઝ-પજ નોંધ્યો. બીજું એગને નોંધ્યો પણ શું ? પછી બંધેને એ રૂઝનો પંતુજ હોય !

જે નોંધ્યું હતું એવું યુવતીને મળી ગયું. બાતી ગયું. સરખાતમાં છણુછણુતો આણુઓ જલદેર કર્યો. પછી એકરને વિસારે પાડવાના સદ્ગણ પ્રવતો એક પછી એક આદરવા માંડ્યો !

જે ફક્ત આટલેથીજ આ યુવતી અટકી હોત તો મારે કશુંજ કહેવાપણું રહેતજ નહિ ! પરંતુ એણે તો નિપુરતાની એટલી બંધી રદ વડાવી કે એકરને હેક્કા ૧૦ દિવસ સધા મોહું પણ ન દેખાઈવાતું મન સાથે મઠી કર્યું, ને આખરે ૧૧ મે દિવસે એક વાનકડી કંપની એકર પર લખી મોડી જેમાં ફક્ત એટલુંજ લખ્યું :

"જેમનની બરતીમાં ઉજળની યુવાનીને આશ્વાસન આપવા પુરતો આપણો પ્રેમ હતો. એવા પ્રેમનું પરિણામ કંઈક આપણે જેવુંજ

આવે છે. હવે તમારે ને મારે કશું નહીં. મારા લગ્ન આજકાલમાં જ થશે.”

આ કાગળની કાપડી કે જેને ત્રણ ટકાની કાગળની કાપડી કહેવાયે શરૂ થયે છે એવી નાનકડી કાપડીએ ચેકરના જીવનના તેજ પર સ્વામ વાળી ચઢાવી દીધી. ચેકરે તે સમયે પિતૃગણોના જટકો અનુભવ્યો. એનો જીવ આજે લગારે એનું કશું કરે એવી સ્થિતિમાં ન હતો. જતાં જતાં એ આજે કચડી પર આવ્યો હતો.

ગામડીયાને માયાળુ બાપે એણે પૂછ્યું. પરંતુ એણે એ લગ્નની વાત કહી. જેમ જેમ દવા થતી ગયે તેમ તેમ રોગ વધતો ગયે એવી સ્થિતિ ચેકરના રોગની હતી. લખમીના લગ્નની વાતો લખમીનો પિતા જેટલી રસભરી રીતે કરતો હતો તેટલી જ ગમગીનીથી વ્યથા ચેકર દિશમાં અનુભવતો હતો. ‘લગ્ન’ શબ્દ આજે એના જિગરને ઠેરી ઠેરી ખાતો હતો. એના સ્મરણતટ પર બૂલકાળની, ગરિબમાં સરળ બુનાવતી અનેક રસીસી આદર્શ કલ્પનાઓ એક પછી એક સરકવા લાગી. કેમ કરી આજે એનું હૃદય હરીદાસ યજ્ઞ એના મનને બેસતા દે એમ ન હતું.

...ને ગામડીયા સાથેની વાતચીતથી જળતામાં જાણે થી હોવાનું હોય એમ એને લાગ્યું. આખી સ્ત્રીસંહિને જાણી. તેની રાખને ઠોકરે મારવાની ચેલછાભરી ઇચ્છા પગબર એને થઈ ચાલી.

ગામડીયાના વાત પુરી થતાં મુઠ્ઠીમાં તો એણે બધી દીકરાં એક કરી નાખી. પરંતુ એનું ચમચે એટલું અસ્થિર મન જુદામાં વટાવીવાની ઉત્કાંષ્ઠા મચાવી રહ્યું હતું. તેને બીજી મોટરો એક કરવાની હતી: સભેયી આવતી એકાદ મોટર તો એણે ધૂનમાં જવા દીધી હતી. પરંતુ બીજી વળતી મોટર એક કરવી જોઈએ

એવું એને પોતાની ફરજનું બાન થયું. ચાલતી મોટરની ચટકિતમાં ચેકરે ધણાં જ નિષ્ણાંત હોય છે. અને તેમાંયે સાવનસના સિદ્ધાંતને વળગીને એમાં ઉતરવું પડે છે! ગતીમાં જતી મોટરથી ઉતરતા વખતે દમિશા ઉતરનારને ઉતર્યા પછી મોટેક સૂધી મોટરની ગતીની જ દિશામાં હોય તે દિશામાં દોડવું જ પડે છે. ઉતરતી વખતે પણ દમિશા મોટર નથા ઉતરનારની ગતી મોટરની ગતી જ દિશામાં હોય તે જ દિશામાં રાખવી પડે છે!

ધૂનમાં ને ધૂનમાં ચેકર ગાડીએથી ઉતર્યો. એની આંખોએ જગતનો ચાક દિશતો હતો. બ્રમણા-આશા કે દૃષ્ટવાર્ગા એની ચક્ષુઓ તરવરતી હતી.

...એને લગારે ભાત ન હતું કે દમજાળ મૃત્યુના ભવકર મુખમાં હોમાઈ જશે.

પાછળથી આવતી એક ખાનગી મોટર ચેકરના દેહને ધૂટપાય નગરીક ઉડાવી ઝડપભેર ચાલી મઠી બસમાંથી ઉતરતાં ચેકર બસની ગતીની દિશામાં દોડતો હતો! ઉતરતી વખતે એણે પાછળ વેળું ન હતું. એનું ધમનસીય મુખ મોટરની દિશામાં જ હતું!

ફર મોટરના ફાઈવરે અકસ્માત પછી મોટર એ એકદમ એક ગાડી ઉભી રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ ત્યાં તો ગાડીમાં બેઠેલી દસ્તાદાર યુવતીનો સત્તારીલ અવાજ આવ્યો.

“ફાઈવર! મત રોકો!-આગે ચકાવ?”

“સાચ આ મર જાએગા!”

“મર જાનેહો, મરનેવાસે સમય આને મરને દય! મત રોકો. અગારી ચાલીકા મદુરત કા સમય હોને આવા દય-અકાવ-જેરો અકાવ-મરને વાલેકો મરને હો-અખી મત રોકો!!!”

...ને ફાઈવરે ગાડી પૂર્ણ મતીએ દોડાવી.

...લોકોમાં ખરડાએલા એકરે આંખ ખોલી
બાંધતી મોટર બેઠ. એજ પેલી યુવતીની
મોટર? ને એજ યુવતીની એમાં સ્થાતી!!!

બ્યારે હોરપીટલમાં એકરને કાયદાસર પગલાં
લેવાનું પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે એ ફક્ત એટ-
લુંજ તટયાંકૂટયાં પચ્ચ દર્દભર્યા અવાજે બોલ્યો.

“હું કેસ કરી કરીને કાના પર કેસ કરે?
જેને જીવતા જીવ હરથ આપી હું જીવતા જીવ
મરી પરવાયોં દનો તેના પર?”

કિતાવળ હતી.”

યોડા સમય પછી એક બાબત હોરપીટલ
તરફ એ યુવતીના લગ્નનું સરથળ આવતું હતું.

...ને

ખીજ તરફ હોરપીટલમાંથી એકરની મૃત્યુ
ખસેડતી હતી!!!

તે સમયે સંક્રાંતિ સ્યામ રંગ પૂર્ણ, એક
રંગા મૃત્યુનો વિશાષ કરવાને તો નહીં??

—x—x—

એને લગતી કિતાવળ હતી અને મરવાની

- પુસ્તક વિકેતાએને ત્યાં પુષ્કળ ટપાસ આવે છે. તેમને મળતા કેટલાક પત્રો બહુ રમુજ
હોય છે. દાખલા તરીકે એક માણસે “બાબરના પડી જાય તેવી રીતે એર આપવા”
સંબંધી પુસ્તકની માંગણી કરી હતી. ખીજાએ કાપ્પસના ‘ઓડ ટુ ફોરેન્સ નાઇટીંગેલ’ની
માંગણી કરી હતી (નાઇટીંગેલ એટલે યુદ્ધલુલ. તેને બદલે ‘ફોરેન્સ નાઇટીંગેલ’ લખી કહ્યું)
એક અદરશ વર્ગના વર્ણના ‘ઓડ ટુ ઇમ્પેરેલિટી’ (અનીનિ)ની માંગણી કરી હતી; બ્યારે
પુસ્તક વિકેતાએ જવાબ આપ્યો કે અમારી પાસે તો ‘ઓડ ટુ ઇમ્પેરેલિટી’ (અમરા) છે
છે ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે તેના પુસ્તકની મારે જરૂર નથી.

- મોવિયેટ રશિયા, હિંદ સાથે સાંસ્કૃતિક સંબંધ શોધી કાઢવા માટે સામાજિક તથા રાજકીય
ઇતિહાસની શોધખોળ કરી રહેલ છે. મૂળ ઉત્તરે બાબામાંથી ‘બાબર નામા’નું રશિયન
બાબાના બાબાંતર મધ રહેલ છે. ‘બાબરનામા’ ૧૫૨૦ લગભગ લખાએલી હોવાની માન્યતા છે.

‘બાબરનામા’નું પર્શિયન (ફારસી), બાબામાંથી પહેલું અંગ્રેજી બાબાંતર ૧૮૨૬માં લીડન
એન અરકાને કર્યું હતું. લગભગ અર્ધી સદી પછી ૧૮૭૦માં યુવાન ફ્રેંચ વિદ્વાન પેરેટ કેપુટીએ
પેરિસમાં જર્મન ભાષાની સનત મર્જના પદ્યે રશિયન એન. આર્થ. ઇતિહાસિક એ ‘બાબર
સમય પહેલાં કરેલ મૂળ ઉત્તરે બાબાંતર પરથી પોતાનું બાબાંતર તૈયાર કર્યું હતું.

પ્રાચીન ઉત્તરે બાબા ૧૫-૧૬મી સદીમાં વિકાસની ટેલે પહોંચી હતી. તે સમયની
બાબા આજના ઉત્તરેકા પૂરી સમજતા નથી. તેથી નવી આદતિમાં અરક સમજોનો કોશ
આપવામાં આવ્યો છે.

બાબાંતરની સાથેસાથ ઐતિહાસિક તથા ભૌગોલિક નોંધના રૂપમાં વિસ્તૃત રીકા
આપવામાં આવી છે. બાબાંતરનું કામ લગભગ થૂંક થવા આવ્યું છે અને તે ૧૯૪૫માં
પ્રગટ થવા સંભવ છે.

(પુસ્તકાલય)

‘નહીં મુહતાજ આલમમેં કિસીકા કારવાં મેરા’

હય મનસખ અન્તુમુલ આલૈનસે ‘બિદુલ અયાં મેરા;
ઉડેગા શશ બિહત પર ફલે તુસસ્તકા નિશાં મેરા.

બનૂંગા મિસ્લે માઝી આશના ણામે સુરૈયાકા;
કરેગા હૈસલા પસ્તીકે ઓઝે આસ્માં મેરા.

શિકસ્તા ખાતિરૌંકી દસ્તગીરી ખુદખખુદ હોગી;
નહીં મુહતાજ આલમમેં કિસીકા કારવાં મેરા.

વિરાસત બિજલિયોંસે ખેલનેકી મંચને પાઈ હય;
અગર મન્જુર હય લે ઇમ્તિહાં બકેં તપાં મેરા.

મેરે સર કેહો ઇસ્તિયાદાદ ગિરતે હોં ગિરે કયા હય!
મેરે અઝમાત રાસિખ હંચ નહીં થેવા પુંગાં મેરા.

નિઝામે મજલિસે ફાફકે આઝમ કરનેવાલા હું;
જહાંમે હોનેવાલા હય કભી સિદ્ધા સવાં મેરા.

ચુળદલ કુક્રકે કાફૂરમેં મંચ કર દિખાઈંગા;
હકીકતકી તજલ્લીમે હય સીના ઔફિશાં મેરા.

અમાના મુઝકે શેરે બેશએ ઇસ્લામ ફેહતા હય;
શગાલે કુક્રને પંબ નહીં દેખા કહાં મેરા.

“કુલીમે” તુકતઃદાં મહેં મુસલમાં અહલે, ઇમાં હું;
કિસી દિન દેખના હોગા મગસરાં કુલ જહાં મેરા.

શરફ દાદન્દ દર અકવામે આલમ અહલે ઇમાં રા.
બ ઓઝે આસમાને કદ્ર મન્ઝિલ શુદ મુસલમાં રા.

“કુલીમ” વાકિફી.

શાહ વલીયુલ્લાહ (રેહ.)

(ગનાકથી અક્ષુ)

સાહાબાએ કિરામત-સાબિત થાય છે કે શાહ સાહેબના જમાનામાં શીઆ માન્યતાઓની લીધે સહાબાએ કિરામ અને સારે ખલીફાઓ સંબંધી અનેક અસત્ય અટકોએ ઉભી થઇ હતી. શાહ સાહેબે એ અસત્ય અટકોને નાબૂદ કરવા માટે અનેક પુસ્તકો લખ્યાં છે. આપે એ પુસ્તકોમાં એ નીતિ આખત્યાર કરી કે જેવી એક વિદ્વાન અખત્યાર કરે, કે જેની નજરથી કોઈ પ્રસંગે ચુપ્ત ન હોય, અને જે પેતાને મત પ્રસિદ્ધ કરતાં ન્યાયને દ્રષ્ટિ સ્પર્શી રાખે. આ પ્રકરણમાં આપની ગરૂર કિતાબ 'અઝ-ઝુલ્લ ખદા અન ખિલાફાતુલ ખુલ્લફા' છે. જેમાં આપે એ મસલા ઉપર હદીસ, તફસીર, હકીકાસ અને રાજદારી બાબતો ઉપર પ્રકાશ નાખ્યો છે. આપે એની કેટલાંક પાંચ બાબતુ દ્રષ્ટિ મર્યાદાથી દૂર રાખી નથી. એ ઉપરાંત એ વિષય પર આપે 'કર્સુલુલ અયનીન શી તફસીસ શીખીન' લખી છે. જે મુઝતબાઈ પ્રેસના માલિકે પ્રગટ કરી છે. 'અલ અકાદતલ હસ્ના'માં પણ આપે એ વિષય પર પ્રકાશ નાખ્યો છે.

બ્યાં લગી ખિલાફતે રાશિદાને સંબંધ છે ત્યાં લગી એહલે સુન્નતના ગાનકવાળાઓની માન્યતા છે કે પ્રથમના ચાર ખલીફા રસૂલે અકરમ (સ. વ.) પછી અફઝલ હતા, એવા કે જેવા કમરા થયા છે. પરંતુ શાહ, વલીયુલ્લાહ (રેહ.)નો મત જરા એથી જુદો છે. તેઓ લખે છે કે "અફઝલુલાસ બાઅદે રસૂલે અખુબકર મુમ ઉમર." (એટલે કે શ્રેષ્ઠ

માનવીઓમાં હમરન પછી અખુબકર (રહી.) અને પછી હમ ઉમર (રહી.) અને ખીમ્મોના વિશે આપે સ્પષ્ટ કંઈ લખ્યું નથી. એ પ્રકરણમાં આપે જે સર્વશ્રેષ્ઠતાનું ધોરણ નિર્માણ કર્યું છે તે આપના ગંભીર સ્વભાવ અને રૂબ તંત્ર વિચારોને બાલારી છે. આપે લખ્યું છે કે 'શર્વશ્રેષ્ઠતાને માટે ખાનદાન, વંશ કે આપણ, અને શૌર્યતાની એટલી બધી આવશ્યકતા નથી કે જેટલી હરિશમની સચોટ સેવા અર્થાત અફઝલ તેજ છે કે જેનાથી ધરજામને સર્વથી અધિકતર ફાયદો પહોંચ્યો હોય.

હુજ્જતુલ બાલિગા-શાહ 'સાહેબની ફતિઓમા મરદૂર કિતાબ હુજ્જતુલ બાલિગા છે. જેને માટે નવાજ સિદ્દીકે હસનખાં મુકામ લખે છે કે-"એ પુસ્તક તો કે હકીમે હદીસમાં નથી. પરંતુ ધણી હદીસોના રિવાજો શરખ પ્રમાણે એમાં મૌજૂદ છે. અને તેના જુદા જુદા બેદો હુકમો પણ એમાં વર્ણવ્યા છે. એ પુસ્તક બધા પુસ્તકો કરતાં ચડીચાતું છે. એ પુસ્તકની ખસાખરીમાં હજુ સુધી અરબ અને અનર્મના કોઈ બાલિમે એવું પુસ્તક લખ્યું નથી જેને 'કે ૧૨૦૦ વરસ થઈ ગયા છે"

મૌલાના શિખરી એના સંબંધમાં આલેખે છે કે "હુજ્જતુલ બાલિગા જેમાં શાહ સાહેબે શરીબતના મુઝતત્તો અને બેદો વર્ણવ્યા છે. ખરી રીતે એ હકીમે કલામ હકીકતમાં એવું જ

* હુજ્જતુલ બાલિગાના અતમાં પણ આપે એજ અભિપ્રાય જણાવ્યું છે.

નામ છે કે ઇસ્લામ ધર્મની બાબતમાં સિદ્ધ કરે કે તે 'ઈશ્વરી ધર્મ' છે. ધર્મ તો બે વસ્તુઓથી મીથીત છે. એક તો માન્યતાઓ અને બીજી ફરમાન. શાહ સાહેબના યુગ સુધી જેટલી કૃતિઓ (પુસ્તકો) આલેખાઈ છે તે સર્વ પ્રથમ બાબત પરજ લખાઈ છે. બીજી બાબત તરફ કોઈનું લક્ષ પણ ગયું નથી. શાહ સાહેબ એ પહેલાજ કર્તા છે કે જેમણે એ વિષય પર એ કિતાબ લખી છે."

મૌલાના ઇસ્માઈલ ગોધરવી પોતાની કિતાબ 'વલી અહ્લાદ'માં આ કિતાબ વિષે લખે છે કે-
"ફિક્ક અને હદીસમાં શાહ સાહેબની આ સર્વોત્તમ કિતાબ છે. ફિક્ક હદીસ, નીતિ, તસબુદ્દ, અને ફિસ્સાશીની એમાં મજાક છે. હકીક પોતાના ફિક્કના મસલાઓથી, મોહમ્મદ પોતાના હદય-અંગમ હદીસોથી, ને ફિસ્સુદ્ પોતાની ફિસ્સુદ્ હલીમો એમાં પાત્રી શકે છે. સાથે સાથે વાચન કરનારાએને નીતિ અને તસબુદ્દનો શોખ પણ પરિપૂર્ણ થાય છે."

મૌલાના શિખ્લી અને બીજા યુજીઓએ હુજૂરુલ્લ આલિગાની ઘણીજ પ્રશંસા કરી છે. પરંતુ એ વાત તો રખે છે કે ગોર્જ ગોજ શબ્દોમાં એક વસ્તુને સારી કહેવી અને લોકોને આકર્ષવા એ કાર્ય સહેલું છે. પરંતુ એની ખૂબીઓ સારી રીતે સમજાવવી અને લોકોના ધ્યાનમાં ઉતારવી આવી કઠીન કાર્ય છે. અને ખરેખર સાહિત્યની સેવામાં તો એ મંઝીર ઘણીજ કઠન છે.

હુજૂરુલ્લ આલિગાના સંબંધમાં એ ફર્જ પૂર્ણ કરવું ઘણુંજ કઠન કાર્ય છે. મળ કિતાબ અરબી ભાષામાં છે. એનું ઉર્દૂ ભાષાંતર મૌલાના ખલીલુલ્લહ માન, સાહેબે 'આયતુલ્લાહ અલ કામિલા'ના નામથી કર્યું છે. મૌલાના શિખ્લી

સાહેબના શબ્દોમાં કહીએ તો 'એ ભાષાંતર અરાજમાં અરાજ લખાયો છે.'

અમે એ ભાષાંતરનું ધ્યાનપૂર્વક વાચન કર્યું છે. શાહ વલીયુલ્લાહ સાહેબ સંક્ષિપ્ત શબ્દોમાં બહોળા અર્થ સમજાવવામાં ઘણાજ કામિલ દત્તા. જેથી એમની કૃતિઓનું ભાષાંતર કરવું સહેલું નથી. 'હુજૂરુલ્લ આલિગા' એમની એક મોઝાતેમર કિતાબ છે. અને એ એમના જીવન બરના વાચન અને દિમાગી શક્તિનું શુભ પરિણામ છે. એમાં જે શુભ વિચારો ને વિચારોની ગહનતા એમને જે રચી કરી છે તે મૌલાના ખલીલુલ્લહ માન ઉર્દૂ ભાષામાં એને યથાયોગ્ય રચી શક્યા નથી. જેથી અનેક સ્થાને એનો લાવાર્થ મટી ગયો છે. મૌલાના ખલીલુલ્લહ માનનું ભાષાંતર ઉપરોક્ત દ્રષ્ટિથી ખરેખર અપૂર્ણ લેખાય. એમાં આપણે એમને દોષ દઈએ એ ન્યાયી નથી. કારણ કે ૬૦૦-૭૦૦ પાનાના પુસ્તકનું ભાષાંતર કરતી વેળા જે શ્રમ એમને લેવો પડ્યો છે એની અવગણના ને બેઇ-સાફી કરી કહેવાય. એ ભાષાંતર હુજૂરુલ્લ આલિગાના બીજા ભાષાંતર કર્તાઓ માટે ઘણું અગત્યનું યદ રહેશે. એમ તો અનેક એને માટે હાથ કરે છે છતાં પણ બીજી કોઈ ઉર્દૂ ભાષાંતર રચી શક્યો નથી. એ માટે જે બાધઓ અરબી ભાષુતા નથી અમે તેમને 'આયતુલ્લા અલ કામિલા'નું વાચન કરવાની સલાહ આપીએ છીએ. અને એ પણ સુચવીએ છીએ કે તેઓ એ કિતાબની સરખામણી 'મજાલી'ની કિતાબ, અહયા ઉલ્લુમના ઉર્દૂ ભાષાંતર સાથે કરે કે જેથી આપને શાહ સાહેબની લાયકાત અને 'હુજૂરુલ્લ આલિગા'ની વિશેષતાઓની ગણના થાય.

(અપૂર્ણ)

પરિવર્તન:—

—જિહ્વાની ડિસ્ટ્રીક્ટ કોર્ટ માં નવિન ટ્રાન્સફર થયેને આવેલા ડિસ્ટ્રીક્ટ અને સેશન્સ બન્ને સામે કોર્ટની પોતાની ચેમ્બરમાં પધારે છે. ટેબલ ઉપરના કામચોના ચોકડાઓ પ્રતિ એક વચર નાખ્યા પછી એકાએક બેસે પાડે છે:—“ સિપાર્થ, સિપાર્થ. ” આ સાંભળી પડવાળો: “ જી નામદાર ” કરતો સેવામાં હાજર થાય છે. તેને જોતાંજ બેઠીફને હાજર થવાનું ફરમાન થૂંદે છે. બેઠીફ તરફજ હાજર થાય છે.

જજ-હાં બેઠીફ; તમારું વય ૫૬ વર્ષનું અને નોકરી ૨૭ વર્ષની થઈ છે. તમારે પેન્શન ઉપર જવું જોઈએ.

બેઠીફ-નામદાર, બે વર્ષની આપ સમક્ષ બીજા માણું છું.

જજ-(આશ્ચર્યથી) અરે! પણ તેનું કાંઈ કારણ ?

બેઠીફ-સરકાર, મારો મોટો પુત્ર આ વર્ષે જ બી. એ.માં માન સહિત પાસ થયો છે અને એમ. એ. સુધીના તેના કોઠ પૂરા કરવા માટે તો બે વર્ષનો સમય જોઈશે. વળી મારો બીજો પુત્ર રેડ. ૫ પસાર કરી રેડ. ૬માં હાલ દાખલ થયો છે. આપ નામદાર ફક્ત મુજ ગરીબની સેવા માલુ રાખવા કૃપા કરો. બે વર્ષમાં મોટો એ. એ. થઈ જશે અને નાનો મેટ્રિક થતાં તેનો ખર્ચ મોટો ઉપાડી લેશે. આ રીતે મુજ ગરીબના ઘરમાં કેળવણીના અજવાળા પથરાશે અને તે પછી મારી નાનકડી પેન્શનની આવક ઉપર મારા કુટુંબના બીજાં માણસોનું હું પોપણ કરી શકીશ.

જજ-(વધુ આશ્ચર્ય પામતા) એક બેઠીફનો પુત્ર અને વળી તે એમ. એ.ના કસાસમાં તમે સાચુ બોલો છો તેનુ શું પ્રમાણ છે? (તે વેળા ચેમ્બરમાં કોર્ટના નાજર હાજર થાય છે.)

બેઠીફ-(પ્રશ્ની થતાં) નામદાર, નાજર સાહેબ મારા વડા પુત્રને જોઈએ છે અને મળવા માટે તે આવ્યો હતો ત્યારે એમની સમક્ષ પણ મેં હાજર કર્યો હતો.

જજ-(નાજરને) આ બેઠીફ કહે છે તે શું ખરું છે ?

નાજર-હા નામદાર, બધી વાતો ખરી છે. રાંદેરની એમ. એમ. પી. હાઇસ્કૂલની હોસ્ટેલમાં રહેવાતથી ને દાખલ થયો હતો. મેટ્રિકમાં સારાં માર્ક લાવવાથી સર મોહમ્મદ યુસુફની માસિક રા. ૩૦ની સ્કોલરશીપ મેળવી બી. એ. માનસહિત પસાર કરી છે. એમ. એ. માટે બેઠીફ એને રોકા રહ્યો હતો અને બાપ બેટા વચ્ચેની વાતચીત નજદીકથી પસાર થતાં મેં સાંભળી હતી અને એમ. એ. સુધી જવા માટે મેં પણ પ્રેરણાદન આપ્યું હતું.

જજ-(પ્રશ્ની થતાં) વેલ, બેઠીફ આ માટે હું પણ મુબારકબાદી આપું છું અને ફક્ત એકજ શર્તે સુદત વધારી આપું છું અને તે એ કે તે યુવાન જ્યારે મળવા આવે તેને મારી રૂબરૂ મળવા આવે. તેને મળતાં મને ધણેજ આનંદ થશે.

(એક એકાદ બોયની આપસીતીમાંથી)

આવાં તો કઈ કેટલાં પરિવર્તન જુજર મુસ્લિમ કુટુંબોમાં થઈ ચૂક્યાં છે. આપ પણ આર્થિક મદદ આપી એમાં બાગ લઈ શકો છો. વ.

બિસ્મિલ્લાહ શરીફની ફઝીલતો

(મતાંકથી ચાલુ)

બુઝુર્ગને દીન ફરમાવી ગયા છે કે:-જેની ઉપર કોઈએ બદ્દા તોણા કર્યા હોય તે જો: દરદ શરીફ, બિસ્મિલ્લાહ શરીફ અને કલમએ તૈયમ: કસરતથી પઢનો રહી પોતાના બદન ઉપર દમ કરે તો રહેશે તો ઇ. અ. બહુ ઝડ્ઝડી નખત મેળવશે. જો એવા માણસ પોતે પડી નહીં શકે તો બીજો કોઈ માણસ કસરતથી પડી પાણી ઉપર દમ કરી તેને પીવાડે તેમજ દરરોજ એ વખત તેની ઉપર દમ કરેથી પણ ઇ. અ. બહુ ઝડ્ઝડી નખત મેળવશે.

અને એ પણ ફરમાવી ગયા છે કે:-સેનાન, જિજ્ઞાસ વગેરેના હુમલાથી બચવા તેમજ નફ-સાની વસવસાએને દૂર કરવા દરદ શરીફ અને બિસ્મિલ્લાહ શરીફ કસરતથી પઢવું જોઈએ.

નકલ છે કે:-કોઈ વાઈઝ સાહેબે એક વખત “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફની ફઝીલતોનું વર્ણન કર્યું જેમાં એક એ પણ વર્ણન કર્યું કે: જે કોઈ “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફને પડી પાણી ઉપર પગ મૂકે તો પાણી તેને માટે ચંબી જઈ જમીનને જેમ તેની ઉપર હરીફરી થકે જઈએ હુંક વખતમાં પાક થઈ જશે. એ દિવસમાં એક ધાસ કાપી વેચનાર ગરસારો પણ હતો તેણે એ ફઝીલત સાંભળી દિલમાં કહ્યું: મુખ્લા-નલ્લાહ આ નાનો સરખો અને વગર કિંમતનો સસ્તો ચુટકો હાથ લાગ્યો છે. હવેથી દરરોજ જે હોડીનું બાહુ આપવું પડે છે તેમાંથી છુટકારો થઈ જશે. પેલા ગરસારાના દિલમાં “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફની એટલી બધી લડી અસર થઈ ગઈ અને તેનો અકાદો એટલો બધો મજબૂત થઈ ગયો કે બીજેજ દહાડેથી બ્યારે તે ધાસનો બારો લઈ નદી કીનારે

આવતો કે તુરત “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફ પડી નદીમાં પગ મુકે તો અને વગર અડચણે પાર થઈ પોતાને ગામ જતો. એવી રીતે લાંબો વખત તે શહેરમાં જતો આવતો. એક દહાડો પેલાજ વાઈઝ સાહેબને નદી પાર જવાનું થયું. તેઓ કિનારે જઈ હોડીની વાર જોતા આમ તેમ ફેરા આંટા મારતા હતા એટલામાં અચાનક પેલા ગરસારો ધાસ વેચી પોતાને ગામ જવા લાંબા આગળો, તેણે વાઈઝ સાહેબને સલામ કરી કહ્યું: આપ અહીં કેમ આવ્યા? તેમણે જવાબ દીધો:-સામે પાર જવું છે અને હોડીની વાર જોઈ જોઈ છું: પેલા ગરસારાએ બહુજ તઅજ્જુબ થઈ કહ્યું કે આપ પણ હોડીની વાર જોવ છો શું આપ “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફ પડી પાર થઈ શકતા નથી? હું તો બ્યારથી આપના મોટેથી સાંભળેલું કે: “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફ પડી પાણીમાં પગ મૂકેથી આસાનીથી પેસે પાર થઈ જવાય છે ત્યારથીજ એજ મુજબ કરું છું. અને તેણે “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફ પડી પગ મૂકી જોતજોતામાં પેસે પાર થઈ ગયો. વાઈઝ સાહેબ મોહું જોતા ઉભા રહી ગયા.

મજકુર ઉપરથી સાબીત થાય છે કે: દરેક અમલ માટે અકીદાની ખાસ જરૂર છે. તેમજ કહેનાર અને અમલ કરનારમાં પણ બહુ ફેર હોય છે. કહેનાર તો દરેક અમલની ફઝીલતો વગેરેનું વર્ણન કરે છે બ્યારે તેની ઉપર અમલ કરનાર તેના દરેક જાહેર તેમજ છુપા ફાયદાઓ મેળવે છે.

નકલ છે કે:-એક મજલિસમાં કોઈ એક અલ્લાહવાલા વાઈઝ સાહેબે “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફની ફઝીલતોનું વર્ણન કર્યું. તે શહેરના

બાદશાહના એક વહુદી વઝીરની કુંવરી છોકરીએ પણ વાચન સાંભળી અને તેના દિલ પર એટલી બધી ચસર પડી કે તે છોકરી છપી રીતે મુસલમાન થઇ ગઇ અને હર હમેશ દરેક કામકાજ કરતી વખત, વહુતાબેંદતા, ચાલતા હરતાફરતા મતલબ જે કંઈ તે કરતી ત્યારે “બિરિમહાદ” પહેલા પદની તેણીની આ વર્તણૂકથી તેણીના માબાપ સમજી ગયા કે છોકરી મુસલમાન થઇ ગઇ છે નેથી તેઓને બહુજ સહમો થયો અને હમેશા નારાજ અને નાખુશ રહેતા, અને કોઇ પણ રીતે છોકરીનું કાસલ કાઢવા હમેશ તત્પર રહેતા. એક દિવસે વઝીરે બાદશાહના મહેરની અંગુડી છોકરીને રાખવા માટે દીધી. છોકરીએ “બિરિમહાદ” કહી અંગુડી લઇ “બિરિમહાદ” કહી પોતાના ખીસાગા મુકી. રાત્રે છોકરી સુતેલી હતી ત્યારે તેણીના બાપે અંગુડી કઢાડી લઇ ફરીયામાં નાખી દીધી. કે નેથી તેણી ઉપર નોહમત ચઢાવી બાદશાહ આગળ ઇન્સાફ લઇ જઇ તેણીનું કાસલ કઢાવી નાખે. બોગમ્બેએ તેજ વીંટી એક માછલી ગળી મઘ્ઘ અને સવારે માછીની લાકમાં પકડાઈ, માછલી બહુ ખૂબસૂરત લાગવાથી માછીએ તે મચ્છી વઝીરને ભેટ આપી વઝીરે છોકરીને સંધવા માટે આપી તેણીએ પોતાની આદત મુજબ “બિરિમહાદ” બોલી મચ્છી લઇ “બિરિમહાદ” બોલી તેને કાઢી તો પેટમાંથી પેલી મહેરવાલી અંગુડી નીકળી જે તેણીએ “બિરિમહાદ” બોલી લઇ પોતાના ખીસામાં મુકી દીધી અને માછલીને રાંધી અને તળી બાપની આગળ મુકી. બાપે ખાધા પછી પેલી વીંટીની માંગણી કરી ત્યારે છોકરીએ “બિરિમહાદ” બોલી ખીસામાં કાચ નાખી બાપને અંગુડી કઢાડી દીધી. બાપ બેઠક તઅજજુઅ થયો અને છોકરીને હેરાન કરવાનું છોડી દીધું.

મકાતીમુલ અરિક્ષામાં લખ્યું છે કે:-હજરત સુલ્તાનુલ આરેશીન (રેહ૦)ની ટેવ હતી

કે હરદમ જ્યાંન ઉપર “બિરિમહાદ” શરીફનો વિદ યાહુ રાખતા હતા. કોઇએ તેમને સવાલ કર્યો: યા શૈખ! એમ કરવાનો શું સબબ છે? આપે જવાબ દીધો:-હુનાંનો ઝિકર એટલે હુનામાં લાગવું અધેર છે અને નફરત લામક છે; જાવતનો ઝિકર એટલે જનનત માંગ્યા કરવી એ દૂર અને મહેલો મેળવવા માટે છે; અને જહન્નમનો ઝિકર એટલે જહન્નમથી નાજા મેળવવાનો ઝિકર રકવા કુટવા બરાબર છે પણ હંક સુબહાનહુ તઆલાના ઝિકરથી એટલે તેની યાદથી કરખને નૂર અને દિલને સુફર ફાસિલ થાય છે.

પેલા માણસે સવાલ કર્યો કે:-મે સાંભળ્યું છે કે: ખુદાપાકે આપને એવો ઉચો મર્તબો આપ્યો છે કે: આપ ફરીયામાં પણ જમીન ઉપર હરોફરો છો તેમ ફરીફરી શકો છો! તેમણે જવાબ દીધો કે: આ કંઈ કમાલની વાત નથી કારણ કે પાણીની ઉપર ધણી મીઠો રહે છે જે કદી કુખતીજ નથી. ત્યારે પેલા માણસે પાછો સવાલ કર્યો કે:-ખુદાપાકે આપને ફરિશ્તાઓ જેવો મર્તબો આપ્યો છે કે નેથી આપ હવામાં પણ ઉડી શકો છો. ત્યારે તેમણે જવાબ દીધો. આ તો પહેલી હાલત કરતા પણ ખરાબ હાલત છે હવામાં માખ પર્વોદા વગેરે પણ ઉડી શકે છે. ત્યારે પેલા માણસે સવાલ કર્યો કે:-યા શૈખ! ત્યારે ખુશતર અને કમાલની કઈ વાત છે? આપે જવાબ દીધો કે:- હર હમેશ દિલ અને જ્યાંનથી ખુદાપાકની યાદ કરતા રહેવું અને કદી પણ ખુદાપાકની યાદથી ગાફિલ રહેવું નહીં એજ ખરી ઇન્સાનીયત છે. “બિરિમહાદ” શરીફ બધા ઝિકરો સરતાજ (ખુદાપાકની હમ્દોસનાનો બાવાર્ય “બિરિમહાદ” શરીફમાં) સમાએલો છે અને એને હમેશા ખસ દિલ અને અઘીદાથી કસરતથી પઢતા રહેવું એજ ખરી ઇન્સાનીયત છે. (અપૂર્ણ)

મુશાયરા પ્રવૃત્તિની સુશૃંગતા

મહોગુજરાત ગઝલ મંડળના ઉપક્રમે મુંબઈ, અમદાવાદ ને સૂરત વગેરે સ્થળોએ છેલ્લા થોડા સમયથી ગઝલ-મુશાયરાઓના ભવ્ય સમારંભો યોજાય છે ને સંખ્યાદ્રષ્ટિએ તેમજ શુભદ્રષ્ટિએ સારી જેવી જનતા એમાં ઉત્સાહથી રસ લે છે. આ મુશાયરાઓમાં અનેક પીઠ ને અનુભવી તેમજ નવા ને ઊગતા કવિઓની રચના રજૂ થાય છે.

આ મુશાયરા પ્રવૃત્તિ તરફ આપણા સન્માનિત વિવેચક પ્રાધ્યાપક વિષ્ણુ-પ્રસાદ ત્રિવેદીએ “રણજીતરામ મુવર્ણ ચન્દ્રક” સ્વીકારતી વેળાએ અમદાવાદમાં કરેલા પોતાના વિદ્વત્તાપૂર્ણ વ્યાખ્યાનમાં અણગમે વ્યક્ત કર્યો છે અને આ પ્રવૃત્તિ ઉત્તેજનપાત્ર નથી એવો સૂર કાઢ્યો છે.

ત્યારથી વિશાળ જનતાને અને સાહિત્યને સ્પર્શતો આ પ્રશ્ન વિવાદાસ્પદ બની ગયો છે. અમદાવાદમાં “પ્રબંધધુ”, “ગુજરાત સમાચાર”, મુંબઈમાં “સાંજ વર્તમાન”, “જન્મભૂમિ” વગેરે તેમજ સૂરતમાં “હાંડિયો” “પ્રતાપ” વગેરેમાં ભુદાં ભુદાં દ્રષ્ટિગિન્દુ રજૂ કરતા લેખો પ્રગટ થઈ ગયા છે.

સૂરતની જનતાને વિસ્તૃત ને શાસ્ત્રીય માર્ગદર્શન જરૂરી હતું તેથી, સૂરતના એક આજીવન સાહિત્યસેવી, કવિ, નિબંધકાર, લેખક ને વિવેચક, જેમણે પૂર્વાવસ્થામાં તેમજ નિવૃત્ત ઉત્તરાવસ્થામાં પણ સરસ્વતીની શુદ્ધોપાસનાનેજ જીવનનું ધ્યેય માન્યું છે તેવા અગ્રેજ, સંસ્કૃત ને ગુજરાતીના પંડિતનો આ વિષય પર માર્ગદર્શન કરાવતો આ લેખ અને સાનંદ ને સાહાર પ્રગટ કરીએ છીએ. સૂરતમાં આવા અધરા વિષય પર પ્રાધ્યાપકો વિષ્ણુપ્રસાદ, વિજયરાય ને મજરાય સિવાય શાસ્ત્રીય પૃથક્કરણથી ને વિદ્વદ્સહજ દ્રષ્ટિથી લખવાના અધિકારી એ વિદ્વાન લેખક સિવાય ખીલું કોઈ લાગ્યેજ મળે. એમના જેવાનું માર્ગદર્શન જનતાને તો લાભકર્તા નીવડશેજ પરંતુ કવિ-સાક્ષર-વિવેચકની સૃષ્ટિને પણ સહાયકર્તા સિદ્ધ થશે એ નિઃશંક છે.

તંત્રી

મુશાયરાની કવિતા

મુશાયરા પ્રવૃત્તિ હાલમાં ક્રીડકી આગળ વધવા માંડી છે. ગઝલમંડળો ઠેરઠેર સ્થપાયાં છે, તેઓ માસિક સભાઓ મેળવી ગઝલ રચનામાં સૌજન્ય, સામર્થ્ય અને સુમનોહરતા આણવાના ઓછાવત્તા પ્રયાસો આદરી રહ્યા છે, અને નૂતન કવિતાઓની આગલી દરોળમાં જેને નિઃસંકોચ મૂકી શકાય એવી રચનાઓના રચનાર ત્રી. ચીમનલાલ વ્યાસ, એલ. એલ. એમ. એ સૂરતના ગઝલ મંડળના પ્રમુખ છે એમ મેં સાંભળ્યું છે. એ ગઝલમંડળો નરહી

વખતોવખત મુશાયરાઓ ગોઠવવામાં આવે છે તેમાં જનતા-સમારીઓ તથા સદ્ગૃહસ્થો-બુદ્ધ મોટા પ્રમાણમાં હાજરી આપે છે, એમાં વંચાતી કવિતાઓ ધણી ઉત્સાહપૂર્વક સાંભળે છે, અને કેટલીક કવિતાઓના વાંચન વખતે તો તેઓ રસમાં એવા તરબોળ થઇ જાય છે કે મુશાયરામાં હાજરી ન આપતાં જેઓ 'ગઢવા' ઘઘને થેર બેસી રહે છે તેને તો એનો ખ્યાલ પશુ ન આવી શકે. આપણું મિથ્યાભિમાન, આપણી દાંબિકતા, આપણો કુસંપ, આપણી ગુલામગીરીનું એ ચાર સચોટ પંક્તિઓમાં બ્યારે જનતાને ભાન કરાવવામાં આવે છે, આપણી શાસનપદ્ધતિ, આપણો નાગરિક વહીવટ, આપણા સમાજમાં કેળવણી છત્રે પશુ ને કુસંસ્કારિતા આવે છે તેને લીધે જોશબેર આગળ ધસતી અનર્થકારક કુરીતીઓ આપણા મૂડીવાદીઓનાં લોભ અન્યાય તથા દૂર આચરણે એ સર્વ વિષે કવિ બ્યારે નિર્દેશ કરે છે ત્યારે જનતાનાં બીડાયેલાં હૃદયો પ્રદુઃખતા અનુભવે છે, બૂઝી ન જવા જેવાં છતાં માનવસહજ નિર્જનતાને લીધે ધણી વાર ભૂલી જવાતાં સત્યોના સાક્ષાત્કાર થતાં તેઓ આનંદ પામે છે, કવિવંચનેના શ્રોતાઓનાં હૃદયમાંથી પડ્યો ગીહતાં તેઓ "વાદવાદ" પોકારી જાડે છે. હું કબૂલ કરું છું કે કોઈ વાર કોઈ નૂતન કવિને ઉત્તેજન આપવા ખાતર પશુ, તેના કોઈ મિત્રો કે સ્નેહીઓ તરફથી વાદવાદ કહેવામાં આવે છે. (વિવેચકોને ને વદાહું અને વિશેષ જાણીતું તથા માનીતું છે તે સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં 'પશુ નૂતન કવિને એવું પ્રોત્સાહન ક્યાં નથી આપવામાં આવતું?') પરંતુ એ ઉત્તેજન, એ પ્રોત્સાહનના પોકાર નથી ગીહતા, એ ઉત્તેજન, એ પ્રોત્સાહન મણીમાંથી વ્યક્તિઓ તરફનું જ હોય છે, એની પોકળતા, એની કૃત્રિમતા કદી દાઢી રહેતી નથી, એવા ઉદ્ગાર કેવળ અપવાદ રૂપના જ હોય છે. જીવનની સાથે અત્યંત ગાઢો સંબંધ ધરાવનારા ને વિષયો મેં ઉપર ગણાવ્યા છે તેને ક્ષમતી, જેને ઉચ્ચ કાઠિની કહી શકાય એવી, કવિતા બ્યારે મુશાયરામાં વંચાય છે ત્યારે જેની ને પ્રચંડ તાર્કિક અસર થાય છે તેનું મેં ઉપર ને નિરૂપણ કર્યું છે તેને એથી બેશ પશુ બાધ આવતો નથી. દાક્ષમાં કવિઓ અને વિવેચકો આપણાં નૂતન સાહિત્યના વાસ્તવવાદનાં પરીમાન જોશબેર ગાયે જાય છે. ઉપર દર્શાવેલા વિષયોના નિરૂપણમાં શું એમને લેશ નપણ વાસ્તવિકતા જણાતીજ નહીં હોય? ઉમાશંકર અને સુન્દરમ, મનસુખલાલ અને કોશક, જ્યોત્સ્નાબેન અને જયમનબેન, જ્યોતીન્દ્ર અને બાનુશંકર, જેઓ મુશાયરાની પ્રવૃત્તિને ટેકા આપનારા તરીકે ઓળખાવાયા છે તેઓ તો ખરી વસ્તુરિચિત પ્રત્યે પોતાની આંખ મીંચેલી નહોતજ રાખતા હોય એમ હું માનું છું. સાહિત્ય એ જીવનથી તદ્દન અલગજ વસ્તુ હોય તો તો એ પ્રવૃત્તિથી સાહિત્યનું શું હિત સધાય છે એવો પ્રશ્ન જાડે, એ સંબંધમાં મતબેદ ઊભા થાય, એ વિષે વાદવિવાદો પશુ કરાય. એ પ્રવૃત્તિને અંગે ને જીવન આપણે ભોગવી રહ્યા છીએ તેને લગતા મહત્ત્વના પ્રશ્નોની જો બારપૂર્વક ચર્ચાચાંત થતી હોય, આપણા સમાજની બહોળો ઉપર જો સચોટ વાકપ્રહાર થતા હોય, આપણા કહેવાના દેશનાયકોની ખોડખાંપણનું જો સ્તુરાધિમથું સૂચન કરાતું હોય, રવાયં, દંબ, આળસ, અસલ એવી આપણી નિર્જનતાઓનો જો આપણી આગળ નિર્દેશ કરાતો હોય, સમાજની અનિષ્ટ રીતિઓ તરફ જો આપણું લક્ષ ખેંચાતું હોય, આપણી ગુલામી દશાનું જો આપણને તીવ્ર ભાન કરાવાતું હોય, સત્તાનો મદ, ધૂખાં, હરીશાધ આદિ અવશ્યજો તજીને ભૂતમાત્ર વધારવાની આવશ્યકતા ઉપર જો એનાથી ગ્રેરજા મળતી હોય, અન્યાય અને આપણુદીની જો એનાથી રીક-રીક ઝાટકણી કદાતી હોય,

સ્વરાજસિદ્ધિની ભાવના જે એનાથી અગ્રત કરાતી હોય તો એ પ્રવૃત્તિથી લોકહિત તો અવશ્ય સધાય છે, અને લોકહિતથી નિરપક્ષ સાહિત્યનાં જિયાં જિયાં ગિરિશિખરા પર પહોંચવાની ‘મહત્વાકાંક્ષા’ આપણા હૃદયને એટલી બધી આકર્ષક ન લાગે તો તેને માટે તો આપણા સુઘ વિવેચક બંધુઓની ક્ષમા યાચીનેજ આપણે વિરમવું પડે. લોકહિત અને સાહિત્યહિતનો વિશ્લેષ, જ્યાં અભિપ્રેત હોય ત્યાં સાહિત્યહિત વિના આપણને અદ્યશે એમ કહેવાની ‘દૃષ્ટતા કોઈ સાહિત્યપ્રેમી પણ દાખવે તો તે જરા પણ અસ્વાભાવિક તો નથીજ.

જે ઘડી મોજ

કદાચ કહેવામાં આવશે કે મુશાયરાની હાલની પ્રવૃત્તિથી એવું તે લોકહિત શું સાધી શકાય છે? એ પ્રવૃત્તિની સામે જેઓ પ્રયંત્ર વિરોધ કરનારા છે તેમને પણ એટલું તો સ્વીકારવું પડે છે કે એ પ્રવૃત્તિથી “જે ઘડી મોજ” મળે છે મુશાયરામાં જેઓ કદી પણ હાજરી આપતા નથી તેઓને પણ કલ્પોપકર્ણ સાંભળેલી હકીકતથી એટલું તો ચોક્કસ બાન થાય છે કે એ પ્રવૃત્તિમાં “જે ઘડી મોજ” આપવાનું સામર્થ્ય તો જરૂર રહેવું છે, મુશાયરાઓમાં જે મોટી માનવમેદની એકઠી થાય છે. તેઓ જે રસપૂર્વક સાંભળે છે, મુશાયરા ખતમ થયા બાદ ઘેર જતાં જતાં તેઓ જે આનંદ પ્રગટ કરે છે, તે સર્વ મુશાયરાની મોજ આપવાની શક્તિનો ઇન્કાર તદ્દન અશક્ય બનાવી દે છે. લોકમતને રજૂ કરનારાં વર્તમાનપત્રો પણ વિસ્તૃત નોંધ લઇને, મુશાયરામાં રજૂ કરાયેલી કવિતાઓનું મર્મમાં અને ગાજગોળ શૈલીમાં નહીં, પણ ઝીણી નજરના પરીક્ષણ રૂપનું સ્ફુટ ગ્રંથદર્શન કરે છે, મુશાયરામાં જે કવિતાઓ વંચાય તે વર્તમાન-પત્રોમાં છપાવાય નહીં એવો સામાન્ય નિયમ સ્વીકારતો હોવા છતાં લોકહિત અને લોકશક્તિને ધ્યાનમાં લઈ કેટલીક કવિતાઓ તો આખી છાપી દેવાનો લોભ તેઓ જતો કરી શકતાં નથી અને બીજી અનેક કવિતાઓમાંથી વાનગીરૂપે યોડીક પંક્તિઓ ટાંક્યા વગર રહેતાં નથી એ સઘળું મુશાયરાઓમાં “જે ઘડી મોજ” આપવાનું સંગીન બળ તો બારોબાર ભર્યું છે એ એકજ વાત પૂરવાર કરે છે. એ મોજ કોઈ બંધકર અનર્થ સાધનારી છે એવું માનવાને કોઈ મજબૂત કારણ જ્યાં સુધી ગળ્યું નથી ત્યાં સુધી જનતાનો નિર્દોષ આનંદ, જે નિર્દોષ આનંદ સિવાય બીજું કંઈજ એમાંથી મળતું નથી એમ ક્ષણવારને માટે આપણે સ્વીકારીએ તો પણ, એ નિર્દોષ આનંદ છીનવી લેવાનો કોઈનો પણ અધિકાર આપણે કેમ માન્ય કરી શકીએ? એ મોજથી આપણી કલાદ્રષ્ટિ અને સાહિત્યરુચિ વિકૃત થાય છે એટલા કથન માત્રથી એ વસ્તુ-સ્થિતિ સિદ્ધ થતી નથી. આપણી કલાદ્રષ્ટિ અને સાહિત્યરુચિ જનને વિકૃત કરનારાં બંધકર તત્ત્વો એમને છુપી રહ્યાં છે તે તરફ દ્રષ્ટિ સરખી ન નાંખતાં આ બિચારી મુશાયરા પ્રવૃત્તિ ઉપર સહસ્ત્રાક્ષ સરખી છટાથી વાગવગ્ન લઇને વૂટી પડવું એ કાઠી ઉપર કટક જેવું નથી લાગતું? કાવ્યક્ષેત્રની મર્યાદા

મુશાયરાઓનું જેઓ આયોજન કરનારા છે કે તેમાં જેઓ ભાગ લેનારા છે તેઓએ કદી પણ એવો દાવો કર્યો જાણ્યો નથી કે મુશાયરામાં જે કવિતાઓ વાંચવામાં આવે છે તેજ જગ્યામાં જગ્યા કવિતા છે અને તે સિવાય કોઈ કવિતા ક્યાંય પણ છેજ નહીં ‘મગલસપ્તાહ’ તરીકે જેમને સન્માન આપવામાં આવે છે તેમણે પણ ગુન્ગરાતના કવિવર ગણાવવાની આકાંક્ષા તો સ્વપ્નામાં પણ ભાગ્યેજ સેવાં હશે! મુશાયરાની કવિતાઓએ સંપૂર્ણ ઉત્કર્ષ સાધ્યો હોય તો પણ એની લોકપ્રિયતાને કારણેજ ને મર્યાદામાં રહીને એણે કામ કરવાનું છે તે મર્યાદાની

બહાર એ બીજાં પ્રયાણ કરી શકે નહીં એ દીવા જેવું સ્પષ્ટ છે. 'પૃથ્વી' જેવા બહુ આકર્ષક નહીં એવા ઇન્દ્રમાં રસાયેલી સોનેટની ચૌદ પંક્તિઓ, જે એમાં વિચારના આરોહઅવરોહ આદિના કાવ્યના આત્મા સાથે સંબંધ ધરાવનારા ઉચ્ચ શુભે હોય તો કળાની ઉત્કૃષ્ટ રચના તરીકે તે જોઈ શકાય છે. પામે અને સાહિત્યની દ્રષ્ટિએ તેનું જોઈ શકાય છે. ઉત્તમ મૂલ્ય અંકાય તેટલું અન્ય કવિતાઓનું નહીં અંકાય એ વાત સર્વમાન્ય છે. અપ્સીસ! સોનેટનો બહારનો આકાર માત્ર જેમાં સચવાયો હોય અને કાવ્યનો આત્મા તદ્દન દુનિયા રહી હોય એવી કેટલી રચનાઓ આપણા સાહિત્યમાં હાલ ઉભરાવા માંડી છે! છતાં એ પ્રકારની જે ઉત્કૃષ્ટ રચનાઓ થોડી ધાળી રચાઈ છે તેણે આપણા સાહિત્યના ગૌરવને વધાર્યું છે અને જે પ્રતિષ્ઠા પર તેઓનો જન્મસિદ્ધ હક છે તે પ્રતિષ્ઠા તેમણે પ્રાપ્ત કરી છે. પ્રાકૃત સમાજનો આગળ એવી સોનેટો વંચાય અને તાળીઓના ગડગડાટથી તેને વધારી લેવાય એવા દવાઈ ખ્યાલ તો આપણા વિદ્વાન વિવેચકો બાગ્યેજ રાખતા હોય! સાહિત્યનું દિત સાધવો એવો Utopian-શેષયક્ષીના જેવો વિચાર તો તેઓને પણ આજ નહીં લાગતો હોય! સાહિત્યના અનેક પ્રકારોમાં 'વિદ્વદ્ ભોગ્ય' અને 'લોકભોગ્ય' એવા વિભાગ સર્વ સંસ્કાર પામેલા દેશોમાં દમેશાં સ્વીકારતા આવ્યા છે, કવિતામાં પણ એ રીતના વિભાગ પ્રચલિત છે અને તે કાંઈ પણ રીતે અરથાને નથી. એમાંનો એક પ્રકાર સાહિત્યનું વિશેષ દિત સાધતો હશે, જોયા પ્રકારનું દિત સાધતો હશે, તેથી બીજો પ્રકાર સાહિત્યનું કેટલું પણ રીતનું દિત સાધતો નથી એમ કહેવું અથવા એ સાહિત્યનું નયું અદિત સાધે છે એમ કહ્યવું એમાં વિવેચનના મિથ્યાકાર સિવાય કંઈ પણ સંગીત તત્વ નથી એમ કાંઈ માને તો તે વધારે પડતું કહેવાય નહિ.

વિશદિત.

આ લેખ હું લખુ છું છે તે સમયના 'ધી ઇન્ડિયન પેન'માં 'કોલક'ના તંત્રીપણા હોજ પ્રસિદ્ધ થતા 'કવિતા' માસિકનું અવલોકન શ્રીયુત કે. સી. પંડ્યાનું લખેલું મારા વાંચકોમાં આવ્યું તે અને ટાંકતું અપ્રાસંગિક નહીં મળ્યાય લેખક કહે છે કે, કવિતાના એક જ જૂન માસના અંકમાં પ્રો. બળવંતરાય કાકર, કોલક, પતીલ, જ્યોત્સ્ના શુક્લ અને અવિનાશ બ્યાસ જેવા સુપ્રસિદ્ધ કવિઓની કૃતિઓ છાપવામાં આવી છે એ કંઈ જેવી તેથી સિદ્ધિ ન કહેવાય. છતાં પણ કબૂલ કરવું જોઈએ કે એમાંની કેટલીક કવિતાઓ વાંચતાં રોજ આંતરિંગે પોતાની અવિન્યવી પત્ની ઇલિઝાબેથ આગળ પોતાની એક કવિતા વિશે નિખાલસ ભાવે જે કહ્યું હતું તે આપણને સાંભરી આવે છે:

"જ્યારે મેં એ કવિતા લખી ત્યારે ઈશ્વર અને રોબર્ટ બ્રહ્મિંગ (પિતે)એ એનો અર્થ જણાવ્યો હતો. હવે તો મારા ઈશ્વરને એનો અર્થ જણાયો છે."

વૈજ્ઞાનિક છતાં સાહિત્યરસિક તરીકે જન્મેને પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત થયું ચૂકી છે એવા શ્રી. પંડ્યાના આ અભિપ્રાયમાં જો તથ્યાંસ હોય તો આપણને સહજ પ્રશ્ન ઊડ્યા વિના રહેતો નથી, કે એવી, રચનાઓમાં, સાહિત્યનું દિત, સાંધી, જુદાં દેશે. ખરું જાણી, બાતજીજી, વ્યાસે. 'હાલની કવિતાઓમાં આપણી અવિરલતા' વિશે એક લેખ લખ્યો હતો તેનું પણ મને આ વખતે સ્મરણ થયા વિના રહેતું નથી. શ્રી. જ્યોત્સ્ના દેવેએ એક લેખમાં જણાવ્યું છે કે લોકહૃદયને સ્પર્શવાનું મને મન તો ઘણું થાય છે, પણ કેવી રીતે સ્પર્શી શકાય તે મને સૂઝતું નથી. આપણી નૂતન કવિતાના કેટલાક રચનારોમાંની પણ એજ સ્થિતિ છે. એ કાવ્યરચયિતાઓની વિશિષ્ટ કવિપ્રતિભાને લેશ પણ ઝાંખપ લગાડ્યા વિના હું એમ કહ્યવવાની હિંમત કરું કે સુશાપ્ત જેવી પ્રશ્નિઓમાંથી તેઓને કંઈક માર્ગદર્શન મળશે તો તે શું વધારે પડતું કહેવાય? (અપૂર્ણ)

હું મૃત્યુ પામું ત્યારે—

(મુક્તાવલિ)

તું પ્રિયતમ !

તું પ્રિયતમ !

મૃત્યુતણી છાયા મહિ આ વિશ્વથી જઇને શમું,
ઊઠતા મુઝ ઉરથી —

જીવન તણા શ્વાસો શરદ્ ધઇને વિરાગે જે ઘડી,
હું મૃત્યુ કેરી ગોદમાં જઇ નીંદ અનંતાની હઉં !

ગાતો નહિં મીનો ફદનનાં તખ્ત ચઇને વિરહથી,
અશ્રુગિન્દ્રીઓ વહાવીશ ના, જરી હુંયું ભરી.

મારી કગર કેરા સરાણે—

કામ્બૂગિમાં જઇ,

ના રોપતો, ના રોપતો !

ફૂલો શુભાગતણા કદી.

મૃત્ કામ્બૂના આવાસમાં ના, રોપતો !—

વૃક્ષો સરૂં કેરા કે છાયો પાયરે !

નિત ધાત્ર હરિયાળું જલે ચોમેરથી ઉગી રહે !

મારી કળરને લોક જલે ચતુથી ઢાંકી દીયે !

વરસી કદી વર્ષાનાં ગિન્દ્રીઓ કે આકળ ગિન્દ્રીઓ,

શિત્ રજનીએ કે નવ પ્રભાતે કામ્બને ભીની કરે,—

—જો તારી ઇચ્છા હોય તો સંભારજે !

જો તારી ઇચ્છા હોય તો વિસારજે !

તું પ્રિયતમ !

તું પ્રિયતમ !

ભૂતકાળના ઇતિહાસનું એક પાનું.

મુગલ સમ્રાટ શાહજહાંની ઉંમર જ્યારે પંદર વરસ, જે માસ અને ચૌદ દિવસની હતી ત્યારે તેના વિવાહ મુમતાઝ ઝમા બેગમ સાથે થયા હતા. નિકાહ વખતે એ બેગમની ઉંમર આગણીસ વરસ અને થોડાક માસની હતી. પાંચ લાખની મહેર નક્કી થઇ હતી, એ શાદી પૂર્વે શાહજહાંના મુઝફ્ફર હુસૈન મિર્જાની પુત્રી સાથે નિકાહ થયા હતા. એ બેગમે એક છોકરીનો જન્મ આપ્યો હતો. મુમતાઝ મહલના નિકાહથી પાંચ વરસ પછી બીજી રમઝાનમાં અબ્દુર્રીમ ખાનખાનની પુત્રી સાથે શાહજહાંના નિકાહ થયા. એ પત્નિએ આઠા સુકામે એક છોકરાનો જન્મ આપ્યો હતો. જે એક વરસ નવ ગઢીનાનો થઇને મરી ગયો. જહાં અફરોઝ નામ હતું.

જેના મૃતદેહ ઉપર 'આંસુની ધમારત' 'સરીખા બન્ધ તાજનું ચલુનર થયું' એ મુમતાઝ મહલે વીસ વરસમાં આઠ છોકરા અને છ છોકરીઓનો જન્મ આપ્યો. નીચે પ્રમાણે :

ખાળકનું નામ

જન્મ તારીખ

હુઝનિસાબેગમ	૮ સપ્ટેમ્બર ૧૦૨૦ દિગરી
જહાંઆરા બેગમ	૨૧ સપ્ટેમ્બર ૧૦૨૩ દિગરી
હારા શિકોહ	૨૯ સપ્ટેમ્બર ૧૦૨૪ દિગરી
શાહ શુબખા	૧૮ જાન્યુઆરી આબિર સન ૧૦૨૫ દિગરી
રૌશનઆરા બેગમ	૨ રમઝાન સન ૧૦૨૬ દિગરી
ઔરંગઝેબ	૧૫ ઝીક'દ સન ૧૦૨૭ દિગરી
ઉમ્મીદ બખ્શ	૧૨ મુહર્રમ સન ૧૦૨૯ દિગરી
સુરખ્યાખાતુ બેગમ	૨ રજબ સન ૧૦૩૦ દિગરી
છોકરો નામ રાખવા પહેલાં મરી ગયો	સન ૧૦૩૨ દિગરી
મુરાદ બખ્શ	૨૫ જિલ્દઝ્ઝે સન ૧૦૩૩ દિગરી
હુલુલ્લાહ	૧૪ સપ્ટેમ્બર ૧૦૩૬ દિગરી
મિર્જા દોલત અફઝ	૪ રમઝાન સન ૧૦૩૭ દિગરી
હુસ્નઆરા બેગમ	૧૦ રમઝાન સન ૧૦૩૯ દિગરી
ગૌહરઆરા બેગમ	સન ૧૦૪૦ દિગરી

છેલ્લી છોકરી મુમતાઝ મહલના મૃત્યુનું કારણ બની પ્રસુતિ પછી મુમતાઝનું અવસાન થયું.

કા. રવાં

[માસિક]

દર અંગ્રેજી માસની પંદરમી-તારીખે
પ્રગટ થઇ તેજ દીવસે ટપાલમાં રવાના
થાય છે.

— વાર્ષિક લવાજમ :—

હિન્દ રૂ. ૫ : બર્મા રૂ. ૬ : પરદેશ રૂ. ૧૦.

મનીઓર્ડર કે રજીસ્ટર્ડ કવર માટે સરનામું :—
વહશી સાહિત્ય કાર્યાલય, રાંદેર.

બ્રીટીશ પોસ્ટલ ઓર્ડર કોસ કરેલા મોકલવા નહીં

તેમજ Rander પોસ્ટ ઓફીસ ભરવું.

સાધારણ ચાલુ ટપાલ માટે સરનામું :—
વહશી સાહિત્ય કાર્યાલય, ટાવર રોડ,
સુરત.

સુરત ઓફીસનો સમય બપોર

ક. ૨-૩૦ થી ૮-૩૦ (ન. ટા.)

ક્યાંથી ખરીદશો ?

તાલ બિસ્કોટ, નાનખતાઈ, વેનીલા, પાપનાપલ,
કીમ, કેનેડા, ગ્રાહિન, ફ્રેન્ચી, મક્કમ, ફેમીલી વી,
તહેવાર અને સરખવસરે ખરીદવાનું
...એકજ સ્થળ...

તાજ બેકરી ગિન્નાહ રોડ,
મોકલનાર સુરત.

દર શનીવારે પ્રગટ થાય છે

મુસ્લિમ લીગનો પયગામ પહોંચાડનાર
મુસ્લિમ જનતાનો આવાજ બુલંદ કરનાર
ઈલાકાનું નિહર અઠવાડિક પત્ર

.... પાકિસ્તાન

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦

‘પાકિસ્તાન’ની અવનવી સામગ્રી
‘સુલતાન સબુકતગીન’ની ચાલુ વાર્તા
અને બોધ લાયક લેખો વાંચવા
આજેજ આહક બનેા

‘પાકિસ્તાન’ ઓફિસ

કાલુપુર બહુચાવાડ અહમદાબાદ.

ઉલ્લાસ અને ઉર્બોધન આપતી
વાર્તાઓનું અનોખું માસિક

કહાની

જેના દરેક અંક એટલે
વિવિધતાભર્યો વાર્તા સંગ્રહ
પુસ્તકાલયનું ભૂષણ
કુટુંબોના શણગાર
સુસાફરીના સંગાથી

જાહેર ખબરનું સખળ સાધન
આટલી જૂજ કિંમતે આજે કોઈ
વાર્તા-પુસ્તક પણ મળતું નથી.
વાર્ષિક રૂ. ૬-૧૨-૦ છુટક પ્રત ૦-૧૦-૦

કહાની કાર્યાલય

• દાણાપીઠ :: લાવનગર

મુસ્લિમ બાળકોની તાલીમી ખિદમત માટે
પાંચ વર્ષ થયાં નિયમિત પ્રગટ થતું
બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

અવસાદ

દર મહિને નવા નવા વિષયો સાથે
..... પ્રગટ થાય છે

આપના બાળકોના હાથમાં "અવસાદ" બરે
આપો, એ તેની રહેબરી કરશે.

લવાજમ:-

દેશમાં: રૂ. ૫-૦-૦ અને રૂ. ૩-૦-૦
(પાંચ રૂ. અને ત્રણ રૂ.)

દેશબર: રૂ. ૮ (આઠ)

લખો:-

'અવસાદ' ઓફીસ, નવી દરજી બાજર,
રાજકોટ (કાઠિયાવાડ)

દર રવિવારે પ્રગટ થતું

મુસ્લિમ હિન્દના અવનવા સંભાષણો,
સાહિત્ય સામગ્રી અને કટાક્ષ કલમોથી
ભરપૂર.

ખિલાફત (શુજરાતી)

વાર્ષિક લવાજમ:-

હિન્દમાં રૂ. ૯) પરદેશ પાઉન્ડ ૧)
છુટક નકલ ૨ આના

આગેજ આલુક બનવા માટે લખો:-

.... ખિલાફત પ્રેસ —
લવલેન બાથખલા,
મુંબઈ-૨૧.

અવનવી સ્ત્રી ઉપયોગી સાહિત્ય
વાનગીઓ પીરસતું પ્રથમ
મુસ્લિમ સ્ત્રી અકવાડિક

ચાંદની-એ-ઈસ્લામ

ના આલુક બનેા.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દ રૂ. ૬

.. .. પરદેશ રૂ. ૯

તેમજ

ગામેગામ એજન્ટો જોઈએ છે.

આગેજ લખો:-

ચાંદની-એ-ઈસ્લામ

૯૧૧-૬, ટરનર રોડ, બાન્દ્રા,
(મુંબઈ)

હરિદ્વારનું બીન હરીદ સસ્તુ ઉકેલ પત્ર
દર રવિવારે પ્રગટ થાય છે

'પયગામ' અકવાડિક

અવનવા સંભાષણો સાહિત્ય સામગ્રી સંગ્રહી
ચર્ચાઓ અને કટાક્ષ લેખો
...ઉપગ્રંથ...

નિયમિત દર અકવાડીયે જન્મભૂમી, સંદેશ
કસોડી, નૂતન, ત્રિવેણી સંસ્કાર વિગેરે હરિ-
દ્વારના રાખ્ત વ્યુહના ઉકેલો વિગતવાર
સંગ્રહ અને સંપૂર્ણ છણાવટ સાથે રજુ કરે
છે. વાર્ષિક લવાજમે રૂ. ૫) છુટક ૨ આના
વાર્ષિક આલુક બનવા માટે તમારું લવાજમ
આગેજ મોકલી આપો. મધુનાની માપી માટે
પોણા ત્રણ આનાની દીકરી ખીડો:-

"પયગામ" ઓફીસ

મહમદઅલી રોડ, માંડવી પોસ્ટ ઓફીસ સામે,
'મુંબઈ નં. ૩.

—: आज वांचो :—

हिंदू-साधना

भारतीय अने पुस्तकाल

राज्य विनियम

अभिलेखी शोध

याद तेरी आंध

प्राचीन राज्य पद्धति

‘ગીવ એન્ડ ટેક’ સ્ટોર્સ

(Government Approved Cloth Shop)

ચોક બજાર : સુરત.

લેટેસ્ટ ડીઝાઇન-સનાં:-

- સુદીઝ-સાર્દીઝ
- લેડીઝ ટ્રેસ ફેબ્રીક્સ
- ફેન્સી ક્લોથ

સાદી સમજ

આપને “કારવાં” ન મળે તો ચોરના ઇમાનદાર બાથુઓ ઉદ્દે ઇમાનદાર શખરો
પાટે સમાર સાંજ નાચે પ્રમાણની દુઆ માંગજો.

“જે દિવસે એ શરીર આકાશીઓની સાદી ધાવ તેજ દિવસે ખુબ કરે ને કે મુશળધાર
વરસાદ વરસે. તેમને પેતાના ઘેર જવું હોય તેજ દિવસે રેલ્વેની ટીકાટીજ બંધ થઈ જાય
આથા તો રેલ્વે કાઇના પાણીથી ધોવ ઇન્નય, તેમને એવા ધોળી મળે કે જે દર અકાશીએ
કપડાંજ યુગ કરી દે. તેમને એવી તીખાં મરચાં નેથી પલ્લિ મળે કે જે આખી જિંદગી
પગપતી રહે. તેમને એવા ચોર દરજી મળે કે જે નવા કપડાંઓ-કપડુંજ ચોરી લે. તેમને
એવા નોકર મળે કે જે રોજ રૂપિયાઓથી ખાવડી તફાડી લે. તેમને મિત્રોને ત્યાં જમવાનું
આમંત્રણ હોય તે દિવસે પ્રભુ કરે ને કે સગરસ મીઠું વધારે પડી જાય. તેમના પર પ્રેમની
માર પડે, અને કાંઈ કમ્પી કે કાદિયાવાડી યુવતીનાં વિચારોનાં એટલા લીન થઈ જાય કે તેઓ
‘કારવાં’ તફાડી વાંચી જ ન શકે.”

Printed by:-Maganlal Mangaldas Patel, at the 'Gangotri' Printing Press
Kampani Khand Bazar SURAT.

Published by:-Azam Ahmed Esmail 'Vahshi' for Vahshi Sahitya Karyalaya.
Tower Road, SURAT.

પુરુષાતન વધારનાર મહા વાજકરણ
તથા અદ્ભુત શક્તિવર્ધક દવા તરીકે છેલા
૫૦ વર્ષો થયાં વિશ્વાસ અને સંતોષથી વપરાતી-

અનંગપ્રભાચાકૃતી

કિંમતી તથા પૈ. છોક વનરપતીઓ નાખી બનાવવામાં આવતી આ દિવ્ય ચાકૃતી
કંમજોરી તથા શીથીલતા મટાડી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે તથા નિરાશ વૃદ્ધો અને
શક્તિહીન યુવાનોને પણ જીવાણીનું જોમ, જીરસો તથા ખરી મદદ બક્ષી સંસાર સુખનો
આનંદ આપે છે. દિ. ૨૧૨ી ૨ના રૂ. ૧૦)

અનંગપ્રભા તેલ

ગમે તે કારણથી પુરુષના શુભ ભાગમાં આવેલ ખામીઓ દુર કરી ખરું પુરુષાતન
અપાવનાર. લગાડવાનો મહાન સ્વખંડારિક તીક્ષ્ણ. કી. ૨૧૨ીના રૂ. ૧૫).

મુંબઈ બ્રાંચ:— મદન મંજરી ફાર્મસી
કામળાદેવીરોડ, રામવાડી નાકે } હેડ ઓફીસ:—જામનગર (કાઠીવાવાડ).

સુરત:—ડી. એન. પટેલ-કણ્ઠીક. રશિદપુર:—ગાંધી અગત્યાવાલ હામલાલ વેડાવાલા.
નવાપુર:—અખામીયાં કાલુખીયાં-શાહજી અમર. માધરા:—એ. એમ કાલોલવાલા-મોટામજર.

સુરતના જાણીતા કવોલીફાઇડ
દાંતના ડોક્ટર રાસાલાઈ તાડીવાલા
L. D. D.
દાંતને લગતું દરેક કામ વણીજ કીકાયતે
અમેરીકન પદ્ધતિ પ્રમાણે કરનાર.
લાલગેટની ઉપર, સુરત.

ખાકેસાર સાર્થકલ માટી
લીમડાચોક, સુરત.
સાવજીને લગતું દરેક કામ વણીજ કીકાયતે
કરવામાં આવે છે, એકચાર પધારી ખાત્રી
કરો.

ઘરની પાળેલી લેસોનું સ્વચ્છ અને તાજું

❀ દૂધ ❀ દહીં ❀ ઘી

નેશનલ ડેયરી, ચોકજામર, સુરત.

[૪-૪૫]

- સ્ટાઈલીશ લેડીઝ ફુટવેર માટે
- મજબૂત શુઝ માટે.....
- નવી ડિઝાઈનો માટે.....

જોન બેરેલ

...નામ યાદ રાખો...

John & Barrel

જોન બેરેલ શુ કું. (ઇન્ડિયા)
સર શીરાજશાહ મહેતા રોડ
મુંબઇ. ૧ તરફથી પ્રકાશિત

ચરમા માટે
આ
એક જ રથળ

હાતીમ બંધાર્થ

અમદાવાદ રહેમાન સ્ટ્રીટ.
મુંબઇ-૩.

સુસ્તિમોની છેલ્લા રપ વર્ષથી
સેવા બળવતું

“ઇન્સાઈ” (સાપ્તાહિક)

તંત્રી:-મુન્શી ફતેહુલખાન “દિલ્કરા”

વાર્ષિક લગાજમ:-

લિંગ ફા. ૫: પરદેશ શાં. ૧૨ છુટક બે આના.
છુટક બહારગામ અઢી આના.

આજેજ ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવો.

ઇન્સાઈ એડિટર, ઇસ્લામપુરા,
મુંબઇ-૬.

“ઇન્તેઝાર”

—ખલીફ (અલૈ૦)ને કુરઆનીનો સમક આપવાવાળા, ઇસ્માઇલ (અલૈ૦)ને સાબિત કદમ રાખવાવાળા.

“આવ! હું તારા ઇન્તેઝારમાં છું.”

—મૂસા(અલૈ૦)ને ફિરઔનથી છોડાવવાવાળા, નમરુદને મચ્છરથી માત કરવાવાળા, હાથીને ચીંગાદરથી હરાવવાવાળા.

“આવ! હું તારા ઇન્તેઝારમાં છું.”

—ઉમ્મી (અશિક્ષીત)ને સાહેબે કુર્આન બનાવવાવાળા, જંગલના રહેતારને દુન્યાનો બાદશાહ બનાવવાવાળા, રેતીના રણમાં વહલતો સમુદ્ર વહેવડાવવાવાળા.

“આવ! હું તારા ઇન્તેઝારમાં છું.”

—હાં! સરજની કીરણોમાં ચમકવાવાળા, ચાંદની માંદનીમાં આવી-ઈંક આપવાવાળા, તારાઓની ચમકમાં ચમકવાવાળા.

“આવ! હું તારા ઇન્તેઝારમાં છું.”

—પાનખરની પાનખરમાં, વસંતની કુષમમાં વસવાવાળા, કોયમની કૂફ, હાખ્તાની હક્કમાં રેલવાવાળા.

“આવ! હું તારા ઇન્તેઝારમાં છું.”

—વીજળીની ચમકમાં ચમકવાવાળા, વાદળની ગર્જનામાં ગરજવાવાળા, વરસાદની છુટોમાં ટપકવાવાળા.

“આવ! હું તારા ઇન્તેઝારમાં છું.”

—હાં! તું ક્યાં છે? હાં અને બતાવ કે તું ક્યાં છે? આકાશમાં યા ઝમીનમાં, કાપ્પામાં યા ખુલ્લાનામાં? મોગિનના કપાળમાં સજદા કરતો ચએલી કાળી જગ્યામાં? યા દિંદુના કપાળમાં લગાડેલા માંદામાં? હતાં તું ક્યાંએ પચુ નથી, તો પચુ તું એ બધામાં ગૌબુદ છે. હાં! તેમાં ન રેલવાવાળા, અરે રેલવાવાળા.

“આવ! હું તારા ઇન્તેઝારમાં છું.”

—મારી આંખોમાં આવ કે હું તને દરેક જગ્યાએ ભેડું. મારા કાનમાં આવ કે તારોજ અવાજ સાંભળું. મારી છાત્ર ઉપર આવ કે હું તારોજ રહન રહું, હાં, આવ અને જલ્દી આવ, અને કાંઈ પચુ પરદો રાખ્યા વગર આવ.

“આવ! હું તારા ઇન્તેઝારમાં છું.”

(ઉદ્ધૃત ઉપરથી)

૦ ‘મઝાક’ ચિસ્તી

ઇલાહી ફર્માન (કુઆન)

(૩૬૦) શું અમે ફરમાવવારોને યુનેહવારોની બરાબર કરી દઈશું? તમને શું થયું કેવો ફેસલો કરો છો? શું તમારી પાસે કોઈ કિતાબ છે જેમાં આ પઠો છો? કે જે વસ્તુ તમો પસંદ કર્યો તે તમને મળીનેજ રહેશે!
(કુઆન)

(૩૬૧) બેશક તારો પરવરદિગાર તેને ધારી રીતે બાંધે છે, જે તેના માર્ગથી બચે અને તેને પણ ખૂબ બાંધે છે જે સીધી રાહ પર ચાલી રહ્યો છે; તે તમો જુઠાડનારાઓનું કહેવું માનશે નહિ. (કુઆન)

(૩૬૨) (તે દોષખ) એવાઓને પોકારે છે જેણે (ખુદા તરફ) ખીંક ફેરવી અને (તેના હુકમથી) મ્હોં ફેરવ્યું, તથા (ધન) એકઠું કર્યું પછી સંઘરી રાખ્યું. બેશક માણુમ એધીરો પેદા થયો છે. જ્યારે તેને કષ્ટ પહોંચે છે તો (હલ ઉપરાંત) ગજરાટમાં પડે છે અને જ્યારે તેને બલાઈ પહોંચે છે તો, કંજુસ બને છે (કુઆન)

(૩૬૩) પણ કેટલાક લોકો એવા છે જેઓ કહે છે, ઓ અમારો પરવરદિગાર! અમને (જે કંઈ આપવું હોય તે) દુ-ચામાંજ આપી દે. અને એવા માણુમ માટે આખેરતમાં (નિઅમતનો) કંઈ હિસ્સો નથી. (કુઆન)

(૩૬૪) હો મુસલમાનો! ઇસ્લામમાં સંપૂર્ણ રીતે દાખલ થઈ બાંધો, અને જૈતાનને પગલે ન ચાલો બેશક તે તમારો ખુલ્લો શત્રુ છે. ફરી તમને સ્પષ્ટ દલીલો પહોંચ્યા પછી જો તમે (સત્ય માર્ગથી) ડગી જશો તો બંધી લેજો કે બેશક આલાહ (બહુ) જોશવર હિકમતવાળો છે. (કુઆન)

જીવની ફર્માન (હદીસ)

(૩૬૦) રસૂલુલ્લાહ સલ્લંએ ફરમાવ્યું કે વિધવા સ્ત્રી અને દરિદ્રની હાજત પૂરી કરત.રતું ઉઢાહરણ એવું છે જેમકે તે માણસ જે ખુદાના માર્ગમાં જિહાદ કરે છે. અથવા તે માણસ જેવું છે જે આખો દિવસ દોડો રાખે છે અને આખી રાત નમાઝ પઢે છે. (અબૂ દાઉદ)

x . x x

(૩૬૧) રસૂલુલ્લાહ સલ્લંએ ફરમાવ્યું કે પ્રત્યેક ઉમ્મત માટે કોઈ ન કોઈ વસ્તુ ફિતના તથા ફસાદતું કારણ થતું રહ્યું છે અને મારી ઉમ્મત માટે ફિતના તથા ફસાદતું કારણ માલ થયે. (તિર્મિઝી)

x x x

(૩૬૨) રસૂલુલ્લાહ સલ્લંએ ફરમાવ્યું કે જે ટેવ કોઈ મુરિદમમાં ભેગી થઈ શકતી નથી, એક કંજુસાઈ બીજી અનીતિ. (તિર્મિઝી)

x x x

(૩૬૩) રસૂલુલ્લાહ સલ્લંએ ફરમાવ્યું કે આદમ પુત્ર કહે છે આ મારો માલ છે, આ મારી પૂજા છે તે કે હે બની આદમ ! સિવાય તેને તારી કંઈ પૂજા નથી જેને તું ખાઈને નાશ કરી દે, અથવા જેને પહેરી પુરાડું કરી દે અથવા જેને સઢકો (ખેરાત) કરી ચાત્રુ કરી દે. (તિર્મિઝી, નસાઈ).

x x x

(૩૬૪) રસૂલુલ્લાહ સલ્લંએ ફરમાવ્યું કે પ્રમાણિક અને સાચો વેપારી કિયામતના દિવસે અર્બાયા, સિદીકીન, શહીદો અને સાલેહીનો સાથે હશે. (તિર્મિઝી)

ઇલાહી કુર્માન (કુર્આન)

(૩૬૦) શું અમે ફરમાવનારોને ગુનેહગારોની બરાબર કરી દઈશું? તમને શું થયું કેવો ફેસલો કરો છો? શું તમારી પાસે કોઈ કિતાબ છે જેમાં આ પદો છે? કે જે વસ્તુ તમો પસંદ કરશો તે તમને મળીનેજ રહેશે! (કુર્આન)

(૩૬૧) બેશક તારો પરવરદિગાર તેને સારી રીતે જાણે છે, જે તેના માર્ગથી ભ્રમ્યો અને તેને પણ ખૂબ જાણે છે જે સીધી રાહ પર ચાલી રહ્યો છે; તો તમો જુઠાડનારાઓનું કહેવું માનશો નહિ. (કુર્આન)

(૩૬૨) તે દોષીઓએ પોકારે છે જેણે (પ્રુહા તરફ) પીઠ ફેરવી અને (તેના હુકમથી) મ્હોં ફેરવ્યું, તથા (ધન) એકઠું કર્યું પછી સંધરી રાખ્યું. બેશક માણસ અંધીરો પેદા થયો છે. જ્યારે તેને કષ્ટ પહોંચે છે તો (હદ ઉપરાંત) ગભરાટમાં પડે છે અને જ્યારે તેને લાભ પહોંચે છે તો, કંજુસ બને છે. (કુર્આન)

(૩૬૩) પણ કેટલાક લોકો એના છે જેઓ કહે છે, આ અમારો પરવરદિગાર! અમને (જે કંઈ આપવું હોય તે) ફરમાવનાર આવી છે. અને એમના માણસ માટે આખરતમાં (નિશ્ચયતનો) કંઈ હિસ્સો નથી. (કુર્આન)

(૩૬૪) હે મુસલમાનો! ઈસ્લામમાં સંપૂર્ણ રીતે દાખલ થઈ જાઓ, અને શૈતાનને પગલે ન ચાલો બેશક તે તમારો ખુલ્લો શત્રુ છે. ફરી તમને સ્પષ્ટ દલીલો પહોંચ્યા પછી જો તમે (સત્ય માર્ગથી) ડગી જશો તો જાણી લેજો કે બેશક અલ્લાહ (પાક) બેરાવર હિકમતવાળો છે. (કુર્આન)

નવની ક્રિયા (હદીસ)

(૩૬૦) રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લેહુ અલેહિ વાલેહિ સલ્મુ અલેહિ વાલેહિ હાજત પૂરી કરનારનું ઉદાહરણ એવું છે જેમકે તે માણસ જે ખુદાના માર્ગમાં જિહાદ કરે છે. અથવા તે માણસ જેવું છે જે આખો દિવસ રોઝો રાખે છે અને આખી રાત નમાઝ પઢે છે. (અબૂ હાઉફ)

* * *

(૩૬૧) રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લેહુ અલેહિ વાલેહિ સલ્મુ અલેહિ વાલેહિ પ્રત્યેક ઉમ્મત માટે કોઈ ન કોઈ વસ્તુ ફિતના તથા ફસાદનું કારણ થતું રહ્યું છે અને મારી ઉમ્મત માટે ફિતના તથા ફસાદનું કારણ માલ થયે. (તિર્મિઝી)

* * *

(૩૬૨) રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લેહુ અલેહિ વાલેહિ સલ્મુ અલેહિ વાલેહિ જે ટેવ કોઈ મુસ્લિમમાં લેગી થઈ શકતી નથી, એક કંબુસાઈ બીજી અનીતિ. (તિર્મિઝી)

* * *

(૩૬૩) રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લેહુ અલેહિ વાલેહિ સલ્મુ અલેહિ વાલેહિ આદમ પુત્ર કહે છે આ મારો માલ છે, આ મારી પૂજા છે જે કે હું જાણું નથી આદમ ! ત્રિયાય તેને તારી કંઈ પૂજા નથી જેને તું જાણે નાશ કરી દે, અથવા જેને પહેરી પુરાણ કરી દે અથવા જેને સફડો (ખેરાત) કરી ચાકુ કરી દે. (તિર્મિઝી, નસાઈ)

* * *

(૩૬૪) રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લેહુ અલેહિ વાલેહિ સલ્મુ અલેહિ વાલેહિ પ્રમાણિક અને સાચો વેપારી ક્રિયામતના દિવસે અંબાયા, સિરીદીન, શહીદો અને જાલોડીનો આયોજી. (તિર્મિઝી)

અવાજકી દુન્ય

: સંભળાવનાર :

...બેકાર...

!

△

સુદ્ધ મધુ પળ શાંતિ ન આવી તે નગ આવી. આપણે જાણના દના કે પુદ્ધ અધામ યનાંની સાથે પૂર્વન શાંતિ રખાઈ જશે અને પુષ્પે જાગાવેલી તકશિક્ષા એકી થશે. પૂજ્ય કશ્યપ એણે મધુ નથી. દા. ક્રમ એકા યથા છે તો જાણનાંની પુદ્ધના અઘરામજા મગાચારો કાઢા થયા છે બસ, બાકી અના જની તો તેજ દાગારી બાકી છે. બિશારેદી કરતાં આઠ દિવસે રેશનિંગની દુકાન જાય પડે છે, અને તે સારાતપાળાઓ જે આપે તે બાપની બોલી કાઢીને લઈ આવવું પડે છે! કપડાંની તગીય બગાળા જેવા પ્રાંતોમાં તો પહેલાં કરતાય વધારે છે એક કાપડાના દુકાન માટે એક બઝએ પોતાનું બાળક વેચાના સમાચાર સાંપડ્યા છે!

લીમ ક્રમિક-યુનિવર્સિટી, અદરાર, દિલ્હી-મદાસમ, રાષ્ટ્રીય યુનિવર્સિટી વગેરે દરેક પાર્ટીઓ સુંદરળી બી જુમેસ માટે તેમનીમાં પડી છે. હોંશાનેરિંગમાંની દુકાન ન જાણે એજાનેવાનું રહ્યું! સંજનાપૂર્વક સુંદરળી લાડાની જોઈએ. વાપરનાં કે ચુનારાંની જેમ મળામળાટી કે માન-ગારીથી નહિ. નહિતર સાબી ચિટીય સરકાર તરતજ પોકાર કરશે કે, 'દિલ્હીએ સ્વતંત્રતાને માટે લાપક નથી. અમે દિલ્હીમાંની દુકાનની સાથે એ કોડા અંદર-અંદર કપાડેને મરી જશે માટે એમના બક્ષા માટે અમારું રહેતું જરૂરી છે. લાપક થશે ત્યારે આપીયું!' અને ત્યારે પછી પશ્ચિમ પળ ટાડું પડશે અને 'દિલ્હી

તથા એશિયા ઊંડાના મૂર પળ દવાઈ જશે અને શાકીવાદી સાબુશાની પકડ વધુ મજબૂત થશે માટે સુંદરળીમાં સંજનાને કોઈ મેચ ન મૂક એ જોતું રહ્યું! બાકી ખરી રીતે તો સુંદરળી એ પળ 'લકોડા લડુ દયા' ખાવ તેમ પરતાય ને ન ખાવ તેમ પરતાય!

વળી પાકું પેત્રેટાઈનનું પગરજુ વધ્યું છે. ડ્રે. ટુમે પેત્રેટાઈનમાં મદુદીઓના પ્રવેશની પરવાનગી માગી છે. જિ. સરકાર વિગાથજીમાં પડી છે. કારણ એ બંની સાથે અરબોનો પોકાર વાગળી રીતે ગાથે છે. અરબો રિફેય સંગીત થતા જાય છે, અને હજને સફરે તો રોકડું પરખારી દીધું છે કે "જો પેત્રેટાઈનમાં મદુદીઓનો પસપેસારો વધશે તો હું તથા ગામ બેટાઓ કુરમાન થઈ જશું!" અરબોનો જોશ વધેનો જાય છે તે સામે મદુદીઓ પળ સામે સિંગડાં લાડાની રવાં છે. જિ. સરકાર એ કુરબરેશી વાપરી અરબોને ટકા નહિ પાડે તો પેત્રેટાઈન સળમનાં અધ પૂરગાં બધેય બઝકો હડતાનો સુંબવ છે! પેત્રેટાઈનના પ્રમને તમામ જમનના મુશ્કેલીને નો ટેકો છે એ વાત ખૂબજા જેવી નથી. ફૂમેનના દુકાનથી જ્યાંને જિ. સરકાર પેત્રેટાઈનના અરબો સાથે સાવકીનાં સંતાન જેવું વર્તન રાખશે તો પરિણામે પરતાયાનું થશે.

જુદા ઈશ્કાંડના મજૂર સરકારની હાલત પળ દવે ખાર બાધે ને તેર તો જેવી થતી

ભય છે. આપણે જાણતા હતા કે મજૂર સર-
કાર આવી છે તે કંઈ કકાળશે; પણ ના, એણે
પૂર્વની પ્રજાના હાથ ઉકાળવા સિવાય બીજું
કશુંય કયું નથી। દુનિયાની ધીરાણુ પરને અધ-
વચથી તેડી નાખીને મજૂર સરકારને કડકાઈને
સ્વાધીન કરી દીધી છે. તે આર્થિક આક્રમણથી
તો છુટવા નથી, અમેરિકાને આંગણે નાણેશી
આર્થિક ટહેલ તો જીવુ પુરી સંબળાઈ પણ
નથી; ત્યાં લાંડનમાં મળેલી પદ્દેશ મંત્રીઓની
સભા પડી અંગી. દરેકેદરેક વાતમાં પોતાની
ટાંગ ઉઠી રાખવા મથનાર રશિયન પરદેશગંતી
મેસિદોઅ અને બ્રિ. પરદેશમંત્રી બેચીન આ-
ધડી પડ્યા। જૂમધવામાં રશિયા અમુક બંદરો
માગે તે બ્રિટિશથી કેમ ખગાય ? ઇટાલીનાં
સામ્રાજ્યમાંથી એકાદ કટકો રશિયા પગવવા
માગે છે અને મધ્ય યુરોપમાં તો 'હું તારી
આંખમાં આંગળી ધાકું ને તું મારા મેઘમાં
આંગળી ધામ' જેવી નીતિ રશિયા આદરી
રહ્યું છે. શોકશાહીનાં બહુમાં કુકનાર અમેરિ-
કાને પણ લોભ લાગ્યો છે, અને બ્રિટીશની
કુટનીતિ તો જમગજહેર છેજા એ ત્રણ ગહારધી-
ઓ દુનિયાને વર્ષોથી નાખવા માગે છે, અને
એમની સ્વાર્થ એચતાણુને પ્રતાપેજ જગત
શાંતિ જેખગાઈ છે અને દીર્ઘદષ્ટિએને તો એ
અધમાગણુમાં ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધનાં બી વખતમાં
જોવાય છે। બાકી ફ્રાંસ, અને ચીનને તો
માત્ર શોભાના માંકીવા તરિકે નાખતાંજ રાખે
રાખ્યાં છે. એ જાંટડો કંઈ બાજુએ પાસું બદલે
છે એજ હવે જોવાનું છે !

એક બાજુ સરદાર પટેલ, શરતબાજુ વગેરે
'એલિયા હાકો'ની વાતો કરે છે ત્યારે ગે.રાઓ
તો હાદી એશિયા પર વધુને વધુ પકડ જમા-
વતા ભય છે. 'શોકશાહી'ના નામે લડાણેજ
મુદ્દ હવે 'રાજશાહી' મુદ્દ હતું. તે પુરવાર થતું
ભય છે. જુલો અનામીઓને જાપાનના, અને
હિંદનાં બહુતી સેનિકો તથા બ્રિ. સંગીનેથી
ગમીને ફેરોતે હિંદી ચીનમાં પૂર્વવત જગાવી
દીધા। આગ અપંગ ફ્રાંસને હિંદી ચીન પર
સવાર કરાવ્યા પછી, હવે જાવામાં વધંદાએને
વરોડે ચલાવવા બ્રિ. વરની ગા બની જવા-
વારીઓને માગવા તૈયાર થયું છે ને જાપાનના
સેનિકોને, ત્યાંના દેશીઓ ઉપર કડક બંદોબસ્ત
સ્થાપવા ફરમાન છેડયું છે। જાણે એશિયામાં
શાહીવાદ સ્થાપવાનો પુરેપુરો ઇનકાર બ્રિ.
મજૂર સરકારે રાખ્યો છે. બ્રહ્મદેશ મલાયા
અને હોંગકોંગનો તો ધડો લાડવો કર્યો પણ
હિંદી ચીન, જાવા, સીયામ વગેરેમાં પેતનુંજ
ટદું ચલાવ્યું ને શાહીવાદીઓને સરાવ્યા।
અને તેમાં નાહકના હિંદી સેનિકો બહુતી
તરિકે બદનામ થયા, એમનો પોતાનો દેશ
હિંદુસ્તાન તો મુશામીમાં સગડે છે ને એ
બીજાઓની-મુશામીની સાંકળો મજબૂત કરવા
મેદાને પડ્યા છે। હિંદી લશ્કરના ચતા ફરખ-
ચોમ સામે ચારે બાજુથી બિરોધ જાણ્યો છે,
પણ તે બહેરા કાનો પર રાખ કુંકવા જેવું
થયું છે।

આમ 'વાનરા' પદ્ધતિથી એશિયાની રંગીન
પ્રજાઓ ગેરાઓના હાથે પ્રસાદરૂપે વહેંચાઈ

હું છે, ત્યારે યુરોપના દયાએલા દેશોનો યુન: 'હુકમ પર નાનીકા ફોનલા' આપાઈ રહ્યા છે: ઉદ્ધાર કરવા 'અનરા' પદ્ધતિનો અમેરિકાએ ત્યારે હિંદની રત્નીંગ પુરાંન કે જે ૧૫ થી ૨૦ અબજ સુધી થવા ન્તય છે, તેને આપી ઉપયોગ કરવા માંડ્યો છે. યુરોપના પડેલા ઉડાવી દેવી એવી સુરીકાણી સજાક અમેરિકાના કાલા માણસો ઇંગ્લાંડને આપી રહ્યા છે તે ઇંગ્લાંડને તો 'બાવતુંતું ને વેદે કહ્યું' જેવું થશે. "જો ઇંગ્લાંડ, હિંદની આંધી રત્નીંગ પુરાંન દબારી દે તો અમેરિકા એને આર્થિક મદદ કરવા તૈયાર છે!" આ તો ખ્દારો ખ્દાર પરાણી નાતરે દેવા જેવી વાત થઇ, પણ અણિકાનો દોકરો કેને આપ કહેવા નય!

● નજીવી સિદ્ધિ ઉપર વાહવા પોકરવાની કુટુંબ પ્રગતિનાં પ્રત્યેક આંદોલન તરફથી જોઇએ. કારણ કે પોતાની વાહવા થાય, એવું ઇચ્છનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિનાં હોયે ઠંકાઈ ન્તય છે, અને એ અત્યંત હાનીકારક છે.

● જો તમે સાહિત્યકાર હોય, તો પરસ્પરની પ્રસારથી અજાણ રહેજો, સત્યને પ્રકાશમાં આણવા, તટસ્થ રીતે અવલોકન કરવાનું કવારેય સુરો નહિ. પરસ્પર એક બીજાને વખાણવાથી, ખામીઓ દૂર નથી થતી, એ પ્રત્યેક સાહિત્યકારે સક્ષમાં રાખવું જોઇએ.

● અન્ય પાસે આઝાદીની ઉપેક્ષા કરવી, એ દાસત્વભરી નિર્વાર્તનો એક સખળ પૂરાવો છે. અન્યની અપાવેલી આઝાદી સાચવી રાકાતી નથી. સ્વતંત્રતા મારે' પ્રાણુર્પણ કરી છુટામાંયે પછાત રહવું જોઇએ નહિ.

● છાના પાપો વધી જતા જોવામાં આવે, ત્યારે પ્રત્યેક સમાજ આંતરજાતિય લગ્નનીપ્રથ. અપનાવી લેવી ઉચિત છે. કે જેથી બ્યભિચારની બદીમાંથી સડુ કાઢ રહેજે ઉમરી શકે. આંતરજાતિય લગ્ન. એ બ્યભિચાર કે છાના પાપો કરતાં અનેક ગણુ ઉત્તમ મથાવા જોઇએ.

● સ્ત્રી દૂર હોય છે, ત્યારે અત્યંત આકર્ષક દેખાય છે, પરંતુ જ્યારે પાસે આવે છે, કે- હોય છે, ત્યારે કેટલીક વખત નાસદાયક પણ જણાય છે, અને એ હિસાબે દરેક પુત્રી તેની સાથે ગર્વહિત સંબંધ રાખવોજ ઉત્તમ છે.

"ગાદિલ"

મીઠાના : અહુમદ અશરફ રોંદેરી

૦

સવાલ-એક ગાયુસ પાસે કુરબાનીનો બકરો છે અને તેણે કુરબાનીનો ધરાદો કરી લીધો છે તો મગફૂર ગાયુસ પોતાનો બકરો ખીમ્મને આપી શકે છે ?

જવાબ-આપી શકે છે પણ બીજું જન-વદ તેટલીજ કોમતનું ખરીદી તેને કુરબાની આપવી પડશે, નહિં તો યુનેદમાદ થશે.

સવાલ-કિતાબોમાં કુરબાનીના ગોરનના ત્રણ બાગ પાડવાનું મુસ્તદબ જતાબુ છે. કુરબાની આપનારને થાયું પાવા જોઇએ છે તો તે શું કરે ગાયના પશુ ત્રણ હિસ્સા કરે ?

જવાબ-ગોરનના ત્રણ હિસ્સા કરવા મુસ્તદબ છે. એક હિસ્સો પોતાના ગાટે, એક હિસ્સો પોતાના મગાંવદાકાંમાં વહેંચે અને એક હિસ્સો શરીરોને વહેંચી આપે પણ કુરબાની આપનાર બધું ગોરત લઇ લે તે પણ જોઇએ છે ગાટે ગાયના ત્રણ હિસ્સા કરવાની ઝરરત નથી ખુશીથી લઇ શકે છે.

સવાલ-ત્રણ મુસ્તદબ હોકરાઓએ એક ગાયમાં હિંદુઓની મુર્તિને તોડી નાખી. હિંદુઓ તેમની પાસે રૂ. ૨૦૧) દંડ લેવા કહે છે. અને કહે છે કે જો દંડ કરેલ રૂ. ૨૦૧) અગમે ન આપો, પરંતુ તમે તમારીજ મસ્જિદ અને મદેસામાં વાપરી કાઢો. ગાટે જો રકમ મદેસા અને મસ્જિદમાં વાપરવી દુસ્ત છે કે કેમ ?

જવાબ-દંડ દુસ્ત નથી. બેહતર એ છે કે કંઈ રકમ ખુશીથી મસ્જિદ કે મદેસામાં આપી ઝગડો મિટાવી દેવામાં આવે. હિસ્સા ન થવો જોઇએ.

સવાલ-જેવી રીતે મરદ પેતાની ઔરતને તલાક આપી શકે છે તેવીજ રીતે એક ઔરતને ધણી શરાહ પ્રમાણે ચાલતો ન હોય, નહક તે પોતાની ઔરતને મારખીટ કરતો હોય, દરેક રીતે શરીરઅતથી વીરહ વરતતો હોય, તેની ઔરત તેને સગમને નો પશુ તેને મારખીટ કરતો હોય, તો મગફૂર ઔરત પોતાના મદને તલાક આપી શકે કે નહીં ?

જવાબ-ઔરત પોતાના મદને તલાક આપી શકતી નથી. શરીરઅતમાં તલાકનો હક મદને આપવામાં આવ્યો છે, પરંતુ ઔરત પોતાના ધણીને કાંઈ મગ પૈસા આપી છુટા-છંડા મરી શકે છે. એને શરીરઅતમાં "ખુદઅ" કહે છે. તેમજ મુસલમાન હાદિથ પાસે પોતાનો હાલો રજુ કરી તેણી નિકાહ ફરખ કરાવી શકે છે.

સવાલ-એક પત્ની-પત્નીનો આપસમાં આજુબાજુ થતાં સ્ત્રી પેતાના માવીએ રિસાઈ આવી. અને તે સ્ત્રી પોતાના માવીએ પાસે બે વર્ષ રહી, જો અરસામાં તેણે પોતાના ખાવો-હવું મોહું મુહાં પશું જોયું ન હોય પછી જો સ્ત્રીને તેના પત્ની તલાક આપે અને તે અપાઇ ગયા પછી અઠ દીવસ રહી અને પછી બીજો પુરખ તે સ્ત્રીથી નિકાહ કરવા ધારે. જે પુરખ એક મહીનો રહીને મુસાફરીએ જવાનો હોય અને તે સ્ત્રીની ઇદદત પુરી થઇ નથી અને નિકાહની ગાંઠણી કરનાર પુરખ એટલી મુદદત રોકાઈ શકે તેમ નથી. જો કે તે સ્ત્રી બે વર્ષ સુધી એના પહેલા પત્નીથી જુદી રહી ચુકી છે, તો જો બાખન બીજે ઉસાબએ દીન શું ફરવો આપે છે ?

જવાબ-તેણીએ તલાકની ઇદદત મુતમ્યા પછી એટલે ત્રણ હેઝ્રી મુદદત વીતવા પછી ખીમ્મ સાથે નિકાહ કરવા દુસ્ત છે. ઇદદત દરમ્યાન નિકાહ કરવા ન જોઇએ. એવીજ રીતે દનથી મેઝદબની બધી કિતાબોમાં મૌનુ છે.

સવાલ-આબકાલ મકાન અથવા ફુકાન બાંઠે આપતી વેળા માલીક રાખનાર પાસેથી પાછડી માગે છે. જો તેની જાપઝ છે કે કેમ ?

જવાબ-પાકી લેવી સરીઅતમાં જાણ્ય નથી. એથી મુસલમાનોએ બચવું જરૂરી છે. મકાન કે દુકાનનું બાકું ગાલીકે વધુ લેવું જામત છે, પરંતુ રીતસરનો ખાવ રાખવામાં આવે. કોઈવાર હુદુગ થતા પામે નહિ.

સવાલ-એક મસ્જિદનો ઇમાન છે. તે ઇમાનને અને એક મુસલમાને નથી બનવું ને માણસને ઇમાન સાથે નથી બનવું તે માણસ ક્યાં તે ઇમાન ઇમાન કરે છે ત્યાં નમાઝ પઢવા જાય છે. તો તે ઇમાન જમાતીએને કહે છે કે હજાજી મુસલમાન મસ્જિદમાં આવવાની ના પાડી દે, તે માણસ નમાઝ પઢવા મસ્જિદમાં ન આવે અને નમાઝ પઢવાની જમાતી કરે છે તો તે મસ્જિદમાં નમાઝ થાય છે કે નહીં? અને તે ઇમાન ઇમાનને લાયક ગણાય કે નહીં? તે ઇમાન પગપાડે મુતતદી-ઓતી નમાઝ થાય છે કે નહીં?

જવાબ-મસ્જિદમાં ઇમાન કરવાથી રા-કવુ સખ્ત મુન્હો છે. ઇમાનને રોકવાનો હક નથી. કુર્આન સરીફમાં સખ્ત વહીં આવી છે કે એવા માણસથી મોટો ઝાલિગ કોણ કે જે લોકોને અજ્ઞાનની મસ્જિદોથી રોકે. મતલબ કે રોકનારને કુર્આને ઝાલિગ હે-ઓ છે. વળી દલીલ સરીફમાં છે કે મસ્જિદો અજ્ઞાનના ઝિક માટે બનાવવામાં આવી છે.

સવાલ-આગરે ત્યાં એક મુદ્રાંઝ કહે છે કે રહેરના અને 'દેવ'દી એકમાત્રો વહાળી છે એમના આપદ ધણા ખરાગ છે. નળી ફરીગતી રાનમાં મુસ્તાખી કરે છે. દરદ સાં પડવાથી રોક છે ઔલિયા અજ્ઞાનને મળતા નથી. શું આ માણસનું કહેવું સાચું છે?

જવાબ-તમરા સામે રહેર અને દેવ-બંદી એકમાત્રોના થોડક અકાઇદ પેશ કરું છું જેથી તમને માલમ પડશે કે દલીલમાં

મુન્નના મુન્નેએ (પેરની કરવાવાળા) આ લોકોએ છે, કટમુદ્દાઓએ પોતાનું પેટ બરકા માટે નંચી નથી બિચરતો કાઢી જેનો મુન્ન સરીઅતમાં નથી, રહેર અને દેવ'દના એક-માત્રોએ લોકોને આ બિચરતોથી વધુ કર્યો, જેનાથી કટમુદ્દાઓની રોઝી બંદ થઇ ગઇ, એટલે એકમાત્રો ઉપર તરદ તરદના બેદ-તાનો બાંધવા લગ્યા કે દેવ'દી, તથા રહેરની એકમાત્રો નળી ફરીમ (સહન)ની રાનમાં મુસ્તાખી કરે છે, દરદ સરીફ પડવાથી મળ કરે છે. ઔલિયા અજ્ઞાનને માલમ નથી પગેરે વગેરે, જેનાથી રહેર અને દેવ'દના એક-માત્રો ભરી અને પાક છે. બરેબર નહેર અને દેવ'દના હાથના નેટલા રાનદી એકમાત્રો છે અને નેટલા મુન્નની મળ સળી હાનદી છે, મુન્નને જિન્દા કરે છે અને બિચરતો નાખુદ કરે છે, મરે મરદિબને લક માને છે પશુ દનાથી મરદમ પામે છે. મુસલમાને નળી ફરીમ સહનની રાનમાં મુસ્તાખી કેવી રીતે કરી રોકે? નળી ફરીમની રાનમાં મુસ્તાખી કરવાથી ઇમાન માણસ જાય છે વળી જે લોકોએ નળી ફરીમ સહનની રીસનમાં કિતલો લળી આપની રાન-નેલ ઉમરી લળી તે આપની રાનમાં મુસ્તાખી કરે એ વાત માલમમાં આવતી નથી. બીજું કે રહેરના એકમાત્રો દરદ સરીફની રોકે છે એ ખુલ્લુ બેદના છે. કુર્આન સરીફમાં ખુલ્લ-તઆલા ફરમાવે છે "અથ મેમિના તમે પાગ દરદ સરીફ પડો જ્યારે ખુલ્લ-તઆલા દરદ સરી-ફનો દુકમ કરે છે" તો ઝાલિર છે કે ખુલ્લ-તઆલાના દુકમથી રોકનાર અને ઇન્કાર કરનાર કાફિર છે. વળી જે દરદ સરીફની રોકના હેત તો દરદ સરીફની ફરીમનમાં કિતલો શું કરવા સખે? જેવંકે દરદ રાનની ફરીમન, દરદેલ-સામ નામની કિનાઓ છગાએથી છે બીજી વળી કિતાબો છે જેમાં પડવાથી જાણશે કે દરદ

શરીરથી રોકે છે કે દરેક શરીર તરફ રુખત આપે છે. જે લોકો એ કિતાબો પઢે છે તે નિષ્ણતા હશે કે આ સર્વે બોદતાનેથી તેઓ પાક છે, સુન્નતના પાખંદ છે. અને એજ ઉમાએ હક છે કે જેઓ તખલીફે દીન અને સુન્નતે રસુલુલ્લાહ (સા.)નો ફેલાવો કરે છે ખુશપાક સર્વે મુસલમાન બધોએને નેક દિલમત આપે આમીન.

સવાલ- જમાઅનમાં સદ્ગમાં ઉમા ન રહેયું, જુદા એકાંતમાં ઉમા રહી, નમાઝ પઢવી જાએઝ છે? એગ કદવાથી નમાઝમાં કંઈ વાંધો આવે છે?

જવાબ-સદ્ગથી અલાહીલ નમાઝ પઢવાથી નમાઝ ગરફ થાય છે હદીસમાં આવ્યું છે કે સદ્ગમાં સાથે સાથે ઉમા રહેયું જોઈએ. વચમાં જમા છેડવાથી શયતાન અવા વસાવવા નાંખે છે. અને સદ્ગની જે તરફ લોકો કમ હેય તે તરફ ઉમા રહેયું જોઈએ એવી રીતે કે ઇમામ વચમાં રહે.

સવાલ-એક ગાલુસ એક હદીસ બયાન કરે છે કે નખી કરીમ સમઠ ફરમાવે છે કે હર મનામાં ત્રણસો અહકુલ્લાહ મોબુદ રહે છે અને તેઓ બહુવા બરકયાની મદદ કરે છે તેઓથી મદદ માંગવી-આ હદીસ સહીદ છે કે નહિ?

જવાબ-મજકુર હદીસ મારી નઝરથી ચુકરી નથી પણ એગ સમઠ મદદ માંગવી કે અહકુલ્લાહ જે અહે તે કરી શકે છે એગ સમઠ તેમનાથી ઓલદ માંગવી, માલ દૈવત તક્ષ કરવી, મુરીયતોમાં તેમનાથી મદદ માંગવી, ખુલ્લો શર્ક છે, હાં ઓમિયા અદ્દાહના વસીઆથી આરમાહે ખુલાવદીમાં મદદ માંગવી જાએઝ છે.

સવાલ ઇમામ સાહેબથી ત્રણ આપત છૂરી ગઇ તો લુકમો આપવો જોઈએ કે નહિ? શું લુકમો આપનાંની નમાઝ ફાસિદ થશે?

જવાબ લુકમો આપવામાં જલ્દી ન કરવી

જોઈએ અને ઇમામને પણ વધારે ઇત્તિઝાર ન કરવો જોઈએ ફક્ત મગાં ચાલ્યો જાય પણ જો મુકતદી લુકમો આપે અને ઇમામે લુકમો લીધો તો કોઇની નમાઝમાં વાંધો આવશે નહિ. બંનેની નમાઝ ફરસ્ત થઇ જશે. (ફરં મુખતાર)

સવાલ-ચાંદની ખખર જે તારથી આપવામાં આવે છે તે શરીઅતમાં મોતખર છે કે નહિ?

જવાબ-શરીઅતમાં તારની ખખર માતખર નથી ફૂવાતી કોઈમાં પણ કાનૂન છે કે અગર કોઇ ગાલુસ તારથી કોઈ મુકદ્દમામાં શદાદત આપે તો મન્ઝૂર કરતા નથી તેમજ શરીઅતમાં પણ માતખર નથી.

સવાલ-ઝંદ દાદી રાખે છે પણ નમાઝ રાઝ નથી રાખતો અને ખાસિદ નમાઝ રાઝ રાખે છે પણ દાદી નથી રાખતો. બંનેમાંથી કોને ઇમામ બનાવવો જોઈએ?

જવાબ-જાંને ફાસિદ છે બંનેના પાછળ નમાઝ મારફ થાય છે. જો કોઈ નેક ઇમામ ગળતો હોય તો બંનેને ઇમામતથી ખરતરફ કરવા જોઈએ. જ્યાંસુધી નેક ઇમામ ન ગળે તો બંનેમાંથી ખાસિદ વધારે હકદાર છે.

સવાલ-કબાલી દીકરી લઇ સાંભળવી અને તે રકમ કુઆન શરીફની તાલીમમાં ખર્ચ કરવી અથવા ખીજ નેક કામમાં ખર્ચ કરવી જાએઝ છે કે નહિ?

જવાબ-આજકાલ કબાલીમાં ધણી નાખજોઝ વાતો થાય છે માટે સાંભળવી અથવા દીકરી લેવી જાએઝ નથી. કબાલી અમુક શરતોની સાથે જાએઝ છે (૧) અશઆરમાં ખુલ્લતઆલ અથવા નખી કરીમની તારીફ હોય. (૨) અશઆર પઢનાર કોઇ ઔરત અથવા અગરદ (વગર દદી મુંજનાસો છોકરા ન હોય) (૩) દોલ તગલા સાથે ન હોય ગલતમ કે એવી ખુશફાત વાતો ન હોય તો સાંભળવી જાએઝ છે. અને જે રકમ જમા હોય વગર સવાબની નીચતે વખાલ દૂર કરવા મરીબોને આપી દે.

ફલ-વાડી

વાતોનાં વડાં

મહેન કરેં મોત પશુ લાવી શકે છે જૂંપકાં,
જેમ જીંદર પ્લેગમાં મારી શકે છે મોંઘડા.
પાપમાલીનાં બહે મેદાન છે ત્યમે ખડાં,
એમ ના ડરશે કદી આ હિંદ કેસ બાપડા.
નિન મિસિસ મિસ્ટર તમી આંખે મિંદે છે શંકડા,
ને મિમિસની દ્રષ્ટિએ મિસ્ટર વિસે છે વાપડા.
થા અમતારી, પછી યારો નગરકારી ધણું,
વશ નથી રહેતાં મહારીને અમરશાં માંકડાં.
કેમ ના એ ધર બને કિલેટની બૂંગ, બલા!
બેટ જેવા છે મિસિસ, મિસ્ટર બિચારા છે દલા.
હિંદ! તું કેં કરે કવિ કેરી કદર, તરછોડ મા,
માન પડે છે હવે તો વાપરા ને જાંપડા.
ટામ નોંધતે મને ના બાગવશાળી માનજે,
રે, પણા ખાસ પડ્યા છે પ્રિયતમાના ખાસડાં
શક્તિ છે તક્ષતાર ફેરવયા તણી, હું શૂર છું,
શું કંઈ પણ? આજ આ બાંગી ગયા છે બાગડાં
“દોઢ ટાહો” આ હવે કનૈય કરી ખીચડી,
બાપડો, પણ નદિ પને આ નિવ વાતોનાં વડાં
“દોઢ ટાહો”

હિંમત ન હારે

સગવ રંગ બરમે-રૂંઠે બાગ્ય બ્યારે,
કિનારેજર પ્લેગી રૂમે તાર ત્યારે.
નિરાશા-નિમામા દુ:ખે-યાતનાઓ,
નિરદગા બધા એક સાથે પધારે.
મરીને હું છતી મણે છું જગનને.
બહે કોઈ દારી મયાતુજ ધરે.
ખરો મર્દ-માનવ હું એને ગણું છું,
કદી પણ દુ:ખોમાં ને દિંમત ન દારે.
કઈં કોમ-સેસ અને દેસ-સેસ,
વિનાતું છું છાન હું એના વિચારે.
નથી ભેદ પ્રાચ્યો દશ પણ હું એનો.
‘શરમ્યા’ કેમ બાળી પતંગ અશુ સારે!
“શરમ્યા”

સંસારથી

બોગરે છે આપ્તો સંસારથી,
દૂર જેમ માનવ થયા કિરતારથી.
બોજ બારે થાય છે આબરો,
એટલે માથું નમે છે બરથી!
શું જુઓ છે અવનામાં રપતે!
છો તમે શોખી રદા શયુગારથી!
બાગની બુટબુતને કંઈ પરવા નથી,
એને કેવળ છે મહાબળ પદારથી!
કોઈના ઉપર બરેસો શું કરે!
સહુ રદા છે એકના આપરથી!
મથ ઉપર બાઝી રહી છે માખીઓ,
એ અનુભવ થાય છે સંસારથી!
પ્રેમમાં આવી નિરતના છે ‘મુરાદ’,
ને રમે કેવા પતંગ અંગારથી!
“મુરાદ”

દિવ્ય તરંગો!

(૧)

જિન્દગીમાં એવો તું મારું જંગ કર,
પણ કદિ ન આશાઓનો બાંગ કર.
આત્મ-બળને તું સદા દેખે ધરી,
જિન્દગીથી મોતને પણ તંગ કર!

(૨)

જંપલાની દે તું નિઝને જંગમાં,
આશાઓને રાખ નિઝના સગમાં.
દૂર શું નાસે છે કોળીને બધા!
આત્મ-બળ વર-માવ અંજે અંમમા!

(૩)

મુખને ફેરવતો નદિ તું જંગથી,
પણ ન લાગે શિર્ષ તાગ અંમથી.
પાગરી કે દી વિગત ‘ખાંખાશ’ તું,
ને બરે હમણા તું આશા-સંગથી.
“ખાંખાશ”

પ્રાચીન રાજ-પદ્ધતિ

સાધુ જગોનો લોક-રજા અને આઝાદી (સ્વતંત્રતા)નો છે. જેના વતાવરણમાં સ્વાધિકાર અને સ્વતંત્ર શક્તિ-પ્રકાશ નથી મળી શકતો. એની સદખામણીમાં મોગસ શહેનશાહેને જે આશ્ચર્ય અધિકારો પ્રાપ્ત થયા હતા; તેની વિગત વાંચકો માટે દિગ્વિસ્મયપણથી ખાલી નથી.

આઝા અને સિન્ડીના રાજગૃહોમાં અત્યાર લગી તે જૂઓ મૌજૂદ છે, જ્યાં શહેનશાહ રાજ સુધોદય થયા પછી પેણો કસાક સુંધી બેસતા હતા. જેથી કરી પ્રજા પોતાનું વિચારનું કાગ બાળવા પહેલાં શહેનશાહના દર્શન કરી લે. સેકંડો ગાયકો અરખા નામે બેગ. થઇ જતા હતા. અરખાથી એક રેશમી સડી નજીની તરફ લટકતી હતી. જે ગાયક પેતાની અરજી રાજદરબારમાં રજુ કરવા હમ્મતો હતો તે રેશમી બાંધી દેવામાં આવતી હતી.

અરજી રજીની સાથે શાહી હાથોમાં પહોંચી જતી હતી. કેઇ ગાયકની વિગત ન હતી કે, તે પ્રજાના માથુડીથી માથુડી જણને પણ અદંગ કરવાથી રોકે.

રાજગૃહોમાં રાજકીય અંગ-અંકો ઉપરાંત અગીયારે પણ રાજગૃહોની અંદર અનુક્રમે પહેરો બન્ને પડતો હતો. તેઓ પોતાની પચારીઓ સાથે લાવતા; પરંતુ રાજકીય સેવાન્ય કરી દરમિયાન જગણુ તેઓનાં શાહી સ્કોટમાંથી મળતું હતું. હિંદુ દાન અને અગીરો મહેકની બદલે તંત્રીમાં ફેરવા હતા, અને ધાર્મિક બંધારણોના અંગે પોતાના બેઠાની ખુદ જવારવા કરતા હતા.

દરબારમાં રાજકીય વિષે માટે ઘણી

સખ્તાઈમાં સાર્થે કાગ લેવામાં આવતું હતું. જે ગાયકને રાજદરબાર સમક્ષ હાજર કરવામાં આવતે; તેને તણુવાર નામે નગીને સલામ કરતી પડતી હતી. એ સલામને “કાર્નિશ” કહેવામાં આવતું હતું. કાર્નિશની આ રીત હતી કે; પહેલાં જગણુ હાથની હથેળી કપાળ ઉપર રાખવામાં આવતી, અને પછી ભોંય બણી નમતું પડતું હતું. જેનું એ તત્ત્વર્થ હતું કે, કાર્નિશ પાળનાર; શહેનશાહની દરેક આજ્ઞા પાળવાને તૈયાર છે. કાઇ અગીર અથવા રાજકુવરને (પછી તે બન્ને કાઇ પણ હોદ્દાનો હોય) આવી સલામ લેવાની રજા ન હતી.

દરબારમાં ગાયકો અને ગાનારી (નૃત્યકાન્તી)ઓથી સેવા લેતાને હક શહેનશાહને જ મળેલો હતો. પરંતુ શહેનશાહ ઔરંગઝેમે દરબારી ગાયકો અને ગાનારીઓના મંડળને વિચાર્જિત કરી નાખ્યું હતું. શહેનશાહ ઔરંગઝેમ રાજધાની આ લાત પ્રધાનિત છે કે; એક દિવસે, જ્યારે શહેનશાહ અરખાનાં બેઠો હતો, ત્યારે તેણે દરબારી ગાયકો અને ગાનારીઓનો એક શોકાનુર સંપ્રસ જોયું. શહેનશાહે તપાસ કરી કે, આ કેનું રામ જઈ રહ્યું છે. છીસેરેએ ઉતર દોસે કે; જરવાનનાદ મેસી-કાં (માખન વિધાને) જનાએ નીકળી રહ્યો છે. શહેનશાહ-જે આસીરીથી ધણે નાશ જોતો-હતું કે, આ રામને જોરુ કી કું દખની દોસ કે તે પાંચું ક્યાં જાહેર ન થઇ જાય.

શહેનશાહ જ્યારે કેરી પેતાના મહેક અથવા તંત્રીમાંથી નીકળતો, ત્યારે નગામાં પર દોસિયો પડતી હતી. અને જ્યારે શહેનશાહ રાજસભામાં બેઠતો, ત્યારે રોસ વગડવામાં

આવતો હતો. જેથી લોકોને આ વાત બીજી વખતે સમજાવવા પડે, શહેનશાહ ન્યાયાલય પર વિદ્યાર્થીઓનું ઘણું ભાર હતું.

એક વખત શાહનશાહ સાદઆમને, જ્યારે તે કચ્છપત્રો ગવર્નરે હતો, ત્યારે રીસને આમમાં (આમ-સામ)માં બેસી વખતે ગમરે વગાડ્યું. જ્યારે શહેનશાહને આ જાણી ખબર પડી, ત્યારે તેમણે શાહનશાહને ઠક્ક નરસીસ્ટ કહી, અને કહ્યું કે, “તું તમારી આ વગાડ્યું કરી એવું નથી જણાવ્યું કે તમે પેતાના જાપના સિંહાસન પર બેસવા માટે અધિનિયમનું મહેર નામું કરી રહ્યા છો?” શાહનશાહને ફગાવવાનું થયું કે, હવે પછી કમળી નગારું ન વગાડવામાં આવે, અને અદાલતના પોતાના આદરની ખબર આપવા માટે નયુનથી કાગ લેવામાં આવે.

ખિનાબેનું દેવું કેવળ શહેનશાહનો જ ખાસ હક માનવામાં આવતો હતો. ગવર્નરે આન દેશના પ્રતિનિધિને પણ પ્રત્યેક દરિયા દેવાનો અધિકાર ન હતો. શહેનશાહના પુત્રના, જ્યારે આદિલશાહ વાસીએ ખીમતપુરે પોતાના વજીરે આજમ વડા પ્રધાન તરીકે “ખાન ખાન” સૌથી મોટા ખાનનો ઉકાળા આપ્યો, ત્યારે શહેનશાહે ખીમતપુરના શાહને ધમકી આપી કે, રાજકીય અધિકારોની બેઅબી (અસજબતા) અને શ્રેષ્ઠતાની અનિયમ) માં બદલાવામાં આના દેશને પાવવાનું કરવામાં આવશે.” અને જે આદિલશાહે આગ્રહમંત્રી વિરૂદ્ધ રાધે શહેનશાહથી વાતી ન માગી હોત, તો રાજદ્વારી સંન્યોએ ખીમતપુરની તરફ તરતજ દૃષ્ટ કરી દીધી હોત.

જ્યારે કાંઈ ઉમરાવો અથવા ગવર્નરે મોટા પ્રસાર થયો, ત્યારે તે પોતાના અગ્રહારોને પણ આજમવાની ફરજ પાડવાનો હકાર ન હતો. પરંતુ જ્યારે શહેનશાહ જુલાની નગારું માટે

પાસ પીગાં હતો, ત્યારે શહેનશાહ ખાનદાનના અક રાજકુમાર-મેહરવાર, શહેનશાહની સાથે મહેલ ખીમત કુમારો અને મોટા હોદ્દાના ઉમરાવો પણ આવતા હતા.

જ્યારે કદી ગવર્નરે અથવા રાજ્યનો કાંઈ ઉચ્ચ અધિકારી, શહેનશાહની સેવામાં સરકારી પત્રો મોકલતો, ત્યારે તે એવામાં પર રીસ લગત પાત્રો હકાર ન હતો. એકદમ નવી પથ કાચળ પર ફક્ત સર્ક કરી દેતો હતો. ચિટ્ટીઓ પર રાહીની સંતા અને રીસ ગારવાનો અધિકાર ફક્ત શહેનશાહને જ હતો. આ તરફની અનિયમ અવસ્થાનાં કારણ એ હતું કે, શહેનશાહ પોતાના રાજ્યની સમસ્ત પ્રગતિ એક દ્રષ્ટિએ જોતો હતો, જ્યાં ગવર્નરે અને રાજકુમારોને એવપણી આપી દેવામાં આવી હતી કે, તેઓ પત્રોમાં પોતાની લેખનપદ્ધતિને રાજકીય પત્રોની મેળવણી પ્રવલ્ન કરાવી ને કરે. વર્ષના કરવામાં આવે છે કે; એક વેળા શહેનશાહ ઔરંગઝેબ પોતાના સૌથી મોટા પુત્ર પર-જોની વય તે વખતે ચૌદ વરસની હતી એ માટે શુરસે થવા કે; રાજકુમારે એક ચિટ્ટીમાં શહેનશાહ અક-બરની લેખન-પદ્ધતિની નકલ ઉતારી હતી.

કાંઈ મેહરવાર (ન્યાયાધીશ) કે ગવર્નરે એવો અધિકાર ન હતો કે, તે આજમીને નાક-કાચ કાચવાની તીવ્ર શિક્ષા આપે. આ શિક્ષાનું દેવું શહેનશાહના માટે રાજવામાં આવ્યું હતું. એવી માટે સામાન્ય શિક્ષા એ હતી કે, ઔરંગઝેબ હાથ કાપી નાંખવામાં આવતા હતા. ખુલાના યુનાની શિક્ષા મુલુ હતી. પરંતુ આ શિક્ષાનો અધિકાર ફક્ત કાઝીને હતો. ગવર્નરે પણ આ શિક્ષા આપી શકતા ન હતા.

હરત-શુદ્ધી રમત પણ કેવળ શહેનશાહના માટે હતી વર્ણવામાં આવે છે કે; એક વેળા

જ્યારે રાજકુમાર શદઆચન દાખી. ઉપર સપાર હતો, ત્યારે એના દાખી ની એક બીજા દાખી સાથે લડાઈ થઈ ગઈ. જ્યારે આ ખખર શહેનશાહને પડી અને શહેનશાહ કે.ધાયવાન યવા; ત્યારે રાજકુમારે આ ખુચ્છે કચો કે, લડાઈ માન ઝંખવાની હતી. એની રીતે નિંદનો શિકાર પશુ શહેનશાહ કરી મકતા હતા. અને શાહી ખાનદાન (રાજકુમાર)ના પ્રધાને તથા મોટા અમલદારોને આનંદમનતાથી આ શિકારમાં જાગ ક્રેંતની રત્ન આપવામાં આવતી હતી.

રાજના કામ માણુએ પોતાનું સરકારી કામ કરવાને બેઠીયી ઉઘા રચાને બેઠવાની રત્ન ન હતી. જ્યારે ૧૬૯૮ માં શહેનશાહ ઔરંગઝેબને માણુ કરવામાં આવી કે, બેઠાણનો મખર્નર એટલે મગરૂર (આવાવાની) યમ મધે છે કે, તે એક ગાદના પર બેસીને પોતાનો દરબાર (કમેરી) ભરે છે, અને કઝી તથા રાજ્યના બીજા અમલદારો એની સામે જમીન પર બેસે છે; ત્યારે શહેનશાહે આજ્ઞા કરી કે, જે મખર્નર કે.ધ કારણુશર નીચે નથી બેઠી શકે; તે એને આ રોગની પોતાના દુકીમ (વેદ) પાસે દવા કરાવવી નોંધાવે. એક વેળા શહેનશાહ ઔરંગઝેબને આ ખખર પડી મછ કે, યુવરાજની અદામત (કાંઈ)નો ખેરફેર (વ્યાધાનીક) જમીનની એક મત્ર ઉચો છે,— રાજકુમાર તે પગને કમ્પુકનો મખર્નર હતો— ત્યારે શહેનશાહે પોતાના પુત્ર પર મુસો ભલેર કરતાં કહ્યું કે “આ, દિદરની એક અનિચ્છિત આનુરૂપ છે કે, તે જાવને એ || રાજ-શાહી અને સત્તાથી રાદે.” એની સાથે શહેનશાહે કાણુમ તન્ક બે ખાસ અમલદાર રાજના કર્યા, જે ખેરફેરને તેડી જઈને નંખાવે.

જ્યારે શહેનશાહ દરબારમાં આવે, ત્યારે ઉમરાવો અને ઉચ્ચ અધિકારીઓ પેતપોતાની જગ્યાએ આનુયરી ઉભા થઈ જતા. શહેનશાહ

મહાંબીરને પોતાના પુત્ર શદમહાં પ્રત્યે પશુ મેગ દતો. શહેનશાહે રાજકુમારને સિંદાસનથી નીચે એક ચાંદીના તખત પર બેવવાની રત્ન આપી હતી. જ્યારે શાદમહાં પોતે સિંદાસન પર બેઠો ત્યારે શહેનશાહે પોતાના સૌથી મોટા પુત્ર દારાશિકોહને સિંદાસનથી નીચે એક ચાંદીની કુરસી પર બેવવાની રત્ન આપી.

શુભાના દિવસે પાદપીંગાં બેસીને શાહી મદિરની તરફ જવાનો લક કક્ત શહેનશાહને પ્રાપ્ત હતો. શહેનશાહ ઔરંગઝેબને આ ખખર પડી કે; મુઝર્જતનો મખર્નર પાદપીંગાં સપાર થઈને શુભાની વગાઝ પદવા જાય છે. ત્યારે શહેનશાહ તે મખર્નર પર મુસો થયે અને કહ્યું કે “તે હવે કદી એથી ભુચ્છ થઈ, તે એને પાછો બેસાવી સેવામાં આવશે.” શહેનશાહના વચન બરાબર સેનું મરીઓ અને કંગસેને વહેંચવામાં આવતું હતું.

તારીખે વિસાલ

જ. મુન્શી ઉમરખાન સાં મહૂમ

ઝ કુન્યા કદ મુન્શી ‘ઉમર’,
શુદ આઝાદ અઝ કદે રંગે અઝમ.
ખિતો સામ ‘મિલિમત’ ઝ કુએ અઝમ,
જતાએ ‘ઉમર’ રક્ત મુએ ધરગ.

૩૧ દિ. ૧૪.

—‘મિન્નિમલ’ સૂતી

બાળબાળ

['તાંગોર'નું એક જાંગળી ગદ્ય-ગીત]

[૧]

વહુરાણી ! તમારું કામ પૂર્ણ કરો. સાંભળો, મેદમાન આવી પહોંચ્યા છે.
સાંભળો છો ? જુઓ તે દારૂની સાંકળ હજારે ખખડાવી રહ્યા છે.
સાંભળજો, તેમારા ઝાંઝરનો મધુર અણકાર રણે નહિ. સાંભળજો,
એમને મળતી વેળા તમારા પગરવમાં ફગારી છુટે નહિ.
તમારું કામ પૂર્ણ કરો વહુરાણી. મેદમાન સુપાસત વેળા આવી
પહોંચ્યા છે.

[૨]

નહિં વહુરાણી, એ બપોર આંધી નથી તમે કરો નહિં.
આપડે મહિનાની મધુરી રાત છે. પૂર્ણિમાની ચંદ્ર પૂર્ણ રીતે ચમકી
રહ્યો છે. આખા તારંગાઓ ચીકું મીકું દારવ વેરી રહ્યા છે. જાણે માયા કિપર
આસમાન ઝગમગી રહ્યું છે.

તમને કદાચ બપોર લાગતો હોય તો દીપકને દાર મુધી લઈ જાઓ.
નહિં વહુરાણી, એ બપોર આંધી નથી. તમે કરો નહિં.

[૩]

વહુરાણી, તમે શરમાળ હોવ તો તેમનાથી વાર્તાલાપ ન કરતાં જ્યારે
તમને તે મળે ત્યારે દારૂની એક બજુએ તમે ઉભા રહેજો.

કદાચ તે તમેથી કેાઈ પ્રશ્ન કરે તો તમે સુપચાપ તમારી નગર
નીચી ઢળી રાખજો.

જ્યારે તમે હાથમાં દીપક લઈ મેદમાનને આંદર લાવો ત્યારે તમારા
કંઠનનો મધુર અણકાર ન સાવ-સાવએત રહેજો.

આગર તમે જો શરમાળ હોવ તો તેમનાથી વાત ન કરતાં.

[૪]

વહુરાણી ! શું તમેજો આત્યાર પર્વત તમારું કામ પૂર્ણ નથી કર્યું ?
સાંભળો ! મેદમાન આવી પહોંચ્યા છે.

શું તમેજો આત્યાર પર્વત માયો અને એસોની કાઠવગરે કાઠિયું
નથી પેટાવ્યું ?

શું તમેજો સંધ્યા માટે મુખો ચુંદી ટાપવી નથી બારી ?

શું તમેજો સંધ્યામાં શુભ ચિન્હ લખાવી આજ રાત માટે સજ્જમાર
નથી સંજો ?

વહુરાણી ! સાંભળો છો ? મેદમાન આવી પહોંચ્યા છે.

તમારું કામ-પૂર્ણ કરો.

બે ગાંડા

ગરવા માટે મરી રહ્યો છું છું;
કેવી દિશાત કરી રહ્યો છું છું!
હર વ્યથાને હરી રહ્યો છું છું;
દિશમાં કાંચા બરી રહ્યો છું છું.
મન્નિયો પરદરી રહ્યો છું છું;
માર્થો માર્યો ફરી રહ્યો છું છું.
સૂની સૂની કોઈની સુધિમાં;
કોઈને નોતરી રહ્યો છું છું.
પ્રેમ—સાગરમાં વાયરા વેગે;
હૂળી હૂળી તરી રહ્યો છું છું.
તે સિતમગરની નેત્ર—કીકીયા;
તાદશા સમ ખરી રહ્યો છું છું.
રૂપને કાળ રૂપમાં ભેદ;
પ્રાણને પાથરી રહ્યો છું છું.
ધૂળ નાંખીને મારા જીવનમાં;
હાથ લમણે ધરી રહ્યો છું છું.
કોણ જાણે છે મારા ગીરપને;
જગમાં સર્વોપરી રહ્યો છું છું.
આજ મારી મરેલ આરાધી;
જગની સંવત્સરી રહ્યો છું છું.
સાંભળો. હર—ગિનાશી. વાતો;
રક્ત—અશ્રુ મરી રહ્યો છું છું.
તેને મળવાની લાલસા કેવી ?
બસ મળીને હરી રહ્યો છું છું.
કર્મ—પોથી લિપાડ મા મારી;
હે! ખુદા થરથરી રહ્યો છું છું.
રંગ રેડી તરંગમાં શુભ્રા;
આંખને હેતરી રહ્યો છું છું.
યુગના મોગે 'કલીમ' યુગ આવે;
કોઈથી ક્યાં હરી રહ્યો છું છું!

કલીમ વાંદિરી

જો તૂર ફરી પાછું નવું તૂર બને આજ;
ત્યારે તો ઘણા મૂસા અહીં આવી ચડે આજ.
મેદમાન, થશે કલ ખબર એની પડી છે;
તેથી તો નજર આવે ખુશી જુઓ બધે આજ.
શું થાએ મદખતમાં અને થાએ નહીં શું ?
તું એજ ખતાવી દે મને, એજ મને આજ.
એહસાન 'કોઈ'નું હું ચંદ્રનું તે નથી હું;
જગતની જરૂરત નથી, જગત છે બધે આજ.
છકરા કરે હો તો પછી પુરે કરોને;
સાફ નથી કરતા તમે, સાફ નથી એ આજ.
જે કોઈ મરે તેની મદખતમાં ગઝા છે;
જીવત છે સદા મરતાં પહેલાં જો મરે આજ.
હિલ દબને બસા દુઃખના સિતમ કોણ ઉઠાવે ?
એ કામ કરે કોણ કહો કોણ કરે આજ ?
ફરીવાર ફરી તેગા કને, તેગી જઈ મેં;
છે કોણ હવે દોષ મને દેશે કહે આજ.
આજમ કદી પ્રેમમાં જોયો નથી કો'એ;
જોયુંજ હો કોઈએ તો ખતલાવી દીએ આજ.
હિઆમ જે માંગે તે મળે એવી શરતથી;
યુગનામને બોલાવીને લાવે તો મળે આજ.
'દોષ'કને ન બાળ્યું કદા નેં જાને પતંગા;
આવી તો મુશ્કાલોમાં તું શીદને બળે આજ.
શું વાત છે હર વાતમાં એક વાત નવી છે;
ક્યાંથી તું અરે શીખીને આવ્યો છે કહે આજ ?
હર વાતમાં શું સુખ, ક્યામતની બસા છે,
મારા વિના એવું તો અરે કોણ સદે આજ.
સી ઘર તે ફરી આવ્યો છતાં કોઈ ન દે આજ;
ત્યારે તે, 'મજાક' આપને કરગરનો કરે આજ.

‘મજાક’ વિરતી

ઇમાનની શોધ

અનુ.:—અબ્દુલ હે હસનભાઈ

“ડા. સાહબ! આપનો બીજો બનુવ કયો છે?” મેં પ્રશ્ન કર્યો.

ડા. ઇકબાલે વર્ણન શરૂ કર્યું:—

“મી. ડાક્ટર ઓપસનના ઇસ્લામ સ્વીકારથી વિશેષ આશ્ચર્યજનક લેડી બારનસનું ઇસ્લામ લાવવું છે. તે એક નવ મુસ્લિમ અંગ્રેજની પત્ની હતી. કેટલાક વર્ષ થયાં આ બંને પતિ-પત્ની એક કેસમાં સડોવાયાં અને એજ કામ અંગે મારી પાસે પધાર્યાં હતાં. આલેખો ખોટા હોવાથી થોડી દેશનગતી પછી કોર્ટ આ બંનેને માનપૂર્વક મુક્ત કર્યો. એના થોડાકજ દિવસો પછી લેડી બારનસ મારો આખાર માનવા અર્થે લાહોર આવી. ત્યારે મેં પ્રશ્ન કર્યો “લેડી સાહેબા! તમારા ઇસ્લામ સ્વીકારના કારણો શું છે?”

“મુસલમાનોનાં ઇમાનની દ્રઢતા” લેડી બારનસે ઉત્તર આપ્યો.

“લેડી સાહેબા! હું સમજું શક્યો નહિ કે એથી તમારો ઉદ્દેશ શા છે?” ડા. ઇકબાલે પૂછ્યું.

“ડા. સાહબ! મેં જોયું કે જમતમાં કેમ પશુ એવી કીમ નથી જેમનું મુસલમાનો જન્મ પાકું ઇમાન હોય. માત્ર આ વસ્તુએજ મને ઇસ્લામની દારી બનાવી દીધી છે” લેડી બારનસે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવતાં કાણુતર વિચાર કરી કહેવા માંડ્યું. “ડા. સાહબ! હું એક

હોટલની માલિક હતી. અહીં એક વાર મેગર સાહબ જમવા માટે પધાર્યા હતા. મને માલમ પડ્યું કે તેઓ મુસલમાન છે. થોડીક વાર અમારી વાતચીત ચાલુ રહી, અને ત્યાર પછી મારી તેમની સાથે યાદી થઇ ગઇ.”

“મારી હોટલમાં એક સિત્તર વર્ષનો ત્રયો-વૃદ્ધ પાકટ મુસલમાન નોકર હતો. તે વૃદ્ધનો ઘણાજ ખુબસુરત એકનો એક કુવાન પુત્ર હતો. મધ બીમારીમાં આ છોકરો જ્યારે સ્વર્ગ-વાસી થયો, ત્યારે મને ધણું લાગી આવ્યું. હું આશ્વાસન આપવા માટે વૃદ્ધ પાસે ગઈ, તેને ધીરજ આપતાં પોતાના તરફથી ખેદ પ્રદર્શિત કર્યો. વૃદ્ધ સ્થિર બાવે ચુપચાપ મારા સખ્દો સાંભળતો રહ્યો. જ્યારે ખેદની વાતો હું સમાપ્ત કરી ચૂકી તો તેણે ઘણાજ આભારરૂપે આભાર તરફ આંગળી ઉઠાવી કરી અને બોલ્યો:—

“મેમ સાહબા! એ તકદીતની વાત છે. ખુદની અમાનત હતી અને તેણે તે લઇ લીધી. એમાં શોકાતુર ચવાની શી વાત છે? દરેક હાલતમાં ખુદનો પાડ માનવો જોઇએ.”

લેડી બારનસ આટલું કહી ચુપ થઇ ગઈ. એકું માલમ પડ્યું હતું કે જાણે તેણે મોટા ચમતકાર વર્ણવ્યો છે. અને મારી દ્રષ્ટિ સાથે દ્રષ્ટિ મેળવી દુઝળતી હતી કે હું પશુ તેની સાથે આશ્ચર્ય જાહેર કરું. મેં કહ્યું “લેડી સાહબા! તે પછી?”

લેકીએ પાછો પોતાનો કિસ્સો આરંભ્યો અને કહેવા લાગી “ઝા. સાહબ! વૃદ્ધનું આકાશ તરફ આંગળી ઉભામવી સદા માટે મારા હૃદયમાં ચીંધાઈ ગઈ. હું વારંવાર તેના શબ્દો પ્રત્યે વિચારતી અને આશ્ચર્ય પામતી હતી. ખુદશા! આવા પ્રકારના ધીરજવાન શાંત હિલોવાળા આ ધરતી પર વસે છે? અને બારે વિસ્મયતા એની હતી કે વૃદ્ધે એવું દૃઢ, શાંત હિલ કેમ કરી મેળવ્યું?” એ ઉદ્દેશથી મેં પ્રશ્ન કર્યો “શું મહંમના બાળખચ્ચાં પણ હતાં?” તે બોલ્યો “માત્ર એક તેનો ધરદીવડો છે અને એક તેની વિધવા છે.” વૃદ્ધના આ ઉત્તરે મારા આશ્ચર્યને હળવું કરી દીધું.

“મેં વૃદ્ધના સંતોષી દિશ્નની એવી તાલીલ કરી કે પૌત્ર હયાત છે, જેથી તે એના છવનને આશય હશે. પરંતુ ઝા. સાહબ! જે કે મેં મારા દિમાગને મનાવી લીધું, પણ મારા દિલને સંતોષ ન થયો, અને હું બરાબર એ વાતની તપાસમાં લાગેલી રહી કે કોઈ પણ રીતે પોતાના વૃદ્ધ નોકરના અંતરની ખરી સ્થિતિ જાણી લઉં.”

“ઘટનાને માત્ર ચોક્કસ દિવસો વિત્યા હશે કે બનાય બાળકની માતાનું પણ અવસાન થયું. એથી મારા દિલને બારે આઘાત પહોંચ્યો. વૃદ્ધની વધુનો ગમ મારી બુદ્ધિ પર હવાઈ ગયો. પરંતુ તેજ પછે મારી તે નિઃશ્વાસ થયું ભગત થઈ ગઈ, અને મેં વિચાર કર્યો કે વૃદ્ધની કસોટીનો ખરો સમય આજ છે. મારા હૃદય પર એની લાંબી સેવાયાકરીની ઉંડી છાપ હતી. એના પુરાણ પુત્રના સ્વર્ગવાસ થવા પછી હવે એની વધુના અવસાને તથા પૌત્રના યતીમ થઈ જવાની અસરને વધુ ચમકાવી દીધો હતો. પરંતુ આ સ્વભાવિક અને રસમી હમદર્દી તથા દેલસોઝી સિવાય મળ વસ્તુ ને મારી દિલ-પરખીનું દૃષ્ટિગોંડ હતું તે એ હતું કે હું વૃદ્ધના

હૃદયની સ્થિતિનું ચોક્કસ માપ કાઢું, ખીજે દિવસે વૃદ્ધને ગામ ને બહુ નજીક હતું જવા માટે રવાના થઈ. આ સમયે જગ્યાત અને તરંગોની દુન્યા મારા પ્રવાસના સહયરો હતાં. હું પ્રત્યેક કગલે અને પગલે એ વિચારતી હતી કે આ તાજ અસહ્ય મુસીબતે વયોવૃદ્ધના હૃદયનું પરિવર્તન કરી નાખ્યું હશે. તે કદી પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા અને કુદોડી સ્થિતિ પર ઉંડો વિચાર કરતો હશે, તો કદી પોતાના યતીમ પૌત્રની નાની વયને નિહાળી શોક સાગરમાં ડુબી જતો હશે. પરંતુ ખીજ પછે આ પણ વિચારતી હતી કે બ્યારે એનો માસૂમ લાવારિસ પૌત્ર પોતાના માતપિતાના વિયોગથી ટળવળતો હશે, ત્યારે તે કેવી રીતે તેના અને પોતાના દિલને સંતોષી શકશે? તે તેના માત-પિતાની કબ્બને કયાં છુપાવશે? તે તેના આંસુઓ વિષે પોતાની જવાબદારીથી કેવી રીતે છટકી શકશે? તે પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા અને પૌત્રના અંધતાની પર શું પરદો નાખશે? આ સધળા પ્રશ્નોએ મારા દિલ અને દિમાગ માટે ને અંતિમ ફેંસલો ધડી કાઢ્યો હતો તે એ હતો કે વૃદ્ધની તે પ્રથમ ધીરજ અને દૃઢતા બાકી રહેવા પામી નહિ હોય. હું આજ અંતિમ ફેંસલાને સાથે લઈ વૃદ્ધના ઘરમાં દાખલ થઈ અને મેં તેની તાજ મુસીબત પર અફસોસ જાહેર કર્યો અને પોતાની દિલી હમદર્દીની ખાત્રી આપી. વૃદ્ધ ધણીજ ધીરજ અને શાંત બાલે મારા લાગણીમયો વાક્યો સાંભળતો રહ્યો, પરંતુ બ્યારે તેના ઉત્તરનો સમય આવ્યો ત્યારે તેણે ફરી પોતાની આંગળી આકાશ ગમી ઉભામી અને દૃઢ સ્વરે બોલ્યો, “મેમ સાહબ! ખુદશા તકદીરમાં કોઈ કંઈ બોલી શકતું નથી. તેણે આપ્યું હતું, તેજેન લઈ લીધું. અમને દરેક હાલતમાં તેનો શુક કરવો પડે છે.”

લેકી બારનસ વૃદ્ધના વાક્યો નકલ કર્યા

પછી, કરી સ્તબ્ધ થઇ ગઇ. જાણે તે મારાથી આ શબ્દોની દાદ માગી રહી હતી. તે ક્ષણવાર નિચારમાં તરલીન રહીને અધુરી વાતને કહેવી શરૂ કરી અને બોલી “ડૉ. સાહબ! હું જ્યાં સુધી વૃદ્ધ પાસે બેસી રહી, ન તેની છાતીમાંથી આદ નીકળી, ન આંખોમાંથી અશ્રુ વહ્યાં, ન મોઢામાંથી કોઇ અફસોસને શબ્દ નીકળ્યો! તે એવી રીતે શાંતભાવે વાતો કરતો હતો કે જાણે તેણે એકના એક નવાઇના પુત્ર અને વહુને ભૂમિમાં દફન નથી કર્યાં, બલકે પોતાની જિંદગીની કોઇ મહાન કૃત્તિ બચવી છે. થોડા સમય પછી ત્યાંથી પાછી ફરી હું વૃદ્ધના પાકા ધમાન પર આશ્ચર્ય પામતી હતી, અને ચાકી જતી હતી. પરંતુ મારાથી આ કળાતું ન હતું કે આટલે દરજ્જે મુશીબતમાં કોઇ માણસને આ મહાનતા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઇ શકે છે?”

“થોડાકજ દિવસો પછી તેનો લાકડવાલો માસમ પૌત્ર પણ ગુજરી ગયો. આ શોક સમાચાર સાંભળ્યા પછી મેં પોતાની કર્મના શક્તિની સર્વે લાયકાતને નવેસર પોતાના મગજમાં એકત્ર કરી કે તેની વિધિનિતો માપ કાઢું. હું ધણી વિવહળતા સાથે તેની પાસે ગામ પહોંચી. મને ખાતરી હતી કે હવે લાવારિસ છુટ્ટો પોતાનું સર્વસ્વ દુન્યાને અર્પણ કરી ચૂક્યો છે. જેથી તેનાં સહન-માન શુભ ચર્મ ગંધાં દશે. તેના દિલ દિમાગ શુનકાર ચર્મ ગંધાં દશે. આશાના તમામ સંબંધો છિન્નભિન્ન ચર્મ ગંધાં દશે. આ ખવાસોને સાથે લઈ હું વૃદ્ધના ઘરે પહોંચી અને ઘણીજ લાગણીથી તેની તકલીફ પ્રત્યે ‘શોક પ્રદર્શિત’ કર્યો, આ શોક જાહેર કરવા વૃદ્ધના દિલ પર કંઈ અસર ન બેતાં મને ધણી નવાઇ લાગી. તે સ્થિર ચિન્તે બેઠો હતો અને સંતોષપણે મારી વાતો સાંભળતો હતો. જ્યારે મારી વાત સમાપ્ત થઇ

ત્યારે વૃદ્ધે ઝગાન બોલી અને પ્રથમની માફ આકાશ મળી પોતાની આંગળી ઉપાડીને બોલ્યો “એમ સાદબા! આ ખુદાની કુદરતનો ખેન છે. તેણે જે આપ્યું હતું તે પાછું લઈ લીધું. અમારું એમાં શું હતું કે જેના પર વિશ્વાસ કરીએ? બંદાને દરેક હાલતમાં પોતાના માલિકનો આભાર માનવો રહ્યો. અને મુસલમાનોને એજ શિસ્તુ આપવામાં આવ્યું છે કે આશા દની મરજીને આધીન થઇને રહેવું.”

હવે લેડી બારનસ દઈ દિવસની વ્યથાથી બરચક હતી. તેણે પોતાનો ડાબો-હાથ ઉગામી રડતે સ્વરે કહેવા માંડ્યું “ડૉ. સાહબ! વૃદ્ધનો આ ઉત્તર મારા માટે કતલનો સંદેશ હતો. તેની આકાશ તરફ ઉપાડેલી આંગળી ખેંચું નહતર બની મારા હૃદયને વીધી રહી હતી. આ સચકત પુરૂષના પ્રમળ ધમાનની સામે સદાને માટે મેં પોતાનું શીશ નમાવી દીધું. અને મને સંપૂર્ણ ખાતરી થઇ ગઇ કે ‘વૃદ્ધ’ આ સંતોષી દિલ બનાવટી નથી, પણ સાત્વથી બનેલ છે. ત્યારે હું બોલી “હે મારા વયોદ્ધ બાપ! હવે તમે એકલા આ ગામમાં રહીને શું કરશો? મારી સાથે હોટલમાં પધારો અને સુખે જીવન વિતાડો, વૃદ્ધે મારા આમંત્રણને આગ્રહ માન્યો અને વિના સંકોચે મારી સાથે હોટલમાં આવ્યો આવ્યો. અહીં તે આખો દિવસ હોટલની સેવા ચાકરી કરતો અને રાત્રે ખુદાની વાદનાં મસ્તૂન રહેતો.

કેટલાક સમય પછી તેણે મને કહ્યું કે આજ હું કમરેતાન જઈશ. મારા મનમાં ફરી તેજ પરીક્ષા કરવાની અપેક્ષા થઇ. દિવે કહ્યું આ બેવડું બોધએ કે ત્યાં તેની ધીરજ અને સહનશીલતા પર શું ગુજરે છે? વૃદ્ધ હોટલથી નીકળી સીધો તે શાંત અને ઉન્નમડ સ્થળે આવ્યો જ્યાં તેનાં ત્રણે ખારાં સારી તમે આરામથી સુનાં હતાં. હું એક બાજુ આયમો

હબી થઈ ગઇ અને તે કબ્રસ્તાન પહોંચતાંજ પરેશાન લાગતે કબ્રોને વ્યવસ્થીત કરવા લાગ્યો. તે ગાત્રી ખોદી ખોદીને લાવતો અને કબ્રોને દુરસ્ત કરતો હતો. તે પછી પાણી લાવ્યો અને કબ્રો પર છાંટવા લાગ્યો. જ્યારે કબ્રો દુરસ્ત થઈ રહી ત્યારે વૃષ્ટિ વુઝુ કર્યું અને જંને દાય ઉઠાવી મુરદાઓ માટે દુઆ કરી અને પાંછો ચાલ્યો આવ્યો. આ વખતે મેં એની તમામ હરકતો ઘણી ચોકસાઈથી નિહાળી અને મદસૂસ કર્યું કે એના પ્રત્યેક કાર્ય ગદ્દો ધીર-જનું નૂર અને ઇમાનતુ પાકટપણું પ્રગટ થઈ રહ્યું છે. હવે મારા હૃદય પર અદ્રશ્ય નસતર ચાલ્યું અને મેં કળી લીધું કે આ વૃદ્ધની ખૂબી નથી બદલે આ તે સત્ય દીનની ખૂબી છે જેનો આ વૃદ્ધ તાબેદાર છે. મેં મુસલમાન થવાનો નિશ્ચય કરી લીધો અને હેટલમાં પહોંચી વૃદ્ધને

સંબોધી કહ્યું કે “તે કામ એવી સ્ત્રીને નેડી લાવે જે મને ઇસ્લામી શિક્ષણ આપે.” વૃદ્ધ તેજ ધડી ઉભો થયો અને પોતાના મુલાની ડાકરીને ખોલાવી લાવ્યો. તેણે મને અસ્લાહ અને તેના રસૂલ પર ઇમાન લાવવાની તરગીચ આપી. અને લા-ઈલાહ ઇલ્લાહ મુદમ્મદુર-રસૂલુલ્લાહનો પાઠ બચાવ્યો.”

ઝા. સાદબ! હવે હું અસ્લાહ તથામાના ફત્વો કરમથી મુસલમાન છું અને તેજ ઇમાનનું અઝીમુરશાન બળ જેનાથી વૃદ્ધનું દિલ ભરત્યક હતું પોતાની છાતીમાં બેઠું છું. હવે મને પોતાનો ખુદા પર એટલું પાકું ઇમાન છે કે બસે કેટલીએ મુશીબત આવે, મારા પગો ડગમગી શકતા નથી.

[સમાપ્ત]

- મોઘનીઝ ઇન્ફર્મેશન બુકેડીનના જાણનાવા મુજબ, નેશનલ એકવન યુનિવર્સિટીની સાયન્સ ફેલોજના ડીન ડૉ. ચૂ-દ-ફૂને આ વર્ષનું રસાયણિક વિદ્યાનું નોમીનલ પારિતોષિક આપવામાં આવશે આવું પ્રસિદ્ધ આંતરરાષ્ટ્રીય ઇનામ મેળવનારે તે પહેલાંજ ચીની છે. ચીનનાં પત્રોમાં આ ખબરને ગદત્વ આપવામાં આવ્યું છે. ડૉ. ચૂની ઉંમર ૪૧ વર્ષની છે. તે કિંગ્ડોમ પ્રાંતના યાંગેલાવના રહેવાસી છે તેણે ફ્રાન્સ અને જર્મનીમાં રસાયણ વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો છે. ચીનમાં પાછા આવ્યા પછી તે દશ વર્ષ સુધી નેશનલ એકિયાંગ યુનિવર્સિટીમાં રસાયણવિદ્યાના પ્રોફેસર હતા. ત્યાર પછી તે નેશનલ એકવન યુનિવર્સિટીની સાયન્સ ફેલોજના ડીન નિમાયા. ઇ. સ. ૧૯૪૩માં બ્રિટિશ અધિકારીઓના આમંત્રણથી તે કિંગ્ડોમ બાપલુ આપવા તથા વધારે સંશોધન કાર્ય કરવા માટે ગયા. આ વર્ષના ફેબ્રુઆરીમાં તે ચીન પાછા આવ્યા. લંડનના સ્વીડીશ લીજેશનના જાણનાવા મુજબ, આ ઇનામની જાહેગત નવેંબરમાં કરવામાં આવશે.

(પુસ્તકાલય)

- આકાશમાં જ્યારે વીજળી ચાલ છે ત્યારે તે દવા સાથે બળી જઈ નાઇટ્રોજન પેદા કરે છે. આ નાઇટ્રોજન વનસ્પતિઓ માટે ઘણો લાભકારક છે. એથી ખેતરોમાં પાક સારો થાય છે.

—○—

- સૌથી મોટામાં મોટી સર્ચલાઈટ ૧૫૦ માઈલ સુધી અજવાળું ફેંકી શકે છે. તે એક અખજ પચાસ કરોડ કેન્ડલ પાવરની છે.

(યુવજાત મિત્ર)

ગઝલ વિવેચન

ગત્રાંકમાં જનાય 'અસર' સાથેરી એમ. એ. ખી. ડી.ની એક ગઝલ પ્રગટ થઇ છે. ગઇ તા. ૧૫-૭-૪૫ના દિને ગોધરાં શુક્રમે છકબાજ દાખરફલના લાભાર્થે એક શાનદાર મુસાદ્દરે થયો હતો. આ મુસાદ્દરામાં તેમણે પ્રમુખ રચનાથી આ ગઝલ વાંચી સંભળાવી હતી.

જનાય 'અસર' સાદબ ઉર્દૂના એક અચ્છા કવિ છે. તેમની કેટલીક ઉર્દૂ નૌસખો અને ગઝલો લોકાદરને પાત્ર નીવડી છે. પરંતુ દુઃખની વાત છે કે શુજરાતીમાં તેમણે જાણું કવિતા-સર્જન કર્યું હોય એવું મારી ભણુમાં નથી. છતાં તેમણે પોતાની અનેકવિધ રાકબોમાંથી સમય મીટીને જે કાંઈ સર્જન કર્યું છે તેમાંનાં કેટલાક શબ્દો અરેબર પ્રસારાની ખંડણી વસૂલ કરે એવા છે. એકવાર ડબોઈ શુક્રમે જનાય 'સુન્દરમ'ના પ્રમુખપણા હેઠળ યોગ્યતા એક મુસાદ્દરામાં તેમણે જે ગઝલ વાંચી હતી તેના બે શબ્દો તો હજીય મારા સ્મરણપત્ર પરથી જુસાયા નથી.

“જે ખાસે ખાસે આપીને દૂર દૂર નારો,
એવીજ કાઈ મઝલબની શોધમાં મગા છે !
મુજ દુખતાને ઉચ્છાદી ફેંકી દીધો કિનારે,
વફાનનાં મેલ મારા તો નાખુદા છે !

કેટલા સરસ શબ્દો છે. પરંતુ તેમની કેટલીક શુજરાતી ગઝલોમાં, રચનાની ખામી, દા'વા અને દલીલની અસમાનતા, બાળા દોષો વિગેરે ન ચલાવી લેવાય એવી વાતોને બ્યારે બાસ થાય છે ત્યારે, આવા અત્યાસી કવિ આવી જૂલો કેમ કરતા હશે એવો સવાલ કુદરતીજ ઉદ્ભવ્યા વિના રહેતો નથી. 'અસર' સાદબની જેટલી ગઝલો મારા વાંચવા અને સાંભળવામાં આવી છે તે ઉપર સમગ્ર રીતે રિચાર કરી જોતાં, શુજરાતી બાળા ઉપરની તેમની પાઠ મજબૂત ન હોવામાંજ આ બધાનું મૂળ અને તો જણાયું છે. 'અસર' સાદબ ઉર્દૂમાં વિચારે છે અને શુજરાતીમાં ઉતારે છે' એ કારણ પણ કદાચ સંબંધિત હોય !

એમની ગઝલની પૂર્વે કહી છે :

“જગતમાં જગતને ફજાવીને રેલો,
જગત,તેને માથે ચઢાવીને રેલો.”

આ મત્સબની પ્રથમ પંક્તિમાં વ્યાકરણ દોષ છે. જોઈને નિર્દેશ આપવારથક હતો. વિચારની દ્રષ્ટિએ 'ફજાવી' શબ્દ જે અર્થમાં કવિ વાપરવા માંગે છે તે સાર્ય થતો નથી. જરા અમ લીધો હોત તો આનાથી વધુ સરસ અને બંધબેસતો શબ્દ રહેતો શોધી શકાયો હોત. ફજાવવું એટલે દૂર ફેંકવું. જગતને દૂર ફેંકી જગતમાં કેવી રીતે રહેવાય એ વાત આસાનીથી મને ઉતરે એવી નથી. બીજી પંક્તિમાં બ્યારે માથે ચઢાવવાનું કહેવાય છે ત્યારે ઉપલી પંક્તિમાં વિરોધભાસ તરીકે ઉતરવા જેવો પ્રયોગ વાપરવો જરૂરી હતો. જેમકે ચઢકતર. માથે ચઢાવવાને ફજાવી સાથે કાંઈ જાતનો મેળ નથી. એમની બીજી પૂર્વે કહી છે :

“દહાય આંજો કમની મુખતીને રેલો,
દસો છે પગા તો રગતીને રેલો.”

આ શબ્દેર 'અસર'નો છે કહી કાઢ્યો અને તે સંભળાવ્યો હોત તો હું કદી માનત નહિ. 'અસર' અને આવો શબ્દેર ?

“હૃદય એક છે એમાં આરા નિરારા,
ભલા કોણ કેને દબાવીને રેહશે.”

આ શબ્દેરની પ્રથમ પંક્તિમાં 'એક' નિરર્થક અને નકામો છે. 'હૃદય એક છે' એમ ન લખ્યું હોત તો તે બે છે એમ કોઈ ન માનત.

“તમારા બધા તીરો રહેવા દો દિલમાં,
મુજ આરાઓ દેયે લનાવીને રેહશે.”

“અસર” સાહ્ય હોય ત્યાં તીરોનો વરસાદ તો વરસવાનોજ. અજ્ઞાનની અલભેલી રસિકતાનો સદંતર અભાવ આમાં સાફ તરી આવે છે.

“એ વાદળનાં દિલને ભલા કોણ પહોંચે,
ચીરાશે છતાં જગ ભીંજાવીને રેહશે.”

આ શબ્દેર ઉદ્ધમાં વિચારાયેલો અને ગુજરાતીમાં ઉતારાયેલો છે. ભાવના ધણીજ સરસ છે. સાચું પૂછે તો આખી ગઝલમાં આજ શબ્દેર સૌથી સરસ છે. પરંતુ ભાષાની મનહરતાની ઉણપ અહિં પણ આડી આવી છે. 'ભીંજાવી' શબ્દ કાદિયહ તરીકે નજ અલાવી લેવાય.

“નયન અશ્રુઓથી હવે તો હું ઘાડ્યો,
પ્રભુય-આગ મારી જુઝાવીને રેહશે.”

આ શબ્દેર સાંઘ દમ વિનાનો મહેને તો લાગે છે. પહેલી પંક્તિમાં 'નયન' શબ્દ ભરતીનો હોય એમ લાગે છે. માત્ર અશ્રુઓજ લખત તો તેને કોઈ વાદળોના નીર ધોડુંજ સમજવાનું હતું ?

“ખરી પડતાં પુષ્પો, દળી પડતાં અશ્રુ,
કો' પાલવને ગુલશન બનાવીને રેહશે.”

વિચાર સરસ છે, પરંતુ રચનાત સુંદર નથી. પ્રથમ પંક્તિમાં કવિ અશ્રુને પુષ્પોની ઉપમા આપવામાં સ્પષ્ટતા જાળવી શક્યા નથી.

“તમારી એ યાદ આવી નય ન દિલથી,
એ રેહશે અને ઘર જમાવીને રેહશે.”

પ્રથમ પંક્તિમાં 'આવી જાય ન' વાપરીને કવિએ ભાષ 'અમીન'ની પેઠે ભાષાની મિટ્ટી કેવી પસીત કરી નાંખી છે ? 'અસર' સાહ્ય ! અજ્ઞાનનો લિહાજ ગઝલમાં આવશ્યક છે એ તમને કહેવાનું હોય ?

“ફક્ત પ્રાર્થનાઓથી કોઈ ન આવે,
‘અસર’ને જવા દો એ લાવીને રેહશે.”

પ્રથમ પંક્તિમાં 'પ્રાર્થનાઓ'ની જગ્યાએ કોઈ વધુ બંધબેસતો અને અનુરૂપ શબ્દ લાગ્યા હોત તો એમની આ સુંદર અંતકડી વધુ દીપી નીકળત. અંતકડીની ખીછ પક્તિને દાદ આપું છું.

‘પડધા અને પ્રતિબિમ્બ’

‘કારવાં’ના ઓગરટ અંકમાં પહેલેજા પાને ‘લોકોથી દૂર નાસતી કવિતા’ એવા શિર્ષક હેઠળ ‘કૃષ્ણાચ’ આકાશિકનો એક ઉતારો પ્રગટ થયો છે. એ લેખના વાંચનાથી જે પડધા અને પ્રતિબિમ્બ ઉડે છે તે ઉપરથી તો એમજ લાગે છે કે આજની કવિતામાં ખોટી ખોટીને સંસ્કૃત શબ્દો અને સમાસો ગોઠવવામાં આવતા હોવાથી ‘કવિતા લોકોથી દૂર નાસતી નથી પણ લોકો કવિતાથી દૂર નાસી ગયા છે.’

પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદીને, એમની ગઝલ પ્રવૃત્તિ અને મુશાહરી પ્રત્યેની સુમ બદલ, જનાબ ‘શાયદા’, ‘વલ્લુજારા’ અને ‘એકાર’ તદ્દરથી સજ્જસણતા અને જડખાતેડ જવાબો આપ્યા છે. આ સ્થળે મારે પણ પ્રેદિસર વિષ્ણુપ્રસાદને એક સત્તાલ પૂછવો છે:

“કવિતાને દરેકાપૂર્વક અધરી અને અરપટ બનાવવી, કોમક રડવાખડવા આચાર્યો અને સાક્ષરોને સમજવા અને માત્ર કબાટોના ચણુમાર પૂરતીજ મર્યાદિત રાખવી છે કે નેને લોકોને અને લોકજીભે પણ રમતી કરવી છે?”

‘કારવાં’ના ઓગરટ અંકમાં બાઈ ‘અશરાફ’ની ‘દિલ’ના શિર્ષક હેઠળ એક ગઝલ પ્રગટ થઈ છે. આ ગઝલમાં તેમણે કાફિયાનો જે રીતે ઉપયોગ કર્યો છે તે બાકાણી દ્રષ્ટિએ શુદ્ધ નથી. ગઝલમાં બાઈ હોયને અમારી લેવાના દિવસો દવે વધી ગયા છે, એમણે મુંઝવે, યાથ, કરમાયે, થોપાયે, પિગેરે કાફિયા વજનની સમગુજા જળવવા માટે વાપર્યા છે એ કોઈ પણ બોલે થોડા લેખી શકાય નહિ.

બિવિખમા બાળે અનજો આરી બૂઝ ન થાય તેની કાળજી બાઈ અશરાફે લેવીજ રહી.

આગર કંઈક બાઈ ‘અમીન આઝદ’ માટે પણ છે. શુભરાતી બાપા પર પૂરેપૂરો કાબૂ ન હો તે કારણે કહો કે પછી બીજા મંત્રે તે કારણે, એમની ગઝલોમાં બાપા હોવા દેકેકાણે નજર પડે છે. અને આ ખોડ એમના કવિત્વની મીટી ફેટલી બધી પલીત કરી નાંખે છે તેની દરકાર તેઓ જાણે અજાણે રાખતા નથી એ ફેટલું બધું શોચનીય કહેવાય?

બાઈ અમીન માટે મનો માન છે. તેમની પાસે મુંદર જાય છે અગર બોળા પણ આવી બંધ તો તેઓ ખરેખર પ્રથમ નક્કિતના ગઝલકાર સાગિત થઈ શકે. બાપ અને બાપાનો મેળ બલબલ્યા વિવેચકોનાં મોઢાં બંધ કરી શકે એમ છે.

છાપાનેર બૂન કોઈ કોઈસાર કેવા હજરકારાળી અર્થનો અનર્થ કરી નાંખે છે તેનું તામુજ દ્રષ્ટાંત ‘કારવાં’ના ઓગરટ માસની ‘પેટ’માંથી ચળી રહે છે. હરેના વિખ્યાત વાર્તાકાર કિશનચંદ્રે, હિન્ના ભૂખરા પર હડ્ડમાં એક વાર્તા લખી હતી. આ વાર્તાનો અંગ્રેજ અનુવાદ “I can not die”ના નામે પુસ્તિકાકારે પ્રગટ થયો છે છાંદ વલ્લુજારાએ ઉદાહરણ પેટે એ અંગ્રેજી નામ ઠાંક્યું તો “I can not die”ના બદલે “I can not dog” થઈ ગયું. વહશી સાદખાં યુદ્ધ રીડીંગ વખતે ઘિન તો રથીર હતુંને? કે અહિં તરી બરકતું હતું? (જે વહશત ચવાર થાય તો વગમાં, નહીં નો પછી ઉપવનમાંજ ભગતું રહે છે. —વહશી)

પારધી અને બુદ્ધુલ

એક પ્રમાતે બુદ્ધુલ પુષ્પોના પરામની ધુનમાં મરત બની એક વૃક્ષની કામળ ડાળી ઉપર બેસી પ્રભુપના ઝૂલા ઝૂલી રહ્યું હતું કે નિહૂર પારધી પાછળથી ધીમે પગલે આંખો અને પોતાની જાળમાં બુદ્ધુલને જીવતું સપડાવી લીધું. થોડીક પળો સુધી તે બુદ્ધુલ કંથું સગળ શક્યું નહોતું પણ જ્યારે ચક્ષુઓ ઉઘડી તો શુંપલા અને બેડીઓ, વન વૃક્ષથી જુદામ માટેની આવનાર થડીઓનો વિચાર તેને આંખો તો તેનું દિલ ઢુકડે ઢુકડા થયા માંડ્યું. ચક્ષુઓથી ખૂનની ધારા વહેતી શરૂ થઈ. પારધીને કુદરત તરફના ઈન્તેકામનો ડર દેખાડ્યો. બુદ્ધુલના પરિણામો પ્રત્યે લાજ દોર્યું. ખુશામદ અને આજીવિતો કરી નેહ પણ બધુંયે નિરર્થક. પારધીથી દયાની યાચના! અશક્ય.

પારધી હાથેમેલો સ્ત્રાહો પહોંચ્યો. એક ખૂબસૂરત પીત્તળનું પાંજર હાટે નજીક ખરીદી લાવ્યો. બે પવાલીઓ અન્ન અને પાણી માટે પોતાના, દરતે ગોઠવી. મિત્રોને આમંત્રણો અપાયાં. તેમની સમક્ષ બુદ્ધુલની ગિરફતારીનું વૃત્તાંત ખૂબ ઠંઠમાડથી રજૂ કર્યું. ભવિષ્યની મનોમજા અને રૂપાઓ વ્યક્ત કરી. મિત્રમંડળ ખૂબ આનંદોત્સવ ઉજવી રવાના થયું. નિદ્રાની ધેન સવાર થતાં તે ચોલી ગયો અને વિચાર બુદ્ધુલ સારીયે રાત પાંજરાના કડીન સળીવા કાતરવાની નિષ્ફળ કોશિશ કરતું રહ્યું.

રંનેગમની થડીઓ ધીમે ધીમે ગુજરતી ચાલી ગઈ. એક દી' પારધી બીગાર પડ્યો. તે ખાટલાવશ થયો. દયાદાર શરૂ થયો. જ્યાં દ્રષ્ટિ પડે ત્યાં ઠેરઠેર ઓપધીની શીશીઓન નમ્રે પડવા લાગી. દકામ, ડોકટર, વૈદ, ગૌશી,

આમિલ, સંત અને સંન્યાસીનો દાર લાગી. સદ્ગત્રો અપાયા શરૂ થયા. બાધાઓ અને મન્નતો મંગાવા લાગી. વાતચિતમાં ફરક પડવા લાગ્યો. મિત્રજ પુર્ણ માટે આવનારો પાસે દુઆઓ મંગાવવી શરૂ થઈ. તંદુરસ્તી માટે સારિદિક કે આત્મિક માર્ગો શોધવામાં જરાયે ક્યાશ ન રાખી પણ "મરત બુદ્ધુલતા ગયા જી" હતું દવા કરી."

હવે બુદ્ધુલને પણ કંઈક ખ્યાલ આવ્યો. તેણે પણ પાંજરા સાથે રાત-દિન શીર પછાડતું શરૂ કર્યું. તે પણ એટલે સુધી કે લોહીની સરિતા વહેતી થઈ. પારધી પણ અનિદ્રાના રોગનો ભોગી બન્યો. અતે ધડકતા સ્વરે મદામુરીયતે બોલી શક્યો:—"બુદ્ધુલ તું શા માટે બેચેન છે?"

બુદ્ધુલ:—"આઝાદી માટે તડપું છું. પારધી."

પારધી:—"શું" મારી બીમારીએ આટલી બધી તારી દિગ્ગત વધારી છે?"

બુદ્ધુલ:—"દિગ્ગત નહોતું પણ આશાએજ. આજકાલ તું ઘણો કૃપાળુ બન્યો છે. મારા આકા! મને સ્વતંત્ર કરી દે. મારી સ્વતંત્રતાના બદલામાં સર્વ શકિતમાન સ્વયંભુ તારા પ્રત્યે કૃપાળુ થશે અને તું સદંતર નિરોગી બનીશ."

પારધી:—"વાત તો ઠીક છે, પણ આ વેળા તું મને નજીકને આરામ લેવા દે, હું આ વેળા વેદનાઓથી ચૂર થઈ રહ્યો છું. હા, હું વચન આપું છું કે મારું આરોગ્ય મેળવ્યા પછી તને આઝાદી અપવા માટે હું વિચાર કરીશ."

બુદ્ધુલ:—"તારા વચનોની દીમત હું જાણું છું, પારધી! ને, ખુદા દિલોના જાના બેદો જાણે છે. તું તેનાથી દુઆઓ કરી કે મંગાવ્યા

ચકી કદી આરામ પામી શકવાનો નથી. તેં રસજ્ઞ (સત્ત્વ.) બોધ સાંભળ્યો નથી કે ‘જો કોઈ પ્રત્યે અગિદ્રષ્ટિ નથી રાખતો, તેના પ્રત્યે કદી અગિદ્રષ્ટિ નથી થતી ?’

પાર્થી:-“વારું! તને સ્વતંત્રતા ઝેરથી પ્રિય છે તો મને થોડા દિવસ વિચાર કરી લેવા દે. થોડો સમય વિતે પછી મને વાદ અપાવજો.”

જુલુલ:-“હર્ષિત સ્વરે” ખુદા તને આ રોગથી જલ્દી છોડાવે.”

પાર્થીના રોગ ધીમે ધીમે ઘટતાં તે સંપૂર્ણ આરોગ્ય મેળવી શક્યો અને એક દીવસે આરોગ્ય-સ્નાન પણ કરી લીધું. જુલુલના પાંજરામાં ખુશીની લેદરીઓ ઢોલવા લાગી. સારાથે ઘરમાં સૌથી વધુ ખુશી ઉપજી હોય તો ફક્ત જુલુલને.

અંતે કંઈ કંઈ દુઆઓ અને મંત્રો પઢવા પછી બહીતાં બહીતાં પાર્થીને જુલુલે તેના વચનની વાદ અપાવી. પાર્થીએ બ્રહ્મી ચક્રાવી, લાલ લાલ આંખો કાઢી કહ્યું:-“મનુષ્ય રોગિષ્ઠ અવસ્થામાં કંઈ કંઈ બહેંકી બહેંકી વાતો અને લગારો કરે છે. શું તેની તને ખબર નથી? અને તારા ધર્મોજી ચલતો રહેતો હતો. ચૂપ. તારી વાતોમાં તો મને બળવાની મંથ આવે છે.”

જુલુલ:-“ખરેખર, ખુદા મનુષ્યની લીલી દેરી મૂકાને તેને સરકશ બનાવે છે. હવે મને તારાથી કોઈ આશા રહી જ નથી. હવે હું પોતેજ સ્વતંત્ર થઈશ.”

બીજી રહવારે પાંજરામાં થોડાં ખુનના કાથાઓ અને એક મુઠ્ઠીબર ગિપ્સાસ પંખી અને થોડીએક કાડીઓ દ્રષ્ટિએ પડી.

[“રિયાસત” ઉર્દૂ]

○ આપની કાલનુ શુદ્ધ-પુસ્તકાલય કેવું દરો? તે પુસ્તકનો અમરાહ, નોંધ કે ફિશ્મ, શું દરો? સારી બાધણીના પુસ્તકપ્રેમીઓને જૂની પ્રથા પસંદ પડશે પરંતુ જેને પુસ્તકની અંદરની બાબતો સાથે લેવાદેવા છે તેની પાસે વિજ્ઞાન બે વસ્તુઓ મૂકે છે.

બુનાઈડે સ્ટેટસના ફેટોગ્રાફિક ઍન્જિનિયરની શોધ પ્રમાણે હમરો પુસ્તકો થોડી જગ્યામાં સમાઈ શકે છે. એક સામાન્ય મનુષ્યનું ૨૦૦ પુસ્તકોનું પુસ્તકાલય સાધારણ ખિરકોટની પેટીના કદની પેટીમાં સમાઈ શકશે.

મૂળ પુસ્તકના દરેક પાનાનો ખાસ કિયાયા ફેટો પાડવામાં આવે છે. ૭ x ૫ ઇંચના પાનાની ૧/૮ ચોરસ ઇંચની ફિશ્મ ચાપ છે.

વાંચક પોતાના પસંદ કરેલ પુસ્તકને વીજળીના સીને-પ્રોન્ટેક્ટરમાં મૂકે છે અને ડાપેલ પાનાની બે ફૂટની પ્રતિકૃતિ દીવાર પર (સત્તા સૂતા વાંચક માટે) અથવા છત પર પડે છે.

‘બોલનુ પુસ્તક’ ફિશ્મ પુસ્તક કરતાં કદમાં એટલું હોવા છતાં વાંચક પાસેથી ઓછી મહેનત માગી લે છે તેનો ખાસ દાવાલે આમેફેન રેકર્ડનો સેટ બનાવેલ હોય છે. દરેક રેકર્ડ લગભગ એક કલાક ચાલે છે અને તેમાં ૪,૦૦૦ થી ૫,૦૦૦ શબ્દોનો સમાવેશ થાય છે, તે સામાન્ય પુસ્તકના વીસ કે તેથી વધારે પાના જેટલી હોય છે. પોતાના શુદ્ધ ઉચ્ચાર તથા ચક્રવર્તીય વાંચકની આ માટે પસંદગી કરવામાં આવે છે.

રેકર્ડો ઇંચના સામાન્ય રીતે કરતા ૯૦ દોરાને બદલે ૨૦૦ દોરાની કાપવામાં આવે છે. તેની દૂરવાની ઝડપ મિનિટમાં ૭૮ વખતને બદલે ધટાડીને ૨૪ વખતની કરવામાં આવે છે. તેથી સામાન્ય રેકર્ડ કરતાં તે ૭ ગુણ સમય સુધી ચાલે છે.

(પુસ્તકાલય)

ખિસ્મિસ્લાહ શરીફની ફઝીલતો

(ગતાંકથી આગળ)

અઝરત અબૂ હેરૈરહ (રદી.)થી રિવાયત છે કે: હુઝૂરે (સન્ન.) ફરમાવ્યું છે કે: “વઝૂ કરવા પહેલા “ખિસ્મિસ્લાહ” પઢો કેમકે “ખિસ્મિસ્લાહ” પઢવા વગર વઝૂ થશે નહીં અને વઝૂ વગર નમાઝ થશે નહીં અને એ ઉપરાંત વઝૂ વગરની બીજી ઇબાદત વિદે વઝીફા, ઝિક્ર, વગેરેમાં ખરકત થશે નહીં. વઝૂ કરવા પહેલાં “ખિસ્મિસ્લાહ” પઢવાથી વઝૂ કરી ફરેગ થતાં સુધી ફરિસ્તા તેને માટે બેશુમાર નેકીઓ લખતા રહે છે.

હઝરત અબૂ હેરૈરહ (રદી.)થી રિવાયત છે કે: હુઝૂરે (સન્ન.) ફરમાવ્યું છે કે: બ્યારે તમો તમારી મનુકુદા બીબી (ઔરત) સાથે સોદખત કરો ત્યારે જરૂર “ખિસ્મિસ્લાહ” પઢો કેમકે એ મુજબ પઢવાથી તમો શુઝલ કરશો ત્યાં સુધી ફરિસ્તાઓ તમારે માટે નેકીઓ લખતા રહેશે. તમારે ત્યાં નેક ઔલાહ પૈદા થશે અને તેઓ તેમજ તેઓની ઔલાહ જે સાંસ લેશે તેટલા પ્રમાણમાં બલકે તેથી વધારે નેકીઓ તમોને મળશે.

રિવાયત છે કે: હુઝૂર (સન્ન.)ને કોઇએ સવાલ કર્યો કે “યા રસુલુલ્લાહ જાનરમાથી જે ગોસ્ત આવે છે તે, તેમજ હદયામાં ગોસ્ત આવે છે તે બરોખર ઝૂખ કરેલા જાનવરોનું હોય કે કદાચ તેમાં શુબાહ (વહેમ)” પડતું હોય તો શું કરવું? આપે જવાબ દીધો કે “ખિસ્મિસ્લાહ” બોલી એવું ગોસ્ત ખાવું જોઇએ કે જેથી કંઈ હરકત જેવું રહે નહીં. આ મસલો માત્ર ઝુખ કરેલા જાનવરોના ગોસ્ત માટે છે.

બધા આત્રિમો એકમત છે કે શરીઅત મુજબ દરેક હલાલ કામો માટે પ્રથમ “ખિસ્મિ-

સ્લાહ” શરીફ પઢવી મુસ્તદમ છે. દાખલા તરીકે:—કોઈ કિતાબ કે લખાણ લખવા પહેલાં; જાનરમાં જવા પહેલાં; શુસલખાનામાં જવા પહેલાં; વઝૂ કરવા તેમજ હાથ મોઢું ધોવા પહેલાં; જાનવર ઝુખ કરવા પહેલાં; ખાવાપીવા પહેલાં; કોઇ કંઈ સ્ત્રીજ આપે તે લેવા પહેલાં; કેમને કંઈ સ્ત્રીજ આપવા પહેલાં; સદકા અને ખેસત આપવા પહેલાં; સુવા પહેલાં; ઉઠાની સાથે સૌથી પહેલાં; ઉઠતા ખેસતાં; હરતાં ફરતાં; દરેક કામ કરવા પહેલાં; શિકાર માટે બંદુકની ગોલી છોડવા પહેલાં; વિદે વઝીફા, ઝિક્ર વગેરે શરૂ કરવા પહેલાં, મતલબ કે દીનો દુન્યાના દરેક હલાલ કામ કરવા પહેલાં “ખિસ્મિસ્લાહ” શરીફ પઢવી જોઇએ.

આપણે ઉપર બાંધી ગયા છીએ કે જનાબ રસુલે ખુદા (સન્ન.) દરેક કામ કરવા પહેલાં “ખિસ્મિસ્લાહ” શરીફ પઢતા હતા અને તેમણે એ કામ કરવા આપણને તાકીદ આપી છે.

ખુદાપાક આપણને એની તૌરીક અને રગ-જત આતા કરે અને જે પાક હસ્તી (સલ.)ને સદકે અને વસીયેથી આપણને આ અમુલ્ય નેઅમત મળી છે તે પાક હસ્તી (સલ.) ઉપર દરદ શરીફ કસરતથી મોકલતા રહી સાથેસાથ “ખિસ્મિસ્લાહ” શરીફને પણ ચાલુ રાખી દીનો દુન્યાની બલાર્થ હાસિલ કરીએ.

આલિમોનું એમ પણ કહેવું છે કે: દરેક ઇબાદત, વઝૂ, વિદે વઝીફા, નમાઝ, કુર્બાન શરીફની-તિલાવત મતલબ દરેક દીની કામની અગ્ત “આઉઝો ખિદ્લાહ બિનરશૈતા-નિર્જીમ, ખિસ્મિસ્લાહ હિર્ફુમાનિર્-હીમ”થી કરવી જોઇએ: બ્યારે બ્યારે કોઈ વિદે, વઝીફા, ઝિક્ર, તિલાવતે કુર્બાન વગેરેમાં જો સૈતાન કંઈ દખલ કરે તો તુરત “આઉઝો

ધીમે ધીમે માલદાર થઇ જશે (૧૨) ધનવાન
અને ઇર્ષ્ટદાર એને હમેશા પડશે તો ધન અને
ઇર્ષ્ટ કાલમ રહી તેમાં વધારો થતો રહેશે. એ
ઉપરાંત અનેક ગેમી ફાયદા પડનારને ખુદાપાક
તરફથી મળતાં રહેશે.

ખાલેસન શિલાદ પડનારને બેહદ નફા
અને સવાળ મળવા ઉપરાંત ખુદાપાક તરફથી
તેને સર્વે કંઈ મળવું રહેશે.

જે કોઈ ખાસ કામ માટે હોય તો પડ-
નારે પોતાના નામના અદ્દ પ્રયાજી કામ પુરું
થાય ભાં સુધી જગ્યા અને વખત નક્કી કરી

પડવું અને પડવા પહેલાં બેરકાત નથી પડી
તેનો સવાળ દુઝૂર (સત્રગ)ને ત્યાં સર્વે અંબિયા
(અલ.)ને અને પોતાના મશાયખોને બખ્શી
દઈ પ્રથમ ૧૧ વખત દરદ શરીફ પડી શરૂ
કરવું અને છેલ્લે પછી ૧૧ વખત દરદ શરીફ
પડવું, અને દુઆ માંગવી.

જે એને કસરતથી નજ પડી શકાય તો
સવારે ઉઠતાંની સાથે અને રાત્રે સૂતી વખત
ફકત ત્રણ ત્રણ વખત પડી લેવું પછી બેહતર છે.
(સમાપ્ત.)

અ જ્ઞા ત ફ કી ર

▷ એ. આઈ. ડાસાણી

એ અજ્ઞાન ફકીર રોજ મસ્જિદમાં આવી ઈશ્વર સમક્ષ મારા કાલાવાલા નીરખી. વિચાર
મક્ષ થઇ ચાલ્યો જતો-દૂર સુદૂર ક્ષિતિજને પેલે પાર.....

આમ તે નિત્ય આરોગ્ય અને મારા અજ્ઞાનપણને જોઇ મનમાં તે મનમાં ધુંઝાતો.

એક દીવસ તેણે મારી સમીપ આવી કહ્યું “હે વાચક! પ્રભુ સમક્ષ તું આમ કાલાવાલા
શા માટે કરે છે?”

નિષ્ફળતા અને નિરાશાઓના બોમ્બઓથી લદાએલો હું નિવશ થયો અને કરણ સ્વરે
કહ્યું “કર્તવ્યની સફળતા માટે ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરી રહ્યો છું.”

“કર્તવ્યની સફળતા માટે ઇશ્વરની પ્રાર્થના!” આશ્ચર્યથી તેણે મારા તરફ એક ઉગ્ર
દ્રષ્ટિ ફેંકીને કહ્યું “હે સ્વાધીપ મનુષ્ય! પ્રાર્થનાના અદ્ભુતમાં ઇશ્વર પાસે તું સફળતા માંગી
તેની સાથે સોદો કરવા માંગે છે? તો મહાન ઇશ્વર જેની પાસે રહેમતનો દરીઓ બહે છે તેની
સાથે સોદો કરનાર તું કોણ? સોદો એની સાથે કર જે તારી બરોબરીના છે. સ્વાધી આતર
પ્રાર્થના કરવાથી તને સફળતા મળશે? જો તે વહીવટની રેહમત તારા ઉપર ઉતરશે તો તારો
બેડો પાંદે થઇ જશે. માટે હે પામર મનુષ્ય! ફક્ત સમજ નિશ્ચય પ્રાર્થના કર.....”

ફકીરનું કથન સાંભળી હું મુકવદને તેની સાથે જોઇ રહ્યો અને મારી અજ્ઞાનતા માટે
પ્રશ્નાતપ કરવા લાગ્યો. તેણે પછી મારી તરફ એક અમીદ્રષ્ટિ નાંખી, નિરસ હાસ્ય કરી સદાને
માટે ચાલ્યો ગયો-કોઈ અનંત રાજમાર્ગ પ્રતિ—

...અને ત્યારથી હું ઇશ્વરની નિશ્ચય પ્રાર્થનામાં મારું જીવન અર્પણ કરી જીવનની
આનંદિત પળો વ્યતિત કરું છું—

કાવ્ય વાદ

નદીનું ચુલામી દિન્દથી એક તથા ખસી નદી;
શમશેરખાંડ હાથમાં બે ગંગની લાકડી નદી.
લાકડીચીકરના સમ મિત્રો છે આપણા અગ્નિ;
ખાનગી વાત હોય તો એ રાણે ખાનગી નદી.
ચરમા લગાડી ચૂકે શોધે છે ખૂણે ખાંચર;
એ નવચૂલાની ક્યાં ગણ? પાછી ચરે વળી નદી.
બેગનું થઈ ગયું દહીં, શું જમ્યે મારકીટમાં;
છે વિદેશીન જેમાં તે સરની લીસેતરી નદી.
પ્રેમમાં છે બનાવડી શબ્દોની ખૂબ બેજસેજ;
વરતુ હવે તો કાઢપણુ કુન્યામાં ચોકળી નદી.
હિટલર વિદાય માંસડા પોટલા બાંધી ચમ્પ ગયો,
તારી ચુલામી દિન્દથી બંધાઈ દાદી નદી.
બે ભાથ એક થાય તો આપનું શું જનું રહે,
કકળાટ 'આસી' એજ છે પંચાત પારંગી નદી.

—આસી,

બસે વિશ્વ રૂંધું અગર હોય તો!
અનોખી મજા છે સળર હોય તો!
બની યુધ્ધ જશે કદિ ખાર પણુ;
જીવનમાં જો સાચી સફર હોય તો!
ખતા પર બની જશે તારું જીવન;
ખતા પર તારી નજર હોય તો!
નખી જશે. કુન્યા તને એક દિન;
વચનમાં ખરી તુજ આસર હોય તો!
લછ છું રહ્યો રહ આઝાદીની!
બસે વચમાં કાળો કદર હોય તો!
તને નાજ નખરાંઓ રહેશે નહીં!
જો 'ચુસુફ'ના રૂપની ખબર હોય તો!
ગરણુ જિંદગાનીથી બેહતર થશે!
ગરણુ જો તારું અમર હોય તો!

—ચુસુફ

(કવ્ય)

એવાય ધણા છે જે ખુશ થાય લગાવીને,
સતોય ધરે કાઠ વિખવાદ જગાવીને;
જો વાત વધારી દહ, જો વાત ધટાડી દહ;
મન દુઃખ વધારે છે જગજાજ રચાવીને.

મેં જોયું ન જોયું રૂપ જ્યાં-જ્યાં ઉઠાવીને,
એક દર્દ ઉઠ્યું દિલમાં તુફાન જગાવીને,
છે આશ નકામી એ, છે વાત નકામી એ;
આઝાદ કરે કાઠ બંધન થી છુટાવીને,
તરસાવ નદી સાડી! છે હોય દહ બાડી,
હું મેલી રહું તારી શું પ્યાસ જળાવીને?
ના રનેદ મળે કિંતુ દર્શન તો થવાનું છે;
આવ્યો છું તમારા સમ એ આશ લગાવીને,
કંકાસ કસેશોમાં બસ એમ ગયું જીવન,
સ્વારેક તો હારીને ક્યારેક લરાવીને.
મેં પ્રેમ કરીને કળ એ પ્રાપ્ત કર્યું જગમાં,
દુઃખ દર્દ લીધાં બેહારી સુખએન ગુમાવીને.
શી રીત બસા એનો ઉદાર કહો થાથે?
કોસિશ ન કરે કે પણુ જે હાથ બતાવીને,
શું હાય કહે આબુ? એ મોહમમી તુજને?
એ ગરત અદાઓથી મન મારું ભભાવીને,
'અમકાર' મરણુ કેડે અફસોસ ધરી કબ્રે,
આવેલ જશે પાછા પુખ્તેને ચડાવીને.

—અમકાર

મુજ સફરમાં રસસુધા ત્યારે હતી,
આશ મંજિલની મને જ્યારે હતી.
અર્ધ રસ્તે સાથ તમશે સાથીઓ,
એવી એ આશ મને ક્યારે હતી!
હું ફસાયા છું વમજમાં, શું કરું?
પહોંચવા તો આશ ઓપારે હતી.
મંજિલે પહોંચ્યો નહિ કે પોટલી,
પાપની માથા ઉપર બારે હતી.
એ હલ્લ લાવો 'અનિલ' નળી જતે,
મોહવાની શી જરૂર તારે હતી!

—અનિલ

શાહ વલીયુદ્દાહ (૧૯.)

અનુ : તાજ

(ગતાંકથી ચાલુ)

આ કિતાબનું ઉર્દૂ બાપાંતર ૧૨૦ પાનામાં થયું છે. શાહ સાહેબે પોતાના એક યુમુર્ક બાઈ અને સમભિત ગૌલાના મહમદ આસિફની ઇચ્છાથી આ કિતાબ આલેખી છે. કિતાબના આરંભમાં શાહ સાહેબે એક નિવેદન આલેખ્યું છે જેમાં કિતાબના ત્રણ હેતુઓ દર્શાવ્યા છે. આપે આ કિતાબ ‘દીની તાલીમ’ના રહસ્યો સંબંધમાં લખી છે. આપે નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે મોહમ્મદના જુદા જુદા તપકા ને હદીસ દ્વિધાને અનેક આજુઓ છે. કેટલાક આસિફો એવા છે કે જે હદીસોના ખરાપણા પર, તેની શક્તિઓ પર, તેની ખ્યાલિત વગેરેનું વાચન કરે છે. જ્યારે ખાલિમોતું લાસ હદીસોના માવાર્થ અને મુસ્લિમ હદીસોને સમજાવવા-ખહિર કરવા-પર હોય છે. આ ઉપરાંત એક મંડળ ફિક્હ મોહમ્મદના છે જે હદીસોના શરીઅ બાવાર્થનું વર્ણન કરે છે. અને એનાથી ફકીહી દુકમોતું અવતરણ કરે છે. પરંતુ શાહ સાહેબની નજર “હદીસ વિધામાં સૌથી વધુ અગત્યની બાબત એ છે કે જેના મૂળ ધણીજ કંડાણ છે અને જેનું ધોરણ મહુનજ ઉચ્ચ છે, ‘અને જેઓની’ દ્રષ્ટિમાં સર્વ શરીઅતની વિધાના અમરયાન ધરાવે છે. તે દીનની રહસ્ય વિધો છે. જેમાં તમામ દીની એદકમોની લીકમત અને તેના કારણને પ્રત્યેક કાર્યના બેદો અને તેની ઝીણી ઝીણી વાતોની ચોખ્ખટ કરી આપી છે.”

દુન્નનુસ ખાલિમા ‘દીની વિધાના’ ૨૬-

સ્થની કિતાબ છે. એમાં જણાવ્યું છે કે ઇસ્લામ ધર્મની જે ખાસ માન્યતાઓ અને દુકમો છે. એમાં શી શી મલાઇઓ સગાઇ છે? શાહ સાહેબ પોતે પણ એક પ્રકરણમાં લખે છે કે “કેટલાક લોકો એમ માને છે કે શરીઅતના દુકમોની કોઇ બલાઈ નથી. કાર્યોમાં અને એના તત્વોમાં કે જે ખુદા તરફથી નિર્માણ કર્યા છે. કોઇ સંબંધ નથી. શરીઅતના અહેકામોથી તકલીફ દેવી એ દેખીતમાં એવી વાત છે કે ‘કોઈ માલીક પોતાના તોકરની વફાદારીની કસોટી કરવા પથ્થર ઉઠાવવા અથવા કોઇ વૃક્ષને તોડવાનું દુકમ આપે એમાં માત્ર કસોટી છે એ સિવાય કોઇ વાતજ નથી. એટલે જો એના દુકમ પ્રમાણે વર્તે તો તેને ખશિસ મળે તે ઉત્સંધન કરે તો તેની શિક્ષા મળે.

એમની એ માન્યતા તદ્દન ખોટી છે. હદીસ અને એ જગાનાના આલિમોએ કે જેમની ખુશીઓ અને ખરકત પર શરીઅત પણ સાક્ષી પૂરે છે. નેમજે ઉપરોક્ત વિચારને જુદા ટેરન્યા છે. જે લોકો નીચેના કારણો ન સમજી શકે કે જેણે માત્ર દરિયામાંજ ડુબકી મારી હોય. દરેક કાર્યની આસર તેની નિયત પર છે, અને તેની એ આત્મિક લાગણી પર મોકૂફ છે કે જેનાથી પ્રેરણા એ કાર્ય થવા પામ્યું છે. જેવું કે રસૂવે ખુદા અને ફરમાવે છે કે ‘ઇતમસ આમાસ બિસ નીયહ’ (કર્મોતું પૂણ્ય તેની નિયત પર આધાર રાખે છે.) ખુદા તા’લા ફરમાવે છે કે “કુર્આનીઓનું

માંસ અને રક્ત તમને ખુદાથી નજીક તર ન કરશે પરંતુ તમારી પરહેઝગારી તમોને ખુદાની નજીક કરશે.”

“અને નમાઝ ખુદાની યાદ અને દબૂરમાં આ-
છી અર્થે શરૂ કરી છે.” ખુદા તઆલા ખુદ ફરમાવે છે કે: અમકી મુસ્લિમતા તુઝઝિક (અર્થાત-
ગારી યાદ અર્થે નમાઝ પઢો.) અને નમાઝનો
એ આદેશ છે કે એના પ્રતાપે આખેરતમાં
ખુદાના દીદાર નરતીય થાય.”

“અને ઝકાતનો દુકમ શરીઅતમાં એટલા
માટે આપેલો છે કે એથી કંબૂસાઈની હલકટ
આદત નાશ્વદ થાય અને દાજતમદોની દાજત
પૂરી થાય જેવી રીતે કે ઝકાત ન દેનારાઓ
માટે ખુદાતઆલા ખુદ ફરમાવે છે કે “તેલોકો
કે જે એ નેઅમતોમાં કંબૂસાઈ કરે છે કે જે
ખુદાએ પોતાની કૃપાથી તેમણે અર્પા છે” એ
એવું ન વિચર કે એમ કરવાથી એમના હકમાં
સારું થશે બલકે ખુરજ થવાનું છે. કયામતના
દિવસે એ વસ્તુઓ કે જેમની તેમણે કંબૂસાઈ
કરી છે. એમના મળામાં તૈક ધણે પડશે.”
અને જેમ રસૂલે ખુદા (સ.વ.)એ મુઆઝ ખિન
જઅલ (રહી.)થી ફરમાવ્યું છે કે “ખુદાએ તે
લોકો પર સદકો આપવો ફર્જ કર્યો છે. માલ-
દારોથી લેવું અને ગરીબોને આપવું, અને
રોજા પોતાની નફસને કાપ્તમાં રાખવા માટે
નિર્માણ કર્યો છે.” ખુદા તઆલા ફરમાવે છે કે
“લા અમલ્લકુમ તાત્તાફુન” એટલા માટે કે
તમે પરહેઝગાર થઈ જાઓ.” અને રસૂલે કરીમે
(સ.વ.) ફરમાવ્યું છે કે “ફાત અમરસુમ
લા વગ્ગહે” અર્થાત “રોજા નફસની ખ્વાલિ-
શોને મોકે છે.”

“અને હજ એટલા માટે શરૂ કરી છે કે
એથી ખુદાની અન્યતાની નિશાનીઓ પ્રદર્શિત
થાય. ખુદા તઆલા ખુદ ફરમાવે છે કે “એશક

સૈથી પ્રથમ ધર કે જે લોકોની ઈખાલત અર્થે
અનાયવામાં આવ્યું છે તે ધર કે જે મક્કામાં
છે.” અને કહ્યું છે કે “સાફ અને મરવા ખુદાની
નિશાનીઓમાંથી છે.”

શાદ સાહેબે કિતાબના એ ભાગ પાઠ્યા
છે. પહેલો ભાગ જે ઉર્દૂ ભાષાનરમાં નિવેલ
બાદ કરતાં ૨૪૭ પૃષ્ઠો પર સમાયો છે. તે
સામાન્ય નીયમો અને સંપૂર્ણ કાયદા સંબંધમાં
છે કે જે પર શરીઅતનો અને ધર્મની મક્કમે-
લતનો દારોમદાર છે. પહેલા ૭૧ પ્રકરણ ધર્મની
આવરણકતા, હકીકતે રહ, આલેમુલ મિસાલ,
બદલો ને સમ, દુન્યામાં પોતાના કૃત્યોની શિક્ષા,
મેલતની હકીકત, સામાજિક જીવનની ગરરીયાત,
અને એવાજ બીજા વિષયો પર વિદ્વાનમાં
વિચરો આલેખ્યા છે, ૭૨મા પ્રકરણમાં એ
કારણોના ઉલ્લેખ કર્યો છે કે જેને લીધે ઇસ્લામ
ધર્મ પદ્ધતિ અને ઇસાઇયતથી જુદો પડ્યો
છે. એ પંજી જલ્લીલીયતના જમાનાનો ઉલ્લેખ
૯ પ્રકરણમાં તે વસ્તુઓનો કર્યો છે જે ઉખને
મોહમ્મદીયાએ શરીઅત આંદાજરત (સ.વ.)થી
મદલ્ય કર્યો છે.

બીજા ભાગમાં પહેલા ભાગના નીયમો અને
કાયદાઓની કસોટી પર ઇસ્લામ ધર્મના જુદા
જુદા હુકમો કરી-ટાંકી બતાવ્યા છે. એક તો હદી-
સોની જાઅતમાં એ હુકમોનો મસલેહત સમ-
જની છે. આ ભાગમાં એ રહસ્યને સચિરતાર
આલેખ્યા છે. જે નીચેના પ્રકરણથી સંબંધ
રાખે છે. (૧) ઇમાન, (૨) તહારીત, (૩) નમાઝ,
(૪) ઝકાત, (૫) રોજા, (૬) હજ, (૭) એહ-
સાન, (૮) મઆમેલાત, (દૈનિક જીવન) (૯)
તરવીતે મજીલ, (૧૦) રાત્રી વહીવટ, (૧૧)
મખીરાત, (૧૨) થોડા જુદા જુદા ભાગો વગેરે.

(અપૂર્ણ)

અધ્યાત્મ તરી

—: લેખક :—

જી. આ. સ. અગ્નિહોત્રી.

[ભાઈ શ્રી. અગ્નિહોત્રી ગવર્મેન્ટ ટ્રેનિંગ કોલેજના ઉર્ફ-દિંદીના અધ્યાપક છે. તેમના કેટલાય લેખો 'પ્રતાપ' દૈનિકમાં પ્રગટ થઈ ચૂક્યા છે. —તરી.]

તરંગિની-તીરે જ્યોત્સ્નામાં કાનું ધ્યાન ધરી રહ્યા છે, કવિ ?

ભાવુકતાને હૃદયમાં લપંને એકાન્ત નિર્જન સ્થળમાં કોની પ્રતીક્ષામાં બેઠા છે, કવિ ?

તમે એવા કયા માદક પદાર્થનું સેવન કર્યું છે કે જેની માદકતામાં એતપ્રેત થઈ આજે પણ મુસ્કેલમાં મુસ્કેલ પાતનાઓ પરે હસી દો છે, કવિરાજ ?

માદકતાનું પાન કરી તમે એટલા ગદમાતા-એટલા મસ્ત કેમ થઈ ગયા છે કે તમારા રૈમેરૈગમાંથી-તમારા હૃદયપોદ્ગારમાંથી સતત માદકતા છલકતી રહે છે, પાગલ ?

તમારા હૃદયમાં કોની પ્રેમબચાની વેદના થયા કરે છે કે જેને માટે તમે એકાન્તનો આસરો લો છો, વિશ્વકવિ ?

પ્રકૃતિ-ગાદિકામાં ફરીફરીને વિવિધ બાવ-સુમનોનો સંગ્રહ કરી કોને માટે કવિતાઓની માળા ગૂંથ્યા કરો છો, બાવુકહૃદય ?

કવિતા એ તો તમારા અન્તરાત્માની પુકાર છે. વાર્તાત્મિક રીતે કવિ ! એ તંબારી મનોરમ ભાવનાઓનું સાકાર સ્વરૂપ છે.

કાંકિલા બ્યારે પંચમ સ્વરમાં ગાય છે ત્યારે તમે પણ તેના સ્વર જોડે તમારો સ્વર મિલાવીને, કોઈ વિરહીની વિરહ-વ્યથા, અદ્ભુત રીતે તમારી ભાષામાં ઉતારીને સાદાછથી, કરબુ, મનોહર એવું આકર્ષક રમે ગાવા લાગો છો:—

“અળ તો તુમ્હે” ઓર બા
મેરી યાદ ન આની દોગી.”

(૧)

દરે-બરે હોંગે વન-ઉપવન
જીવ સુકે દેં દિન પનપડે,
કહો યાદ આતે હોંગે અળ
મેરે, અધુ-દાસ પલ બરકે !
આજ તુમ્હારે સ્વરમે સ્વર બર
કાયલ આની દોગી—અળ તો...

(૨)

કરદલ, બેલ, નીમ મદકે દેં,
ખિસી કામિની પૂલોવાલી;
ફો ખી સેંમલ, પલાશ ઓ,
અમલનાશી ઠાલી ઠાલી,
સોનેશી શુભોર લોચનોમે
હા નની દોગી—અળ તો...

(૩)

“કોન દેસસે આવેમે પિય ?”
દસ દસ કડની હોંગી સખિયો;
મેર તુમ્હે આંખનમે બેડી
આમી ઓર ઉઘાલ ખિન્નિયા
તુમ્હે ખીડ, ફિર કલ્સ દસી
બરબસ આ નની દોગી—અળ તો...

કવિ ! ખરેખર તમારી કવિત્વરાક્તિમાં-તમારી કવિતામાં અનંતનો ગૂંદનમ સ્વરૂપ નિહિત છે:—

જન મેં જી તેરા યા રબ, જલ્દવા નહર આવા દે
જન ખાતેકે પારદેમે, કાખા નહર આવા દે !

પ્રકૃતિદેરી બ્યારે પોનાતો સાગ સજીને સંધ્યાની નીરવતામાં નર્વન કરે છે તે વખતે તમે પણ તેના નૃત્યથી આનંદિત થઇને વીજાના તારો પર સદસા આંગળીઓ મૂકી દો છો અને એકમ દાણમાં વીજાની સ્વર-લડરીમાં

તમમ થઈ જતો છો.

જ્યારે કોઈ આત્મસ્વરથી રે છે તે વખતે તમારે બાલુકહદય દયાથી દ્રવે છે. તમે આંખોથી એક બે આંસુ પાડવાને બદલે તમારી પોતાની કવિતાની ભાષામાં રડી પડો છો! હૃદયબેદક ઉદ્ગાર કાઢો છો:—

પુત્ર સહી કળ આસ મેરી?

(૧)

સચ-અધૂરી હી રહી છે
પ્રેમથી મેરી કહાની.
ખ્યાલથી બે આજ ઉરમે
બહી વહ બન આજ પાની
અરે! વિસ્મૃતિથી ધક્કે,
સજનિ! આઈ ચાહ તેરી.

(૨)

એક દિન યા-કોહિલા કા
સ્વર મુજે વરદાન-સા યા
ઔર સાસોમે કિસી છવિલા
સદા આલુવાન-સા યા
અરે! વિસ્મૃતિથી ધક્કે
સજનિ! આઈ ચાહ તેરી

(૩)

હુસરીસે હુમ હદયકા
સદા મૈને હૈ છિપાયા;
ખ્યાર તુમરો યા કબી
થહ બી કિસીકો ના બતાયા
અરે! વિસ્મૃતિથી ધક્કે,
સજનિ! આઈ ચાહ તેરી.

(૪)

તુમ ન મેરે પાસ હે,
સહુચરિ બની રમુતિલી તુમહારી
બાવના કે રપરોસે હી
જગ મહ અતુભૂતિ સારી
કુટોંગી સેબ પર,
બર અકમે પીડા હુલાસી.
સો ગયા મૈ, સ્વપ્ન મે વ
ચાહ આઈ પ્રાણુ-પ્રવાસી!
અરે! વિસ્મૃતિથી ધક્કે
સજનિ! આઈ ચાહ તેરી.

(૫)

વ્યથિત હું, પાગલ બના હું,
કોન મગમે આજ મેરા?
હાથ, હો દિનકો હુવા યા,
દેવિ! મુઝસે સાથ તેરા.
કર બકા, પથ દેખના,
છાયા હુવા ગદરા એધેરા;
સખિ! તુમહારી છબિ સિમે
કહ દૂર મેરા મુખ-સમેરા.
અરે! વિસ્મૃતિથી ધક્કે
સજનિ! આઈ ચાહ તેરી

વ્યથિત હૃદય! કોઈ વાર કોઈની 'આહ'
સાંભળી તમે સહસા એ પણ કહી દો છો કે:—

"અગર દાનિરતમ્ અઝ રોહો, અન્નલ દાને ભુલઈ રા;
નમી કરદમ બાદલ રૌશન, ચિરાગે આશનાઈ રા."

પ્રકૃતિના પુગ્ગરી કવિ! તમે કોને માટે
ઉપાદેવી પાસે નીરવતાની યાચના કરી રહ્યા છો?
માત્ર એક પણ માટે મધુરનો આપાદી દંડ
મેળવવા તમે શા માટે એ મરત કળાધરના
આટલા કાલાવાકા કરો છો? એવાએક્ષી છવન-
સગિનીને અંતિમ સાદ પાડી લેવો છે!

અને મેઘમાળા પાસે શું યાચો છો કવિ?
દા, સમજ્યો. તેના કરોડો તારમાંથી એક-બાજ
એક તારની માગણી કરી રહ્યા છો! કોને
માટે? કોઈ અન્ય માટે? ના, ના...આજે તો
તમે એ તારના સિતાર પર તમારા હૃદયદેવની
સાથે એકતાર થવા માગો છો!

અરે! જામે શશિને એક ક્ષણ માટે નીચે-
આવવા કહો છો? કેમ? શા માટે? હં,
તમારે કોઈની વાતો એને કરવી છે, ખંફે!...
ન આપ્યો અંદર અરેરે! ખેર, જવા દો કવિ!
કેમ એની વાત બેનુ હશે!!

કોઈની હૃદયેશ્વરી નિદ્રામાંથી જાગી ન
હો એટલા માટે તમે તો મેઘરાગને પણ ધીમે
પગલાં બદલાની આગ્રહ કરો છો, કવિ!

વ્યાકુળ હૃદય! સામાન્ય માનવી તો દુન્યવી
વ્યવહારમાં સહેજ આશુભગતું પરિવર્તન થતાની
સાથેજ વ્યાકુળવ્યાકુળ ઘર્ષ જલ્પ છે ત્યારે તમે
તો 'વ્યથાનો સાગર' સમાવી રાખીને ગંભીર-
તાથી-શાંતિથી કહો છો, 'પ્રિયતમ, સાવધાન!
મારા અશુભોને છેડશો નહોં! એમાં ભય છે!"

"સુપચાપ વ્યથાકા સાગર, ઈન આંખોંમે શોતા દે,
છેડા મત ઘસે, નહોં તો, વડ મહાપ્રલય હોવા દે.
ઉર-સૌંચ ચૂર્ણ હોધર, દુઃખ-ધારામેં બદ લયેઆ,
ફિર મેરે જીવન-જગમેં, કયા બાકી રહ લયેઆ!!"

રાષ્ટ્ર-ચિત્રકાર! ડોહનું અસહ્ય જીવન
જોઇને એવં સંસારની અસમાનતાનો અનુભવ
કરીને તમે એનું આભેદન, આકર્ષક, અસર-
કારક અને સ્વાભાવિક ચિત્ર કેવી સાદાઇથી
દોરો છો!—

"પૂલોંકા, શરિકા હસના, પરંતુ સુખસે સોના,
મુઝાં, બાઘ, રાખનમકા, વિધિને યોરા યા રેના!

આત્મ-પ્રતિદા કિસીકા સુખ-સુખા સમરન પિચાડી,
મેરી જીવન-આંશીમેં પીડા વિધિને દુઃખા રી!

અને. છેવટે રાષ્ટ્રકવિ! તમારા હૃદયમાં
વચ્ચેથી રાષ્ટ્રીયતા તમારી વાણીમાંથી કેવી છલકે
છે! એ વાણી ત્રીજાનારને પણ એનો કેવો રંગ
લાગી જાય છે:—

"સોતમકા જો વનન દે, જાપાનકા હરમ દે,
ઈસાકે આશીકોંકા છેડા યરુશલમ દે.
મદપૂન જસ જમીમેં ઉરવામકા ચરામ દે,
હર રૂલ જસ ચમનકા ફિરદોસ દે, અરમ દે,
મેરા વનન વરી દે, મેરા વનન વરી દે"

+ + +
"દિલસે નિકલેગી ન મરકર બી, વનન કી ઉજલ;
મેરી મિદીસે બી, 'પુરાજ-એ-વફા આયેગી."

સુદગદશી, બાલુકહૃદય કવિ, ધન્ય હો!
રાષ્ટ્રનું ગૌરવ વધારનાર રાષ્ટ્રકવિ, ધન્ય હો!
પ્રકૃતિના પુનઃ કવિ, ધન્ય હો!!

● કોઈપણ મનુષ્યના વિકાસમાં અગત્યનું નાજનારી એ કંઈપણ ખાસ ચીજ હોય તો તે
માત્ર તેનું પોતાનું અજ્ઞાન, ઉપલક્ષિય જ્ઞાન અથવા જોખીયું જ્ઞાન છે.

● વિચારો અને ભાવનાઓની અમુક હદ બાંધી દબને, આપણે આપણી જીવનનિતી આડે
એવી દીવારો બાંધી દબાવે છીએ, કે જેની પેલી બાજુ આપણાથી જીવ શકાયજ નહિ.

● દયા વિનાનું જીવન એ મનુષ્યનું જીવન નથી પણ જીવનું મરણ છે.

● ઊંટને સોયના કાણામાં પેસવું નેટવું કશું છે તેટલું ધનવાનને સ્વર્ગ મેળવવું કશું છે.

● "સ-માન" એ એવી વસ્તુ નથી જે દાવો કરવાથી મળી જાય; એ તો લાવકાન હોય
ત્યાં આપોઆપજ આકર્ષીત આવે છે.

● એ વાત ખુશી જાણે (૧) બીજાઓએ તમારી વિરૂદ્ધ કંઈ પણ કર્યું હોય તે. (૨)
બીજાઓનું તમે કંઈ બહુ કર્યું હોય તે.

● હૃદય તો સર્વત્ર છેજ; પરંતુ જેઓ દરેક બાબતમાં એ વાત યાદ રાખીને તે પ્રભાણે
જતે છે તેજ ખરો મહા પુરુષ છે.

એ. જ. સોરઠીયા.

મહાન શાહરે

‘નસીમ’, ‘કેરી’, ‘સુરર’,
‘અકબરત’, અને ‘ફિરાક.’

(૧) ‘સુરર’ જહાંગ્યાખાદી:—નામ સુન્ની દુર્ગોસહાય-ઉપનામ ‘સુરર’-જહાંગ્યાદ-હૃદયે પીલીશીતના એક જાણીતા કાવચ કુટુંબના નખીરા હતા. ઈ. સ. ૧૮૩૩ માં પેદા થયા. પિતાનું શુભ નામ હકીમ ખારેલાહ હવું. નાની ઉમરમાંજ એટલી પ્રખ્યાતી પ્રાપ્ત કરી કે દુન્યાની બધી શાહરી ઝગમગી ઉઠી. શાહરીનો શોખ નાનપણથીજ હવું. મૌલવી સૈયદ કરામતઅલી ‘બહાર’ સાહબથી ઇસ્લાહ લેતા હતા. પ્રથમ તો ‘બહાર’ના ઉપનામથી શાહરી કરી પછી ‘સુરર’ ઉપનામ રાખ્યું. ઈ. સ. ૧૮૬૮માં એમની કૃતિઓ પેપરમાં પ્રગટ થતાંજ જનતાની નજર તેમના તરફ આકર્ષાઈ. ‘સુરર’ સાહબ ઘણી ઉમંગ ને આશાની સાથે પોતાની શાહરીમાં લોકો રેડી રહ્યા હતા કે એકાએક એમના એકલવાયા પુત્ર કે જેને તેની માતા એક વર્ષની ઉમરેજ આ દુન્યામાં છોડી દૂધ કરી ગઇ હતી તેના મરણની ખબર સાંભળી. આ ખબરે ‘સુરર’ની તખીયતમાં એક ઇન્કલાબ પેદા કરી મૂક્યો. તેજ સમયથી ગમ-દુઃખને ભૂલવા માટે શરાબ પીવાનું શરૂ કર્યું. છેવટે એટલી હદે પીવા માંડ્યું કે કેટલાકો દિવસો લગી તો એમના રહેતા. છેવટે એજ હાલતમાં ઈ. સ. ૧૮૧૦માં ૩૭ વરસની ઉમરે દુન્યાને છોડી ગયા. ‘સુરર’ની મોત ઉર્દૂ શાહરી માટે એક આદ્ય સમાન હતી.

શાહરીના કારણે ‘સુરર’નો દરજ્જો ઉર્દૂમાં ધણો ઉચ્ચ ગણાય છે. અગર તેઓ મરણના પત્યા હોત તો પોતાના યુગના એક પ્રખ્યાત ઉસ્તાદ ગણાત. ‘સુરર’ સાહબ ઉર્દૂ શાહરીના એક મોંઘા રત્ન જેવા હતા. એ તે શાહરેખાના એક છે કે જેમણે જદીદ (નામ છે એક છંદનો જે ૧૯ બેહરોના શોઅરોથી એક નવો છંદ ઉત્પન્ન થયો) રંગની તરફ પોતાની નજર દોઢાવી. દેશબક્ત ઉપરાંત તેમની શાહરીમાં સૌથી વધારે જોશ અને હર્દની અસર ઘણી છે. તેમજ એ રંગમાં તો તેઓ પોતાના યુગના એક હીરા સમાન હતા. ‘સુરર’ સાહબ હમેશા દુઃખ-સુસીઅતમાંજ તસ્લીમ રહ્યા. તેમનો હૃદય બાગ કદા ખીલ્યોજ નથી. એજ કારણે તેમની શાહરીમાં દુઃખ દર્દે ભરપૂર છે. કુદરતની લીલા તો જુઓ કે એમની હયાતીમાં એક પણ દીવાન પ્રગટ થયું નથી. એમના મરણ પછી એ દીવાન પ્રગટ થયા (૧) “જમે સુરર” અને (૨) “ખગખાનએ સુરર.”

રામચંદ્રજી જ્યારે વનવાસ ગય છે. ત્યારે સીતાજી તેમને વિનવે છે કે મને અહિં એકલી છોડી તમે વનવાસ ન જાઓ મને પણ સાથે લઈ જાઓ. તે પ્રસંગનો ચિતાર તેમણે નીચેના કાવ્યમાં દોર્યો છે:—

“હમરા અપને બનકો મુજે નાથ લે ચલો,
રેખા તુમહારે ચરણોંકી હો સાથ લે ચલો,
નાજૂક હે મેરા શીશયે દિલ વૂટ જાયેગા,
છટા જે પુઢારા સાથ તો છું છૂટ જાયેગા.

રાતે ન કટ સકેગી અકેલે ફિરાકમે;
કડીયાં બિરતે બીલીહો કિલેં ફિરાકમે.

હમરાહ બનકો નાથ મેરી રહ જાયેગી,
સાથે કરી તરહ સાથ મેરી રહ જાયેગી.

યરમે ન્હો છોડ જાઓગે સીતા મરીબકો,
ખાવોગે બનસે આકે ન છૂટા મરીબકો.

માનાકે દસ્તમેં ગમે આલામ હૈ બહોત,
બનખારીયોંકે દુઃખ સહરો શામ હૈ બહોત.
અયઝા અગરચે આબસચે પાછકી હૈ કળી;
દોઝખસે બઢકે આગ જુદાહકી હૈ કળી.
યહ આગ વો હૈ જો દિલે મુઝતરકો ફૂંક કર,
બુઝતી હૈ આરઝૂ કે બરે ઘરકો ફૂંક કર.
તારીક તુમ બગૈર હૈ આલમ મેરે લીયે,
ફિરદૌસ બી હૈ આહ! જહ-નમ મેરે લીયે.
સહરા મુઝે ચમન હૈ રિશકતમેં આપકી,
દુ-યાકે સારે ઐશમેં ખિદમતેં આપકી.
સરત તુમહારી દેખકર ગમ જૂલ જાઉંગી,
સહરા કે સારે રંજે અલમ જૂલ જાઉંગી.”

(૨) ‘ચકબસ્ત’ લખનવી:—હિંદના કોમી શાહર પંડિત ચિત્રનારાયણ ‘ચકબસ્ત’ સાદખ ફૈઝાબાદમાં ઈ. સ. ૧૮૮૨માં પેદા થયા. બાપદાદ કાશ્મીરના રહેવાસી હતા. પ્રાથમિક શિક્ષણ લખનૌમાં મેળવ્યું. ઈ. સ. ૧૯૦૫માં કીંગ કૉલેજમાંથી બી. એ.ની ડિગ્રી મેળવી પછી કાયદાની પરીક્ષા આપી લખનૌમાંજ વકીલાત કરવા માંડી. નાનપણથીજ શાહરીનો શોખ હતો. ઈ. સ. ૧૯૨૬ના ફેબ્રુઆરી મહિનાની ૧૨મી તારીખે એક કેસની વકીલાતમાં બરેલી ગયા ત્યાં એકાએક ક્રાંતેજ (લકવા)માં સપડાઇ પડ્યા અને રાયબરેલી સ્ટેશનને આ દુન્યાને મુઝરતે મારે છોડી ગયા. ‘મહશર’ લખનવી સાહમે તેમનીજ એક પંક્તિ (શેઅર) પરથી તેમની મરણ તારીખ કાઢી છે:—

“મૌત ક્યા હૈ હન્-હૌં અજઝાકા પરેશાં હોના.”

ઉર્દૂ સાહિત્યને એમનાથી ધણી ધણી આશાઓ હતી.

એ આશ્ચર્યની વાત છે કે ‘ગાલિબ’ ‘અનીસ’ની અસર તે જમાનાની શાહરી પર એટલે દરજ્જે હવાઇ હતી કે તે યુગનો કોઇ

શાહર બ્યારે કોઇ વસ્તુને અસરકારક અને દર્દી બરપૂર બનાવવા ઇચ્છે તો તેમને પશુ એજ માર્ગે ગ્રહણ કરવો પડતો. કોઇને ઉસ્તાદ તરીકે માની-બનાવ્યો નથી. પરંતુ ઉસ્તાદ ગણાતા શાહરોની શાહરીનું વાચન કરી મનન કરતા. ‘ગાલિબ’, ‘અનીસ’ અને ‘આતિશ’ની કૃતિઓના વાચનથી ‘ચકબસ્ત’ે લાભ ઉઠાવ્યો કે જેનાથી તેમને એક નવો માર્ગ જડી આવ્યો. તેમણે સારી કૌમી-દેશભક્તિની ગઝલો અને નઝમો લખી અને પોતાના પયામમાં એક નવી રહ ફૂંકી. ‘ચકબસ્ત’ની શાહરીમાં સૂરીવાદના વિચારો ધણા ઓછા છે પરંતુ જે કંઇ છે તે સારાં છે. એવા સમયે તેઓ ‘ગાલિબ’ની નકસ-અનુકરણ કરે છે પરંતુ એ તો બેઇ-સારી ગણાશે કે આપણે જો તેમની શાહરીને દાદ ન આપીએ. ‘ચકબસ્ત’ એક ફિતરી શાહર હતા. તેથી આપે નેચરલ શાહરી તરફ પશુ પોતાની દ્રષ્ટિ દોડાવી. ‘ચકબસ્ત’ પાસે જો સૌથી ઉત્તમ ચીજ હોય તો તે તેમની દેશભક્તિ. તેમની દરેક ગઝલો દેશભક્તિથી ભરપૂર છે. અને એજ કારણે આપે કૌમી મરસીયા પશુ લખ્યા છે. એ યુગે તેમની શાહરીને ધણું-ધણું માન આપ્યું એમની શાહરીમાં લખનૌનો રંગ છે. તેમની ગઝલો નઝમોનો સંગ્રહ ‘સુખ-હૈ વતન’નાં નામે બંધાર પડ્યો છે:—

જુઓ એમના કલામની પંક્તિ જે અત્રે રજુ કરી છે.

“કામ ઈસ જોરો મદખખતકો દયા સકતા હૈ?
કાન બહતે હુએ દરિયાકો ધટા સકતા હૈ?
કિસમેં તાકત હૈ જો ચેદ આગ બુઝા સકતા હૈ?
કાન ઈસ કૌમફી ગરદનકો ઝુકા સકતા હૈ?”

+ + +

દિલ દહલતે નહિં ઝિન્દામેં ગિરહતારોં કે,
મેળાયાં દૂંડતે હૈં પાંચ વફાદારોં કે.”

+ + +

(૩) 'કેડી' દહેલી સાહબ:—પંડિત શિવભોલન દત્તાત્રીય નામ—'કેડી' ઉપનામ—દેહલીના રહેવાસી—ઇ. સ. ૧૮૧૬માં દેહલીમાં પેદા થયા. આપના વડાઓ, કાશિમરથી બાદશાહ ફરખ સિપરના જમાનામાં દેહલી આવ્યા. પંડિત કૌશલાલના સપુત્ર—નાનપણમાંજ પિતા આ કુળની હુન્નાથી કૃત્ય કરી ગયા. કાશિમર પોતાના નાના (માના પિતા) પાસે રહ્યા. જે કાશિમર બાપાના વિદ્વાન હતા. શાહરીનો શોખ પોતાના એક વડીલ પંડિત નારાયણદાસ 'દમીર' દહેલી સાહબથી વારસામાં ગળ્યો. અગ્રેજના એકા સમાન છે. હિન્દી ધણીખરી બાપાના જાણકાર છે. ગૌલાના 'દાલી' અને 'આઝાદ'ની મિત્રતા પણ બોગથી ચૂક્યા છે. ધણી મુહત લગી કાશિમર રાજ્યમાં નોકરી કરી. તે પછી આપ ધણીખરી કોલેજમાં પ્રેફેસર તરીકે રહ્યા. યુરોપની મુસાફરી પણ કરી ચૂક્યા છે. આજકાલ અંગ્રેજીને તરફથી ઉર્દૂ દહેલીના કાર્યકર્તા છે. માત્ર યુગના પ્રખ્યાત શાહરોમાં આપનો મજલ સુઅર્ધ-હીવાન પ્રગટ થયો છે:—

એમની મજલની અમુક પંક્તિઓ અને ટાંકી છે.

“મિટા હૈ મર કીરી સરતમે

તસ્વીર હરકી તખ્ત બનું ને,

અગર મહવે ખુદી હૈ આપકો

હર શૈમે દેખા કર.”

+ + +

“હે મુલે હુસ્સે લખરેઝ ચે હુન્ના 'કેડી',
નઝરે કલ્મકા બી તંગ હી દામાં નિકલા.”

+ + +

(૪) દયાશંકર 'નરસીમ' લખનારી સાહબ:—
ઉર્દૂ આપાની હુન્નામાં સેકેડો મસ્તવી લખાઇ ચૂકી. પરંતુ તેમાં ફક્ત એજ રત્ન એવા નીકળ્યા કે જેઓ જાનતામાં વધુ પ્રચલિત ને ખુબ ખ્યાલિ મેળવી ચૂક્યા. 'પરેલી' 'મસ્તવી

મીર હસન' અને બીજી 'શુઝારે નસીમ.' આશ્ચર્યની વાત તો જુઓ કે બંનેના રંગો જુદા જુદા છે. 'શુઝારે નસીમ'ના કર્તા પંડિત દયાશંકરે પોતાની કલમથી દરેક વિષયને તથા બીજો ને દસ્તેઆરોની સાથે એવી રીતે અલગ કર્યો છે અને છાંદસો તેમજ છુપી વાતોમાં તે જુલ ઉઝાયા-ઝડાયા કે જે એક પંક્તિ (શિઝાર) વચ્ચેથી કાઢી એવામાં આવે તો બંધી કદાની-વાર્તા શુદ્ધી થઇ જાય છે. 'નરસીમ'ની 'ત્રિદેવીનું' કાદળ પણ મસ્તવી છે. ત્યાં લગી ઉર્દૂ શાહરીમાં મજા કાપગ છે. ત્યાં લગી 'શુઝારે નસીમ'ની ખ્યાલિમાં જરા પણ દેર-તરફ વત પડશે નહિ.

પંડિતજ લખનારીના રહેવાસી હતા. પરંતુ તેમના પૂર્વજો કાશિમરના હતા. ઇ. સ. ૧૮૧૬માં લખનારીમાં પેદા થયા પિતાજીનું કુલ નામ પંડિત મગાપ્રસાદ કૌશ હતું ઉર્દૂ-શાહરીના તાર્લીમ લીધી. ઉર્દૂ-શાહરી પદ્યનુ વાચન કરતા અને એક વાચનના શોખથી આપને શાહરીનો શોખ હતપ્ત થયો. ૨૦ વરસની ઉંમરમાં તો તેમણે શાહરીમાં, સાફ રચાન પ્રાપ્ત કર્યું. ખ્યાલ હૈદરખલી 'આલિશ' સાહબની આલિશ-મસ્તવી બરેલી શાહરી પર એવા મોહ પામ્યા કે તેમને પોતાના ઉસ્તાદ તરીકે સ્વીકાર્યા. પ્રથમ તો મજલ રચના પરંતુ મીર હસન સાહબની મસ્તવી 'મેહઝબ બયાન'ની તે યુગમાં ધણી ચર્ચા હતી. તેમને જે એકલી ગમી ગઈ કે ઈ. સ. ૧૮૩૮ મા આપે પણ 'શુઝારકાવતી'ની વાર્તા જે પહેલાં મઘમાં હતી તેને પદ્યમાં રચી. તે વખતે આપની ઉંમર ફક્ત ૨૮ વરસની હતી. જો કે એ મસ્તવી ધણી લાખી હતી પરંતુ ઉસ્તાદની સલાહથી એવે નિતેઝ કર્યો કે અગર કાઢી લીધું. નરસીમ સાહબ શાહી લશ્કરમાં તકીસ હતા. એકાએક કાઝા ગાયા પર સનાર થઇ અને ઇ. સ. ૧૮૩૩માં ૩૨ વરસની

ઉગરે આ કાની દુન્યાથી કૂચ કરી. ગયા: તેમને
જુનાં શાહરો-હિસ્તાદોની કૃતિઓ એકી કરવાનો
બહુ શોખ હતો.

તેમની ગઝલોમાંથી અમુક પંક્તિ લઈ
આપની સગદા ટાંકી છે.

“સાકી કદહ: શરાબ દે દે,
મદતાબમે આદતાબ દે દે.
બેદાર હેં બખ્સ ખુશતાએ ધરક,
યા રબ આબોકો ખ્યાબ દે દે.”

* * *

“ખાકસારી વો હે દે કરોં પર,
રોઝ બારાને નૂર રહતા દે.”

* * *

“કુદકે જિગરકે આંખસે બારે નિકલ ગયે,
અરમાન આગ દિલકે હગારે નિકલ ગયે.”

* * *

“જળ મિત્રે દો દિલ મુખસ દિર કૌન દે;
બેઠ તબો ખૂદ હયા ઉઠ માયેગી.”

* * *

“જનં નિકલ જાયેગી તનસે અથ ‘નસીમ’
શુલકો ખૂચે શુલ હવા જાતલાયેગી.”

* * *

(૫) ‘દિરાક’ ગોરખપુરી સાહ્ય:—રઘુ-
પતિ સદાય નામ-‘દિરાક’ ઉપનામ-ગોરખપુર
વતન-મ. સ. ૧૮૪૬માં પેદા થયા-પિતાજીનું
નામ મુન્શી ગોરખપ્રસાદ ‘હખત’-‘હખિત’ સાહ્ય
‘દાવી’ના મિત્રોમાંના એક હતા-‘દિરાક’ સાહ્યે
ઉર્દૂ-હારસી શિક્ષણ ઘરમાં મેળવ્યું-તેમના ઘરમાં
નાનપણથીજ શબ્દો અને સાહિત્યની ચર્ચા
થતી-એમ. એ.ની ડિગ્રી ધરાવે છે-એમ. એ.
પાસ થતાંજ પુ. પી સરકારે તેમને ડેપુટી
કલેક્ટરની પદવી આપી, આજ રી. એસ.ની
ડિગ્રી માટે કાયદાર ખતાવી દીરો. પરંતુ ડેપુટી
કલેક્ટર બનવા આગમનજ આપ અસહકારની
ચળવળમાં પ્રવેશી બીન્દઓને જેલવાત્રા મોક-

લવાને બદલે પોતેજ જેલવાત્રા કરી આવ્યા.
આગકાલ પોતે પોતાની મુની અહ્મદાબાદ વિદ્યા-
પીઠ (યુનીવર્સિટી)માં અંગ્રેજી વિભાગના લેક-
ચરર છે. તેમણે પોતાની શાહરીમાં એ મુશ્કેલી
કે વેદ, અને દિલ્લા જુના પ્રખ્યાત સાહિત્ય
અને દિલ્હી રીતરિવાજ અને દિલ્હી સમાજની
ઝિંદગીના રાગ સંભળાયા. આપની સાહ-
રીના કેટલેય સંપદ થોડી મુદતમાં બદાર પડશે.
જુઓ એમની શાહરીની રંગન.

“અસ એક ધરક દે ખરાબ હોનેકી હી દેર હે,
શયાબયા સંવર ગયા શયાબ યા શુબર ગયા.”

“અમકરે ઘુરને આલમ આલમે વહદત ન હોજયે,
કર્ડા દુન્યાથી હર સરત નેરી સૂરન નં હોજયે.”

“જો તેરે ગેસરે પુર ખમસે ખેલબી ન સકે,
કન અંગકીયોને સિતારાકો છેડ સકતા હ.”

[આવના અકે ઉર્દૂ શાહરીના મુરિશમ અમુ-
માલ રતો રલુ કરવામાં આવશે. —તબી]

“વિયોગ-વેદના”

પ્રિયતમ !
વિયોગ-વેદના કાંતે કહું! કેમ કહું!
દુન્યામાં પ્રસપ્તો દિવસ મશાહુર છે...ને
વિયોગ-દિન એનાથી પણ વધુ કઠીન છે.

મનમેહન !
તને કેમ ભુમું! કેમ વીસરું!!
એક ઘડી એવી નથી, જેમાં તારી યાદી
ન હોય, એક પળ એવી નથી, જેમાં તાર
ધ્યાન ન હોય, રટણ ન હોય!!

મારે હૃદય ચીરીને જો! રક્તના અણુએ
અણુમાં તારું નામ રોડાન થશે.
અંતરની ઉંડાણમાં તારી તરવીર અંકિત છે.
રંગ અને માણસીના અધકારમાં ગર્દે જું
...ને ખ્યાલિસ્તાનમાં જું છે!

વેદના !
જેવેન જું, વેદના સ્થીર છે, હૃદય કાઠી
બધ છે, તારા વિયોગમાં મારે જીવન સર્વસ્ય
કુર્યાન થશે. —ઈસ્માઈલ મુદેયા.

સ્વાર્થ

અને.....

જીવનભર જે પરમાર્થમાંજ પડેલાયેસો હતો તે આજે આમ સ્વાર્થ બની ગયો.....

.....ધરતીએ પોતાના ઉદરમાં સમાએલી ગરમ વરાળો બહાર કાઢી, આકાશ પૂર્ણ આકંઠ સદ રૂદન કર્યું.....

ઉતરી પડ્યા વટોળ...એના ઉપર દુઃખની સરખાતના...પરમાર્થો! ન શોભે તને એ... છોડી દે એ પાટને!

પથુ...નિર્થક.....સર્વં વ્યર્થ.....!

ધર્મ કરતાં ધાંધ યજ્ઞ? ન હર...આખરે સત્યનો જય છે...એ સત્યને ન બૂલ...!

* * *

પરમાર્થો! ન્યાયાલય તરફ ફર્ય કરું એ પહેલાં.....આમ.....બનવું જોઇએ...!

અરે! અર્થહીન ધમકીથી હું કોણ બેચ-
||દનું રક્ત વહેવડાવવા માટે તૈયાર થઈ ગયો છું?

...ધીમાર...તારી ઇન્સાનીયતને.....તારી
||નવતાને...!

શું? એ પથુ તારું...અરે તારું...કજ
કુલવંશને.....?

પછી.....

...એજ બયાનક-ચોર રાત્રીએ એક દર્દ-
||ક બયાનક ચિત્કાર સંભળાઈ.....નિઃસ્તબ્ધ
વાતાવરણને છેદતી.....નેતા બંધ કરતી...

અને.....

કો' જીવનભર ઉદાસ-ગમગીન રહી હોય
એવા મહેરે એક વ્યક્તિ આજે વહી જતી હતી.

...રક્ત ટપકતા ખંજરે.....

અને...ખરી પડ્યો એક તારો.....તેની
તરફ.....તિરસ્કાર દાખવવાને...!

ઓહ!

સ્વાર્થ જગત.....!

—અનન્ય

વફાદારી

હુશાની મદાસાગરના તરંગો તેની અવદશા પર ધાનક મસકારીરૂપ મુક્ત હાસ્ય ગુંજવતા હતા. સુસવના સમીરમાં એ હાસ્ય હાલેરી પ્રસરી જતી, જગત આપું હાસ્ય કરી હાનું.

છલકતા નયનોના ઉપ્પુ અશ્રુએ ખાકમાં મળતા. એ બીની ખાકમાં તેના ભૂતકાળની બંધ વાદ ખડી થતી.

હા, એજ યુવાની! કે જેના આગમનથી લક્ષ્યપન ફડી ગયું, એની અન્નવિદાઅયી મમરર થઈ તે યુવાની આદક થયો.

યુવાની મળી, જાણે સંસારની મદારાળી મળી. તાકાત, બાવના, ઉર્મીએ તેના સરજે મુંબવા દોડી આવી.

મમરર માનવીથી કર્તવ્ય પંથ વિસરાયે, મદારાળીનું મન દુખાયું. શક્તિએનો સંદાર થયો.

એ બેવફા માનવીને તરછોડી ચાલી મર્મ. આજ અશ્રુબીની આંખે તે પાંદ કરેનો હતો તેની બેવફાઈને.

સાગર હાલેરોની સવારી આવી. નજદીક અતિ નજદીક એક આકાર આપ્યો. કંઈક ડરથી કંઈક આશ્ચર્યથી માનવી તેના તરફ બની-ભીષ નયને-નીરખી રહ્યો. ગમરાય ના બેવા!

તે આકારે અતિ નજદીક આવી સાંત્વન અર્પતા કહ્યું, મને તારી હકીકત જોશન છે, હું સંપુર્ણ માહિતગાર છું.

આવ! મારી ગોદમાં આવ. આવ હું તને પાપ-મુક્ત કરું. ને તે દોડી ગયો વૃદ્ધતની ગોદમાં-તેને રાહત મળી અસહિતના આરો! બેવફાઈથી દુર્બળ થયેલું તેનું દિલ નીતી-પંથ સમગ્રી ગયું. વિરાટ શક્તિ પર વિશ્વાસ થયો. જીવન પસંદાયું.

બયાનક અંધારી રાતે કંઈ આવી.

મૌતનો પૈગમ સાચી. ખુદાઈ પૈગમને માન આપી વૃદ્ધ મૌતની મીઠી નીંદમાં પોતી ગયો. વફાદાર વૃદ્ધાવસ્થા-નિશાના કાનમાં કંઈક કહી રહી હતી.

—અમી

મુશાયરા પ્રવૃત્તિની સફળતા

(ગતાંકથી ચાલુ)

મુશાયરાની લોકપ્રિયતા

મુશાયરાની પ્રવૃત્તિ હવે પગબર થવા માંડી છે. એ પ્રત્યે જનતાની અભિરુચિ દિનપ્રતિ-
દિન વધતી જાય છે. એની સાંકડી મર્યાદામાં વિકાસનો જેટલો અવકાશ છે તે ધ્યાનમાં લેતાં
એની કવિતાઓ આગળ કરતાં વધારે ને વધારે ઉચ્ચ કોટિની થતી જાય છે. આ થમાણેની
એની સર્વતોમુખી ઉત્ક્રાન્તિને માટે આપણાં પ્રતિષ્ઠિત વર્તમાનપત્રોએ એની મુક્તકડે પ્રશંસા
કરી છે એટલું જ નહીં, પરંતુ એમાં રજૂ થયેલી કવિતાનું ગુણદર્શન પણ તેઓએ કર્યું છે,
અને એ ગુણદર્શન પણ કેવળ ઉપસંક્રિયાં સ્તુતિવચનોને સ્વરૂપે નહીં, પણ સાચા વિવેચકને
જોએ તેવી ઝીણવટથી પૃથ્થકરણ કરીને કરવામાં આવ્યું છે એ બીના આપણને સતોષ ઉપજાવે
એવી છે. એની સાથે સાથે હિતરતી કોટિની કવિતાઓનો હવે વગર સંકોચે બહિષ્કાર કરી
શકાય એવી સ્થિતિએ આપણે પહોંચી ચૂક્યા છીએ એ વાત પણ મુશાયરાના આયોજકોને
બેધક્ક રીતે એઓએ સૂચવી છે. છેલ્લો મુશાયરો સુરતમાં યર્ષ ગયો તે આગામી સર્વનાં કરતાં
વિશેષ આકર્ષક અને સફળ નીવડ્યો હતો એમ એકમતે કહેવામાં વર્તમાનપત્રો જનતાનો મહત્તમ
ખંધાપત્રો અભિપ્રાયજ રજૂ કરે છે એ નિઃસંદેહ છે.

સિદ્ધિઓ અને શક્યતાઓ

આ સફળતા પંડિત ઓમકારનાથજી જેવા મુલકમહારૂ સંગીતશાસ્ત્રીને હાથે એનું ઉદ્ઘાટન
થયું તેને લીધે હતી અથવા તો જનાબ 'શયદા' જેવા 'મંજલ સમાર'ને એ મુશાયરાનું પ્રમુખપદ
આપવામાં આવ્યું હતું તેને લીધે હતી એમ એ કહેવામાં આવતું હોય તો એમાં વિવેક વચનો
પ્રત્યે વિરોધ ઘાબવવાની આ લેખકની લેશ પણ ઇચ્છા નથી. પં. ઓમકારનાથજી તથા જ.
'શયદા' એ બંનેને માટે આ લેખકને સંપૂર્ણ માન છે પરંતુ મુશાયરો લાંબા વખત સુધી
પહોંચ્યો અને તેની એકંદરે સફળતા યર્ષ હોવા છતાં કોઈ કોઈ વખત તો સુરતની નાગરિક
સમ્યતાને લજ્જાસ્પદ બનાવે એવો શૌરમકાર થયા વિના રહેતો નહોતો. એ વાત લક્ષમાં લેતાં
મુશાયરાની સફળતાનું મોટામાં મોટું કારણ તો એમાં રજૂ થયેલી કેટલીક કવિતાઓ ઘણી
રસપ્રદ હતી એજ છે, એ વિશે એ મત હોવાનો સંભવ નથી. આ તથામ દર્શકો ધ્યાનમાં
લેતાં મુશાયરા-પ્રવૃત્તિએ યોક્ષસ સિદ્ધિ જોઈતી છે એમ આપણે વગર સંકોચે કહી શકીએ.
એ સિદ્ધિઓ કરતાં પણ એની શક્યતાઓ વિશેષ છે એમ હું યોક્ષસપણે માનું છું. હિંદુ
મુસ્લિમ બંધુઓ એક મંચ ઉપર એકઠા થકને એકજ પ્રવૃત્તિને અંગે એકબીજાની
સાથે બિરાદરી સાથે એ દ્રશ્ય હાલના કણુ કાળમાં ઘણું વિરલ ઘર્ષ ગયું છે.
સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં અત્યારે જેમની ગણના નહીં જેની છે તે મુસ્લીમ બંધુઓ પોતાની કલાદિ
બીજાને અને ઔચિત્યના માનપુરઃસર જનતાને રસ પડે એવા વિષયો ઉપર સૌહાર્દભરી રચનાઓ
રચવાના ખંતપૂર્વક પ્રામાણિક પ્રયત્નો આદરે, એ પ્રયત્નોમાં આપણા વિદ્વાનો, કવિઓ અને
વિવેચકો એમને પ્રેરણાદન આપે, જનતા હાલના પ્રમાણે એ પ્રયત્નોને ઉચ્ચત્તરે વધારી લે તો
આત્મમાનની ઉચ્ચવળ લાગણી એમનામાં ઉદ્ભવ પામે અને એ લાગણી એમની પોતાની

ઉત્કાન્તિનું પણ પહેલું પગથિયું બને એમ હું નિઃસંકોચપણે માનું છું. એ ઉત્કાન્તિનો અવરોધ કરવાનો લોકહિતની દ્રષ્ટિએ તો કોઇને હુકમ નથી; સાહિત્યને નામે કોઇને પણ એ હુકમ પ્રાપ્ત થતો હોય એ વિષે મને તો સોળેસોળ આના સંદેહ છે. એ ઉત્કાન્તિનો અવરોધ કરવામાં ન આવે તેમાંજ લોકનું હિત રહેલું છે અને સાહિત્યનું દિન પણ એમાંજ સમાયેલું છે.

વિવેચકો ને લાક્ષણિકતા

સુશાયરાની પ્રવૃત્તિને અંગે જે કાન્યદયના કરવામાં આવે તે નિષ્પટ પ્રકારની ન હોય એટલુંજ સૂચવવાનો એ આપણા વિવેચકોનો આશય હોય, એવી હલકી રચનાઓ રચાવાનો બધા દાખવવા માટે લાક્ષણિકતા ધરવાનોજ એ એમનો ઉદ્દેશ હોય તો આભારની ઊડી લાગવી સાથે એ મેંવા બદલ આપણે એમનાં સ્તુતિમાન કરીએ, પણ માત્ર લાક્ષણિકતા ધરવાનોજ એમનો હેતુ નથી એમ સ્પષ્ટ જણાવું હોય, એ પ્રશ્ન બંધ થતો જોઈએ, આપણા કવિઓ તેમજ વિવેચકોએ એ પ્રવૃત્તિનો ટેકો નજ આપવો જોઈએ, એવો ટેકો અપાયાથી સાહિત્યનું અદિત થાય છે એમ કહેવાનો એમનો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ હોય છતાં એમના પ્રત્યેની ઉમરાની માન્યુદ્ધને લીધે યથાર્થ નહીં એવું દર્શન આપણે કરીએ તો સ્નેહ અને સૌજન્યના અતિરેકથી આપણે આપથી અત્યંત વેગળા જતા રહીએ છીએ એ વાત આપણે કદી પણ ભૂલવી જોઈએ નહિ. અને પોતાને આપણા પ્રતિષ્ઠિત વિવેચકો પ્રત્યે ધણું માન છે, એમનાથી જુદો મત પ્રકટ કરતાં એમના પ્રત્યેનો સ્નેહભવ અને સ્વાભાવિક રીતે અટકાવે, પરંતુ એમના વચનને આંખ મીચીને સ્વીકારી લેવાની વૃત્તિ કોઈ કોઈ ટેકાએ જોશનેર પ્રક્ટી રહેલી મારા જોવામાં આવે છે ત્યારે એ અવળે માર્ગે જતી જનતાને મારી બુદ્ધિ અનુસાર સાચું માર્ગદર્શન કરાવવાની અત્યંત જરૂર છે એમ સમજીને અંગત લાભલુઓને બાજુ ઉપર મૂકીને હું આ લેખ લખવા પ્રવૃત્ત થયો છું.

દક્ષપત કાગળની સભારજની શૈલી

દક્ષપત નર્મદના સમયની સભારજની શૈલીવાળી કવિતા હવે લુપ્તપ્રાય થયેલી છે. જાંવી કવિતા તરીકે એ કવિતાને ગુજરાત હવે સ્વીકારે એમ નથી, આપણી કવિતાનું ધોરણ એટલું જાંવું થયું છે, આપણી કલાદ્રષ્ટિ એટલી વિકસી છે, આપણો કવિતાનો આદર્શ એટલો જાંવો થયો છે. આધુનિક કાન્ય વિવેચકને કવિતા પ્રદેશમાં જે કેટલાક છત્તરડાઓ કાપ્યા છે તેની અસર હેઠળ રચાયેલી કવિતાઓ પણ એજ પ્રમાણે વિલુપ્ત થવાને નિમિષેથી છે એ વિશે મને લેશ પણ સંદેહ નથી. કાન્યની કળા વિશે તથા કાન્યના રાજ્ય વિશે જે સિદ્ધાન્તો અતે તો ગુજરાતને પણ સ્વિકાર્યા વિના છૂટકો ચલાવે નથી એ સિદ્ધાન્તોની કસોટીએ તપાસાવવાને વખત ન્યારે આવશે ત્યારે સુશાયરાની કવિતાઓ ગુજરાતની ઉત્તમોત્તમ કવિતાના સિદ્ધાસન ઉપર એકદમ ચઢી ખેસશે એવો મત રાખવાનું લેશ પણ કારણ નથી. તો પછી એ કવિતાના નત્ર પ્રયાસો ઉપર આજા ઉઘ પ્રહારો શેને માટે ?

તાત્વિક લેદ

દક્ષપત નર્મદના સમયની સભારજની શૈલીની કવિતાને આપણે જાંવી કવિતા તરીકે

સ્વીકારતા નથી તે કારણે મુશાયરાની કવિતા પ્રવૃત્તિને આપણે સ્વીકારવી ન જોઈએ એમ કહેવામાં સમયના અંતરને લીધે તેમજ આપણી દાષ્ટ્યની રાજકીય તથા સામાજિક પરિસ્થિતિ, વિવેચકોએ મુશાયરા પ્રવૃત્તિનું 'ઊંડું અને ખરું કારણ' ગણ્યું છે તેના અંતરને લીધે હમય પ્રકારની કવિતામાં જે તાત્વિક ભેદ છે તેને આપણે સદંતર બૂલી જઈએ છીએ. એ તાત્વિક ભેદને સમજ્યા માટે આપણે નીચે જણાવેલાં દ્રષ્ટિ બિન્દુઓ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની આવશ્યકતા છે:-

(૧) દશપત-નર્મદના સમયનો કાવ્યકલાનો આદર્શ હાલના કરતાં સ્પષ્ટ ગિનરતો હતો. આપણે આપણી કષ્ટાઢિ વધારે વિકાસ પામી છે. કવિતા રચનારાઓ તેમજ કવિતા વખનારાઓ અન્તેષએ નૂતન દ્રષ્ટિને અનુકૂળ રહીનેજ કવિતા લખે છે અથવા કવિતા સાંભળે છે, વાંચે છે અને વિચારે છે.

(૨) દશપત-નર્મદના સમયની સભારંગની શૈલી માત્ર સભારંગનનોજ ઉદ્દેશ રાખતી. મુશાયરા પ્રવૃત્તિ અંગેની કવિતાનો ઉદ્દેશ માત્ર સભારંગનનો નથી હોતો, પરંતુ લોકહિતનો પણ હોય છે.

(૩) કેવળ શબ્દોની કરામત, વાણીની ચતુરાર્થ એ એકનું પ્રધાનત્વ હતું; બીજામાં એમ નથી.

(૪) એકમાં જનતાનો ઉર્ધ્વ સાધનાત્મક તત્ત્વોની શિલ્પ કળી; બીજાને આપણી સામાજિક તથા રાજકીય પરિસ્થિતિને કારણે એવા તત્ત્વો બહુ મોટા પ્રમાણમાં મોંપકયાં છે.

(૫) નર્મદ દશપતના સમયમાં વિવેચનનો અવકાશ નહોતો રહેતો; તે સમયે કોઈને વિવેચનની કંઈ પડી નહિ હોય; હાલના મુશાયરાના આયોજકો કવિઓ તથા વિવેચકોનો સહકાર ગ્રાધે છે અને મેળવે છે. એમને 'શુદ્ધ સાહિત્ય વિવેચનની કંઈ પડી નથી' એમ કહેવું એઓ નિરવકાશ બનાવી દે છે.

આ પ્રમાણેના તાત્વિક ભેદો હોવા છતાં મુશાયરા પ્રવૃત્તિ અંગેની કવિતાઓનો દશપત નર્મદના સમયની સભારંગની શૈલીની કવિતાની સમાન કક્ષામાં કોઈ બેસાડી તે તરફ અનાદર દાખવીને લેખકોની તેમજ જનતાની અભિરુચિને યોગ્ય માર્ગે ચલાવવાની તક આપણા વિવેચકો જતી કરે તો વિવેચક તરીકેની મહત્ત્વની જવાબદારીમાંથી છટકી જઈ, તેઓ 'વિવેચનની પ્રતિજ્ઞા' નેથી સચરાચ નહીં એવું કંઈક કરી બેસે છે એમજ આપણે સ્વીકારવું પડે.

મુશાયરા પ્રવૃત્તિને અંગે રચાયેલી કવિતાઓમાં જે જે વિષયોને હેડવામાં આવે છે તેનો નિર્દેશ હું ઉપર કરી ગયો છું. પરંતુ એક અગત્યના વિષયોનો નિર્દેશ કરવાનો રહી ગયો છે તે ગરજ સાહિત્યના પ્રધાન વિષય તરીકે સર્વમાન્ય ચર્ચેલા હોવાથી તેને આપણે ઉવેળી શકીએ એમ નથી. એ વિષય તે 'ઈરિક'નો છે. એ 'ઈરિક' પ્રત્યે કેટલાકને ગંજળની સૂરા હોય છે તે હું નાહું છું, પણ એ સૂરાનું કારણ હું સમજી શક્યો નથી. મને પોતાને એવી સૂરા નથી. હું તો એટલે સુધી માતું છું કે જ્યાં સુધી માનવીનું માનવપણું રહેશે ત્યાં સુધી 'ઈરિક'નું આદર્શ પણ રહેશે. કવિઓ પણ એ આકર્ષણમાંથી મુક્ત રહ્યા નથી, કદી રહેશે એવો સંભવ પણ મને જણાતો નથી. દરેક દેશમાં 'ઈરિક'ની કવિતાઓ રચાઈ છે અને જનતા તરફથી એ ઝીલાઈ પણ છે. સંસ્કૃત, દારસી વગેરે ભાષાઓની સાથે સાથે ગુજરાતી, મરાઠી વગેરે માતૃભાષાઓને

પણ યુનિવર્સિટીના અભ્યાસક્રમમાં એવિઝક વિષય તરીકે સમાન કોલેજનું સ્થાન મળતું નેહરુ એ આખતની ગુણેશ બ્યારે સેનેટમાં ચાલતી હતી ત્યારે આપણા એક સુપ્રસિદ્ધ સાહિત્યકારે કહ્યું હતું કે કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ કલિદાસ વગેરેનાં નાટકો સીમે છે તેમાં love પ્રેમ-પ્રીતિ સિવાય બીજું હોય છે શું? આ ક્યન તે વખતે મને રુચ્યું નહોતું અને કોલિદાસનાં નાટકોમાં દરેક સિવાય બીજું ધણું છે એવું તે વખતે મને લાગ્યું હતું. છતાં એ નાટકોમાં દરેક છે તો ખરોજ એ વાતની આપણાથી ના પાડી શકાય એમ નથી. એજ કવિનું 'મેધદૂત' તો હરકતુંજ કાન્ય છે. એમાં વહેલું વિરહવેદનાથી પ્રેરાધને આપાદી મેઘની સાથે પોતાની પ્રિયતમાને પ્રેમને સંદેશો કહાલ્યો છે તેનું બ્યાન આપવામાં આવ્યું છે. શ્રી રામચંદ્રજી અને સીતાજીના પ્રેમને ઉદેશીને આપણા અધિકારી બ્યારે કહે છે કે:—

‘હૃદય’ ત્વેવ જનતાતિ પ્રીતિયોગ પરસ્પરમ્’

(શ્રી રામચંદ્રજી અને સીતાજીનો પરસ્પરનો પ્રીતિયોગ તેઓનું હૃદયજન જાણે છે), ત્યારે એમ કહીને કવિ તેઓના હરકતુંજ નિરૂપણ કરે છે એ સ્પષ્ટ છે. દયારામના શબ્દોમાં “મહિલા માટે ‘હે સીતે! હે સીતે!’ કરી રાખા” એવું શ્રી. રામચંદ્રજીની વિરહવ્યથાનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે તેજ વિરહવ્યથાનું રામાયણના અનેક અંશોમાં તથા તેને આધારે રચાયેલાં નાટકોમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સર્વ સ્થળે ક્રમને કાર્ષ્ણ્ય પ્રકારે હરકતુંજ બ્યાન આપણા જ્ઞેવામાં આવે છે. આપણા વૈષ્ણવ કવિઓની રચનાઓમાં પણ રાષ્ટ્રકૃષ્ણના પ્રેમનાં-હરકનાં વર્ણનો આપણને દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. દયારામની કવિતાને વિષે ‘યુજ્વરાતી સાહિત્યને ઇતિહાસ’ રચનાર શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી એટલે સુધી કહે છે કે ‘દયારામમાં ગોપીભાવ નહોતો એ રંગીલા કવિએ શ્રી. કૃષ્ણ અને ગોપીને બદાને દરકને વર્ણવ્યો છે’ આ વિચાર મને ગાન્ય નથી. એ બક્ત કવિમાં ગોપીભાવ હતો કે નહોતો એ પ્રશ્નની ચર્ચા કરવાનું આ સ્થળ નથી, પણ કૃષ્ણ અને ગોપીના દરકને એણે વર્ણવ્યો છે એ વાતનો દોષથી પણ હનકાર થાય એમ નથી, અને એ દરકનાં ગીતો તથા ગરબીઓની જનતા ઉપર જે મીઠી અને મોહક અસર થઈ છે તેની પણ કોણ ના પાડી શકશે? દરકનાં ગીતોની રચના બ્યારે ઔચિત્યપુરઃસરની ન હોય, બ્યારે તેમાં નરી પાશવતાજ પ્રકટી હોય, બ્યારે નૈતિક મર્યાદાઓને શિથિલ કરનારાં તત્ત્વો તેમાં પ્રવેશ પામ્યાં હોય, બ્યારે તે આત્માની અધોગતિ આણનારી હોય ત્યારેજ તે જુગુપ્સાજનક યથા પડે છે અને ત્યારેજ તે ત્યાજ્ય મણવા યોગ્ય કહી શકાય. અસુક રચના દરકની છે તેથીજ તે ત્યાજ્ય છે એમ કહેવામાં સાહિત્યની શુદ્ધ વિવેચનદ્રષ્ટિની જાણપજ કારણભૂત હોઈ શકે. ઉપર જણાવેલાં ભયંકર દૂપણો વિનાનાં ગીતામાં ‘ભામક’ તત્ત્વ ક્યાં આવીને વસ્યું હોય એ મારી યુદ્ધિને અગોચર હોવાથી તે સબંધમાં હું ગૌન સેવું તેજ હજી છે.

સૂરીપદ

ગરબની રચનાને રૂપે જે ‘દરકનાં ગીતો’ રજૂ થાય છે તે બહુધા સૂરીવાદની અસર હેઠળ લખાયાં હોય છે એ વાત પણ આપણે વીસરી જઈ નોંધતી નથી. એમાં પ્રભુનીજ માથુક તરીકે કથના કરવામાં આવી હોય છે. એમાં જે પ્રેમ વર્ણવવામાં આવ્યો હોય છે તે કોઈ પ્રેમસી પ્રત્યેનાં નહીં, પણ પ્રભુ પ્રત્યેનાં હોય છે એની વિરહવેદનાના સોકારમાં પ્રભુથી વિખૂટા પડેલા આત્માનો, પ્રભુને પામવાનો, નિગરનો તણસાટ વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હોય છે.

મુશાયરામાં જે ઇસ્કનાં ગીતો વંચાય છે તેની પશ્ચાદ્ભૂમિ તરીકે આ ઉત્તર ભાવના ધણું ખરું રહેલી હોય છે. શ્રોતાજનો પણ એ ભાવનાને દબે સમજતા થયા છે, એટલે બ્રમ ઉપજાવે એવું કોઈ તત્ત્વ એમાં પ્રવેશી શકે એમ નથી.

દેશભક્તિનાં કાવ્યો

એવાં ‘ઇસ્કનાં ગીતો’ ફાટે ડોળેજ ગવાવાં જોઇએ એવો નિયમ કોઇએ બાંધ્યો હોય એવું મારા જણવામાં નથી. ઇસ્કનાં ગીતો ફાટે ડોળેજ ગવાય છે અથવા દેશભક્તિ, બન્ને તે કૃત્રિમ હોય, તેનાં ગીતો રાતી આંખેજ ગવાય છે એવું. અનેક મુશાયરાઓમાં મેં હાજરી આપી હોવા છતાં મારી દ્રષ્ટિએ નથી જણાયું. ખરું પૂછે તો કવિતા જ્યારે વાંચવામાં આવે છે ત્યારે તે સાંભળવામાં માત્ર ચિત્ત એટલું રોકાયેલું હોય છે કે ગાનારના ડોળા તરફ દ્રષ્ટિ રાખવી એ મને પાલવતું નથી. એક વખતે મહિલા કલ્પમાં ભાઈ ‘અમીન આઝાદ’ શ્રોતાજનોની આગ્રહભરી માંગણીને માન આપીને પોતાનું એક દેશભક્તિનું કાવ્ય ગાયું હતું (બન્ને તે કૃત્રિમ દેશભક્તિ હોય), તેમાં ‘આંખોમાં આવે આતશ’ એવી મતઝબતું કંઈક એમણે ગાયું ત્યારે અચાનક મારી દ્રષ્ટિ એમની આંખ તરફ મઈ હતી અને તે વખતે એ આંખમાં મને જરાક રતાશ પણ જણાઈ હતી, પણ એ રતાશ તો એમની નેશદાર કવિતાની સાથે એની સુસંગત લાગતી હતી કે મને એમાં કંઈ પણ ટીકા કરવા જેવું બીલકુલ જણાયું નહિ. ‘ભારત મારો દેશ’ અને એવી કેટલીક એમની કવિતાઓ એટલી લોકપ્રિય થઈ ચૂકી છે કે કોઈ પણ સભામાં એઓ હાજર હોય અને શ્રોતાઓને એમની કવિતા સાંભળવાને અનુકૂળ તક મળતી હોય ત્યારે ત્યારે એમને એ કવિતાઓ ગાંધ સંભળાવવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે અને તે સ્વીકારતાં જનતા આનંદ અનુભવે છે. ભાઈ ‘અમીન આઝાદ’ બડા ખેલાડી હશે. કૃત્રિમ દેખાવો કરવામાં એમણે અસાધારણ કુશળતા મેળવી હશે, પણ જ્યારે એઓ ગાય છે ત્યારે એ કવિતાઓ એમના હૃદયમાંથી નેશબેર ધસી આવતી હોય એવું જણાય છે, એ કવિતા શ્રોતાગણના હૃદય સુધી પહોંચી જાય છે, હૃદયમાં છુપાયેલા કોઈ ગૂઢ સત્ય ઉપરનું ઢાંકણ જાણે ખસી જતું હોય તેમ તેઓને લાગે છે, તેઓના હૃદયમાં પણ દેશભક્તિની આગ પ્રગટે છે. એ આગ માત્ર દેખાવની હોય છે એમ જોઈ કહે છે તેઓ મુશાયરાને રચે શું ખરેખરી આગ પ્રગટે એમ ઇચ્છતા હશે? અથવા શું દેશભક્તિની ખરેખરી આગ પ્રગટે એમ ઇચ્છતા હશે? અથવા શું દેશભક્તિની ખરેખરી આગ પ્રગટે એટલે કંઈક રચનાત્મક દેશકાર્ય થાય એવું શું એમને અભિપ્રેત હશે? શું ત્યાં આગળજ સહજોજનાદિ બિરાદરી સ્વયંનારા વ્યવહારો બંધાય કે બધા રેંટીયાઓ લાવીને તે ચલાવવા મંડી પડે કે ત્યાં એકઠા થયેલા યુવાનોનું એક સ્વયંસેવક દળ રચાઈને તેઓ “right...left” કરવા માટે કે વેવેલ સાહેબ, જ. ગિના સાહેબ, કે ગાંધીજી જેવા દેશનાયકોને ત્યાં આગળ બેલાવી જેમનો દુરાગ્રહ જણાતો હોય તેમને બધા ખખડાવવા મંડી પડે?

સાચી આગ કઈ?

દેશભક્તિની જે આગ પ્રગટે તે સાચી ક્યારે કહેવાય તે જણવા હું ખરેખરો ઉત્સુક છું સંગીન કાર્ય રૂપે જે પરિણમે તેજ સાચી આગ, એમ જો હોય તો એવું નિશ્ચિત પરિણામ લાવવાનું સામર્થ્ય કોઈ પણ સાહિત્યકૃતિએ કદી દાખવ્યું છે ખરું? અને હોય તો તે કેટલા

પ્રમાણમાં ? હૃદયને જે ગાઢ રીતે સ્પર્શે છે તેજ આત્માના હૃદય સુધી પહોંચે છે એમ હું માનતો આવ્યો છું એજ ‘અખંડ સંવિત’ને સ્પર્શે છે એમ કહેવામાં અને કંઈ બાધ જણાતો નથી. જે હૃદયને સ્પર્શે છે તે તો લામણી એમ જો કહેવામાં આવતું હોય તો એ ‘લામણી’ એટલે શું એ પ્રશ્ન મને મુંઝવે છે. કવિએ પ્રમટ કરેલી ‘લામણી’ એટલે કવિ-આત્માના ઝોજસુ-ગાંધી પ્રકટેલો છવંત સ્વરૂપનો ‘લામણીભર્યો વિચાર’ એજ કે બીજું કંઈ ? એ ‘લામણીભર્યો વિચાર’ શું કેવળ મનુષ્યની લામણીનેજ સ્પર્શે છે. માત્ર હૃદયનેજ સ્પર્શે છે, અને તેની ‘બુદ્ધિ, પ્રયત્નશક્તિ, સદસદ્વિવેકશક્તિ’ એ બધાંયને શું તે સ્પર્શેતોજ નથી ? અમુક રચનાની નરી સરલતા કોઈને ધૂંલિા ઉત્પન્ન કરે, અમુક લામણી (એટલે અલગત ‘લામણીભર્યો વિચાર’-એ નરી તો બીજું શું ?) જે અસર ઉપજાવે તે કેટલાકને અસ્પષ્ટની લાગે અને અમુક જે અસર ઉપજાવે તે કેટલાકને દીર્ઘકાળ સુધી ટકી રહે એવી લાગે એ હું સમજી શકું છું. કદાચ આ બીજા પ્રકારની સાહિત્યરચના, જેની અસર દીર્ઘકાળ સુધી ટકી રહે એવી લાગે છે તેનેજ માત્ર હૃદયને નહીં પણ ‘બુદ્ધિ, પ્રયત્નશક્તિ, સદસદ્વિવેકશક્તિ’ એ બધાંયને સ્પર્શેનારી ગણવામાં આવતી હોય તો એનો અર્થ કંઈક ઘટાવી શકાય, નહોતર તો એ અટપટી વાગ્મળમાં માનવીની અસ્પષ્ટિજ નહીં પણ સાહિત્ય અને વિવેચન સુદાંએ દસામણમાં આવી જાય એવો મને જાય લાગે છે ?

કૃત્રિમતાના આરોપ

મને તે હોય, દેશભક્તિનું કોઈ કાવ્ય રચાયું હોય, તે સાદી સરળ શૈલીમાં રચાયું હોય, જનતા તેનું સહેલાઈથી ગ્રહણ કરી શકતી હોય, તેના હૃદય ઉપર તેની અસર થતી હોય, વારંવાર સાંભળ્યા છતાં પણ ફરીફરીને સાંભળતી મને એવી એ રચના થઈ હોય, એમાં એટલી ટકી રહે એવી રસસામગ્રી ભરેલી હોય, છતાં સાહિત્યમાં જો એને કંઈ પણ રચનાઈ ન મળતું હોય અને એના ઉદ્ભવસ્થાન અને પ્રાપ્તિસ્થાન ઉભયને લગભગપદ બનાવે એવી કૃત્રિમતાનું એના પર આરોપણ થતું હોય તો આપણી વિવેચનના ધોરણમાં કોઈ ભર્ષર આમી છે, કોઈ ગંભીર ગણ્ય છે એમ આપણે વગર સંકોચે કહી શકીએ.

પ્રવૃત્તિની સફળતા

દીર્ઘકાળના અભ્યાસ, સાહિત્યનું સતત પરિશીલન, સૂક્ષ્મ વિવેચનબુદ્ધિ, કસાયેલી તોલનશક્તિ એવી ઉદાર ગુણસમૃદ્ધિવાળું વિવેચન સર્વથા આદરને પાત્ર છે. એ વિવેચનનું બળ મુશાયરાની પ્રવૃત્તિને પણ ઉપકારક થાય એવી આ લેખકની તીવ્ર અભિપ્રાય છે. કવિએ અને વિવેચકોને જે સહકાર મુશાયરાના આયોજકો શોધી રહ્યા છે તે તેને હાલના કસૌં વિશેષ પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થાય, અને પોતાની સાંકડી મર્યાદામાં રહીને પણ જે ઉત્કર્ષ એ પ્રવૃત્તિ સાધી શકે એમ છે તે ઉત્કર્ષ સાધવાનું સમગળ સમર્થ વિવેચકોના સહાયભૂતિવાળા માર્ગદર્શનથી એ પ્રવૃત્તિ પ્રાપ્ત કરે તેમાંજ એ પ્રવૃત્તિની સફળતા છે અને તેમાંજ વિવેચનની પણ સાચી પ્રતિષ્ઠા છે. [ગુજરાત મિત્ર અને ગુજરાત દર્શક]

[મયા અંકમાં જે આ લેખના મથાળા નીચે વંચીની મોંઘ છે તે ગુજરાત મિત્રના વંચીની છે.—તંત્રી]

મુસ્લિમ બાળકોની તાલીમી ખિદમત માટે
પાંચ વર્ષ થયાં નિયમિત પ્રગટ થતું
બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

અવલાદ

દર મીને નવા નવા વિષયો સાથે
..... પ્રગટ થાય છે

આપના બાળકોના હાથમાં “અવલાદ” જરૂર
આપો, એ તેની રહેબરી કરશેજ.

લવાજમ:-

દેશમાં: રૂ. ૫-૦-૦ અને રૂ. ૩-૦-૦
(પાંચ રૂ. અને ત્રણ રૂ.)

દેશાંતર: રૂ. ૮ (આઠ)

લખો:-

‘અવલાદ’ ઓફીસ, નવી દરજી બજાર,
રાજકોટ (કાઠિયાવાડ)

દર રવિવારે પ્રગટ થતું

મુસ્લિમ હિન્દના અવનવા સમાચારો,
સાહિત્ય સામગ્રી અને કટાક્ષ કલમેથી
ભરપૂર.

ખિલાફત (શુજરાતી)

વાર્ષિક લવાજમ:-

હિન્દમાં રૂ. ૯) પરદેશ પાઉન્ડ ૧)
છુટક નકલ ૨ આના

આજેજ માહુક બનવા માટે લખો:-

.... ખિલાફત પ્રેસ —
લવલેન લાયબ્રેરી,
મુંબઈ-૨૧.

અવનવી સ્ત્રી ઉપયોગી સાહિત્ય
વાનગીઓ પીરસતું પ્રથમ
મુસ્લિમ સ્ત્રી અઠવાડિક

ચાંદની-એ-ઈસ્લામ

ના માહુક બનો,

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દ રૂ. ૬

” ” પરદેશ રૂ. ૮

તેમજ

ગામેગામ એજન્ટો નોંધ્યે છે.

આજેજ લખો:-

ચાંદની-એ-ઈસ્લામ

૧૧-૬, ટરનર રોડ, બાન્દ્રા,
(મુંબઈ)

હરિદ્વારનું ખીન હરીફ સસ્તુ ઉકેલ પવ
દર રવિવારે પ્રગટ થાય છે

‘પયગામ’ અઠવાડિક

અવનવા સમાચારો સાહિત્ય સામગ્રી રાજદારી
ચર્ચાઓ અને કટાક્ષ લેખો
...ઉપરાંત...

નિયમિત દર અઠવાડિયે જન્મજૂમી, સંદેશ
કસોટી, નૂતન, ત્રિવેણી સંસ્કાર વિગેરે હરિ-
દ્વારના રાખડ વ્યુહના ઉકેલો વિગતવાર
સમોટ અને સંપૂર્ણ છણાવટ સાથે રજુ કરે
છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫) છુટક ૨ આના
વાર્ષિક માહુક બનવા માટે તમારું લવાજમ
આજેજ મોકલી આપો. નમુનાની કોપી માટે
પોષ્ટા ત્રણ આનાની રીકીટ ખીડો:-

“પયગામ” ઓફીસ

મદમદઅલી રોડ, મોડી પોસ્ટ ઓફીસ સામે,
મુંબઈ નં. ૩.

કારવાં

[માસિક]

દર અંગ્રેજી માસની પંદરમી તારીખે
પ્રગટ થઈ તેજ દીવસે ટપાલમાં રવાના
થાય છે.

— વાર્ષિક લવાજમ —

હિન્દ રૂ. ૫ : બર્મા રૂ. ૬ : પરદેશ રૂ. ૧૦.

મનીઓર્ડર કે રજીસ્ટર્ડ કવર માટે સરનામું:-
વહશી સાહિત્ય કાર્યાલય, રાંદેર.

બ્રીટીશ પોસ્ટલ ઓર્ડર કોસ કરેલા મોકલવા નહીં
તેમજ Rander પોસ્ટ ઓફીસ ભરવું.

સાધારણ ચાલુ ટપાલ માટે સરનામું:-
વહશી સાહિત્ય કાર્યાલય, ટાવર રોડ,
રાંદેર.

સૂરત એડ્રીસનો સમય બપોર

કે. ૨-૩૦ થી ૮-૩૦ (ન. ટા.)

ક્યાંથી ખરીદશો ?

તાજ બિરજી, નાનખતાઈ, બેનીલા, પાથનાપલ
દીમ, કેનેડા, આબન, ફેન્સી, મકરમ, ફેમીલી વી.
તાહેવાર, અને સરઅવસરે ખરીદવાનું

...એકેજ સ્થળી...

તાજ એકરી હિન્નાઈ રોડ,
મોકલવાનું સુરત.

દર શનીવારે પ્રગટ થાય છે

સુસ્તિમ લીગને પૂચગામ પહોંચાડનાર
સુસ્તિમ જનતાનો આવાજ શુભંદ કરનાર
ઈલાકાતું નિહર અઠવાડિક પત્ર

... પાકિસ્તાન ...

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦

‘પાકિસ્તાન’ની અવનવી સામેત્રી
‘મુલતાન સંયુક્તગીત’ની ચાલુ વાર્તા
અને બાકી લાયક લેખો વાંચવા
આજેજ પ્રાપ્ત બને.

‘પાકિસ્તાન’ ઓફિસ

કાલુપુર બહુચાવાડ એડમદાબાદ

ઉદ્ઘાસ અને ઉદ્ઘોષન આપતી
વાર્તાઓનું અનોખું માસિક

કહાની

જેનો દરેક અંક એટલે
વિવિધતાભર્યો વાર્તા સંગ્રહ
પુસ્તકાલયનું ભૂપણ

કેકેબોનો રાણગાર

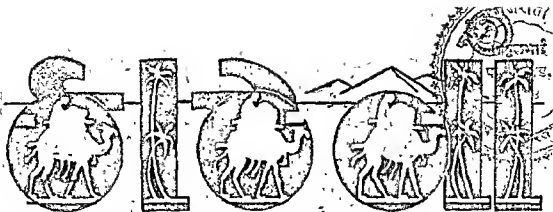
સુસાંકરીનો સંગાથી

જાહેર ખબરનું સખળ સાધન
આટલી જૂજ કિંમતે આજે કોઈ
વાર્તા-પુસ્તક પણ મળતું નથી.

વાર્ષિક રૂ. ૬-૧૨-૦ છુટક પ્રત ૦-૧૦-૦

કહાની કાર્યાલય

દાણાપીઠ :: સાવનગર

ત્રીઃ
વહરી

નવેસમર ૧૯૪૫

ઉર્દૂ કાવ્ય	૩
ઇલાહી અને નગવી ફર્ગોન	૪-૫
આવાઝકી દુ-યા	૬
પયગામે ઇદ-ઇદે કુર્બા (કાવ્ય)	૮
કવિતા અને કવિતાનું ધોરણ	૧૦
એમ, એમ, પી. સ્તીકાર	૧૩
સ્નેહ-સ્મરણ	૧૫
ઉર્દૂ સાહિત્યના મુસ્લિમ શાહરો	૧૭
ઝોક્સો પચિક (કાવ્ય)	૨૨
કવિવર	૨૩
મણુ મઝલો	૨૫
મોહરૂમ શબ્દની ફીઝતો	૨૬
હદય ઊર્મિઓ	૩૫
શાહ પદ્મીપુસ્તકાલ	૩૬
ફતાવા	૩૮
કલ્યાત	૪૦
સ્પેષનનું તિલિરમ	૪૧
મેદફિલની રમઝદ	૪૪

વ્યવસ્થાપક :
તાજ

વાર્ષિક લઘાનંભ : હિન્દ દા. પ : ખર્ચા ૬ : પરદેશ શી. ૧૦ (શી. ૬૫) છૂટક નકલ સાત આના,
મનીઓર્ડર : ઇન્ડીયન અને બી. પોસ્ટલ ઓર્ડર રજીસ્ટર્ડ પત્રો વી. રાંદેર ઓરીસના સરનામે
મોકલવા વિનંતી છે.

સ્વાકાર અને સમાજાચના

મહાગુજરાતની ગઝલો-કો. શ. ૧-૮-૦ મળવાનું દેખાતું મંત્રી મહા ગુ. મંડળ-અમીન સાહકલ માટ કરવા રોડ-સુરત. આ પુસ્તક મહા ગુ. મ. મંડળના મંચરે બેઠા મળે છે. ગઝલ સંગ્રહી એક આદ્યક પુસ્તક પ્રગટ કરીને મ-ગુ-ગ-મંડળે એક નવાનું પગલું બધું છે. પહેલા વર્ષના ત્રણ સુશાસ્ત્રાચારી ગઝલો એમાં પ્રકાશ પામી છે અને દોઢા સહિત ઉગતા અને પોદ ગઝલકારોને રચાન આપાયું છે. 'સચદ', 'બેકાર', 'અમીન અ.', 'સીરતી', 'મુસા ખના', 'વદશી', 'દર્જી', 'આરતી', 'સીરતી', 'સાબિર', 'આસર', 'ધાવક', 'નિમિષ', 'વલી', 'મસ્તખીબ', 'મજાક', 'અમકાર', વગેરેની ગઝલો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

પદ વિભાગ કરતાં ગદ્ય વિભાગ વધુ સંગીન છે. પ્રથમ ખંડમાં 'નસીમ' સાદગજ 'સાબિર' (નટવા) સાદગજના ગઝલ લેખો છે. 'નસીમ' સાદગજના લેખમાં ગઝલના બિનસ તથા સામુદાયિક મંચન પર પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યું છે. 'સાબિર' સાદગજના લેખમાં ઉત્કાંઠા દાયકામાં ગઝલે શી શી પ્રગતિ કરી છે તેની ઝાંખી કરાવી છે. અને બીજા ખંડમાં બ. 'અમકાર' સાદગજ સાદગજે ગઝલના પ્રાથમિક દૃષ્ટિકોણની ભૂમિકાનું રેખાચિત્ર દર્શાવ્યું છે. આરતી-સાદગજી ઉદ્ધ અને ગુજરાતી ગઝલનો જન્મ અને વિકાસ શી રીતે થયો તેનું ટુંકું પણ સુરેખદર્શન દર્શાવ્યું છે. ખરેખર, મહા ગુ. મ. મંડળે ગઝલને-ઘેર ઘેર વાંચતી અને ગાતી કરવાનું બીડું ગાધું છે તેને વાણી, વિચાર અને આમલથી પુરવાર કરવાના સફળ પ્રયાસો કરી રહ્યું છે, તે સખિતીરે આ પુસ્તક ગણી શકાય. નવાંચેને ઉત્તેજન અર્થે એમાં ઘણું છપાયું છે. જો એની ઉપચિત્તિ એથી ઘટી નથી. ગઝલ સાહિત્ય પર આજો પ્રકાશ પાડતું આ પ્રકાર ગુજરાતની ગઝલ મૂડીમાં વધારો કરે છે.

પાકિસ્તાન (ધ્વજ ચંક):-એડીટર હુસેનખાન જી. બખર. કો. શ. ૧-૮-૦ એક હાથે મહુમનારા એડીટરમાં બખરનું નામ જાણીતું છે. ટુંકા સાધનો છતાં ચંક સારો લીધો છે. સપાદનમાં કેદ અતુલની હાથનો સહકાર દેખાઈ આવે છે. 'બર' નિઝામી રાહતી, 'શરિ', 'નર', નિઝામુદ્દીન કુરેશી, 'ગતી', 'વલી', 'નસીમ', 'આશર', 'આરતી', 'ફિરમત', 'મો', 'મસ્ત દખાન', 'મજાક', 'અમીન આઝાદ', સાબેદ બકાવી, 'અનિલ', 'કલીમ', 'ઉન્મત', 'પાસ' એવા લેખો તથા કાવ્યો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે સૌથી વિશેષ 'સાબિર'ની કલમ વધુ મમકતી લેખ આવે છે અકની સારાઈ છતાં લેખોને કાવ્યોની સંગીનતા વધુ ધ્યાન ખેંચે છે. તંત્રી અને સફળ ચંક કાઢવા ખદલ સુગારકાદીના હકકાર રે છે.

દેશખંધુ:-(દિવાળી ચંક) તંત્રી ઈશ્વરલાલ વિભાવળા. ફેળાંપીદ, સુરત. કો. શ. ૧-૦-૦ કીમત જોતાં ચંક નાનો લેખાય, અને ટાઇટલ-પેજ વધુ આકર્ષક ન ગણાય. નરેશ દેસા ધીકાંત, સૌ. યશોમતિ, બુપેન્દ્ર, રંગણ વ્યાસ, મોતીલાલ બગત, અમીન આઝાદ, વગેરેના કલ્પે પ્રવલ્લો કીક ધ્યાન ખેંચે છે. દિવાળી ઉપર ખાસ ચંક કાઢવેજ બેઠાએ એ નિયમ સામત ચંક કાઢ્યો છે, છતાં પ્રવલ્લ નિષ્ફળ નો નમીન.

નરેશજી:-(દિવાળી ચંક) તંત્રી ઇ. એન. કાંગા કો. શ. ૧-૪-૦ દર કલકતામાં બેઠાં પણ એ મિરાદર ગુજરાતી સાહિત્યની ગમ્મ પ્રમાણે કીક કીક સેવા બનવે છે. ગદ્ય અને પદ વિભાગમાં ગુજરાતની જાણીતી લેખિનીઓને સહકાર સધાયો છે. એક બે સારા અખાખા લેખો પણ જોવામાં આવે છે. ચંકની સાદગજનાં પણ સુરોબન જણાઈ આવે છે. ચંક પાઠ જોઈએ તો ઉગેવી રખત જણાય છે, પણ કીમત જરા આકરી ગણાય. ચંકની સફળતા ખદ અમારાં એ સદયરને અને અખિતંદા અપર્કો છીએ.

- સ્ટાઈલીશ લેડીઝ ફુટવેર માટે
- મજબુત શુઝ માટે....
- નવી ડીઝાઈનો માટે....

જોન બેરલ

હું

...નામ યાદ રાખો...

John & Barel

જોન બેરલ શુ ફુઝિ. (ઇન્ડિયા)
સર શ્રીરાજશાહ મહેતા રોડ
મુંબઇ. ૧ તરફથી પ્રકાશિત

અરમા માટે
આ
એક જ સ્થળ

હાતીમ અધર્મ

અખંડુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ
મુંબઇ-૩.

સુસ્લિમોની છેલ્લા ૨૫ વર્ષથી
સેવા બબવતું

“ઇન્સાફ” (સાપ્તાહિક)

તંત્રી:-મુન્શી ફતેહુબાન “દિલ્લશ”

વાર્ષિક લવાજમા:-

હિંદ રૂ. ૫:૫૨રૂ. ૧૨ છુટક બે આના.

છુટક બહારગામ અટી આના.

આજેજ ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવો.

ઇન્સાફ ઓફિસ, ઇસ્લામપુરા,
મુંબઈ-૪.

પુરુષાતન વધારનાર મહા વાજકરણ
તથા અદ્યુત શક્તિવર્ધક દવા તરીકે છેલ્લા
૫૦ વર્ષો થયાં વિદ્યાસ અને સંતોષથી વપરાતી-

અનંગપ્રભાયાકૃતી

કિંમતી તથા પૌષ્ટિક વર્ધરૂપીઓ નાખી જનાવવામાં આવતી આ દિવ્ય યાકૃતી
કમજોરી તથા શીથીલતા મટાડી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે તથા નિરાશ પુલ્કે અને
શક્તિહીન યુવાનોને પણ જુવાનીનું જોમ, જુરસો તથા ખરી મર્દાઇ બક્ષી સંસાર સુખનો
અગમ્ય આનંદ આપે છે. કિ. શીશી ૧ના રૂ. ૧૦).

અનંગપ્રભા તેલ

અમે તે કારણથી પુરુષના સ્વ આગમાં આવેલ ખાગીઓ દુર કરી ખર્ચ પુરુષાતન
અપાવનાર, લગાડવાનો મદાન અપત્કારિક તીવ્રો કીં. શીશીના રૂ. ૧૫).

મુખ્ય ધ્યાન:-
કામગાદીરીસ, રામવાડી નાકે

મદન મંજરી ફાર્મસી

હેડ ઓફીસ:-જામનગર (કાગીવાવાડ).

સુરત:-ડી. એન. પટેલ-કણ્ઠીક. અસિદ્ધપુર:-ગાંધી અગ્રધાસાય જીવનસાથ વેદાવાસ,
નવાપુર:-અખિલાનીયાં કાલુખીયાં-લાલજી જાનર. ગાંધીરા:-એ.એમ. કાલોલવાસા-મોટાખજાર.

સુરતના જાણીતા કવોલીકાષ્ઠ

દાંતના ડોક્ટર ડોસાભાઈ તાડીવાસા
L. D. D.C.

દાંતને લગતું દરેક કામ ધણીજ કીકાયતે
અમેરીકન પદ્ધતિ પ્રમાણે કરનાર.
લાલજીની ઉપર, સુરત.

ખાકસાર સાર્થક સાર્થ

લીમડાચોર, સુરત.

સાવકલને લગતું દરેક કામ ધણીજ કિફાયતે
કરવામાં આવે છે, એકવાર પધારી ખાતરી
કરો.

ધરની પાળેલી 'લેસોતુ' રંગેલ અને તાજું

❀ દૂધ ❀ દહીં ❀ ઘી

નેશનલ ડેરી, ચોકખજાર, સુરત.

[૪-૪૫]

બહોત મુશ્કિલ હૈ અપ્ને હાથસે બેટકી કુખાની

[જનાબ મારુતર આશિતઅલી સાહબ]

યે: આસાં હૈ કિસીકા હો ન પરવાયે તન આસાની,
યે: આસાં હૈ કે: દિલકો દરદે વકરે જિંકેં વજદાંગી,
યે: આસાં હૈ ઉભાયે ધનજીમાં જેઓ ગિરેખાંકી,
યે: આસાં હૈ જુનને ઇસ્કમેં હો આક દામાની,
યે: આસાં હૈ કે: ઇંબ દે ઔરંગે શાહીકો,
યે: આસાં હૈ કે: ઈંબ તર્કે કર દે તાને મુસ્તાની,
યે: આસાં હૈ કે: કોઈ રાહે ખુશમેં જાન દે અખી,
યે: આસાં હૈ ઉઘાયે દર તરફ તકલીફે નિસ્માની,

મગર મુશ્કિલ હૈ અપ્ને હાથસે બેટકી કુખાની.

યે: રોયન હૈ અમાને પર કે યે વેલે બા ખુશ દોનોં,
યે: રોયન હૈ અમાને પર કે યે વેલે બા સહા દોનોં,
યે: રોયન હૈ કે: દોનોંકે હકીકત આરના દિલ યે,
યે: રોયન હૈ રાગજતે યે ખુશકા રાસ્તા દોનોં,
યે: રોયન હૈ કે: દોનોં જાદા પેમાયે સદાકત યે,
યે: રોયન હૈ કે: નિકસે ખુશ અજો રજા દોનોં,
હુઆ કોઈ ન: હસ હસારકા ના અખ મ પૈરવ હૈ,
અમાનેકો મગર દિખ્લા ગયે રાને વફા દોનોં.

ન: ઇબરાહીમકા સાની ન: હરમાઈલકા સાની

ઇલાહી ફર્માન (કુઆન)

(૩૬૫) તેજ (ખુદા) છે જેણે તમારા માટે પૃથ્વીને તાબે કરી દીધી તેા તેના રસ્તાઓમાં હરોફરો. અને ખુદાની આપેલી સજ્જાતોમાં જાઓ, પણ (અંતે) તેનીજ પાસે ફરી સજ્જાત થઈ જવાનું છે. (કુઆન)

x x x

(૩૬૬) અને ફિરઆન તથા જેઓ તેના પહેલાં હતાં તેઓ તથા ઉધી થએલી વસ્તીઓ મહાન કસૂરો કરતી આવી. ફરી તેમણે પોતાના પરવરદિગારના રસૂલની નાફરમાની કરી; તેા ખુદાપાકે તેઓને સખત પકડમાં પકડ્યા. (કુઆન)

x x x

(૩૬૭) (તે દિવસે અજાબ આવશે) જે દિવસે કે આકાશ પિગળેલા તાંબા જેવું થઈ જશે. અને પર્વતો (પીગળેલા) રંગીન ઉત જેવા થઈ (ઉડી) જશે, અને કાંઈ દોસ્ત બીજા દોસ્તને પૂછશે પણ નહિ. (કુઆન)

x x x

(૩૬૮) (હે રસૂલ!) હું કહી દે ખચિત મારી નમાઝ તથા મારી કુરબાની અને મારું જીવનું તેમ મારું મરવું એ સમગ્રું કુલ જહાનના માલિક અલ્લાહનેજ માટે છે. તેના કાંઈ શરીક નથી, તેમ અને એનોજ હુકમ થયો છે અને હું સીધી પહેલો ફરમાનરદાર છું. (કુઆન)

x x x

(૩૬૯) જે લોકો પોતાના પરવરદિગારથી (તેના) જોયા વિનાજ ડરે છે તેમને માટે માફી અને મહાન સલામ છે. અને તમે પોતાની વાત કુપી રીતે કહો અથવા પુકારીને કહો (તેની ખુદાને ખબર છે) બેશક તે તો દિલોના લેદ પણ ખૂબ જાણે છે. (કુઆન)

નખવી ફર્માન (હદીસ)

(૩૬૫) રસૂલુલ્લાહ સલ્લઅલે ફરમાવ્યું કે જે ગોસ્ત હરામ માલથી પોપાયું અને વધ્યું, તે જન્મતમાં દાખલ થશે નહિ. અને દરેક એવું ગોસ્ત જે હરામ માલથી પોપાયું અને વધ્યું હોય તેને માટે જહન્નમજ ચોવ્ય છે. (અહમદ)

x x x

(૩૬૬) રસૂલુલ્લાહ સલ્લઅલે ફરમાવ્યું કે જે લોકોનો માલ અદા કરવાની નિમ્તાએ લે છે ખુદાતઆલા તેનું કરજ અદા કરી દે છે. અને જે માણસ લોકોનો માલ નાશ કરવા લે છે ખુદાતઆલા તેને જરણાદ કરી દે છે. (ઇબ્ને માન)

x x x

(૩૬૭) રસૂલુલ્લાહ સલ્લઅલે ફરમાવ્યું કે રોજના દશ ભાગમાંથી નવ ભાગ વેપારમાં છે. (એટલે વેપાર આમદનીનું મોટું સાધન છે તેને ગ્રહણ કરો.) (ઇબ્ને હુજાન)

x x x

(૩૬૮) રસૂલુલ્લાહ સલ્લઅલે ફરમાવ્યું કે કોઈને ટાણો મારનાર, લાનત કરનાર, ગિનાતસ બોલનાર અને જાણ દરાજ કરનાર પૂરો મોમિન નથી. (તિર્મિઝી)

x x x

(૩૬૯) રસૂલુલ્લાહ સલ્લઅલે ફરમાવ્યું કે શુનાહ ઓછા કર્યા કરો તમારા પર મૌત સહેલ થઈ જશે. અને કઈ ઓછું લીધા કરો તમો આઝાદ થઈ જશો. (ખયહદી)

અવાઝકી દુન્ય

= સંબંધાવનાર :

...બેકાર...

૭

જમતમાંથી મુઠ્ઠો મઠાન દાનનળ
પુત્રવેદ-હેવા છતાં તેની આંખમાંથી જમત
મૂકત થયું નથી. મોટી હોળી સજગતી બંધ
પડી છે પણ નાની નાની હોળીઓ એવી સજગી
છે કે તેના ધૂમાડાથી જમત ચેરમ્બ ગયું છે.
ચેરેસ્ટામનની આરમ-ચટ્ટી તાપણીએ દબે
બડકાવું રૂપ લીધું છે. અમેરિકાએ આગમાં ધી
નહિ પણ ધારદેર છંકીને સમસ્ત મુસ્લિમ
જમતને દગાડી રહ્યું છે. અને એ દાઝની
ભણ કસવાજ જમતતા બધાપ દરવાજા દેશમાં
'ચેરેસ્ટામન' કે ઉમ્મણ રહ્યો છે. છમનું બધું
બળ, બાવણોની બંધીય શક્તિ, અને કસમનું
ધુંપ બળ પ્રેરેશ સભાઓ અને ચેપરનાં
લખણો તથા રૂપે, તાલેલાન દરવાજા રહ્યું છે;
પણ એ બધાપની અસર 'પાંચાની પીઠ પર
પાણી' જેવી રહ છે! ધનકુમેર અમેરિકાના
તો ચેરનું પાણીય ફાલનું નથી. ત્રિપોલીના
અરબો ત્યાંના મધુકીઓ ઉપર ગરમ થવા છે.
મિસરના વિદ્યાર્થીઓ પિટીશ લરકરની આગે
બડકા છે. ઇંગ્લેન્ડનીવામાં તો કાયદેસર જમતો
જમતો છે કે. સોફાનોની આગેવાની નીચે
જાવાના અસર વનનીઓએ કાંનિની બાગ
ચેરારી છે. પણ વલંદઓની એવામાં પિ.
સામ્રાજ્યે દિંદો લરકરને ત્યાં શાંતિ બાળવવા
ધકધું છે. આગ દિંદો સંગીતોના અસર
હેકા જવામાં શાંતિ રથાપરા પારી છે. પણ
એ બારેકો અગિ શાંત થાય એમ દેખાતું
નથી.

દિંદો ચીનમાં અનાગીઓની ક્રાંતિ નમ-
નાને સામ્રાજ્યની પિ. અને દિંદો સંગીતોએ
કાગ પુરતી-દયાથી કોરના સામ્રાજ્યના તથુવા
ખીલા મજબૂત કરવાની ફરજ બજાવી છે.
દિંદો ચીન અને રીયામમાં સેંકડો ફારોએ
અધાર્થ રજા છે. અને દબે તો મસાવામાં
પણ દિંદોએની વીધી વીધીને ઝડપના ખોડમાં
છે. આખા દિંદો ફેગના અનેકોને ફારો દેશમાં
પડી દબે મોરેસો ઉપર દિંદોના સાલે કિત્તામાં
લરકરી આદાસ સમક્ષ ન્ય પ તોળાર્થ રહ્યો છે.
કોરેસ અને લીમની અનેક નિનંતિઓ એ બરેસ
કાન પર શેખ ટુંકવા જેવું થયું છે! આગ
દિંદો અંતરઆત્મા ખદમતો રહ્યો છે. મસા-
વાનો ચર ઉગળ રહ્યો છે. ને ચીનમાં તો
ચાંગની સરકારને સામ્રાજ્યો વચ્ચે કવાર-
નાંખ ખાનારની બાને ધરની લકાઈ. ખંકર
સુદની જગ લકાઈ રહી છે. એમ આજે તો
દેર દેર બડકા દેખાર્થ રજા છે. એસિવાની
સુલમી પણ દદ કરવાના રીયા પ્રપતોની સામે
કાંનિના બડકા આગ દેખાર્થ રજા છે. ત્યાં
સુધી જમત પર સામ્રાજ્ય છે અને ગે.સોએના
નાકમાં ગોરપણાની મંથ છે ત્યાં સુધી બાની
ધુરીજવાઈ હોળીઓ તો આપુજ-રહેવાની. શાંતિને
મારે તો દહ આપણે સેંકડો પરસ તપ કરવું
પડશે!

જમતમાંથી લકાઈ ગણ પણ 'નગી નગી'નો
ગેમ મથો નથી. દહ દિંદોના ખૂણે ખૂણામાંથી

‘કાપડ નથી’, ‘અનાજ નથી’ની ધૂમ સંબળાય છે। દહા દિંદે રક્ષણ ધારે ગયો નથી। દહા કાગળ નીચમન ગયું નથી। દહા બટાકા નીચમન ગયું નથી। દહા થોડાને ખાવાના ચણા કે ભેંસને ખાવાના કપાસીઆ મળતા નથી। દહા છુટથી દૂધ મળતું નથી। દા દૂધમાં પાણી મળે છે, પણ પીવાના પાણીનો તો તોટાજ છે। રહેવાને ઘરો મળતાં નથી। દહા ટ્રેનોમાં મુસાફરી કરનારને શાંતિથી બેસવાની જગ્યા મળતી નથી. અને છતાંય દિંદેમાંથી ‘અનરાત્રિ નભે ૮ કરોડ કલ્પેય’ ગયા છે. ‘ઘરનાં છેકરાં ધંટી ચાટે અને ઉપાધવાને આરો’; તેમ દિંદેઓના બૂખમરને તો કાંઈ જોતું નથી ને યુરોપને ઉગાદવાનાં દાન પડેલે દેવાઈ રહ્યાં છે. દિંદે ચક્રાર ‘પરકે બાણે મોટો લાગે’ કરવા કે ‘દર્યાઈની દુકાન પર નાની કા ફાનેદા’ પડાવાં એકે છે. બગળના દુકાન ને બૂખમરાના ઓળા દહા શમ્યા નથી, ને અમેરિકા તો માથાનું મથું. દહે છે કે ‘જો દિંદેના સર્જાંગ પુરાંતમાંથી અડધી રકમ દૂધ કરો તો અમે ચિત્તને સોન ધીરીએ.’ દિંદેના હેતના કટકાઓ કેવા કેવા છે ને દિંદે જોતું રહ્યું? ‘આપ મુલા વિના સ્વર્ગે ન જવાય’ આટલાટલું ચિતવા છતાં દિંદે એકતાની સુઝ પડતી નથી. ‘વિનાશ કાળે વિપરિત બુદ્ધિ’

* મુગસગાનોમાં લીમણું રચાન મળજૂન ચતું નાય છે એનો દીવા જેવી સ્પષ્ટ વાત છે. સુંદણી ફંડમાં ગરીબ મુગસગાનોએ દિવ બોક્ષીને નાણાં આપ્યાં છે. હોટલવાળા કે પાન-બીડીવાળા, થોડામાડીવાળા કે સરમાસિયાવાળા, મીઠા મગૂર કે બૂપાસિયાવાળા વગેરે અનેક સુંદણી ફંડમાં ફાળો આપી લીમ સુંદણી ફંડને ધરખમ બનાવ્યું છે; પણ દવેજા જેવાનું

છે, ‘જોડે ઉદર ને ભોગવે ભોરીંગ.’ તેમ સુંદણી ફંડમાં ગરીબોએ જન ધરી નાખી અને ધારાસભાની ખુરશીમાં મૂકીવાદીઓ મોટર ને વાડી અંગકાયાળાઓ પોતાની આદત પ્રમાણે ધુસી ન જાય એ જોતું. લીમ પાર્લમેન્ટરી બોર્ડનું કાર્ય છે। સ્વયંવરનાં જગ એક કન્યાને વરવા અનેક વરો છતી કાઢીને તૈયાર થાય છે; તેમ લીમની રીપીટ પર સુંદણા અનેક બીજા વરોને ત્રીજા વરો તૈયાર થવાના. દવે સેવાના ટોચ, જોડેશોરથી વાગવાનાં, અને રમની સેવાને મળતું સ્વરૂપ આપવાનું. નવાં મોંડાંઓ પણ દવે એકકામાં અપવા તૈયાર થવાનાં. માટે લીમ પાર્લમેન્ટરી બોર્ડ એવાની કુટપટીથી માપીને કાર્યના સર્વોચ્ચસ્થી તપાસ કરીને પછીજ લીમના વરરામ્નએને પરજવાનો પરવાનો આપેલો. ‘પરજુનું ને પડકાઈ કરી’ તો સીને મમે પણ પરજુનારનું હેલ્થ સર્ટિફિકેટ જોવાનો કે પડકારીની પણ લાયકાત જોવાનો દવે સમય આવી લાગ્યો છે.

ચંડા વખતમાં ચીધરાનો પણ વાધ બની જાય, અને હોરડીનો પણ સાપ બની જાય એ સંબંધિત છે. લીમના ચંડા પ્રવાહમાં પણ એમ બની રહ્યું છે. આગેવાનોએ હાથ નીચેના બેઝગામ માણસોને રોકવાં ઘટે કે બીજા પક્ષે ને ભાંડવાથી કામ બનવાનું નથી પ્રેમ અને મીઠા વર્તોચ્ચીજ કામ બને. બોક્ષનારાઓએ છજા અને લખનારાઓએ કલમ પર કાપુ રાખેલો રહ્યો. જોશમાં ને જોશમાં ઘણી વેળા ન કરવાનું ધણું થઈ જાય છે. વિનય ને વિવેકની દહમાં રહી પ્રમાણિક રિવાજ નોંધાવો એમાંજ માનવતા છે. કોઈપણ પક્ષ સુંદણી જંગના વંદેશોરનો ફામ બેઝવામાં મગમની શાંતિ ન મુલાવે અને પોતાની ઇન્સાનીયનને મમે તેવા સંજોગોમાં અળગી ન કરે એમાંજ તેની શોભા છે.

ઐઠમ બોમ્બ શેઠ્યા પછી અમેરિકા ઘણું
 ગેલમાં આવી ચડ્યું છે ને એ બોમ્બની રાક્ષિ
 ઉપર તેને કંઈક ધમકા પણ આવી ગયો છે.
 રશિયા એવીજ કોઈ બંધકર વસ્તુની શોધમાં
 પડ્યું છે કે જે ઐઠમ બોમ્બને પણ મ્દાન
 કરે. યુરોપમાં વિદેશી પ્રધાનોની પરિવર્તમાં
 ભંગાણ પડ્યા પછી સંશયો વધી રહ્યા છે,
 જાણે એક તરફ પૂર્વ યુરોપમાં રશિયાનો ઝુલ્મ,
 અને પશ્ચિમ યુરોપમાં શ્વિટ્ઝરલેન્ડ સુધી રચાતો
 હોય એમ બાસ થાય છે, ને અમેરિકા ચોતાનો
 જુદોજ એકો જમાવવા મથન કરેલું જણાય
 છે. કોઈને સાતિની પડી નથી. દરેકને ચોતાની
 રોડી પર ઘણ ખેંચતી છે. શ્વિટ્ઝર-અમેરિકાની
 વહેપારી હરીફાઈમાં જગત પર કરવત મુકાઈ
 રહ્યું છે પણ કુદરત તો કુદરતનું કામ કરેજ
 જાય છે. યુરોપમાં જગ કરતા પણ વધુ ક્રાંતિજ
 ભૂખમરો ડોહીયાં કરી રહ્યો છે. કાલનું જગત
 પર સત્તા જમાવવાનાં રવખાં સેવતુ જર્મની
 આજે ભૂખના ખરપરમાં હોમાવાનાં ચિન્હો
 જણાઈ રહ્યા છે. જગત છતાંયે મોં મરકાવતી
 સત્તાઓએ હવે જગતના ધરતર પટેલ થતાં
 પહેલાં એ ભૂખના દુઃખનું નિવારણ કરી જગત-
 શાંતિ સ્થાપતી એ એમની પહેલી ફરજ છે.
 વિગત પ્રાપ્ત કરવો તો રહેતી વાત છે પણ
 વિગતને હજામ કરવોજ મુશ્કેલ છે. જેમ મોટા
 ઉદરને ગળી જતાં ગમ્મ વિનાના સાપને જેવી
 ઉદર પીડા થાય છે. તેવી ઉદર પીડા વિગ
 સત્તાઓને. મતાવી રહી છે. જો કે હજમ કર-
 વાની કળા અને હજમીવાતની ગોખીઓ તો
 એમને બનાવતાં આવડે છેજ પણ એતો ખરજ
 છે કે 'જીવ મેળવતી રહેલ છે નિભાવતી
 મુશ્કેલ!' ઈશ્વર જે તરતજ ન હોય તો એમને
 સદ્ગુહિ આપવાની પ્રાર્થના સાંભળે એવી દુઆ
 સિવાય આપણે અપંગ દિંદીઓ બીજી કરી
 પણ શું શકીએ?

મદાગાસ્કરમાં મનસ મડળની પ્રવૃત્તિએ
 હવે ખુબ વેગ પાળી રહી છે. મુશાવરતી લોક
 પ્રિયતા ઐઠવી વધી રહી છે કે હજમરેની
 સંખ્યામાં વૈશ્વકોને નિરાશ થવું પડે છે. તેના
 સ્પષ્ટ પુરાવારૂપ મહા શુ. મ. મંડળનો છેલ્લો
 સુરત ખાનેનો મુશાવરો ગણાય. આમ જનતા
 મુશાવરામાં હેસિયી ભાગ લે એ તો દેખીતી
 વાત છે, કારણ કે એમાં એવું આર્થિક તત્વ
 છેજ, પણ સંસ્કારિતોના બારથી લાભમેક્કા
 વિદ્વાનો પણ હવે એમાં હોંસથી ભાગ લઈ
 રહ્યા છે. અને કાલ સુધી મુશાવરાના નામથી
 સમાતા અને નાકનું ટીચકું ઉચું ચઢવતા
 ગાનવીઓએ એમાં રસ લેતા થયા છે. મુશા-
 વરાના નામની બડક હવે ભાંગતી જાય છે,
 તેમ તેમ મુશાવરાના સંચાલકોએય કડક ધોણ
 રાખી હવે ફરિઓની કૃતિઓકેગર સેન્સ-શીપ
 બેસાડવાનો સમય આવી લાગ્યો છે. હવે
 ઉમતાઓને ઉનેજવાનું ખડાનું ચાલી શકે
 એમ નથી. કારણ કે ઉગતપ હવે તો ખાસ
 પ્રોડ થઈ પાંચતી રહ્યા છે. કારના તપા-
 શનું કડક ધોણ નક્કી થયા પછી કોઈને
 આંગળી ચિંધવાનું રહેશે નહિ. બાકી મંડળને
 પગમર કરવા તો મંડળની પ્રચાર કમિટી
 કમર કરીને મેદાને પડી રહી એજ. સમયેની
 સંખ્યા વધતી જાય છે; તેમ તેમ મંડળને
 પામવાના કોડ પણ વિવિધતા જાય છે આર્થિક
 રિયાન થવું ગમખૂત થતાં મડળ સદિયની
 દિશામાં બીજાં કમમાં પણ બરે અને મક્કમ
 પણે બરે એ ઇચ્છવા ચોગ્ય છે. પ્રચાર કમિ-
 ટીનો હાલનો ઉત્સાહ એાસરવો ન જોઈએ;
 બાકી ચુર્ચરાતમાં મક્કમ રચીકોનો તો મુકાબ
 છે જ.

પ ય ગા મે ઇ દ !

: સંભળાવનાર :
“ખામોશ” કૃતિયાણી.

“લોકો કહે છે, કામે ઇદ છે.....દરો, અને શું?” તેણે અદ્વાય વેદુઃ અને ફરી કહેવા લાગ્યો. “જ્યારે દિલ્લિ તુડી ગયું હોય, ત્યારે પછી કંઈ કેવી?.....હા!.....હા!.....એટલે ખુશીનો દિવસ; પરંતુ કોના માટે?.....આહ! જ્યારે દિલ્લિમાં ખુશીનું નેમજ ન હોય, ત્યારે પછી ઇદ કેવી રીતે મનાવવી? કોણ મનાવે?.....પાગલ.....હા, આ લોકો પાગલજ છે.....ગસ એક દિવસનો આનંદ! તેમાં આટલી ખુશી?કહેવામાં આવે છે કે, આજે ઇદના દિવસ છે.....આનંદો ઉજવવાનો દિવસએવકૂફો કયાના.....આપણે પણ કદિ ખુશીઓ વડે ખેલી શકીએ છીએ? કદિ નહીં.....કદાપિ નહિં.....આપણને શો અધિકાર છે કે, ઇદો મનાવીએ તથા આનંદો ઉજવીએ?.....આપણે તો ગુલામ છીએ.....ગુલામ!.....ગુલામ દેશના પ્રજાજનો!.....ગુલામોની ખુશી પણ કદિ ખુશી થઈ શકે છે?.....ગુલામો પણ કયા ઇદ ઉજવી શકે છે? શું તેઓને આ વાતનો અધિકાર પ્રાપ્ત છે? ગુલામ શું અને ગુલામની કંઈ શી? જુદા આનંદો કદિ ખુશી બની શકે છે? જુઓ માહું ન લગાડતા.....સાચી વાત સદા કડી હોય છે. જેની રીતે ખોટા હીરાની ચમક તમારી આંખોને સંતોષી નથી શકતી, તેવી રીતે કૃત્રિમ આનંદોની ખુશાલી તમારા ચક્ષુઓને ઠારશે નહિં! એવીજ રીતે જુદા આનંદોના પ્રદર્શનોથી તમારું દિલ નથી ભરાવાનું.....આજાદો મનુષ્યની સર્વોત્તમ ખુશાલી છે...ગુલામો કદિ કંઈ નથી ઉજવી શકતા. અને મનાવે કેવી રીતે!—જ્યારે ઇદ તેઓના માટે ન હોય!”

ઇદ ગુલામોના માટે નથી; પણ સ્વામીઓના માટે છે. તમે તો ગુલામ છો, તમે ઇદ નથી ઉજવી શકતા...જે તમે ઇદ મનાવવી ચાહો છો.....જે તમે પણ ઇદના વાસ્તવિક આનંદો વડે છુદ્ધ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખો છો; તો જાવ, પ્રથમ નિજના દેશને આજાદ કરો.....ગુલામીની જંહોરેને તોડવાની કોશિશ કરો. તમારી સાચી ઇદ તે દિવસે મનાશે, જ્યારે તમે એક આજાદ દેશના પ્રજાજનો કહેવાયશો. નહિતર ઇદનો વિચાર દિલમાંથી કાઢી મૂકો.....ગુલામોને ઇદ મનાવવાનો કશો અધિકાર નથી. મારો આ સંદેશો તમારા સ્વદેશ-જનોને સંભળાવી દો!!!

(ઉદ્દે ઉપરથી)

ઇદે કુખી

ઇદે કુખી આવી શું સાથે લઈ? બહિ કરો તાજ સ્વ માથે લઈ? પૂંજને તેડી પિતા જે કયાં ગયા? સાથમાં કાતિલ છરી હાથે લઈ?!

વાત જેની સર્વજ્ઞ ચર્ચાય છે; ગાન જેના લોકો આજે ગાય છે.

શું કહે કું વર્ણન કિસ્મત માસમું; શું કહે પિવરણ ખુશના દસનું. જે તને સાંભળવી છે આ વાત તો; નેહ લે પાનું તું કો' હતિહાસનું.

જેને વાંચી દિલમાં આનંદ થાય છે, ઉર-ઉમંગો ઉર મહી ઉમરાય છે. તેના જેવી આજ કો' વ્યક્તિ નથી; જેણે પ્રભુની કરી ભક્તિ-નથી. કોણ નિજના પુત્રના કોમળ ગળે-ફેરવે કાતિલ છરી?—શક્તિ નથી.

એમ તો પ્રતિદાસ કહેતો જાય છે, પણ તને ‘ખામોશ’ કંઈ સમજાય છે?

“ખામોશ”

કવિતા અને કવિતાનું ધોરણ

“સાબિર” વટવા.

હિંદુસ્તાનમાં પ્રચલિત ભાષાઓ, ઉર્દૂ, હિંદી, મરાઠી, બંગાળી ઇત્યાદિના કાવ્ય સાહિત્ય કરતાં ગુજરાતી કાવ્ય સાહિત્ય જોઈએ તેટલું વિકાસ પામ્યું નથી, એ વાત નિર્વિવાદ છે. એણે આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ તો દૂર રહી, હજી રાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ પણ મેળવી હોય તેવું આપણી જાણમાં નથી. ઉર્દૂ, બંગાળી, અને મરાઠી કાવ્ય સાહિત્યનાં ભાષાન્તરો અને રૂપાન્તરો ગુજરાતીમાં થયાના અનેક દાખલાઓ છે. પરંતુ એવીજ કે દેશીય ભાષામાં ગુજરાતી કાવ્યોનાં રૂપાન્તરો કે ભાષાન્તરો થયાનો દાખલો જ્ય-હોજ મળી આવે છે. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિના આધારમાં જોતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે, ગુ. કાવ્ય સાહિત્યે કે આકર્ષક ભૂમિકા સર કરી નથી. જ્યારે ગુજરાતી પાસે એની ભાષાના વિહારો, અને વિચારકોની ખોટ નથી. છતાં એની આ પાંગળી દશા કયા કારણો પર અવલંબિત છે તે શોધવું આવશ્યક થઈ પડે છે. ગુજરાત પાસે ઉર્મી નથી? ભાવના નથી? ભાષા નથી? વર્ણનની પ્રતિભા નથી? જ્યારે આ સઘળુંય છે તો પછી કઈ વસ્તુની ખોટ છે કે જેણે ગુ. કાવ્ય સાહિત્યને રાષ્ટ્રીય ખ્યાતિથી પણ વચિત રાખ્યું છે?

કહેવાય છે કે, ગુજરાતી ભાષા, વાકાનું બંધીત છે. ‘શું શાં પૈસા ચાર’ જેવી કહેવત એને લાચ પાડવામાં આવી છે. એ કારણ અને ખોટ અમુક અંશે માની લઈએ તો પણ વિચાર કરતાં દેખાઈ આવે છે કે, મરાઠી ભાષા, અને બંગાળી ભાષા પણ એવીજ વાકાનું બંધીત છે. કેઈ કહી દેશે કે, ગુજરાતી ભાષામાં એવો જોખમદાર પ્રવાહ નથી. આજથી ત્રણ ચાર દાયકા ઉપર કદાચ તેમ નહિ હોય.

પરંતુ આજે તો કેઈ પણ ભાષાનો અભ્યાસી જોઈ શકે છે કે, ગુ. ભાષા પ્રવાહ, અને વર્ણન શૈલીમાં હિંદની અન્ય ભાષાઓના મુકાબલે ઉભી રહી શકે તેટલી પ્રગતિ સાધી શકી છે. આ દવાની દર્શક માટે વર્તમાનપત્રો, અને અન્ય ગુજરાતી સાહિત્યક કૃતિઓ સર્ગર્વ હજી કરી શકાય તેમ છે.

એક બીજી વાત પણ ધ્યાન ખેંચે છે, ધારો કે, ગુજરાતી ભાષાના વાંચક વર્ગની ઉણપ પણ એનું કારણ હોય; ના, પણ તેમ નથી. આજે ગુજરાતી વાંચક વર્ગની પણ ખોટ નથી. ગુજરાતી ભાષા પણ અન્ય પ્રાંતિય ભાષાઓ જેટલીજ બધે તેમનાથી પણ વધારે વંચાય છે, લખાય છે. ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ યતા વર્તમાનપત્રો, સામયિકો, અને પુસ્તકોની યાદી તપાસીએ તો આપણને આ વાતની પણ ખાતરી થઈ જશે કે, બંગાળી તેમજ મરાઠી ભાષા કરતાં ગુજરાતી ભાષા સંતોષ લઈ શકાય તેટલી હદે વંચાય છે અને લખાય છે.

ઉપર વર્ણવ્યા તેવા કેટલાંક કારણો ગુ. કાવ્ય સાહિત્યની રાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ માટે વાધક નથીજ એ વાત નિર્વિવાદ છે. છતાં પણ ગુ. કાવ્ય સાહિત્યની રાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ માટે વાધક એવાં કેટલાંક કારણો છેજ એ માનવું પડે છે.

એક કારણ તરીકે કહીએ કે ગુજરાતી કવિ પાસે પોતાના માનની ફાંકડી રજુઆત નથી. તો તે પણ અમુક અંશે ખોટું નથી. તેમજ કહેવામાં આવે કે, ગુજરાતી કવિઓની વાકાબંધીઓની આ મોકાણ છે; તો તે પણ સાચ કાઠી નાખવા જેવી વાત નથી. તમે અમુક સામયિકો, વર્તમાનપત્રો, અને પ્રકાશન સંસ્થાઓ દ્વારા પ્રગટતા કાવ્ય સાહિત્યને અવ-

લોકો તો સ્પષ્ટ થશે કે, કેટલાંક ચાલ્યા આવતાં નામો સિવાય જાણે નેમને અન્ય કોઇથી કંઈજ લાગતું વળગતું નથી. મને કહેવા દો કે, આપણી આજ મનોદશાએ શુ. કાવ્ય સાહિત્યની બારે દર્શા કરી છે.

આ, અને આવાં કારણો કંઈ મૂખ્ય કારણ ન હોયી શકાય, બંગાળી અને મરાઠી ઈત્યાદિ ભાષાના કાવ્ય સાહિત્યને પણ આવા કારણો વળગેલાં છે. છતાં તેમને રાષ્ટ્રીય કે આંતર રાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ પામતાં તે કારણો રોકી શક્યાં નથી; તો પછી શુ. કવિતાનેજ રોકી રહે તે ગાનવા માટે ત્યારે થઈ જતું તે જરા વિચારવા જેવું રહે છે. અલખત એવુંજ કંઈક હોયું જોઇએ કે જે હિંદના બીજા ભાષાઓના કાવ્ય સાહિત્યને લાગતું ન હોય અને તે માત્ર શુજરાતીના કાવ્ય સાહિત્યને લાગુ પડતું હોય.

એકાદ, શુજરાતી કવિતામાં કવિતાનું ધોરણ નથી. એટલે કે, હજી શુજરાત કવિતાના ખરા હાલને પકડી શક્યું નથી. એણે સાત્ત્વીયતાના, ભાષાડંબરના, નિત નવા પ્રયોગોનાં આજ દીન સુધી ચોંધરાં ફાડ્યાં છે, એમ કહેવામાં હું શુજરાતને અન્યાય કરતો હોઉં તો તે ક્ષમા કરે. અનુકરણ અને અનુસરણ પારસી પ્રસાદી તરીકે ભણે એણે સોનેટની માલ યાત્રી નાખી હોય, નવોત્પાદનની ચકચકતી તરવીર તરીકે, પૃથ્વી અને ત્રિશ્રોવમનજિનાં પોલા વાંઝાવાળી ચુરોસા નામની મૂકી હોવા છતાં એના આ પ્રયોગો અને મંથનો 'પરપ્રાંતિય' આકર્ષણ જન્માવી શક્યાં નથી. બસકે, ખુદ શુજરાતગાંજ શુજરાતિ કવિતા તરફ જનતાની આજ અને ધૃષ્ટા જન્માવી શક્યાં છે. શુજરાતની આવી કવિતાઓ આજે કોઇ માતું નથી, કોઇ સંભારતું નથી. મનના વિલાસ માટે, કે સાહિત્ય બૂખમાં મરે તેવું જમી પેટ બરી લેવાની દ્રષ્ટિ

વાંચી ફેંકી દે છે. એને કોઈ વર્ણવતું કે ચર્ચવું નથી. કારણ એમાં કવિતાને ઉદ્દેશ અને ધોરણ નથી. કાં તો માત્ર વર્ણનાજ વર્ણન છે, ક્યાં ઉપદેશ અને ભાષાડંબરનાં બારે પાણીઓ છે, જે જનતાના હૃદયમાં પુષ્પોની જેમ વસી જવા કરતાં, જનતાનું માથું ફેડવામાં અને બેજી પકવવામાંજ કામ આવે તેમ છે. જનતા પોતાનું માથું ફેડાવવા અને બેજી પકવવા માંગતી નથી.

ત્યારે, એકજ વાત વિચારવાની રહે છે. કવિતાનું હાઈ અને ધોરણ છે શું? એના બંધારણની સુંદરતા અને સુધકતા તેમજ વર્ણન અને શૈલીમાં રહેલું ગૂઢ તત્ત્વજ અને માનવતાના શિષ્ટ પદ્ધતિનો ઉદ્દેશજ સઘળા વાસ્તવિકતાઓ અને મૌલિકતાઓનું ચિત્રણ એજ કવિતાનું હાઈ અને ધોરણ છે. આપણી છંદોબ્ધ કવિતા એ હાઈ અને ધોરણને પકડી શકી નથી. આપણા પોંગળશાસ્ત્રે કવિતાને કવિતા કહેવા દીધી નથી. આપણે ભાષાનું ખૂર્ણ ખૂર્ણ રોકાણ કર્યું છે. કવિતાદારા આપણે ભાષાને વિકસાવી જાણી છે. ભાષાદારા કવિતાના વિકાસની કાળજી ગ્રાપી નથી.

ત્યારે બંગાળી, અને મરાઠી ઈત્યાદિ ભાષાઓમાં બંધારણની પુરાણી ધરોતે પુરી અવનવા હૃદયગમ પ્રયોગોદ્વારા કવિતાને માનવતાથી સ્પર્ચતી બનાવણ છે. આપણે પણ આપણને અનુકુળ એવી બંધારણીય તર્જો, અને મેળો દ્વારા કવિતાના ધોરણને અપનાવીશું ત્યારે અચિત શુજરાતી કવિતા પણ હિંદ વ્યાપી કવિતા બનશે.

ધોરણને જાણવા માટે આપણે જરા પૂર્વ પશ્ચિમના વિચારકો અને વિવેચકોનાં વિચારો તપાસીએ કે તેઓ કવિતાને કયા ધોરણે મૂલ્યે છે, કવિતા માટેના આ નીચે દર્શાવેલું છું તે

મંત્રણા આપણને ગઝલની શુદ્ધી શુદ્ધી બેહોરા, અને પ્રયોગોદ્ધાર સાંપડી શકે તેમ છે. ગઝલ વિશેની તે પુરાણી માન્યતા કે એ સ્ત્રીઓ સાથે વાતચીત કરવાની કળ છે, એમાં આજે ઝાઝ પણ માનવું નથી. કદાચ સેંકડો વર્ષ ઉપર એની ઉત્પત્તિ એ રીતે ઘટ હોય પરંતુ આજની ગઝલ માટે સિવદૂત બેહોરાજ દિંદી શુદ્ધી શુદ્ધી ભાષામાં કાવ્ય સાહિત્ય માટે પ્રયોગીય છે તે નિર્ણય છે. મહારા આ શબ્દોચ્ચાર સામે, જેને વાંધો હોય તે મરાઠી, દિંદી, બંગાળી છતાંદિ કાવ્ય સાહિત્યનું ધેરણ અને બંધારણ તપાસે કે તે કાનાથી મેળ ખાય છે.

હવે આ લેખને યોગ્ય પૂર્વ પશ્ચીમના વિદ્વાનોના મંત્રણો ટાંકી પુરા કરીશ. અને ભવિષ્યમાં ઈન્દ્રા આદ્ય બતાવીશકે આજના ગુજરાતી ગઝલ કાવ્યોમાં કવિતા વિશેનું એ દાર્ઢ અને ધોરણ ગુજરાતની કવિતાઓના મુખ્યભે ગઝલ પ્રયામાં વધુ હદ સુધી જળવાય છે.

માનવ કેળવણી માટેના વિચારકો તો એક-મત છે, તેઓ શિષ્ટતાનું ધોરણ, આત્મનું પોષણ અને શુદ્ધિકરણ, તેમજ સ્વચ્છતાની ખી-મવણીને શિક્ષણનું ગૂઢ તત્વ લેખે છે. અને માને છે કે, ઉપરોક્ત વસ્તુઓ માટે મૂખ્ય બાગ કવિતા બજવી શકે છે.

કવિ બનાવે અને અનુભવોનો વૃદ્ધિકરણ-કાર હોવો જોઈએ, પદાર્થનું મિશ્રણ (શબ્દમિશ્ર) તે કવિતાનું મૂખ્ય લક્ષણ છે. સ્વાતુભવની ભૂમિકામાંથી ક્લીત ચતાં સિદ્ધાંતો અને સુત્રોનું હૃદયગમ ઉચ્ચારણને કવિતામાં મૂખ્ય સ્થાન છે.

કવિતા એ કદ નરી વાસ્તવિકતાનું નામ નથી, પરંતુ વસ્તુને વિચારોના શૃંગારો અને ઉપમાઓના આશુપણોથી દીવાળી રજુ કરવાની કળ એનું ખાસ લક્ષણ છે. ભાષાનું ડંબર કે, વૈષાદણુદ્ધાર વિચારોને નિરસતાની હદે લક્ષ

જતી રચના કરતાં સરળ અને સોદી, સચોટ અને સુરસ શૈલીમાંની કવિતા વધુ ચોખ્ખે છે.

મધ્યુઓલેન્ડ પછી કવિતાને જીવનની સુખ-રણ, અને વિચારણા, તેમજ વર્ણનાવધી માનવાના વિચારો વધુ પ્રમાણમાં ફેલાતા મળ્યા.

કવિતા એના સ્વભાવમાં જ કામ, સખાજ અને દેસના વાતાવરણનું દર્પણ છે. કવિતા હૃદયમાં કવિતાનો જન્મ સારે થાય છે; બધારે એનામાં વિચારો અને ભાવનાઓ બને જાય છે. કવિ ક્યારેક એ બનેને દરેણી દરેણીને જમાવી શકે છે.

એકન કહે છે કે, કવિતા જીવનનું એક સૌંદર્ય નિર્જર વર્ણન છે. જાતે પછી તે નરી કલ્પનાજ કલ્પના હોય.

મધ્યુઓલેન્ડ કહે છે કે, કવિનો કમાથ એની ભાવના સંજ્ઞાનાં સંજ્ઞનમાં રહેલી છે. સ્પષ્ટ થાય છે કે, કવિતા બનાવે અને વર્ણ-નની શબ્દશ વાસ્તવિકતાનું નામ નથી, પરંતુ બનાવેના વર્ણનની ભાવવાહી અને ઉર્મિપ્રધાન શબ્દાવળીની સુંદર માળેનું નામ છે.

કવિતાને માત્ર પદ્યનું કે બનાવનું ચિત્રણ માનવું ભૂલભાડું છે. બનાવ કે પદ્યોવલોકન દ્વારા હૃદયમાં આત્મ, વિષાદ, આશા, નિરાશા, આશ્ચર્ય અને અશ્ચર્યનાં જે ભાવો માનવહૃદયમાં જન્મે તેનું સચોટ વર્ણન તેજ કવિતા છે.

‘કવિતા પ્રાસાનુપ્રાસ યાદી વર્ણન છે. તે કળાત્મક રીતે બુદ્ધિ અને વિચારોને તત્ત્વગાન સાથે સાંધી આપે છે.’ ડૉ. જોનસન.

‘કવિતા, સાહિત્યનો એક ઉચિત પ્રકાર છે. એનો એક માત્ર ઉદ્દેશ ઉર્મિ જાણ. (જાંચડો છે.) નરી સત્યતા નથી.’ કાંઈ.

‘કવિતા-સત્ય, સૌંદર્ય, અને કુદરત સાથે પ્રેમનો સાક્ષાત્કાર છે. એને વિચારો, અને ભાવનાઓની રંગ હોરીઓથી આંકવામાં આવે

છે. એની આપામાં માપ અને મેળ મળવવામાં આવે છે.' સોહંટનું પુસ્તક મેજનેશ એન્ડ ક્ષાન્સ.

'કવિતા'-શબ્દોના વપરાશનું નામ છે. એનો વપરાશ કે જેનાથી સાંભળનાર ઉપર અસર થઈ જાય. ચિત્રકાર રંગના વપરાશથી જે કાર્ય કરે છે તે કાર્ય શબ્દોદ્ધાર સંપૂર્ણ કરી આપવાનું નામ કવિતા છે.' એન એસે ઝાંત, મિસ્ટન.

'કવિતા-કોષ' બનાવ અગર દ્રશ્યને સચોટ, સૂરેખ, અને અસરભર્યા શબ્દોમાં વર્ણન કરવાનું નામ છે.' પોએટ્રી ઇન જનરલ.

વિચારોની ભાષાનું નામ છે. 'શૈલી-એ ડિકેન્સ ઓફ પોએટ્રી.

'માનવ અને કુદરતની પ્રતિજ્ઞાપનું' નામ કવિતા છે. કવિતા-રોડી ન રોડાવ તેવી ઉર્મિ-ઓનું હલકાર્ધ પડ્યું છે.' વડેસવર્થ, લીરીકલ-પ્રોપાઇસ.

કવિતા જીવનની વિવેચના છે. અમૂક સિદ્ધાંતો નીચે કે જે, કવિતા સાથેની વફાદારી અને કવિતાના સૌંદર્ય ધડતર માટે નિયંત્રિત કરવામાં આપ્યાં છે! મપથ્યુઓરફેડ-સ્ટડી ઓફ પોએટ્રી.

'ગાતા વિચારોનું' નામ કવિતા છે.' કાર્લાઇલ. કવિતાનો સાક્ષાત્કાર શબ્દો છે. અને તે સૈદ્ધર્થ તરફ આંખોમાંથી જન્મે છે. ઓડગર એલન પો. પોએટ્રીક પ્રીન્સીપલ.

કવિતા-જીવનના વળાંકોનું નામ છે. તે અમારી કદપીત જગતના પદાર્થો, ભાવનાઓ. અને વિચારોની સમ્પ્રદાયની છે. આલફ્રેડ-ઓરટન, હુમન ટ્રેન્ડી.

કવિતા સપ્રમાણ અને સુમેળ વિચારોની ભાષા છે. જે સ્વભાવ, પરિસ્થિતિ, વિચારો, ભાવનાઓ, અને જીવનના ભિતરને પ્રત્યક્ષ કહે છે. એ. સી. સ્ટોડમેન, તેયર એન્ડ એ લીમેન્ટ ઓફ પોએટ્રી.

એમ. એમ. પી. રાંદેર

(સાલાર સ્વીકાર)

જોહાન્સબર્ગ (સા. આફ્રિકા)થી હા. મી. ઇરમાઇલ ગોલ્ડમ્મદ રાવત બી. એ., એમ. એલ. બી.

પી. શી. પે.

૧-૫-૦ બ્રોડવે હાઉસ

૬-૦-૦ આગદ મુસાજી એન્ડ કો.

૧-૧૦-૦ બાઇ બાઇ બાઝાર

૦-૧૦-૬ અબ્દુલગફુર અલી

૧-૧-૦ એ. કે. બાગર

૧-૧૦-૦ હોલીવુડ હાઉસ

૧-૨-૬ અહમદ અમેજી

૧-૧-૦ મુસા ઇસાકજી

૩-૩-૦ એ. એમ. નાનાભાઈ

૧-૧-૦ એ. એમ. સીદાત

૩-૦-૦ હાજી હરમાઇલ મગેરા

૦-૧૦-૦ રશીદ મીયાં

પી. શી. પે.

૦-૧૦-૦ મોલવી કાજીઆ

૧-૧-૦ અહમદ અલી એન્ડ સન્સ

૦-૧૦-૬ સઇદ વસી ઉસ્લાહ

૩-૩-૦ એ. એમ. કાઝી

૩-૦-૦ ઇસમાઇલ નવાબ

૨-૨-૦ મુસદ્દ મુલામ હુસેન બના

૦-૧૦-૬ ઇસમાઇલ હાજી ઇ. કુવાડીઆ

૨-૦-૦ એમ. એસ. કુવાડીઆ

૨-૦-૦ ઇ. આઇ. પટેલ

૨-૨-૦ એચ. ઇ. કુવાડીઆ

૩-૩-૦ એન. એ. કુવાડીઆ

૧-૦-૦ એ. પારખ

પૌ.શી. પે.

- ૦-૧૦-૬ ઇ. એમ. દેરાઇ
 ૧-૦-૦ મીર લેધર વર્કસ
 ૧-૦-૦ ઇ. એમ. એખલવાયા
 ૧-૧-૦ અહમદ સુલેમાન
 ૩-૩-૦ અહમદ સીદાત
 ૨-૨-૦ અહમદ હાજીમ પટેલ
 ૩-૦-૦ અહમદ હસન લહેર
 ૩-૩-૦ મોહમદ હાજીમ કોસાડીઆ
 ૧-૧-૦ આઈ. એ. કાઝી
 ૧-૦-૦ મુસા હસન
 ૧-૧-૦ સામેદ હાજીમ
 ૨-૦-૦ સુલેમાન હસિમાઈમીઆ
 ૧-૧-૦ વા. એ. કુતાડીઆ
 ૨-૨-૦ હસન કારા
 ૨-૨-૦ એમ. આઈ. કરોલીઆ
 ૦-૧૦-૬ હુસેનમીઆ
 ૦-૫-૦ એમ. આઈ. વાણીઆ
 ૧-૧-૦ આઈ. એમ. પટેલ
 ૧-૧-૦ એમ. ઈ. બુલબુલીઆ
 ૧-૧-૦ એમ. એચ. વાંઝા
 ૦-૧૦-૦ છત્રાભાઈ
 ૧-૧-૦ કાસિમ હુસેન
 ૦-૧૦-૦ વલીખાન
 ૦-૧૦-૦ વલી એન્ડ સન્સ
 ૦-૧૦-૬ એમ. ખાન
 ૦-૧૦-૬ મુસા હાજીમ બુલબુલીઆ
 ૦-૧૦-૬ રહેમાનખાન
 ૦-૧૦-૦ મીઆ પટેલ
 ૧-૧-૦ મુસાઈ મુનારા

પૌ.શી. પે.

- ૦-૧૦-૦ એમ. આઈ. બાણી
 ૧-૧-૦ અહમદ સાલુઈ
 ૧-૧-૦ મહમદ હાજીમ બિલાખડી
 ૧-૧-૦ ઈ. ઈ. લહેર
 ૧-૧-૦ ઈ. એમ. ટીમોલ
 ૨-૦-૦ હસનઆઈ લોરગત
 ૦-૧૦-૬ એક ગૃહસ્થ
 ૧-૧-૦ બુસુફ હસમાઈમ કોસાડીઆ
 ૧-૧-૦ હાજીમ સુલેમાન
 ૦-૧૦-૬ હસમાઈમ ટકોલીઆ
 ૦-૧૦-૧ મહમદ બુગસ
 ૧-૧-૦ મહમદ વાડી
 ૦-૧૦-૬ અલી મુસા
 ૦-૧૦-૦ હસન પટેલ
 ૦-૧૦-૦ સોની રંદેરવાલા
 ૦-૧૦-૬ મદમદ બદાત
 ૦-૧૦-૬ હસન અમેજી લુણત
 ૦-૧૦-૦ એચ. એ. લુણત
 ૦-૫-૦ મુશામ હુસેન સાલુઈ
 ૦-૫-૦ અહમદ મતવાડીઆ
 ૦-૧૦-૬ મહમદ હસન સીદાત
 ૦-૧૦-૬ હાજી રાવત
 ૦-૨-૬ સામેદ અહમદ
 ૨-૦-૦ હસિમાઈમ નવાબ
 ૩-૦-૦ હાજીમ અમેજી લુણત
 ૧-૦-૦ મહમદ હસમાઈમ બામ
 ૧-૦-૦ ગારડી શેઠ
 ૦-૧૦-૬ એમ. આઈ. રાઈજી

પૌં ૧૦૧-૬-૦ ના કુલે શ. ૧૩૩૫-૧-૦ નો હસ્ટન બેન્ક લી૦, મુંબઈ ઉપરનો

પ્રાકટથી:

રનેહ-રમરણ

(એક પુરાણા ચિત્રને અર્પણ)

હવું નિન બેસવું સાથે અને કરવું હવું સાથે,
હતી ઇચ્છા બ્યક્તિત સાથે જીવન કરવું હવું સાથે;
હૂણીને પ્રેમ-સાગરમાં ફરી તરવું હવું સાથે,
નિગરના આશ-અરમાનો હતા મરવું હવું સાથે.

પરંતુ હસરતો દિલની બધી દિલમાં સમાવીને,
ગયો તું ઠોકરે મારી મને પળમાં બનાવીને.

બનીને અંધ તારા બોલ પર મુજ પ્યાર વહેતો'તો,
તથા હર કામ હું તુમ સાથમાં દિન-રાત રહેતો'તો;
હું કરતો'તો પિના સકોચથી ને કંઈ તું કહેતો'તો,
અને હું લોક-નિંદાને ક્રૂર તુમ કામ સહેતો'તો.

ફરી વિશ્વાસ તારા બોલ પર અંતર તને દીધું,
અને સોંપી દગ્ગરો વાર મોઢું સર તને દીધું.

તું કહેતો'તો હું તારો બાધને તું બાધ છે મારો,
તને હું તું મને લાગી રહ્યો છે પ્રાણથી પ્યારો;
તું મારો થઇને રહેજે હું રહા થઇને રહું તારો,
મને નજરે પડે છે તું મહો અંસાર આ સારો.'

ગયા એ બોલને એ બોલનારો પથ ગયો છેડે,
કરાવી નિત્રનાની જગ મહો હાંસી થયો છેડે.

તને કહેતો'તો મરવાતું તો તું તૈયાર થઇ જતો,
કસોટીએ તને કસનાં સદા તું વાર થઈ જતો;
મુંસીજત-આફનોમાં મુજ જીવન-આધાર થઇ જતો,
સદા તત્પર રહી સેવા મહો એકતાર થઇ જતો.

એ ચાહત ક્યાં ગઇ આજે, એ ઉશ્કૃત ક્યાં ગઇ આજે ?
એ રાહત અર્પનારી દિલને મહબ્બત ક્યાં ગઇ આજે ?

હું તુમને પુછતો'તો 'દારતી શું આ અમર રહેશે ?
મહબ્બતની દિલો પર શું સદા તાઝી અસર રહેશે ?'
તું કહેતો 'પ્રેમથી દિલ આપણા નિરાદીન સમર રહેશે,
પરસ્પર રનેહથી અંતર બિરાદર તરબતર રહેશે.'

સુણી વાણી વિમલ તારી અનેરો પ્યાર ઉમરતો,
જુદા પડ્યું ન બન્ને મીતથી છકરા ઉમરતો.

મને બેચેન-જોષ તું કદી આધી ન રજ થાતો,
મને ખુશ રાખવા તું દર્દીપૂર્ણ આવાજથી માતો;
મને એ યાદ આવી ગય છે જ્યારે-મુલાકાતો,
કરી એ ઝખ્ખ તાજા યર્ધ કરે છે દિલ્લને આધાતો.

એ તારા ગીર્તના સુંદર સરોહો યાદ આવે છે,
હજી વાતાવરણથી 'ગોન' ડેરા નાદ આવે છે.

તને છે યાદ અંતરથી પરસ્પર કોણ દીધાંતા ?
ખિરાદર પાક મહાખતના અમીરસ ધાન પીધાંતા ?
'સન્ના બંધાઈ રહેલું મિત્ર-ગાંઠે' જોણ કીધાંતા ?
મળી સાથે રાખ્ય બહુ આકરા એ કાજ લીધાંતા !

મને નહોતી ખબર પળમાં બધા વચનોને તોડીને,
હો એ દહ દૂર ચારે દોરની અણખૂલ ઊડીને.

તને મારા કસમ દેતાં કહે શું શું ન તું કરતો ?
ઈશારો એક ચાતાં શીરા મુજ ચગ્ગો મહો ધરતો;
વળી નિસ્તોજ મુજ જીવન ગદો તું ચેતના બરતો,
અને તારા કસમ પર હુથે મારી જાન પાથરતો.

નથી આજે કસમ, એની નથી કિમ્મત રહી રજબર,
હતા ને એક અંતર એ મહોં ઝાઝું પડ્યું અંતર.

હતા એ કોણ હીયકારા, ક્યો કોણે સિતમ કહી દે ?
વજૂરી ઝેમ-ગાંઠો કોં, કરી મુજ પર કરમ કહી દે ?
જુદાઈ રંજે-ગમના તું મને બેદો-બરમ કહી દે ?
ન જાણું કેમ નાસે દૂર તું મારા કસમ કહી દે ?

મને આવી ગળી કહેજે અગર કહેવાની કિમ્મત હો,
જિગરમાં યાદ હો બાકી કસમની કોંઈ કિમ્મત હો.

જગત હાંસી કરીને કહી રહું શીટકાર છે તુજને,
ન કિમ્મત રનેહની આંખી શક્યો ધિક્કાર છે તુજને;
હમા વિશ્વાસધાતો પર અતિશય ખાર છે તુજને,
તો ધાતોતો જરૂર બદલો અહો મળનાર છે તુજને.

મહાખત-ઝેમથી 'કિમ્મત' જીવન આબાદ યર્ધ જારો,
તને ગર્બોદ કરનાસ બધા 'બર્બોદ' યર્ધ જારો.

—“કિમ્મત”

મહાન શાહરે

‘અનીસ’, ‘અમીર’, ‘અકબર’,
‘અખતર’, ‘અસગર’, ‘એહસાન’.

અકબરે ઈલાહાબાદી:-સૈયદ અકબર-હુસૈન નામ-‘અકબર’-ઉપનામ, અલ્લાખાદ વતન-જન્મ ઇ. સ. ૧૮૪૧માં-તેમના વડાઓ (સૈયદ અરબ) નિશાપુર ખુગસાનથી ઇ. સ. ૧૨૩૪ માં હિંદુસ્તાન આવ્યાં. પિતાનું નામ સૈયદ તક્રમુલ હુસૈન જે નામખ તેહ-સીલદારના હોદ્દાએ હતા. પ્રાથમિક શિક્ષણ સરકારી નિશાનમાં મેળવ્યું. ઇ. સ. ૧૮૭૦માં હાઇકોર્ટમાં કલાર્કની જગ્યા મળી. પછી કાયદાની પરીક્ષા પાસ કરી જળ થયા. આગળ જતાં તો સેશન્સ જળ પણ ખતી ગયા. ઇ. સ. ૧૮૯૮માં ખાનખહાદુર ખ-યા. ઇ. સ. ૧૯૦૩માં પેન્શન લીધું. શાહશાનો શોખ નાનપણથી હતો. ૧૭ વરસની ઉંમરની ગઝલો ‘કુલ્લીયાત’ માં મૌલૂદ છે. મુન્શી ગુલામ હુસૈન ‘વહીદ’ શાગિદ ‘આતિશ’ લખનવીથી ધરવાહ લેતા. ઇ. સ. ૧૯૨૧માં ૭૫ વરસની ઉંમરે આ ક્ષત્રી દુન્યાથી કૃત્ય કરી ગયા. આજ લગી દુન્યાવાળાઓ તેમને સંબારે છે.

હઝરત ‘અકબર’ પોતાના હઝલ રંગમાં (હાસ્યરસમાં) અન્નેહ હતા. પૂર્વની સંસ્કૃતિના પૂજક હતા. મોડું હૃદય અને વિશાળ દિમાગ હલું, મોગલ સંસ્કૃતિ તેમની નજરે સમગ્ર ખતમ થઇ, અને હિંદુસ્તાન જોતજોતામાં ગુલામીની ઝંઝરોથી જકામ ગયું. ગુલામ પ્રજાનું એજ ધ્યેય છે કે પોતાના રાજ્યકર્તા-

એની દરેક વાતોનું અનુકરણ કરે. જેથી હિંદુ-સ્તાને પણ પોતાની સંસ્કૃતિને ત્યાગી કઇ પ્રા-થાત્ય સંસ્કૃતિને અપનાવી. ‘અકબર’ એ સંસ્કૃ-તિને અટકાવી શક્યા નહીં. પરંતુ એ જોઈ-તાતાપીળા થઈ જતા, અને એમના હૃદયનો ઉત્તરો એક બંધકર સ્વરૂપ ગ્રહણ કરી લેતો. એ બંધકર સ્વરૂપે આપની શાહરીમાં હાસ્યનો રંગ ઉત્પન્ન કર્યો. પોતાની ખુદ્દિ, કલ્પનાશક્તિ અને દુરના વિચારોથી તેમણે સમાજ પર ઘણા કટાક્ષ કર્યા છે. જો કે દેખાતી રીતે તેમની કૃતિઓ આપણને હસાવે છે પરંતુ ખરી રીતે તો લોહીના આંસુ રહાવે છે. તે એક દુઃખથી ભરપૂર દિલની પુકાર અને કૌમનો અવાજ છે. તેઓ ગઝલ પણ ઘણી લાંબી રચતા જેનો પ્રત્યેક શેગર (પંક્તિ) માર્ગદર્શક ને ગોળું છે. તેમની શાહરીના ત્રણ દીવાન પ્રગટ થઇ ચૂક્યા છે. જુઓ તેમની કટાક્ષથી ભરપૂર પંક્તિઓ:-

“મહબ્બતકા તુમસે અસર કયા કરી,
નઝર મિત્ર ગાઇ દિલ ધળકને લગા.”

“દર અંદ બગોલા મુઝતર હૈ,
એક જોશ તો ઉરકે અંદર હૈ;
એક વજદ તો હૈ, એક રકસ તો હૈ,
જેઝૈન સહી બરબાદ સહી.”

“રિઝામુશન કી શોરિશ હૈ,
મગર ઉરકા અસર ગાયબ,
પલેટાં કી સદા સુનતા હૈ,
ઔર ખાના નહીં આતા.”

“લિખેગા કલકે હસરત દુન્યાકી હિરટરી,
અધેરા હો, રહા હૈ બિજલીકી રોશનીમે.”

“તરક્કી કી નહ રાહોં જો ઝેરે આરમાં નિકલે,
મિયાં મરિનહસે નિકલે ઔર દરમસે બીબીયાં નિકલે.”

“જો રૂનમાછકી રસ્તો પે હૈ મુસર ઇખ્તીસ,
હુ પેગી દરજતે દજ્વાકી ખેડીયાં કબ તક.”

“સુખન સાઝીકી આસોમે” તો
ખામા ઉન્કા શાતિર હૈ.
મગર જો હાલત અસલી હૈ
વહ પખ્લીકપે આદિર હૈ.”

“તહઝીમે મગરખી કી બી હૈ વારનિશ ગઝઝ,
હમ કયા જનામે શેખ બી ચિકને ધજે હુએ.”
“દરગાહ જાનેવાસે હૈં જૈરોંકે સાથ વો,
ધી જલ રહા હૈં આજ તો ધર ધર ચિરાગમે.”

અખ્તર શીરાની:—આપ ખાસ કરીને
રૂમાની સાધરિ છે. ઇતિહાસી નામ મસઉદ
ખુસર છે. પિતાનું નામ મદમદ શીરાની છે.
ઈ. સ. ૧૯૦૫માં ટોક રાજ્યમાં પેદા થયા.
તેમના પૂર્વજો સરહદથી આવ્યા હતા. તેમના
દાદા મૌલવી મદમદ ઇસ્માઇલખાં ટોકના નવાબ
મદમદ અલીખાંના માનીતા હતા. પ્રાથમિક
શિક્ષણ ટોકમાં જ પ્રાપ્ત કરી કોલેજના શિક્ષ-
ણાઈ લાહોર ગયા. શાહરીનો શોખ નાનપણથી જ
હતો. પરંતુ શાહરીની કુન્યામાં ઇ. સ. ૧૯૨૪
થી જ દાખલ થયા. ઇ. સ. ૧૯૩૫માં લાહો-
રથી ‘રૂમાન’ નામે પેપર કાઢ્યું. આગા હથ
કાશ્મીરીએ એક નઝમમાં કહ્યું હતું કે:—

“કહેા આદિદસે કયું હૈ
ધસ કદર ફિરહીસ પર નાજાં.
દરારોં જાતલેં આખાદ હૈ
તખ્તયુલે ‘અખ્તર’ મેં.”

શાહરીની કુન્યામાં આપનો કોઈ દરીફ
નથી તેમની શાહરીમાં રૂમાનીયાત, સંદેષતા,
આનંદ, મસ્તી, જલન અને રંગાર ઉપરાંત
જોશ અને મીઠાશપણું બરેજ છે. તેઓ સંદેષ-

નું વર્ણન સારી રીતે કરી શકે છે. અત્યાર
લગીમાં તેમના ત્રણ સંગ્રહો પ્રગટ થઈ ચૂક્યા છે.
“ખુદાઈ બંરમે” કિસી સૌકી જુસ્તજુહી ન થી,
સીવાયે ઇરકે કુછ ‘અખ્તર’કી આરખુ હી ન થી,
સિતમ શઆર કો છ બરકે ધાર કર શેતે.”

ફિરહીસીયે હિંદ મીર ‘અનીસ’
લાખનવી:—ઈમામ હુસૈન અલૈની સંદેહતા
બયાનક દ્રશ્યોને મરસીયાના રૂપમાં નઝમ હારા
રજુ કરવાવાળા મીર ‘અનીસ’નો દરજો
ઉર્દૂ શાહરીની હરોળમાં ઉચ્ચ સ્થાન ધરાવે છે.
મરસીયામાં તે સરળતા અને સુષકતા પૈદા
કરી છે કે તેમના પહેલાના મરસીયા રચ-
નાર શાહરીએ કરી નથી. મીર ‘અનીસ’
આલે રસૂલના વર્ણનને કારણે તે માન અને
ઈજ્જત પ્રાપ્ત કરી છે કે જેની મિસાલ મળતી
નથી. જણે કે કુદરતે મરસીયાના હક્ક તેમના જ
ઉપર પૂર્ણ કર્યા ન હોય ? અને ખાતેશ્વર
મુદતો ખિતાબ મળ્યો. મીર ‘અનીસ’ની રચ-
નામાં સાદગી, સરળતા, રચનાની ખૂબીમાં
અજોડ, તરવીર ખેંચવામાં અને વર્ણન કરવામાં
એકા, અને કોઈ પણ બનાવને વાદ રાખવામાં
તેમની બરાબરીમાં કોઈ નથી. નાઝુક વિચાર
એ તેમનો ખુખ્ખ શુભ છે. તેમની શાહરી ઉચ્ચ
વિચારોનાં નમૂના રૂપ છે. એક જ વિષયને
હજારો રીતે રજુ કરે છે. ઉર્દૂ શાહરીમાં સૌથી
વધારે શબ્દોનો ઉપયોગ કરનાર પણ તેઓ જ
છે. તેચર શાહરિ હોવાને કારણે આજકાલ
‘અનીસ’ અંગ્રેજ સાહિત્યમાં પણ ઘણા માનીતા
થયા છે. કહેવોય છે કે ‘મીર અનીસના જેવો
મરસીયા વાંચનાર પણ આજ લગી કોઈ પેદા
થયો નથી.

સુસ્તાનુસ કુસદાં મીર ખુદરઅલી નામ-
‘અનીસ’ ઉપનામ-મીર મરત હસનના પુત્ર-
મીર હસન હફેલીના પૌત્ર. તેમના પૂર્વજો

ઈરાનથી દહેલી આગ્યા. પરંતુ દાદા મીર હસન દહેલી દૈઆબાદમાં જઈ વસ્યા. ઇ. સ. ૧૮૦૧ માં મીર ‘અનીસ’ દૈઆબાદમાં પૈદા થયા. લખનૌમાં વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી. શાહરી તો તેમના વંશમાં વારસામાં આવી આવી છે. જે વિશે પોતેજ કહે છે કે—

“ઉમ્મ ગુઝારી હૈ કસ્તી-ફરતગી સિયાહીમે,
પાંચગી પુસ્ત હૈ શમ્શીરકી મદ્દાહીમે.”

પ્રથમ તો શાહરી કરતા. પરંતુ પોતાના પિતાના કહેવાથી મરસીયા તરફ ધ્યાન આપી જનતામાં મસ્દૂર થયા. સાથે સાથે તેમના મરસીયા પણ અમર છે. ૭૩ વરસની ઉંમરે ઇ. સ. ૧૮૭૪માં લખનૌમાં મરણ પામ્યા. કોઈએ સરસ મરણુની તારીખ કાઢી છે કે:—

“ગમે ‘અનીસ’ હૈ હૈ દીયા ‘દખીર’કા ગમ.”

મીરજા દખીર પણ મરસીયામાં પ્રખ્યાત ઉસ્તાદ ગણાય છે. ફસાહત ‘અનીસ’ની છે તો બક્ષાગત ‘દખીર’ની છે. બંનેના મરસીયા પ્રગટ થઈ ચૂક્યા છે.

જુઓ તેમના મરસીયાના નમૂના:—

“આજ શમ્શીર પે કયા આલમે તન્દાહ હૈ,
જુદ્દમ કી ચાંદ પે મોહર કે ધટા છાહ હૈ.
ઉસ તરફ લશ્કરે અપદામે સફે આરાઈ હૈ,
યાં નઃ બેટા નઃ બનીજ નઃ કોઈ બાહ હૈ.”

“મરજીયાં ખાતે ચક્ષે જાંતે હૈ તદ્વારોમે,
માર લો ખાસકા હૈ શાર સિતમગારોમે.”

“લગી સરદાયેહરગીજ વહઃ મહમસર નહાં હોને,
હાય આઈ વો દૌક્ત જો મીર નહાં હોતે.”

‘અમીર’ મીનાઈ લખનવી:—મુ-શી

અમીર અહમદ મીનાઈ નામ-‘અમીર’ ઉપનામ-
મૌલવી કરમ મહમદ લખનવીના પુત્ર ઇ. સ. ૧૮૨૮માં લખનૌમાં પૈદા થયા. વંશાવળી

હઝરત મખદૂમ શાહે મીના કુદદુસ સિરૈંદુ સુધી પહોંચે છે. જેમનો મજાર લખનૌમાં છે. લખનૌના કોઈ શાહરને લખનૌથી એટલો જુનો સંબંધ ન હશે જેટલો કે મીનાઈ વંશના કારણે એમને છે, કારણ કે મીનાઈ વંશ આસરે ૫૦૦ વરસથી લખનૌમાં છે. પ્રાથમિક વિદ્યા પોતાના પિતાંથી પ્રાપ્ત કરી-પછી અંગ્રેજ વિદ્યાનોથી. નાનપણથીજ શાહરીનો શોખ હતો. ‘અસીર’ના શાગિર્દ થયા. તે વખતે શાહ નસીરુદ્દીનનો યુગ હતો, અને લખનૌ વિદ્યાનું ધામ ગણાતું. એક બાજુ ‘આતિશ’ અને ‘નાસિખ’ના શાગિર્દો વચ્ચે રસાકારી હતી તો બીજી બાજુ ‘અનીસ’ અને ‘દખીર’ના શાગિર્દો વચ્ચે અથડામણ થયા કરતી. એ કારણથી ‘અમીર’ની શાહરી જવ્દી ઉન્નતિ પર આવી. ઇ. સ. ૧૮૫૨માં વાજિદ અલી શાહે પોતાના દરબારમાં બોલાવી તેમની શાહરી સાંભળી. તેજ વખતથી ‘અમીર’ જનતામાં જાણીતા થયા. ઇ. સ. ૧૮૫૭નો બળવો શાંત થયો અને અવધ રાજ્યની સત્તા નાબૂદ થઈ તો રામપૂરના નવાબ યસૂફઅલીખાંએ આપને બોલાવ્યા. પછી તે નવાબ કલ્હે અલીખાંની સત્તા આપી. તેમની સત્તા આવવાથી અમીરનેજ નહિ પરંતુ આખા હિંદુસ્તાનના શાહરોને રામપૂર ખેંચવામાં આવ્યા. એ યુગ ‘અમીર’ની શાહરીનો હતો તેઓ નવાબ સાહેબના ઉસ્તાદ પણ હતા. ૪૩ વરસ રામપૂરમાં માનથી રહ્યા. ‘દાગ’ દહેલીના બોલાવવા પર હૈદરાબાદ ગયા. પરંતુ જતાંજ ખીમાર પડ્યા અને ઇ. સ. ૧૯૦૦ માં હૈદરાબાદમાંજ મરણ પામ્યા—

“તોડ શલી મૌતને શુરખતમે મીનાપે ‘અમીર’;
ચરમે મેહફિલમે હૈ અખતક કૈફ સહખાયે ‘અમીર’.”
(ઈકતિયાસ.)

‘અમીર’ની શાહરીમાં વાજિદઅલી શાહના દરબાર અને તે વખતની લખનૌની ઝલક નજરે

પડે છે. પછીની શાહરી તો 'દાંગ' દહેશવીની જેમ ગ્રેમી રંગ પર છે. 'અમીર'ની શાહરી સાદી અને સરળ છે. પરહેઝગાર અને ખૂશ મિમ્મન હતા. તેમના બે દીવાન પ્રગટ થઇ ચુક્યા છે- 'સનમખાનએ ઇસ્ક', અને 'મિસ્તુલ ગીબ'.

"ઉનકો આતા હૈ પ્યાર પર ગુસ્સા,
મુંજકો ગુસ્સે પે પ્યાર આતા હૈ."

"મુસ્કરાકર વો શોખ કેહતા હૈ,
આજ બિજલી ગીરી કહો ન કહો."

'અમરગર' ગોડવી:-અમરગર હુસૈન નામ- ઉપનામ 'અમરગર'-ઇ. સ. ૧૮૮૪માં પૈદા થયાં. પૂર્વજો ગોરખપુરના રહેવાસી-પરંતુ તેમના પિતાશ્રી ગોડમાં વસીલ હતા. તે કારણે 'અમરગર' પણ ત્યાંજ રહ્યા. અમરગરે શિક્ષણ ઘરમાંજ પ્રાપ્ત કર્યું. કોલપણ્ય સ્કૂલ કે કોલેજમાં ધ્યાન-પૂર્વક અભ્યાસ કર્યો નથી. આપે જોટલા પ્યાલી પ્રાપ્ત કરી તે પોતાની જાતમહેનતથીજ. તેજ પ્રમાણે શાહરીમાં પણ કોઈના નિષ્ઠા સાગિદ્દ રહ્યા નહિં. પ્રથમ મુન્શી જસીલ અદમદ 'વજ્જ' બેલગામીથી ઇસ્લાહ લેવા માંડી, પછી થોડી ગઝલો અમીરદલાહ 'તરલીમ' લખનવીને ખતાવી. અમરગરની કૃતિઓમાં તસવ્યુદ્ધના વિચારો ધણા છે. એ બધું સાદા અખ્લુલગની મેંગ-લોરીના પરિણામે છે કારણ કે અમરગર તેમનાથી જોઆત લીધી હતી.

'અમરગર' તે શાહરીમાંના એક છે જેમણે અણીના વખતે ઉર્દૂ-શાહરીમાં ઇન્કિલાબ પૈદા કર્યો. અને તે 'આઈનયે જઝમાત' (જોશ રૂપી આરશી) પર જે ધીમે ધીમે પડો પડ્યો હોતો તે દર થયો. તે વસ્તુ જે આ ઉત્પત્તિના

યુગમાં દમ વિનાની અને બેકાર મથાલી હતી તે ફરી અગમગી ઉઠી હતી, અને શાહરી માટે એક નવો માર્ગ પૈદા થયો. 'અમરગર'ની શાહરીમાં રહે નિશાત મૌજૂદ છે. તસવ્યુદ્ધ અને રહાનીયત એ આપના પ્રિય વિષય છે. તેમના કલામો બીજા કરતા ઉચ્ચ છે. તેમાં ખાસ એક ઉચ્ચતા અને ભાવમાના ગુણો જોવામાં આવે છે.

મતલબ કે અમરગર તસવ્યુદ્ધની સારી રીતે જાણકાર હતા અને સુંદરતાના આદક પણ હતા. તેઓ લલીફ અને નાનુક ઇશારાઓના આદક છે અને તે વડે તેઓ ધણા કામ લે છે. 'અમરગર' પરહેઝગાર અને મુતકી હતા. ઇ. સ. ૧૯૩૬માં મરણ પામ્યા 'નિશાતે રહ' અને 'સરોદે જિંદગી' નામે બે દીવાન પ્રખ્યાત છે.

"અક્ષામા સર 'ઇકબાદે' પોતાના પ્રાથમે પત્રોમાં 'અમરગર'ની શાહરીની પ્રસંસા કરી છે તેઓ નવીનતા અને અસરના આદક છે. અને એજ કારણે તેઓ ઉર્દૂ સાહિત્યમાં એક પ્રસંસા લાયક વધારો કર્યો છે." સર તેજ મહાદુર સમુ.

"મેં 'અમરગર' સાહબની શાહરીમાં કોઈ રતા અને નવીનતાની ખૂબીઓ જોઈ." અખ્લુલ કલામ આઝાદ.

જુઓ તેમની શાહરીની અમુક પંક્તિ જે અત્રે ટાંકી છે:-

"અલા જતા હૈ હૈસતા ખેલતા મૌજે હવાદિસસે;
અમર આસાનીયો હોં જિંદગી ફરવાર હો અપે."
નજર ઉસ દુરતમે ઠેરે તો આખિર કમું કર દેર,
કબી જો ફૂલ ખન અપે કબી રૂપસાર હો અપે.

"જુનાબી આ ગયા મુઝે 'મરનાબી આ ગયા,
પદ્યાનને લગા હું તુમ્હારી નજરકો મેં."

“મેરી રિન્દી અગળ રિન્દી,

મેરી મસ્તી અગળ મસ્તી;
કે રાગ દૂટે પળે હૈ શીરાઓ,

પવમાના બરસોસો.”

“મેરે સરે નિયાઝકી મહત્તીયતે મિટા ન દે,
મોત હો યા હયાત હો કોઈ મુઝે સદા ન દે.”

‘એહસાન’ દાનિશ સાહિબ:-એહસાન દાનિશ સાહિબ મજદૂર સાધર છે. ઇ. સ. ૧૯૧૪માં કાંદહાહા ઇ. મુઝદરનગરમાં પેદા થયા. આપનું નામ એહસાનુલ હક અને પિતાશુરુ નામ કાઝી દનિશ અઝી છે. મરી-બાધના પરિણામે ધણી જૂન તાલીમ મેળવી. પતનને ત્યાંથી સાહોદર આવ્યા, ત્યાં ધણી વર્ષ

છામી મજદૂરી કરી. કવિયા અને ચોક્કાદારની પથ નોકરી કરી. પરંતુ એ ઉપરાંત સાથે સાથે પુસ્તકો વાંચવાનું ન છોડ્યું, અહિં સુધી વાંચન કર્યું કે ધીમે ધીમે મજલ રચતા થઇ ગયા. થોડી મુદત તો આપે સાહોદરના એક જુક કેમોમાં પથ નોકરી કરી. હવે સાહોદરગાંજ રહે છે. એહસાન દાનિશની સાધરી પ્રેમી રંગમાં નથી પરંતુ તેમની દ્રષ્ટિ હિંદના મજદૂરો, ખેડૂનો અને ખીન દુઃખોથી પીડાતા લોકોને કુંબ નિદ્રામાંથી જાગૃત કરવાનો છે. કારણ કે પોતે પથ તો એક વિદીત છે, અને રાત દિવસ તકલીફ ઉઠાવી છે. એજ કારણે આમ, મરીબોની મુશીબત તેમજ દર્દમય કથાનો તો ચીતાર જેવવામાં એકાકી છે. કેટલાક દીવાન પ્રમટ થઇ ચૂક્યા છે. (અપૂર્ણ)

● કલાકાર થવામાં પાપ નથી, પણ કલાને જીવનપર્યાયી બિન્ન માનનાર તરંગી કે દંબી થયું, એ મહા પાપ છે. નટ બનીને અનેક પ્રકારનાં જીવન જીવ્યા છતાં, જે પોતાની જાતને, પોતાનાં સ્વતંત્ર અને પોતાનાં જીવન ધર્મને ન જૂએ એજ સાચો કલાકાર. એવા કલાકાર બનવું સરળ નથી.

● દુઃખ સહન કરવાની બાવના કેળવવાથી, દુઃખ દગતા થઇ જવા પામે છે, એટલુંજ નહિ, પણ દુઃખ સુખ બની જાય છે. વેદનામાં પણ મધુરતાનો આભાસ કરવાની ટેવ કેળવીએ, તો મૃત્યુમાં પણ અમરતાની ઝાંખી થઇ શકે અરી.

● રોગરગમાં વ્યાપેલી કાયરતા, અને ટૂંકી દૃષ્ટિએ આપણને કુશળીઓ આપતાં અટકાવ્યા છે. આપણમાં ઉદારતાપૂર્વક સ્વેચ્છાએ બોમ આપવાની વૃત્તિનો અભાવ જોવામાં આવે છે, તેનું કારણ પણ આ એકજ છે. આજે સામે ટકી રહેવાનું ખમીર પણ આવાજ કારણોસર આપણમાંથી અટકાવ થયું છે, અને હવે તો સ્વસ્થ રહેવાનું સામર્થ્ય પણ આપણે ગુમાવી બેઠા છીએ.

એકલો પથિક

[આ કાવ્યના પૂર્વ-શાળના ચાર અરે ઉત્તર શાળના ત્રણ પદો જૂનાં જૂનાં વજનમાં લખાયેલા છે, એ રચનાના રચનાત્મક પ્રકારને લઈને છે એટલે આ કાવ્ય મિશ્ર વજનનો એક પ્રકાર રજૂ કરે છે. શાવવાાદી લાંગા કાવ્યો એમાં રચી રાકાય અને વજનને સાવધવાડનું નૈરિધ્ય પણ બળતરી રાકાય.]

પથિક છું હું એક મંજલની રહી છે, જાળનાં મારે,
મને લઈ જઈ રહ્યું, આગે-ને આગે પથદંત માડું.
સવિ તાપોની દુનિયા દિવસે, રાતો તિમિર ઘેરી,
ઉભય ઠેરા પ્રહારો ઝીલતું બાજે જીવન માડું.

હૃદયની ઉમિંચોમાં જિન્દગી નિરખી રહ્યો છું પથુ—

કદી ઉછળી ઉઠે છે તો કદી પછડાઈ જાય છે!

હૃદય બાજે બન્યું છે, દીપીકાઓની ચલા, માડું;

કદી એ જળહળે છે તો કદી બૂઝાઈ જાય છે!

કદી હું ગીતના લલકારમાં તસ્લીન ચાઉં છું,

કદી ઉર-ખંસરીનાં સૂરને છેડી દઉં છું હું!

કદી આંખોને અશ્રુઓની લીનપથી ભરું છું હું,

નિરસતામાં ફરી જીવન-રસોં રેડી દઉં છું હું!

સમીર ઠેરા પ્રવાહ મારા પગોને ચરચરાવે છે!

ઉડીને ખાક રસ્તાની કદન થઈ જાય છે માડું!

ખરતી ભેડ ક્યારે, બાહવાથી પાંદડીઓને;

ઉગતાં ફૂલ જંગલનાં, ચમન થઈ જાય છે માડું!

ક્યારે યાકી ભડે છું ને શ્વાસ તૂટી જાય છે,

પંથથી ગમરાઈ છું, ભેતો નથી સહચર કહિં!

સ્વપ્નને પાછાં જગાવું છું ને ચાતું છું ફરી;

કહતાં લોકાય મારી પીઠમાં ખંજૂર કહિં!

સૂઈ રહી છે એક દુનિયા મારાં સ્વપ્નોની મહિં,

કાળ આવે જાગશે, દુનિયા રચાવાની નવી!

આવરણ ઘેરા, તિમિરતાં છેને દાંડીને ફરે,

એકાદિન નવજિન્દગીએ અર્પિત સુહાવાની નવી!

જિન્દગીનાં કપરી મંજલ પાર કરતો જઈ રહ્યો,

હું બયાજાનેતાં કાંટાઓમાં ઉપવન ભેડે છું!

ખૂન સીંચું છું, ઉગે છે ફૂલની નવ ફૂલો;

રક્તખિંડુઓથી મારા, નવ્ય ખીલન ભેડે છું!

નસીમ.

ઉવિવર

બધારનો સમય હતો. હું નિદ્રાવશ હતો. છતાં, મને બળાકારે કાંઈ કૌતુક કરી જમાડવામાં આવ્યો. આંખ ઉઘડી તો, મારી સામેજ 'તે' આરામ ચેર પર પુસ્તક વાંચી રહ્યાં હતાં. મેં, મારા જન્યત યવાની ખબર એમને, યા સમિક્ક. અ...રરરર...વિગેરે મુખ્ય પ્રારંભિક શ્લોકો દ્વારા આપ્યા છતાં, ત્રણે એમને મારા જન્યત યવા સાથે કાંઈ સંબંધ ન હોય, એમ ગંભીર સ્વભાવે પુસ્તકમાંજ માયું અંતરાત્મી રાખ્યું. આ બેઠણી પ્રત્યે એક બોલ પથ્થર કહેવાની મારી ગતિજ તો ન હતી, છતાં દિન બહેત્ત-વવા ખાતર મેં પ્રશ્ન કર્યો.

"શું કરો છો?"

"એડી છું..." જવાબ મળ્યો.

"એ તો મને પણ દેખાય છે કે, બેડી છો પણ, શું કરો છો?"

"એડી છું એ દેખાય છે, અને વાંચુ છું, એ નથી સંજ્ઞા..."

"હા, તો શું વાંચો છો..."

"પુસ્તક..."

"કયું પુસ્તક...?"

"શુન્નરાત્રી..."

"તૌઆ...એગજ હું તમારાથી બેઠાર છુંને? જે વાત પછીએ તેનો અંતરંગ જવાબ..."

વાસ્તવમાં અમારાં 'તે' મારા માટે એક આશ્રિત સગાન હતાં. જાંડું અજગરત શરીર, મોટી, મોટી કાચખા સગાન આંખો જેમાં જવાનીતું જ્વેમ અને શરારતના બે છલકતા નંગ હરહંમેશ, મને ગદહોશ કરવા આંતર રહેતા, એ, મારી અર્ધાંગના નહિં પણ, મારા આખા અંગ પર સર્વહક સ્વાધીન યથ રહ્યાં હતાં. મારા ધરની લાખજેરી કે, કીચન રૂમની

બુદ્ધ-રચના એમનાજ પ્રતાપે જોવા જેવી યથ રહી હતી.

કેમપણ વાતનો તડ કે ફડ ફેંસો કરી નાંખવો, એ એમનું કાગ-હતું.

એક વેળા હું, સ્પેસવલ અંકે માટે લેખ તૈયાર કરી રહ્યો હતો. એ લેખની સાથે કોપી તૈયાર યથ રહી હતી. લેખની ચોક્કસ કોપીઓ એક પછી એક મારી જમાણી બાબુ ટેબલના ખુણા પર ખડકાર્થ રહી હતી, ત્યાં એક કોપીમાં ભૂલ યત્નથી રદ કરવામાં આવી. ભોગજોગે એ મારી બાબુમાં ઉભે પથે મારા લખાણ પર દ્રષ્ટીપાત કરી રહ્યાં હતાં. અને મારા લખાણનાં વખાણ કરી નિશ્ચયપૂર્વક મને ભૂલનો ભોગ બનાવવા ગંધન કરી રહ્યાં હતાં. ઉપરોક્ત ભૂલ એમનાજ પ્રતાપે યથ હતી. એજ કારણે મેં, એ ભૂલવાળું પાતું રદ કરી, ભૂલથી બાબુ પર પડેલી લેખની ચોક્કસ નકલો પર ચૂકી દીધું. અને મેં એમને એ પાતું ફાડીને ફેંકી દેવા કહ્યું, એ તો, શરારત કરવાજ ત્યાં ઉભાં રહ્યાં હતાં. એમને તો આ સોનેરી તક સાંપડી હતી. તેમણે એકના બદલે, યા બદલે નીચેની બીજી કોપીઓ પણ ઉઘારી ફાડી નાંખવા માંડી, એકના બદલે વધુ પાત્રોઓનો ખડખડાટ સાંભળી મેં અજાણને ઉચે જોયું તો, મારા તો હેંશજન હડી મયા. મેં જલ્દીથી તેમના હાથ રોકી લીધા. નહીંતર રહેજવારમાં મારા આખા દિવસની ગહેનત ધૂળધાણી યથ જાત.

આમ અનેકદ્વાર મારે એમના પ્રતાપે ખમતું પડતું.

હા, તો આ વચમાં વધુ પડતી વાત યથ મઘ. મેં પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો.

"એ શુન્નરાત્રી કયું પુસ્તક છે...?"

"આત્મકથા."

"કોની...?"

નિઃકુલ ગંભીર સ્વભાવે જવાબ આપ્યો.

"તમારા વરની."

"મારા વરની...?" મારા વંરની...! આ

મોહરંમ શંની ફઝીલતો

[રિસેમ્બર અંક પ્રગટ થાય ત્યારે માસ મોહરંમનો એક દાયકો પીની નવ એમ હોવાથી આ લેખને આ અકમાં રચાન અપાણું છે—તંત્રી]

અહલ્લેહલિલાહ રઘિબઆલમીન વસ્સલાતો વસ્સલામો અલા હબીબે મોહરંમઝીવં વ અલા આલેહી વ અરહાએહી વ અઝવાએહી વઝુર્રીયાતેહી વ અહલે બેતેહી વ અહબાએહી વ અહલે તાઅતેકા અઝમઘના સલાતન દાએમતમ બેહવાબે મુલિકલાહઃ

ખુદાપાક કુઆન શરીફમાં ફરમાવે છે કે:— અમારી નઝદીક (ઘોઢે ગૂઝમાં) જમીન-આરમાન વગેરે પેદા કર્યા ત્યારથી મહીનાઓની ગણતરી છે અને તે બાર (મહીના)ની છે. આ બાર મહીનામાં ચાર મહીના આદખ, આમ અમન, માન અને ઇઝતના છે; જેમાં મોહરંમ શરીફનો પણ એક મહીનો છે

મોહરંમ શરીફની ઇઝત અને હુર્મત, ખુદાપાકના ફરમાન મુજબ, દુન્યા પેદા કરવામાં આતી ત્યારથી કયામત સુધી કાયમ દાયમ રહેશે. આખિયા (અલૈં) જે દરમિને લાયક હતા તે દરમિ, ખુદાપાકે મોહરંમ શરીફનાજ મહીનામાં, તેમને આતા કર્યા હતા

હઝરત ઈમને અખ્યાસ (રહીં)થી રિવાયત છે કે:—એક દિવસે હુઝૂર (સલં) મોહરંમ શરીફના આશુરદુની ખુખીએનું વર્ણન કરતા હતા ત્યારે કેટલાક સહાબીઓ (રિદવાં)એ સવાલ કર્યા કે “યા રસુલુલાહ (સલં), શુ ખુદાપાકે બધા દિવસો કરતાં આશુરદુના દિવસને અફઝલ

કર્યો છે ?” આપે (સલં) જવાબ દીધો “હા” અને વધુમાં ફરમાવ્યું કે (૧) આશુરદુન્યાએ આશુરદુનેજ દહાડે આરમાનને પેદા કર્યા હતા (૨) ફરીયાઓ અને પહાડોને એજ દહાડે પેદા કર્યા હતા (૩) “કથમ”ને (૪) “લૌહ”ને પણ એજ દહાડે પેદા કર્યા હતા (૫) હઝરત આદમ (અલૈં)ને એજ દહાડે પેદા કર્યા હતા અને (૬) એજ દહાડે તેમને જન્મતમાં દાખલ કર્યા હતા (૭) હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલૈં)ને પણ એજ દહાડે પેદા કર્યા હતા અને એજ દહાડે તેમને નમરુદની આગમાંથી છૂટા કર્યા હતા (૮) કુઆન મસકિનને એજ દહાડે ખુદાપાકમાં આપેલો હતો (૯) હઝરત ઐયૂબ (અલૈં)નાં રંજ-તાલીફ-ખીમારી એજ દહાડે દે (દે) કરવામાં આવેલી (૧૦) હઝરત આદમ (અલૈં)ની તીબા પણ એજ દહાડે કબૂલ થએલી (૧૧) હઝરત ઇસા (અલૈં) એજ દહાડે પેદા થયા હતા (૧૨) અને કયામત પણ એજ દહાડે થશે.

આશુરદુની રાત આશુરદુનો દિવસ અને મોહરંમ શરીફનો આખો મહીનો (રાત-દહાડા) નેક કામે કરવા માટે અફઝલ છે, જે નીચે લખેલ રિવાયતો વગેરે ઉપરથી સાબિત થાય છે; એમાં જે કંઈ નેક કામ, અગલ, નિર્દ વગીર, ઇમાદત વગેરે કરવામાં આવે તેનો સવાબ

૦ “આશુરદુ” મોહરંમ શરીફની ૧૦મી તારીખ અને કહેવામાં આવે છે.

હુમ્મર (સહન) અને શહીદો (રિદવા)ને બખ્શિશ દેવા નેમ્બર.

હઝરત આઝી (રહી)થી રિવાયત છે કે:- જનાબ હઝરત રમ્સુલ્લાહ (સહન)એ ફરમાવ્યું છે કે "જે માણસ (હરકોઈ) મુસલમાન મરદ, ઔરત (વગેરે) ફક્ત ખુદાપાકની રજાઈની મઠે આશુરદની આખી રાત્ર ઇયાદતમાં મુગનરશે તો, ખુદાપાક તેની કબરમાં વધારો કરશે.

હઝરત શેખ ઉરમાન હારની (રેહન)એ લખ્યું છે કે:-જે માણસ વરસને છેલ્લે દવસે એટલે ઝિલ્જા મહીનાને છેલ્લે દહાડે અને મોહરમ શરીફને પહેલે ચાંદ નીચે લખેલી દુઆ પઢશે તો ખુદાપાક આખું વરસ તેને પેતાની દિક્કો અમાનમાં રાખશે.

ગિસ્મિયા હિરંદમાનિરંદીમ, અલ્લાહુમ્મા માઅમેલત મિન અમલે શી હાઝેહિરમુન્નતે મિમ્મા નોહીયતોના અન્હો વલમ તદંહે વ નસીતહે વલમ તન્સેહ વ હલ્લેગતા અન્ની બાઅદા કુદરતેકા અલા અકોબતી વ હાઅવતની ઇલંથ્યા લિલતોળતે ગાઅદા હુરો ઇલથ્યા અલેકા; અલ્લાહુમ્મા ઇન્ની ફસ્તગદ્દેરો બેકા શીહા યા ગફૂરો ફગ્દેલી વમા અમેલત મિન અમલે તદાહો અન્ની વઈદતનીસ્સવાળા ફતકદળહા મિન્ની વલા તકત્તઆ રેન્તલીયા અઝીમુરેન્જઆ; અલ્લાહુમ્મરંઝુકની ખૈરા હાઝેહિરમુન્નતે વમા શીહા બેરહમતેકા યા અહંમરંહોમીન.

(રાહતુલ કાલૂબ)

મબૂર દુઆને અંસર પછી (મગરેજ

મોહરમ શરીફની હમી વારીખના મગરેજ પછીથી તા. ૧૦મીની સવાર મુધી આશુરદની રાત કહેવાય છે.

પહેલાં અને ચાંદ થયા પછી મગરેજ પછી તુરત પઢવી અને બેહતર અને અફઝલ એ છે કે મગરેજની નમાઝ પછી બે રકાત નફિલ પઢી મબૂર દુઆ પઢવી એની આગમ પાછલ કમતીમાં કમતી ૩-૩ વખત દરદ શરીફ પઢવું અને દુઆને ખુશી હોય તેટલી વખત પઢવી.

હઝરત શેખ અહાઉદીન ઝકરીઆ (રેહ)એ ફરમાવ્યું છે કે:-જનાબ હઝરત રસૂલે ખુદા (સહન)એ ફરમાવ્યું છે કે "જે માણસ ઝિલ્જા-જમ્મ મહીનાને છેલ્લે દહાડે બે રકાત નફિલ જેની દરેક રકાતમાં સૂરએ ફતેહા પછી થોડું કુર્આન શરીફ પઢી સલામ ફેરવી મબૂર દુઆને સાત વખત પઢશે તો ખુદાપાક તે વરસના તેના મુન્દા બખ્શી દેશે (રાહતુલ કાલૂબ)

જનાબ રસૂલે ખુદા (સહન)એ ફરમાવ્યું છે કે:-રમઝાન શરીફ પછી ખુદાપાકની નજાદીક મોહરમના રોઝા અફઝલ છે, અને ફરઝ નમાઝ પછી એ મહીનાની રાતોની નમાઝ (નફિલ) અફઝલ છે.

હઝરત મુગદિદ અને હઝરત ઇબ્ને અબ્બાસ (રિદવા)થી રિવાયત છે કે:-જનાબ હઝરત રમ્સુલ્લાહ (સહન)એ ફરમાવ્યું છે કે "જે માણસ મોહરમના મહીનામાં એક રોઝો રાખશે તો તેને દરેક રોઝાને બદલે ૩૦-૩૦ રોઝાનો સવાબ મળશે.

હઝરત ઇબ્ને અબ્બાસ (રહી)થી રિવાયત છે કે:-જનાબ હઝરત રસૂલે ખુદા (સહન)એ ફરમાવ્યું છે કે "જે માણસ ઝિલ્જા-જમ્મ મહીનાને છેલ્લે દિવસે અને મોહરમ શરીફના

* જે કુર્આન શરીફમાંથી યાદ ન હોય તો "આયતુલ કરીમી" ત્રણ ત્રણ વખત અથવા સૂરએ ઇબ્બાસ પંદર પંદર વખત પઢશે તો પણ ઈ. અ. ઉપર મુજબ બખ્શિશની ઉમ્મેદ રહે છે. બિલકુલ નહીં પદવા કરતાં આ રીતે પઢવું બેહતર છે. બદલો દેનાર ખુદાપાક છે.

પહેલા દિવસે રોજા રાખશે તો ગધું આખું વરસ તેજે રોજા રાખવા બરાબર અને નવું વરસ પણ રોજાથીજ શરૂ કર્યા બરાબર થશે અને એના બદલામાં તેના ૫૦ વરસના કફરારા પુણ્યાક આતા કરશે.

મોહરમ શરીફના મહીનામાં રોજા રાખવા, ખાસ કરી ૯ મી અને ૧૦ મી તારીખોએ રોજા રાખવા; રાત્રે ત્યાં દિવસે નિશીએ વગેરે પઢાવી, વધુ દરદ શરીફ પઢવું, આશુરદને દલાડે બરીઓ-યતીમ-ગિરજાનેને ખલાડવું, મુસાફરોની ઇઝત કરી મેહમાનદારી કરવી, તરસીયાઓને પાણી પીરાડવું, બીમારોની બખરબંતર લેવી, યતીમ ગિરજાન અને એવાઓ અને અપંગ બીમારોની ખબર સર્વ તેમન જાગી શકતી દરેક મદદ કરવી, મુસક કરવું, આશિર્વાદ ત્યાં સાથે (પર-હેઝમારો)ની મુલાકાત લેવી, ખાખતું કપડાં, પેસા વગેરે સિસ્તાહ આપવું, કબ્રસ્તાન જઈ ફાતેહા-દરદ વગેરે પઢી તેનો સવાળ મુર્ગઓને બખરાવે એ બધા સુખન તરીકા છે.

હઝરત અનસ (રહી)થી રિવાયત છે કે:- જનાબ હઝરત રક્ષુલ્લાહ (રાસ) દરેક વરસની શરૂઆતમાં શાહીદોની કબ્રોની જિયારત કરતા હતા (એટલે ત્યાં જઈ ફાતેહા વગેરે પઢી તેનો સવાળ તેમને બખરાતા હતા.)

મઝહૂર રિવાયત ઉપરથી "જુજુર્ગોને દીન (રહ), મા-બાપ, અને આપ મુસલમાનોની કબ્રોની જિયારત કરવી" આપણા માટે સુખત છે.

અમુક જુજુર્ગો (રહ.)ના ફરગાળ્યા મુજબ નીચે લખેલનંબર એકના દરદ શરીફને કબ્રસ્તાનમાં જો ૩ વખત પઢવામાં આવશે તો બધા મુર્ગઓ ઉપરથી ૮૦ એરંશી વરસના અજાબને પુણ્યાક ઉઠાવી લેશે અને જો ૪ વખત પઢવામાં આવશે તો બધા મુર્ગઓ ઉપરથી કયાગલના દલાડ નો અજાબ ઉઠાવી લેવામાં આવશે અને જો ૨૪ વખત પઢી તેનો સવાળ માબાપ અને બધા

મુર્ગઓને બખરાશે તો તેજે માબાપના બધા હક અદા કર્યા બરાબર થશે અને એ ઉપરાંત પુણ્યાક ૨૪૦૦૦ એવીસ હઝર ફરિયાઓ નક્કિ કરશે જેઓ કયામનસુધી તેના માબાપ અને બધા મુર્ગઓની કબ્રો પાસે રહી જિયારત કરતા રહેશે (એટલે તેઓ બધા માટે કુઆ મંગતા રહેશે.) જે પોને દૂર પરદેશમાં હોય તો ત્યાંથી પણ સવાળ બખરાશે તો ઇ. અ. તેમને પહેાંચશે, અને જે માબાપ હયાત હોય અને આપ મુસલમાનોની કબ્રસ્તાનમાં જઈ પઢીને સવાળ બખરાશે તો પઢનારને પુણ્યાક બેહદ સારો બદલો આતા કરશે જે તે પોને બેહતર નખનાર છે.

(૧) મિસ્મિહવા હિરંહમા નિરંહીમ, અદલાહુરમા સદલે અલ્લા સૈયેદના વ નખીયેના મોહમદીમ મા દામતિસ્સ-હાનો, વ સદલે અલ્લા સૈયેદના વ નખી-યેના મોહમદીમ મા દામતિરંહમતો, વ સદલે અલ્લા સૈયેદના વ નખીયેના મોહમદીમ માદામતિલ બરકાતો, વ સદલે અલ્લા રહે સૈયેદના વ નખીયેના મોહમદીન ફિઅબારકે, વ સદલે અલ્લા સુરતે સૈયેદના વ નખીયેના મોહમદીન ફિસ્સુ-વરે, વ સદલે અલ્લા ઇરમે સૈયદના વ નખીયેના મોહમદીન ફિઅરમાએ, વ સદલે અલ્લા નક્સે સૈયેદના વ નખીયેના મોહમદીન ફિનોફૂસે, વ સદલે અલ્લા કલમે સૈયેદના વ નખીયેના મોહમદીન ફિફકાલૂજે, વ સદલે અલ્લા કબ્રે સૈયેદના વ નખીયેના મોહમદીન ફિફકાલૂજે, વ સદલે અલ્લા રોહતે સૈયદના વ નખી-યેના મોહમદીન ફિરયાહે, વ સદલે અલ્લા જ-સ-હે. સૈયેદના વ નખી-

થેના મોહંમદીન ફિઝઅજસાદે, વ
મહે અલા તુળંતે સૈયેદેના વ નખીથેના
મોહંમદીન ફિતુરામે વ સહુલાહો અલા
ખંરે ખલ્કેહી સૈયેદેના વ નખીથેના મો-
હંમદીવં વ અલા આલેહી વ અસ્કાખેહી
વ અજવાખેહી વ ઝુરીયાતેહી વ અહલે
ખેતેહી વ અહખાખેહી વ અહલે તાઅ-
તેકા અજમઘના ઘેરહમતેકા યાઅરહમ-
સંહિમીન.

મજદૂર દરૂં શરીફ આશુરદાસિયાય દર-
હમેશ ખુશી પડે ત્યારે પણ પડી શકાય છે,
જ્યારે પણ કબ્રસ્તાન જમુ થાય ત્યારે એને
પડી મુર્ગાને સવાખ બખશવો અફઝલ છે.

નીચે લખેલા દરૂં શરીફ વધુ વખત (કમ-
તીમાં કમતી ૧૧-૧૧ વખત) પડી તેનો સવાખ
બખશવો પણ બેહતર છે:-

(૨) અદલાલુમ્મા સદલે વ સદલેમ
વ ખારેક અલા રૂહે સૈયેદેના વ નખી-
થેના મોહંમદીન ફિઝઅવાહિ વ અલા
જ-સાદે સૈયેદેના વ નખીથેના મોહંમ-
દીન ફિઝઅ જ-સાદે વ અલા કબ્રે સૈયે
દેના વ નખીથેના મોહંમદીન ફિઝોજુર.

(૩) અદલાલુમ્મા સદલે અલા સૈયે-
દેના વ નખીથેના મોહંમદીવં વ અલા
આલે સૈયેદેના વ નખીથેના મોહંમદીન
અદના માદી હદિમહલાહે સલાતન
દાએમતમ બેહવામે મુદિફહલાહ.

(૪) અદલાલુમ્મા સદલે અલા મોહં-
મદીન બેઅ-દ-દે મન સદલા અલૈહે, વ
સદલે અલા મોહંમદીન મંદલમ યોસહી
અલૈહે, વ સદલે અલા મોહંમદીન કમા
તોહિખો વતદા અંતોસદલી અલૈહે,
વ સદલે અલા મોહંમદીન કમા થંઅ-

ઝીસ્સલાતો અલૈહે, વ સદલે અલા
મોહંમદીન કમા અમર્તના બિસ્સલાતો
અલૈહે.

(૫) દરૂં હઝાલીમ (નમાઝમાં
‘અતદરયાત’ પછી પઢવામાં આવે છે તે)

મોદર્મ શરીફમાં જે ખીમ કોષ વિદે
વઝીફ વગેરે ન થઈ શકતા હોય તો નંબર
૨ થી પના દરૂં શરીફ કસરત (વધુ વખત) થી
પઢના બેહતર છે, છતાં જે યાદ હોય તે પણ
પડી શકાય છે.

હઝરત અબ્દુલાહ (રહીં) થી રિવાયત છે
કે:-જે માયુસ પોતાની ઔલાદ, એહકો
આવાલને આશુરદને દહાડે સારી રીતે (હુશ
દાયે) ખર્ચ કરી સારા કપડાં, ખોરાક વગેરે
આપશે તો આખું વરસ ખુદાપાક તેની રોઝી
ફરાખ કરશે (ચુંનયશ અને હૈસિયત મુજબ
ખર્ચ કરવો જોઈએ.)

મજદૂર રિવાયત માટે હઝરત મુહયાન
(રહીં) કહે છે કે “૫૦ પચાસ વરસ એનો
તજરબો મેં કર્યો છે અને હમેશા મારી રોઝીમાં
ફરાખી (ખરકત-વધારો) જોઈ છે.

હઝરત યાહ્યા બિન ફૈસરે (રહીં) કહ્યું છે
કે:-જે સુરમાં મુસ્ક મેળવેલું હોય તે સુરમો
આશુરદને દહાડે જે માયુસ આંખોમાં આંજશે
તેની આંખો આખું વરસ દુખવા આવશે નહીં.”

ખૈર મવાનિસના પાના ૩૨૩માં લખ્યું
છે કે:-આશુરદને દહાડે સુરમો લગાડવા જોઈલા
માટે હુકમ થયો છે કે “હઝરત નૂહ (અઝ્રૈં)
ની કિસ્તીમાં જે લોકો બેઠા દત્તા તેમની આંખો
પાણીની તાતીરથી રતાંધરી થઈ ગઈ હતી
જેથી હઝરત નૂહ (અઝ્રૈં)ને ખુદાપાકે હુકમ
કરેલો કે આશુરદને દહાડે આંખોમાં સુરમો
આંજ્યા કરો.

આશુરદની રાત્રે અનેક નદિય નગરો પડવા માટે યુગ્મગીને દીને (૧૬૦) ફરમાવ્યું છે જેમાંથી એક આ પણ છે કે “કથ્થમાં રોશની રહેવા માટે બે રકાત નદિય પડવી જેની દરેક રકાતમાં સૂરએ ફાટેલા એક એક વખત અને સૂરએ ઇખ્લાસ તથા તથા વખત પડી સલામ ફરવી કથ્થની રોશની માટે દુઆ ભોગવી ઈ. આ કયામત સુધી કથ્થ રોશન રહેશે.

હઝરત ખાલિફાહીન નકશખંદી (રિહ.) થી ગાનૂલ છે કે:-જે માલુસ મોહરમ શરીફની પહેલી રાત્રે ચાર રકાત નદિય નગર જેની દરેક રકાતમાં સૂરએ ફાટેલા એક એક વખત અને સૂરએ ઇખ્લાસ ૧૧-૧૧ અગીઆર, અગીઆર વખત પડી સલામ ફરવી:-

સુબુહુન કુફૂસુન રખ્સેના વ રખ્સુ-
લ મલાએકતે વરેહિ (અથવા વરેહ)
કસરતથી (કમતીમાં કમતી ૧૦૦ વખત)
પડશે તે બેહક સવાળ મેળવશે.

હઝરત શિખરી (રિહ.)થી નકશ છે કે:-
“જે માલુસ મોહરમ શરીફની પહેલી રાત્રે ૪ ચાર રકાત નદિય જેની દરેક રકાતમાં સૂરએ ફાટેલા એક એક વખત અને સૂરએ ઇખ્લાસ ૫૬૨ ૫૬૨ વખત પડી તેનો સવાળ હુજૂર (સલ.)ને બખ્શશે તો બેહક સવાળ મેળવશે.

મજહૂર નમાઝ માટે હઝરત શિખરી (રિહ.) ફરમાવે છે કે “હુજૂર (સલ.)ને મેં ખવાળમાં જોયા ત્યારે તેઓએ ફરમાવ્યું કે “આગારી ઉપર તમારા બેહક બેહકાનો છે, જ્યાં સુધી એના બદલા ખુદાપાકથી ન અપાવીશ ત્યાં સુધી તમે સામે કયામતને દહાડે આવીશ નહીં.”

માશાઆફશાહ કેટલા નેક સાહેબ અને કેટલા સારા બદલોદ મદદ થોડાજ વખતના આપણા રોકાણને એથી સારા કયો બદલો

લેવાની છત્રા થાય? ખુદાપાક સૌ કોઇને દિદાયત આતા કરે. આમીન.

ચિસ્તિયા સિદ્ધિસલાના યુગ્મગી (રિહ.)ના ફરમાવા મુજબ:-

(૧) મોહરમ શરીફના શરઆતના દસ દલાઝ બીન કાઠ કામમાં મરગૂલ થવું ન જોઇએ પણ રાત દલાઝો તાખત, ઇખાદત, તિલાવને કુઆન શરીફ, દરદ શરીફ, દુઆ અને નમાઝ જેગ અને તેમ કસરતથી પડવી જોઇએ કેમકે એ દિવસોમાં બહુ કઠોર થયો છે અને ખુદાપાકની બેહક રહમત નાજિઝ થાય છે.

(૨) એ દશ દિવસોમાં નીચે લખેલ દુઆ કસરતથી બપવાનો હુકમ થએલો છે:-

“બિસ્મિલ્લા હિરફુમા નિર્હીમ અલ્લાહુમા અતલ્લાહુલ અમદીયુલ ફદીમા વ હાઝેહી સુન્નતે જદીદતે અમ્મા-અલોહા ફીહિલ ઇસ્મતે મિનશાયતાતિ-રફએ વલ્અમાને મિનશાયતાને વમિન શરફે ફલે દીને વ મિનલ્અલાયા વલ્અ-ફાતે કાલેકા વ નસ્અલોકલ આના વલ્અલે અલા હાઝેહિલ નર્સિસ અમ્મારતે બિસ્મુએ વલ્અતેમાલે એમા-યકફૂની ઇલેકા, યા બરો, યા રહીફા, યા રહીમા, યા હુદ્દાસે વલ્અકામે બેરહમતેકા યા અલ્મરહીમીન.”

મજહૂર દુઆનો બેહકામ સવાળ મલે છે અને દીનો દુઆના અનેક ફાયદા ખુદાપાક કમાવત કરે છે.

(૩) મોહરમ શરીફની પહેલી રાત્રે જે માલુસ છ રકાત નદિય જેની દરેક રકાતમાં સૂરએ ફાટેલા એક એક વખત અને સૂરએ ઇખ્લાસ ૧૦ ૧૦ દશ દશ વખત પડશે તેને બેહક સવાળ પડશે, જે ખુદાપાક સિવાય કોઇ પણ જાણતું નથી. (જે જે રકાત કરી નદિય પડવી.)

(૪) મોહરંગ શરીફની પહેલી રાત્રે જે માણસ જે રકાત નહિલ જેની દરેક રકાતમાં સૂરએ ફાતેહા અને સૂરએ યાસીન શરીફ એક એક વખત પઢશે તેને ખુદાપાક જન્મતમાં એવા જે હજાર મહેલ ધનાયત કરશે કે જે દરેકમાં યાકૂતના એક એક હજાર દરવાજા હશે અને દરેક દરવાજા ઉપર લીલા જામના તખ્ત ઉપર દૂર બેઠેલી હશે. આ નમાઝ પઢનારની છ હજાર પાસાઓ દરેક ચઠ જામ છે અને તેના નામે આમાલમાં છ હજાર નેખી લખવામાં આવે છે.

(૫) હઝરત ઇમામ શાઅમી (રેહૅ)એ ફરમાવ્યું છે કે:-જે માણસ આશુરહુને દહાડે લાઈલાહા ઈલ્લાહા વહ્દહૂ લાશ-રીકાલહૂ લહુલ્લહુલા વલ્લહુલ્લહુલા થોહુલી વ યામીતો વ હોવા હરથો વ થોમીતો બેથદહિલ ખૈર વ હોવા અલા કુદસે શૈઈન કઠીર લામાનેઆ બેમા આઅત્તેતો વલા માઅત્તી લેમા મનેઅત વલા રાદા લેમા કૈતા વલા યન્દઓ હુદજદદા મિન્નકા અદજદ. *

એકસો વખત પઢશે તેને ખુદાપાક દોઝખની આગથી આઝાદ કરશે. મજદૂર દુઆ પઢી અને હાથો ઉપર દમ કરી મોઢાં ઉપર ફેરવવાથી ખુદાપાક તેને બધા મુન્હાઓથી એવો પાક સાફ કરે છે કે હમણાંજ તે પેદા થયો છે.

(૬) આશુરહુની રાત્રે ચાર રકાત નહિલ જેની દરેક રકાતમાં સૂરએ ફાતેહા એક વખત

* મજદૂર દુઆ, એના અગાઉ લખાયેલી દુઆઓ કે વિદે વઝીકા તેમજ હવે પછી જે જે દુઆ કે વિદે વઝીકા લખવામાં આવે તે બધાની આગળ પાછળ કમતીમાં કમતી ૩-૩ વખત દરદ શરીફ નરર પઢવું બેઈએ. જે કે ૧૧-૧૧ વખત પઢવું બેહાર અને અદજદ છે.

જે પછી આપતુલ કુર્સી પશુ વખત, જે પછી સૂરએ ઇખલાસ દશ વખત પઢવી અને સલામ ફેરવી સૂરએ ઇખલાસ એકસો વખત પઢવી. એનો બેદિસાઅ સવાઅ મળશે અને જો ઉપરાંત જે કંઈ ખુદાપાકથી માંગશે તે તેને આતા કરશે.

(૭) હઝરત ખવાઝ હુસ્માન હાફી (રેહૅ) ના ફરમાવ્યા મુજબ:-હઝરત અબૂ હુરૈરહ (રદી)થી વિવાપત છે કે “આશુરહુને દહાડે સવારે સૂઝ નીકળતી વખતે જે રકાત નહિલ પઢે. જેની દરેક રકાતમાં સૂરએ ફાતેહા પછી કુર્આન શરીફમાંથી જે યાદ હોય તે પઢે અને સલામ ફેરવી નામે લખેલી દુઆ ૧૧ વખત પઢવી:-

બિસ્મિલ્લા હિર્રહમાનિર્રહીમ યાઅ-વ્વહુલ અવ્વહીના વ યા આપૈફલ આ-બેરીના લાઈલાહા ઈલ્લા અંતા અવ્વહો મા ખલકતા ફી હાઝિલ થોમે વ તખ્લોકા આખેરે માતખલોકા ફી હાઝિલ થોમે આઅતેની શી હે ખૈરા માઅવ્વહીતા મશીહે અંબીયાએકા વ અન્દિયાએકા મિનન-વાએબે વલ બલાયા વ આઅતેની મા-આઅતેની ફિહે મિનલ કરામતે બેહકકે મોહમદ અલૈહિસ્સલામ.

જે કુર્આન શરીફમાંથી કંઈ યાદ ન હોય તો આપતુલ કુર્સી પહેલી રકાતમાં ૩-૩ વખત અને બીજામાં સૂરએ ઇખલાસ ૧૦-૧૦ વખત પઢવી. જે આપતુલ કુર્સી પશુ યાદ ન હોય તો બંને રકાતમાં સૂરએ ફાતેહા પછી ૧૫-૧૫ વખત સૂરએ ઇખલાસ દરેક રકાતમાં પઢવી. જિશ્કુલ નહીં પઢવા કરતાં તો આ રીતે પઢવું બેહતર છે.

(૮) હઝરત ખવાઝ કુતુબીન અખ્તીયાર

ઉશી (રેલ૦) સાહેબે લખ્યું છે કે:-આશુરહને દહાડે છ રકાત નફિલ નમાઝ એવી રીતે પઢે કે જેની પહેલી રકાતમાં “સૂરએ ફાતેહા અને વરશમસ” એક એક વખત, બીજી રકાતમાં “સૂરએ ફાતેહા અને ઇન્શાઅ-ઝહના” એક એક વખત, ત્રીજીમાં સૂરએ ફાતેહા અને ઇઝાઝુલ ઝલતિદઅદ એક એક વખત, ચોથીમાં સૂરએ ફાતેહા અને સૂરએ ઇઝ્ઝારાસ એક એક વખત, પાંચમીમાં “સૂરએ ફાતેહા અને કુદઆઉઝો બેરઝિબદ્દસક” એક એક વખત અને છઠીમાં “સૂરએ ફાતેહા અને કુદઆઉઝો બેરઝિબત્રાસ” એક એક વખત પઢવી અને સત્રામ દેસ્તી સજ્દા કરી સત્રામમાં “કુદયા એયોહુદ્દા-દેવન” પુરી સૂરા પઢવી અને જે કંઈ હાજત વગેરે હોય તે ખુદાપાકથી માંગવી હિં અ ખુદાપાક પુરી કરશે અને એ ઉપરાંત બેહદ સત્રામ મલશે આ નમાઝ બે બે રકાત કરીને ૧૬વી બેહતર છે.

(૯) મજહૂર સાહેબે (રેલ૦) એમ પણ લખેલું છે કે:-આશુરહમાં જે માણસ પહેલે ચાંદની દશ ચાંદ પુરા દશ દહાડા દરરોજ સીતેર વખત “હુરબીયજ્ઝાહો વ નઅમલ વફીલ નઅમલ મોલા વ નઅમલસીર” પઢશે તો ખુદાપાક તેને બખ્શી દઈ તેવું નામ મશાયખ અને ઔલિયા (રેલ૦)માં લખશે અને દીનો હુવાના અને ફાયદા અતા કરશે.

(૧૦) જનાબ હમરત રમ્મતે ખુદા (સલ૦)એ ફરમાવ્યું છે કે:-જે માણસ ખુદાપાક અંગ ફરિસ્તાઓની ખુશનુદી માટે આશુરહની રાત્રે અથવા દહાડે ચાર રકાત નફિલ અદા કરે છે (પઢે છે) તેને મુન્કર નકીરના સવાલોથી ખુદાપાક બચાવી લઈ ખુશ કરે છે અને ખુશદ રજા અતા કરે છે.

શહતુલ કાઝૂખ (મશ્હુરતે હમરત ખ્યામ ફરીદુદીન મન્જશ્કર રેલ૦)માં લખેલું છે કે:-

(૧) આશુરહના રોજની એટલી બધી કચીલત છે કે જંગલની હરણીઓ જનાબ રમ્મતે ખુદા (સલ૦) અને આપના ખાનદાનની મહબ્બતને લઈ પોતાના બચ્ચાઓને એ દહાડે દુધ પીવાડતી નથી. બધારે જંગલી જનવરોની આ હાલત છે તો આપણે શા માટે એવી નેઅમતથી મદદમ રહેવું જોઈએ તે સમજમાં આપવું નથી.

(૨) પહેલાના જમાનામાં એક કથન વેદ હતા જે તૌબા ફરી હમરત ખ્યામ હસન ખસરી (રેલ૦)ના હાથ ઉપર તાઇબ થયો, ત્યારે આપે તેને કખ્ખા મુદ્દાઓની હાલત પૂછી. તેણે અનેક મુદ્દાઓ ઉપર ચતા જુદા જુદા જાનવા અજાબેતી હકીકત કહી અને એક કથની હકીકત આ મુજબ કહી:-તેમાં એક જુવાન માણસ હતો જેની આજુબાજુ બધે લીલા ઝાડો બગીચા જેમ હતા અને તેની પાસેથી પાણીની નહેરો ચાલુ હતી અને તેની સામે તખ્ત ઉપર ફરે બેઠેલી હતી. મેં તેને સવાલ કર્યો કે “એ જવાન! તને આ મર્તબો કેવી રીતે મળ્યો? તેણે જવાબ દીધો કે, “બાઈ હું પણ તારા જેવો હતો પણ એક ઝાકિરના મોંઢેથી સાંભળ્યું કે:-જે માણસ આશુરહને દહાડે છ રકાત નમાઝ પઢશે તેને ખુદાપાક બખ્શી દેશે. એ ખંજી હમેશા દરેક આશુરહને દહાડે હું એ નમાઝ પઢતો હતો જેની બરકતથી ખુશખબર મને બખ્શી દીધો અને આ દરમિયાન ઇશ્યો છે.

(૩) નકલ મુદ્દર છે કે:-“રય” શહેરના કાઝી સાદખ પાસે કોઈ સવાલીએ જર્મિ સવાલ કર્યો કે “આશુરહના દહાડાના તુફાનમાં મને કંઈ લિફ્તાદ આપો” ત્યારે પેલા કાઝી સાદખે

તેના તરફથી ગોઠું ફેરવી લીધું. આ વખતે એક નસરાની પણ ત્યાં ઉભો હતો જેણે પોતાના ખીસામાંથી અમુક પૈસા કાઢી પેસા સવાલીને આપ્યાં.

કાઝી સાહબે રાત્રે જવાબમાં જોયું કે:- જનતામાં સોનાનો એક અને લાલ ચાટુનો એક એમ બે આલીશાન ગહેલો છે, એ જોઈ કાઝી સાહબે સવાલ કર્યો કે “આ બન્ન મહેલો કેનાં ગારે છે?” કાઝી સાહબને જવાબ મળ્યો કે “જે કે આ ગહેલો તમારેજ ગારે હતાં, પણ હવે એ ફલાણા નસરાની ગારે છે.” કાઝી સાહબે સવાલ કર્યો કે “એમ શા ગારે?” ત્યારે જવાબ મળ્યો કે “તે ફલાણો કપીર જેણે આશુરહના દહાડાનો વારસો. છ તારી પાસે સવાલ કરેલો ત્યારે જો તું તેનો સવાલ પુરો કરતો તો તુંજ આ ગહેલનો માનિક હતો, પણ હવે નહીં, કેમકે તેનો સવાલ પેસા નસરાનીએ પુરો કર્યો છે.”

ગજકુર જવાબ સાંભળી કાઝી સાહબ મુજતા કાંપતા ઉઠ્યા અને સીધા પેસા નસરાની પાસે ગયા અને બહુજ નમનતાઈ અને કાસા-વાંલા કરી સવાલ કર્યો કે “ગઈ કાલે પેસા ફકીર સાથે તમેએ જે બજાર્ડ કરી તેનો સવાલ પુરો કર્યો તેનો સવાબ એક હમ્બર અશ-રશીઓ (ગીની) લઈ વેચવા ખુશી છો?”

નસરાનીએ જવાબ દીધો કે:-“જ દો તો તેના ચોખટની એક રજકણુને બદલે લાખ દીનાર પણ લેશે નહિ. મહેરબાની કરી તરરીફ લઈ જાઓ. મને પણ તમારી માફક દેખાડનારે (ખુદાપાકે) બધું દેખાડી દીધું છે; અને સાંભળો અને ગવાહ રહેજો (અને કદમો પડી) મુસલ-માન થઈ ગયો.

ખુદાપાક સૌ કોઈને આવી નેક દિવાલનો અતા કરે આમીન.

હમ્બરત આઈશા સિદીકા (રદી૦)થી દિવા-પત છે કે:-જે કોઈ મોહરંમ શરીફની પહેલી રાતે આઠ રકાત નફિલ જેની દરેક રકાતમાં “સુરએ ફતેહા” એક એક અને “સુરએ ઇન્શાસ” દશ દશ વખત પઢશે તો તેના ધર-વાળાઓની સફાયાત થશે જો તેઓ શિક્ષી પાક દશે.

કિતાબ રશીદુલ મુઅમેનીનમાં લખ્યું છે કે:-જે કોઈ મોહરંમને પહેલે દહાડે જેરકાત નફિલ જેની દરેક રકાતમાં “સુરએ ફતેહા” એક એક અને “સુરએ ઇન્શાસ” પણ ત્રણ વખત પઢી સલામ ફેરવી હાથ ઉઠાવી ત્રણ વખત:-

‘અલ્લાહુમ્મા અંતલ્લાહુલ અબ્દુલ કદીમો વં હાઝેહી સનતુન જદીદતુન અસ્અલોકા ફિહફઈદમતા મિનફશયતાને વસ્અીના અલ્-નફસિલ અમ્મારતે ખિ-સ્સુએ વ. અસ્અલોકલ ઇસ્તેગાલા એમા તોકરંબોની ઇલેકા યા ફરીમો યા જન્ન-લાલે વદ્દકરામે.”

પઢશે તો ખુદાપાક ફરિસ્તાને મુકર્રર કરશે જે તેને દરેક નેક કામ કરવા તેની મદદ કરતા રહેશે અને શતાન મલકીન કહેશે કે “અફસોસ આખું વરસ આ માણસથી હું નાહિમીદ થઈ ગયો.” એટલે આખું વરસ શતાનના ફિત્ના વગેરેથી ખુદાપાક તેની હિફાજત કરશે.

ઇખ્તે અબ્બાસ (રદી૦)થી દિવાપત છે કે:-(૧) જે કોઈ મોહરંમ શરીફના આશુરહને દહાડે રોઝો રાખશે તેને ખુદાપાક દશ હમ્બર ફરિસ્તાઓની ઇનાદતનો સવાબ આપશે.

* જ્યાં જ્યાં દહાડે અથવા દિવસના નફિલ પઢવા લખેલું છે એ નફિલ જોહોર પહેલાં પઢવી અફઝલ છે, અને એ જ રકાત કરી પઢવી બેહતર અને અફઝલ છે. ચાર રકાત પણ પઢી શકાય છે.

(૨) જે કોઈ મોદરૂમ ચરીફના આશરહને દહાડે રોજો રાખશે તેને ખુદાપાક દશ હજાર શહીદો અને દશ હજાર હાજીઓનો સવાબ આપશે.

(૩) આશરહને દહાડે ધર્તીમાન માયા ઉપર માયા મહાપ્રભતથી ખાસેસન સિદ્ધાહ હાય ફેરવશે તો તેના માયાના હરેક બાલને બહેલે જન્મતમાં કયામતને દહાડે ખુદાપાક તેને દરમએ આતા કરશે.

(૪) જે કોઈ આશરહની રાતે મોમિન-મુસલમાનને સેહરી કરાવશે નો ગોયા તેણે હુઝૂર (સલ્વ)ની બધી ઉમ્મતને સેહરી કરાવી અને જે કોઈ એ દહાડે કોઈ મોમિન-મુસલમાનનો રોજો ઇફતાર કરાવશે તો તેણે પશુ ગોયા હુઝૂર (સલ્વ)ની તમામ ઉમ્મતના રોજો ઇફતાર કરાવ્યા અને સૌને પેટ ભરીને ખવાડ્યું અને એ મુજબ ક્યાં જેટલો સવાબ તેને ખુદાપાક આતા કરશે.

હુઝૂર (સલ્વ) ફરમાવ્યું છે કે:- (૧) જે તાલુસ આશરહને દહાડે રોજો રાખશે તેને ખુદાપાક સાઠ વરસ રોજો રાખવા અને સાઠ વરસ રાતે ઇબાદત કરવા જેટલો સવાબ તેના નામએ આગાહમાં લખશે.

(૨) જે કોઈ આશરહને દહાડે રોજો રાખશે તેને હજાર શહીદોનો સવાબ મળશે.

(૩) જે કોઈ આશરહને દહાડે રોજો રાખશે તેને સાતે આરમાનમાં રહેનારાઓની ઇબાદત જેટલો સવાબ ખુદાપાક આતા કરશે.

(૪) આશરહને દહાડે જે કોઈ ખીમરની ખમર અંતર લેશે અને બનતી મદદ કરશે તો તેણે ગોયા હઝરત આદમ (અલૈન)ની બધી ઔલાદની ખમર અંતર લીધા બરોબર થશે.

(૫) આશરહને દહાડે જે કોઈ ચાર રકાત નક્ષિ જેની રકાતમાં “સુરએ ફતેહા” એક એક અને “સુરએ ઇખ્લાસ” - પચાસ પચાસ વખત પઢશે તો ખુદાપાક તેના પચાસ

વરસના બધા ગુન્હા માફ કરશે અને ફરિયાદોના મિરોહમાં તેને માટે વરના હજાર મહેલ બનાવશે.

(૬) આશરહને દહાડે જે કોઈ બે બે રકાત કરી ચાર રકાત નક્ષિ જેની ફરે રકાતમાં “સુરએ ફતેહા, ઈઝાહુલઅસતિહ અર્દ, કુલ્યા અયેલાહલ કોફેરન, અને સુરએ ઇખ્લાસ” એવી રીતે એક પછી એક દરેક એક એક વખત પઢી સલામ ફેરવી સીતેર વખત હુઝૂર (સલ્વ) ઉપર દરદ મોકલશે તો ખુદાપાક તેને કયાગતને દહાડે બખ્શી દેશે.

અબૂ હુરૈર (રદીન) રિવાયત છે કે:- બની ઇસરહલ ઉપર આખા વરસમાં આશરહને એક રોજો અસ્લાહપાક ફરજ કરેલો જે કોઈ એ રોજો રાખશે તેની ઔલાદની રોજી ખુદાપાક ફરાખ કરશે અને તેના માયીસ વરસના ગુન્હાઓનો કફારો થશે.

કિતાયુલ ઔરાહમાં લખેલું છે કે:- આશરહની રાતે જે કોઈ બે બે રકાત નક્ષિ જેની દરેક રકાતમાં “ફતેહા” એક એક અને “ઇખ્લાસ” ત્રણ ત્રણ વખત પઢશે અને છેલ્લે નમાઝથી ફરેગ થઈ કદમએ તાજીદ ૭૦ સીતેર વખત પઢશે તો ખુદાપાક તેને બખ્શી દેશે.

હઝરત અબુદુલા ખિન અખ્લાસ (રદીન) થી રિવાયત છે કે:- આશરહની રાતે સવાર થવા આવે તે વખતે ચાર રકાત નક્ષિ જેની દરેક રકાતમાં “ફતેહા” એક વખત “આયતુલ કુર્સી” એક વખત અને “ઇખ્લાસ” ત્રણ વખત પઢી સલામ ફેરવી એકસો વખત “ઇખ્લાસ” પઢશે તેને બેશુમાર સવાબ મળશે અને ખુદાપાક તે બખ્શી દઈ જન્મતની બધી નેઅમતો આતા કરશે. (સંપૂર્ણ)

જો તાકત હોય અને થઈ શકે તો વા. ૯ અને ૧૦ એમ બે દહાડા રોજો રાખવા બેહતર અને અફઝલ છે.

હૃદય ભિમ્બો

સખરનો સહારો

બહેને સંકટો આવે હજારો,
બહેને થાય દુઃખોમાં વધારો;
નથી હર કોઇનો મુગ્ધને જરા પશુ,
હૃદયને છે સખર કરો સહારો.

આહની અસર

ખખરથી કેટલો તું બેખબર છે ?
ખબર છે આહમાં કેવી અસર છે !
જલાવી ખાક કરશે આહ પુગ્ગને,
ખરેખર, આહનું નામજ રરર છે.

જોડ છું

કોઇની હાલત દમામી જોડ છું,
કોઇની કાયા ગુલામી જોડ છું;
ત્રાસ છુટે છે મને ત્યારે વધુ,
કોઇને જ્યારે હરામી જોડ છું.

કલ્પના

કદી વ્યોમે સફર હું આદરું છું,
કદી પાતાળ-દેશે સચરું છું;
દુઃખો દિલના ધડીબર ફર કરવા,
વિહારો કલ્પના-પાંખે કરું છું.

અભિલાષા

જગત-જંજળથી ત્રાસી ગયો છું,
દુઃખી હૃદયાર દુન્યામાં થયો છું;
પરિવર્તન યશે આ હાલમાં પશુ,
જીવન એ આશમાં જીવી રહ્યો છું.

ખ્યાલ કર

ના હવે ખીબ કયાનો ખ્યાલ કર,
તું વતન કેરા ભલાનો ખ્યાલ કર;
જોડખાવોને હવે જૂલી જઈ,
હિંદુ-મુસ્લિમ એકતાનો ખ્યાલ કર.

કસોટી

ન ગમરાજો કદી પશુ વેદનાથી,
સહર્થે ભેટજો તું આપદાથી;
કસોટી આકરી છે ધૈર્ય કરી,
જિગર ! દેવાઈ જાજો એ બધાથી.

હરું છું

નથી કરતો દુઃખોના આવવાથી,
નથી કાયર દુઃખોના વેઠવાથી;
નિરંતર એક વાતે હું જગતમાં,
હરું છું દોરતના દુરમન થવાથી.

“અમકાર”

શાહ વલીયુલ્લાહ રેહ.)

અનુ : તાજ

(ગતાંકથી આતુ)

શારેએ શરીઅતે ઇસ્લામનો સંબંધ દરતી વખતે જે આદેશો દ્રષ્ટિ સમક્ષ રાખ્યા હતા તે શાહ સાહેબની નજીક તથા પ્રકારના છે. તેઓ લખે છે કે 'જે મસલતને લઈ શારેએ આધારભૂત ગણ્યા છે અને જે ખરાબીઓથી વંચીત રહેવાનું કહ્યું છે એના મૂળભૂત નીવળે તથા પ્રકારના હશે. (૧) એ ચાર ખુશીઓમાં જે મુઆદમા લાભદાયક છે. એ તમામ આદ-
તોથી જે દુન્યામાં લાભદાયક છે, કેઇને કેઇ ખુશી નફામાં પેદા કરવી અને એમને સંસ્કારીક અને સંસ્કૃતિમય બનાવવાના છે. (૨) ગમએ હાલકી અને સાચા ધર્મનું સર્વોપરી કરવાનું શરીઅતને ખુબ સંગીન બનાવવાનું, એના પ્રચારમાં પ્રયાસો આદરવાનું. (૩) આગ-
જનતાની નૈતિક રિયાત સંગીત કરવાનું એમના લાભદાયક કાર્યો અને પ્રવૃત્તિઓની લાભદાયક દુરસ્તી કરવી અને એમના રિવાજોની સંસ્કૃતિનું સ્વરૂપ આપવાનું.

હુજ્જતુલ આસિગાની મહત્વતા એના વાચ-
નથી થઇ શકે છે પરંતુ ઉપરોક્ત અવતરણો પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે એમનું દ્રષ્ટિબિંદુ કેવી પુષ્ટિ અને કેવી સમજપૂર્વક છે. એમની આખી કૃતિનો મૂળભૂત આદેશ પોતાના એ મતના સિદ્ધરૂપ છે કે જે લોકો ધાકધમકીથી શરીઅતના હુકમોનું પાલન કરાવે છે તેઓ ધર્મને ખરી રીતે સમજતા નથી. ઇસ્લામના તમામ હુકમો કેઈ ન કેઈ દુન્યવી કે આત્મીક મસલેહતને લઇને ધરાયા છે. કેમકે એ મસ-

લેહતોની સ્પષ્ટતા ઇસ્લામની કૌમીયત અને સત્યતાના સંકેતોમાં ધણીજ ઉત્તમ દલીલ હુજ્જત છે. એથીજ એ કિતાબનું નામ આપે હુજ્જત-
તુલ આસિગા રાખ્યું છે.

શાહ સાહેબની કિતાબ પર વિવિધ સંપૂર્ણ કરતાં પહેલાં અમે એ પ્રકરણમાં એક મસલા તરફ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ કે જે ધાર્મિક મંડળોમાં પ્રચલીત છે, કે દીવસે દીવસે જમાનો ખરાબ આવવા લાગ્યો છે. અને મત મુગના કરતાં વર્તમાન અને ભારી યુગો ધણી ખરાબ આવવા લાગે છે. લોકોની આ માન્યતાએ કૌમમાં નિરાશા અને અદિમત વલખન કરી છે. ખરે જોતાં એ કુર્ચાન અને નજરી ફાન મોશી બિશુક વિશ્વ છે. અને એ વિચારોને તેવોજ મદલુ કરે છે કે જે જૂઠાણની પ્રત્યેક વાતને શુભ માન્યતાઓના ચરખાઓથી જુએ છે. અને વર્તમાનની પ્રત્યેક બાબતને સંકો, વહેમ અને બચની દ્રષ્ટિથી જુએ છે. શાહ વલી-
યુલ્લાહ (રેહ.) સાહેબ જૂઠાણની પ્રત્યેક ખુશીઓ અને, તુડીઓથી નાણકાર હતા. અને સુન્નને તુઝ અસાધા ઉપર પણ એમની નજર હતી. એમણે હુજ્જતુલ આસિગાના અંતમાં શુભ જમાનાની નિશાનગી અને ખુશીઓના ઉદ્દેશો કરતી વખતે આમ જનતાના દ્રષ્ટિ-
બિંદુને બદલવાના પ્રયત્નો કર્યા છે. અને એ બાબતમાં આપે રમૂલે-સુદા (સલ્હ.)ની કેટલીક અંગતની દલીલો દાકી છે. જેમકે સચ્ચે ખુબ (સલ્હ.) ફરમાવ્યું છે 'કે "મારી ઉમ્મતની

સિદ્ધન વર્ણની જેમ છે. હું નથી કહી શકતો કે જે વરસાદ પડેયો પડેયો તે સારો, કે પછીનો.” વળી આં દરમિયાને (સત્ત્વ) ફરમાવ્યું છે કે “તમે મારા સહાળી છો અને મારા બંધુઓ તે છે કે જે મારી પાંછળ જન્મ લેશે. આનું કારણ એ છે કે જુદા જુદા કારણે પ્રત્યેક જગતનામં ઉપરિચ્છન થાય છે.”

એ પછી સાદ સાહેબ લખે છે કે ‘એ પણ સંભવીત નથી કે એ શુભ યુગની પ્રત્યેક વ્યક્તિને બીજા જગતનાની વ્યક્તિઓ કરતાં ઉચ્ચતર લેખીએ એવું ન બની શકે. જે શુભ યુગમાં અનેક ગદાપુરોમાં અને જુઝુઓ દતા, તે એમાં કેટલાક કારિકા અને મુનાદિક પણ દતા એજ યુગમાં હિન્નજન, પરીક બિન મુઆવીયા જેવા પાક્યા છે.”

બીજી કૃતિઓ:-સાદ સાહેબ અનેક પુસ્તકોના કર્તા દતા. જે પુસ્તકો માટે અને ઉપર લખી ગયા છીએ. તે ઉપરાંત પણ એમણે અનેક પુસ્તકો લખ્યા છે. તેમાંની એક ‘અક્ષત્તઅક્ષ લતીફ’ કે જે આપતું પાણું સંક્ષિપ્ત જીવનકાંત છે જેનું આપાંતર બંગાળી એશિયાટીક સોસાયટીએ ઇ. સ. ૧૯૧૨માં પ્રગટે ક્યું છે. કહેવાય છે કે આપે સેચુલ ઇસ્લામ છબે તૈયાના જીવન પ્રસંગો પણ

લખ્યા છે. ‘ઈન્તેમાહ ફી સલાસિલ ઓ-લિયા’ અદકલાહ’ જે ઉર્દૂ બાપાંતરની સાથે પ્રગટ થઈ ચૂકી છે. એ તસબુદના વિષયો પર છે. એનીજ રીતે ‘કસસુલ અબિયા’ પણ આલેખ્યું છે જેનું પણ ઉર્દૂ બાપાંતર થયું છે. આપના એક જીવનકાંત આલેખનારે આપના ૩૭ ગ્રંથોના નામ આલેખ્યા છે. જેમાંના અનેક પ્રગટ થઈ ચૂક્યા છે. પરંતુ આજે એ મળવા સહેજ મુશ્કેલ છે. આપની એક ધર્મીજ રચુટ કિતાબ ‘આલ મુકદ્દમતુસ સન્નીયા’ જેમાં દરજત મુજદ્દિ અદ્દે સાની (રેહો)ના એક અપૂર્વ ફારસી રીયાઝાનું બાપાંતર છે, અને જીવનકાંત પણ છે. અને એમાં શરી-અત અને તસબુદના એકરૂપ વિષે જે પ્રવાસો કરવામાં આવ્યા દતા તેનો પણ ઉલ્લેખ છે. એ ઉપરાંત અકશરી યુગના અકાદમી પણ વર્ણવામાં આવ્યા છે. અને તે યુગના નાસ્તિક પણ પર ટીકાઓ કરવામાં આવી છે. જે કે ધાર્મિક દ્રષ્ટિબિંદુથી તેઓ એ યુગના વિચારોને પસંદ કરતા ન દતા. આપ એ વાતનો ખાસ ઉલ્લેખ કરે છે કે ‘એ યુગમાં આલિમો અને વિદ્વાનોની આજત ન હતી. વધુમાં એમાં તેમની નાગવણી પણ આલેખી છે. (અપૂર્ણ)

- પુરુષમાં પ્રેમની બારતી જેટલી વહેતી અને જોશમાં આવે છે તેટલીજ ત્વરાએ તે સગી પણ જાય છે, ત્યારે સ્ત્રીમાં પ્રેમની બારતી અતિ ઓડી આવે છે, પણ એ આવ્યા પછી પણ માણે લાંબા સમય સુધી, અને કેટલાક કેસોમાં તે જીવનનાં છેલ્લા શ્વાસ સુધી ટકી રહે છે. આ વાત પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષે લક્ષમાં રાખવી અત્યંત હિતકર છે.
- જીવનમાં કેટલાક પ્રસંગો એવા પણ બની જાય છે, કે પ્રિયમાં પ્રિય માણસને પણ કહી શકાતાં નથી. હૃદયમાં છાની આગ સમગતી સખીનેજ માણસા જીવ્યા કરે છે. એ આગિ જુઝુવવાનું કેલ રચળ કે પાત્ર આ દુન્યામાં શોધીએ જરૂર નથી.
- ઇરાદાપૂર્વક આગળને કહેવાની ન હોય, એવી વાત કેલને પુછવાની ધૂણતા કરવી નોંધએ નહિ. આગ કરવાથી સામાજીકાને જુહું એલવાની ફરજ પડે છે. “ગાદિલ”

મૌલાના : અલ્હમદ અશરફ સંદેરી

૦

સવાલ-સસરો પોતાની વહુ સાથે ઝીના કરે તો તેણી પોતાના ધણી (સસરના દીકરા) ઉપર હરામ થઈ જશે? હવે વહુના માબાપને શું કરવું જોઈએ?

જવાબ-જેમ નિકાહથી હુરમત સંબંધિત થાય છે કે જે ઓરતની સાથે બાપે નિકાહ કર્યો હોય તે ઓરત બેરા ઉપર હરામ છે તેમજ ઝિના (બ્યભિચાર)થી પણ હુરમત સાબિત થાય છે. માટે સસરો પોતાની વહુ સાથે ઝિના કરવાથી તેણી પોતાના ધણી ઉપર હરામ થઈ જશે. વહુના માબાપ કોઈ મુસલમાન હાકિમ પાસે સુદખ્ખા કરી નિકાહ બાતિલ કરાવી નાખે. પછી નવેસરથી બીજા કોઈની સાથે નિકાહ પઢાવી દે. (હરે મુખ્તાર)

સવાલ-હમારા માગની મસ્જિદની એક દીવારમાં એક ગાણુસનો હક છે તો કેટલાક લોકો કહે છે કે આ મસ્જિદમાં નમાઝ કુબ્હૂત થતી નથી, શું આ લોકોનું કહેવું સાચું છે?

જવાબ-લોકોનું કહેવું ખોટું છે. નમાઝમાં કંઈ વાધો આવતો નથી. નમાઝ સહી થઈ જાય છે. પણ બનતાં સુધી મસ્જિદની દીવારમાં કોઈનો હક ન હોયો જોઈએ કારણ કે મસ્જિદની દીવારો પણ મસ્જિદમાં હાજવ છે.

સવાલ-એક દહીસમાં અબ્દુલ્લે કે જે કોઈ ગાણુગ આ દુઆ પઢે ("અલ્હમ્મહા ઇન્ની અસ્અલોકા ખીઅરમાએકલ હુરના ફુલ્લેહા હમીદીલ્લાહ") તો તેને આશનામાં થતા બધા મામોથી વાકિફ કરવામાં આવે છે. આ દહીસ સહીદ છે?

જવાબ-ગારા બેવામાં અબી નસી ખુદાતઆમા વધુ ભયનાર છે.

સવાલ લંબા પખનથી એક ફિરકો બધી બાદાઈ નામનો સાંભળવામાં આવે છે. કે ફિરકોની મન્યના શું છે? અને એમના અર્થ-દાઓ કેવા છે? તેની મુસલમાનોને પુરી ખબર નથી. આજકાલ એ ફિરકો કેટલીક જગ્યાએ જઈ રહ્યા સાદા બોલાવવા દુસલામને બેદખાલે છે. માટે એ ફિરકોની શું દક્ષિન અને ઇસ્તરાગી દુઓ શું હુકમ છે તે બજાવો!

જવાબ-આ બાતિલ ફિક્હો અસલ બાની મિઝી અબી મુદમ્મહ બિન મિઝી રજા બાઝકરે છે. એટલે જ-મહરાન દેશમાં હીમત સહેરામાં રાને ૧૨૭૫ દિઝરીમાં થયો હતો. નાનપણથી રિયાઝતનો ધણો શૈખ હતો. આંખો દીવસ સખ્ત તાપમાં ખુદરે માથે ઉભો રહેતો હતો. જેના કારણે શરીરમાં કમઝોરી અને હિમામમાં ખુરશી પેદા થઈ મઘ હતી અને આંડપણ ત્યા દીરાનગીની વાતો કરવા લાગ્યો. બહેરમાં ઇજાદત અને રિયાઝત વધુ કરવાના કારણે એકો તેને ગામવા લાગ્યા. આ વખતે મિઝીઅબી મુદમ્મહએ જોઈ કે ૧૫૩૧ પર મારી અસર અને દુખ ખૂબ અમીરી રીતે જાગ્યો છે. અને લોકો મને ધણા માને છે તો સર્વથી પહેલાં "બાબુલ મહદી"નો દાખલો અને આકાએ નામદાર તાજદાર મદીના દરવાજા રખરે ખુલ (સલ્ત)ની મરદૂર દહીસ "અના મદીનતુલ હંદમે વ અમદીરુન બાબુલ" થી રામ પકડી, અર્થાત (હું) ઇસ્માઈલિયેર હું અને અબી (મદી) હમના શહેરના દરવાજા છે અને હાલો કર્યો કે આ દહીસમાં શબ્દ "બાબુ" છે એથી હું "બાબુલ મહદી" બન્યો છું. અને મરકુર દહીસના અર્થમાં ફેરફાર કરી એમ કહેવા લાગ્યો કે "અમદી"થી મારા તરફ ઇશારો છે અને હું "બાબુ" છું ત્યાંથી લોકો એને "બાબુ" અને એના એવ એને બાબી કહેવા લાગ્યા. આ વાતની અવારે તે

વખતના મોટા આક્રમણ અને મુઠ્ઠીયોને ખચર થઈ તો મિર્ઝા અલી મુદમગદના ઉપર કુદરો કર્યો આપ્યો. ત્યારે તેને લોકો વધુ માનવા લાગ્યા તો તેણે નળીનો દારો કર્યો અને કહેવા લાગ્યો મારો મત્સ્ય સર્વથી ઉત્તમ અને ધીજ બધા મત્સ્યોને રહે જાનક કરનાર છે. અને હજરત (સલ્લ)ની મરફૂર હદીસ "અન્યા ખાતે મુન્નબીયીન"ની આફ રીતે વિરુદ્ધતા કાઢી. નળી કહેવા લાગ્યો કે મારા ઉપર એક કિતાબ ઉતરી છે. અને તેનું નામ 'ખયાન' છે. અને પોતાની વ્હી બતાવતી કિતાબમાં લખે છે કે હું હજરત (સલ્લ)થી અફમર છું. જેથી રીતે મરી કિતાબ "બદાન" દુઓન શરીફથી અફમર છે. (ખુદાની પનાદ). આ દાખવાથી તેના કુકમાં જરાએ શક, શુબ્હો રહેતો નથી. કુર્આને પાક અને સલીહ હદીસોથી આ વાત સાબિત છે કે હજરત (સલ્લ) આખેરી નળી અને કુર્આન શરીફ આખેરી ઉપાટની કિતાબ છે. તો મિર્ઝા અલી મુદમગદ કેવી રીતે નળી અફ શકે છે? હજરત મુદમગદો પશુ દાખવો કર્યો અને ત્રહેર ક્યું કે જે કેઈ મારા ઉપર ઇમાન લાવશે નહીં તેને કલ્લ કરવામાં આવશે. હવે તમારૂં ઇન્સાફ કરો કે જેણે નળી અને ખુદા થયાનો દાખવો કર્યો તેના કાફિર થવામાં જરાએ શક શુબ્હો રહી શકે છે? હજ અથ (જોરે મરયા પછી ઉઠ્યું)તો ઇન્કાર કરે છે. કિયામતનો નકાર કરે છે, જનન દેખાને માનવો નથી. નમાઝ તેના નજદીક પાંચ વખતને ખરે જાય વખતની અને તે પણ કુલે નવ (૯) રકાત, અને કિસ્સો નક્કો છેડી આકા નામની જગ્યાને માને છે. અને હજમ વિ કહે છે કે માત્ર મરદો ઉપર હજમ ફર્જ છે. ઔરતો ઉપર ફર્જ નથી. અને એવો અકીદો રાખે છે કે હજમ મકકાની નથી જહકે અકકાની હજમ સાય છે. અને મદ પોતાની

ઔરતને ૧૯, તમાક આખી શકે છે, ત્યાં સુધી મદ જે "રુલૂઆ" (સાદાવાનો)નો હકક રહે છે. એના નજદીકમાં માના અને દદી વિના બધા સમા રનેદીઓ સાથે નિકાહ કરવા દુરસ્ત છે. એણે પોતાના બનાવતી ઇસ્લામ વા પરીચત કરી પોતાની પાછળ માટે એક પોતાનો ખર્ચકી (કાયમ મુકામ) મિર્ઝા વહવાને નીમેસો અને તેને "મુમ્હે અમર"નો લકમ આપેલો. મિર્ઝા અલી મુદમગદ પછી જે ખલીફા સાથે એના બાર્શ જહાઉસ્લાદને ઝમઝો થયો અને બહાઉસ્લાહ એ ખિલાફત છીનવી લીધી. બહાઉસ્લાહએ બળી તરીકા ઉપર સાયમ રહી પોતાની એક જુદી દોઢ ઈટલી મરિમદ કાયમ કરીને લોકોને પોતાના મે.અતકિદ બનાવ્યા. ત્યારથી બહાઉસ્લાહના માનવાસ બહાઇ નામે ઓળખાવા લાગ્યા. બહાઉસ્લાહનો દાખવો છે કે હું ખુદા છું અંત મેં બધા નળીયો અને રસમોને મોકલ્યા છે. ફરી બાબને પશુ જાહેર થવાની નજદીક મોકલ્યો. ખાબો મેસો બની તેનો ખુદા થઈ પડ્યો. નહિઅમિસ્લાહ, આવા મંદા અને નાસાએકી બર્ષો એ ફિકોના અકીદાઓ છે. એ ફિકોનો આ પશુ દાવો છે કે માથુરા બેથી વધુ ઔરત સાથે નિકાહ કરી શકતો નથી. તેમજ પરદાનો પશુ હુકમ ઉઠાવી દેવામાં આવ્યો. અને "મુનઅ" જે શરીઅતે ઇસ્લામીમાં કિયામત સુધી હરામ છે તેને હલાલ દેવ્યું. એ શિયય પશુ આ ફિકોના ધણા બાનેશ અકીદાઓ છે. પચ્ચીકની બાથુ માટે પોતક પેશ કરવામાં આવ્યા છે. અને લંગાથુ થઈ જવાથી હુદંગા લખ્યા છે. ગળીઓ, બદમ્બો બપા કાફિર છે, કિસ્સા-મમાં હાખા નથી. તેઓથી દાઈ પ્રકારનો મેલ્લનેજ રાખવો નહી, અને તેઓથી તરન જુદા રહેવું. સાદી લખા વિશેરોનો પશુ વહેવાર રાખવો નહી. જમાઅતમાં તેમને બેગા રાખવા નહી. કુર્આને પાકમાં હકક તઆસા ફરમાવે

“હે, “જે લોકોએ કહ્યું છે તેઓ તરફ ધ્યાન નહીં, નહીંને તમને આજ લાગી જશે.” (સૂરજે ૬૬) બીજી જગ્યાએ ઇશાંદ છે. નસીદત પછી જાણીએ (કાશિરો, કાશિકો) સાથે બેસો નહીં (સૂરજે આન્યાગ) ત્રીજી જગ્યાએ ઇશાંદ છે.” ધ્યાન કરનારા (કાશિકો-કાશિરો) જાહેરી જાણી લેશે કે કઈ કરવડે પછાડશે. (સૂરજે શેઝાર) છેવટમાં મુસ્લિમ ગિરાદોને જાણવવાનું કે ઉપર લખેલી ગાગતેથી તેમનું જુદાણું તથા ધોંકા બાજુ સાથિન ચઢ મુખી છે. ફરી તજગજુબી અને હૈરત લાય છે, કે સમજદાર લોકો કેરી રીતે તેમના ગતત અને બાલિસ પ્રેમિંગમાં ફસાય છે. અને એવા જુદાઓની ધોંકાની ભાગમાં પડે છે, અને તેમના માનનારાઓ તેમજ એવા લોકોને મુસલમાન કરતાં પોતાની જુદી બતાવડી કિતાબને અજઞ્ઞ કહે! સર્વે

અમિયા. (અદ્વૈ)થી પોતાને ઉંચ સમજે અને હઝરત રસને ખુશ (સામ)થી અજઞ્ઞ બને! “ખાનગો કચાવો”ને તોડવાનો હુકમ કરે! કુર્આન શરીફ પરનું સમજાને કાળિસ દેરે! કિયાગત હથ, નથ, દોઝબ, જાનન, તથા નથીવો (અર્થ)ના મુઆગિરઓનો દંદર કરે. પોતાની પેઠાછાની જગ્યા અને જોલખાના (જોગ બાલિસ આકાશઓના કારણે જોલ પથ બે.ગની પડી હતી) ને ડિપ્તો કહે. સારાંચ કે પોતાને ખુશ કહે. શું એવો માણસ અને એના માનનારાઓ મુસલમાન કહેવાશે? કદી નહીં. એવા લોકોથી બંધનું ઝડરી છે. બારી તબાલા હઝરત મોદમદ મુરતહા (સામ)જી તુફથથી રાખે મુસલમાન બાદઓને આજ બાલિસ અને ધોંકા આપનાર ફિઝીથી જથ્થા. અને શરીઆતે મુદમમદી (સામ) પર આલવાની નેક તૌરીક જખ્શો. આખીન.

કતઆત

(૧)

સંકટોમાં ઝિન્દગી અગકાવવા;
આક્રોશને હર્ષથી અપનાવવા.
આજ આતુર થૈ રહું ઝાઝીન' દિલ;
કાળ સારો કાળ થૈ ટકરાવવા.

(૨)

એક જસ તારો મને આધાર છે;
આંખ લીની દિલે થયું અંગાર છે.
આપણે પણ થૈ ગયો શત્રુ હવે;
સંકટોની હોર છે ને મ્વાર છે.

(૩)

યાદ તારી વિશ્વમાં આજાદ છે;
કેમ માફ દિલ પછી નાચાદ છે?
બોલ પરદામાં છુપી રેનાર તું;
આજ તારાથી મને ફરિયાદ છે.

(૪)

હોય છે નિદોષ હમેશાં હોય છે;
છે ઘણા જે પ્રાણ મુલો ખોય છે.
વાત સારી કોઇને સમન્તથ ગર્ધ;
ચોર હમેશાં લાજુલેહ હોય છે!

(૫)

પ્રેમનો તો વિશ્વભરમાં વાસ છે;
વિશ્વભરમાં રૂપથી અજવાસ છે.
માનવીની અટકનો ‘શોકીન’ નો;
એકજથી દસ સુધી અજમાસ છે

(૬)

કોઈ ટાણે આંખ પણ છટકી પડે;
કોઈ ટાણે આજ પણ ટપકી પડે.
કોઈ દારૂ કોઈની આહો થકી;
આજ કાટે, વિનળી અગકી પડે.

“શોકીન”

રેપેઈનવું તિલિસ્મ

દરજાની પ્રત્યક્ષતાની રચના.

ઉગમી ખિલાફતના આક્રોશના ગર્વનર અને વડા સિપદામ્રાર મુસાને ઇ. સ. ૭૧૧માં જ્યારે આ બખ્તર મળી કે શાહ રઝરીક (રિક-રિક) પોતાની સત્તનતની ઉત્તરમાં બંડ દગા-વનાના કાગમાં પ્રવ્રત છે, ત્યારે પોતાના સિપદ સાક્ષર તારિક મરાકશીને સાત દઝાર સૈનિકો સાથે જેમાં મોટે ભાગે મોરોક્કોવાસી હતા, રેપેઈન ઉપર એક બીજા આક્રમણ માટે રવાના કર્યો. આ દુગ્રેષ્ઠો તેની આશયી રિશેષ સફળ થયો. તારિક શહેરના ખડક પાસે પુરકી ઉપર ઉતર્યો. જે તે સમયથી આજ સુધી 'જમ્બુ તારિક' અથવા 'જિઆશર'ને નામે ઓળખાવ છે. તે કારતિયાને લઇ લેવા પછી આગળ વધ્યો. 'વધુ દૂર ગયો ન હતો કે તેણે ગેય કોમની સારી ફોજને રેડરિકની સરદારીમાં તેના સામનો કરવાને આવતી જોઈ. આ બન્ને ફોજો એક ન્દાની નદીના કાંઠે જેને પૂર્વવાફીઓ 'વાદીનક' (યુદ્ધક) કહે છે અને જે સારા અતરા ટુલગાર (ટ્રાયકુલગાર)ની પાસે સામુદ્રધુનીમાં પડે છે, સામનો થયો.

લોકવાયકા યાત્રી આવે છે કે આ બનાવથી યોદ્ધાજ દિવસ પહેલાં એક દિવસ શાહ રેડરિક પ્રાચીન શહેર ટોલીડા (તલીતલક)માં તખ્ત ઉપર બેઠેલા હતા કે બે મયોદ્ધ પુરુષો દીવાને આગમાં દાખલ થયા. ઓમલો જુના વખતના બનેલાં સેફેઝ જખ્ખાઓ પહેરેલા હતા અને તેમના કમરના પટકા, જેમાં બારે રાશીઓના ચિત્રોબનેલાં હતાં-તેમાં અસંખ્ય ચાવીઓ લટકતી હતી. તેમણે કહ્યું: "હે બાદશાહ! સાંભળ, પ્રાચીન સમયમાં જ્યારે દરકુલે (દર-કુલિસે) પોતાના સ્થાન સમુદ્રની આ સામુદ્ર-ધુની ઉપર સ્થાપ્યાં હતાં, ત્યારે તેણે આ પુરાણ

શહેર ટોલીડાની પાસે એક મજબૂત યુર્જનો પાણે નાંખ્યો હતો. અને તેમાં એક તિલિસ્મી બદ્દ બંદ કપુ હતા જેને મોટા ભારે લોખંડી દરવાજાઓ વડે. જેમાં ફોલાદી તાળાં લાગેલાં છે, રક્ષિત કરીને વસીવત કરી છે કે દરેક નવા બાદશાહની ફર્જ છે કે એક નવું તાળું દરવાજા ઉપર લગાવે. વળી બદિખ્ખવાણી પણ બાખી છે કે જે રખસ આ યુર્જના બેદનો રેફાટ કરવા ઇચ્છે, તેના ઉપરે આફત આવી પડશે. અમે અને અમારા વડવાઓએ દરકુલના સમયથી દગણાં સુધી આ યુર્જના દરવાજાઓની દરજાની કરી છે. એ દરમિયાન એવા બાદશાહો પણ ચર્ચ ગયા છે, જેમણે એ બેદ બાજુવાની ઇચ્છા કરી, પરંતુ હંમેશાં તેમનું પરિણામ મૌન અથવા ઈજા અને દસરતજ આવ્યું છે. અમે તને એ આજ્ઞ કરવાને આવ્યા છીએ કે તું પણ તે તિલિસ્મી યુર્જના દાર ઉપર તાર તાળું લગાવી દે, જેવું કે તારાથી પહેલાના બાદશાહોએ કયું છે." આટલું કહીને તે વયો-વૃદ્ધ ડોસઓ આદવા ગયા.

ડોસઓના આદવા જવા પછી બાદશાહ વિચાર કરવા લાગ્યો, તેના દિશમાં આ યુર્જનો બેદ બાજુવાની આસાધારણ ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ. તે તિલિસ્મી યુર્જનાં દાખલ થવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. તેના સલાહકારો અને પદરીઓએ એવું ન કરવાને તેને ઘણાજ સમજાવ્યો. તેઓએ કહ્યું કે કેટલું પણ રખસ કદી પણ તેમાં ઇચ્છતો દાખલ થયો નથી, ગદાન કેસરે પણ તેમાં જવાની દિશત કરી ન હતી. પરંતુ એ છતાં પણ તે એક દિવસ પોતાના અંગરક્ષકો સાથે ઘોડા ઉપર સવાર થયો અને તે યુર્જની પાસે જઈ પહોંચ્યો. તે યુર્જ એક હંચા ખડક ઉપર બનેલો હતો, જેને ચારે બાજુએથી ગોળાકાર

ન્દાના મેટા ટેકરાઓએ ઘેરેયે હતો. તેની દીવારો ઝમઝમદ અને રંગે મરમરની હતી, જેના ઉપર ઉમમ્મ કળાપૂર્વક વૈજયંતીઓ અને શાહતા અને તે સર્વના કિરણો પડ્યાથી અનકલ્પ હતા. તેમાં જવળો ગાર્મ એક પથ્થરમાંથી કાપીને બનાવનામાં આવ્યો હતો. અને એક મ્હોટા લોખંડી દરવાજો તેના ઉપર લગાવેલો હતો જે દરકુલના રાખથી વેગાના સમય સુધી, કેટલીય સદીઓનાં કટાક્ષ મએશ લાગ્યાં-ઓથી છવાયેલો હતો. જાણી જાણી બાજુ તેજ એ જૂદ પુરખો ઉભેલા હતા. આખો દિવસ તે બંને જૂદ દ-બાનેએ-એ કે તે બાને ખરાબ શુકન સમજતા હતા. રેડિકના સાથીઓની મદદથી કદાએથી માનીઓ ફરવાવા મહેનત કરી. સ્વાસ્થન સમયે દરવાજો ખુલી ગયો અને બાદશાહ પોતાના સાથીઓની સાથે દરવાજા પ્રતિ વધ્યો, દરવાજો પાછળ ફરી ગયો અને તે લોકો એક મ્હોટા ઝારકાના દાખલ થયા. જેની બીજી તરફ એક બીજા દરવાજાને રેડીને એક બાયક મર્તિ ઉભી હતી, જે એક મ્હોટી ચુરમ (મદા) ફેરવી રહી હતી અને મ્હોટા એરથી બાજુઆજુબની ઝમીન ઉપર ગારી રહી હતી. રેડિક આ મર્તિને જોઈને પેડીવાર સુધી દિવમ્મ થઇ ગયો. પરંતુ તેની છાતી ઉપરના આ શબ્દો “હું” ગારી ફર્જ બનકે હું” વાંચીને તેને હિમ્મત બંધાઇ. તેણે ફરમોને કહ્યું: “મને કુશળતાપૂર્વક તે તરફ જવા દો. હું કોઇ પણ પ્રકારની બેઅદબી કરવા ચાહતો નથી મોંઘ હું આ ભુર્મોને બેદ મજબુતા ઈન્જા મજુ હું.” આ સંબંધીને તે મર્તિ પોતાની મદા ઉપર જણાવેને સુપચાપ ઉઠી ધઇ મર્દ. બાદશાહ અને તેના સાથી તેની સાથેથી જંગમ ઝોરકામાં ચાલ્યા ગયા. આ ઝોરકાના બોંધ-તળીયામાં જરાહરત જરકાં હતાં, અને તેની વચ્ચે એક મેઝ મુકેલું હતું જેને દરકુલે આ સ્થળે રચાવ્યું હતું. તેના ઉપર એક ન્દાની પેટી મોંઝી હતી, જેના ઉપર આ શબ્દો લખેલા હતા.

“આજ કુર્મોમાં આ ભુર્મોને બેદ છે. બાદશાહ સિવાય બીજા કોઈના હાથ એને ખોલી શકેના નથી. પરંતુ તેણે માગી લેવું જોઈએ કે વિચિત્ર વસ્તુઓ તેને જણાશે, જેવું તેના મુલ્ય પૂર્વે બનવું મરફી છે.”

જ્યારે બાદશાહે આ પેટીને ખોલી ત્યારે તેમાં એક મર્ગ-પર સિરાય, જે એ તાંબાના પતનઓ વચ્ચે વાળેલું હતું, કાંઈ પણ નોંધ્યું નહિ. તેના ઉપર માથુસોના ચિત્રો બનેલા હતા જે થોડાઓ ઉપર સવાર, બપોરે સુખકુનિ, કમળો અને ખજરોથી સમજા હતા તેમની ઉપર આ શબ્દો લખેલા હતા, “હું અતાની જોઇ લે તે જોઈને, જે તમે તમા તખ્ત ઉપરથી હેઠળ પડકી પાડશે અને તારી સદનતને પેતાની આજુગાં લઈ લેશે.” જે શાંત લોકોએ આ ચિત્રોને આંખો ફાટીને જોયા માંડ્યા, એકાએક જમંબો આજાક સંજાણ્યો, આખો ઝંખાઇ ગઈ અને તે અંતરુષા સુવરેભા ચિત્રો હામવા લાગ્યા. તે તરફીરો મુદ્દ આંખમ બની ગઈ, તે લોકોની આંખો આગળ એક મકાન, બેઠાને જંગ દેખાવા લાગ્યું. જ્યાં હસાઇ અને મકાસી પૂનરેક લાકડાંમાં પેરાયપલા હતા. તેમના કાનોમાં થોડાઓની થોડાકો, રણુસોના સાદ, ઝાંખના ઝચુકર અને દજારો દોલતામાં ઉપર જોરજોરથી ચાપ પડાનો આવજ આવ્યો. શમશેર, ચુરમ અને તીરની ચમક પણ હતી, તીરેના સવલગાટ અને બાજા અંતરુષોની ખજાખજ પણ. હસાઈ પોતાના હરીફ સામે મુઠા અને કંપી રલા હતા. મુસલમાનો તેમના ઉપર તૂટી પડ્યા અને તેમને તદન વેરબેદ કરી મૂક્યા. સલીમી કુડો હેઠળ પડી ગયો અને રેડીકીય ધન્ય તેમના ખજોમાં પામાલ થઇ ગઈ. વાતાવરણમાં ખુશીના પેકાંસ, બાયની ગીરો અને મરનારાઓની આહો મુંઝ રહી હતી શાદ રેડિકે જોવું કે બાગવારી કુકીમાં એક સિપાહીએ શાહી તાજ પહેરેલો છે, જેની પીઠ તેના તરફ છે. તેના

શરો અને વરો તેના જોવાનું છે અને તે એક સદેઃ અથ વપર સવાર છે. જે પચુ ખુદ તેના પોતાના લગાધના પોડા “ઝોરીસિયા” જોવાનું છે. લગાધના ગભરટમાં તે સાર પોડાની પીક ઉપરથી જુદો યથ ગયો અને પછી ન જાણે તે ક્યાં ગયો અને તેનું શું થયું. “ઝોરીસિયા” નિદાને જંગમાંથી સવાર પિતાનાં યધને પૂરવાટ જાગી નીકળ્યો.

જ્યારે આદશાદ અને તેના સાથી આ નિસિરમી જુર્ગમાંથી નિરાશ થઈને નાક, ત્યારે તે જોઈતી કાંસાની મુનિંગે ગજ યથ ગઈ હતી. અને વધોટક દરયાન દરસાજ પાસે મરેલા પડેલા હતા. અને તે જુર્ગ કુદરતની બિજાગિજ તુફાનમય અપવૃક્તિઓ વચ્ચે જાગી રહ્યો હતો અને તેનો એક એક પચર જાગીજાગીને ખાક અને જરવાદ યથ રહ્યો હતો. સેકોનું કહેવું છે કે જ્યાં પચુ તેની ગળા અગીન ઉપર પડી, ત્યાં સેકોનું એક રીપું બેસાવા આવ્યું.

મધ્યકાળના ઈસાઈ અને અરબ ઇતિહાસકારો, હુબખને આના પ્રકારના અપવૃક્તિ જવાબ કસવામાં આવ્યા ગયેલાં હતાં. અને અમે પુસ્તક કેમાં જોઈએ છીએ કે કેપીરીને તે આપનારા મુદ્દના વિષયમાં જાને પક્ષ બિન્નાબિન્ન પ્રકારના શુભોચી ખુશી અને નિરાશ હતા. પ્રુદ રચ જુદાદ (સલમ) વિષે જવાબ છે કે તારિકની પાસે ખ્યાબમાં આવ્યા અને તેને ફરમાવું કે “દિમતપૂર્વકે મુદ્દ કરીને રિમય પ્રાપ્ત કર.” આના પ્રકારની અનેક કદાવળીઓ વર્થવવામાં આવી છે. પરંતુ જે સરકારે એક બીજાના મુકાબલામાં વાલીસક (યુડક) નદી પાસે પડાવ નાખીને પડાવ હતા, તેમના ખ્યાબ અને ખિયાલ આદે ગમે તે રહ્યો હો. પણ આ મુદ્દનું પરિણામ શંકામય રહ્યું નહિ. જે કે તારિક પાસે નિરાક પાંચ હજાર જર્જરોની ફોજ કુમકે પડેંગી ગઈ હતી, છતાં પણ તેના તાખામાં એક નહાનું સરકર માત્ર જાર દઝાર સિપાહીઓનું હતું. અને રેડરિક પાસે એના કરતાં છ ગણા વધારે માણસો મીનુદ હતા.

પરંતુ હુમલો કરનારા બહાદુર, અનુભવી, લડાઈથી ટેપાએલા અને એક વીર સરદારના માન-દન-દના, અને સ્પેષીયીશ બદ-હાલ મુકાબેના ટેખાં હતા, જેમના સિપદસાક્ષારોમાં દમાખાઈ અમીરો શામિલ હતા શાહ વેટાના સમા-રંદી પણ રેડરિકના જોક્ષવસથી આવી દઝર યથ હતા, પરંતુ તેમનો ઇરાદો એવો હતો કે લગાધ વચ્ચે તેમનો ત્યાગ કરીને ફરમોને જઈ ગઈ જાયું. તેમને એનો જાન પણ વિચાર ન હતો કે તે સ્પેષન સાથે જેવકાઈ કરે છે. તેઓ એમ સમજતા હતા કે આફમણકારો લૂંટ કરીને આફ્રીકા પાછા આવ્યા જશે અને મતીસાના વંશને તેનું પ્રાચીન તખ્ત પાછું મળી જશે. આજકારો તેમણે આફમણકારોની મદદ કરી અને સ્પેષનની રસાળ જુગિ આદ સદીઓ માટે મુસલમાનોને અપેક્ષા કરી દીધી.

જ્યારે મુસલમાનોએ તે મહાન સૈન્ય તરફ દ્રષ્ટિ ફેરવી, જેને રેડરિક તેમના મુકાબલા માટે લાવ્યો હતો અને આદશાદને તેના લગા શરોથી સચિત્ત એક મગમતા શામિયાના નીચે જોયો, ત્યારે એક પળવાર માટે તેમના હોશ ઉડી ગયા, પરંતુ તારિકે મગના કરી, “હે વીરો! શત્રુ તમારી સામે છે અને સમુદ્ર તમારી પાછળ. પક્ષદ, આ સિવાય કોઈ પણ ઉપાય તમારે માટે નથી કે બહાદુરીના જોદરો દાખવો અને દ્રદ રહો.” અથા એક સાદે પોકારી ઉઠ્યા: “હે તારિક! અમે તારે અનુકરણ કરીશું.” અને સૌ કોઈ પોતાના સિપદસાક્ષારની પાછળ પ્રાણુ-પણ કરવાને શત્રુઓ ઉપર તૂટી પડ્યા. આ જંગ એક આકાશિયા સુંધી ચાલુ રહ્યું. અને પછે બહાદુરીના અસાધારણ જનાવો નોંધાયા છે. રેડરિકે વારંવાર પોતાના સૈન્યને સંભાળ્યું પણ વેટાના પક્ષકારોના ગળી જવાથી લગાધનો નાકો પક્ષટાઈ ગયો અને તેને મહાન હાર મળી. હજુ સુધી જાણવામાં આવ્યું નથી કે રેડરિકનું શું થયું? તેનો પોડો અને તેના જોડા બીજે રિવસે નદી કાંઠેથી મળ્યા પરંતુ તેની લાશ ત્યાં ન હતી. નિરાક તે ડૂબી મર્યો હશે અને તેની લાશ વહીને સમુદ્રમાં આવી ગઈ હશે.*

* મી. રેડ-ડી લેનપૂલ દ્વારા “મુસ્લિમ ઇસ્ટ” ઉપરથી.

મેહરિલની રમઝટ

[મહાગુજરાત ગ્રંથ મંડળને આશ્રયે તા: ૨૮-૧૦-૪૫ ના રોજ સંગીત સંસ્થાક શીયુન પડિત એમકારનાયના પ્રમુખપણા હેઠળ એક શનદાર મુશાયરો યોજાયો હતો. માણ મહેરૂદી પ્રધાન શ્રી. મોરારજીમાણની હાજરી ખાસ ધ્યાન ખેંચની હતી. મુશાયરામાં અનાએસી ગરબો પૈકી અમુક કડિકઓ આવે ટાંકી છે.—સપાદક.]

તમારો ઉધડતા ધીકાતાં નયનમાં,
ઉદય અસ્ત મારો, નિહાળ્યા કરે છું.
કરે છું દિવાના સમેા હું કરે છું,
દિવાનો નથી પણ દિવાનો કરે છું.
—‘શયદા’

સુવાણીજ સેવા મને કરવી ફાવે,
કોઇ દિન ન આશતને હું નોતરે છું.
થયો જોત જોનામાં હું રાવ સાહેબ,
જુઓ પોદસાથી શી પ્રગતિ કરે છું.
—‘પોદસ’

સ્વી તારા કિરણોથી હું નિરઝર છું,
નયનમાં સહીના સદા તરવરે છું
બધાનક છે ‘સાબિર’ બહુ પાપ યાની.
કરી યાદ પુણ્યોને હું ચરચરે છું
—‘સાબિર’

તમેા છે કે બસ ફગ બરાનો છે મુજને,
ને હું છું કે બસ ફગ તમારો બરે છું.
મને જે મમે તે કરે, હું નથી તેા
તમારો છું તમને મમે તે કરે છું.
—‘ગની’

નથી અહિં, નથી ત્યાં, તો છે એ પછી ક્યાં,
સ્વયંગે હુંજ, સાચા સ્વરૂપે કરે છું.
અદિકર, અહિં જો, બધા તું કરી જો,
સમય પર, સમયસર ઈશારો કરે છું.
—ગજેન્દ્ર કેમ્બુદી

ફરી ઉપવનનો વિહાર આદરે છું,
કુસમોની સુગંધીથી પાકવ બરે છું.
‘નસીમ’ પ્રેમ-સુરા તથા ક્યાં ચકાઇ,
કણુ લાખ વારે કે હું પરહરે છું.
—‘નસીમ’

ગરબ જોડી ખાંસતાયે કરે છું,
ન સમજે કંઈ તે, કું જળવેા કરે છું.
સખાઓ બરી જેની નિંદા કરે છું,
સહામે બરી તેને વેરો બરે છું.
—નિસાર-શેખ અદલી

હૃદય-મોગ છવન તણો જાતો છે,
હું તેથીજ એ આચરણ આચરે છું.
મમે તે, મમે ત્યાં, મમે તેના મારે,
તને શું મને જે મમે તે કરે છું.
—‘સીરતી’

સમાપો છું આંખિમાં આંસુ ખાંડીને,
દસો તો તરે છું, રડો તો સરે છું.
જો આપો તો ધર છે, ન આપો તો મરજી,
હું ક્યાં કહું છું આપો, હું ક્યાં કરગરે છું.
—મૂસા બના

હું જે ઓચાં છું બહુ આચરે છું,
સડી લો તમે હું નિરાંતે અરે છું.
દિવે આગ ઉડી વધે છે શીર નહિ,
જુએ તો બળુ છું વધે તો દરે છું.
—બખાદેવ

તમારા પણ હો એ એ આશાની ઉપર,
જગત ભરના પગલાને સજદો કરે છું.
હજારો સપાસોના આ એક ઉત્તર,
તને શું મને જે ગમે તે કરે છું.
—‘શાદ’

મને એમાં દેખાય છે કંઈક મારું,
તને જ્યારે જ્યારે હું જોયા કરે છું.
નિરાશાને કહી દો એ રસ્તો બતાવે,
કે મંજિલને જૂઠી ભટકતો કરે છું.
—મસ્ત ‘હમીખ’

નથી શોધનાની મને રહેતી મંજિલ,
હું, મંજિલને સાથે લધને કરે છું.
નિરાશો છું મુજ પ્રાર્થના છે નિરાળી,
નજરથીજ હું પ્રાર્થનાઓ કરે છું.
—‘અરવિંદ’

બધી વસ્તુ વપરાશની છે વિદેશી,
ફક્ત દેશી દાતણ કદી વાપરે છું.
તમે છો ફક્ત આગપેટીના ખોખા,
યુવાનો કંઠી તમને દોષિત કરે છું.
—‘આસી’

યધ આંખ રસ્તે સમાઈ છે દિલમાં,
પલકમાંજ સર્વેના મનને હરે છું.
પ્રભુની કસમ છે પ્રભુ જેમાં જોઉં,
પછી માયુ એનાજ મર્ચે ધરે છું.
—‘મઝાક’

જગત જેને મંજિલ ગણી ખેસી રે છે,
હું ત્યાંથીજ પ્રગતિનાં પગલા ભરે છું.
એ આઝાદી જ્યોતિ સતત બાળવાને,
શહાદતના લોહીનું સીંચન કરે છું.
—‘ઈન્દુ’

મને શોધતી આવી ખુદ મંજિલ,
ને મંજિલને હું શોધતો કાં કરે છું.
જવાબીઓ દિલની શમાવીને દિલમાં,
મને ખુદને બાળી હું અતે કરે છું.
—‘બિરિમલ’

હું શિષી છું ન્યારો, કળા મારી ન્યારી,
અનુભવથી જીવન શિક્ષા કોતરે છું.
હતો કાલે કાળજી હું એના નયનમાં,
અને આજે અશ્રુ, બનીને ખરે છું.
—‘કુરીમ’

મને જોઈએ રૂપ લજ્જતની હદમાં,
પ્રણય-હદમાં રહીને પ્રણય પાથરે છું.
ખેરેખર હજી મૌન માઈ છે ભાવિ,
અગણી દિશામાં હું પગલા ભરે છું.
—‘અનિલ’

વધારીને લક્ષ્મી બની રાવ બહાદુર,
મરીખીના જંતુથી ડરતો કરે છું.
કરે મારા પોપણને માટે હું શોપણ,
એ દુન્યા ભલે રૂબે હું તો તેરે છું.
—હિરાલાલ ખરેલ

ખુદ પર ભરોસો હું રાખું છું એથી,
જગતમાં ન કોઈ દુઃખોથી ડરે છું.
ચુલામીનું જીવન-ચુલામીનું માનસ,
ચુલામી દશાથી હું લાજ મરે છું.
—‘શમ્સુ’

વિચારોની સદિ રચું છું પરંતુ
ધડીમાં જીવું છું ધડીમાં મરે છું.
પવારે પુછ્યું, કાળ, અપ્પર ભરાયા!
કહે, ના, અધૂરાં રહ્યાં આદરે છું.
—‘પવાર’

હરં છું, બની ચિન્દુ, તુજ આંખડીમાં
જો નિસરં હૃદયથી યદ્ય અશ્રુ સરં છું.
છું ખેલાત ના દાસ કંઈ દાસ પુછો
કે આત્માને સાચવવા એક પાંજરં છું.
—‘રસિક’

મનો સહિ મારી રચીને હરં છું,
કયા કલ્પના ઉર્મિઓની કરં છું.
મને ‘વ્યાસ’ને ના નડે કે સીમાઓ,
રિપદ વ્યાપતો હું બધે વિસ્તરં છું.
—પ્રો. ચીમનલાલ વ્યાસ

અરે કેવી જીવન સરર આદરં છું,
કે એક એક ડગલે હું મંજિલ કરં છું.
—‘નર્મદ’

સુનો આજ રિધિ ગોદમાં બાળુ ક્યાં ?
મીઠી પાદમાં અંજલી હું ધરં છું.
—‘ઉપા મહેતા’

પુલાના સ્મરણમાં હું મદ્દોશ યદ્યને,
દીવાનાની દુન્યામાં હરદમ હરં છું.
—‘હાતિમ’

પિયારોની દુન્યામાં હરપળ હરં છું,
હું ઉડોને ઉડો વધુ ઉતરં છું.
—‘જુમાર’

વમળમાં હું જન્મી વમળમાં મરં છું,
કિનારા થકી હું કિનારો કરં છું.
‘વલી’ વીજ વરસાદ હો તો થયું શું ?
સહ નામ એનું સંસ્કર આદરં છું.
—‘વલી’

મહા દુઃખના પર્વતને ફેંદી પડે હું,
ફક્ત શિરને કો પંથ હારે ધરં છું.
બધા પુજનારો બની તારા પથે,
મહાસાગરો દુઃખ તેમાં હું તરં છું.
—‘ખામોશ’

પદ્મ આપકુ, વણુ સદુ કંટેકોના,
વહે ખૂન તો વણુ ન પાછો હરં છું.
છુગયો દીપક શું ? તિમિર થોડ છાયા,
બુલેલા પચિત શો ભગણુ હું કરં છું.
—પ્રોફ. મોહનલાલ દવે

પ્રણય બોધ બોધ લેશે જગત એ મરણથી,
બસે ‘સેફ’ રસ્તા યદ્ય હું મરં છું.
—‘સેફ’

વિભાનંદમાં મસ્ત યદ્યને હરં છું,
હરે ઉર્મિ જગે તો કંઈ કંઈ કરં છું.
—જયોત્સના શુક્લ

સફળતા મને કેમ મળશે ન ‘સાકી’
પ્રયત્નો અદર્શિય હું ક્યાં કરં છું.
—‘સાકી’

કવિતા લખીને કરં છું એ ‘રહેમત’
કવિ યદ્ય જગતમાં હું ગોડો કરં છું.
—‘રહેમત’

મને શું તમે સૂઈ યદ્યને તપો તો,
અરે હું ફક્ત આંદની પાથરં છું.
અધર્મિ ‘અમીન’ એમ ધર્મિય છું કે,
બધા સાથે ઇન્સાનિયત વાપરં છું.
—‘અમીન’

‘કારવાં’ ની છુટક નકલ સાત આંગાની કીમતે સૂરતમાં ન્યુ લક્ષ્મી ટાઈપ સામે

ગુજરાત બુક સ્ટોલ પરથી મળી શકે છે.

હાસ્ય રસના ઈજરદાર

૭૦ 'બેકાર'ના પુસ્તકો

(૧) રમતા રામ	ક્રી. રૂ. ૨
(૨) અક્ષલનાખાં	,, રૂ. ૨૫
(૩) સનમની શોધમાં	,, રૂ. ૨૫
(૪) હું રાજા હોઉં તો	,, રૂ. ૨
(૫) કલમ આપુક	,, રૂ. ૧૫
(૬) હાસ્ય મંજિલ	,, રૂ. ૩)
(૭) પ્રેમ કન્યા	નથી
(૮) જુની આંખે નવા તમાશા નથી	

દરેકનું ટપાલ અને ચી. પી. ખર્ચ જુદું.

ધી રાંદેર સ્ટોર્સ

બુકસેલર્સ

ટાવર રોડ, સુરત.

ક્યાંથી ખરીદશો ?

તાજ બિરકોટ, નાનખતાઈ, વેનીલા, પાનનાપલ્લ,
ફીમ, દેનેશ, આઉન, ફેન્સી, મકરૂમ, ફેમીલી વી
તહેવાર અને સરઅવસરે ખરીદવાનું
...એકજ રચના...

તાજ બેકરી ગિન્નાહ રોડ,
ચોકબગર સુરત.

દર શનીવારે પ્રગટ થાય છે

મુસ્લિમ લીગનો પયગામ: પહોંચાડનાર
મુસ્લિમ જનતાનો આવાજ ખુલ્લું કરનાર
ઈલાકાનું નિહર અકવાડિક પત્ર

...પાકિસ્તાન...

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦

‘પાકિસ્તાન’ની અવનવી સામગ્રી
‘સુલતાન સબુકતગીન’ની ચાલુ વાર્તા
અને બોધ લાયક લેખો વાંચવા
આજેજ આહક બનો.

‘પાકિસ્તાન’ ઓફિસ

કાલુપુર બહુઆવાઢ અહમદાબાદ.

ઉદ્દામ અને ઉદ્દેશોધન આપતી
વાર્તાઓનું અનોખું માસિક

કહાની

જેનો દરેક અંક એટલે
વિવિધતાભર્યો વાર્તા સંગ્રહ
પુસ્તકાલયનું ભૂષણ
કુટુંબોના રાજગાર
મુસાફરીના સંગાથી

બાહરે અખરતું સખળ સાધન
આટલી જૂજ કિંમતે આજે કોઈ
વાર્તા-પુસ્તક પછી મળતું નથી.
વાર્ષિક રૂ. ૬-૧૨-૦ છુટક પ્રત ૦-૨૦-૦

કહાની કાર્યાલય

દાણાપીઠ :: ભાવનગર

મુસ્લિમ બાળકોની તાલીમી ખિદમત માટે
પાંચ વર્ષ થયાં નિયમિત પ્રગટ થતું
બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

અવલાદ

દર મહિને નવા નવા વિષયો સાથે

..... પ્રગટ થાય છે

આપના બાળકોના હાથમાં "અવલાદ" જરૂર
આપો, એ તેની રહેઠાણી કરશે.

લવાજમ:-

દેશમાં: રૂ. ૫-૦-૦ અને રૂ. ૩-૦-૦
(પાંચ રૂ. અને ત્રણ રૂ.)

દેશાવર: રૂ. ૨ (આઠ)

લખો:-

'અવલાદ' ઓફીસ, નવી દરજી બજાર,
રાજકોટ (કાઠિયાવાડ)

અવનવી સ્ત્રી ઉપયોગી સાહિત્ય
વાનગીઓ પીરસતું, પ્રથમ
મુસ્લિમ સ્ત્રી અઠવાડિક

ચાંદની-એ-ઈસ્લામ

ના આહુક બનેા.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દ રૂ. ૬

" " પરદેશ રૂ. ૯

તેમજ

ગામેગામ એજન્ટો નોંધાયે છે.

આજેજ લખો:-

ચાંદની-એ-ઈસ્લામ

૧૧-૬, ટરનર રોડ, ગાન્દ્રા,

(મુંબઈ)

દર રવિવારે પ્રગટ થતું

મુસ્લિમ હિન્દના અવનવા સમાચારો,
સાહિત્ય સામગ્રી અને કટાક્ષ કલમોથી
ભરપૂર.

ખિલાફત (ગુજરાતી)

વાર્ષિક લવાજમ:-

હિન્દમાં રૂ. ૯ પરદેશ પાઉન્ડ ૧)

છુટક નકલ રૂ. આના

આજેજ આહુક બનવા માટે લખો:-

.... ખિલાફત પ્રેસ -

લવલેન લાયખલા,

મુંબઈ-૨૧.

હરિદ્વારનું બીન હરીફ સસ્તું ઉકેલ પત્ર

દર રવિવારે પ્રગટ થાય છે

"પયગામ" અઠવાડિક

અવનવા સમાચારો સાહિત્ય સામગ્રી રાજદ્વારી
ચર્ચાઓ અને કટાક્ષ લેખો
...ઉપરાંત...

નિયમિત દર અઠવાડીયે જન્મજયી, સંદેશ
કસોટી, નૂતન, ત્રિવેણી સંસ્કાર વિગેરે હરિ-
દ્વારના રાખ્દ વ્યુહના ઉકેલો વિગતવાર
સચોટ અને સંપૂર્ણ છણાવટ સાથે રજુ કરે
છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫ છુટક રૂ. આના
વાર્ષિક આહુક બનવા માટે તમારું લવાજમ
આજેજ મોકલી આપો. નમુનાની કોપી માટે
પોસ્ટા ત્રણ આનાની ટીકીટ બીડો:-

"પયગામ" ઓફીસ

મહમદઅલી રોડ, માંડવી પોસ્ટ ઓફીસ સામે,

મુંબઈ નં. ૩.

સંસ્કૃત :

વિદ્યાર્થી :

વ્યવસ્થાપક :

તાજ :

૦. ડિસેમ્બર ૧૯૪૫ ૦

૬૦ દુરોન (ગદી)ની મહાગાન (કાવ્ય)	૫. ૩
ગુજ. પ્રાંતની મુસ્લિમ કેળવણી	" ૪
આવાઝકરી દુન્યા	" ૫
શબદને દુસૈન (અલે) (કાવ્ય)	" ૬
મહાન નૈપૂરમે ઇસ્લામ-સ્વીકાર	" ૧૦
"શિર નમવી રહે" (કાવ્ય)	" ૧૧
જાણી હનિવાસમે પહેલે જાળ	" ૧૮
"શબીદ" (કાવ્ય)	" ૨૪
ખે મજમે	" ૨૫
શાદ વહીયુદ્દાલ (ગદી)	" ૨૬
દીવ્ય-તરંગો	" ૨૮
પડાયા	" ૨૯
મનિયા	" ૩૦
ગ્રેટ બ્રિટનના સાહી મહેલો	" ૩૧
ગરબોની દગ્ગ	" ૩૪
સ્વીકાર-સમાવેશના	" ૩૭
કવિ 'ફિરમત'ની શાદીનો સમાવેશ (મુબારકબાદી)	" ૩૮
ફતાવા	" ૩૯
ઉદ્ધ સાહિત્યના મુસ્લિમ મહાન શાધરો	" ૪૧

વાર્ષિક લવાજમ : દિન-૩૧. ૫ : જર્મી ૬ : પરદેશ શી. ૧૦ (૩૧. ૬૧)

છેલ્લું નકલ સાત આના.

મનીઓર્ડર : હન્ડીયન અને બી. પોસ્ટલ ઓર્ડર સ્વચ્છ પત્રો વી રાંદેર ઓફીસનું સરનામે મોકલવા વિનંતી છે.

- સ્ટાઈલીશ લેડીઝ કુટવેર માટે
- મજબુત શુઝ માટે.....
- નવી ડીઝાઈનો માટે.....

જોન બેરલ

તું

...નામ યાદ રાખો...

John & Barrel

જોન બેરલ શુ કું. (ધ-કીયા)
સર શીરોજશાહ મહેતા રોડ
મુંબઇ. ૧ તરફથી પ્રકાશિત

ચરમા માટે

આ

એક જ સ્થળ

હાતીમ વધારા

અનુલ રહેમાને દેડીટ
મુંબઇ-૩.

ધર્મિ અરજ (પિંગળ) તું પ્રથમ યુજરાતી પુસ્તક

શાધરી ભા. ૧-૨

[હાર કૃત]

કિંમત રા. ૦-૮-૦ ૨. ખ. સવા આનો.

યુજરાતી મુશાવરાઓની શરૂઆત કર-
નાર યુ. યુ. સા. મંડળ રાંદેરના આગ્રયે
યએલા મુશાવરાઓનો સંગ્રહ.

કાલ્પ કુંજ	ભા. ૧-૨-૩	નથી
"	ભા. ૪-૫ કિં.	૦-૪-૦
"	ભા. ૬	૦-૪-૦
"	ભા. ૭-૮	૦-૬-૦

[ત્રણ ભાગ સાથે ટપાલ ખર્ચ સહિત
રૂપિયા એક.]

ધી રાંદેર સ્ટોર્સ

હાવરેશ, સૂરત.

“ હું હુસૈન (રદી.)ની મહુબ્બત ”

મળેને અલીને મળેને ઉમરમાં લગાઈ થઈ
આપસની ખેલકુદમાં તકરાર ત્યાં વધી.

મળેને ઉમરથી મળેને અલીએ કહ્યું છે એ,
મારા ગુલામ આપ છો તમને ખગર નથી ?

રોકો તમારી છબને શાને લડો છો આજ
કંઈ તો લિહાજ બેઘરે સાદાતને જરી.

ફરીયાદ ગાપથી જઈ મળેને ઉમર કરે
મુજને ગુલામ મળેને અલીએ કહ્યું, પછી

ફાફક (રદી) અટ વધ્યા કે લો કાગઝ, કલમ, દવાત
જઈને કહો લખી દો સનદ બસ ગુલામીની

અટ જાવ બેટા ત્યાં, કંઈ ઈનકાર ના કરે,
છે નેક કામ એમાં તો જલ્દી કરો પછી.

મેહશરમાં સાત પેઢીની ખખ્ખિશ થશે જરૂર,
એ વાસ્તે સનદની છે દરકાર લાગમી.

અય દોસ્તો જુઓ તમે કેવો અફ્રીદો છે,
એહમદ, અલી, હુસૈનો, હસન, ફાતેમા, યદી.

આ ફાતિમાના લાલની ઇઝત તો બેઘરે લો,
ફાફક જેવાઓએ પણ તારીફ છે કરી.

તું પણ ‘મઝાક’ જઈને ગુલામીની લે સનદ,
આલે નખી છે આપ, ને ઓલાદે હેદરી.

“મઝાક” ચિસ્તી.

ગુજરાત પ્રાંતની મુસ્લિમ કેળવણી

શ્રીમુત : રતિલાલ યુનીસાલ દીવાન

[“ગુજરાત મિત્ર” સાપ્તાહિકમાં “આપણા પ્રાંતની મુસ્લિમ કેળવણી”ના શિર્ષક હેતુ આ લેખ પ્રગટ થયો છે. મુસ્લિમ કેળવણીના આદર્શો માટે તે ઉપયોગી હોઈ અને લેખમાં આવ્યો છે.]

—સપ્ટેમ્બર.

મુબરક ઇલાહના ખ્રિસ્તિય વિભાગમાં ૨૦૮૪૯૮૪૦ માણસોની વસ્તી છે. તેમાં મુસ્લિમની વસ્તી ૧૯૨૦૩૬૮ છે; એટલે લગભગ ૧૧ ટકા ગણાય. આ મુસ્લિમ સંખ્યામાં ૧૦૪૦૩૧૮ પુરૂષો છે અને ૮૮૦૦૫૦ સ્ત્રીઓ છે.

ઈ. સ. ૧૯૪૩-૪૪ના વર્ષમાં એ કોમની કેળવણી પ્રગતિની આંકડા નીચે મુજબ છે. (આ આંકડા ડી. પી. આમના છેલ્લા રિપોર્ટમાંથી લીધા છે.) બધાં મળી ૨૩૫૪૭૭ વિદ્યાર્થીઓ કેળવણી સર્જેલા છે એટલે કોમની કુલ વસ્તીના પ્રમાણમાં બાર ટકા ગણાય. એ સંખ્યામાં ૧૬૨૭૬૫ છોકરા છે અને ૭૨૬૮૨ છોકરીઓ છે. આ ઉપરથી એમ કહેવાય કે દર બે બહુતા છોકરે એક છોકરી બને છે. કોમની વસ્તીના પ્રમાણમાં આ રિયલિ સતો-પચાસક ન કહેવાય. નીચેના આંકડા દેશના કરેલે કે પ્રાયમિક કેળવણી ઠીકઠીક સંખ્યા લાઇ રહી છે. પણ માધ્યમિક અને ઉચ્ચ કેળવણી સેતી સંખ્યા ઘણી ઓછી ગણાય અને તેમાં કંપા-ઓતી તો ઘણીજ ઓછી.

(અ) માન્ય કરેલી સંસ્થાની વિગત:—

સંસ્થા	છોકરા	છોકરી	કુલ
આર્ટસ કોલેજ	૮૯૯	૮૯	૯૮૮
ધર્માર્થી	૩૨૨	૧૨	૩૩૩
માધ્યમિક			
શાળા	૧૫૫૯૭	૨૨૨૩	૧૭૮૨૦
પ્રાથમિક			
શાળા	૧૩૦૯૯૫	૬૪૨૧૮	૧૯૫૨૯૩

સ્પેશિયલ

શાળા	૫૫૨૪	૧૨૬૧	૬૭૮૫
અમાન્ય			
સંસ્થા	૯૪૫૮	૪૭૯૯	૧૪૨૫૭
કુલ	૧૬૨૭૬૫	૭૨૬૮૨	૨૩૫૪૭૭

આ આંકડા ઉપરથી જણાય છે કે કોલેજ કેળવણી સેતા દસ છોકરાએ એક છોકરી કોલેજનું શિક્ષણ પામે છે, ધર્માર્થી કોલેજ કેળવણી સેતા ૩૦ છોકરે માત્ર એક કંપા કેળવણી માટે ભાગમશાળી છે. એટલે ઉચ્ચ કેળવણી માટે મુસ્લિમ બાઇઓનું લક્ષ દળ ધણું ઓછું છે. માધ્યમિક કેળવણીના આંકડા જોતાં આઠ છોકરાએ એક છોકરી કેળવણી લે છે. આ પરત્વે પણ મુસ્લિમ કોમે દળ ધણી પ્રગતિ કરવી ધટે, પ્રાયમિક કેળવણીનાં આંકડા જોતાં છોકરા-છોકરીનું પ્રમાણ ૨:૧ આવી રહે છે એ કંઈક સતોપચાસક ખરું; છતાં છોકરાની કેળવણી માટે કંઈક પક્ષપાત તો દાખવે છે જ.

એકંદરે આ કોમની કેળવણી પ્રગતિ મંદગતિએ ચાલે છે એ હાલના જમાનામાં ઇન્દુનીય નથી. જેમ કોમનો મોટો ભાગ અમથ્ય રહે તેમ તેમાં વહેમ અને શ્દિયૂસ્તપણું વિશેષ રહેજ. અવાન અને વહેમને કારણે પાખંડી અને હોશિયાર માણસનું વર્ચસ્વ દરેક કોમમાં વધુ જ રહે. ઇન્દુસાનનો સ્વભાવજ એવો છે કે જ્યાં સુધી કોઈ આદમીને તે પોતાના અંકુશમાં રાખી શકે ત્યાં સુધી તે એને છૂટા કરવા રાજ

નથી. અસમત ખુદનો બનદો હોય તો તે અન્યને છુટા રાખવા અને સ્વતંત્ર કરવા રાજી હોય છે, એ સિવાય દરેક કોમમાં ભણેલા સ્વાધ્યાયી એને ભણેલા નહિ પેણુ મણેલા, એવા સ્વાધ્યાયી ગરીબ અમણેને દયાવતાં જ રહે છે. એટલા માટે એટલી વિશેષ કેળવણી લેવાય એટલી દરેક કોમે લેવી ધરેજ.

મુસ્લિમ કોમમાં સ્ત્રી કેળવણી પણીજ આછી છે. જેમ જેમ સ્ત્રી કેળવણી વિશેષ પ્રમાણ પામશે તેમ તેમ માતાઓને તેમનાં બાળકોને ભણાવવાની હોંસ વધશે. તેઓ ચોક્કસ વિદ્યાદાન પોતાનાં બાળકોને અપાવશે અને તેમ થતાં છોકરાઓકરી વધુ સંખ્યામાં કેળવણી લેશે અને જીવનનો સંસ્કારી આનંદ પ્રાપ્ત કરી રહેશે. સ્ત્રી કેળવણી રખેને સામાજિક કે ધાર્મિક જોખમમાં ઉતારશે એ માનસ હવેની પરિસ્થિતિ જોતાં બદલાવવું જોઈએ. જે મનુષ્યને યોગ્ય કેળવણી અપાશે તો તે વિચારશીલ ન્યાયી અને વિવેકી બનશે અને તેવો ધનસાન બંધુ બાવનો પોષક બની રહેમ દિલ રહેશે. એમ થતાં કુટુંબની શાંતિ જળવાશે અને સમસ્ત કોમની આબાદી પણ થશે.

એ તો જગજહેર હકીકત છે કે કોઈ પણ કોમ કરતાં મુસ્લિમ બાહ્યો અને બહેનો દેશના ધરગમ્ય ઉદ્યોગમાં વધુ પ્રવૃત્ત રહે છે. બહાર દેશ ઉદ્યોગોનું તેઓ રીક રીક સંસ્કૃત્ય કરી રહ્યાં છે સત્તર કાંતવાનો, સાત વણાટનો રમકડું તૈયાર કરવાનો, રંગરેઝનો, ફટકડા બનાવવાનો, નાલખંદોનો, રમકડાં બનાવવાનો કરીકસમ અને કિનખામનો, અને આમ જીવનના અનેક નાના મોટા ઉદ્યોગોનો એમને શોખ છે. તે માટે સુરમિ છે અને આવડત પણ છે. તેઓ ધારે તો વિદ્યાળ પાયા પર એ જ ખીલવી શકે. જે બાળકોને આ ધંધા માટે કુદરતી વલણ હોય તેમને તો ખાસ તેજ

પ્રકારની કેળવણી આપે. જે શાળા અને કોલેજમાં ધંધાર્થી જ્ઞાન વિકાસ પામે ત્યાં તેઓ કેળવણી પામે અને નિખ્યાન બની રહે. ત્યારબાદ સહકારી પદ્ધતિએ ઉદ્યોગો ખીલવે તો કોમને સારી આવકનો લાભ મળે અને દેશને મોટા પ્રમાણમાં એક પ્રકારની વસ્તુઓ મળી રહે તો પરદેશથી તેની નિકાસ કરવાની જરૂર ન રહે. એ રીતે દેશને ફાયદો થાય અને સ્વદેશી બનાવટનું ગૌરવ વધે.

આ કોમમાં સાદસ જોડાવાની અગત્ય શકિત છે. દૂર પરદેશમાં વેપાર અર્થે જઈ શકે છે. જે સદાસિકો ત્યાં જાય છે એ તે કંઈ બહુ કેળવણી પામેલા નથી હોતા, છતાં પોતાની કુદરતી કાબેલિયતથી ત્યાં કામ કરી શકે છે. જે કેળવણી પામેલા ત્યાં જાય તો ફાલ છે તે કરતાં વધારે સારી રીતે ધંધા ખીલવી શકે અને વિશેષ માન પામેજ.

કેળવણીને પરિણામે આ કોમની વિચિત્ર ખાસીયતોનો વિકાસ સારો થશે અને તેટલે દરજ્જે કોમ અને દેશને લાભજ થશે. એટલા માટે હાલની મદ ગતિએ થતી કેળવણી પ્રગતિને જોરા આપવાની જરૂર છે. કોમના સમજી અને સખી દિલ શુદ્ધર્યો અને પ્રભાવશાળી સહદયી ધર્મનેતા હામરો અમણુ રહેતા ગરીબોને કેળવણી પામવા ઉત્સાહી બનાવે અને યોગ્ય મદદ કરે તોજ કેળવણીના કાર્યમાં બારે વેગ મળે અને કોમના ઉત્કર્ષ જલદી થાય.

જો મોલાના આ રહીમ સાદિક સાબની નાસાઝ તળીઅતના કારણે છલાહી અને નખવી કમોનના પૃથ્કો આ અર્કે આપી શકાયો નથી. -સંપાદક.

અવાઝકી દુન્ય

સંબળાવનાર :

બેકાર...

||
Δ

અવાઝકી દુન્યાકે હોસ્તો ! આ અંક તમારા હાથમાં જોઈ રહેને દિવસેર આવશે. તે દિવસે રાહીદોના ચહેરાપર આકાએ-દોગદોનાના પ્યારા નવાસાળી શહાદતના દિવસ હશે. એ અન્ન શહાદત કે જેણે સત્ય અને અસત્યને વગલ અગલ મરખાલી દીધું, એ શહાદત કે જેણે ઇસ્લામના સત્પરિષિદને તથા સમકદાર અનાબી, અને એ શહાદત કે જેણે ઇસ્લામના તરફે કુરબાની આપવડો મુસલમાનોને સબ્ક આપ્યો. આજે મુસલમાનોના મરતકે કાઈ મથુ મર્ગ સફટ આવી પડે છે; તો તરતજ એમને રમરમ્ય શબ આપે છે કે : "કુરસાસ ઝિંકા હોતા હુય હર કુરબાન હોય પાક." જે કર-વાધાના બનાવથી ઇસ્લામ ઝિદા સોય છે અને સાચ છે; તે બનાવનું રમરમ્ય મુસલમાનો કેવી રીતે કરી રહ્યા છે તે જુઓ ? જેમ તરસોપી સામ્રાજોમાં જોઈશો એ સોફી સોફીતે સાજા ગાવા છતાં રમઝાનમાં હોદ્દાસ મરથી સાત મહો ન ઝૂકે; અને તેની સામ્રાજી પેટ બરનારા મહોન-શીન મુસલમાનો આરત ન સવા નેત્ર મોહર-મતા સાથે હમ્મતરો સામ્રાજો અને સેપોનાં આણેથી મથુ ન મર્સા કે ન કાવલ સવા ઈમામ હુસૈન (રહી.)ની વાદમાં પૂંછડું સમીટી સ્થાપરો પ્રાપ્તિને સાત બનગારને રૂં કહેડું ? કેહા પૂંછડું પકડનાર હોમ, મેઈ દહ બગાડનાર હોમ તસારજ એ વાધને જોશ રાટે છે ! અને હવે તો પૂંછડા વગરવા આંઝ વાપ મથુ જોવામાં આવે છે. ઈમામ હુસૈન (રહી.)ની વાદમાં જોગી-જોગમથુ કે ખીમ અનેક ભતના દોમ કપુરા હજીબ જમાનો આપલો બંધો સુધરી

અમા પાછીય-રજુ થાય છે ! એ માપના-પૂવામાં ખુરી મરનાર રહિયા શુલાઓને રૂં કહેડું ? તે રાહીદોના સહેનશાહની તીરતપુ અપમાન કર-નારા, કુરબાનીના આદર્શને અપો માનનારો હજી કયાં-સુધી કામળાને કામલાનાં કાંઈ કોમાં કરી મરીમ મુસલમાનોના પેસા સરખા કરશે ? ત્યાં એક માણીનું કીધું મથુ ન મથુ હતું, તરસથી મથુ સુકાઈ હતું; ત્યારે અહીં તેમની સાદમા તારીયી તરસ ભટાકનારો મથુ મથા છે ! એમનાં અંતરો ધીટ-સધંગ્યાં છે, શીખા-મથુ આપનારને માંજો આપવાનોટલીમ સુત-તતા તેઓ કામની રાકે છે. એ માનવ માણીઓ એમ તો સુધરે એમગ નથી કામની કેહર અને ખુશ સદમુદિ અર્થે તેઓ સુધરી શકે !

હરિનમો મામંતો દિવસે દિવસે વધુજ બમ-ડતો બલ છે એક રાહરથી ખીમત રાહરમાં બગવાનાં જંતુઓ ક્રેસાતાં બાપ છે. સગબગ અર્ધા હરિનીઓ છરાગી રાહનશાહતની આથુ નહિજ માનતાં હોય. એક ખીમની સુરકાપુરકી અને જેદ દવાનતતે કારણે ગિલ કસરો હજી હત્યાં નથી. અસેદિક્તિએ હટવાની નોટિસ આપી છે તો રહિયા કે બિટન હત્યાં નથી ! ક્યારે હત્યો તે તો અઠગાપિયાં જાણે. છરાનવા તેમલા પ્રવતિ છરાનનો ખેલ ખગડતો બધ છે. અને ખીમું કારણ એ પાણ છે કે હરિન હિંદની પાડોશમાં છે; એટલે હરિનમાં રહિયા વધુ રહીયા સંભાવે, એથી બિટન વધુને વધુ વહે-ગાય એ બનવા જોય છે. છરાનની અદહશ માહી છે. પેશરોહનમાં મુમતા પાહુડીઓના વિરોધરૂપે દિદમાં દેર કેર પેશરોહન કે મનાયો હતો તો છરાનમાં એટલાં સરકરોના વિરોધરૂપે

‘મરિન’ કે ‘મનાવવાની કોઇને કેમ સમજ પડેની નથી? એ પણ ‘ઇસ્લામીજ’ દેશ છે ને? તમને તમામ ‘ઇસ્લામી’ જગતમાં આદિલન ઉદ્દેશ વગર એ પડ્યાં ને પાથરી રહેનાર ‘સ્ત્રીઓ’ તો માથામાં ‘જીંઘુ’ પણ ફરજવાની પથી—તેઓ તો ‘બસ આશકની જેમ’ ઇસ્લામને ધૂણીજ થમવીને બેઠાં છે કે:—

‘એકે હું’-તેરે દરેકે તો ‘હા’ કરેકે હોય;

‘આ મરકે હોયે આ વસ્થા કરેકે હોયે’

જેવો ધાટ છે. એ ધાટને ફેરવવાની બિચારા-ઇસ્લામમાં તો શક્તિજ નથી, કાચુ કે ‘એની હાલત તો રૂપે નમળા ટોર જેવી થઈ ગય છે. અને એ તો ખરું જ છે ને કે ‘નમળું’ ટોર હોય તેનેજ વધુ બગાડ્યો જળે! જાણે છે! ‘ઇન્ડોનેશીયામાં’ આર કરોડ ‘સુસલમાનો’ છે. અને એ આર ‘ઇરોડ’ ‘સુસલમાનો’ની સાથે આજે ‘ડચ સરકારની કૂંચે’ બિનીશ સરકાર ગઈ રહી છે. ‘ઇન્ડોનેશીયા’ને ડારવા ‘ડચો’ના સદગરમાં તોંપો, ટુંકા, વિગાનો, ને ‘સંગીનો’ પડે ‘સામાજ્યવાદી’ તકન પડકાઈ રહી છે. તે સોડા આઝાદી ગાટે મરી ફિટયા તૈયાર થયા છે; ત્યારે આ સોડા સામાજ્યવાદના તપુના ખીસા મળખૂત કરવા આકાશ પાતાળ એક કરી રહ્યા છે. જગતમાં સુસલમાનોજ મોટા બાગે મરી રહ્યા છે; તે તે સામે ‘ફિટંગા’ સુસલમાનો કેમ કંઈ બચાઈ હોવાના નથી. એક બે દેશો ‘બરફમાં’ મૂકેલાં ડુકના દેડા સોડા જેવાં નિવે-હોવાથી કંઈ ના વળે. ઓઝામાં એકો ‘ઇન્ડો-નેશીયન’ છે’ પાણી લાંબા સુસલમાનો ગાટે ‘હમદર્દી’ અને ‘હિદી’ સરકરના ચત્રા ઉપયોગ સાથે વિરોધનો ચર છુદ્દ કરે! સુંદણીના ચક્રકરમાં બીજું બધું બપાઈ ગયું છે! સુંદ-ણીના વરશખ્યો તો પોતાના લગનની ખુદીયાં બદારની દુન્યા તરફ ટોકાઈયું કરવાયું બૂડી ગય, પણ જાનેવાઓએ તો જોયુંજ રહ્યું! જમલની વાત તો દૂર રહી, વિરોધનો પોકાર તો કરો!

‘આઝાદ’ ફ્રાન્સના ‘ખર્ચા’એ અને ‘તેના’ ‘ધિરેલી’ આંદોલનોએ આખા દેશમાં એક ‘ચેતન’ ટુંકા દોડ્યું છે. દેશની સુસ્તી હરાડી દોડી છે ‘જેમ નવું’ સોદા સંચિતાં, ‘દેદીની’ ‘સંદુસ્તી’ પથી ગય છે; તેમ એ લાલ ‘ફિલ્લા’ના ‘ખર્ચા’એ ‘દેશને’ જાણે ઉધવાથી જગાડ્યો છે. ‘એ’ જંતુતિથી ‘અમલદારશાહી’ બાડકા ઉડી છે અને ‘ક્યાંક’ ‘ક્યાંક’ તો જંતુતિને ઉધાડી દેવા ‘પોલિસ’ને લાડીએ પણ ફેરવવી પડી છે. લાલ-રડાં માથાથી બાળકો ઉધે તેમ લાડી ફેરવવાથી ‘સુવાનો’ ઉધી જશે ‘એ’ માન્યતા સેવનાર ‘અમલદાર’ એ ‘મૂખાના’ ‘સ્વર્ગ’માં પડે છે. ‘સુમેચ્છા’ની જે થાય તે બળદઈ નથી થવું નથી! દેશ જગ્યો છે. તે ‘બરી’ રીતે જગ્યો છે કે બનાવટી ‘જગરણ’ છે તેની તપાસ કરવા ‘પ્રોવિન્ટ’ તરફથી એક પ્રતિનિધિ મંડળ હિદ પધારવાયું છે. વેલા નિપજાતો જેમ શાહો ઉમળી કરવાજ આવતા હતા; તેમ આ સોડા ‘કંઈ’ ઉમળી કરવા આવવાના નથી? એ તો ‘હિંદુ’ પાણી માપવા આવવાના છે કે ‘દિદીઓમાં’ આઝાદી સત્વથી રાખવાની શક્તિ અને સાધકાત છે કે નહિ? જો કે અત્યારે તો જાણે ‘અંદર’ અંદર લડી લડીને મરી જાયું’ એજ ‘ઇંડીયનેનો’ જન-મસિદ્દ હંફ હોય એમ જણાય છે. છતાંય છુદા સદજુદિ અર્પે.

ખાણી સુંદણીમાં તો લીમ અને કોંચિસ એ બેજ પસો ફરશે. લીમ અને કોંચિસ બનેલાં હંદર બોદે, ને બોદાંજ બાગવે એવુંજ થયું છે. લીમમાં મરીખ સુસલમાનો ‘બોગ’ આપે છે ત્યારે નંપાખાદાઓ, સંસો, ખાંબ-બદાહુરો અને શીમતોનેજ ટીકાટે અપાઈ છે. તેમ કોંચિસમાં પણ મોદેશઓનેજ ટીકાટે અપાઈ છે. મધવર્ગ અને મરીખ વર્ગ, તો રાખેતો મુનજ સરકી ગયો છે! ઘેટાં, બકરાં, મરખાં, દૂડાં તો બોગ આવવાને માટેજ હોયને!

જેમ પહેલાં જિંદગી બોલે હાથી દારા કિલ્લાના દરવાજા તોડતા હતા, તેમ આજે બધીય પાર્ટી-ઓમાં મતદારશક્તિ જિંદગી બોલે ઉમેદવાર હાથીઓ સુટણીના કિલ્લા સર કરે છે! મોટી માછલી નાની માછલીને ગળી જાય; એ નિયમથી સુટણીનું જગત બકાત નથી તો! લીગની પાર્લામેન્ટરી બોર્ડ સમક્ષ સુટણી બાળ-તમાં નેટલી સમસ્યાઓ રજુ થઇ હતી તેમાં સુરતનું 'હાઉસના' બકસનાં ખૂબ સુવચ્છીયું નિવડ્યું છે. એક તરફ વટનો સવાલ છે બીજી તરફ વોટનો સવાલ છે! એક તરફ સેલ છે બીજી તરફ ચારગ છે! પ્રાદ્ય રહમ કરે મુસ-લમાનોની આ કુતરા તાણ પર! નારદો અને બૂલા બચારીયાઓના ધપા ખુબ તેજમાં આવી ગયાં હાથે છે અને બીજાવરે ત્રીજાવરે પણ પરણવા માટે ધનગની રજા છે! બેઠકો છોએ જાનેયા શક હામને ઉત્તેજન આપે છે કે વરને લીલા તોરણે પાછો ફરવે છે! તમાશામાં તમાશો તે આનું જ નામ!

યુરોપ-અમેરિકામાં એકમ બોમ્બનો બેડ જેમ થેરા બનતો જાય છે; તેમ તેમ રોકીન ને ટુમેનના દિલો પર વિરહતાની હાથ થેરી બનતી જાય છે, ડગરે ને પગરે સ્થિત અને રશિયા છટકી રહ્યાં છે! જુદાછતો અખાત એક એક નિવેદન યતાં વધુને વધુ પહોંચે વતો જાય છે! મશાનમાં તો સ્થિત રશિયાની ધુરકાધુરકા ચાલુ છે, અને ચીનમાં પણ આંતર વિગદની હોલીમાં રશિયાને સ્થિત ચાંદ-રખાને હાથાં ને લાકડાં હોમી રહ્યાં છે, બાલક-નમાં રશિયા જુદો ચોકો, જમાવવા માગે છે છે તો હોલાંડ-મેક્ષિકમ કાંસમાં સ્થિત જુદો ચોકો જમાવવા માગે છે. અને તેથીજ તો હોલાંડને હાથ પર રાખવા બાવામાં જીત મેળવી સ્થિત હોલાંડને દત્તક પુત્ર બનાવવા માગે છે! આ બધી ધમાસમાં વિશ્વચારિત સળગી ગઇ છે.

નૂતનવિધની રચના થોડીયામાંથી સીધી થેરામાં જઈ પડી છે; અને ત્રીજા વિશ્વ યુદ્ધના બલ-કારા વાળી રજા છે!

"ક્રાન્ચુડીકો આતી હય; તો ઉરકો પર નિહલતે હે!"

હિંદુસ્તાનનાં એક કહેવત છે કે 'ઈન્દ-તની ખાતર લીકરામાં ખાનું પડે!' તેમ સિંદને વિજયની છગગત મેળવવા લીકરામાં ખાનું છે, કાળનું કમામદાર સ્થિત આજે કરજથી બેલ વળી ગયું છે, અમેરિકા પાસેથી ૧૧ અબજ પાઉન્ડ વ્યાજે લેવા પડ્યા છે. સ્થિત આમ કરજ કરીને પણ પોતાની સામાજ્યવાદી ફરજ બજાવી રહ્યું છે! વળી પાછા ચર્ચાલદા પાર્લામેન્ટમાં કપકાની દરખાસ્ત સાધીને ગ્રજકયા હતી; પણ ઠાલીયા છટકીએ એ પડ્યા મુર-બીની ટેકડી હરાડીને બેલાડી દીધા ને 'ઉત્તરો અમલ કોડીના' એ કહેવતને સાચી ઠેરવી દીધી. એ યુધનો ઝોરીછનક વાથ મુદ્દ પુરં યતો હવે મુદ્દરંગનો વાપ સાખીન થયો છે! પેથિક શક્તિ દિંદને માટે બોલ્યા પણ એમરીએ જેવું પગેખ્યું હતું તેવું જ એમણે વાગેખ્યું છે. વિધાવતમાં ગમે તે શેઠ ગાદી તરફે બેસે પણ દિંદ પાસેથી વેદ લેવામાં તો એ બધાં "એકજ વાંસનાં હાખાં" સાખીન થયાં છે. તેજ પુરાણા રામમાં, વખત રાજકની નીતિના ચૂરો છુટ્યા છે કે, "થાય છે, થય છે, કંઈ નાસીયારી જાય છે!" દિંદની બેંસને વધુ મજબૂત ખીલા સાથે વધુ જાડા દેરગાથી જાંબવાળી વેતરણ ત્યાં થાય છે; ત્યારે એ બેંસની સાથે બર્મોની પાડી પણ ગરકાઈ બે, બરમાઓ પણ 'આઝાદી'ની વાતો કરવા સામ્ય છે. દિંદોચીન, જાપા, બર્મો, મિસર અને દિંદ બધાંય 'આઝાદી'ની વાતો કરે છે કે એ બધાંને ચાંડપણ તો સામ્ય નથી! કમ વાનુંનાં વડો કરે દી'ના વગે! માગવાથી તો લીખ મગે, આઝાદી નહિ! અગર ન માનતા હોય તો પૃથ્વી જુઓ જમાવાદાર કાકાને!

શ હા દ તે હુ સૈ ન (અલૈ.)

વર્ષો પછી પશુ દિગે થઇ જમ પાદ કરતું કાં ભલા ? જે મુસીબત સંકટો જોઇને દુશ્મન કમક્રમે !
ભૂવી ગયો ધટના સહુ પશુ ના બુધાઈ કરજલા ! એવી મુસીબત જંગમાં ગરતક ઉપર નિશાનીનભમે !
આય અલીની નયન જ્યોતિ કાતિમાના લાડલા ! પાણીનથી પીવા જહીં ત્યાં આજ તો ક્યાંથી જમે ?
રહીને અડગ અગણિત સંકેટ કેમ સહ્યા આટલા ? દુઃખ દહૈ આકર્ષન કહીને કાણુ રાત્રી થઇ ખમે ?

જાણે જગત એ ફક્ત શહાદત જામ ખાતિર મરહુઆ ! સંકટો લાખખો સહ્યા ઈસ્લામ ખાતિર મરહુઆ !
નાના તણી ઉમ્મતના પ્યારા નામ ખાતિર મરહુઆ ! નાના તણી ઉમ્મતના પ્યારા નામ ખાતિર મરહુઆ !

વચનો કટુ શન દુશ્મનો બોલી રહ્યાંતા વ્યંગમાં !
વેદના ઝખ્ખો તણી વ્યાપી રહીંતી અંગમાં !
બાદાદુર ખની બાદાદુર સંગી જુગ લઇને સંગમાં !
ટેક ખાતિર, સત્ય ખાતિર એ અડવાંતા જંગમાં !

દેનાવવા ખોટા સહુ ઈસ્લામ ખાતિર મરહુઆ !
નાના તણી ઉમ્મતના પ્યારા નામ ખાતિર મરહુઆ !

નજરોની સામે નયનોની જ્યોતિ શહીદયાતી મઇ ! કેવી અટલ એ ધૈર્યતા કેવી અડગ હિમ્મત હતી !
ને કરજલાની જૂ શહીદી રકતે રંગાતી મઈ ! કેવી અનુપમ પળ હતી, કેવી વિરલ શહાદત હતી !
શુરવીરતાની ઉજ્જ્વલ વા રંગ રંગ મહીં વાતી મઇ ! દિલમાં ભરેલી તરબતર શહાદત તણી મહબ્બત હતી !
'અસ્લાહો અકબર' શબ્દ કહી શમ્શીર વીંઝાતી મઇ ! નાના તણી ઉમ્મતના કાળે એ મહીં જન્મત હતી !

શમ્શીર આટકી રમ તણા પૈગામ ખાતિર મરહુઆ ! નવ એક પળ માંગી કદી આરામ ખાતિર મરહુઆ !
નાના તણી ઉમ્મતના પ્યારા નામ ખાતિર મરહુઆ ! નાના તણી ઉમ્મતના પ્યારા નામ ખાતિર મરહુઆ !

એવી વિરલ શહાદત ઉપર સદેકે અમારી જાન હો !
એ એક એવી જાન શું રાત જાન પશુ કુરખાન હો !
જેમાં છુપી ઈસ્લામ કેવી આન તેમજ શાન હો !
એવી શહાદતની ઉપર 'ઉમ્મત' ન કાં કુરખાન હો !

મૂકી ગયા અણમૂલ પાકો આમ ખાતિર મરહુઆ !
નાના તણી ઉમ્મતના પ્યારા નામ ખાતિર મરહુઆ !

મહાન તૈમૂરનો

૬ સલામ-સ્વીકાર

“અહલાહુ અકબર, અહલાહુ અકબર—” ફરદોશઝનો પ્રદેશ કરાકરમના કેન્દ્ર કતકની એક સૌન્દર્યમયી મસ્જિદના ગમનચુગિત મિનારા પરથી એ આવાજ ગૂંળ્યો. ખુદાપાક સમક્ષ રજૂ થવાની એ ઉઘાડી દેખાત હતી. તે પર લખ્યેક કહી માનવ પૂર મસ્જિદ તરફ ઝડપી પ્રયાણ કરતુ હતું.

આને નમાઝીયો અત્યંત આનન્દમગ્ન હતા, તેમના હૃદયમાં હર્ષની હોજા ઉઝની હતી, કેમકે એ મસ્જિદના ધમામ અને સંત પુગ્ધ મૌલાના શૈખ જમાલુદ્દીન ધણા દિવસો સગી એકાતવાસ સેવા પછી, ફરીથી મસ્જિદમાં આવ્યા હતા, ને ધમામગ કરવાના હતા. આ વાર્તા તે યુગની છે, કે જે વેળા યુખારા ઇસ્લામિસ્તાનનું મઝમનમર, મઝહબી કેન્દ્ર ઉલ્લમા, ટુકડા અને મુહદ્દિસોનું નિવાસસ્થાન હતું, તે વેળા ભવંકરતા, કલેગામ, અને ખર્મસ્થિતતા પ્રતિક સમૂ અગીઝખાને, યુખારા પર ભવંકર ને સંહારક આક્રમણ કરું હતું. આ ખુતબર ડાકુના હાથમાં ઉલ્લમા, ટુકડા ને મુહદ્દિસોનો એક ગિરોહ કેદ પકડાયો હતો. આ પવિત જમાઅતને કરાકરમ લાવવામાં આવ્યો હતો. તેમના પર માનવતા કંપી હોં એવા બિપલુ અત્યાચારો કરવામાં આવ્યા હતા. ત્યાર પછી તેમને કતકમાં વસવાટ કરવાની ઇનજન આપવામાં આવી. આ વહરી તાતા-રિયો તેમની કનેથી ઇસ્લામનો ત્યાગ કરનારી શકયા નહિ; તેમના અત્યાચારો અહલાહુ અકબરના નઅરને યુસન્દ થતાં આટકાવી શકયા

નહિ. ખુદાની શામ અને ધમાની પ્રભાવ જૂએમ શકયાં નહિ આ ઉલમાઓ ટુકડાઓ, અને મુહદ્દિસો કે જેમાં મૌ. શૈખ જમાલુદ્દીનને પણ સમાવેશ થતો હતો, તેમની ઇસ્લામ-તપ્તીગ રંગ લાગીનેજ રહી, કતકના વહરી છતાંય ખડાદુર સૈનિકોમાંના ધણાનાં હૃદયમાં ઇસ્લામનો પ્રભાવ પ્રવેર્યો, તેઓ ઇસ્લામથી ખુશરૂં થયા. હવે તો તેમની સંખ્યા એટલા પ્રમાણમાં થઈ ચૂકી હતી કે એક મસ્જિદ પણ આંધવામાં આવી. હવે ત્યાં દિનમાં પાંચવાર નિયમિતપણે બાજમાઅત નમાઝ પણ થવા લાગી

મૌલાના શૈખ જમાલુદ્દીન બાઅમ્મુલ આ-સિમ હોવા ઉપરાંત ખુદા રસીદદ વચી પણ હતા. કેટલીક વાર આપથી એવી વાતોનું પ્રતિકરણ યતું હતું કે સામાન્ય માણસો તો દિંગમ્દજ થઇ જતા. જનનાને આપનાથી આદિમક હાથદાઓ પણ થયા હતા. તેમની વાણીમાં ખુદાપાકે અજબ માધુર્ય અને અસર આપી હતી. ઉપર કહ્યું તેમ તેનુંજ પરિણામ એ આવ્યું હતું કે જંગલી તાતારિયોના હૃદયમાં ઇસ્લામ સોંસરો ઉતરી ચૂક્યો હતો. તેમના પર શૈખ સાહેબનો કાબૂ અદ્દલુન હતો. આ લોકો તેમનેજ પોતાના રહાની પિતા મણુના હતા. આટલા દિવસ સગી, શૈખ સાહેબના એકાંતવાસથી તેઓ ખુબ ઉદાસ હતા. ધણા દિવસ પછીના તેમનાં. મસ્જિદ આગમતથી તેમનામાં પ્રકટેમ આનન્દ લહરિને ઉદ્દેશ ઉપર યથ ચૂક્યો છે. લોકો તો આનન્દિત હતામ, પણ મૌલાના સાહેબ તો ગમગીનજ હતા.

તેમના બન્ધ કપાળ પર વિચાર કરચલીયો સ્પષ્ટપણે દ્રષ્ટિગોચર થતી હતી, તેમના ઉદાસ ચેદરા પરથી બાસતું હતું કે તેમના હૃદયમાં વ્યથા છે, વેદના છે, સંવેદના છે, લાગણીયોનું, મનોમંથનનું તુમૂલ્લ સુદ છે, ને હૃદયમંથન છે. તેઓ ઉંડા વિચારમાં છે. તદુપરાંત આજે તેમના આવાજમાં એક પ્રકારની થેરી કમકમાડી છે, કમ્પારી છે. જ્યારે તેમણે દુઆ માટે હાથ ઉઠાવ્યા તો બધાએ આશ્ચર્ય વચ્ચે જોયું કે તેમનાં નયનોમાંથી નીર વહી રહ્યાં છે, અશ્રુ-ઓનો એક દરિયો વહી રહ્યો છે. નેમણે ગળ-ગળા સાદે દુઆ માગી, કે:

“ધલાહી! ત્હારા કહેરથી પનાવ આહું છું!” માત્ર એજ શબ્દો વારંવાર તેમની જિભ્વા ઉચ્ચારતી હતી, તેઓ સજદામાં જતા હતા, વારંવાર પેરાની ધસી રહ્યા હતા, રડી રહ્યા હતા, અત્યંત આજિઝાના સ્વરમાં કહી રહ્યા હતા, કે “ધલાહી! ચુનહમારો ત્હારી રહમતના બિમ્બીદ્યાર છે—આ નિર્બળ ને અભિમાની લોકો ત્હારા કહેરની તાજ લારી શકશે નહિ—રક્ષણ આપ.”

નમાઝીઓના આશ્રયની અવધિ ન હતી, તેઓ કંઈ સમજી શકે તે પહેલાં સજદામાંથી ગબડતા ગબડતા ઉઠ્યા, પેતાનું મુષ્કમળ હેરાન નમાઝીઓ તરફ ફેરવ્યું. આંસુ લુછ્યા ને ગળગળા સાદે બોલ્યા કે “હે કતનવાસીઓ! તમને યુરાધઓથી ડરાવવામાં આવ્યા, ખુદાપાકે મ્હને જેટલી કુવ્વન આપી હતી તેનો સમગ્ર રીતે ઉપયોગ કરીને તમને પાપાચારથી બચવાની દિદાયત કીધી, મ્હેં તમને અજાણે ધલાહીથી બચાવિત કર્યો, પણ, મ્હારે ખેદસહિત કુબૂલ કરવું પડે છે કે મ્હારા તમામ પ્રયાસોમાં મ્હને નાફેની હાર મળી છે. તમે માત્ર અજ્ઞાનથીજ દંચવો કર્યો કે ખુદા એક છે ને મુહમ્મદ

(સલ.) તેના રસૂલ છે, પણ દિલથી તમે તેનો કદિય સ્વીકાર કર્યો નથી, તમારા દિલોમાં ખુદાઇ હુકૂમત કાઢિ ન થઈ શકી તે નજ થઈ શકી. તમે સત્તાથી હંચાં પણ ખુદાઇ સત્તાથી ઝરાવ બચાવિત થયો નહિ, તમે નમાઝ નો અવસ્ય અલ કરી, કિન્તુ નમાઝની હાલતમાંય તમારા દુન્યવી નફા નુકસાનનોજ વિચાર કર્યો, તમે રોઝા રાખ્યા. નમાઝ પઢી, પણ માત્ર દેખાવ કરવા માટેજ, શોહરત પ્રાપ્ત કરવા માટેજ, તમે ખુદાના નામનો દુરુપયોગ માત્ર તમારીજ નામના માટે કર્યો, તમે મુહમ્મદ (સલ.) ની મહમ્મતનો દમ બર્ચો, પણ માત્ર દોઝખથી બચવાર્થેજ ને જનનત હાસિલ કરવાર્થેજ—હે! કતવાસીઓ, તમે તમારા પરજ બંધકર અત્યાચાર કર્યો, આરહમુરોહીમીનના કહેરના પાત્ર થયા. તમારી બદઆમાલિયોને કારણે તેની રહમતનાં દાર વાસી દીધાં છે. કહેર ધલાહીનો પયમાનો હાજાહ બરાઈ ચૂક્યો છે, હવે તે હસકાવવાની આણી પર છે—આ વસ્તી પર કહેરે ધલાહી નાઝિલ થનાર છે—આદિ વિનાશ ને સર્વનાશનું તાંડવ યશે, પ્રસવકાળ ધૂધથી રહ્યો છે, અહીંથી બાગી જાઓ, જે બચવાજ ચાલતા હો તો!—હું જઈ રહ્યો છું—હું હમેશાં મ્હારી ફર્જ પરિપૂર્ણ કરતો આવ્યો છું—મ્હારી આપ્પિરી ફર્જ પણ મ્હેં મળવરી છે—મ્હેં તમને ખબર કરી દીધી છે, ચેતવણી આપી દીધી છે—”.

મોલાનાની ઝખાન આથી વધુ કશું ન કહી શકી. કહેતાં કહેતાં એકદમ ખામોશ થઈ ગયા. અનિમેષ નયને નમાઝીઓ તરફ નિહાળવા લાગ્યા. પછી કમ્પિન ને ધૂનતા આવાજમાં બોલ્યા, કે “મ્હારા જીવનનો મ્હેટો ભાગ આપ લોકોની સાથેજ આરામથી વ્યતિત કર્યો છે; હું એની સાક્ષી આપું છું, કે તમે સરસ યજમાન છો, સારા પાઠશીયો છો

તેમ છતાં પણ કહેરે ઇલાહી રાણી શકવાનું સામર્થ્ય મહારામાં નથીજ, હું, જઈ રહ્યો છું, હું જઈ રહ્યો છું, અતવિદાએ મહારા હોસ્તો ! ખુદા તમારા પર રહમ કરે.” મૌલાના લયકતી આલે સફે ચીરતાં આગળ આલવા લાગ્યા. નમાઝીઓ શન્ય મનસ્ક થઈ ચુક્યા હતા. બયંકર રીતે સુમ્મુન શુક્રમુન ઉમ્મુન થઈને તેમની તરફ જોઈ રહ્યા હતા, જ્યારે તેમને હોરા આગ્યા. ત્યારે તેમના માથા પર આજે કે વિજળી ઝાટકી હોય એવું અનુભવવા લાગ્યા. તેમનામાં હોદાકાર મચ્યો. તેમણે એક બીજાની રહામે પ્રશ્નમાં દ્રષ્ટિએ જોયું. “અઝાએ ઇલાહી ?” “કેવો ?” “શા માટે ?” ને એ પ્રશ્નમાં દ્રષ્ટિને વાચા આવી ને જૂંજવા લાગ્યા, ને મરિજદની દીવારો સ.યેટકરાવા લાગ્યા. પણ મૌલાનાએ એ સવાસોનો જવાબ આપ્યો નહિ, ને મરિજદમાંથી બહાર નિકળી પડ્યા. તેમની સાથે મુઅજ્જન હતો-પડછદ દેહધારી એવો એ મજબૂત યુવાન હતો ! બન્ને મુસાફર વસ્તીમાંથી દિજરત કરીને વીસન જગતમાં દાખલ થઈ ચુક્યા હતા.

બયંકર રાત હતી ને બેંકારની બય-જૂગળ વગાડતું એકાંત જંગલ હતું ! મુઅજ્જન રાત્રેજ કેટલીક ઝુરરી વસ્તુઓ લેવા કતક વાપસ ગયો હતો. મૌલાના તને તન્દાજ રેતીના એક ટેકરાની આડમાં આદર બિહાની નિંદ્રાધિન થઈ ગયા હતા.

નિંદ્રા તો ખેર થી આવી હશે, જેમ તેમ કરીને રાત્રિ પસાર કરી, રહવારની નગાજ મૌલાનાએ અંતરપૂર્વક અદા કરી, દર્દીઓ આવાજે દુઆ કરી; પછી ત્યાંજ મુઅજ્જનનો ધ્વનિજાર કરવા લાગ્યા, સૂર્ય ધીરે ધીરે ઉદય થવા લાગ્યો; વાદળાંઓમાંથી ધૂધિ પર અગ્નિ ગાળા રાયપૂર્વક વરસાવતો, વરસાવતો, વધુ ને

વધુ વિકાસ કરતો ગયો; હવે તે મધ્યાહ્ને આવી ચુક્યો હતો. વધુ વિસ્તૃત થઈ ચુક્યો હતો, તેના પ્રકાશમાં વધુને વધુ અગ્નિજ્વાળા પ્રજ્વળી હતી. કિન્તુ અઘાપિ પર્યંત મુઅજ્જન અત્યે ન હતો, તેના આગમનનું એકે નિશાન દ્રષ્ટિગોચર થતું ન હતું, મૌલાના પરેશાન હતા, આનુરૂપ અરી દ્રષ્ટિથી વારંવાર રેતીની ટેકરી પર ચડના, ને જ્યાં લગી દ્રષ્ટિમર્યાદા પહોંચતી ત્યાં લગી તર ખેંચી ખેંચીને જોતા, અંતે નિશાન થઈને બેસી ગયા. હવે તેમને પાણીની ખાસ લાગી હતી. જૂખ પથ પોતાનો રંગ જમાવતી હતી; તોય મૌલાના તો વાટજ જોતા હતા.

એકાએક મૌલાનાની પીઠ પાછળ કાંઈ પડ્યું હોય, એવો આવાજ થયો, તેમણે પાછળ તર ફેરવી-મુઅજ્જન-તેમનો સાથી ઉંધા મ્હોંએ ઝમીન પર પડ્યો એવી રીતે દાંડતો હતો કે જમ ઝખ્ખી હરણુ મૌનના મુખમાં પડ્યું હોય ને અંતિમ શ્વાસ ખેંચી રહ્યું હોય.

મૌલાનાની હેરનગી કાંઈ હદ બાકી ન રહી, તેમણે આશ્ચર્યમૂલક થઈ પૂછ્યું “કમ ખેર તો છેને ? શી વાત છે ? એમ ગમરાવકા કેમ છે ?”

“પીરો મુશ્ફિદ !” મુઅજ્જનને દાંડતાં કહ્યું, “કતક પર અઝાએ ઇલાહી તેની” પૂરી તાકત ને સરગરમી સહિત આવી ગયો છે.” મૌલાનાએ તેને માથાથી તે પગ લગી નિહાળ્યો, તેનું માથું નહિ તેનો સગરત દેહ, રેતીથી દકાયસો હતો. તેની પસકો પર પણ રેતી આઘાતિત થયેલી હતી. તેના નાક પર પણ રેતી છવાયેલી હતી—એવું લાગતું હતું કે જાણે કે તે રેતીના સમુદ્રમાંથી હમણાંજ સ્નાન કરીને બહાર નીકળ્યો છે. “ખુદાના વચનો સાચા ને અટલ હોય છે મહારા હોસ્ત ! તે જે પણ કહે છે તે કરી પણ દેખાડે છે.” “ઉંહ પીરો મુશ્ફિદ ! બયથી મહારો શ્વાસ પૂરી રહ્યો છે.”

“હૃદયને મગ્નપૂત બનાવો. મુઅઝિઝન ! સત્ય રાહ પર ચાલનારાઓને કરી પશુ આંચ આવતી નથી, જેમની રાહ આસત્યની છે, તેમની મન્ઝિલે મક્સદ પશુ આસત્યજ હોય છે—મૃતને કહો, તમે શું જોયું ?”

“પીરે મુશિદ ! મહારામાં એનું વર્ણન કરવાની હામ કે શક્તિજ નથી, ઉદ્ધ મહારા ખુદા ! રદમ રદમ—”

“ખુદાની રદમ તેના કહેરથીય અધિકતર છે, પશુ તે ત્યારેજ કે તે માટેની સાચી ને અંતઃકરણપૂર્વકની ઝંખના હોય. ચને બતાવો, તમે શું જોયું ? વિશ્વાસ રાખો કે તમે ધિમાન-વાળાઓમાંથી છો.”

“પીરે મુશિદ ! હું હુઝૂરથી અલગ થઇ, અહીં રાત્રે ધરે પહોંચ્યો. ત્યાં સર્વજ્ઞ હાહાકાર હતો, મુસલમાનો પોતાના કુટુંબજીવીના ને સામાન સહિત ત્યાંયાં ઉઘાળા બરવાની તૈયારીમાં હતા.”

“અલહમ્દુ લિલાહ ! મુસલમાન બગી ગયા.”

“મહાર પશુ એજ અતુમાન છે, પીરે મુશિદ ! કે રાતોરાત મુસ્લિમ વસ્તી કતકથી હિજરત કરી ગઇ હતી, સૂર્યપૂજક કુદકારો તેમની મઝાક ઉઝાડી રહ્યા હતા, કે એક દીવાના જ્ઞાના લવારાને તેમણે સાચો માની લીધો, પશુ મુસલમાનોએ એ મેણું ટાણુંને ક્ષી અખતારતો અંખી નહિ. તેમણે તે તેમનાથી બનતી ઝડપે કતકને ત્યાગ કર્યો હું પ્રવાસથી થાકી ગયો, ઝરા આરામ લેવા આડો પડ્યો, ને મહારી આંખ લાગી ગઇ. જ્યારે હું જાગ્યો ત્યારે પ્રભાત થઇ ચૂક્યું હતું; ગમરાઇને ઉઠ્યો, અહિં આવવા પ્રયાણ આદ્યું. પ્રભાતનો શીતળ સમિર મંદ મંદ વાઇ રહ્યો હતો. રસ્તામાં મહારી દ્રષ્ટિ મસ્જિદ પર પડી. મસ્જિદનો ગગન સુખિયત મિનાર મૃતે અઝાન માટે આકર્ષિતે આમંત્રી રહ્યો હતો.

મહારા મનોભાવના વેગને હું રોકી શક્યો નહિ, હું મસ્જિદમાં પ્રવેશ્યો; મિનાર પર ચઢી ગયો. પશુ ખુદાને એ મનઝૂર નહતું.

અઝાન આપવા માટે જ્યાં કાન પર હાથ મૂકવા જાડે છું ત્યાં અજબ પ્રકારની વર્ષા વરસવા લાગી. એ પાણી ન હતું, બરફ પશુ ન હતું, આકાશ રેતીના વટોળિયાથી છતારી ચૂક્યું હતું, ગમજની રેતી વરસી રહી હતી, મક્કીઓ તેમાં દટાઇ ગઇ હતી, હતો નમરથી અદ્રશ્ય થઇ ગઇ હતી. સૂર્ય પૂજકો મક્કીઓમાં વેરવિખેર રીતે નાસતા હતા, બચવા સાર દીવારોની ઓથમાં છૂપાતા હતા, ઝાડો પર ચરતા હતા, પશુ અહિં તો રેતીનું પ્રલય પૂર વડી રહ્યું હતું, તેની કાળજીભ માનવ બક્ષ કરવા તલપાપડ થઇ રહી હોય, હાં તેઓ કેવી રીતે બચી શકતા હતા? મિનાર પરથી આ દ્રશ્યો જોઇને હું તો ગમરાઈ ગયો, બચવાની કાઠ ઉઝીડ-કિરણ રહ્યું નહિ, એજ ગમરાઈની હાલતમાં મિનારા પરથી હેઠે ઉતર્યો, પશુ દરવાજાને બંધ હતો, દરવાજાની મહાર રેતીના ઢગને ઢગ ખડકાયા હતા, તેને હટાવવાનું સામર્થ્ય કોનામાં હતું? ફરી ઉપર ચડ્યો, આમ તેમ જોઇ લાગ્યો, રેતીના વટોળિયાના તૂટાનમાં મહોટી મહોટી ધમારતો ડૂબી રહી હતી, અચ્ચાં, જૂથ, જવાન, મદ અને ચીરતને રેતીની કાળ ચપ્પાલ વિઝાતી હતી, મૌતના કાઠે ઉતારતી હતી. મહારાથી એ ન જોવાયું. મેં મહારી આંખો પર હાથ મૂકી દીધા, પીરે મુશિદ !

હું આંખો બંધ રાખીને મિનાર પર ઉઠ્યું. બેસી રહ્યો છું, રેતી મહારા પર વરસી રહી છે, મહારો શ્વાસ રૂંધાઈ રહ્યો હતો. મૃતને ખાત્રી થઈ ચૂકી હતી, કે મહારા શનાહો સૂર્યપૂજક કાફિરોથી રહેજ પશુ ઓછા નથી, હું પશુ તડપી તડપીને મૌતને માર્ગેજ પ્રયાણ કરીશ.

એકાએક મઠને એવું લાગ્યું કે—નહિ મહારી મિત્રાપત્ની આખોએ જોયું કે આપ મિત્રાની નીચે રેતીના ઢગલા પર ઉભા હો, ને મને બોલાવી રહ્યાં હો. મેં તુર્તજ મહારી આંખો ફરીથી ઉઘાડી દીધી. ને દેખ્યું કે રેતીના ઢગ વધી રહ્યો છે, હવે તેનું પહાડમાં પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે, મેં કશું પણ વિચાર્યાં સમજ્યા વિના મિત્રા પરથી કુદકો ચાપ્યો—અને પડતો આખડતો બાગ્યો. મહારા માયા પર રેતી વરસતી હતી, ને હું બાગ્યો હતો, અહિં લગી કે હવે—પીરો મુશિંદા આવો ગજમતો અઝામ—આવો ખૂનખાર અઝામ—”

ગૌહાનાની નયનોથી અથ્રુઓ વહી રહ્યાં હતાં, તેમણે રૂઢમય આવાજે કહ્યું : “મહારા દોસ્ત ! ખુદા તમારા પર રહમ કરે, અઝામે ઇલાહીયાં નિદાનું પણ બની શકે તેટલું દૂર રહેવું જોઈએ—ચાલો અત્યારેજ આસવા માડીએ.”

હાનીગુલની આરાપાસ એક વિચાળ ને બપોરે જંગલ હતું અહીં શિકાર માટે પૂરતા પ્રમાણમાં જાનવરો ગણી આવતા. માનવ શિકાર હરા માનવ સંહારે કરી કરીને બ્યારે જંગલી તાતારિઓ અઝામ હોતા ત્યારે મેંને રવાદ બદલવા, આ જંગલમાં જાનવરો પર સમ્મીર પીંજવા સાર આવી ચડતા.

મીઠ જમાતુદીન અને તેમના સાથી એક રાત્રિ ને એક દિનના પ્રવાણ પછી એજ જંગલમાં આવી ચડ્યા તેમને એ ખજાર નહતી કે તાતારી તખ્તનો યુવાન વારસ, અને અતિશય કેમ્પી. પાટલીકુનાર ખાન તુગકક તૈમૂર આજ જંગલમાં શિકાર ખેલવાને આવી ચડ્યો છે આ બન્ને નિર્દોષ પ્રવાસીઓ પ્રનાસથી-શૂખગસથી ચાકી ગયા હતા, એક ઘાસર વૃક્ષ હેઠળ આરામ કરતા બેઠા. થોડી

વાર પછી ગૌહાનાએ કહ્યું, “પાણી મળી જતે-તો શાયદ બની જવાતે” એર સાંભળતાંજ અહીંદતમન્દ મુઅજિઝન ઉઘ્યો પાણીની તલાશમાં નિકળ્યો. ગાદ જંગલમ ઠેર ઠેર પાણીના તળાવો હોય છે. તેમાં તે અઝીવાર લાગી નહિ, ને વધુ અમ પ હાથવે પડ્યો નહિ બ્યારે તે પાણી લઈ આવ્યો ત્યારે તો તેણે અતોખુંજ ડર નિહાળ્યું. કદાવર ને બપોરે મુખમુશાવળ તાતારિઓ થોડા પર સવાર છે, તેમના હાથ કાળજી સમા અણિયાગ બાલાઓ છે, તેમણે ગૌહાનાને ઘેરી લીધા છે. સપાસેન ઝડીઓ વરસાવે છે. ગૌહાના કશો જવાબ આપી શકતા નથી. મુઅજિઝને “છેલ્લું કે આગળ વધે ને પોતાના મુશિંદા માટે પોતાને પ્રાણ ન્યોચાવર કરી નાંખે, પણ પછ આગળ વધતો અટકા” ગયો, ઝાડની ઝોલમ છુપાઈ ગયો. તાતારી સરદાર ગૌહાનાને હાં આપતાં કહી રહ્યો હતો કે “સદગાહનો વૃક્ષ હતો, કે તેમને માટે શિકાર-તુલકો પ્રસે રજૂઆ કર્યો, તમે કેમ પાંગળા બનીને બે હો ?” ગૌહાના તેમને આશ્ચર્ય ચકિત થઈ નિહાળતા હતા, એથી તેઓ કરી પર શું શકતા હતા ? અફસર યુરસે થયો. તેજ ગૌહાનાને ઠોકર મારી, ને લિપાહીએને આઝ કરી કે “તેના હાથ મજબૂત રસરીયી બળ પૂરક બેંધો ને સદગાહ પાસે લઈ આવો. એ ગુલામની એવી મજા મળશે કે આશ્વાસ ને ધરતીન જિગર પણ કંપી ઉઠશે. એ વિચારા ગરીબ આજાન અફસરને શું ખેજર હતી તે કે હરતીની સાથે કેવી રીતે વર્તી રહ્યો છે ? કુદરત તેમ હાથેથી કેવાં કેવાં કારનામાએ કરાવવા હજી છે ! ગૌહાનાને તેમના તંબુગ હાજિર કરવામાં આવ્યા. તૈમૂર યુવાન હતો કદાવર હતો, મજબૂત હતો, ખૂબયર હતો

પ્રભાવશાળી હતો, કોંધી હતો, તેની આંખોમાં એક પ્રકારની આલિંગક જ્યોતિ ઝળહળતી હતી. તેની આંખો સૂચવતી હતી કે એ બયંકર લાગતા માનવીના હૃદયના એક ખુણામાં કામળતા હતી, પાકિઝત રહ હતી.

ઉમ્મતુલ્લ હશીમ બેગમ તાનારી ખાનદાનની અગ્નિઝળ સમી સૌન્દર્યવતી તૈમૂરની પત્ની હતી. તે પણ આ વેળા સાથે હતી તે અજાણ ન હતી પણ પ્રજાના હતી, સ્ત્રીશક્તિનો નમૂનો હતી, સમ્મતિરૂપિમાં થઈ પર લીધું રાખનારા બધા બધા ગદો તેનું લોખંડ માનતા, તેણે કૈન્ય પર સરદારી પણ ભોગવી હતી, યુદ્ધોમાં ભાગ પણ લીધો હતો, તેમાં વિનય પરંપરા પણ પ્રાપ્ત કરી હતી. ઇતિહાસ આજે પણ તેના ગૌરવાન્વિત કારનામાઓથી અંકિત ને સભર છે. પણ આજે તો તે માત્ર સૌન્દર્યવાન ને રોડલાળ પત્નીજ હતી. તૈમૂર શિકાર અર્થે આવ્યો તો તે પણ તેની સથેજ રહી. એ બંને શાહી તંત્રમાં બેઠા હતા. ઉમ્મતુલ્લ હશીમ યોડીક દૂર બેઠી બેઠી પોતાના પતિને રોડદાર નયનોએ નિહાળી રહી હતી, રોડનાં અમીરરજ્જાં વડાવી રહી હતી; તેના પ્રજાવશાળી ને ખુબસૂરત ચેદરાતું રૂપાન ને દર્શન કરી રહી હતી અને તૈમૂર પોતાના શિકારી કૃતરાને ગોસ્ત ખવાડી રહ્યો હતો.

એકાએક દરવાન આવ્યો, નમ્ર કરીને વિનમ્રભાવે બોલ્યો, કે “સિપાહીઓ એક ગુસ્તાખ વૃદ્ધને કેદ કરી લાવ્યા છે, હુઝૂરમાં પેશ કરવા આજ્ઞા મળે છે.”

તૈમૂર કૃતરાના ગાયા પર હેતપૂર્વક હાથ ફેરવતાં આજ્ઞા આપી કે “લાવો.” હુકમનીજ વાર હતી. તંબુના પરદા ઉઠ્યા, સિપાહીઓ

કૈદી મૌજાના સાથે પ્રવેશ્યા. સિપાહીઓએ સજદો કર્યો. મૌજાના નમ્યા નહિ, તેમની ગર્દન ઝૂંટી નહિ, તૈમૂર કૃતરાને ખવડાવવામાં એટલો લીન હતો કે તેણે કશુંજ દેખ્યું નહિ. ઉમ્મતુલ્લ હશીમે એ બોલ્યું, તે ગુસ્તાખી પ્રજાના હડી ને ગર્જ કે “તમે ખાન આઝમના પાટવી કુસાર કને ઉભા છો, એનું ખાન છે કે નહિ? એમને સજદો કરો.” તૈમૂરે મૌજાને બોલ્યું તો પોતાની મેદજુગદને ગુસ્તાખી રક્તવર્ણી થયલી બોધ મુદ્દરાશો. મૌજાનાએ એ કિમત બોલ્યું, ને તેનો પોતાના બચાવના ઉપયોગમાં લેવાનો નિર્ણય કર્યો. તેમણે વિનમ્રભાવે કહ્યું કે તે હજીકી આકાની હુઝૂરમાં દિનમાં પાંચવાર ઝૂંકે છે, શહાદી સાહેબા, યુવરાજ સાહેબ ગણ્યતાજ હશે કે ગુસ્તાખોના સજદાઓ હમેશા મુખ્તિસજ હોય છે, તેમાં સ્વાર્થ ને હંમને સ્થાન હોતું નથી.

“અમે આપના પ્રવચનથી ખુશ છીએ.” આગળ વધતાં તૈમૂરે કહ્યું કે “આવા સજ્જન ને સંત જેવા ખુબુર્ગને અગારી સગક્ષ અંદીવાન અવસ્થામાં શા માટે અહિં પેશ કરવામાં આવે છે?” આદમરે જવાબમાં કહ્યું કે “આપ નાગદારનો હુકમ હતો કે હાનીયુસ જંગલ અને તેની આલુખાણુ વિસ્તારમાં વસનારાઓએ શિકારમાં સચળતા કરી આપવા ઉપરાંત વધુમાં વધુ શિકારના તુલકાઓ યુવરાજ સગક્ષ પેશ કરે. આ વૃદ્ધ અસહકારી નીતિ ધારણ કરી ઝાડ નીચે નિષ્ક્રિય બેઠો હતો. રાજ આજ્ઞાના શ્રેષ્ઠ બદલ તેને પકડવામાં આવ્યો છે.”

“તમે તમારી ફર્જ બજાવી, તમારા આ ફર્જ-ભાન માટે અમે ધણા ખુશ છીએ ને અમને તેનો ગર્વ છે.” [અપૂર્ણ]

શિ...ર ...ન ...મા ...વી... દે...શે....!

(સુસદસ)

સત્યતા પર પ્રાણ પ્યારો આપનારો કોણ છે ?
એકલો તે લાખો સામે બૂઝનારો કોણ છે ?
દીન કેરી નાવડીને તારનારો કોણ છે ?
બેદ જીવનને મરણના બેદનારો કોણ છે ?

તે સુહૃદ્મદના નવાસા દીનના તારા હૃસૈન
ને અલ્લી ને કાતેમ્, કેરા-હતા પ્યારા હૃસૈન

શત્રુઓ ગમરાઈ જાતા એમના પડકારથી;
શેરનર શખખીર ને અખખાસ અલમ ખરદારથી;
વીર કાસિમ ને અલ્લી અકબર તણી તથ્યારથી;
દીનના સાચા મુજાહિદ “હુર” સમા દિલદારથી;

એમની રણહાકથી કરમજની ભુમિ કાંપતી;
શત્રુ તો શું ? મૌત પણ યંબી જતી, બચ પામતી.

મરહુમા ઇસ્લામના રણધીર એ શખખીરને;
દીન કાળે જેમણે કરમાં ઘડી શમ્શીરને;
બૂખ્યા પ્યાસા રહ્યા કિન્તુ ના શુમાવ્યું ધીરને;
અજલી અશુની દે છે વિશ્વ એવા વીરને:

દઈ ગયા શખખીર એવું દીન કાળે સ્વાપંણ;
યાદમાં જેની રહે છે દિલ જગતનું આજ પણ.

પુનઃ યજીદી દૌર આજે વિશ્વમાં દેખાય છે;
સત્યતા અસત્યના હાથે વળી દેખાય છે;
મુડીવાદો પીસીને અમજીવીને હરખાય છે;
સંસ્કૃતિ માનવતા માનવના પગે કચડાય છે;

બાઇચારો આજ માનવમાં જરી દેખાય ક્યાં ?
શર્મ કે કંઈ લાજ માનવમાં, જરી દેખાય ક્યાં ?

આજના આ વિશ્વની ચિંતા વધ્યા આવી જૂઓ;
આપના નાનાની ઉમ્મતની દસા આવી જૂઓ;
કરમજાના વીરનર આ કરમજા આવી જૂઓ;
શત્રુઓ માનવના માનવ યદ્ય ગયા આવી જૂઓ;

આવો આવો સત્તરે જગની વહારે યા હૃસૈન
બાઇ ખુદ પુનઃ બાઇને નિજના સંહારે યા હૃસૈન

આજ દુન્યામાં જન છે નુક કેરો વાસ છે;
 સંપ કંઈ ક્યાં છે પરસ્પરમાં અરે! કંકાસ છે;
 કોઈની કોઈને સાંભળવાની ક્યાં નવરાસ છે;
 આપની ઈન્દ્રિયની હમણું જરૂરત ખાસ છે.

ઈન્ને હૈદર આ અગારી સાંભળો ફર્યાદ છે;
 કાણુ અમને આપ વિણુ દેવાને તરફર દાદ છે.

આજ દેખાતો નથી સંસાર બરમા કંઈ કરાર;
 જુદા પર જુદો દવે સહેવા પડે છે મેથુમાર;
 ચીરવા દોઝાંડના પરદા તમે દુલદુલ સવાર;
 આવો આવો હાથમાં લઇને ફરી એ જુલ્ફીકાર;

તોડી દો આવી ગુલામીના દવે બંધન તમે;
 આ બચિન જીવનમાં આપો કંઈ અરે! સાંત્વન તમે;

કેમ મુસ્લિમ તારા શિરથી આફનો જાતી નથી ?
 કાં દગૂ તુમ આળસાઇ મફસતો જાતી નથી ?
 આ જગતની લાશચો ને આદતો જાતી નથી;
 ને વિજ્ઞાસો વૈભવેલી આદતો જાતી નથી;

ખોસ ચક્તુ ને હુસૈન ઇબ્રે અલીનું જો જીવન;
 જેમણે ઇસ્લામને અર્પણુ કર્યું તન, મન ને ધન;

ખોધપ્રદ જીવન જીવનમાં એમનું અપનાવશે;
 ધીરતા શૂરવીરતા શાખીર સમ ખતલાવશે;
 વિશ્વની તાકત ન કોઇ તારી સામે શાવશે;
 આ દુઃખોનો અંત આપોઆપ સત્વર આવશે;

સાંતિનાં મોજાં ફરી વળશે ફરી સંસાર પર;
 “શિર નમાવી દેશે ખુદ આઝાદી તારા હાર પર”

ઉન્નતિ ઇસ્લામની ચાહતા હતા જે નેકનામ;
 રાખવા રાઝી ખુદાને કરતા જે પ્રત્યેક કામ;
 જેમના ઉપકાર વશ “બિસ્મિલ” છે આ દુન્યા તમામ;
 તે હુસૈન ઇબ્રે અલી પર હો દુરદો ને સલામ;

વિશ્વને તે ખોધપાકો દમ ગયા બલિદાનના;
 સત્યતા, સંસ્કારિતા, સ્વાધીનતા, સ્વમાનના,

“બિસ્મિલ” ધોરાજીની.

બાપી ચળવળ શું છે ?

બાપી ઇતિહાસનો

પહેલો બાબ

“શૈખિયહ” સમીપનાજ સમયનો એક શીખદ ફિકો છે, જેને શિખદ એકત્ર પછે મક્તાનાના ૨૮નામાં સામિલ કરે છે. આ ફિકોને શૈખ અહમદ ઐનુદીને દિ. સ. ૧૨૧૦માં કાયમ કર્યો હતો. જે વર્ષ પછી શૈખ ઐનુદીન મૃત્યુ પામ્યા ત્યારે સૈયદ કાઝિમ રિસ્તી એમના ઉત્તરાધિકારી નિભાયા. શિખદએનો મોટો ભાગ બાર ઇમામેને ગાને છે. જેમનો સિદ્ધસિલો હઝરત અલી (કર૦)થી શરૂ થઈ ઇમામ મુહમ્મદ મિન ઇમામ હસન અરકરી પર ખતમ થાય છે, છેલ્લા ઇમામ “મહદી”ના સકબથી પ્રખ્યાત છે અને મુસલમાનો એમનાજ આગમનની વાટ જુએ છે.

શિખદ માન્યતા પ્રમાણે અગ્યાર ઇમામે તો વફાત પામ્યા છે, પરંતુ ઇમામ મુહમ્મદ મહદી દિ. સ. ૨૬૦માં માત્ર ગાયબ થઈ ગયા છે, અને કયામતના સગવડ સમીપ દુન્યાને અદલ ઇન્સાફથી બરપૂર કરવા અને હક તથા સચ્ચાઇનો ખુલ્લો ફરકાવવા માટે ફરીથી પધારશે.

શૈખિયહ ફિકોની એવી માન્યતા છે કેમકે ઇમામ મહદીના ગાયબ રહેવાના સમયમાં મુસલમાનોને એમની રહનુમાઇની ઝરૂરત બરાબર બાકી રહે છે, જેથી કેટલાક લોકો એવા હોવા બેદખ્ષે, જેમનો ગાયબ ઇમામ સાથે સીધો સબંધ હોવા અને તે ઇમામ મહદી પાસેથી આજ્ઞાઓ અને હિદાયતો મેળવીને આમ મુસલમાનો સુધી પહોંચાડે. આ રીતે શૈખિયહ માન્યતા પ્રમાણે આત્મા પ્રકાશના પહેલા સંદેશવાહક શૈખ અહમદ ઐનુદીન થયા અને એમના પછી સૈયદ કાઝિમ રિસ્તી.

સૈયદ કાઝિમ રિસ્તીની આશુઆશુ ને લોકો એકત્ર થયા, એમાં સૈયદ રજા શીરાઝીનો

નવયુવાન પુત્ર મિર્ઝા અલી મુહમ્મદ પણ હતો. જે પાછળથી “બાબ”ના લકબે જગ-મશ્હૂર થયો. મિર્ઝા અલી મુહમ્મદનો જન્મ દિ. સ. ૧૨૩૫ (ઇ. સ. ૧૮૧૯)માં થયો હતો. નાનપણથી એને ઇબાદતનો વલ્લો શૈક હતો. કહેવાય છે કે મરખીની મોસમમાં તે પોતાના ઘરની છત ઉપર ખુરસે ગયે હોયો રહીને ખાસ અવગદઅને વજ્રધ્વમાં તલ્લીન રહેતો હતો. ધાર્મિક સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાના શૈકમાં તે કરમતાએ મુજાહ્દા ગયો, અને સૈયદ કાઝિમ રિસ્તીની સેવામાં, “નાસિખુન તવારીખ”ના વર્ણન પ્રમાણે એક વર્ષે અથવા બે વર્ષે રહીને શૈખિયહ ફિકોની તબક્કીમ હાસિલ કરી.

બહાઉલ્લાહના અનુયાયીઓ આ સંબંધનો દબાવેલી જાતને ઇન્કાર કરે છે. પરંતુ આ વાતની પ્રેરણ સાબિતી છે કે સૈયદ કાઝિમની વફાત થતાં એક જમાઅને મિર્ઝા અલી મુહમ્મદને શૈખિયહ ફિકોનો અમીર ચૂંટ્યો હતો અને બીજી જમાઅતે હાજ કરીગયાન કિરમાનીને. એ સિવાય બાપી ચળવળના પ્રાથમિક રેહનુમા અને મિર્ઝા અલી મુહમ્મદના ખાસ અનુયાયી જેવા કે મુલ્લા મુહમ્મદઅલી બરફરેશી, ફરરેતુલ્લેહ, આઝા સૈયિદ હુસૈન વગદી, વગેરે સત્ત્ર શૈખિયહ ફિકો સાથે હતો.

દિ. સ. ૧૨૫૮માં જ્યારે સૈયદ કાઝિમ રિસ્તીનું મૃત્યુ થયું ત્યારે તેમણે કાઠને પણ પોતાનો ઉત્તરાધિકારી નિમ્મે ન હતો. પાંચ માસ એવીજેરીતે પસાર થઈ ગયા. એ પછી એક લાગવચ ધરાવનાર શેખી મુલ્લા હુસૈન, શીરાઝે આવીને પોતાના બુના મિત્ર મિર્ઝા અલી મુહમ્મદને જણાવ્યું કે મારામાં સૈયદ કાઝિમ

મર્દગના બતાવેલા બધા રહેનુગાઇના શુભો મૌજૂદ છે. હું ધમાગ મહદી અને આમ મુસલમાનો વચ્ચે સંબંધતું સાધન બની શકું છું. મુદ્દાં હુસેને પોતાના મિત્રના આ દબવાને સ્વીકારી લીધો અને મિર્ઝા અલી મુહમ્મદ શૈખિયહ ફિર્કોનો અગીર નિભાયો. એ કહી શકાય એમ નથી કે હાથ કરી ગયાન શૈખિયહ જમાઅતના આગેવાન તરીકે ક્યારે ચૂંટાયો. પરંતુ આ ઝરૂરી છે કે શૈખિયહ ફિર્કોની એક જમાતે એને પોતાનો સરદાર સ્વીકાર્યો નહિ. જ્યારે મિર્ઝા અલી મુહમ્મદના દબવા વધુ બુલંદ થયા ત્યારે તે પોતાના સરદાર હાથ કરી ગયાન અને તેમના પછી સૈયદ કાઝિમ મર્દગના પુત્ર સૈયદ અહમદની આગેવાનીમાં શૈખિયહ ફિર્કોની પુરાણી માન્યતાઓ ઉપર આલતા રહ્યા.

૫ જમાદીઉલ અવ્વલ ૧૩૬૦ હિજરી (૨૩ મે ૧૮૪૪ ઇસ્વી)ના રોજ મિર્ઝા અલી મુહમ્મદે “બ.બ” હોવાનો દબવો કર્યો. આજ લગભગ તે આજ સુધી પ્રખ્યાત છે મિર્ઝાનો દબવો પ્રથમ માત્ર એટલોજ હતો કે ગાઇબી ઈમામ મુહમ્મદ મહદી અને આમ મુસલમાનો વચ્ચે તે સદેશ લાવવા લઈ જવાનો દરવાજો (બાબ) છે. મિર્ઝાએ પોતાના આગલા બે બુકુર્ગોને પણ એજ લકમથી એળખાવ્યા. આ દબવામાં કોઈ નવી વાત નહતી શૈખિયહ ફિર્કોનો મૂળ પાયોજ આ માન્યતા હતી. અને “બાબ” શબ્દ પણ શિઅહ સાંદિયાતમાં પહેલાંથી મૌજૂદ હતો.

શૈખિયહ ફિર્કોના અગીરને ઈમામ મહદીના દુઆપિયા હોવાની હૈસાપતે આગ લોકોમાં એટલી બધી ઐશ્વર્યતા પ્રાપ્ત હતી કે મિર્ઝા અલી મુહમ્મદને હવે પોતાના નવાનવા દબવા રખું કરવાને કંઈપણ મુશ્કેલી નહી નહિ કેમકે

એની જમાન બન્ને જહાનના ઈમામની જમાન હતી, જેથી એની આગાઓનો કોઈ અસ્વીકાર કરી શકતો ન હતો. આરંભમાં મિર્ઝા અલી, મુહમ્મદે ઇસ્લામી શરીઆતનું સંપૂર્ણ ગાન રખ્યું તે મક્કા મુઅઝ્ઝમા હજ માટે ગયો અને તેણે હિજ્મતના ઉલમા સાથે એક સાચા મુસલમાન પ્રમાણે ધાર્મિક વાદવિવાદમાં ભાગ લીધો એજ ઝમાનામાં બાબે કુર્આન શરીફના કેટલાક પારાઓની તફસીર પણ લખી.

પોતાના “બાબ” હોવાનો દબવો કરવાના માત્ર આઠ મારા પછી મિર્ઝા અલી મુહમ્મદે હજથી પરવારીને મહદી હોવાનો દબવો કર્યો. બાબી ચળવળના પ્રાથમિક ઇતિહાસકાર મિર્ઝા બનીના વર્ણન ઉપરથી જણાય છે કે એના માટે બાબે પહેલાંથી તૈયારીઓ શરૂ કરી દીધી હતી. મિર્ઝાના નકીય (પ્રચારક) બિન્ન બિન્ન પ્રદેશોમાં લોકોને આ પૈગમ આપવાને રવાના થઇ ગયા હતા કે તેઓ મહદી મૌજિરના ખુંડા હુકળ કુદામાં બેગા થાય, “નાસિયુત તવારીખ”ના બયાનથી જણાય છે કે મિર્ઝા અલી મુહમ્મદ બાબનો મક્સદ એવો હતો કે તે કુદામાં પોતાના અનુયાયીઓને એકઠા કરીને ઇરાન ઉપર હુમલો કરીને ત્યાં તસ્વારના બાબે ઇન્કિલાબ પ્રસારે, પરંતુ બાબના નકીયોને કંઈ વિશેષ સફળતા મળી નહિ. અને હજ કર્યા પછી બાબ કુદા જવાને બદલે બૂ શહેર આવ્યો ગયો.

અહિં એણે શુખ્ત રિતે પોતાની દબવત શરૂ કરી દીધી પરંતુ અધિકારીઓને એના ઇન્કિલાબી ઇરાદાઓની બાબ થઇ ગઈ. ફારિસના મર્વનર હુસૈનખાને આ નવા ફિત્તાને છુંદી નાખવા માટે માહે રમઝાન ૧૨૬૧ હિજરીમાં પોતાના આગલાદારોને બૂ શહેર મોકલવા. હુસૈનખાનના હુકમથી બાબને શીરાઝ

લાવવામાં આવ્યો. એણે હવે સુધી જાદિર રિને મદદી હોવાનો દાવો કર્યો ન હતો, જેથી દુસૈનખાને તરફથીથી બામ પાસે કબૂલ કરાવવા માથું. એણે મિત્રો વધી મુદ્દમદની ધણી ખાતર ખરદસ્ત કરી અને કહેવા લાગ્યો મેં આપની સમ્માર્થનું એક સ્વપ્ન જોયું છે, જેથી મેં આપના અનુયાયીઓને મારી નાખ્યા નહિં. બામે દુસૈનખાને બંધો આદિતક સમજીને પોતાના ભેદનો એની આગળ રહેા કર્યો અને વચન આપ્યું કે બપોરે જગન. મારા તાબામાં આવી જશે ત્યારે હું તુર્કોની બાદસાદત તમને આપી દશ.

બામની ક્રમાને મદદી હોવાના દાવોનો રહેા યતોજ દુસૈનખાને બામ ઉપર ધણીજ સખતાઈ કરી. "નાસિખત તારીખ"ના વર્થનપ્ર માણે દુસૈનખાને મુસલમાન ઉલ્લાહાએ સાથે બામનો સાસ્થાર્ય કરાવ્યો અને બપોરે એ દારી ગયો ત્યારે એને પંજોજ મરાખ્યો. બામે પોતાના આકાઈદની તૌઆ કરીને દુસૈનખાન પાસે માફી માંગી.

દુસૈનખાને એને કંદમાં રાખ્યો, પરંતુ દિ. ૨૦ ૧૨૬૨માં બામ દેહખાનમાંથી નાશી દુરીને ઇરફદાને જઈ પહોંચ્યો. અદિઆ એણે ગવર્નર મુઅ્તમુદ્દીન મીનોચહેર પાસે વસવાટ કરવાની રજા મેળવી. બામને શીશ-ક્રમાં પોતાના દાવોનો કાનો અનુગમ થા ચૂક્યો હતો, જેથી આ પ્રસંગે એણે ધણી નેસકસાઈથી કામ લીધું.

ઇરફદાનમાં બામનું એક વર્ષ એક સુખ અને આનંદમાં વિત્યું કે એણે લામ પચ્છ કરી લીધા. પરંતુ મીનોચહેરખાન મરણ પામતાં એની શાન્તિ અને આગમનો અંત આવી ગયો. ઇરફદાનનો નવો ગવર્નર, બામ ઉપર મહેરબાન ન હતો. એણે બામને તહેરન આદ્યા જગ્યાની સલાહ આપી, એટલેજ નહિ

બંધે પોતાની એક ઘરઘરી દુકાની સાથે એને તહેરન મોકલાવી આપ્યો. પરંતુ પાટનમરમાં પહોંચતા પહેલાંજ એને માફ માલ્યા જવાનો દુકમ મળ્યો. આ રથગેજ બામની બાદીની ક્રિદાથી પૂરી થઈ.

આજ વર્ષે દરમ્યાન બામને તિમ્મીક્રમાં રોકવામાં આવ્યો. અદિં એણે પોતાનું તૌના-નામું તૈવાર કર્યું, જેની સાબિતી પ્રખાત પુરોષીયન વિદ્વાન બાકેને પોતાના પુસ્તક "રેડી એડ ધી બામી રીલીઝિયન"માં રજૂ કરી છે. દરજામી કલમ સાથે બામનો સાસ્થાર્ય થયો જેમાં દાન-નના પાટનીકુંવર (વક્તીબદદ) નાસિરીન મિર્ઝે (જે પાછળથી ઇરાનના શામ થયા) અને શેખિયદ હિર્ઝાના પ્રતિનિધિ હાજર મુદ્દા મુદ્દમદ તથા મુદ્દા મુદ્દમદ મદદાની જમ મીજુદ હતા. તે તૌનાનામાં-જેનો મુસરો અમીર અસલામખાને તૈવાર કર્યો હતો-બામે પોતાના બોટા વિચારોથી તૌઆ કરતાં કંઈક કર્યો હતો કે તે હવે પછી આવા મુલાકા કરશે નહિ. બીજું તૌનાનામું ખુદ બામના હાથનું લખેલ છે. એના ઉપર તારીખ લખેલ નથી. આ તૌનાનામું પત્રના રૂપમાં એણે શાદ નસિરહીનને બપોરે તે ઇરાનના વક્તીબદદ હતા-લખ્યું હતું. અને વક્તીબદદે એ પત્ર પોતાના પિતા મુદ્દમદશાદ કાગારની સેવામાં રવાના કર્યું હતું. અદાખ અને દમ્દો રાના પછી આ પત્રનું બામનર નીચે પ્રમાણે છે.

"તઅરીફને લાચક તે પાક ખુદ છે, જેણે આપ જેનો શુખરાનને પોતાના બંદાઓ માટે દયા અને કૃપાના સાધન બનાવ્યા, તે પોતાના બંદાઓને માફ કરે છે. મુનાદમારોની પદોષેરી કરે છે અને દદદી વધી જનારાઓ ઉપર દયા કરે છે. હું ખુદાવંદ કરીમને દાજિર અને

નાઝિર સમજી અર્જ કરે છું કે, આ નિર્ણય સેવકના હિમમાં કદી પણ આ વિચાર ઉત્પન્ન થયો નથી કે તે રખતુલ અલિમીન અને ઔલિયાએ કિરામ વિરુદ્ધ કોઇ કામ કરે. જો કે મારું અસ્તિત્વ પૂરેપૂરું પાપોર્થ ખરડાએલું છે. પરંતુ એ છતાં હું અસ્લાહત આલાની વહુલત (એક હોલું) એના રમૂલની રિસલત અને આદમ્મએ કિરામની ઇમામત ઉપર ઇમાન રાખું છું અને જમાનથી ઇકિરાર કરું કરું છું, જેથી મને ખુદાવંદ કરીમની ખારગહથી રહમની ઉમ્મીદ છે. મેં કદી પણ ઇન્સાદી ઇમ્તિયા વિરુદ્ધ કોઇ કામ કરવું ઇમ્તિયા નથી, છતાં જો મારી કલમથી કોઇ એવા સંખ્દો નિકળ્યા હોય તો તેનાથી મારી મતલબ ખુદા પાકોને હુકમ ન માનવો એવું નથી, કોઈ પણ હાલતમાં હું તોળા કરું છું અને ખુદાવંદ કરીમની પાસે મારી માંગું છું.

આ નિર્ણય સેવકને કોઇ પણ દબવાની ખતર નથી. મારી સાથે જે મઝહબી મિરાન સંબંધિત કસાય છે તેનાથી અલગ રહેવાનું હું આદિર કરું છું અને ખારગાહે ખુદાવંદીમાં તાદ્દિય થઇને તેની પાસે મારી ચાહું છું. મારી જમાનથી ધણીવાર જે દુઆઓ અને સંખ્દો નીકળ્યા છે, તેના ઉપરથી કોઈ ધાર્મિક અનુઓ આદિર થતી નથી. હઝરત હુજ્જતુલ્લાહ (ઇમામ મહદી) અલ્લહરહિમલ્લામના કોઇ ખાસ પ્રતિનિધિ હોવાનો દબાવો બિલકુલ પાયા વગરનો છે. આ નિર્ણય સેવકે કદી આપા પ્રકારનો દબાવો કર્યો નથી. જલે હુમાંયની (સાહ) અને જનાબેવાક્કા (વલી અહદ)થી ઉમ્મીદ છે કે પોતાના શાહી દબાવાવથી આ દુઆઓને સરકારા કરમાવશે."

પરંતુ બાબ પોતાના આ તૌબાનામા ઉપર કાયમ રહ્યો નહિ, યહુદ કરીને તકીયહની તઅલીમ પ્રમાણે આ તૌબાનામા એણે લખ્યું હતું.

જે મુજબ શિક્ષાથી બચવાને માટે એક માણસ પોતાની ધાર્મિક માન્યતાઓ વિષે જુદું બેલી શકે છે. બાબનો આ તઅલીમ ઉપર અમલ ન હતો, બલકે તે બીજાઓને પણ એની તઅલીમ આપતો હતો, બાબી ઇતિહાસકાર મિર્ઝા જાનીનું બયાન છે કે પોતાના કલમની રીતે બાબે પોતાના મિત્રોને સલાહ આપી હતી કે તેઓ તકીયહ કરીને માત્ર એનો મંકારજ ન કરે બલકે એના ઉપર સખ્તાઇ પણ કરે. બાબ અને બાબીઓના જીવન બનાવોમાં તકીયહની અનેક મિસાલો મળે છે. મિર્ઝા જાનીનું બયાન છે કે મુદમ્મદઅલી બરકરોશી, જે બાબ પછી બાબી ચળવળનો સૌથી મોટો આગેવાન છે અને જેને "જનાબે કુર્કુસ"ના લકબથી ઓળખાવામાં આવે છે, બાબે તિખરસી જીતી લેવાયા પછી શાહજાદાની સેવામાં આજિર થયો અને તેને બળવાનું કારણ પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે તકીયહની રીતે પોતાના બયાનમાં કહ્યું કે "બળવાનો સંપૂર્ણ જવાબદાર અખુન્દ મુદ્દસાં મુદમ્મદહુસૈન છે. હું તદ્દન નિર્દોષ છું હું તો માત્ર પરિસ્થિતિ જેવા માટે તિખરસી આવ્યો હતો અને મને ગિરફતાર કરી લેવામાં આવ્યો." આ જુદી જાહિરાત ઉપરાંત "જનાબે કુર્કુસ" એખુન્દ મુદ્દસાં મુદમ્મદહુસૈન વિષે ધણુંજ ખરાબ પણ બોલ્યો.

જો કે બાબ આ સમયે શાહી કેદખાનામાં હતો, પરંતુ આ ચળવળના ધણા આગેવાનો છુટા હતા. આ બધામાં સૌથી વિશેષ વર્ણન કરવા લાયક મુદ્દસાં હુસૈન હતો. જેને બાબનો સીધો હાથ અને "બાબુલ બાબ" કહેવામાં આવે છે. ખરી રીતે મિર્ઝા અલી-મુદમ્મદના મહદિયતના દબાવો પછી મુદ્દસાં હુસૈનને "બાબ"ની પદવી મળી ગઇ હતી. એ સિવાય તે બાબી ચળવળમાં, "કાધમ ખુરાસાની"ના માનવંતા લકબથી પણ મરાફર છે.

બીજો આગેવાન હાથ મુદમદઅતી બરફરોશ
 “જનાપે કુદુમ”ના લકબથી ઓળખાય
 છે. એનો દબલો છે કે એને “કુદુમિયલ”
 પદ મળેલું છે. જેને બીજા શબ્દોમાં દઝરત
 મુદમદ રસદલાદ સદઅબના બીજા લારના
 તશરીફ લાવવાને કહી શકાય. બાબી અગવ-
 બના ત્રીજા પ્રખ્યાત આગેવાન-જેના અણુચક
 પ્રયત્નોએ આ અગવબને ધણી સફળતા
 મળી-એક નવપુવાન બાતૂન ઝરૂન તાજ
 હતી. જેણે “કુરૂતુઝ એન”ના લકબથી
 ઇતિહાસમાં અમર પ્રખ્યાતી પ્રાપ્ત કરી છે
 આ બાબા સૈયદ કાઝિમ રિસ્તીના એક ગિત
 અને અનુયાયી મુદ્દાં સાસિહની પુત્રી હતી.
 સૈયદ કાઝિમના મૃત્યુ પછી જ્યારે મુદ્દાં
 હુસૈન કાઠ જાનશીનની શોધમાં હતો, આ
 નવપુવાન બાતૂને એક પત્ર લખીને બિઝી અતી
 મુદમદ ઉપર-પોતાનું ઇમાન હોવું જાહેર
 કર્યું. હવેથી દૈક્ષત સિવાય ઝરૂન તાજ રૂપ
 અને ધુવાનીની દૌમતથી પણ માલમાલ હતી.

તી રીતે બાબી અગવબની પ્રગતિમાં એ
 પણ ઉત્તમ પ્રકારની મદદગાર નિવડી. કુરૂતુઝ
 એનની શાદી પોતાના કાકા હાથ મુદ્દાં
 લકીના પુત્ર મુદ્દાં મુદમદ સાથે થઈ હતી
 પરંતુ તે બાબી અકાહદ માનનાર ન હતો
 માટે ઝરૂન તાજે ધણી સાથે રહેવાનો ઇન્કાર
 કરી દીધો. એના પિતાએ ધણીજ કેસિસો કરી
 કે આ ખાનગી વિરહતા વધવા ન પામે;
 પરંતુ ઝરૂન તાજે ચોક્કસ સંભળતી દીધું કે
 એનો શૌર બાબને સ્વીકારતો નથી તેથી તે
 બબીસ છે તાદિર (પાક) બબીસ (નાપાક)
 સાથે રહી શકે નહિ. થોડા દિવસ પછી
 હાથ મુદ્દાં લકીને કેટલાક બાબીઓએ શત્રુ-
 તાને કારણે મારી નાંખ્યો. લોકોને શંકા થઈ
 કે સસરાના કત્તબમાં ઝરૂન તાજને પણ હુપો
 હાય છે. જેથી તે ખુરાસાન નાસી ગઈ અને

તેના ધણીએ તેને રીતચરની તલાક આપી દીધી
 નિઝી અતી મુદમદ બાબે ઝરૂન તાજની
 અસાધારણ કાબિલીયત અને કામ કરવાની
 રીતથી ખુશ થઈને તેને “કુરૂતુઝ એન”ની
 ખિતાબ આપ્યો હતો. કુરૂતુઝ એન પોતાના
 અચળ સ્વભાવને કારણે માત્ર એના ઉપરજ
 સંતોષી રહી નહિ કે તે બાબી એક જોશીકી
 અને કાર્યકુશળ એકી છે બલકે ખૂબ એણે
 પણ લોકોની આમળા નવા નવા પ્રકારના
 દબવા રજૂ કર્યા.

એકવાર બમદદમાં જ્યારે તે લોકોને
 કુઆને મઝહની તઅત્રીમ આપી રહી હતી,
 કેટલાક બાબીઓએ ઝરૂબાબીઓના સંધેરા
 ખાણુને નજિસ (નાપાક) સમજીને ખાવોતો
 ઇન્કાર કર્યો. એ પ્રસંગે કુરૂતુઝ એને ઝાદિર
 કર્યું કે “એ પોને દઝરત કાનિમા (રહીમ)નું
 રૂપ છે, એની આંખ દઝરત કાનિમા બિન્તે
 રઘહુસતાદ (સસર)ની આંખ છે. તે જે વસ્તુને
 પોતાની આંખોએ જોશે તે પાક સાફ થઈ જશે.”
 આ કહીને એણે હુકમ આપ્યો કે ખાણું એની
 આમળ લાવવામાં આવે. તેણે ખાણું જોઈને
 બબીએને ખાવાની છુટ આપી દીધી. આ
 બનાવ પછી કુરૂતુઝ એને તોહીદના મસલા
 વિષે કેટલાક એવા વિચારો ઝાદિર કર્યો. જે
 કેટલાક બાબીઓના વિચારમાં નાસ્તિકપણાના
 દત્તા. લોકોએ કુરૂતુઝ એનને બરબ કહીને
 બાબને એની શિક્ષવત કરી પરંતુ બાબે એને
 કોઈ પણ કહેવા, ધમકાવવાને બલકે “તાદિર”ને
 ખિતાબ આપ્યો.

આ ત્રણે જોશીકા બાબી આગેવાનોની
 આઝાદીને કારણે બબની નઝરખંદી, બાબી
 અગવબની પ્રગતિને અવરોધી શકી નહિ અને
 આ અગવબ બરાબર વધતો જ રહી. આજ
 અસ્સમાં ઇરાનના શાહ મુદમદશાહ કાચાર

ગરબુ પામ્યા. આવી રીતે રાજ્ય વહીવટમાં યોગ્ય સમય માટે અવ્યવસ્થા થઈ ગઈ. બાળીઓએ આ સમયને કોંગ્રેસી ગણ્યો. મુદ્દામાં દુસૈને બાંધુ જઈને છુટી રીતે બાળ સાથે મુલાકાત કરી. બાળે તેને સલાહ આપી કે તે ગાંઠ-દરાનને ગર્જો પુરાવાન જઈ પહોંચે આ તરફ બદરતમાં હાથ મુદ્દમદ અડી બરફરોડી અને કુર્કુમ્બ આંખી મુલાકાત થઈ. જેને બાળી હિતિદાસકાર મિર્ઝા જીનીએ "અદ્ર અને રૂપના મેળાપ"ની ઉપમા આપી છે. 'નાસિયુન તવરીએ' આજ બાળીવાક્યનો ઉતારો કરીને એનાજ આધારે બાળી લીકરો ઉપર સખ્ત આરોપો મૂક્યા છે. બનયા ભેગ છે કે આ આરોપોમાં અતિરેકિત કરવામાં આવી હોય. પરંતુ મિર્ઝા જીની જેવો મોટો આરિતક બાળી હિતિદાસકાર પશુ એ પ્રસંગે લખે છે કે 'એ લોકોએ શરણની રૂના દેરાએ પ્યાસા પીધા ને પીનારાઓ માટે લજીક છે. એટલે સુધી કે એક પક્ષ બિરકુલ બાનમૂલો થઈ ગયો. તેગે વજરની હાથનાં આકાષના લાગ્યા અને તેમના આનંદ ઉદગાર સાતમા આરમાન સુધી જઈ પહોંચ્યા."

આ પ્રસંગે બાળી શરૂ પાડેલીઓ ગદ કરવામાં આવી "જનાએ કુર્કુમ"એ પોતાના અનુયાયીઓને "મુદારિમ"ની પાળદીની આજ્ઞા કરી દીધા અને ઝાહિર કર્યું કે હવેત છગામ કાઈમ પસે દરેક વસ્તુ જઈક છે. એમને આશાવાદથી રાતા ગએલી છે. તેઓ એક શખ્સની ઓરતને બીનતને હવાયે કરી દઈ શકે અને મરદ ને ઓરત સાથે ચાહે આનંદ માણે." મુકાં દુસૈને ગાંઠ-દરાન જતાં બરફરોડ ઉપર કબ્જો કરી લીધો, એ પછી બાળીઓએ પોતાનું જંગી કેન્દ્ર કાયમ કર્યું. નાસિરદીનશાહ કાચારે બાળી બંડની બખર સાંભળીને એને દખાવવા માટે લશ્કર રવાના કર્યું. પરંતુ આ

લશ્કર ત્યાં પહોંચે તે પહેલાં બાળીઓએ આબુબાલુ માથેમાં લુટગાર શરૂ કરી દીધી. મિર્ઝા જીનીના કચન પ્રમાણે બાળીઓએ એકસો ત્રણ ગાયુસો મારી નાંખ્યા અને બાળીના નારી-ગયા શાહજાદા મહદીકુલી મિર્ઝા લશ્કર લઈને કિલ્લાની સામે પહોંચી ગયો. એણે મુકાં દુસૈનને એક પત્ર લખીને પૂછાવ્યું કે તમારી આ ચળવળ કાંતિકારી છે કે ધાર્મિક છે? મુકાં દુસૈને જવાબ આપ્યો કે બાળી ચળવળ યોગ્ય ધાર્મિક છે. એને રિયાસત સાથે કાઈમ સંબંધ નથી. શાહજાદા "મહદીકુલી મિર્ઝાએ બાળી આગેવાનો પત્ર લખી જવાબ્યું કે વાલિશાહ માટે ધરલાગી ઉલમાને બેગા કરે છે. પરંતુ બાળીઓએ વચાદાથી બિલકુલ વિરદ શહજાદાને દગો દઈને એના લશ્કર ઉપર રાતના સમયે દુમસો કર્યો. શાહજાદાએ એક જંગલમાં નારી જઈને પોતાનો જન બચાવ્યો અને યોગ્ય દિવસ પછી નવું લશ્કર લાવીને કિલ્લા ઉપર દુમસો કર્યો.

નવ માસ સુધી ઘેરાની રિયત રહી, બુદમાં મુકાં દુસૈન માર્યો ગયો. ત્રીસ બાળી બાળી ગયા અને મુદ્દમદઅડી બરફરોડીએ પોતાના બસો ત્રીસ માથુસો સાથે તાબેદારી સ્વીકારી લીધી. આ સમયે મુદ્દમદઅડી બરફરોડીએ બંડ કરવાને આરોપ અપ્યુદ મુકાં દુસૈન ઉપર મૂક્યો હતો, પરંતુ તે શિક્ષામાંથી બચી શક્યો નહિ. શાહજાદાએ તેને ફત્ત કરીને લશ્કર ગળાવી નાંખી.

દેશમાં બાળી ચળવળ બરબર વધતી જતી હતી. ઠેર ઠેર બળવા થઈ રહ્યા હતા, ખૂનરેઝી થઈ રહી હતી. ગાય ત્રિશીઝના તૌઆનામાં ઉપર કાયમ રહ્યો ન હતો અને ઝંદિ-રમાં મહદી હોવાનો દાવો કરી રહ્યો હતો. આવી હાલતમાં ઉલમાએ ધરલામે એને કાલ

કરવાનો ફત્તો અને દરબારે શાહીથી એને કલ્લ કરાવું કરમાન પ્રસિદ્ધ થયું. કલ્લની રાત્રે બાપે પોતાના મિત્રોને વસીયત કરી કે “ જો કાલે તપને મારી સમ્યાઈ વિશે પૂછવામાં આવે તો તમે તકિયદ પર કાયમ રહીને ખરો ઇન્કાર કરજો અને મને બુરૂં બધું બોલજો. તમારે માટે એજ ખુદાનો હકમ છે.” મિત્રો અતી મુહમ્મદ બાબની ઇચ્છા હતી કે કૈદખાનામાંજ એનો કોઈ મિત્ર એને મારી નાખે કે ન્યેથી દુસ્મનના હાથોએ ઝિંલતની મૌતે મરતાં બચી ગયે. પરંતુ એની આ ઇચ્છા પૂરી થઈ નહિ.

મિત્રો અહીં મુહમ્મદને એક ગ્રાહ સાથે બાંધીને ગોળી મારવામાં આવી, પરંતુ ઈશ્તિફાકે ગોળી તે રસ્તીને સાગી જેના વડે બાબને બાંધવામાં આવ્યો હતો. બાબ બાંધીને જાડની પાછળ છુપાઈ ગયો શોકોએ પકડી

છાને એને ફરીથી ગોળી મારી. આવી રીતે ૮ જુલાઈ ૧૮૫૦ ઇસ્વીના રોજ મિત્રો અહીં મુહમ્મદ બાબની આશ્ચર્યકારક વ્યક્તિત્વને એકઝીસ વર્ગોની વચે અંત આવ્યો.

મિત્રો અહીં મુહમ્મદ બાબ ખુદ કૈદખાનામાં રહ્યો પરંતુ એની અસરે પુરા ૭ વર્ષ સુધી ઇરાની સંસ્તનતમાં ખજાજગાટ રાખ્યો અને એની સાથેજ બાબી ચળવળનો પહેલો બાબ (પ્રકરણ), પૂરા થયો. આ ચળવળ પોતાના આરંભિ સમયમાં નદન નિષ્ફળ નિવડી. એના રથાપકને શત્રુઓના હાથે ઝિંલતની મૌતે મરવું પડ્યું. “ કાઈમ ”નો મકસદ પૂરા થઈ શક્યો નહિ અને એની મજદૂબી કિતાબો પોતાના પ્રાગટ્ય સાથેજ વેર વિખર થઈ ગઈ.

—સંપૂર્ણ.

શહીદ !

(૧)

શત્રુઓ બળવાન પશુ અસહ્ય છે;
કેમકે સામે ખુદાનો બકત છે.
દિલ મહી “ મરે ઇલાહી ” છે મરી;
સસથી બરપૂર ‘તેનું’ રક્ત છે !

(૨)

દુસ્મનો કરતા રવા ધા ધર્મ કેર મૂળમાં;
પશુ ન જોઈ કોઈએ શર્મો દવા તે ફૂળમાં.
પાપીઓના કાર્યથી વધ્યા જે પાપોગમ મહી,
તે બધા બળતા રવા છે કરબલાની ધૂળમાં !

(૩)

સ્વર્ગ તો બરપૂર છે બેચાં ખુદાના દરથી;
છા રહે જોના એ ‘મુસા’ નિજના ‘કોલે તર’થી.
દુનયી જોને કદિ ‘ખામોશ’ તેને દરથી;
કરબલાની ધૂળ છે પ્યારી મને તે દરથી !

—“ખામોશ”

બે ગઝલો

ઢોલ પિટાવીને

દરબાર ચાહે છે.

રાયે છે ધણા પોતાને મહાન મનાવીને,
મથકે છે જયત એવાને ખૂબ કુલાવીને;
સેવકની યે પદવીને લાયક એ નથી હોતા,
હરખે છે છતાં ખુદને નેતામાં ખપાવીને

o o o

મરતક ને બચાવે છે નિજ નાક કપાવીને,
જગ એને નિહાળે છે તો નાક ચકાવીને.

અતે બે બને છે તો તેઓજ બને છે ખુદ,
દુન્યા ને બનાવે છે દુન્યાને બનાવીને.

જગ લોકાની આંખોના તારા એ નથી બનતા,
આંખોને રંગાવે છે ને આંખ બતાવીને.

દુન્યાની જીભ તેઓને જીભ કંઠાવે છે,
ને જીભ નથી દેતા નિત જીભ હલાવીને.

કીર્તિ તણી આસે કાં બર બચકાં કુમારને?
પિટાઈ ગયા લાખો નિજ ઢોલ પિટાવીને.

સમ્બાઈતું દેવાણું કાઢતું નથી દુન્યાએ,
કેં પાર થયા નિવવાસે બહાણુ તરાવીને.

બેસી ન રે “શિતામ” બે હાથ મૂકી લમણે,
કિરમતને તું સાધી લે પગ-હાથ હલાવીને.

—શિતામ કુરેશી

નિગર મારું હમેશા જન્મ પારાવાર ચાહે છે,
અને મુજ આંખ અશ્રુધાર અનરાધાર ચાહે છે.
તને એવી રીતે તો આ સકળ સંસાર ચાહે છે,
ખેરા પ્રેમે પરંતુ આજ તો બે-ચાર ચાહે છે.

તમોને દદ, ગમ, આશા, તમજા, પ્યાર ચાહે છે,
પધારો કોંક દી, દિલનો ભર્યો દરબાર ચાહે છે.

અરે, એ તો અધીરો થઈ રહ્યો છે વીજને મળવા,
ન મારો માળ, ખાલી વીજનો અજકાર ચાહે છે.

જીવનના સર મારા મેં હજી છેડ્યા ન છેડ્યાં જ્યાં,
અરે તૂટી જવા ત્યાં ઉર વીણુના તાર ચાહે છે.

નહાં હોય કે સાડાં, અકારાં હોય કે ખારાં,
જીવન મારું સદા તાર શરણુ કિરતાર ચાહે છે.

છો સતારો તમે પ્રેમે, છો કુતારો. તમે કેધિ,
તમારાં દર્શા મારું દિલ તમારે દાર ચાહે છે.

બધે આવે ખડક આડા, બધે આંધી ઉડે, તોપણુ,
તરી હું જઇશ, મુજને કોઈ સામે પાર ચાહે છે.

રહું છું એ રીતે શુદ્ધારમાં હું પ્રેમ-દૃષ્ટી,
શુદ્ધો તો હીક, પણ મુજને સદા ખુદ પાર ચાહે છે.

બને છે શુદ્ધની જેવું એ બને છે ખારની જેવું,
જીવન એવું બને છે તું જેવો આકાર ચાહે છે.

પ્રણય-વ્યવહારની “બેશ્વામ” કેં આવી ખબર નહોતી,
નયનથી દૂર રહેવા અંતરે વસનાર ચાહે છે.

—બેશ્વામ

ઈંદે મીલાદ અંક

“કોરવાં” નો ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૬નો અંક ઈંદે મીલાદ અંક તરીકે પ્રગટ થશે. આકાષે નામદાર રસૂલે અરબી (સલૅ)ની ઝિન્દીના હરએક પેહલુઓ ઉપર શૈશની પાડતા લેખો અને કાવ્યો તા. ૨૦-૧-૪૬ સુધીમાં મોકલી આપવા લેખક બંધુઓ અને કવિઓને આથી બહાર આમંત્રણ છે.

લેખો અને કાવ્યો સ્વચ્છ અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખેલા હોવા જોઈએ તેમજ હાંસીયા ઉપર અથવા નીચે દરેક લેખકે પોતાનું નામ અને સરનામું પૂરેપૂરું લખવું જોઈએ. ફક્ત તખલ્લુસ (ઉપનામ) લખવું પૂરતું નથીજ. —તંત્રી.

શાહ વલીયુલ્લાહ રેહ.)

અનુ: તાજ

(મતાંકથી ચાલુ)

ઈસ્લાહે અઆશરત:—

એ પુસ્તકની આવશ્યકતા પ્રમાણે અમે શાહ સાહેબની તમામ કૃતિઓનું વર્ણન સચિરતાર કરી આપું છે. શાહ સાહેબ માત્ર વાંચવા અને વંચાવીજ બુદ્ધિતા ન હતા. બરફે કૌમની આર્થિક અશક્તિઓ ઉપર આપની દૃષ્ટિ રહેતી હતી. આપના વસીયતનામાથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે આર્થિક, ઉન્નતિનું દૃષ્ટિ ને ગૌલાના સૈયદ અદમદ બરેલી અને શાહ હરમાઇલ સહીદના હાથે ફળી ફાળવું એના બીજાંરોપણ આપનાજ હસ્તે થયું હતું. વસીયતનામામાં આપે હિદાયત કરી છે કે “જ્યાં સુધી બની શકતું હોય ત્યાં જગી અરબના પહેલા રિવાજ અને આદતોને છોડવી ન જોઈએ કે જે હઝરત (સ. વ.)ની ઇચ્છા પ્રમાણેના છે અને અજમના રિવાજો અને હિંદુઓની આદતોને ત્યાગી દેવી જોઈએ.”

એ પછી હઝરત ઉમર (રહી.)ના ને હુકમોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે જે તેમણે અરબોને ઇરાનની એશીઅશરતથી બચવા માટે આપેલા એટલે કે “જ્યારે અરબો જહાદના માટે અજમની ચારે બાજુ પ્રસરી ગયા તો હઝરત ઉમર (રહી.)ને ચિંતા થવા લાગી કે કદાચ એવું ન બને કે એ લોકો અજમના રીતરિવાજોને ગ્રહણ કરી લે અને અરબના રીતરિવાજોને ત્યાગી દે. તેથી આપે

એ લોકોને એક પત્ર લખી જણાવ્યું કે ઇજારથી બચો, તદબંધ બાંધો, અરબી જોડા પહેરો, મોઝાઓ અને શીઝવારોને ત્યાગી દો, અને પોતાના બાપ હરમાઇલ (અ. સ.)ના પહેરવેશને ગ્રહણ કરો અને અજમી લોકોની એશીઅશરતવાળી ઝિંદગીથી દૂર રહો. તેમજ તકડામાં એસવાની આદત પાડો. કારણ કે તકડા અરબના લોકોને માટે હમામની ગરજ સારે છે. પોતાની કૌમની આદતોને અમલમાં મૂકો. જગા કપડાં પહેરો તેમજ સાથે સાથે સાદગીથી બરેલી ઝિંદગી ચલાવો. વધુમાં જુના તેમજ ધોંગડાં મારેલાં કપડાં પહેરો.”

એ પછી તે આર્થિક કૃતિઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે જે હિંદુઓના પ્રતાપથી મુસલમાનોમાં પ્રેરેલી રહી હતી. અને જેને સુધારવાના પ્રયત્નો ખુદ હિંદુ કૌમ પણ આદરી રહ્યા છે. સૌથી પ્રથમ તો વિધવા વિવાહનો ઉલ્લેખ છે.

(૧) હિંદુઓની કુટુંબોમાંની એક કુટેવ એ છે કે જ્યારે કોઈ સ્ત્રીને ધણી મરી જાય છે તો તેમના ધર્મમાં એ છૂટ નથી કે તે ફરીથી લગ્ન કરી શકે, અને એટલે તો અજમમાં બિંદુસગ નથી. એ બાબતની આપે યોગ્યવટ કરી છે અને કહ્યું છે કે “ખુદા તઆલા એના લોકો પર પોતાની રહેમત વરસાવે કે જે એ કુટેવોને નાબૂદ કરવા મથી રહ્યા છે તે નાબૂદ કરાવી દે.”

(૨) બીજી તુટી મોટી મહેર બાંધવાની હતી કે જે સુન્નતે નિયમીતી વિરુદ્ધ અને કેટલીક સામાજિક ઉન્નતિઓ અને ખાના બર-બાદીનું કારણ બની હતી.

(૩) ત્રીજી તુટી એ કે ખુશીના પ્રસંગે ઉઝાઉ ખર્ચો કરવો કે જેના પ્રતાપે કૌમતી આર્થિક હાલત દર્શાતી હતી. આપ લખે છે કે “અમારા લોકોની કુટુંબોમાંની એક કુટુંબ તે ઉઝાઉ નીતિ અને એ ઉઝાઉ નીતિથી ઘણાંજ ખરાબ રિવાજ પ્રવેશી ચૂક્યા છે.”

(૪) ચોથી કુટુંબ એ છે જે ગમીના પ્રસંગોના રિવાજો છે. “અમારા લોકોની બીજી કુટુંબોમાંની એક કુટુંબ તે ખર્ચાળ નીતિ છે. જેમકે મરણ પછી રીયુમ, ચહેલમ, છમાસિક અને પાર્થિક ફાતેદા નક્કી કરવું એ છે. અને એ બધા રિવાજો અરબમાં પાયા વિનાના લેખાય છે.”

ઉપરોક્ત ચાર મોટી મોટી તુટીઓ હતી કે જેની સુધારણા અર્થે મૌલાના સૈયદ અહ-મદ ખરેખરી અને મૌલાના ઇસ્માઇલ શહીદને પ્રયત્નો કરવા પડ્યા અને એના સુધારણાની જુદા જુદા સ્વરૂપોમાં કૌમતે અગત્યતા છે.

શાહ વલીયુલ્લાહ (રહ.) સાહેબની સમજ અને વિરુદ્ધતાને એ વાત આભારી છે કે આપે એક સાત પાનાની પુસ્તીકામાં એક સંક્ષિપ્ત વસીયતનામામાં પોતાના અનુભવો ટાંચ્યા છે. અને એમાં કૌમી ઉન્નતિની તમામ વાતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને એ જરૂરી મત્તાશરતી સુધારા પર નજર કરી કે જે તરફ ન તો કાઝીનો કે ન તો ફકીહનું લક્ષ હવું. આપે તેના બીજાપણ કર્યું કે જે શાહ અબ્દુલ-અઝીઝ અને શાહ ઇસ્માઇલ શહીદના જમાનામાં ફળી ફાળ્યું.

કવન અને પત્રો:—

શાહ વલીયુલ્લાહ (રહ.) સાહેબનું જીવન અને એમના લેખનની મિનત મિનત બાજુઓ પર આપણે વિવેચન કરી ગયા. પરંતુ કેટલાકોને એ વાતની પણ ખબર ન હશે કે શાહ સાહેબ શાધર પણ હતા, અને આપે ફારસી ગઝલો અને રૂબાયતોનો એક સારો ભંડોળ ફારસી સાહિત્યને અર્પણ કર્યો છે. આપ ‘અમીન’ના તખલ્લુસ (ઉપનામ)થી કાવ્યો આલેખતા. આપની અનેક ગઝલોમાં અને રૂબાયતોમાં તસ્વતુફ અને મઅરફતનો રંગ તરી આવે છે. પરંતુ કેટલાક અશઆરોમાં રિવાજ આશિકાના વિચારો પણ છે. અને એમના કવનમાંથી બે ફારસી રૂબાયતો અને એક ફારસી ગઝલ રજુ કરવામાં આવે છે.

રૂબાયત

“ઈલમે કે ન: માખૂઝ ઝ: મિરકવાતે નબી અસ્ત,
વલ્લાહ કે સૈરાબી અઝાં તિરને લખી અસ્ત.
ભયે કે ખૂદ જલ્લએ હક હાકિમે વક્ત,
તાબે શુદને હુકમે ખૂદ જૂ લલબી અસ્ત.”

માવાર્થ:—જે વિદ્યા કે જે નજીવતના ખાનોસથી મેળવી શક્યો નથી. ખરેખર એ વિદ્યાથી સૈરાય થવું તરસ્યા રહેવા બરાબર છે. જે જગ્યાએ જલ્લએ હક વખતનો ઘણી બનેલો છે તે જગ્યાએ ખુદ્દિના હુકમને આધીન હોવું જૂ લલબી હોવા બરાબર છે.]

“કારવાં”ના ગ્રાહકોને:

ચાલુ માસથી જુના ગ્રાહક નંબરોને ખદલે નવા નંબરો આપવામાં આવ્યા છે. હવેથી ગ્રાહકોએ પોતાના રેપર ઉપરથી નવા નંબર તોંધી લેવા વિનંતી છે. જુના નંબરવાળા પત્રવ્યવહાર ઉપર ધ્યાન આપી શકાશે નહીં.

—મેનેજર

“કોમે બહિતાબત અહરકે મીસક, બરમે બ તિલાવતે અસ્મા મારક. રાખસે કે અર્જી કોમે કદમ પેરા નિદાહ, ગશત અસત ખાયે સુરતે જહેની મરચક”

[ભાવાર્થ:—એક જમાત અક્ષરો લખવામાં તલ્લીન છે અને એક જમાત અસ્માએની (અરકતી નામે) તિલાવતમાં ગરુર છે. તે આદમી કે જેણે આ જમાતથી આગળ પગલા બર્ધા તે આદમી આ સુરતે જહેની પર મોહી પડ્યો છે]

ગઝલ

તા બકે મેહનતે મહેબૂરી વ ફૂરી બખ્શમ, નાજનીને વ તનમ સુયે વતન ખાઝ રવમ. તા બકે હમદમયે સંગે બફ શેવએ મન, જોહરે અઝ અદનમ રૂએ અદન ખાઝ રવમ. તા બકે બરતએ જન્હરે તઅલ્લુક બારામ, આહુયે અઝ ખતનમ સુએ ખતન ખાઝ રવમ.

મુખારકબાદ

‘કારવાં’ના લેખક અને કવિ જનાબ ઉમર-બાદ કુરૈશી ‘કિસ્મત’ સાહ્યની શાદી બાવ-નગરમાં તા. ૧-૧૨-૪૫ના રોજ થઇ છે. તેમનું દાંપત્ય જીવન સફળ નીવડે એવી ખુદાથી દુઆ છે. આગારા કાર્યાલયના સ્ટાફ તરફથી તેમને મુખારકબાદી પેશ કરીએ છીએ.

—તા. ૨૯-૧૧-૪૫ના રોજ જનાબ મીયાં મહમદ ‘આલિય’ સાહ્યની શાદી (સુરતમાં) ધણી સાદગીથી થઇ છે. તેમને પણ આમણ સ્ટાફ તરફથી હાર્દિક મુખારકબાદી પેશ કરીએ છીએ.

—‘કારવાં’ના લેખક અને કવિ જનાબ ‘ખામેશ’ સાહેબને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થયો છે. ખુદા બાબકને લાંબુ આયુષ્ય અર્પે આમીન.

—મનેજર

બુરે બ મી રસદ અઝ બાદે ચમન દર્દો નહોં. શાહે મદકે ચમનમ સુયે ચમન ખાઝ રવમ.

ભાવાર્થ:—(૧) હું ક્યાં લગી જુદાઈ અને ફરીની તકલીફ ઉઠાવતો ફરીય. હું તો મેદખૂબે વતન છું અને વતનની તરફ જ પાછો ફરીય.

(૨) મારી મીત્રતા ક્યાં લગી પથથે સાથે રહેશે, અરે ! હું તો અદનનો મોતી છું અને અદનની તરફ જ જઈશ.

(૩) હું ક્યાં લગી દુન્યાના ઝંઝા રૂપી જન્હરેથી જકડાયેલો રહીશ, હું તો ખતનું હરણ છું અને ખતનની તરફ જ જઈશ.

(૪) પ્રાણની ખુશખૂ તો અને જમતમાં યમનની હવારી જ પહોંચે છે, હું યમનના માલિક છું અને યમનની તરફ જ જઈશ.

—અપૂર્ણ.

દિવ્ય તરંગો !

(૧)

નિત્ય ચિતા મહી ઉદાસ છે શું ?
તુજમાં દુઃખ દર્દ કરે વાસ છે શું ?
ઉઠ ફરી “મર્દે મુસલમાન” થઈને;
બચ ? અને તેનો વળી બાસ છે શું ?

(૨)

મર્દ રહેતો કદિ ઉદાસ નથી;
દિલમાં તેના દુઃખોનો વાસ નથી.
જુગે સ્વામી બની ફરે છે સદા;
કદિ જમનો બન્યો તે દાસ નથી !

(૩)

ચેન, આરામ, સુખ, વિલાસ તથા;
બચ તણો દિલ મંદીથી બાસ તથા.
તુજને “ખામેશ” છે આગ્રહ થઈને;
નતમ; ઉઠ ! અન્યતો વિલાસ તથા !

—ખામેશ

૦ શાહિર ઉનીઆ એમ. એ.

પડછાયા

હું અને સરયુ બાગમાં બેઠાં હતાં. આકાશના તારલાઓ જોઈ સરયુએ મને પૂછ્યું “આ આકાશી ગૃહો માનવી ઉપર કેવી અવનવી અસર પાડતા રહે છે? દુઝારો અને લાખો સંસ્કૃતિઓને ધૂળમાં મળી જતાં એ ગૃહોએ જોઈ હશે. માનવી હજી સુધી એ ગૃહો વિષે કેટલો બધો અજાન છે! આપણે કદીએ એ ગૃહોનો બેઠ મનણી શકીશું નહિ એવી મારી ખાત્રી છે.” મેં સરયુને જવાબ આપતાં પૂછ્યું “જે ધરતી ઉપર તું અને હું રહીએ છીએ એના વિશેષ આપણું જ્ઞાન કેટલું છે? એ ધરતી ઉપર માનવ મરત એવા વિરલ આત્માઓ વસે છે, અને એજ ધરતી ઉપર માનવરૂપી શક્તિઓ પણ વસે છે! આકાશના ગૃહો ઉપર જવા કરતાં માનવી ધરતી વિષેનું પોતાનું જ્ઞાન વધારે તો જીવનની કુમાશ વધુ ખીલી ઉઠે એમ હું માનું છું.” મારો જવાબ સાંભળી સરયુ ખામોશ થઈ ગઈ.

અમે બીજી વાત શરૂ કરીએ તે પહેલાં પસેના બંગલામાં રેકાર્ડ વાગી. રેકાર્ડમાં કામ માતું હતું “ઝિન્દગી બનકર જીએ ન” સરયુએ મને કહ્યું “કેવો સરસ આદેશ!” મને જાગ્યું કે સરયુ કશુંજ સમજી શકી નહિ, એટલે હું ચૂપ રહ્યો. રેકાર્ડનું ગાયન હજી વાગી રહ્યું હતું, એટલામાં એક અર્ધ પાગલ જેવો માણસ બરોબર અમે બેઠાં હતાં તેજ બાંકડા ઉપર આંધીને બેઠો. એના એકદમ ઉપરથી લાગતું હતું, કે એણે જીવનને ચુંગળાવી દીધું હતું, માત્ર એની આંખોમાં એક જાતનું દર ખાત્રી હતું. એણે અમને બરોબર

બેઠાં. એ ધણી વાર સુધી બેસી રહ્યો. એના મેન્ડા ફેટના મજવામાંથી એણે બીડી કાઢી અને સળગાવી, જાણે બાકી રહેલ માનવ બ્રહ્માને આગ લગાડી દીધી હોય એમ અમને લાગ્યું. એણે સળગતી દીનાસળીને જમીન ઉપર એવી અદાથી નાંખી કે જોનારને એમ લાગી આવે કે આ માણસ ધરતી ઉપર આગ વરસાવવા મથી રહ્યો છે પણ એને એવી જવાબ મળતી નથી. થોડીક વારમાં તો એ માણસે એક પછી એક વીસેક બીડી પી નાંખી. જાણે એ બૂખ્યા માણસે આગ ખાઈને પોતાની બૂખ મીટાવી! આજે આપણે ત્યાં ગંરમ પાણી (ચા) યા આગ ખાઈને જીવન વિતાવનાર અનેક માનવી નગર પડે છે! જે આગ જીવનનો નાશ કરે છે તેજ આગ બૂખ્યાઓની જીવન દારીને અમુક વખત સુધી ટકાવી રાખે છે એવું આજે આપણે શીખ્યા છીએ! આકાશના ગૃહો ઉપર પહોંચવા મથી રહેલ માનવી પેટની અંદર રહેલ ફિલ્સફી અને તત્વોનો અભ્યાસ ક્યારે કરશે!

મને લાગ્યું કે આ અર્ધ પાગલ જેવો માનવી અભ્યાસ કરવા જેવો છે એટલે મેં એને પૂછ્યું “આપ આજ શહેરના રહેવાસી છો?” એણે એક છેલ્લી બીડી સળગાવતાં કહ્યું “હું હુમાડામાં રહું છું.” જાણે એક વાક્યમાં, એણે પોતાનો આખો ઇતિહાસ કહી નાખ્યો હોય એમ મને લાગ્યું. માનવી, ગહેલમાં રહે છે, ખુંપડીમાં રહે છે, કે શહેરમાં રહે છે, એમ સમજે તેવા કરતાં જો તેને એમ લાગે કે તે “હુમાડામાં” રહે છે તો એને જીવનમાં વધુ રસ પડવા લાગે એમ મારી ખાત્રી છે, મેં પેલા પાગલ પાસેથી વધુ કંઈક મેળવવા પૂછ્યું “આપના કહેવાનો અર્થ હું બરોબર સમજી શક્યો નહિ. માનવી હુમાડામાં રહે એ કેવું?” એણે જવાબ આપ્યો “હા, આપણે

બધા ત્યાંજ રહીએ છીએ. દરકે ગાત્ર એટલે
લોજ છે કે કેટલાકને એતું જ્ઞાન હોય છે અને
કેટલાકને નથી હેતું. તમારી પાસે
જે એતું છે તે કાણ છે?" એણે એકાએક
પૂછ્યું, મેં જવાબ વાળ્યો "એ...એક મિત્ર
છે." એણે તરત કહ્યું "ના, ધુમાડો છે એમ
કહો," સંયુ આ તકે ખેંચી ઉઠી "મહાશય
તમે જૂલ કરો છો. હું તો આજ છું." પેલો
પામણ બોલ્યો "હા, બધાજ તમારા જેવી જૂલ
કરે છે. એટલેજ હું કહું છું કે આપણે બધાં
ધુમાડામાં રહીએ છીએ. હું પણ તમારી
માફકજ વર્ષો સુધી એમજ સમજ્યા
કરતો હતો." રસેયુએ કહ્યું "તમારા
જેવું જ્ઞાન આગને પણ ચાલે ત્યાં લગી તો
હું આગજ રહીશ."

મેં વાત બદલવા મારે ખીજો સવાલ કર્યો
"આપનું નામ?" એણે જવાબ આપ્યો

"પહેલાં મને લોકો "સુંદરલાલ" કહેતા હતા
હવે શું કહે છે તેની મને ખબર નથી.
તમને ગમે તે નામે મને સંબોધો. મને એમાં
કશો વાંધો નથી. મેં પૂછ્યું "સુંદરલાલ તમે
નિરાશાવાદી લાગો છો." એણે જવાબ આપ્યો
"હું આશાવાદી હતો એવું તમે ક્યારે જાણ્યું
હતું?" હું વિચારમાં પડી ગયો. મને કશો
જવાબ જાહેરો નહિ. થોડી વાર અમે ચૂપ
રહ્યાં. એ દ્રશ્યો અને આલસો થયો

સરયુએ મને પૂછ્યું "સમાજના કાદવ
અને શાનીઓતું જ્ઞાન જેને કશુંજ મહત્ત
આપતી નથી એવો માણસ ધણું શાનીઓને
હરાવે, સમાજ ઉપર ખામોશ હારમ વેળાં હો
એની કિસ્મતી કેમ સમજાવશે?" મેં કહ્યું
"બધાજ મા કેઈ પણ ન દિ."

જીવન અને જગમગને—
હૃદયમાં છે ?

“મનિષા”

અન્યો ભલે સ્વર્ગમાં જઈ અનેકવિધ સુખ માણવાનાં સ્વપ્નો સેવે, પરંતુ મને તો
એ સુખ માણવાની લેશમાત્ર પણ ઇચ્છા નથી.

ત્યાંના કનકમય અને રત્નજડિત જગત્ત મહાકથોમાં મારે અધિવાસ નથી કરવો. ત્યાંના
સૌંદર્ય શક્તિ સમી અપ્સરાઓ સાથે બોમ્બિલાસ કરવાની ઇચ્છા પણ ક્યારેય મારા ઉરમાં
જાગતી નથી.

ત્યાંના આમાધ્ય અને અનંત પેશવોની કલ્પના ગાત્રથીજ હું વ્યથિત થાઉં છું.

હું તો તારી પાસે વંદી વંદીને એટલુંજ માગું છું કે આ ઇચ્છા મારી જીવન દિવસની
આત્માની જ્યોતને તારા મંદિરના એક ખૂણમાં સદા ટમટમતી રહેવા દેજે.

“ઈન્દુ” બી. એ.

ગ્રેટ બ્રિટનના

શાહી મહેલો

[આ એક રસપૂર્ણ માહિતી આપતો લેખ છે. ઉર્દૂના સુપ્રસિદ્ધ આવાસિક “આનકલ”માં પ્રગટ થયેલા શ્રી. રાધવનના ઉર્દૂ લેખનો રાષ્ટ્રે રાષ્ટ્ર અનુવાદ છે. અનુવાદનો પહેલો પ્રયાસ હોઈ નાંચકો સુધીએ દરચુકર કર્યો —અનુવાદક.]

એક વખત એક ફ્રેન્ચ પ્રવાસી ઇંગ્લેંડના પ્રવાસ અર્થે આગ્યો, તેણે ઇંગ્લેંડ ને બે વિભાગોમાં જુદા પાડ્યા. એક “લીવુ ઇંગ્લેંડ” ને પોતાના ખુબસૂરત લીવોટરીયાના મેદાનો, ગિર્નઓ અને શાહી મહેલો માટે પ્રખ્યાત હતો. બીજા વિભાગનું નામ “કાથુ ઇંગ્લેંડ” રાખ્યું જેમાં ધર્મશોકર સાક્ષતા કારખાનાઓ, ખાણો અને કુખમત્રવાળા શહેરોનો સંબંધ હતો.

બ્રિટનના લોકો પોતાની રસીક આલેતો અને દિલ પસંદ રીતખાતો માટે મરહૂર છે. જેથી રીતે વિદુરતાન નનત નિશાનના લોકો પોતાની પૂરાની શનોશૈક્ત જાહેર કરતી ઈમારતો, મરહૂરો, મંદિરો અને બગીચાઓ માટે વાનખી મર્વ લે છે. તેથીજ રીતે ઇંગ્લેંડના લોકો આમ તોર પર આવાજ ખ્યાલો ધરાવે છે એની ગિસાલ ત્યાંની પૂરાની શાહિ હકૂમત છે. શાહી મહેલો જે સુલ્કના દિરસાઓમાં વિખરાયલા પડ્યા છે તેમની સાથે પણ મહત્વની ઐતિહાસિક ઘટનાઓ સંબંધ ધરાવે છે. “લીવુ ઇંગ્લેંડ” પણ પોતાની ઇન્સાની કારીગરી અને સૈદ્ધર્થતા માટે (નહિં જોવામાં આવેલા) નાદિર નખતાથી મરપૂર છે અગર કોઈ પ્રવાસ અર્થે ઇંગ્લેંડ જાય તો ત્યાંના પુરાણી શાનોશૈક્તવાળા મહેલો જોઈ કોઈ અજાણ લાખણીઓ જનન લેશે.

લંડનના આવા મરહૂર મહેલોમાં “મ્પકા-મહામ પેલેસ” ધણી અગત્યતા ધરાવે છે. એમાં

શાહી ખાનદાનનાજ લોકો વસવાટ કરે છે. અતિ મહત્વના રાજદ્વારી અને મુશ્કિલ કામો અહિંજ પરિપૂર્ણતા પામે છે. કદાચ એજ મહેલમાં ત્રણ દિંદીઓને વીરતા માટે વિક્ટોરીયા કોસ ઇનાયત “થયાનું” બહુમાન મેળવવા ભાગ્યચાળી થયા હતા. એ સાદી છતાં બર્મ્સ ઇમારત જોઇને ઇંગ્લેંડ વાસીઓ એની ઉપર વારી જાય છે. એ જ્યોર્જ ચોથા માટે ઇ. સ. ૧૮૨૫માં બનાવવામાં આવ્યો. મહારાણી વિક્ટોરીયા અને શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડ એમાંજ વસવાટ રાખતા. શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ એમાં નવિન ટેરટના ફેરફારો કરી શાહિ મહેલો લાયક બનાવી દીધો.

લંડનને બીજો શાહી મહેલ “સેન્ટ જેમ્સ પેલેસ” છે જ્યાં શાંતિના વખતમાં શાહિ દરબારો બગાવતા. એ મહેલ એ કારણે જગ વિખ્યાત થયો કે ધણા ખરા મહાદાન્યોના નિમાયણ એલચીઓ અને એમાં શહેનશાહની હુજૂરીનું મહામૂલું બહુમાન મળે છે. જે કે ગ્રેટબ્રિટનના પેલેસો પ્લાન મુજબ ધણા યોગ્ય બનાવાયા છે, અને ઉમદા દેખાવો પણ ધણા જુજ છે છતાં દેશમાં એથી ઈમારતો હાલ પણ ગૌજુડ છે, જે એકલી કુદરતી સુંદરતાન નથી ધરાવતા પણ ઐતિહાસિક ઘટનાઓ સાથે સંબંધ ધરાવે છે, એ કારણેજ આ મહેલ અજોડ ગણાય છે. જેની દિવારો પણ

મુંદરતાથી જરૂર છે અને વખતના વહેવા સાથે જેની બચતા વધતી જતી રહે છે. સૌથી પહેલાં સાતમા હેત્રીએ એની ખુબા નાખી અને એમાં પદ્મદ યજ્ઞેશા ચાલ્સ પહેલાએ પોતાની છેલ્લી કૈદો સમયવીતાવ્યો. ઈ. સ. ૧૨૮૮માં દસમે જેમ્સ પણ એમ મહેલમાંથી ફ્રાંસ ખાગી ગયો. એવી પુરાની ઐતિહાસિક બચ્ચતાને લીધે એના ઈંગ્લેંડ વાસીઓ ઘણું માન ધરાવે છે. બ્યારે તેઓ પિકાર્ડી થઈને સેન્ટ જેમ્સ રટ્ટીટમાંથી પસાર થાય છે, ત્યારે વલ્લો બનાવવાના કારખાનઓ અને શાહિ દરખાનઓ પર ઉડતી નજર નાખતાં અંદાજ લાગણીઓ અનુભવે છે.

‘વિન્ડસર કેસલ’નો ઇતિહાસ ધણી લાંબો અને દિવ્યરપ છે. બ્યારે વિજેતા વિદ્યમે ટેમ્સ નદીના કિનારાએનો દરિયાઈ માર્ગે કબજો લીધો ત્યારે તેના ‘બચાર અર્થે’ એક મિનાર જેવો સ્તંભ તૈયાર કરાવ્યો. કે જેથી કુશ્મનોની ફિલ્લયાલ પર નજર રાખી શકાય. વધુ સલામતી અને બચાવ માટે એના પચાસ માઈલનો વિસ્તારમાં મગખૂન ફિલ્લાઓ ચણાવ્યા. જેમાં આ કિલ્લા મોટામાં મોટો અને લગ્નમાં બંધ છે. એક પહાડની ટોચ ઉપર આંગ્રેજ આઈમાએ (૮) આંકડાની શિકલમાં તે બનાવ્યો હતો. એની ટોચ ઉપરથી ટેમ્સ નદીના સામે પાર આવેલા મેદાનોનો જાલ્ય દેખાવ નજરે પડે છે. ઉત્તર તરફથી પેસવાની તે સર્ગંગ સડક આવેલી છે. જેની બંને બાજુઓ ઉપર એલમનાં ઉંચા ઝાડોની કતારો આવેલી છે. આ ઝાડો ઈ. સ. ૧૬૮૪માં રોપવામાં આવ્યા હતા જે દેશ-બરમાં ઉચ્ચ ગણાય છે. એ મેદાનોનો ઘેરાવો ચીદ એકરનો છે અને ટેકરીઓ ઉપર જવાની બધાને ઈર્મજત હોય છે. ફિલ્લાને એક વિખામ ખાસ દાવતો મટે મુકરર છે, જેમાં અટીઓ

મહેમાનો માટે સગવડ છે. એ ઉપરાંત પચાસ બીજા કુર્કો ગુદા ગુદા મહેલોમાં ઉતારો રાખી શકે છે. શહેનશાહ શહેનશાહ બાલુ સાથે વસવાટ કરતા હોય તો પણ એમાં એક વિસ્તાર, ખાસ ગીર્જાઓ અને મઠો માટે ખાસ છે. જે ‘સેન્ટ જેમ્સ એપલ’ કહેવાય છે. એની આસપાસ ખાદરીઓનો પૂરો કાફો વસવાટ કરે છે. ગીર્જાઓ પણ ઇંગ્લેંડમાં મશ્હૂર છે. દાલગાં ‘વિન્ડસર કેસલ’ વિશે નથી રહ્યો અને ચારસો વર્ષના શાહી વસવાટના કારણે એક મહેલજી ગાળી શકાય શાહી ખાનદાનના ખાસ ગાણુઓ એમાં વસવાટ કરે છે. બ્યારે મશ્હૂર ‘રોકટરેસ’ થયા પામે છે ત્યારે મોટી સંખ્યામાં લોકો હાજર થઈ પુરાણી બચ્ચતાને મુંદર દલાવે લૂટે છે.

‘હેમ્પટન કોર્ટ’ ઇંગ્લેંડમાં મુંદરમાં મુંદર છે. એના મેદાનો અને ગેલેરીઓમાં સાધારણ ગાણુઓ એકલા થઈ ચગકદાર હોજોને ભેંધ ખુશ થાય છે. જેવી રીતે આગલા શહેનશાહો સાધારણ રીતે ગાનાના કુઝુરીઓ સાથે એમાં ટહેલ કરતા તેવીજ રીતે દાલમાં પણ ખાસ ગાણુઓ ટહેલખારતા નજરે પડે છે. એ મહેલ પેલાં એક હોસ્ટીટલ તરીકે ઉપયોગમાં લેવાતો. એ પછી મુઝી વઝીર કાર્ડિનલ વિલ્હે એનો કબજો લીધો અને તે વખતના સમકાલીન એક પસંદ અને રસીવા રાજ્ય સાતમા હેત્રી કરતાં પણ વધુ હાદમાંથી રહેવા લાગ્યો. બ્યારે વિલ્હેની સત્તાનો અંત આવ્યો ત્યારે સાતમા હેત્રીએ એનો કબજો લઈ ફેરફાર કરી તે વખતના પ્રચલિત શાહિ સામાનથી સજ્જો. ‘હેમ્પટન કોર્ટ’માં પાંચસો ખાનદાનો અને શાહી નોકરો કબજી રહેલાં રાખતા. એમાં બસો એકત્રીસ મહેમાનોની પૂરતી સગવડ હતી. હેત્રી એમાંજ વસવાટ કરી, એની રાણીઓ કેથેરાઈન, પાર અને એન બોક

કક્ષીન્ન અને તે પછીની એમો સારથે રહેવા લાગ્યો. રખેનના રાગ શીશીપ અને તેની રાણી મેરીએ પેલાની પહેલી મધુ રંગની અદિંગ લૂંટી હતી મહારાણી છત્રીજાએ અદિંગ આપ્યા હતા. અને ખાસ પ્રસંગે, ઉત્સવ વખતે અદિંગ નાટકો અને દ્રુમોએ એની હાજરીમાં બગલાના એની પ્રસંગે અને જિન્નેરન મેળવના, કારણ કે અંગ્રેજ નાટ્યકારોમાં કક્ષીજાએ પદ્મો રમ લેતી, છ. સ. ૧૭૬૦માં જ્યેષ્ઠ ત્રીજના રમવાની એ મહેલ નથી હતો અત્યારે એ મહેલમાં પચાસ ખંડોના મેટ છે જેમાં દેશવેળી નેના એની વિધવાએ વસવાટ કરતી રાધાબાળુ પગ એની વાદ તદેવારે મોજ માણુએ એને રાગામ આપે છે કારણ કે એ લંડન શહેરની ધણીજ નજદીક છે હંમેશની સફર કરનારાઓને એ કાળા વિભાગમાં આવા બધા મહેલો બાંધેજ નેના મજે છે

‘કેન્સીગ્ટન’ ને કે મહેલ રહેવાય છે, છતાં એને કોટર મળી રાધા દક્ષિ પાર્કનું દરિયાળું, મેદાન એની લગોલગ છે એમાંના ‘એલન’ના ઉંચા જાડો અને બીજા આસપાસના મકાનોથી મુખાવી દે છે. એનાથી એનું આખા વાતાવરણ જોરે વધી જાય છે. રાદેનચાદ પોતાના બાનુ અને રાજકુવરીઓ સાથે કાચબી વસવાટ નથી કરતા છતાં પણ મહારાણી વિક્ટોરીયા અદિંગ પૈદા થઈ એનું બાળપણ પણ અદિંગ વિલું, પોતાના સંબંધીઓ અને ભાતી બદ્યાર આદર્શના નયન માણુ પણ અદિંગ લાગ્યા હતા. એમાંજ કેન્ટરબરીના આર્ક બીરાપ એ એક વર્ષ પહેલાં એનો અક્ષર વર્ષની ઉંમરે રાગામોએ કર્યો. એ કારણથી વખતે વખત ઉમરાવોને એ વાપરવા દેવામાં આવે છે. એનાથી મહત્વની બીના એ છે કે વર્ષો વિલે એને મરહુ દાહડ પાર્કમાં શાગિત કરી લેવાયો.

લંડનથી દૂર આવેલા નોર્થહામના આખા વિસ્તારમાં ‘કેન્સીગ્ટન હાઉસ’ છે, જે ધણી સુંદર છે. એને મહારાજ સત્તમા એડવર્ડે ઇ. સ. ૧૮૬૧માં ખરીદ કર્યો, એની જમીનનો પેરાવો જાન દત્તાર એકરનો છે જેની અંદર બેસો એકરના બાગનો પણ સમાવેશ થાય છે.

‘આરમોન્સ’ અને ‘હોલી એડ’ રકોટલેડના પુરાણ મહેલો છે. ‘આરમોન્સ’ પત્થરનો અને સો ફિટો છે એની દબ રકોટલેડના ઉમરાવોની છમારો નેના છે. એમાં એક હોયો મિનાર પણ છે.

‘હોલી એડ’નો વિસ્તાર શાલી મહેલોમાં અંતરખો છે જ્યારે તમે પુરાણ એડીનબરો શહેરની મધ્યકાલીન વાંકીચુટી મક્કીઓમાંથી પસાર થઈ શહેર બહાર નીકળો તો એક અતેડ દૃષ્ય નેના મળશે. જે કે અહીં મક્કીની મીસમમાં શકેનશાદ તેમનાં કુટુંબ સાથે વસવાટ કરે છે પણ અહીં શાલી દવનો આપની નથી. મહેલ ધણી પુરાનો હોવાને લઈને એની સાથે જાનજાતની દંતકથાઓ રાંધાવસી છે. એના એક ખડમાં નાયાત તસ્વીરો છે અને છાનદાર લેખનની શરૂઆતથી થયેલા રાગઓની કોઈ કેકાણે નેના નહિ મજે એની તસ્વીરો છે. એના એક ખૂણમાં રાગ જુરા (કેરીડીયાની શોહરનજાઓ)ની બોપરીનો એક બાગ સુંદર પેરીમાં મુકવામાં આવ્યો છે. એમાં ઘણા જથ્થો અને ઉત્સવો અસહ્યથીજ ઉત્તવાયા હતા. (સંપૂર્ણ)

શોક સમાચાર

‘કાર’માંના લેખક શ્રીયુત યા. સ. અગિન-હોલીના પતિ બહેન કારણદેવીનું યુવાવસ્થામાં અકાળે તા. ૨૭-૧૨-૪૫ના રોજ અવસાન થયું છે.

—મેનેજર

ઝીંબાની હજ

જુમ્માનો દહાડો કેવા મર્ત્યાવાળો છે અને એ દિવસે શું શું કરવું જોઈએ વગેરે માટે જનામ હજરત રસૂલે ખુદા (સલ્વ)એ જે જે ફરમાવ્યું છે કે:—

(૧) જુમ્માનો દહાડો ધ્વજો દહાડો છે. (૨) ખુદાપાકે એ દિવસને ખાસ મુસલમાનો માટે બરકતોથી ભરપૂર કર્યો છે. (૩) બીજા દહાડાઓ કરનાં જુમ્માનો દહાડો ખુદાપાકની નજદીક તેમજ ઇસ્લામના બરકતોથી અદ્વિતીય અને બેહતર છે (છાને માગનાર). (૪) જુમ્માનો દહાડો સવાળની બાબતમાં ગરીબો માટે હજના દહાડા જેવો છે એટલે હજના જેટલો સવાળ ખુદાપાક ગરીબોને એ દહાડે આપે છે. (જામએ સગીર). (૫) તમારે માટે દરેક જુમ્માએ હજ અને ઉમરાનો સવાળ છે એટલે જુમ્માની નમાઝ માટે જવું હજનો સવાળ અને જુમ્મા પઢી અસરનો બંનેકાર કરવો એ ઉમરાનો સવાળ છે (બેહકી). (૬) દોઝખ (જહનમ)ને દરરોજ બપોરના વખતે તેજ કરવામાં આવે છે પણ જુમ્માને દહાડે તેને ન તો તેજ કરવામાં આવે છે અને ન તો દોઝખના દરવાજા ખોલવામાં આવે છે (અબૂ હાલિફ). (૭) જુમ્માનો દહાડો અર્ફા (હજ)ના દહાડા જેવો છે. એ દહાડે આરમાના દરવાજા ખોલવામાં આવે છે. એ દિવસમાં એક ઘડી (વખત) એવી આવે છે કે તે વખતની દુઆ ખુદાપાક, કબુલ કરે છે (છાને મંજર). (૮) જુમ્માની રાત અને દહાડો મળી ૨૪ કલાકમાં ૬૦૦ દોઝખીએને દોઝખથી નમત આપવામાં આવે છે. અને દરેક દરેક ઘડી અને પળ એવી બરકતવાળી છે કે જે દુઆ માંગ

વામાં આવે છે તે કબુલ થાય છે અને તે દુઆની બરકતથી ૬૦૦ દોઝખીએને ખુદાપાક નમત આપે છે (તજ્જાની). (૯) અર્ફાનો દિવસ બધા દિવસો કરતાં અદ્વિતીય (એક) છે અને જે જુમ્માનો દહાડે અર્ફાનો (હજ)નો દહાડો હોય તો સી-તેર હજનો સવાળ મળે છે (ઝીની). (૧૦) જુમ્મા બધા દિવસોનો સરદાર છે. હજરત આદમ (અ. સ.) એજ દિવસે પૈા થયા હતા, એજ દિવસે જન્મતમાં દાખલ થયા હતા, જન્મતથી એજ દિવસે જુદા કરવામાં આવ્યા હતા, તેવજી (અ. સ.)ની તૌબા (દુઆ) એજ દિવસે કબુલ થઈ હતી, કયામત પણ એજ દિવસે થશે. દરેક ચોપગા જાનવર કયામતના ખોદ્યા એજ દિવસે સવારથી સાંજ સુધી ગીબ મારે છે, ખુદાપાકની નજદીક રહેવાના ફરિસ્તાઓ-જામીન, આરમાન, હવા, પહાડો અને દરીયાઓ કયામતના ખિયાલથી એજ દિવસે ખીક કરે છે (દાકિમ). (૧૧) જન્મતીએને દરેક જુમ્માને દહાડે ખુદાપાકના અમુક પ્રમાણમાં દીદાર કરવા માટે ખોલાવવામાં આવશે અને તેઓ અમુક પ્રમાણમાં દીદાર કરશે અને તેઓને ખુદાપાકનો અર્શ જન્મતમાં દેખાડવામાં આવશે અને તેઓને એસવા માટે મોતી પાકેન, સોના, ચાંદી અને નૂરના મિઝબરો બનાવવામાં આવશે અને તેઓમાં જે કમતી અમકવાળા હશે તેઓને એસવા માટે મુશ્ક અને દાખરના ચપ્પતરા બનાવવામાં આવશે એમ છતાં પણ ચપ્પતરા ઉપર એસવાવાળા મજબૂર મિઝબરો ઉપર એસવાવાળાએને પોતાથી હંચા સમજશે નહીં (અબૂ હરેરાહ). (૧૨) જુમ્માને દિવસે ફરિસ્તાઓ મસ્જિદના દરવાજા પર ઉભા રહે છે અને મસ્જિદમાં નમાઝ ગાટે આવનારાઓના નામો અનુક્રમવાર લખે છે. સૌથી પહેલાં અવનારને ખુદાપાકની રાહમાં એક જોટ મુઝ કરવા જેટલો સવાળ મળે છે, તેના પછી આવનારને એક ગાય, તેના પછી આવનારને એક બકરા અને તેના પછી આવનારને એક મરધી

જુગ્હ કરવા જેટલો સવાળ મળે છે એઓ પછી આવનારા બધાઓને એક એક બેદ (ઈંડુ) ખેરાત કરવા જેટલો સવાળ મળે છે. અને જ્યારે ઇમામ ખુત્બો પઢવો શરૂ કરે છે ત્યારે પેલા ફરિશ્તાઓ પોતાના દફતરો બંધ કરી ખુત્બો સાંભળવામાં મગ્ન થઈ જાય છે. આ ઉપરથી સમજાય છે કે ખુત્બો શરૂ થવા પહેલાં આવનારાઓને ઉપર મુજબ સવાળ મળે છે. (શિખૈન) (૧૩) ને માથુસ જુમ્હાની રાત્રે અથવા જુમ્હાને દહાડે મરી જશે તે માથુસ કબરના અઝાબથી મહકુદ રહેશે (અનસ.) (૧૩ B) જુમ્હાને દહાડે મિસ્વાક (દાતણ) કરવું લાઝિમ (જરૂરી) છે. (૧૪) ને માથુસ જુમ્હાને દહાડે ગુસલ કરી અઝાન થવા પહેલાં પગે ચાલી મસ્જિદમાં જઈ ઇમામની નજદીક બેસશે અને કોઈ સાથે નકામી વાતો કરશે નહીં તો તે માથુસ જેટલા કદમ આપે હશે તે દરેક કદમના બદલામાં એક એક વરસની નમાઝ અને રોઝાનો સવાળ તેને મળશે (અહમદ). (૧૫) ને માથુસ જુમ્હાને દહાડે ગુસલ કરે છે તેના શુન્દા અને બૂઝો માફ કરી દેવામાં આવે છે; અને જ્યારે તે જુમ્હાની નમાઝ માટે ચાલવું શરૂ કરે છે ત્યારે તેના દરેક કદમના બદલામાં વીસ વીસ નેકીઓ તેને માટે લખવામાં આવે છે અને જ્યારે તે નમાઝ પઢી ઘરે પાછો આવે છે ત્યારે તેને બસો વરસની નશીલ ઇઆદતનો સવાળ આપવામાં આવે છે (તખ્તાની). (૧૬) જુમ્હાને દહાડે ને અનુક્રમે મસ્જિદમાં જશે તેજ અનુક્રમ પ્રમાણે કયામતને દહાડે ખુદાપાકના અર્શની નજદીક બેસશે (ઇખ્તે માગ્નહ). (૧૭) ને માથુસ સારી રીતે કામિમ વઝૂ કરી જુમ્હાની નમાઝ પઢવા આવશે અને સુપચાપ બેસી ખુત્બો સાંભળશે તો તેના તે જુમ્હાથી ખીજ આવતી જુમ્હા સુધીના અને એ ઉપરાંત ખીજ વધારાના ત્રણ દિવસના બધા

સગીરા (નાના, નાના) શુન્દાઓ માફ કરી દેવામાં આવશે (શુરિહમ). (૧૮) ને માથુસ જુમ્હાને દહાડે ગુસલ કરે અને તેની પાસે ને કપડાં હોય તેમાંથી સારાં કપડાં પહેરે અને કોઈ ખુશખૂ (દેશી અત્તર) ને તે-તેની પાસે ન હોય તો પોતાની ઔરત પાસેથી લઈ લગાડીને જુમ્હા પઢવા આવશે અને જ્યાં જગ્યા મળે ત્યાંજ બેસશે એટલે કે ત્યાં બેઠાઓની ગરદનો-માથા ઉપરથી ફલાંગો મારી ઓળંગીને આગળ જઈ બેસશે નહીં તેમજ તેના નસીબમાં ખુદાપાક ને નમાઝ વગેરે લખી હોય તે પઢશે અને ઇમામના દ્વારેગ થતાં સુધી સુપચાપ રહેશે તો આ નમાઝ ખીજ આવતી જુમ્હા સુધી તેના શુન્દાઓનો કફારો થશે (અખૂ દાઉદ). (૧૯) ને માથુસ જુમ્હાને દહાડે મસ્જિદમાં બેઠાઓ ઉપરથી ફલાંગો મારી તેઓને ઓળંગી આગળ જઈ બેસશે તો ખુદાપાક તે માથુસથી દોઝખનો ખુલ બનાવશે (તિમિઝી). (૨૦) ને માથુસ જુમ્હાની રાત્રે પોતાની ઔરત સાથે હમખીસ્તર (બે કોઈ ખાસ અને શરૂ ઉઝર ન હોય તો) યશે તો તેને બે ગુસલનો, એક પોતાના અને બીજાને તેની ઔરતના ગુસલનો સવાળ મળશે (બેહકી). (૨૧) ને કોઈ ખાસ ઉઝર ન હોય અને તમારી માલી હાલત સારી હોય તો જુમ્હાની નમાઝ માટે બે બેડી કપડાં વધારે બનાવી લે અને તેને ખાસ જુમ્હાનેજ દહાડે પહેરો. (અખૂ દાઉદ). (૨૨) ખુદાપાક અને તેના ફરિશ્તાઓ તે લોકો કે જેઓ અમામા (પાઘડી-ફેટા) બાંધી જુમ્હાની નમાઝ પઢે છે તેઓ ઉપર રહમત નાઝિલ કરે છે (કપીર). (૨૩) ને માથુસ જુમ્હાને દહાડે નખ કાઢશે અથવા કટાવશે તેના બદલની બિમારીઓ ખુદાપાક દૂર કરી તેને તંદુરસ્તી અતા કરશે (સહિબ બિન અહમદ મન્સુર). (૨૪) ને માથુસ જુમ્હાને દિવસે પોતાના

રિવાયત છે કે:-જે માણસ જુમ્બ્યાની નમાઝ પછી કોઈની સાથે કંઈ પણ વાતચીત કરવા પહેલાં સૂરએ ઇજ્લાસ, સૂરએ ફલક અને સૂરએ નાસ દરેક સાત સાત વખત પઢશે તો બીજી આવતી જુમ્બ્યા સુધી એ તેના ગુન્હાના કદકારો થશે અને પઢનાર માઅમ્મ (મેગુન્હા) રહેશે. (૩૫) જે માણસ સુરની લીધે જાણી જોઈ એક પછી એક એમ ત્રણ જુમ્બ્યાની નમાઝ છોડી દેશે તેના દિલ ઉપર પુકાપાક ગદ્ગતની મોહોર લગાવી દેશે (અબૂ દાઉદ-તિર્મિઝી). (૩૬) જે માણસ ખાસ જરૂરત અને શરીઅત મુજબના ઉઝર (સબખ) વગર જુમ્બ્યાની નમાઝ છોડી દેશે તેનું નામ તેના નામએ આઅમાલમાં કે જેમાં ફરકાર થતો નથી તેમાં “મુનાફિક” લખવામાં આવશે (શાફિઃ). (૩૭) મેં ઇશિદા કર્યો છે કે મારે બદલે બીજા કોઈને નમાઝ પઢાવવા માટે હુકમ કરું અને પછી જાણે તે લોકો કે જેઓ જુમ્બ્યાની નમાઝ પઢતા નથી તેઓના મક્કાનો સળગાવી દઉં. (મુસ્લિમ). (૩૮) જે માણસ જુમ્બ્યાની રાત્રે સૂરએ “હામ્મીમ હુખાન” પઢશે તેની બખ્શીશ ગાટે સીતેર હજાર ફરિશ્તાઓ દુઆ માંગશે અને તેને બખ્શી દેવામાં આવશે (તિર્મિઝી). (૩૯) જે માણસ જુમ્બ્યાને દહાડે સૂરએ કહ્ફ પઢશે તો બીજી આવતી જુમ્બ્યા સુધી તે તેના ગુન્હાઓનો કદકારો થશે. તેનું નૂર બૈતુલ અતીક સુધી પહોંચશે, તેના કદમથી ક્યામત સુધી જમીનથી આસ્માન સુધી નૂર ફેલાશે અને તે દબ્બાલથી મહફૂઝ રહેશે. (હઝરત સઈદ-ખાદિસ-ઇખ્તે ઉમર અને હઝરત અલી (રીદવા) (૪૦) હઝરત ખર્ચઅ (રદી૦) ફરમાવે છે કે:- હુઝૂર (સલ૦)ના ઝમાનામાં એક સદાખી (રદી૦) જેઓ સૂરએ કહ્ફ પઢવા કરતા હતા તેઓ આવ્યા અને અરઝ કરી કે “મારો થોડો કંઈ

પણ ઉઝર વગર ઝમીન ઉપર પગ મારવા લાગ્યો જેથી મેં ગાથું ઉંચું કરીને જોયું તો અજને જેવી કંઈ નીજ પાસે છે.” ત્યારે હુઝૂરે (સલ૦) ફરમાવ્યું કે:-એ (સદીનાહ) અથે રહમત છે કે જે કુર્આન પર નાઝિલ થાય છે. (તિર્મિઝી).

એક રિવાયત એમ પણ છે કે:-સૂરએ કહ્ફ જુમ્બ્યાના ખુત્બાની પહેલાં પઢવી.

જુમ્બ્યાની નમાઝ પછી પણ સૂરએ કહ્ફ દરદ શરીફ વગેરે પઢી શકાય છે. કંઈ પણ વાંધો નથી, મતલબ એ છે કે જુમ્બ્યાને દહાડે સવારથી મગરેય સુધીમાં કંઈ પણ વખતે પઢી શકાય છે. જુમેરાતની મગરેયથી જુમ્બ્યાની મગરેય સુધી ૨૪ કલાક જુમ્બ્યાના દહાડા તરીકે ગણવામાં આવે છે.

(અખૂર્ણ)

સ્વીકાર-સમાલોચના

એ ઘડી મૌજ-એઝિર: ‘શયદા’, કિંમત રૂ. ૨૫. મુંબઇ. દિવાળી ખાસ અંક મળ્યો છે. જેમાં રા. મસ્તફઝીર, રા. બેકાર, રા. રામુ કકર, રા. નસીમ, રા. મધુકર સંદેરીઆ વિગેરેના લેખો અને કાવ્યોથી અંક સુશોભિત થયો છે. અમે એમના સાહસને ફતેહ ઇન્દીએ છીએ.

ચાંદની-એ-ઈસ્લામ:-તંત્રી-નુરનીસા શરીફ કિં. રૂ. ૧) વાંદરા-મુબ્બના છદ અંક મળ્યો છે. જેમાં મીસીસ શીરીન, ઝવનખ મોલ્લી, બહેન સરીવા, મીસીસ ઝોહરા, વિ. બહેનોના લેખોથી અંક સમૃદ્ધ થયો છે. સ્ત્રી સમાજને લગતા ઘણા લેખોથી અંક વધુ દીપી ઉઠે છે. અમે તેમની સફળતા ઇન્દીએ છીએ.

—T'

સુપ્રસિદ્ધ કવિ 'કિરમત'ની શાદીનો સમારંભ

ગુજરાતભરમાં ખ્યાતિ પામેલા બાવનગરના કવિ-ગઝલકાર જ. 'કિરમત' સાની શાદી ખાના આપાદી તા. ૧-૧૨-૪૫ના રોજ ઉજવાઈ હતી. રાજ્યગરતમાં શહેરના નામાંકિત વ્યવેશનો અને જુદી જુદી મુસ્લિમ સંસ્થાઓના કાર્યકર્તાઓએ પોતાની હાજરી આપી હતી. કવિ શ્રી 'કિરમત'ના પિતાશ્રી ચાંદબાઈ કુરેશી આ રાજ્યના એક મહાકવિના શાણેદાર હોઈ, એમના શક્તિશીલોની હાજરી પણ ધ્યાન ખેંચતી હતી. લગ્નની કિસાઓ થઈ ગયા પછી ગઝલ-સભા, માવનગર તરફથી શુભાશિષ્યની પત્રિકા વહેંચવામાં આવી હતી. હાજર રહેલા કવિ મિત્રોએ પોતાની કૃતિઓ પોતાપોતાની રીતે રજૂ કરી પ્રશંસા મેળવી હતી. તેમાંથી ચૂંટી કાઢેલ કવિતાઓ અને વ્યાખ્યાનોમાં આવે છે:—

સફળતા ધમ્મચક્ર જેવું રહે છે ક્યાં પછી બાકી ?
સફળતા પુદ્ગલપુદ આવીને હો વરનાર શાદીની.
ચંદુ' છું એટલું વૃજ્યથી પુદાવંદા સફળ કરજે,
યુગલ નવલી સફર જે આજ આદરનાર શાદીની.

‘અમકાર’

શાદી આ નિરખી ‘ઉમર’ની આજ સૌ,
હર્ષથી રનેહીજનો હરખાવ છે.
વાહ ‘કિરમત’ મુખને ચુબન કરી,
ફેલ સેહરાનાં પ્રકૃષ્ટિત યાવ છે.

‘એબ્સ’

ખાંધા જળકે સરે નૌશાહે ‘ઉમર’ પર સેહરા,
છાએ બાદલ તો મસરૂંતછી ધટાએ વ્યાઈ.
મેંદકતી દસતી હુષ અમને રૂએ ‘કિરમત’,
સાથ કલિયોંકે બી ફેલોંકી ક્યાએ વ્યાઈ.

‘ખલીલ’

ઉછળે શાદીના સાગરમાં ખુશીના મેળ,
કેવો હેશય છે નૌશાહના મુખ પર સેહરા.
ફુલ્દા-ફુલ્દનની જીવન-નાવને તરવા કાળે,
આજ ખુદ યદ ગમે ઉલાસ સમંદર સેહરા.

‘રોશન’

સેહરો જાણે યા ફૂલો જાણે યા અંધાહ જાણે,
કેટલો આજના દિન મારે ખૂયો છે સેહરો.
ચાંદ સુત-મુખ અને ફૂલોની મહક, શું કહેડું
કે નવા રંગે, નવા ઢંગે ખીંચે છે સેહરો.

‘આસિફ’

ઝિંદગીના પંથમાં તારા સદા,
સંપ હો, છપ્પાસ હો ને હો પ્રભુ.
જે વિનયથી હું, પ્રવા પથે ચાલે,
એ વિનયથી માગજે પરિચિત સમુ.

‘નિશાત’

નિજનો એક પળમાં કરી લે છે પ્રશંસા સેહરા,
નિરખી લે, છે ન્યાં નિરખનાર અગાલ સેહરા.
‘ચાંદબાઈ’ને બધા મિત્રો કહે છે દિલથી,
તમને ફરજ ‘ઉમર’નો હો મુબારક સેહરા.

‘મિરમિલ’

સુખી સંસાર હો શાદી મુબારક,
પરપર પ્યાર હો શાદી મુબારક;
પુરા અરમાન હો ઉરનાં-ઉમરનાં,
જીવન જયકાર હો શાદી મુબારક.

મોલાના : અલ્હમદ અશરફ રોહેરી

●

સવાલ-મુદર્રમનો મહીનો આવે નો મુસલમાનોએ શું કરવું લેખએ એની ફજીલતથી અમને વાકેફ કરો. આપની વાચન મળા વર્ષે થયેલી અને મસઅલો બતાવેલો જેથી બધા મુસલમાનોએ તાઝીયાદારી બંધ કરી છે, અને વરસેનો રીવાજ તજ દીધો છે.

જવાબ-હદીસ શરીફમાં આવ્યું કે માહે મુદર્રમમાં રમઝાન માસના ફર્જ રોજ પછી નહિસ રોજા સર્વથી અફઝલ અને બેહતર છે. મહોદી બુહુર્ગીવાળો મહીનો છે. વળી ફરલામી મહીનાઓમાંનો પહેલો મહીનો છે. પહેલા દાયકા (દસ દીવસ)ની વધુ ફજીલત છે. દસમી તારીખ (આશરહ)ની મહોદી બુહુર્ગી હદીસ શબ્દમાં પર્યુવવામાં આવી છે. રમઝાન માસના રોજા ફર્જ થયા પહેલાં આશરહનો રોજો ફર્જ હોય. રમઝાનની ફર્જિયતથી એની ફર્જિયત મન્સૂખ થઈ છે. પરંતુ એ દીને રોજો રાખવો મુરતદબ અને મહોદો સવાબ છે. હઝરત રસૂલે ખુદા સલ્લમ હમેશાં આશુરહનો રોજો રાખતા હતા અને લોકોને પણ રગબત અપાવતા હતા, હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદીઁથી રિવાયત છે કે આપે સલ્લમ ફરમાવ્યું કે આશરહના દીવસે એહલે કિતાબ પણ રોજો રાખે છે. માટે એમનાથી મલતાપણું ન થાય એ કારણસર આઈદા વર્ષે બે દીવસ રોજો રાખીયા. પણ હઝરત સલ્લમની હયાતી આવતા વર્ષે સુધી રદી નહોં એ ઉપરથી આલિમો લખે છે કે તા. ૯-૧૦ અથવા તા. ૧૦-૧૧ બે દીવસ રોજા રાખવા બેદતર છે. આશરહના દીવસે પોતાના

બાળબચ્ચોએ પર ખાવા પીનામાં વધારો કરવો બરકતવું કારણ છે. કુર્બાન પાક તથા દરદ શરીફની કસરતથી તિલાવન કરે. ઇસ્તીમકાર તથા તૌબ અલ્લાદના દરઆરમાં ખૂમ કરે. આ માસમાં એક કોમની તૌબદ ખુદા તઆલાએ કબૂલ કરમાયી છે અને બીજાઓની પણ કબૂલ કરશે. આ મુબારક માસમાં પોતાની હેમીયત પ્રમાણે ખેરાત કરે. ગરીબો મિરકાનોને ખવડાવે, સારા ખૂર્મીમર્થો કામો કરે અને ખુદાઓ તથા બદકારીઓથી બચે.

સવાલ-મુદર્રમના મહીનામાં મુસલમાન બાઇઓ રંગ હાંટે છે, કલંદર બને છે, કફની પહેરી નાચે દૂદ છે, હિંદુઓના તહેવારની માફક ધીસ કાટે છે, કોઈ પાકા પર તો કોઈ પાકા પર બેસી બેસ કરે છે, તો એ લોકોને રોઝવું બોધએ કે નહોં?

જવાબ-કુર્બાન પાકમાં અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે કે તમા બેહતર ઉમ્મત છો. લોકોની હિદાયત માટે પેદા કરવામાં આવ્યા છો. તમારી ડ્યુટી તો એ છે કે સારા કામોનો ઓર્ડર કરો અને નહારા કામોથી લોકોને રોકો. હદીસ શબ્દમાં છે કે હઝરતે સલ્લમ ફરમાવ્યું કે તમે શરીઅતના ખિલાફ કામ બુઝો તો હાથથી રોકો, એ તાકત ન હોય તો મ્હોંદાથી રોકો, એ પણ શક્તિ ન હોય તો દિલથી બુર સમજો. હવે કેટલી અફસોસની વાત છે કે સુન્ની મુસલમાનો જેઓ ઇસ્લામ અને એહલે બૈતના શેઠાઈ કહેવાય તેઓ આવા નહારા કામો કરી શતાન મર્દને ખુશ કરે, અને હઝરત એહલે બૈત રદીબને નારાજ કરે. એવા લોકોએ તૌબદ કરવી જરૂરી છે ને નહિતર કિયામતના દીવસે સુખ-રહ હાસિલ થશે નહોં. બદકે ખુદાના ગઝબના મુરતદક બનશે.

સવાલ-સદકો આપવા માટે કાળા રંગનો બકરો લેવો અને તેના ઉપર હાથ ફેરવવો જરૂરી છે કે શું એમ કરવાથી સદકો આદા થાય છે ?

જવાબ-કાળા રંગનો બકરો સદા કરવો અને તેના ઉપર હાથ ફરવો અથવા તેને જોતું જરૂરી નથી. એ તો નકામો રિવાજ છે. મનમાં સદાકાની નિશ્ચય કરી લેવી કાંઈ છે. કાંઈ પણ રંગનો હોય. બકરાને ખુદાના નામ પર ઝુબ્હ કરી તેનું ગોસ્ત ગરીબોને વહેંચી આપે. માલદારોએ ખાતું દુરસ્ત નથી.

સવાલ-સદાકામાં પૈસા ગરીબોને વહેંચી આપવા નાઈજ છે કે નહિ ?

જવાબ-રોકક નાણુ પછુ સદાકામાં આપવા દુસ્ત છે. કંઈ વાધો નથી.

સવાલ-મુહર્રમ માસમાં તાઝીયા બનાવવા, તેમાં પૈસા આપવા અને તાઝીયા બેચા જવું, તાઝીયા પર નજરો નિયાત ચલાવવી શરીઅતમાં નાઈજ છે ?

જવાબ-તાઝીયા બનાવવા તથા તેમાં પૈસાથી મદદ કરવી અથવા તાઝીયા બેચા જવું એ સર્વે દુસ્ત નથી. તેના ઉપર નજરો નિયાત ચલાવવી, કૂચ ચલાવવા, મરસીયા પઢવા, દરામ છે. એ તો શીઅહ લોકોનું કામ છે. સુન્ની બાઈઓએ એવા કામોથી બચવું જરૂરી છે. (મજમુઅહ ફતાવા, ફતાવા અઝીઝીયહ)

સવાલ-મુહર્રમમાં શરખત પીવાડવું સરાયનું કારણ છે ?

જવાબ-શરખત પીવાડવાને જરૂરી સમજવું દુસ્ત નથી. હઝરત ઇમામ હુસૈન રદીઁની રૂક સુખારકને સવાળ પહોંચાડવા ખૈરાત કરવી અથવા ગરીબોને, યતીમોને, ગરીબ તાલિમે

ઇમોને ખાણું ખવાડવું, કુર્બાન શં પરી સવાળ બપુશનું, તેવી કિતાબો, કુર્બાન શં વકફ કરવું, ઘણું સવાળનું કામ છે. ત્રિહાક્કન બધાં રિવાજો તર્ક કરવા અને ગુનાહોથી બચવું જરૂરી છે.

સવાલ-શીઅહ લોકો મરસીયાખાનીની મજલિસ કરે છે તેમાં મુન્ની મુસલમાનોએ ભાગ લેવો, શીરીની ખાવી, "હાથ હુસૈન"ના નચરા લગાવવા નાઈજ છે ?

જવાબ-સુન્નીઓ માટે આવા શીઅહોના કૃત્યો કેવી રીતે નાઈજ કદ શકે એ વિચારવા જોય બાબત છે. આપણે તેમની મજલિસમાં શામિલ થવું અને માતમ કરવું નાઈજ નથી. તેઓ હઝરત અબૂબકર રદીઁ અને હઝરત ઉમર રદીઁની ઘણી બેઅદબી કરે છે માટે આપણે એવી મજલિસોમાં ભાગ લેવો સખત ગુનાહનું કારણ છે.

સવાલ-શીઅહના હાલની બનાવેલી ગીલાઈ તેમને ત્યાંથી ખરીદ કરી ખાવી વર્ધાઈ છે કે નહિ, અને તેમની દારતમાં જવું કેમ છે ?

જવાબ-જાહેરમાં જ્યાં સુધી તેમની ગીલાઈમાં કોઈ પ્રકારની શરીઅત વિરહ બાબત બેવાગાં ન આવે તો ખરીદવા કે ખાવામાં કશો વાધો નથી. જો કોઈ અશુભાજતી બાબત માલુમ પડે તો ખાધ નહીં. અને તેમની દારતમાં શરીઅત વિરહ કોઈ વાત ન હોય તો જવું નાઈજ છે. દરબતની મજલિસ પણ દરામ કોઈથી પાકે હોવી જોઈએ.

- જે યવાનું હોય છે, તે તો યકીન રહે છે, અને તે પ્રત્યેક માનવીએ સહન કર્યો છુટકો થાય છે, તો પછી વ્યક્તિગત આપણે હસ્તે સુખે અને મજબૂત છાતીએ સહન કરવાની કે સામનો કરવાની ટેવ શા માટે ન કેળવીએ ? જો. મરવાનું હોય, તો મર્દાનગીથીજ શા માટે ન મરીએ ? અને જો સુખાવવાનોજ પ્રસંગ આવી ઉમે, તો ખેસાડીની આદાથી શા માટે ન સુખાવીએ ? અમે તેમ છવી જવાની પાગર મનોદરા જોઈએજ શા માટે ?

ગાફિલ

મહાન શાહરે

‘માલિખ’, ‘દર્દ’, ‘દાગ’,
અને ‘આતિશ’

આતિશ લખનવી સા.:—પ્રવાળ દેહરઅલી નામ-‘આતિશ’ ઉપનામ-લખનૌના રહેવસી. દહેલીના એક મસ્જીદ ખાનદાનથી સખધે ધરાવે છે. તેમના પિતા પ્રવાળ અલી બખ્શ, નવાબ સુગન્દ-હૈલાના યુગમાં ફૈઝાબાદ સ્થાપા ગયા હતા. સાંજ ‘આતિશ’ સાદબ ધ સ. ૧૭૭૮માં પૈશ ચયા. નાની વયમાંજ તેમના પિતા આ દુન્યાથી કૂચ કરી ગયા. એ કારણના પરિણામે તેઓ આગળ વધુ અવ્યાસ કરી શક્યા નહિ. મિત્રતા ખરાબ મળવાને કારણે તખીઅતમાં રંગીનતા, અને ઉચ્છ્રંખલતા આવી ગઇ. લખનૌના નવાબ મિર્ઝા તકીખાં ‘તકી’ના નોકર તરીકે ગયા. ત્યાં ‘હ-શા’ અને ‘મસદહી’ વચ્ચે મોટા મોરચા બંધાતા હતા તે જોઈ તેમને પણ શાહરીનો શોખ ઉત્પન્ન થયો, અને ‘મસદહી’ના ચાગિદ-ચયા. પછી તો એવા શાહર ચયા કે તમગ્રહુલને દક્ક અને ઉસ્તાદુ નામ ચમકાવ્યું. જદાવચ્ચા લગી વાંકપણ અને સિપાઇ પહું રહ્યું. લખનૌના બાદશાહ તરફથી મત્સિકે રા. ૮૦) મળતા હતા ધરમાં ફક્ત રા. ૧૧) આપી બાકીના બધાય ગરીબોને દાન (ખેરાત) કરી દેતા. ‘આતિશ’ ધણાય અભિમાની-ખુદદાર હતા. જે કે તેમની આખી જિંદગી ઉપવાસમાંજ વીતી. પરંતુ કોઇ અમીરની ખુશામત-આજ્ઞા ન કરી. ધ. સ. ૧૮૪૬માં એક દિવસ એવો આવી ચડ્યો કે હરતા ફરતા નિદ્રાસ્થી મૌત

આવી અને એક આગના ભપકાની જેમ દેહન-વાષ્ટને રહી ગઈ. ‘આતિશ’ના ધરમાં રાખના સિવાય બીજું હતું પણ શું? “કુલીયાતે આતિશ” પ્રગટ થઇ ચૂક્યું છે.

લખનૌની સ્ફલતું સૌથી અગત્યનું કાવ્ય બધા સુધારતાનું હતું. જેથી સૌથી પ્રથમ સુધારણા તમને મળશે તો તે ‘આતિશ’ની શાહરીમાં. અને તે બાપાની સફાઇ અને મદા-વરના અણમોલ નમૂના રૂપ છે. ‘આતિશ’ને તરવવુકના કારણે જે ઉર્દૂનો હાફિઝ કહેવામાં આવે તો તે જગ્યાએ ખોડું ન કહેવાય. લખનૌની બાપા અને ગ્રેમી રંગને એક છરી તે રંગ પ્રદલ્ય કર્યો કે હાફિઝ શીરાઝીની રૂઢ (આત્મા) પણ વચ્ચે (નશાગાં)માં આવી ગઇ હશે. નામ તો ‘આતિશ’ પરંતુ શાહરીમાં તો ચાંદ-બીની જેમ આનંદ અર્પનાર. ઉમરાવોની સાથે આનખાન અને ગરીબોની સાથે મદુરગત-મિત્રતા રાખતા હતા. કેટલાક મુશાયરામાં તો ‘નાસિખ’ની સાથે બરાબરની તોફાનોક થતી. પરંતુ તદ્દત્રીય અને શરાફનના પડદામાં તો ‘નાસિખ’ને ધણું ધણું માન આપતા. કહે-વાય છે ‘નાસિખ’ના મરણ પછી ‘આતિશ’ શાહરીને તિલાંજલી અર્પી દીધી હતી, કારણ કે એક સગા-દકીકી શાહરના કારણે ‘આતિશ’ને ‘નાસિખ’ ઉપર ફીકિયત-ગ્રેમ મદબબત છે. ‘આતિશ’ની શાહરી નેચરલ છે, અને શાહરી પણ નામના ગુણ પ્રમાણે ગરમ અને અસર કારક છે. વિચારો હંચા છે. તે યુગમાં યુગરા-તમાં કદાચ ‘ધીરા’ અને ‘બોગ’ બકતની મળુના થતી હશે. જુઓ એમની’ શાહરીના ચોડા નમૂના:—

“આયેબી લોગ, બેઢેબી, ઉદબી ખજે દુએ,
મેં જાદી દૂદતા તેરી મેદહિલમે રૂઢ મયા.”

“બેા તો અજમે નકશે ફે પા લીયાં દુએ;
હા તો દર્દ દિલકા સદાસ લીયે દુએ.”

“કહું કયા હુધ હમ કયું બસર;
મેં જાગા કિયા, બખ્તે સોયા કિયા.”

“હંસને વાલા નહીં હૈ રેને પર,
હમકો યુર્ગત વતનસે બેદતર હૈ.”

“દિલમેં આતા હૈ કે યાસીન સુરં છસા સેં;
દિલે ખીમારકી મુશ્કિલ કહીં આસાં હોવે.”

“ના, મહેં ઓર મહેં મેં ઈલા હી ફર્ક હૈ;
વહઃ નામ કે લિયે વહઃ મરે નામ કે લિયે”

“જાતા હૈ તુ જો ગોરે મરીઆંકી સેર કો;
યુદ્દે, નમત પાતે હૈં અપને અઝાબ સે.”

“યુદ્દેકી તરહ સોતે હૈં ફેસે મેરે નરબીબ;
હોકરસે પારે ચારકી ઇન્કો જરમાઈ મેં.”

“આલમકો લૂઝ ખાયા હૈં એક પેટકે લિયે;
ઈસ ગારમેં ગઇ દેં હઝારેં હી ગારતે.”

“બયાં ખ્યાલકી તરહ જો કર રહા હૈ;
વહઃ ફિરસા હૈં જબકા કે: ‘આનિશ’ જવાં યા.”

મીર ‘દર્દ’ દહેલી સાહબઃ—ખ્યાલ મીર નામ—‘દર્દ’ ઉપનામ—ઈ. સ. ૧૭૨૦માં દહેલીમાં પૈદા થયા. આપના દાદા ધુઆરાયી આલમગીરના યુગમાં દહેલી આવ્યા હતા. પિતાનું નામ ખ્યાલ મહમદ નાસિર. ‘બદશીખ’ સૂરી અને શાહર હતા. ‘દર્દ’ને પિતા તરફથી તરવ-

વુદ્ અને શાહરીનો વારસો મળ્યો. પ્રાથમિક શિક્ષણ પિતાથી પ્રાપ્ત થયું. પિતાના મરણ પછી તેમના સગાઓ નશીબ થઈ ઇમાલ અને મહેનત-મજૂરીમાં લીન થઇ ગયા. ખ્યાલ શહેનૌ-મીસ્ટ્રી (શંખીત વિદ્યા)નો ધણો શોખ હતો. મદિનામાં બે વાર પોતાના ઘેર સમાજની મેદફિલ થતી જેમાં કોઇ કોઇ વાર તે બાદશાહ પોતે પણ હાજરી આપતા. મીર ‘દર્દ’ ખરેખર એક હસમુખ અને કાનેબ (ધિરી) સીખ પર સખ કરવાવાળા સંતોષી હતા. તેઓ જુના રીતરિવાજોની એક તસ્વીરપ છે. એમનો વંસ પીરી મુરીદીના કહેણે દહેલીમાં માનમરી નગરે જોવાતો. ઇ. સ. ૧૭૮૪માં દહેલીમાં મરણ પામ્યા.

‘મીર’ શાહરીને આકાશ પહોંચાડી ‘સૌદા’ એ કસીદાઓમાં ફારસી કસીદાઓને નીચું દેખાડ્યું. અને ‘દર્દ’ તસ્વિદુદની આશક્તી આપી. ગઝલમાં દર્દ ઉત્પન્ન કર્યું. ‘મીર’, ‘સૌદા’, અને ‘દર્દ’ એવા શાહરો છે કે આજ લગી એમની બરાબરીમાં કોઇ શાહર દિલે ઉત્પન્ન કરી ન શક્યો. ‘દર્દ’ સુંદરતાના ખરા મિત્ર-ચરાગના પ્યાસાથી મરપૂર અને તરવુદના પ્રખ્યાત ઉસ્તાદ હતા. મીરતકી મીર પણ ‘દર્દ’ ઉપર વિશ્વાસના કૂચો નિઝાવર કર્યા છે. આપના ઉર્દૂ દીવાનને ઉર્દૂ શાહરીના તામંગા હીરા સગાતામાં આવે છે. દર્દની શાહરી સ્વચ્છ અને સરળ છે. તરવુદે આપની શાહરીમાં શૈનક અને ચુલક (બુખાલું) પૈદા કરી દીધા છે. એજ આપની શાહરીની અગત્યતા છે. અને આમે હયાતના કર્તાના કહેવા સુમળ “તસ્વારોની ચમક નસતરોમાં ભરી દીધી છે.” અને અમીર મીનાઇના કવન મુજબ “લીજી-ઓની ચમક માત્રમ પડે છે.” આપનું દીકન એક બાળુ મુખને મહબ્બત છે તો બીજી તરફ

પુરાણા પાઠ, દિક્રગત અને પહેલાનના રમુજની બરપૂર છે.

દહેલીમાં દીક્ષી કરવાના બદાર મીર દદ રાડ આપનાજ નામ પરથી પડ્યો છે, અને ત્યાંજ આપનો મઝાર પણ છે. 'દીયાને દદ' બદાર પડ્યું છે. મીરના વંશને હજુ પણ દહેલીમાં દલાત છે.

જુઓ આપની સાધરીના ઘેડા નમૂના અને રજુ કરે છું.

"ધરા તરફ જમેં સારા ખટકે હે;
સારા હે મા કે હારા ખટકે હે"

• • •

"જિંદગી હે મા કોઇ તુફાન હે;
હમ તો ધરા અને કે દારો ગર મને."

• • •

"દિલકે ફિર અખા તાજા હોતે હે,
હદો ચુઆ કોઇ ખિસા હોગા."

• • •

"અરો સમો કર્તા તેરી ઘુસઅતકો ખારકે;
મેરા હી દિલ કે વહઃ કે જહાં તુ સમો રહે."

• • •

"દિલગી અમ 'દદ' કતરજે ખૂં યા,
આચુઓમેં હદો મીરા હોગા."

• • •

'દાગ' દહેલીઃ-નવાખ ગિર્જાનાં નામે-રસી-
દુલ મુઠક ખિતાબ-'દાગ' કપનાગ-ખિતાબ નામ
નવાખ સમસુદીનનાં જે લોહારના નવાખ સાહે-
બના બાઇ દતા. ઇ. સ. ૧૮૩૧-માં દહેલીમાં
પેદા થયા. ૭ વર્ષના દતા કે પિતા આ દુન્યાથી
કૂચ કરી ગયા તેમની માતાએ ફતેહ-ઉલ-મુલક
ગિર્જા મદમદ સુલતાન ઉર્ફે ગિર્જા હખર વસી

અદલ બદાદુરરાહ 'અદર' થી બીજા નિકાલ
કર્ધો. જેના પરિણામે દહેલીમાં લાલ કિલ્લામાં
રહેવા લાગ્યા, અને ઉચ્ચ કેળવણી પ્રાપ્ત કરી.
દમરત બદાદુરરાહ 'અદર' 'દાગ' પર ઓટલી
મદગળત રખતા કે મરસાદ માટે પોતાના
ઉરતક 'ગોડ'ને દવાશે કર્યા. ૨૫ વરસની ઉંમર
દતી કે મિર્જા હખર મરણ પામ્યા. જેના પરિ-
ણામે લાલ કિલ્લાની જિંદગી પુરી થઇ. એ
પછી તે બળધે મર્યો; દહેલી તેમની નજરે
સમક્ષ તારાજ થયું, અને ઉજ્જડ બન્યું. બળવા
પછી સરખુર ગયા. બહિં નવાખ હશે બલી-
ખાંજી તેમની આવજાગત કરી. નવાખ સાદબના
મરણ પછી બધા સાધરો વેરખેર થઈ ગયા. તો
છમે દેવાખાદ હજા તરફ પ્રયાણ કર્યું, અને ત્યાં
આસા દમરત મીર મદખૂખ બલીખાંજી ઉરતાદ
તરીકે નિગળ્યું કે થઇ ત્યાં ફરીદુલ-મુલકનો ખિ-
તાબ મળ્યો. દાગનો મરદર શેખર છે કે:-

"ઉર્ફે હે જિરકા નામ દર્ગો ભગતે હે 'દાગ',
દિંદુસ્તા મેં મૂમ દમારી ખ્યાં કી હે."

• • •

ઇ. સ. ૧૯૦૫ માં હજાના દિવસે 'દાગ'
દેવાખાદમાં મરણ પામ્યા. આપના હુશિયાર
શાગિર્દ ડોક્ટર ઇબ્રાહે માતમમાં શેખર લખ્યા
છે કે:-

"મલ ખસા 'દાગ' આદા મિલત ઉરકી એમો રોશ હે;
આખરી સાધર જહાંઆખાદ કા ખામોશ હે.
અરકકે અરે ઝાગીને શેખરમેં બોતા હું મેં,
તો બી રવાયે ખાલ દોલી 'દાગ' કો રોતા હું મેં.
મેં ગુલે રંગીન તેરા રખરત મીસાસે ખૂં હુંઆ,
આદા બાલી 'દાગ' રો કાશાનમેં ઉર્ફે હુંઆ."

'દાગ'ની સાધરીમાં સાદગી, સરખતા અને
મીઠાશ છે. દમારો શેખરો (પંકિતઓ) એવા
સાંચામાં દલાયા છે કે તેમના પછી આજા નજરે

પડ્યા. દાગે ખરેખર ઉઠે ગજલ સાહિત્યને
ચુક્રાર બનાવ્યું છે. તેમની બાપામાં નિરાલો
રંગ, શૌખી અને વ્યાકરણ છે. એજ કારણે
‘દાગ’ના કલાઓ ખેદ જાણીતા છે.

“રૂપે શૈશવે આગે શચ્ચરંપકર વોહ કેદતે હે,
ઉધર જતા હે દેખે યા ઉધર પરવાના આતા હે.”

“કુહ વોહ હૈરત સી કુહ વોહ હસરત સી,
ખૂબ બનતી હે ધન્ટારસે આંખ.”

“સાથ ઉન્કે ખેરી નિગાહ ગઈ;
જળ નિગાહ થક ગઈ તો આહ ગઈ.”

કયા કહા, ફિર તો કહે,
ફિલકી ખબર કુછબી નહીં,
કયું થેહ કયા હે ખમે ગેસમે,
અગર કુછ બી નહીં.”

“ફિલ હી તો હે ન આપે કયું
દગ હી તો હે ન નપે કયું;
હમકા ખુદા જો સખ દે
ગુઝસા હસી બનાવે કયું.”

“ગર ગયકદમેં છદ ગનાઇ તો કયા હુઆ,
ઐસાહી શૈખ તેરા દેગાના કાઝા હુઆ.”

“રેહ ગયે સાપેં કલેજ યામકે,
આંખ જિસ જાનિય તુઝારી ઉઠ ગઈ.”

“જળ વોહ સુનતે હે બના લેતે હે મુંહ;
મિલ ગયા કયા ઝેહર મેરે નામમેં.”

ઉઠેનો શાહરે આઝમ મીઝી ‘ગાસિખ’
દહેલી સાદખ-મિઝી અસદુદ્દલાખાં નામ-અસદ
અને ‘ગાસિખ’ ઉપનામ-મિઝી નૌશા લકખ-પિરાતું
નામ અબ્દુલ્લાખેખાં-નજમુદ્દોશા દમીશ મુદ્દ
શાહી ખિતાબ-ઇ. સ. ૧૭૯૬માં આઝમમાં
પૈદ થયા. દાદા તરસખખાં સમરકંદથી આવ્યા,
અને શાહ આલમ બાદશાહના દરબારી બન્યા.
આપદાદા એક કીમના તુર્ક હતા. એમનો
વંશ ફરીદ સુધી પહોંચે છે, જે ધરાનો
બાદશાહ હતો. પાંચ વર્ષના થયા હશે કે પિતા
આફાની દુન્યાથી કૂચ કરી ગયા. તેર વરસની
ઉમરમાં દહેલીમાં શાદી થઈ. તે વખતથીજ
દહેલીમાં રહેવા લાગ્યા. તે દિવસોમાં દહેલીમાં
શાહીની ધણી ચર્ચા હતી. મિઝીને પણ તેનો
શોખ થયો, અદિઆ લગી કે યોડીજ મુદ્દતમાં
જાણીતા થઈ ગયા. હઝરત ‘ઝીક’ના ગરજ
પછી બહાદુરશાહ ‘ઝફર’ના ઉસ્તાદ બન્યા.
ઇ. સ. ૧૮૫૭ના બળવામાં મિઝી સાહેબે
પોતાની નજરોથી દહેલીને તારાજ થતું જોયું.
બળવા વિષે આપે કારસી બાપામાં ‘દસ્તખ્ખ’
લખી છે. મિઝીની આખી જિંદગી ચિંતાઓ-
માંજ યુગ્મરી અને કોષ દીવસ સુખી જિંદગી
જેસા નરતીનવાન ન થયા છતાં પણ નેમણે
પોતાની ખુદદારી (અર્થગપણ)માં જરા પણ
તફાવત ન આપ્યો. ‘ગાસિખ’ ગદ્ય ઉપસાંત
પદ્યમાં પણ એકલા છે. ઇ. સ. ૧૮૧૯માં
દહેલીમાં ગરજ પામ્યા, અને હઝરત નિઝામુદ્દીન
ઔરિખા (રહ.)ની બહાર ઔસહ ખબાની પાસે
દફન થયા. હઝરત આમીર ‘ખુસર’નો મકબર
પણ હ. નિઝામુદ્દીનમાંજ છે. દહેલી તે જગ્યા
છે કે:—

“ચરખે, ચરખેમેં હે ગૌહરે ચકતા તહે ખાક,
દફન હોગા ન કહીં-ધત્તા ખજાના દરગિઝ.”

‘મીર’ને પુરાતન યુગની શાહીના સર્વ
છે તો ‘ગાસિખ’ શાહુ યુગની શાહીના સર્વ

છે. એમાં શંકા નથી કે આજ લગીના બંધાય શાહરો તેમની પેરવી કરે છે-ફેઝ પ્રાપ્ત કરે છે. 'ગાલિય'ના કલામ 'ફિલ્સૂફીયે ગાલિય'ના નામથી મનાય છે. તેઓ ખરેખર ફિલ્સૂફી શાહર હતા. 'ગાલિય' જે કે ફિલ્સૂફી વિચારોમાં ઉર્દૂ શાહરીમાં એકા હતા. એજ કામજો તેમને એ! તરાશેલા દીરાથી સરખાવી શકાય. જેમાં હમરો પેડલુઓ હોય છે. તખીઅતમાં એક રંગ હતો. વિચારોમાં એક ઉચ્ચતા હતી, અને બાપા. પંર પૂરો કાબૂ- પછી તો ફારસીની નવી નવી રીતોએ તેમના કલામને વધુ દીવાળ્યા. જાણે કે ઉર્દૂ શાહરીમાં એક નવાજ દોરની શરૂઆત થઇ. ગિર્ઝા 'ગાલિય' ઉર્દૂ અને ફારસી બંનેના અજોડ શાહર છે. હિંદુસ્તાને ફારસી બાપામાં ફક્ત એજ શાહર પેદા કર્યા-એક અમીર 'ખુસરૂ' અને બીજા 'ગાલિય' જેમની શાહરી અને બાપાની કદ-ઇન્જિનત ઇરાનીયોએ પથ્થુ કરી છે. મર્દૂમ રોકડર આફરુરેહમાન બીજનેરીએ અહીંઆ સુધી કહી નાંખ્યું છે કે:—“હિંદુસ્તાનમાં ઇલ્લામી કિતાબો મે છે. વેદ અને દીવાને ગાલિય.” ગિર્ઝાની શાહરીમાં પ્રેમનું વર્ણન છે. પરંતુ જે એક મન્ત્રી આવે તો તેના ગાટે અહીં દલીલો પથ્થુ ગૌમુદ છે, અને જુદા જુદા વિચારોના લોકો માટે મરતી અને ફારસીના નમૂના પથ્થુ છે, અને જે ગતુબોની આદતોની કહાની-વાર્તા સાંભળવી હોય તો તેમની શાહરીમાં તે, મુદાની વાતો મળશે જેનું દરય નજરો સમક્ષ આવશે તેમ તેમ આનંદ વધતો જશે. એજ કારણે પ્રત્યેક

માણસ 'દીવાને ગાલિય'માં પોતાની તરવીર જુએ છે, અને આનંદ મેળવે છે.

‘ગાલિય’ વિષે જોટકું: ‘લખાણ’ તેટલું જોખું છે. જે પ્રમાણે ‘ગાલિય’ની શાહરી છે તેજ પ્રમાણે તેમનું દીવાન પણ સુંદર રીતે પ્રગટ થયું છે. ‘ગાલિય’ના દીવાનજેવું આજ લગી ઉર્દૂ સાહિત્યમાં એટલું સુંદર પુસ્તક કોઇ પ્રગટ થયું નથી. આજે કુન્યા ‘ગાલિય’ની શાહરીની પૂજક છે, દીવાન પ્રગટ થઇ ચૂક્યું છે. જુઓ એમની શાહરીના થોડાક નમૂના:-

“ગો હાથકો જુબિશ નહોં, આંખોમેં તો દગ હૈ;
રહને દો અબી સાગરો મીના મેરે આગો.”

“કૈંદે હયાત વ બદે ગમ અરસમેં દોનો એક હૈ;
ગોતસે પહેલે આદમી ગમસે નમત પાયે કયું.”

“મુન્હસર મરને પે હો મિરખી હમીદ,
નાહમીદી ઉરખી દેખા ચાલીયે.”

“ઉન્કે દેખસે ને આ જાતી હૈ મુન્ક પર રૌનક,
વોહ સમજતે હૈ કે બીમારકો હાથ અન્જા હૈ.”

“દેખના કિરમતકે આપ અપને પે રસ્ક આ જાયે હૈ,
મેં ઉસે દેખું લાજા કય મુન્કસે દેખા જાયે હૈ.”

“કર્જખી ખીતેયે મય લેકિન સંગમતેયે કે હાં,
રંગ લાયેગી હમીરી ફાકા-મરતી એક દિન.”

—અપૂર્ણ

હાસ્ય રસના ઈતરદ્વાર

જાન 'એકર'ના પુસ્તકો

(૧) રમતા રામ	ક્રી. રૂ. ૨
(૨) સનમની શોધમાં	" રૂ. ૨૫
(૩) હાસ્ય મજિલ	" રૂ. ૩૦
(૪) આકરનાખાં	" રૂ. ૨૫
(૫) કલમ ચાબુક	" રૂ. ૧૫
(૬) ?	છપાય છે
(૭) ?	છપાય છે
(૮) પ્રેમ કન્યા	નથી
(૯) હું રાજા હોઉં તો	નથી
(૧૦) જુની આંખે નવા તમાચા નથી	

દરેકનું ટપાલ અને ધી. પી. ખર્ચ જુદું.

ધી રંદેર સ્ટોર્સ

જુકસેલસ

રાવર રોડ, સુરત.

ક્યાંથી ખરીદશો ?

તાંબે ગિરફોટ, નાનખનાઈ, વેનીલા, પાનપાવ
કીમ, કેનેડા, આહિન, ફેન્ડી, મકરમ, ફેન્ડી વી
તહેવાર અને સરવ્યવસારે ખરીદવાનું

...એકર રમણ...

તાંબે એકરી નિન્નાહ રોડ,
ગોલ્ડવર્થ સુરત.

દરે શનીવારે પ્રગટ થાય છે

મુસ્લિમ લીગનો પયગામ પહોંચાડનાર
મુસ્લિમ જનતાનો આવાજ પુલંદ કરનાર
ઈલાકાનું નિકર આઠવાડિકે પત્ર

...પાકિસ્તાન...

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦

'પાકિસ્તાન'ની અવનવી સામગ્રી
'મુસ્તાન સબુકતગીન'ની આહુ વાર્તા
અને બોધ લાયક લેખો વાંચવા
આજેજ ગ્રાહક બનો.

'પાકિસ્તાન' એફિસ

કાલુપુર બહુઆવાડ આહમદાબાદ.

ઉદ્દેશ્ય અને ઉદ્દેશ્યન આપતી
વાર્તાઓનું અનોખું માસિક

કહાની

જેનો દરેક અંક એટલે
વિવિધતાલયો વાર્તા સંમલ
પુસ્તકાલયનું બૃષણ
દુર્લભોનો શણગાર
મુમાફરીના સંગ્રાથી

જાહેર ખર્ચનું સમગ્ર સાધન
આટલી જુદા કિંમતે આજે કોઈ
વાર્તા-પુસ્તક પછ મળતું નથી.
વાર્ષિક રૂ. ૬-૧૨-૦ છુટક પ્રત ૦-૧૦-૦

કહાની કાર્યાલય

કાલુપી : : ભાવનગર

પુરુષાતન વધારનાર મહા વાજકરણ
તથા અદ્ભુત શક્તિવર્ધક દવા તરીકે છેલા
૫૦ વર્ષો થયાં વિશ્વાસ અને સંતોષથી વપરાતી

અનંગપ્રભાચક્રતી

કિંમતી તથા વૈજ્ઞિક વનસ્પતીઓ નાખી બનાવવામાં આવતી આ દિવ્ય યાકૃતી
કમળેરી તથા શીથીલતા યાદી દરેક નસોમાં લાકાત આપે છે તથા નિરાશ વૃદ્ધો અને
શક્તિહીન યુવાનોને પણ જીવાનીનું જોગ, જીરસો તથા ખરી મર્દાઈ બક્ષી સંસાર સુખનો
અમૃત્ય આનંદ આપે છે. કિ. શીશી રૂના રૂ. ૧૦).

અનંગપ્રભા તેલ

ગમે તે કારણથી પુરુષના શુભ ભાગમાં આવેલ ખાખીઓ દુર કરી ખરું પુરુષાતન
અપાવનાર. લગાડવાનો મહાન ચમત્કારિક તીલો. કી. શીશીના રૂ. ૧૫).

મુખ્ય ધ્યાંચ:— મદન મંજરી ફાર્મસી
કામગાદેવીરોડ, રામવાડી નાકે { હેડ ઓફીસ:—જામનગર (કાઠીવાલાડ).

સુરત:—ડી એન. પટેલ-કણ્ઠપીઠ. સિદ્ધપુર:—માંધી અગથાલાલ હમનલાલ વેડાવાલા.
નવાપુર:—આબ્દુલામીયાં કાકુભીયાં—લાઘટ ખમર. ગોધરા:—એ. એમ' કામોલવાલા—મોટાખમર.

ભાડે જોઈએ છે

દાંતના દવાખ.ના માટે ઉપરનો રૂમ ચોડથી
રેશન સુધીમાં મેદન રોડ પર જોઈએ છે.

મળો :

હા. તાડીવાલા
લાલગેટ ઉપર-મુરત.

સાયકલો તેમજ લગ્ન પ્રસંગે ખતીઓ

ક્યાંથી ભાડે લઈ જશો ?

સારી સાયકલો અને ખતીઓ માટે

મળો :

ખાકેસાર સાયકલ માટ

લીમડાચોક, સુરત.

ઘરની પાળેલી લેસોનું સ્વચ્છ અને તાજું

દૂધ

દહીં

ધી

નેશનલ ડેયરી, ચોકળખર, સુરત.

[૪-૪૫]

સુસ્થિતિમાં જાળકોની તાલીમી બિદ્યત માટે
પાંચ વર્ષ સુધી નિયમિત પ્રગટ થતું

ખાળકો અને વિદ્યાર્થીઓના મૌલિક

અવલાદ

દર મહિને નવા નવા વિષયો સાથે

..... પ્રગટ થાય છે

આપના ખાળકોના હાથમાં "અવલાદ" નો દર
આપો, એ તેની રહેઠાણી બનેજ.

લવાજમ:-

દેશમાં: રૂ. ૫-૦-૦ અને રૂ. ૩-૦-૦
(પાંચ રૂ. અને ત્રણ રૂ.)

દેશાંતર: રૂ. ૮ (આઠ)

લખો:-

'અવલાદ' ઓફીસ, નવી દરજી બાજર,
રાજકોટ (કાઠિયાવાડ)

અવનવી સ્ત્રી ઉપયોગી સાહિત્ય
વાનગીઓ પીરસતું પ્રથમ
સુસ્થિતિમાં સ્ત્રી અકવાડિક

ચાંદની-એ-ઈસ્લામ

ના આહુક બનેા.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દ રૂ. ૬

" " પરદેશ રૂ. ૮

તેમજ

ગામેગામ બેજન્ટો બેઠે છે.

આજેજ લખો:-

ચાંદની-એ-ઈસ્લામ

૧૧-૬, ટરનર રોડ, બાન્દ્રા,
(મુંબઈ)

દર રવિવારે પ્રગટ થતું

સુસ્થિતિમાં હિન્દના અજ્ઞાતા, સમાચારો,
સાહિત્ય સામગ્રી અને કટાક્ષ કલેખોથી

બરપૂર.

ખિલાફત (ગુજરાતી)

વાર્ષિક લવાજમ:-

હિન્દમાં રૂ. ૯) પરદેશ પાઉન્ડ ૧)

છુટક નકલ રૂ. આના

આજેજ આહુક બનવા માટે લખો:-

.... ખિલાફત પ્રેસ -

લવલેન ભાયખલા,

મુંબઈ-૨૧.

હરિફાઈનું બીન હરીફ સસ્તુ ઉકેલ પત્ર

દર રવિવારે પ્રગટ થાય છે

'પયગામ' અકવાડિક

અવનવા સમાચારો સાહિત્ય સામગ્રી રાજકોટી
ચર્ચાઓ અને કટાક્ષ લેખો

.... લખાત....

નિયમિત દર આઠવાડીયે જન્મજયંતી, સદેશ
કસોટી, વનન, વિવેચી સત્કાર વિગેરે હરિ-
ફાઈના રાજકોટ વ્યુહના ઉકેલો વિગતવાર
સચોટ અને સંપૂર્ણ છણાવટ સાથે રચુ કરે
છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫) છુટક રૂ. આના
વાર્ષિક આહુક બનવા માટે તમારું લવાજમ
આજેજ મોકલી આપો. નમુનાની મેળી માટે
પોસ્ટા ત્રણ આનાની ટીકોટ ખીડો:-

"પયગામ" ઓફીસ

મહમદઅલી રોડ, મોંઘવી પોસ્ટ ઓફીસ કોમ્પ્લેક્સ,
મુંબઈ નં. ૩.

તંત્રીઓ :
 “વહશી” સોદરી.
 નિસાર અહમદ

વહશી સાહિત્ય કાર્યાલય દાબર, સુરત.

કાળા બજાર દુર કરવા:—

- (૧) સરકારે નક્કી કરેલા લાવથીજ ખરીદો
- (૨) તમારા અપ પુરતુ ખરીદી બીજાઓને ખરીદવાની તક આપો.

‘ગીવ એન્ડ ટેક’ સ્ટોર્સ

(Government Approved Cloth Shop)

થોક બજાર : સુરત:

લેટેસ્ટ ડીઝાઇન-સર્નાં:-

- મુટીંગ્સ-શાર્ટીંગ્સ
- લેડીઝ ટ્રેસ ફેબ્રીકેસ
- ફેન્સી કલ્ચાઇ

મુસ્લિમ યુગરાતલું મુખ્ય
માસિક
કારવાં

માસિક લવાજમ

હિન્દમાં રૂ. ૫)

બરમા રૂ. ૬)

પરદેશ રૂ. ૧૦)

વ્યવસ્થાપક

‘તાજ’

છુટક નકલ

૭ આના.

પૃ. ૬

અંક ૭

માર્ચ

૧૯૪૫

અનુક્રમણિકા

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
ઈસ્લામી શિક્ષણ (કુર્આન)	મૌ. અ. રહીમ	૨
" " (હદીસ)	" "	૩
‘પોઠ	વલુખરો	૪
મુશાધરહની ઉપયોગીતા	બિરાદર પિપાસ	૬
કચરાપટ્ટી	‘નિસાર’	૮
“શું કંઈ?” (મુખમ્મસ)	‘બિસ્મિલ્લ’	૧૪
ઉમર ખેવામ	‘યાવર’	૧૬
ના	‘સાકિર’	૨૦
“કાઈની”	‘અસારફ’	૨૧
હું ન્યાં વસું છું.	હા. દીમોલ	૨૨
બિસ્મિલ્લાહ શાંતી ફઝીલનો	રિક્ષા-સામેરી	૩૧
ફતાવા	મૌ. અ. અસરફ	૩૩
શાહ વસીયુલ્લાહ (રહ૦)	‘તાજ’	૩૫
આવાઝખી દુન્યા	‘બેકાર’	૩૭
સ્ત્રીકાર-સમાસોચના	તંત્રી	૪૦
કંઈક તારા રોજ ખરતા નામ છે તસદુક	ટાઈટલ ડબ્બું	
રોંદર: મુસ્લિમ શાદી-જન્મ-મરણ		
નઝમે કુર્આન	‘ગાલિબ નિઝામી’	ટાઈટલ ૪ થું.

હયાત લે કે ચલો, કાયનાત લે કે ચલો,
ચલો તો સારે ઝમાને કો સાથ લે કે ચલો.

—મખ્દૂમ

૬

કુર્ચાન

અહ્યાહ તઆલાનું ફરમાન

સ્લા

મી

શિ

ક્ષ

ણ

(૩૨૮) હે ઈમાનવાળા! તમે અહ્યાહના (દીનના) મદદગાર થઈ જાઓ જેમકે મરયમના પુત્ર ઈસાએ પોતાના હવારીઓ (શિષ્યો)ને કહ્યું કે ખુદાના માર્ગમાં-કોણ મારો સહકારી બને છે? તે હવારીઓ બોલ્યા અમે ખુદાના (દીનના) મદદગાર છીએ ફરી બની ઈસાઇલમાંથી એક ટોશું ઈમાન લાવ્યું અને એક ટોળાએ નકાર કયો, ફરી જેઓ ઈમાન લાવ્યા હતા તેમને અમે તેમના શત્રુઓ પર મદદ આપી, તો તેઓ ફતેહમંદ થઈનેજ રહ્યા (કુર્ચાન)

(૩૨૯) અને અહ્યાહ તે છે જે હવા ચલાવે છે, ફરી તે (હવાઓ) વાદળને ઉઠાવે છે, ફરી અમે તેને મરલા (સુકા) પ્રદેશ તરફ હાંકીએ છીએ, ફરી તે (ના પાણી) વડે જમીનને તેના મરી (સુકાઈ) જવા પછી સજીવન કરીએ છીએ; એરીજ રીતે (કયામતમાં) સજીવન થવાનું છે. (કુર્ચાન)

(૩૩૦) હે ઈમાનવાળા! જ્યારે જુગઅહના દિવસની નમાઝ માટે અઝાન થાય તો ખુદાપાકની યાદ (ખુલ્લા અને નમાઝ) તરફ ઉતાવળથી જાઓ અને વેપાર (ધંધો) છોડી દો, જે તમે સમજતા હો તો એજ તમારા માટે બેહતર છે (કુર્ચાન)

(૩૩૧) હે ઈમાનવાળા! તમારા દ્રવ્ય અને તમારી ઔલાદ તમને ખુદાની યાદ (અને બંદગી)થી ગાફિલ કરવા પામે નહિ, અને જે કોઈ એ કામ કર્યો તો તે લોહિય ટોટામાં પડનાર છે (કુર્ચાન)

(૩૩૨) શું તમને તે લોકોની ખબર પહોંચી નથી? જેમણે (તમારા) પહેલાં કુદ્દ કયું. ફરી તેમણે પોતાના કતૂંકની શિક્ષા (ફત્વામાં પણ) ચાખી લીધી અને તેમને માટે ફત્વાયક અઝાન છે. (કુર્ચાન)

સંપાદક-મૌં અહુરુદીમ—

રસુલુલ્લાહ સલવનું ફરમાન

(૩૨૮) રસુલુલ્લાહ સલવનું ફરમાવું કે મિસ્કીન (દરિદ્રી)ને સદકો (દાન) આપવામાં એક અજર મળે છે, અને ગરીબ સગાંને આપવામાં જમણો અજર મળે છે; એક સદકાનો, બીજો સગોત્ર ભેટે રનેહલાવથી પતવાનો. (નસાઇ)

x

x

x

(૩૨૯) રસુલુલ્લાહ સલવનું ફરમાવું કે ભૂખ્યાને ખાણું ખવડાવ્યા કરો, તથા બીમારની જાળર લ્યા કરો, અને બંદીવાનોને છોડાવ્યા કરો. (બુખારી)

x

x

x

(૩૩૦) રસુલુલ્લાહ સલવનું ફરમાવું કે મુસલમાનોનો સર્વોત્તમ અમલ આ છે, કે અગર તે કોઈની સાથે દોસ્તી રાખે તો માત્ર અલ્લાહને માટે. અને દુશ્મની રાખે તો પણ અલ્લાહને જ માટે (અબૂ દાઉદ)

x

x

x

(૩૩૧) રસુલુલ્લાહ સલવનું ફરમાવું કે માંહેમાંહે મુલાકાત કરતા રહો, એનાથી તમારી વચ્ચે અદાવત રહેશે નહિ. અને પરસ્પર હુદીયો (સોગાત) મોકલતા રહો, એનાથી તમારામાં મહબ્બત પેદા થશે, અને યુગલ (કપટ) જતો રહેશે. (માલિક)

x

x

x

(૩૩૨) રસુલુલ્લાહ સલવનું ફરમાવું કે કોઈ માણસ માટે જાઈઝ નથી, કે તે બે જણની વચ્ચે તેમની રજા વચ્ચર બેસે. (અબૂ દાઉદ)

—આદિક સાં રાંદેરી.

રસા

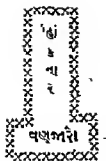
મી

શિ

દ

ણ

પોઠ

બોઝો, શું સલાહ આપો છે? થી આરંભ કરનારા જ્યારે “મારી આ છેવટની સલાહ છે” કહીને પતાવે છે ત્યારે મારાથી સમજાતું નથી કે એ સલાહ લેવા આવ્યા હતા કે સલાહ દેવા? અને બને છે પણ એમજ. સલાહ લેવા જતાં દેવાઈ જાય છે અને દેવા બેસતાં લેવાઈ જાય છે. આમ સલાહનું કામ એકા સાથે “લીધા અને દીધા” સર્ખ જાય છે. એટલે કે સેનાર દેનાર બન્ને યા તો સલાહ દઈને, યા તો સલાહ લઈને વિખુટા પડે છે. સલાહનું રાજવું આમ સમતોલ રહેતું દેખાવા છતાં ‘દેવા’ તરફ જરા વધતું નમતું રહે છે; એટલે કે તે લેવાય છે કમ અને દેવાય છે વધુ.

સલાહ માંગવાથી મળતી હોય છે ત્યારે તે ગમે છે. પરંતુ વણમાગી સલાહ કાઢીને મળતી નથી. ઉલ્ટું જ્યારે જ્યારે એવું બને છે ત્યારે ત્યારે મળેલી સલાહથી ઉલટું કરવા લોકોને થૂર ચડે છે. ચૂપ રહેવાની સલાહને જવાબ વધુ ઘોંઘાટથી, ‘બાંકી પીવા નહિ’ની સલાહને જવાબ ધુમાડાના ગોટાઓથી અપાતો આપણે જોઈએ છીએજ. આમ સલાહ જ્યારે ઉપ-દેશમાં ફેરવાય છે ત્યારે તે વધુ અપ્રિય બને છે.

કમલકાન્તની વાતો

અને

ખુશીદંત્રું કાવ્ય

આવતા અંકે

શાશ્વરીમાં પણ સલાહ લેવાય છે (તિનું નામ છે. છરલાહ. મને લાગે છે કે તે સલાહની મોટી બેન હોવી જોઈએ.) પરંતુ તેમાં પણ લેવાની સાથે દેવાનું આવજ રહે-છે. “જુઓ, મ્હારો આ શેઅર કેમ લાગ્યો?” એમ મારી સલાહ કામ માંગે છે ત્યારે હું ‘બાઈ ખૂબ’ કહીને પતાવી દઈ છું. પણ એએક શાશ્વરી મિત્રો એવા મળ્યા છે કે જેઓ એટલી ‘દાઢી’ સંતોષાતા નથી અને વધુ ચર્ચામાં ઉતરે છે. “હું એમાં વધુ સમજતો નથી.” કહીને છુટકારો આપું છું અને બસ ત્યાંથી સલાહ લેવાનું કામ દેવામાં ફેરવાઈ જાય છે. “એ મીઠું વણ-જારા મારી સલાહ છે કે તું તારે ગદ્ય ચીતથી કર. તારું ગદ્ય સારું છે એ ખરું પરંતુ ગઝલમાં-કવિતામાં-ત્હારું કામ નહિ. તું છુપક તપ્પીઅતતો માણસ. શેઅરની રંગીનતા-શું સમજે? જિગર મુરાદબાદીએ આમ કહ્યું છે પણ હું તો આમજ કહીશ. એમાં પ્રેમિસ છે. નવીનતા છે. તેઓ એમ આગળ બહેકતાજ જાય છે અને હું ‘હા, બાઈ હા.’ જરૂરતમારી સલાહ બાળખી છે એમ કહી ચૂપ, હું છું.

નચિંતાઈ અને દુરસેત હોય છે લાં સલાહ આપવાનું કારખાનું વધુ ધમધાકાર ચાલે છે. કદિ કાછને પાછ ન પરખાવનારા મખખીયૂસો પણ સલાહ આપવામાં બારે, દ્યોદિલી બતાવે છે. આમ એ પરાપકારનું કાર્ય સમાજમાં ભરીજ રહે છે.

“બીજાની સલાહ હિતાવહ કે કાર્યસાધક નજ બને.” અને “કુછ તુએ કરના હે કર અપની ખુશીસે” એવું એવું વાંચેલું સાંભળેલું હોવા છતાં મ્હેં દજ સલાહ સાંભળવાના દર-વાળ બધ નથી કરી દીધા એ મ્હારી કમ-જોરી છે. એ કમજોરી પર મ્હને જેટલું હસતું આવે, છે તેથી વધુ હસવું પોતેજ દરફડીઆ ખરનાર છતાં મ્હને સોનેરી સલાહ આપવી ન ચૂકનારને જોઈને આવે છે.

અમારા એક મિત્ર પેપરમાં શું વાંચવા જેવું છે તેની લાલ લીલીઓ ખેંચીને મૂકેને મોઢલાવે છે અને હું જોઉં છું કે તેમાં સિને-માની જાહેરાતનો એકાદ શેઅર હોય છે. એવીજ રીતે બીજા એક બાઈ મૂકેને સિનેમાનો જે ખેલ જોવાની સલાહ આપે છે તેમાં નાટીઆની "હમે"ની બૂમો સિવાય બીજું કશું જોવા સાંભળવાનું હોતું નથી.

આ બાઈઓ આવી સલાહ કેમ આપે છે એનો તો કોઈ માનસશાસ્ત્રીજ્ઞ તોડ કાઢી શકે પણ મૂકેને જે દુઃખ થાય છે તે એટલુંજ કે તેઓ એવી સલાહો મૂકેનેજ કેમ આપ્યા કરે છે? મારા સિવાય સલાહ આપવાનું બીજું કોણ પાત્ર એમને મળતુંજ નથી શું?

પણ બીજાઓની સલાહની વાત જવા દો. મારા પોતાના ધરનીજ વાત કરું. હું જ્યારે બહારગામ નોકરી પર હોઉં છું ત્યારે મૂકેને વડે મથકેથી કિંવા ઘેરથી સલાહ સૂચન મળે છે કે "હુલ્લડો વધી ગયા છે, શહેરમાં અધાર રહે છે, પકડાપકડી ચાલુ છે, રેલગાડીના પાટા ઉખેડાઈ જાય છે મરે કાગળ જોતાંજ ઘેર ચાલ્યા આવજો." વગેરે.....વગેરે.....

મહારી આટલી બધી ચિંતા રાખનારનું દિલ ખુશ કરવા હું ચાલુ નોકરીને 'ડાઇવેસ' આપી ઘેર પહોંચુ છું. પરંતુ હજી અઠવાડીઉ પૂરું નથી વીતતું ત્યાં સંભળાવા માંડે છે. "મરદ જોવા મરદ થઈને શું ધરમાં પડ્યા રહો છો? વગર ધધે આમ ક્યાં લગી નંબરો? ગામમાં ધધો ન હોય તો જ્યાં ધધો હોય તે ગામ જઈઓ! બસ સૂઈ રહેતાં આવડે છે. આ અલાહ હું ક્યાં દુસાઈ".....

આવા બાપજો સાંભળી મૂકેને યાય છે કે લડાઈમાં ભરતી થઈ મિસર પહોંચી જાઉં. પરંતુ આપણે ગુજરાતી બાઈ હોવાથી સરકાર ભરતીમાં લે કે કેમ? એ પ્રશ્ન આવતાં ચૂપ

થઈ સઈ જાડે છું. બકે જાય કોઈને બકવું હોય તેટલું!

અને હવે તો મૂકેને સસલાની માફક કાન ફેલાવી કોઈનું કશુંજ ન સાંભળવાની ટેપ કેળવવા માંડી છે વાંચનારાઓએ સલાહ લેવા આપવાનું કામકાજ ચાલુ રાખવું કે બંધ કરવું એ તેમની મરજીની વાત છે.

સંજોગવશાત એક બાઈ 'સંજોગ' (ફિલ્મ)માં મળી આવ્યા એમને આપણે મી. સંજોગ ન કહીશું. એમની વાનગીતનો મૂળ મુદ્દો હતો સંજોગ; એટલે કે જગતની ઉત્પત્તિથી લઈને દિવંની ગુમામી તથા બંગાળનો બૂખમરો વગેરેનું કારણ તેઓ 'સંજોગ'નેજ આભારી ગણાવતા રહ્યા. મેં પૂછ્યું કે 'સંજોગ' (ફિલ્મ) નો નિર્માતા કોણ? જોડ્યા 'કરદાર.' તો પછી બ્રહ્મડના સંજોગોનો નિર્માતા 'ફિરતાર' કેમ નાહ? મેં પૂછ્યું. જવાબમાં તેઓ શીકું હસ્યા પરંતુ સંજોગનું જૂત તેમના દિમાગમાંથી બાગ્યું નહિ.

એવાજ બીજા મિત્ર ટ્રેનમાં મળી આવ્યા. એમનું મતલબ હતું, જગત બધું જાસ પર ચાલે છે. જાસ અલખત જીવનનો આધાર છે પરંતુ તેઓનું કહેવું કંઈક જુદુંજ હતું. કહેવું બધું ચાલ નથી પરંતુ કંઈક આતું કહેતા હતા કે જમણો જાસ ચાલે તો આમ થાય અને ડાબો ચાલે તો આમ; દિલ્લર હારે છે તેમાં અને રેલિન જીતે છે તેમાં પણ. તેમની જાસ લેવાની કિયાનો ચચેશે ફેરફાર મુખ્ય વસ્તુ છે. એમ તેમનું માનવું હતું. તેઓ સુવાન હતા. જીપિ યા ફકીર ન હતા, કોટપાટનુનપાળા હતા. મને થયું કે સુવાનોને આ થયું છે શું? એક સંજોગ પાછળ પડ્યો છે, તો બીજો જાસકિયા પાછળ. અને એ ઘેંટછાઓ એમને જે ન કરાવે તે આજી!

ગુજરાતી મુશાધરહની ઉપયોગીતા

નિરાસર
પિપાસુ

ગુજરાતમાં 'ગુજરાતી મુશાધરહ' આજથી આશરે પંદર સત્તર વર્ષ પહેલાંજ શરૂ થયા. જેના જન્મદાતા તરીકેનો યશ "મુસ્લિમ ગુજરાતી સાહિત્ય મંડળ રાંદેર"ને ફાળે જાય છે. તે પછી છૂટાછવાયા મુશાધરાઓ જેતપુર, બ્રહ્મનગર, ડભોઈ, વડોદરા, અમદાવાદ, સુરત, રાંદેર, નવસારી, અલીપોર, મુંબાઈ વિ. વિ. સ્થળોએ થયા અને થતા રહ્યા. હાલ "મહા-ગુજરાત ગ્રંથ મંડળ"ની સ્થાપના થયા પછી સુરતને તેનું કેન્દ્ર બનાવવામાં આવ્યું છે. બાદથી શોખયક્ષીનો એક શેર છે કે:-

"શીરામની બ્રહ્મ-સુરા છઠ્ઠાવી 'સુરતે'

ગુજરાત અર્થે છે કે તે ધરાવ થાય છે"

"હા હવે પ્રશ્ન એ ઉપરિચિત થાય છે કે ગુજરાતી મુશાધરહ શા માટે થવા જોઈએ? એ સમાજને કોઈ રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે કે કેમ?"

એ તો સુવિદીત છે કે ગદ્ય કરતાં પદ્યની અસર માનવીના હૃદય પર સમોષ્ટ અને સુદર થાય છે. પુરાણા ઝમાનાથી કાવ્યો દ્વારાજ પ્રિયાને રીઝવવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવતા અને કાવ્યોમાંજ તેનાં ગુણગાન ગાવામાં આવતા. તદુપરાંત ઇશ્વરનાં ગુણગાન વિ કાવ્યોદ્દેશ કાવ્યમય ભાવનામાં થતાં-શરૂાતન કેળવવા, યોદ્ધાઓને રણક્ષેત્રમાં શૂર યદાવવા કાવ્યોતોજ ઉપયોગ કરવામાં આવતા...કાવ્યો અને તે પણ તાલબદ્ધ...આવા કાવ્યોથી માનવની સુખ કૃતિઓ જન્મે છે અને અતરની સામુદાયી વલોવાય છે.

જે કાવ્યો જનતા ઝીડી શકે, જે શોકભોગ્ય હોય, સહેલાઈથી સમજી શકાય એવી સરળ અને સાદી ભાષામાં લખાએકાં હોય તો, જનતાને તરતજ મોટે ચઢી જાય છે.

શિવકલા, ચિત્રકલા, નાટ્યકલા વિ. કલાઓની માફક શાહરી પણ એક કલા છે. જેમાં

આ ત્રણે કલા અને તે ઉપરાંતની કલાઓને ચિતારનો પણ કલાત્મક રીતે સમાવેશ કરી શકાય છે.

શાહરી માનવીના અંતરની સામુદાયી અને કૃતિઓ જગવતી, એના અંતરમાં સુધી સોંસરી પેસી જાય છે. તેમાં હર્ષ પણ હોય છે. દર્દ પણ હોય છે. આશા નિરાશા વિ. ધણું ધણું હોય છે.

'મુશાધરહ'માં કવિઓને રંગબેરંગી વાનગીઓ, વિચારો, ભાવનાઓ, કલ્પનાઓ, વારત-વિકતાઓ, વિ. વિ. રજુ કરતાં સાંબળવા અને નિહાળવા સાચા કાવ્યરસિકોને મજા આવે છે. જનતાની સમક્ષ તેઓ જનતાનુંજ સાહિત્ય રજુ કરે છે. તેમનાજ હૃદયમાં રહેલી તંદ્રા-વરયામાં મહાસતી કૃતિઓને યાપક મારી જાય છે. સારે શ્રોતાઓને એમ થાય છે કે જે અમારા હૃદયના બાવ છે તેજ જાણી કવિઓએ કહી નાખ્યા છે. એમ શ્રોતાઓ અને કવિઓ એકતાનતા અનુભવે છે.

'મુશાધરહ'માં કોઈ પણ ધર્મ કે પંથનો પ્રચાર કાવ્યોદ્દેશ ન કરી શકાય. કવિ સમાજનો એક સભ્ય સુધારક થઈ શકે, પણ તે ફક્ત, માનવતાની દ્રષ્ટિએજ-શાનની સાથે સાથે મનોરંજન મળે એ મુશાધરહના મૂખ્ય હેતુ છે.

'મુશાધરહ'માં જે અને જેટલી મજા શ્રોતાઓને મળે છે (પછી બાકે તેઓ મને તેવી ચુદ્ધી ચુદ્ધી વિચારસરણી ધરાવતા હોય) તેટલી ભાષણોમાં, વ્યાખ્યાનોમાં કે બીજા કોઈ પણ સમારંભોમાં મળતી નથી. છતાં પણ જેઓ પોતાને ખૂબ મદાન મળુના હોય, જેઓ સૂઝી ખુશ તમીઅતના હોય છે તેઓએ અપવાદરૂપે બાદ કરી શકાય.

"ગરૂડ વિવેચન" માં મળવાથી આવતા અંકે

કવિ એ સમાજની આરસી છે. કવિને પોતાના એક શૈર (કડી)ની કિંમત ખૂબ ખૂબ આપવી પડેલી હોય છે. એની પાછળ કંઈક મંથનો અને લોહીનું પાણી કર્યા પછી એને સાંત્વન મળ્યા પછીજ એણે પોતાના દરેક શૈરને કાગળ ઉપર ઉતાર્યો હોય છે. તેમાં ભાવના હોય છે, હિમ્મત હોય છે, કલ્પના હોય છે, શૈલી, શિખામણ વિ. ઘણું ઘણું હોય છે. દરેક કવિએ પોતાના વિચારોની છબી એ એક એક શૈરમાં ચીતરી હોય છે. અને એ બધી મહેનતનું સરવૈયું એ બ્યારે મુશાધરદમાં પોતાનું કાવ્ય વાંચી જાય છે તો ખીજા કવિઓ અને શ્રોતાઓને જો પસંદ પડે તો એને વાહ વાહની દાદથી આંધારે છે. ફક્ત એટલીજ છે. મુશાધરદમાં એના શૈરની કિંમત-પણ જો કોઈ કવિના કાવ્યમાં ચિરંજીવી સાચાં તત્વો હોય તો તે કૃતિ કાવ્ય સાહિત્યમાં અમર રહે છે.

કવિના એ કવિનું સર્જન છે. તેના જીવનનું-તેના મતભ્યોનું કથન...તેના હૃદયમાં જે જે મયનો, જે જે વૃક્ષનો, જે જે વેદના ચોતે અનુભવે છે તે પોતાના કાવ્યદ્વારા પ્રતિબિંબિત કરે છે અને તેથીજ કવિ પોતાના કાવ્ય પાછળની સચુમ ભાવના બાણી શકે છે અને પોતાની રીતે મુશાધરામાં વાંચી વ્યક્ત કરે છે.

કલાકારજી પોતાની કલાકૃતિને સંપૂર્ણપણે તેના એક એક અંગે, તેની સાંચે વણી દીધેલી ભાવનાને બાણી છે અને સમજાવી શકે છે...તે કાવ્ય ગાતો નથી, તેની જીવનગાથા કહે છે. તેની એક એક કડી તેના જીવનનો પ્રસંગ, મંથન અને વેદના છે. વ્યક્તિજ વેદનાનો અનુભવ સરસ રીતે દર્શાવી શકે છે. અને આમ કેવળ કવિજ પોતાના કાવ્યને સર્વોત્તમ રીતે સમજાવી શકે છે. કારણ કે બાવ વિનાની વાણી શુષ્ક છે, નિરસ છે-હૃદયના હંડાણમાંથી

નીકળતા શબ્દોજ અન્યોના હૃદયમાં ખુંખી જાય છે. અને એથીજ મુશાધરદમાં કવિ બ્યારે પોતાનું કાવ્ય કહે છે ત્યારેજ જનતાને તે ઉત્તમ રીતે સમજાવી શકે છે.

આધુનિક જીવન એટલું બધું કાપંશીલ થયું છે કે મધ્યમ વર્ગના શિક્ષિત સમૂહને વાંચનશોખ હોવા છતાં સાહિત્ય માટે પુરતો સમય બાકીન કરવાને મળતો નથી. એ આમ-તેમ દૈનિકો, આદવાડિકોમાં ડોકીમાં કરી લઇ મનને મનાવી લે છે-એ વર્ગ માટે તો 'મુશાધરદ' ખાસ ઉપયોગી હોય છે. કલાકારો, કાવ્યરસીકો અને સાહિત્યકારો વગેરેને આંતરિક આત્મિક દેનારા અને હાનવર્ધક થઇ પડે છે.

એ રીતે મુશાધરદ સમાજને અતી ઉપયોગી છે અને રહેશે.

**‘ઝમીન’ની વાતોને ‘ચિત્રપટ’ સૂચવ્યું.
ચંદ્રક મળે છે.**

આગેવાન ગુજરાતી સીને આવાડીક ‘ચિત્રપટ’એ પોતાના સદગત એડીટર મી. નગીનલાલ શાહ જેમણે સીને જગતને સફળતા અર્પવા ધણી જોદબત ઉઠાવી હતી, તેમની યોગ્ય કદર કરી છે. હાલના એડીટર મી. જમનાદાસ નેતુજીની દોરવણી હેઠળ વર્ષની સર્વોત્તમ ફિલ્મો કયા લેખકને “નગીનલાલ સૂચવ્યું ચંદ્રક” આપવાની યોજના ધડી કાઢી છે.

પહેલાજ વર્ષમાં “ચિત્રપટ”ના વાંચકોએ સર્વોત્તમને ‘ઝમીન’ની વાતોને વર્ષની સર્વોત્તમ વાર્તા તરીકે ઠરાવી હતી. એજ સભ્યે ‘ચિત્રપટ’ના સંચાલકોએ મી. શીવકુમારને ૧૯૪૪ નો સૂચવ્યું ચંદ્રક ધનાયત કરવાનો ઠરાવ કર્યો હતો. કમ-નસીબે મી. શીવકુમારની માંદગીના સખ્યે તે માટે નહીં ચપેક્ષે જાહેર મેળાવડો મુદતવી રાખવામાં આવ્યો અને એ ચંદ્રક તેમને શેલપુર મોકલી આપવામાં આવ્યો હતો.

કિરનાનગર,
તા. ૧-૭-૪૫
રોતના ૧૨

સ્નેહી સાધુશ્રી,

સલામ બાદ તમારો પત્ર મળ્યો, વાંચી ખુબ આનંદ થયો. મારો કાસદ પણ આપને ત્યાં આવી ગયો હશે.

જીવનની એ ધન્ય પળ હતી. નસીબની એ અનોખી પારી હતી; ઉર્મિઓનો એ અપૂર્વ ઉત્સવ હતો, સ્નેહસાગરની એ અનોખી ભરતી હતી, વેદનાઓતું એ કરણ મૃત્યુ હતુ અને આંખતું હૃદય સાથેક થતું હતું કે જ્યારે તમારી મુલાકાત થઇ. મહિનાઓથી છતાં વરસો જેવી જેની અરસપરસને બેઠવા ઝખના હતી. એવા બે પ્રવાસીઓતું મિલન; અગદ્ય અધુરું. મળવા આવનાર પ્રવાસીને બેઠી ર્યાનિક વ્યક્તિ કોઈ ન સમજાય એવી મુશ્કેલીમાં મરકાવ બની જાય છે; આત્મજ્ઞાન તો એટલું શુભારે છે કે જાણે એ દષ્ટીકતને પણ સ્વપ્નવત્ માને છે; પરંતુ ના, એ ક્યાં સધી? એવી દેશા એ તો આમંત્રકને ન આજખવા જેવી ખીના થઇ પરંતુ આત્મા આત્માને આજખે છે; આંખો આંખોને નરખે છે, સ્નેહ સ્નેહમાં બીજાય છે, અને જીવનમાં તો જાણે માંગદ્ય અને આનંદનો મહેલસલો મંડાય છે.

વંસો અને સંકાઓ તો ઠીક, પરંતુ જમાનના જમાનાને ગળી જનાર કાળની ત્વરિત ગતિ પાસે એ નાનકડી, અધુરી, સકોચદાર, એવી મુલાકાતની શા વિશાત? સ્નેહી સ્નેહીના સ્નેહનું પાન કરતાં કરતાં સ્નેહીનું સંપૂર્ણ સ્વામ્ય કરવાનું પણ વીસરે છે અને આવનાર સ્નેહી પણ જાણે પોતાની પરિસ્થિતિથી દૂર દૂર સ્નેહના પ્રવાહમાં તણાય છે-નથી એને પરવા સ્વામ્યતાની-સરભરાની.

આવી દૂંડી છતાં રમજરી; જીવનના મુવલ્ય પ્રસંગસમી મુલાકાત થવાય છે. વિયોગીના ધડીના તીરથી. જનાર અને વળાવનાર પાસે વાચા નથી. અતર જાણે છે-વ્યક્ત કરી શકતું નથી પરાણે કોઇ અરસપરસથી દૂર બુટવી જાય છે માંડ માંડ હાથમાં આવેલી સ્નેહ પ્યલીને હાથમાંથી ખૂચવાતી જોઇ, આંખો નીતરી જવા માંડે છે. પરંતુ જિગર એને પાણી પહોંચાડવાની ફરજ ચૂકે છે. એ એના રૂદનમાં ભરત છે. આવ્યા હતા મળવા, બોલવા, હસવા, વસવા. અને આમ સાદ્યા જેવા દુઃખ દેવા રડાવવા, રડી પડવા, આજ મુલાકાતનું દુઃખ-આનંદ નામ સ્નેહી

અને વિચારોનો સાગર મગજના કાંઈ એક પટ્ટી એક મોજા પહોંડે જાય છે. અધ્યામાં જીવન-નૈયાં ડગમગે છે.

પ્રવાસી તો લિપકી ગયા. આખ અધ થઇ મઇ. કેમકે એને એનું પરિચિત વદન ક્યાંક દેખાતુ નહોતું. દિલ બગ્ન થઇ ગયું હતુ કેમકે એની સાથે કોઇ બોલનાર ન હતું. પગ મદ પડ્યા કેમકે એમની જોડે કોઈ સાલનાર ન હતું. જિવન નિરસ બન્યું કેમકે એને આશ્વાસન દેનાર જીવન એનાથી દૂર સુદૂર ચાલ્યું ગયું હતું.

વિદાય-વિદાય-વિયોગ, વિયોગ-દિલમાં પુનર્મિલનની પૂર્ણ ઝખના જાગે છે. સ્નેહની શબ્દા વધુ પ્રકાશિત બની જીવન અજવાળે છે-એને કારણે કોઇ દિન મળશે આત્માને ઉદાર... અને વધુ વધુ તો શું લખું? સ્નેહનાં એધાંણુ અર્થે...વિરમું છું

સ્નેહાધિન,
“ઉમર”

૧) સમાજ જીવનનું સુંદર ચિત્ર લોરી,
જેમાં માનવ એકવાર ઉભરાય છે.

કચરાપટ્ટી

૦ નિસાર

મુડીવાદે જગતના એ ભાગ પાડ્યા છે
ધનવાન અને નિર્ધન પંજુ માડીવાળાઓએ એ
બેના ત્રણ ક્યાં છે. ફરટ, સેકન્ડ, અને થર્ડ,
મતલબ કે ટ્રેન યા મોટરની દુન્યા ત્રણ વિભાગમાં
વહેંચાએલી હોય છે. એમ તો આખીએ લોરીની
વ્યવસ્થા સમાજની પેઠે કચરાપટ્ટીથી પુર હોય
છે, પરંતુ એ માનવ-કચરાથી ખડકાતી અને
પેટ્રોલથી ગંધાતી ગલીય દુન્યામાં પણ
વર્ગવારીની કિલ્લેખંધી જોવામાં આવે છે, અને
દોડીઆંના જોરે ઉતાર ફરટ, સેકન્ડ, યા
થર્ડમાં બેઠક મેળવી શકે છે.

મેં પણ એમજ ક્યું. સમાજની દ્રષ્ટિએ
મારું ગમે તે સ્થાન હોય પરંતુ યોડીક આંદોના
જોરે સેકન્ડ ક્લાસમાંજ મેં સ્થાન જમાવી
લીધું. મરજી તો બારી પાસેજ બેસવાની હતી
પરંતુ ત્યાં એક “દેશી સાહેબ” બિરાજેલા
હોવાથી એ આશા મનની મનમાંજ રહી ગઈ.
આમ છતાં પેલા સાહેબ હવા ખાવા નીચે
ઉતર્યા ત્યાં લગી યોડીક પણ માટે પણ હું
ત્યાં ગોઠવાઈ ગયો. “આવશે ત્યારેજોઈ લઈશું”
એવી ખાસ હિંદુસ્તાની ટેવના બળે યોડીવારે
પેલા સાહેબ હાંફળાફાંફળા પધાર્યા. પહેલાં
તો તેમણે ખાસ અમલદારી દમામથી મારા
પ્રતિ જોયું અને પછી કાપદાની દ્રષ્ટિએ પોતાની
બેઠક ખાલી કરવાનું ફરમાવ્યું. જવાબમાં મેં
થઈ શકતો બચાવ કરવા સાફ એલચી તથા
લીંબુ એમને ગતાવ્યાં. જોતો અર્થ એ હતો
કે મોટરમાં બેસવાથી મને વારવાર ઉશ્કેરી ચાલ
છે માટે ફૂપા કેરી અડીથી ન ઉઘાડો તો સાર;
ફાણ જાણે કમ પણ એ પત્થરના ઇન્સાનના
ગળે મારી પાત ઉત્તરી, અને પછી તો અમે
હળીમળી ગયા, અને સાથે સફર કરી.

બેસવાની નિરાંત થતાં મેં સતોપનો શ્વાસ

લીધો, અને એક ઉડતી નગર લોરીની દુન્યા
પર ફેંકા, ફરટ ક્લાસમાં એક સફેદ હાથી
જેવા સાહેબ બહાદુર પાછપ મોમાં દખાવી
બેઠા હતા. મી. “જેકમન” કે એલુંજ નામ
હતું. હવા ખાવા માટે કાશ્મીર જઈ રહ્યા
હશે. એમની પાસેની બેઠક પર મોટર માલિકના
કુટુંબી બે બુડણુ જેવી સ્ત્રીઓ બેઠી હતી,
બે બાળકોને લઇને. સેકન્ડ ક્લાસમાં હું અને
“દેશી સાહેબ” ઉપરાંત એક સરદારજી તેમની
સ્ત્રી, તથા પુત્રી હતાં. છેલ્લા કિંવા થર્ડ
ક્લાસમાં પેલા મોટર માલિકની શેઠાણીઓની
નોકરડી, સાહેબ બહાદુરનો પટાવળો, બે કિસાન,
એક મારવાડી, એક ગરીબ વાઘરાણુ વગેરે
મનુષ્યો, તથા ખજુરના વાડીઆ અને એના
પર બજબજુતી માંખો વગેરે જડ, ચેતન
બેઠેલાં હતાં.

આ મોટર લોરી! આજના હિંદુસ્તાની જીવન
નું આબેહુય ઉદાહરણ! બધાથી આગળ
અગ્રેજો, એની પાછળ મુડીવાદો, એની પાછળ
નોકરીઆત વર્ગ અને એ બધાની છેક છેવાડે
બેડુતો. આહ! સૌથી આગળ બેસવાનો હકદાર
સૌથી પાછળ હસેલાય છે. ફટલી ઉતમ છે
આજની આપણી જીવનની શ્રેણી. વર્ગબેદ.
ઉભા કરવા, કમજોરોને નિર્ધનોને પાછળ હસેલી
કાઠવા એજ આજનું આપણું જીવન ક્યેય
છે શું?

લોરી ત્રણ ક્લાસ મોડી ઉપડી કારણ કે પેલી
શેઠાણીઓ મોડી પધારી હતી. એ શેઠાણીઓ
એ પહેરાય એટલું સોનું પહેલું હતું. તેઓ
મલતે પણ સોના જેવી પીળી હતી. શેઠાણીઓ
બે હતી, એક હતી એખાની શુણુ જેવી મડી.
એની કામળ બરી આંખો અને હલનચલન
ઉપર પેલા “દેશી સાહેબ” બહુ ધ્યાન આપી

રજા હતી. ખીજી હતી સુકાએલી અને ચપડી. મોટા કાકા જેવા દાંત સિવાય બીજું કશું એનામાં નેવા જેવું ન હતું. પોંડળી સુધીના પગ ઉઘાડા કરીને તે બેડી હતી વારંવાર દરીને તે તેના દાંત લોકોને બતાવ્યા કરતી, હક્ક સાચુની જાહેરાતમાં આવતી એક્ટ્રેસોની જેમ. એવી સ્ત્રીઓ દરેથીજ કંઈક ગમે. પરંતુ વે તેમની સાથે જીવન વિતાવતું હોય તો મારા જેવાને તો આપખાત કયાં સિવાય બીજે આશંક ન રહે. હું મનમાં તે મનમાં પેલી ચપડી સૂકલકડી સ્ત્રીના ધણીની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. કેવા દશે તે લાગ્યવાન પુરુષ જે એનું હાસ્ય વિધુત સહન કરીને જરા પણ કંચવાતો નહિ હોય! સાચેજ તે પુરુષ કેમ ત્યાગી યા સહીદ વીર લેખાવો બેઠ્યો, તેનું જીવન એક મહાનનું જીવન ગણવું બેઠ્યો.

શેઠાણીઓ સાથે જે બાબતો હતી તેમને પણ એ વાતનું ગુમાન હતું કે આ મોટર લૉરી એમની છે અને ડ્રાઇવર, ક્લીનર વગેરે તેમના તાબેદાર છે. મન કાવે ત્યાં મોટર-લૉરી, ચંબાલી દે, અને હજી તેને કાન પકડીને ઉતારી દે, ગમે તે ક્લાસના ઉત્તરને પત્રવી શકે છેડી શકે વગેરે ધણું કરીને આજ કારણસર તે બાબતો વારંવાર અમને હેરાન કરતા હતા. અને પેલી ચોખ્ખાની યુષ્ક જેવી નાડી સ્ત્રી પોતાના એરીગો બૂલ્લાથી બૂલ્લાની કહેતી કે “માફ કરજે ભાઈ, છેકરાં જરા તોફાની છે અસહ્યમાં એ શેઠના પોતરા છે.” (એક છોકરાને બતાવીને) “આ છે ભાઈ મોટો ફાત અમારા આખા ઘરમાં એનીજ સત્તા ચાલે છે.” આવું આવું કહીને તે સ્ત્રી અમને પણ તેના કુટુંબની પાડીન વ્યક્તિ કેવી નહી હતી પેલી બીજી ચપડી સ્ત્રી વારંવાર વળુ નિમિત્તનું દરી દરીને કહેતી કે “હામ બાબી દિલ મંદાય છે કે કાશ્મીર પહોચી! ખૂબ ખૂબ મેલ ખાઉં

(ડ્રાઇવરને સળે, ધીને) રામસીંગ બ્યારે સિધાલોક આવે તો જરા યાદ દેવાંકરે ગરમ ગરમ પૂરી લેવી છે.” અને પછી પૂરી ખાતી હોય તેનો સકાકો મારીને બન્ને હાથ ઉંચા કરી પોતાની ઉધાડી પોંડળીઓ, પર પછાડતી. એનું આ વર્તન બેઠેને મારા મનમાં થતું કે આ ડાકણની બરડન મસળી નાખી-હોય તો! ના બાબીજી રહે, ના પૂરી. પેલા ચોખ્ખાની યુષ્કવળી ઘોડારી ધાંટથી બરાડતી કે “સાવિત્રી તને ખબર છે? આ આખીએ સડકનો કંટ્રોલ આપણા શેઠ-જીએ રાખ્યો છે તણુ લાખ રૂપીઆ નંદો યવાનો છે.” આમ કહીને તેણે અમારા પ્રતિ જોયું અને પછી નોકરડીને દસ્તાવેજ કહેવા લાગી, “જરા બાપુ માર દૂધ અને ગુલકાન્-ડી” બોટલમાં કાઢી રાખજે અને હાં ચુંસણી એક દમ ધમીને ચોખ્ખી કરી રાખજે.”

દવેજ અને ખજર પડી કે તે સુડણના બોળામાં પાસવ નીચે એક નાનું સરખું “બૂંડ” પોતી રહ્યું હતું. શેઠજીનો એક વધુ વારસદાર નહાનકડો રૂપાળો અગર મોટો કાઈ ને એ અગર.....હજી મારો વિચાર દોરો આમળ લંબાય તે પહેલાં તો “જર આ છોકરાને અમારી નોકરડી સુધી પહોંચાડો તો હાથોહાથ” કહેતાં તે નાડી સ્ત્રીએ બાળકને મારા હાથમાં પવરાવ્યો હવે મને પૂરેપૂરો વિશ્વાસ બેઠો કે શેઠજીના કુટુંબની એક પીડિત વ્યક્તિ છે. મુઠ્ઠી ભરીને રૂપીઆ આખી મોટરમાં બેસનાર આગ્રાહ ઉતાર નહિં.

ગુજરાનવાલા આવતાં રિસામા માટે લૉરી ઉભી રહી અને થડાં કલાસમાં તણુ નરા પેસે-જરો ચડ્યા. બે પોલીસ અને એક કેરી-કેરી ખાદીધારી હતો. કંઈક તોફાની ધૂની અને માથાના ફૂલ જેવો સાગનો હતો મેં નીચે ઉતરી થોડાંક કેરીઓ ખરીદી. દેશી સાહેબે

ચરમોશ ખોલી બરફવાળું પાણી પીધું. અંધેર બરફદુરે જોયને ખીરકીટનું ટીન લેવા દોડાવ્યો. મોટરવાળાઓના એકઠે આવીને શેઠાણીઓને સલામ કરી. “બહેન ઉતરોને ખાઈને જવાશે.” ફાઈવર પોતાની હિંદી વફાદારી બતાવતો ખોળ્યો “શરત પીશો બહેન? મગાવુ કે?” મિઠાઈવિળો ખોલ્યો “મરફી તાજુજ છે” નારિયેરના ખુન્ચાવાળો આવ્યો-તો પેલી ચપટી સહ દાસ્ય વેગનારી ખોલી “હાય બાબીજી છવ થાય છે કે નાળિયેરજ ચાલ્યા કરં. નાળિયેર કેમ આપ્યા અડ્યા?”

“ચાર આને.”

“આ લોકો તો બસ લુંટવાજ બેઠા છે, બોલ એક આને આપવું છે?”

“ના, બાઈ.”

“સારં બે આના લે, પછી કાંઈ.”

એક યુદ્ધો કાગળની ચક્રીઓ વેચતો હતો, પેલા માત્રિકના બાળકને તે ખુબ ગમી એટલે તેણે રમવા માટે ડોસાના હાથમાંથી બેચાર બેચી લીધી અને તેને દગ્ગારી કંઠાળી અધમ્મ પથ્થુ કરી નાખી. પેલી બાબીજીની નચુંદ કરડ...કરડ...નારિયેર ચાપી રહી હતી અને એના દકંશ અપાનથી એવો ધિક્કાર આવતો હતો કે એ નારિયેર આવનારીને નારિયેરની પોંડેજ ચાવી નહિ. પરંતુ વળી પાછો પિચ્ચર આવતો કે “- જિયારી સીતાના શુભ એકઠા પડી જશે.” મોટર ઉપડી પેથે ચક્રીવાલો ડોસો મૂક્યો આડતોજ રહ્યો “મારા પૈસા! ત્રણ ચક્રીઓ લેવાજ છે.” પથ્થુ સાંભળે કોણ! મોટર દૂર નીકળી ગઈ હતી.

પેલા આદીધારી કેદીથી આ નેઈ ચૂપ રહેવાયુ નહિં તે મોટે સાદે કહેવા લાગ્યો. “એ લોકો ગરીબોને આવીજ રીતે લટે છે.

મૂઠીવાદીઓ પોતાની સ્ત્રીઓના હોડની લાડી માટે ગરીબોના લેણીના પૈસા વાપરે છે. જેતા નથી તેઓ કેવા કામ કામ થકને ફરે છે? તેઓની આવી ચૂસણ નીતિને લખનેજ ગરીબોની બેરીઓ પચ્ચીસ વર્ષની વયે યુદ્ધી જેવી બની જાય છે અને માનદાદોની સ્ત્રીઓ ચાલીસ ચાલીસ શિયાળા વિતાવવા છતાં સફરજનની પેટે મુખ્મ રહે છે.”

ફાઈવર મોટર ધોમાવી અને સિપાઈઓને સૂચના આપતાં જણાવ્યું કે “એ શીમાને જરા કામૂમાં રાખો નહિંતર દમથાં ઉડીશ તો ભોલ્લી પકડીને પટ્ટી નાખીશ.” લાભીજી ધણા દરસાપૂર્વક કહેવા લાગ્યા “શિયાલકોટ આવવા દો બહુંધ દીક થઈ જશે. શેઠજીના કૂઆ ફોજદાર શાદીવાજ એમને સારી રીતે જોખસ કરશે પછી તે સાવિત્રીને શાદીવાસની ઓળખાણુ આપવા લાગી. વધુમાં ઉમેયું કે “આપણે જરા મોટર ઉભી રજાની એમને ત્યાં જઈ આપીશું હાં સાવિત્રી!”

પેથોં કેદી કહેવા લાગ્યો “હું મોટરને ક્યાંએ રોકવા દઈશ નહિં.” સિપાઈએ એક નેરદાર ધણો લગાવતાં તેને કહ્યું “ચુપ ગરને હવે! તું વળી કોણુ આવ્યો છે મોટર ન રોકાવનાર! ન ત્રણમાં ન તેરમાં.....”

ફાઈવરે મોટરની ગન વધારી મૂકી. મોટર પૂર ઝડપે સિયાલકોટ તરફ ધસી રહી હતી. માર્ગમાં લીમડાળી આછી આછી છાંયડીમાં બેસી ક્યાંક ક્યાંક કાળી ભેંસો નિરાંતે વાગોળતી હું નેઈ રહ્યો હતો એ ભેંસોની આંખમાં એમાં તો મેન અને શાંતિ શરેવાં હતાં, જે આ મોટરમાંના એક પથ્થુ માણસને નસીબ ન હતાં. અને વાંચેયું કંઈક વાદ આવ્યું “નાનીઓએ છત્રનને બેંસની ઉપમા આપી છે.” તે કેટલી વ્યાજબી છે? ક્રીયામાં બદબદ હોવા છતાં

નિરાંતથી વાગેળવું. કેટલું શાંતિપ્રિય જીવન! આનંદધામ દારૂગીર પહેાંચીને પણ મને આટલી શાંતિ મળશે ખરી?

પેલા અંગ્રેજ બહાદુર પોતાની ભેટ પર ઉંચા નીચા ચર્ચ રણા હતા, પેલા સરદારજીની ઠેરી પોતાનું પીણું પચરક મેં એવી રીતે ખનાવી રહી હતી જાણે શ્રીમળાએથી કેરી! સાહેબ બહાદુરનો ભેલ પોતાના માલિકનાં વખાણુ પેલી શેઠાણીઓની ચાકરડીને ખાસ હખમાં સંભળાવી રહ્યો અને તે ચાકરડી નવાઇ પામતી હોય તેમ વારંવાર જીભ કાઢી "એમ કે!" કહે જતી હતી.

સારાંશ કે મોટરની દરેક વ્યક્તિ જગતની જાનનજ રૂપી કાફરનાં ખરડાએથી છતાં અચાંત હતી. શાંત અને નિર્ભય કોઇ અગર હતુ તો પેલી ભેસો, મનમાં આજુનું કે માણસ થવા કરતાં ભેસ થવું શુ ખોટું? આડની મુંદર શિતળ જામા નીચે ભેસી નિસાંતે વાગેળવાનું તો મળે; કેટલું સુખી જીવન છે ભેસનું! લોરીમાંનાં પણ કોઈ પણ માણસ ભેંસ ન હતો, -માણસ પણ ન હતો, બલકે કોઇ જાય હતો તો કોઈ સાહેબ, કોઈ કેદી હતો તો કોઇ પોલીસ, કોઇ શેઠાણી હતી તો કોઈ વાધરણુ. હુંકમાં સૌ માણસો માણસ ન હતા માણસ સિવાયનું બીજુનું કંઈ હતા અને તેમને ઉચકીને મોટર પૂર ઝડપે જઈ રહી હતી.

એકાએક ગાયેાનું એક ધણુ રસ્તામાં વચ્ચે આવતાં લોરી ચંબી ગઈ. આ જોઇ ક્રાઇવરનો મિગ્ગળ ગયો અને તેણે નીચે ઉતરીને ગોવાળીઆને ખેચાર ખેંચી કાઢી. "હરામખદા! ગાયોને સડકની વચ્ચેજ ચલાવી રહ્યો છે? લાટ સાહેબનાં ખેટા. બિચારો ગોવાળીઆ વ્યાકૂળ અને આશ્ચર્યની નજરે ક્રાઇવરને જોઈ રહ્યો હતો ને બિચારાએ લોરી અડવતી જોઈને

ગાયોને એક બાજુ ખસેડવાની પૂરી કોશીશ કરી હતી પણ ગાયો આડીં ઉતરી એમાં એનો શેઠ વાંક? ગોવાળીઆની આંખમાં ફર્યાદ અને ન્યાયની માંગણી હતી. પણ આ નવા યુગના નવા લોકોમાં એવી વાતોને મણુધરે છે કોણ? સમાજમાં ક્રાઇવરનું રથાન ગોવાળીઆથી ઉચું છે અને દરેક ઉંચી પાયરીવાળાને નીચી પાયરીવાળા પર રથાત્મ કસવાનો તેને પળવવાનો હક છે, જ્યાં સુધી આ ઉંચ નીચનો ફગ ખાંગીને ખૂણ ન થાય ત્યાં સુધી આમજ કમઝોરો પર ધમકી અને મારપીટ ચાલુ રહેવાની છે.

પેલો ખાદીધારી કેદી રામસીંગ ક્રાઇવરને લઈ મથે "એક ગરીબને મારપીટ કરનાર તું છે કોણ? તું પણ એક ગરીબ મજૂર છે એ જુલૂ ન જા! શું થયું ક્રાઇવર થયો તો! તું કોઈ શેઠ નથી. શા ઉપર આટલો એંટી જ્યો છે તું?"

હે ક્રાઇવર! આ કેવો જંગલી દેશ છે! આ જૂમિ પર તો હવે એક મહાન પ્રલય ધાય તો સાફ! એક જગ્યર ધરતીકંપ ધાય તો સાફ! જેમાં આજુએ હિંદુસ્તાન બરબાદ થઈ ભુસાઈ જાય, મટી જાય, કોઇન ન બચે, કશુંજ ન રહે. આ દેશમાં કશું બચાવવા જેતું નથી. કોણુ કહે છે આ ગાંધીનું ભારત છે! કોણુ કહે છે આ જિન્નાહનો મુલક છે! આ હિંદુસ્તાન છે? -શું આ પાકિસ્તાન છે? મારા ધારવા પ્રમાણે તો આ જલ્લુસ્તાન છે. અહીં નર્મ ઉલ્લુઓ વસે છે. ઉલ્લુજ, આ ઉલ્લુઓને વળી, સ્વરાજ જોઈએ છે? સ્વરાજ! તેના મોંમાંથી લાળ ટપકે જતી હતી છતાં તે જોઈએ જતો હતો. સિપાઇઓએ તેને ધણો વાર્યો, એક સિપાઇએ તો તેના મોં પર હાથ મૂકી તેનો સાદ દાખી દીધો. આમ છતાં તે

દબાએલા સાદે બોલ્યેજ ગયો. "દબાવો-ઝોર વધુ દબાવો, બને તો કાર મારી નાખો. પરંતુ હું ચૂપ રહેવાનો નથી. મારો અવાજ દિંદના ખૂણે ખૂણે પહોંચીને પડધા પાડશે."

એનો દબાએલો સાદ સાંભળીને અને તથા દેશી સાહેબને હસવું આવ્યું. આમને દસતા બોધ તે વધુ છોડાયો. તે અમારા ઉપરજ વરંસી પડ્યો. "કમીનાઓ, બાયલાઓ, મારા પર હસો છોને? હસો, ખૂબ હસો, અત્યાર સગીમાં હું દસવાર સરકારનો મેદમાન બની આવ્યો છું, મારી સ્ત્રીને કાય ચયો અને તે મરી ગઈ, મારો છોકરો કેળવણીના અભાવે ખીરસા કાતર બની ગયો છે, મારી જમીન દરરાજ ચર્ક ચર્ક છે, મારું ઘર જપ્ત થઈ ગયું છે, કેમ છે ને મારા હાલ દસવા જેવા? જાણ્યો છું તમને બરાબર પારખી ગયો છું. તમે મૂડીવાંદીઓ છો, અને જનવાનવા સ્વાંગમાં નજરે પડો છો, કદી બાબુજીયદની તો કદી લીડર બનીને, કદી ચોલીસ બનીને તો કદી ધર્માત્મા બનીને પણ છો એકનાં એકનાં. હું તમને બરાબર ઝાળખું છું. મનુષ્યનું રૂપિર પીનારી નજો. હન્સાનનો શિકાર ખેલનારા નર વરંઓ..."

ચોલીસના સિપાઇએ ફરીને તેના બરડા પર થયો માર્યો, રામસંજી માડી ઉભી રાખી. સિપાઇકેટની કચેરી સામેજ હતી અને કેદી તથા સિપાઇઓને ત્યાંજ ઉતરવાનું હતું એટલે તેઓ ઉતર્યા. નોકરડી બોલી, "ગાડો છે મુઝો, ગાડો!" અંગેજ નાકનું ટેરવું ઉંચું કરી પાછપ સળગાવવા લાગ્યો. સાવિત્રી બોલી "કાય બાબીજી તમને યાદજ હશે કે આ કચેરીની ઈમારત આપણા શેઠજીએ બાંધી છે."

સિપાઇઓ કેદીને લઈ કચેરીની અંદર ગયા, મોટરની એક બાબુ થોડે દૂર એક મોટા થાંભલો હતો. જેના પર બોડમાં મોટા અક્ષરે ચિતરેલું હતું.

"આ રસ્તો કારમીર નય છે."

અને પછી માનવ એકવાડ અને કચરાપટ્ટીથી બરેલી એ મોટર કારમીર જવાને ઉપડી.

"હફ" પડ્યો.

ક્યાંથી ખરીદશો ?
તાજ ગિરકીટ, નાનખતાઈ, વેનીલા, પાનનાપલ, ડ્રામ, કેનેડા, આઉન, ફેન્સી, મકરમ, ફ્રીડી વી તહેવાર અને સરખવસરે ખરીદવાનું... એકજ સ્થળ...
તાજ એકરી (જન્નાદરોડ, ચોકબગર સુરત.

ચરમા માટે
આ
એકજ સ્થળ

હાતીમ અધર્મ

અખદુલ રહેમાન રફીટ
મુખ્ય-૩.

શું કરે ?

[અખગમ]

આવી નઃ દામ મારી વફાઓ તો શું કરે ?

ઘેરી રહી છે ઘેરી બ્રાઓ તો શું કરે ?

એ ફરતી છે ફર અદાઓ તો શું કરે ?

બાળાને મુજને લે છે મજાઓ તો શું કરે ?

ઝાલિમ તણી સહુ નઃ નફાઓ તો શું કરે ?

આવી છે આપોઆપ ધટાઓ તો શું કરે ?

તૌબાને તોડી નશે હવાઓ તો શું કરે ?

સાકીની આજ સર્પ છે કૃપાઓ તો શું કરે ?

પાઠ આવી સંત મયની મજાઓ તો શું કરે ?

લપટાં હલપમાં લેતો તપાઓ તો શું કરે ?

આહો બરે છું અશુઓ સારે છું શતદિન;

એમજ હલપની બળતરા દારે છું શતદિન;

અકલ્પ કો' વિચારો વિચારે છું શતદિન;

જીવન મરણની વાટે મુખારે છું શતદિન;

વિતે નઃ સુની સુની નિશાઓ તો શું કરે ?

આશાઓના સખી ગયા દિલખી ચડીને પૂર;

દુઃખ પર દુઃખો સહીને હલપ થઇ ગયું છે ચૂર;

સુખ એન લઇ ગયા તે પ્રથમથીજ હાપા ફૂર;

મુજથી રહે છે નિત્ય હરે ફર ફર ફર

જુઝાર્ક મુજ જીવનની મતાઓ તો શું કરે ?

બૂંધટ હટાવી મુખને છુપાવે છે વાર વાર;

દિલ પર નયનનાં બાજુ ચક્ષાવે છે વાર વાર;

નખરાં કરી દસે છે બનાવે છે વાર વાર;

એમજ મને સતાવે રિજાવે છે વાર વાર;

દે છે નઃ દહ દહને દવાઓ તો શું કરે ?

જુઠા, છે એના લાખ કરે હોને વાપદા;
વિયોગની સહં છું સદા આપદા, વ્યથા;
તપન, જલન, ધગરા ને રહે દિલમાં બળતરા;
મુજને તે સાંતવન નઃ કદી આન્યા આપના;
હસી છે રૂપ કેરી પ્રધાઓ તો શું કરે!

મારી નઝર ને એની નઝર એક ધધ નઝર;
સકચર તને બતાવું? હતી એમાં શી અસર;
નઝરો મળી ને ધધ ગયો એટલો હું બેખબર;
કે લધ ગયા તે મારું મુશ્કીને દિલ-નિગર;
મારી હવે મુલો નઃ કયાઓ તો શું કરે!

વશખાં હૃદય નકામાં તું મારે છે એમ કેમ;
નિષ્કૂર નવ પિછાંતી શકે તારો શુદ્ધ પ્રેમ;
શું આક આવશે એ તને માત્ર છે વહેમ;
વિતાવી કે વિરહની નિશાઓને જેમ તેમ;
સમજે નઃ કેર દિલની યિનાઓ તો શું કરે!

અપરાધ મારા જો નઃ છુટા તુજ કૃપાઓ જો;
મોહમય જગતને જોને જગતની મઝાઓ જો;
ચોપાસ ઘેરી રહેતી મને તે બધાઓ જો;
જંજાળમય જીવનને જીવનની વ્યથાઓ જો;
મિથ્યા તું નિરખે મારી ખતાઓ તો શું કરે!

મારું છું હૃદય આહુત હું પકડીને નિર્ત હૃદય;
પાપાણ પર નઃ પ્રાપ્ત થયો મુજને દંઈ વિજય;
આસાઓની જહાનમાં આપી પડ્યો પ્રલય;
“બિસ્મિલ” મુણાવું કાને કયા મારી દર્દમય;
રૂઈ ગયું છે મંદ દિલની ક્રિયાઓ તો શું કરે!

△ “બિસ્મિલ” ધોરાજીની.

ઉમર ખૈયામ

આંતર રાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ પામેલો ઉર્દુવેદ.

એક સામાન્ય કાદિનો કવિ.

લેખક:—(યાહર) બી. એ.

ઉમર ખૈયામ વિશે ઘણું ઘણું લખાઈ ચુક્યું છે. વિદ્વાનો, લેખકો, શિક્ષકો, ઇતિહાસકારો અને બાંધાંતરકારોએ તેના જીવન, કવન, બાંધા અને શૈલી ઉપર ચોતરફથી પ્રકાશ નાખવા પોતાનો બનતો પ્રયત્ન કર્યો છે. એમાંએ ખાસ કરીને પશ્ચિમના લેખકોએ તેના પ્રત્યે એટલું ધન્ય ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે કે તેની ખ્યાતિ સમગ્ર જગતમાં ફેલાવવામાં કરીએ કેવાં રાખી નથી. મને નવાઇ લાગે છે કે પશ્ચિમના વિદ્વાન ગણાતા સાહિત્ય શોધકો, ખુદ ઇરાનમાં સાધારણ કાદિના ગણાતા એક કવિને આટલી 'દદ' સુધી અમત્વતા કેમ આપે છે? અને આ ખ્યાતિને એટલે ઉંચે ડુંગર બેસાડી દીધી છે કે ઉમર ખૈયામને ઇરાનના પ્રથમ પંક્તિના કવિ તરીકે માનવામાં આવે છે. આ એક ગંભીર જૂલ છે. ઇરાનના પ્રથમ કાદિના કવિઓ નવા કે હાદિઝ, રૂમી, ફિરદોસી, શાંદી કે અનુચરીની દરેકમાં ઉમર ખૈયામનું સ્થાન ક્યાંય નથી. એ સત્યને ધ્યાન તો આને પણ વળગી રહ્યું છે. એને માટે કાણો ધણું છે. કોઈ પણ કદી શક્યો કે ફક્ત રબાઈના શ્રેણમાં થોડી રબાઈયાત લખીને રૂમી કે ફિરદોસીના અપૂર અને કલાતીક બંધાર સમક્ષ મૂકવામાં આવે તો એ તુલનાજ અનુગતી ભાગ્ય વગર રહે નહિ. એ કવિઓએ તો કદાચ સાહિત્યના દરેક દરેક અંગને નીચેની કાઢ્યું છે. શરાબ અને સુંદરીના નશામાં ને બેબાનજ રહ્યો છે તેની થોડીક રબાઈયાતો ફિરદોસીના 'પાંત્રીસ વર્ષની' મેદનતના શાહનામા આગળ, રૂમીની ફક્ત 'મસ્નવી' આગળ કે ઉપરોક્ત દરેકને સાંભળીને કોઈ પણ પ્રથમ પંક્તિના શાહરૂની કૃતિઓ આગળ સાહિત્યની દ્રષ્ટિએ કંઈજ વિસાતમાં નથી.

ખૈયામને કવિ તરીકેની ખ્યાતિ અપાવનાર એની રબાઈયાત છે અને એ સુંદર છે એની મને ના નથી. હું અહિં આ રબાઈયાત વિશે થોડુંક લખવાનું ઉચિત ધારું છું. જુદી જુદી હસ્તલિખિત પ્રતોમાં એ જુદી જુદી સંખ્યામાં જોવામાં આવી છે. 'જુનાનાં જુની' પ્રતમાં ૧૫૮ રબાઈઓ છે. લંડનની ઈડિયા એવીસની એ પ્રતોમાં અનુક્રમે ૩૬૨ અને ૫૧૨ રબાઈયાત છે. એમાંથી ઉમર ખૈયામની કેટલી છે એ કહેવું મુશ્કેલ છે કારણ કે કેટલાક સમકાલીન કવિઓની રબાઈઓ એમાં ઘુસી જવા પામી છે. પરિણામે તે ઉમર ખૈયામના નામે બંધાર આવી છે કે. રજાઝાદા 'શકક' એક જગ્યાએ લખતાં જણાવે છે કે 'ખૈયામના' નામ પર લગભગ ૧૨૦૦ રબાઈયાત બંધાર આવી છે. એમાંથી લગભગ ૨૫૦ થી ૩૦૦ જેટલી રબાઈઓ ઉમર ખૈયામની પોતાની હશે. જો કે હજી એ બાબત શંકાને સ્થાન છે. આપણે દાસ તો એટલાં થીજ સંતોષ લેવો રહ્યો કેમકે સાહિત્યનું તેનું આ એકજ પુસ્તક છે. આ રબાઈયાતો દારા તેજ સાદી અને સરળ બાધામાં સચોટ રીતે અસર કરી જાય એવી બાવના મૂકી છે ને વાંચક પર છાપ મૂકી જાય છે: જિહ્વી, આનદ, શરાબ, સુંદરી અને મસ્તિના સરને તે આલાપે છે અને તે સૂરમાં તાજગી અને મીઠાશ છે.

તેની આધુનિક પ્રથમ પંક્તિ તરીકેના કવિની ખ્યાતિ પશ્ચિમના તેના અનુવાદકો અને વિવેચકોએ અપાવી છે. તેના અસખ્ય બાંધાંતરોમાં શીઝલરડનું બાંધાંતરજ તેની રબાઈયાનને અમરત્વ બોલે છે. આ બાંધાંતરને લખેજ તેની ખ્યાતિ-કુખ્યાના ખુલ્લેખુલામાં પ્રસરી ગઈ છે. ખૈયામની મસ્નવી એણે એવી રીતે બનતા સંમક્ષ મૂકી છે અને તેના મૂળ તત્વને એ રીતે

પ્રતિબંધમાં, ગોદાવરી કે જે બાંધાંતર પછી અગ્રેજ સાહિત્યમાં એક ઉત્કૃષ્ટ રચના ધરાવે છે. આગળથી લગભગ ૮૭ વર્ષ પર ત્યારે દિગ્ગજરજીવ પ્રથમ પ્રકાશન-અંગિકાઓ બહાર પડ્યું ત્યારે તે સંલગ્નતાથી લોકોએ તેને અપનાવ્યું નહિ; ત્યાર બાદ ધીમે ધીમે લોકો પશ્ચિમની ભાવનાઓ શીલી થઈ ગયા. એક બાદ એક એમ તેના કેટલાકે પ્રકાશનો બહાર પડ્યાં. અને આજ-સુધી-પણ તેના બાંધાંતરનો રસ સુકાયો નથી. વળી એની આ પૂર્વની રંગીન ભાવનાએ- કેટલાક ચિત્રકારોનું મન આકર્ષ્યું, અને વિદેશના ડ્યુક્સ જેવા ચિત્રકારોએ એ રચનાઓને જીવન બદલ્યું. દરનીશ નામના ધરાવના એક દાસના ચિત્રકારે તેા પુરોપમાં પણ લોકોએ એ રચનામાં ચિતરીને આંજી નાખ્યા. તેના કેટલાક ચિત્રો તેા લંડનમાં પ્રદર્શનમાં મૂકાયાં. આમ ચિત્ર દ્રષ્ટિએ પણ ઉત્તર ખંડમાં તેની ખ્યાતિ પર ઓપ મહાત્મા આપ્યો. પુરોપની અને હિંદુસ્તાનની લગભગ બધી ભાષામાં તેની રચનામાં બાંધાંતર થયું છે. આમ તેને આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિએ પ્રથમ પંક્તિના કવિઓની કાઠિમાં એક અગ્રગણ્ય રચના અપાતી દીધું છે, જે રચના સાહિત્યની દ્રષ્ટિએ તેને કદી પણ મળી શકે નહિ. બાદી ધરાવનાં તેા મહાત્મા જીવન દરમિયાને લીધે અંકાય છે.

“આદિ” હું તેના જીવન ઉપર પ્રકાશ નાખવા માંગેતા નથી કારણ કે આ લખાણ સર્વોત્ક્રમ દ્રષ્ટિએ લખ્યું છે એટલે તે સર્વોત્ક્રમ રહે તેા કીક છે. તેની રચનામાં બાંધાંતરેા ચલા બાદ વિદેશી લેખકોએ તેના જીવન પર પ્રકાશ નાખવાના પ્રયત્નો કર્યા છે, અને કાલ પુરાણી કિતાબ એવી નથી કે જેમાંથી આપણને ખંધામની પૂરેપૂરી જીવન-કથા મળી શકે; એટલે એ લેખકોએ ફક્ત તેની રચનામાંથી નવા નોખા અર્થ કરી તેમાંથી તેના જીવન પર અવાનવા પ્રસંગો રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જુદાજુદા લેખકોએ જુદીજુદી દ્રષ્ટિએ ખંધામને સુંચવા પ્રયત્ન કર્યો છે. સૌથી જુનામાં જુનું કારણીનું પુસ્તક કે જેમાંથી આપણને ઉત્તર ખંધામ ઉપર રજૂ પાત્ર જાણવા મળે છે તે “મદાર મહાત્મા” છે. આ પુસ્તક ક્યારે લખાયું તેની ચોક્કસ તારીખ મળતી નથી કારણે ખીન સમકાલીન લેખકોની નોંધ પરથી એટલું કદી સકાય કે આ પુસ્તક સ.ન. ૧૧૬૧-૬૨માં લખાયું હેનું લેખકે. આ પુસ્તકના લેખક નિઝામી અરઝી સમરકંદી છે. તેમણે એ પુસ્તકમાં સમકાલીન તેમજ પ્રાચીન રાજાઓ, તકીઓ ખગેળ શાસ્ત્રી અને પ્રધાનો ઉપર જુદાજુદા વિભાગ પાડી નોંધો લખેલી છે અને એ લખાણ પરથી ઘણાં મોટા માસુસોના જીવન ઉપર પ્રકાશ પડે છે. એમાં કવિઓના વિભાગમાં ઉત્તર ખંધામ વિશે કયાંય નોંધ નથી પણ ખગેળ શાસ્ત્રીઓના વિભાગમાં ઉત્તર ખંધામનાં બે એક પ્રસંગો આલેખ્યા છે. તેમાં તેની કવિતા શક્તિ વિશે કયાંય સતોપકારક નોંધ નથી. પ્રસ્તુત નોંધમાં ઉત્તર ખંધામને એક મદાન ખગેળ અને ગણીનશાસ્ત્રી તરીકે ઓળખાડ્યો છે. કદાચ તે સમયે તેની ખ્યાતિ એના અધ્યાપક પરજ અવલંબેલી દરે હું પણ આજ પત્ર પર વધુ વર્ગન આપવા માંચુ છું કે ઉત્તર ખંધામને મદાન ખગેળ શાસ્ત્રી અને ગણીન શાસ્ત્રી તરીકે જ ઓળખવામાં આવે અને દર્શનના મદાન કવિ તરીકે નહિ. બે તેને કવિ ગણવામાં આવે તેા તેને એક સંધારણ કાઠિનોજ કવિ ગણી સકાય.

હવે તેને હું ખગેળ વિધાનો મદાન અભ્યાસી કેમ ગણું છું તે વિશે અતિદાસિક પુરાવા સાથે મારી દલીલ રજૂ કરું છું. ઉપર દર્શાવેલા “મદાર મહાત્મા”ના પુસ્તક પર આધાર

રાખી શરૂ કરીએ તો જણાશે કે પ્રથમ આ પુસ્તક પર આધાર રાખવાને પણ ચોક્કસ કારણો છે. પ્રથમ તો એ કે આ પુસ્તકનો લેખક અરબી. સમરકન્દી ઉમર ખૈયામનો સમકાલિન હતો. એના દાખલા ઐતિહાસિક તારીખ જોતાં પણ મળે છે અને ખુદ લેખકે પણ પુસ્તકમાં પોતે ઉમર ખૈયામની મુલાકાત લીધી હતી એ ખાખત ઉલ્લેખ કરેલો છે. એટલે આ પુસ્તકની હકીકતો સાચા માનવાને કારણ મળે છે, બીજું આ પુસ્તકની અગત્યતા અને તે પણ ઇતિહાસ તેમજ સાહિત્યની દ્રષ્ટિએ અગત્યતા ઉપર લખનાં ઉદ્દેશના જણાના વિવેચક અન્દલીખ શાદાની સાથે છે. —

આ પુસ્તકની એક મોટી અગત્યતા ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ છે. ત્રીજા વિભાગની અંદર ઉમર ખૈયામ વિશે જે કંઈ જણાવવામાં આવ્યું છે એનું મહત્વ તો કદરવાનીને કામિયા છે. કારણ કે એક તો “ચદાર મકાલા” પ્રથમ પુસ્તક છે જેમાં ઉમર ખૈયામનો ઉલ્લેખ છે. બીજું લેખકે પોતે ઉમર ખૈયામનો સમકાલિન હતો અને તેમની જોડે મુલાકાત પણ થઈ હતી.

“દૌઝનસાદ” નામના એક ફારસી લેખકે પોતાના પુસ્તક “તજકરુ”માં ઉમર ખૈયામનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. આ પુસ્તક ઐતિહાસિક અને લગભગ ૧૫૦ ફારસી કવિઓના જીવનચરિત્ર ઉલ્લેખ છે, છતાં એમાં ઉમર ખૈયામ વિશે કંઈ નથી. એનું કારણ એ હોય કે કદાચ ઉમર ખૈયામને તે કવિ તરીકે ન ગણ્યો હોવાના કારણે પોતાના પુસ્તકમાં દર્શાવવાથી અછિપ્ત રાખ્યો હોય.

ઉમર ખૈયામ ખગોળ શાસ્ત્રનો મહાન અભ્યાસી હતો એ. “ચદાર મકાલા”ના પુસ્તક પરથી તે અખતિ થાય છે, તકશ્શુ અને ફિસ્ત્રીનો પણ તેણે અભ્યાસ કર્યો હતો. ગણિત શાસ્ત્રમાં પણ તે પારંગત હતો, અને ગણિતને આધારે તે ખગોળ જોતો, તે મોટા ગણિત શાસ્ત્રી હતો તેનો એક દાખલો આપણી પાસે મૌજૂદ છે. તે વખતના સુલ્તાન મલિક શાહે ખૈયામ તેમજ બીજા જણોના ખગોળશાસ્ત્રીઓને બેસાવી તે વખતનું કેસેન્ડર સુધરવ્યું હતું. સુધરવ્યું કેસેન્ડર ધણજ ઉત્તમ નિવડ્યું અને તે જલ્દી કેસેન્ડરના નામે ખરદાર છે. ખગોળ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી કેટલીક વાર ઉપયોગી બનિય વાણી કરેલો. આ સુચનનો નિર્દેશ કરતા બે દાખલા આપણને ‘ચદાર મકાલા’માંથી મળી આવે છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

સન. ૫૦૦ હિજરીમાં એકવાર સિયાજાની રતુમાં બાદશાહને શિકારે જવાનું મન થયું. શીજન સારી ન હોવાથી બાદશાહે ઉમર ખૈયામને અનુકૂળ સમય માટે પુછ્યું. એ દિવસ અભ્યાસ કરી તેણે બાદશાહને શિકારે નિકળવા માટે સલાહ આપી પે તે પણ બાદશાહની સાથે ચાલી. નિકળ્યા પોતેક દૂર ગયા ત્યાં તો વાદળ ચડી આજાં. બરફ ને હુમસની શરૂઆત થઈ. બાદશાહે પાછા ફરવાની હુજા દર્શાવી પણ ઉમર ખૈયામે કહ્યું, “ધીરજ રાખો. હમણાંજ વાદળ સાફ થઈ જશે અને પછી પાંચ દિવસ સુધી વરસાદનું એક દીપ્તું પણ પડશે નહિ, અને અને થયું પણ તેમજ, ત્યાર બાદ રહેજે વાદળો પણ દેખાયાં નહિ.

આ દાખલા ઉપરથી આપણને જણાય છે કે તે એ અભ્યાસમાં કેટલો પારંગત હતો. પુસ્તકમાં એક બીજો પ્રસંગ એવો છે કે લેખક જ્યારે ઉમર ખૈયામને મળે છે ત્યારે વાતચીત દરમિયાન ઉમર ખૈયામે જણાવ્યું હતું, “મારી કચ એવી જગ્યાએ હતી જ્યાં મારી પર પુલ્ક વહિ થશે” આ વાતનો ઉલ્લેખ કરતાં આમણ લેખકે જણાવે છે કે જ્યારે તે કેટલાક વર્ષો

પછી નિશાપુરમાં ગય છે તે સમયે ઉમર ખૈયામ તો મૃત્યુ પામ્યો હતો એક માણસને સાથે લઈ લેખક કચ્છસ્તાનમાં તેની કચ્છ પર ગય છે અને જુઓ છે તો માત્રમાં પડે છે કે તેની કચ્છ એક બગીચા પાસે છે અને તે ઉપર બાગમાં વૃક્ષોના એટલા બધા ફૂલો ખરેખાં છે કે તેની કચ્છર દંકાઇ ગઇ છે. આ જોઈ તેને ઉમર ખૈયામની વર્ણો પહેલાંની મુઠાકાત અને તેના શબ્દો યાદ આવે છે તે રડી પડે છે. આ બે પ્રસંગો 'અહાર મકાલા'માંથી આવેલું મળી આવે છે. જાણુવા મળે છે કે તેણે કુલ દશ પુસ્તકો લખ્યાં હતાં. તેમાં સાદિત્ય ઉપર તો આ એક રૂબાઈવાનું પુસ્તક છે. બાકીના બીજાં પુસ્તકો કે જેમાંના સાત પુસ્તકો તો અસ્તિત્વ ધરાવતાં નથી તે બધા ગણીત, જેમેટ્રી, કુદરતી સાયન્સ અને ઐદિદા પર લખેલાં હતાં. આના અધરા વિષયોને પુસ્તકોમાં આવેખનાર મહાન ગણીતશાસ્ત્રી અને ખગોળ શાસ્ત્રીના હોઈ શકે. કોઇ પણ કવિને આના સુકા વિષયો પરત્વે આટલો અભ્યાસ અને રસ હોવા એ માનવા જેવું નથી. બાકી રહ્યું એક રૂબાઈવાનું પુસ્તક જેમાંની કેટલીક ઉમર ખૈયામની હોવા વિશે શંકા છે તે ઉપરથી તેને એક મહાન કવિ અને પ્રથમ પદ્ધિતમાં મૂકી શકાય નહિ.

દિવસનો મોટો ભાગ તે પોતાના ખગોળ અને ગણિતના અભ્યાસમાં જ કાઢતો. આવા સુકા વિષયમાં કંટાળો આવે એ સ્વાભાવિક છે. એટલે તે પણ જ્યારે જ્યારે કંટાળાને પોતાના અભ્યાસમાંથી બહાર નિકળતો; ત્યારે મિત્રો જોડે બેસતો. મનને બેદલાવવા અને આનંદ આપવા ખાતર આવી સારા અને સુંદરીની રૂબાઈઓ રચતો અને કહી. સંભળાવતો તેના મિત્રો પણ એવીજ રીતે કાંઈ ગજબ કે રૂબાઈ છેડતા. આમ કંટાળેનું માનસ સંદેહ આગમ લેતું અને આનંદ કરતું. સમયના વલનની સાથે રૂબાઈઓ વધતી ગઇ અને છેવટે એની અને મિત્રમંડળની પંજુ રૂબાઈઓ એના નામ પર ચઢી બહાર આવી. એમાં થાકેલા કે કંટાળેલા મનની તાજગી અર્થે મીઠી મીઠી લાગણીઓ છે. બાકી હોડે ઉતરી જેમણે તો એમાં કવિતાના સાયન્સની દ્રષ્ટિ ઉચ્ચતમ ટેકનીક નહિજ માલુમ પડે. એ રૂબાઈઓનું વલન એક ધાકેજ ચાલ્યું ગય છે. બાકી બીજા કવિઓમાં તો આધુનિકી પદ્યતા સાથે વિચારોની પંજુ પદ્યતા હોય છે, તે એમાં મળી.

મને તેમ એ રૂબાઈઓએ તેને અમર બનાવ્યો છે. જગનનો બીજો આટલો નાનો કવિ આટલી મોટી ખ્યાલિ પામ્યોજ નથી. એનું કારણ તો એ ખ્યાલિ આપનારાજ ગણે.

છઃ ઘી છઃ માખણુ છઃ વધ છઃ દહીં છઃ

ચોકણુ અને તાણુ : જરાયે લેખસેજ વિનાનું
અરેખ ખરીદવા માટે ફક્ત એકજ દ્રાયલ હયો. જઈ

● સ્વચ્છતા

● માલિકાને સંપૂર્ણ સતોષ

● જાતિય દખરેખ.

ધી નશાનલ ડેઈરી કું. ચોકખજારુ
સૂરત.

આજે તો જીવનમાં જન્મ લેતી અને માંડીને આપાય છે. હું જીવનની મર્યાદાઓમાં માનતો નહિ. સરયુ કહેતી જીવનને કોટલું મર્યાદિત બનતો એટલું વધુ ચુંદર અને સરસ. હું હસી કહ્યો કે પ્રયુની સૃષ્ટિને મર્યાદા નથી. એની લીલા અપરંપાર છે. એણે સર્જેલું જુદું જુદું આકાશ અનંત છે; એણે ઉભી કરેલી ગીરિમાળા અને સમુદ્રો અનંત છે તો પછી જીવન મર્યાદિત શી રીતે હોઈ શકે? સરયુ જવાબમાં કહેતી “જીવનની મર્યાદાઓ સમજવા માટે તમારે બીજો જન્મ લીધો પછી એમ મળે લાગે છે. તમારી અને મહારી જીવનદેરી મર્યાદિત-તમારો અને મહારો ગ્રેમ મર્યાદિત-મહારો અને તમારો હૃદયના ધમકારો મર્યાદિત. મર્યાદિત જીવન એટલે તમે અને હું. તમારામાં અને મહારામાં જે તફાવત છે તેજ જીવનની મર્યાદા. સી અને પુરુષ એટલે જીવનની ઉછી મર્યાદા.”

સરયુ, જીવનને બધું બારીકાઈથી જોતી. હું જીવનનો સાર જોવા મથતો ત્યારે એ જીવનને મીઠું ઝરણું બનાવવા પ્રયત્ન કરતી. એક સાંજના મેં એને મહારી સાથે ફરવા આવવા કહ્યું. એ તૈયાર થઈ અને અમે નીકળ્યા.

એક હાડપીંજર જેવું જૂખ અને ઘાંટી દરખાઈ ગએલું શરીર, બીજા એવાજ એક આંધ શરીરને દેરીને જઈ રહ્યું હતું. મેં સરયુને પૂછ્યું “આ બે અત્રમા વચ્ચેની લાકડી જીવનની મર્યાદા બંતાવતી હોય એમ તમે નથી લાગતું?” એણે પોતાની સાડાંની કોર બતાવતી કહ્યું “મહારો જીવનમાં પડતી બધેકે રમીન છાપો વચ્ચે આ કોર મર્યાદા બાધે છે. જગનની વિધાની આંખો અને મહારો દેહ વચ્ચે આ કોર રક્ષાની દડ બાધે છે. તમારા ગ્રેમ અને મહારી ઉર્મિ વચ્ચે આ કોર માર્ગ બાધે છે. એની જ રીતે જગતની દયા અને માનવતાની

કંઠાદીઅત વચ્ચે પેલી લાકડી પ્રમ બાધે છે. અધિકાર અને પ્રકાર-ઉત્તર વચ્ચેની નાનુક મર્યાદા. એટલે પેલી લાકડી! મર્યાદાઓ! સરયુ મર્યાદાઓ! સરયુ એકદમ બધું જ બોલી ગઈ. “સરયુ, એ બધું અદં હોય તો એ તારા અને મહારો ગ્રેમને મર્યાદા હોય એમ માનવાને હું તૈયાર નથી.” હું બોલ્યો “તમારો પુરુષ તમે બોલી શકો છો. મહારો તરફથી તમને એવું માની લેવાનો અધિકાર નથી.” સરયુએ મળે મેનપરણી આપતો કહ્યું. મેં પૂછ્યું, “એમ કેમ-વાર?” એણે જવાબ આપ્યો “લોકો કહે છે ચક્રાર ચંદ્રની પાછળ, પાગલ છે. પણ અત્યાર લગી કામએ એમ કહ્યું છે કે ચંદ્ર ચક્રાર ઉપર પણ ફિદા ફિદા થઈ જાય છે. તમે ચક્રાર હોવ તો બધે રહે. મહારો ચંદ્ર નથી બનવું.” મળે જરા બોલું લાગ્યું, મેં કહ્યું “સરયુ, આપણે હવે આપણો પંથ એક-લાંબ કાપવો. રહીએ. મળે લાગતું હતું કે તારા વગર જીવનનો લાંબો પંથ કાપવું મુશ્કેલ થઈ પડશે. હવે એમ લાગે છે તારી સાથે જીવનપંથ કાપવામાં મળે ઘણી અગત્યનાઓ વેંચી પડશે. આગથી તું અને હું એકસાં એકસાં મનિષ્ય પર પડી જઈએ તો કેમ?” સરયુ બોલી “હવે તમને જીવનની મર્યાદાઓનું બાન થતું હોય એમ હું નોંધી શકું છું. મહારી એક નોનું રેટલે આપણા બંનેના જીવનની મર્યાદા મળે એકત્રા મનિષ્ય ઉપર જવામાં બીધ નથી. ફિદર માત્ર એટલી જ છે કે તમે વળી પાછી કોઈ અમર્યાદિત જીવનમાં જાવો સાથે, વતે વતી જશો નહિ.” અમે વિષ્ણુ પડ્યા.

બીજો દિવસે સરયુ મહારે ત્યાં આવી. મહારે માટે એક ફૂલ પણ સાથે લેતી આવી. ટેવલ ઉપર ફૂલ મૂકતા સરયુ બોલી “આ ફૂલને સાંજ સુધી ટેવલ ઉપર રાખી મૂકો એટલે તમે જીવનની મર્યાદાઓ સમજશો.”

કારનાં ----- માય ----- ૧૯૪૪
 મહેં તરનજ એ ફૂલના અત્તરની શીશી ખોલી અત્તર નથી. મ્હારી એક વાત કંદાય તમને
 અને સરયુની સાડી ઉપર થોડુંક અત્તર છાંટ્યું કામ આપશે. જીવનમાં કોને કેટલું અને
 અને કેલું "જીવનની અનંતતાનો ખ્યાલ હવે ક્યારે આપ્યું એટલું જ શીખી લેજો.
 તમને આવશે." "ના, સુમનભાઈ એમ નથી, મ્હારી એક "ના" યા "હા"નું મધ્ય આંકવામાં
 જીવનની જ્યારે અમુક હદમાંથી કરવામાં આવી હતાવળ કરશે નહિ.
 ત્યારે તમારું આ અત્તર બન્યું. નયું ફૂલ મ્હારા જીવનની ગર્વોદા એટલે સરયુ.

“કોઈની”

ભય છે જો! જો! જવાની કોઈની,
 નવ રહેશે એ નિશાની કોઈની.
 હું પધિક છું, મ્હારા જીવન પંથમાં,
 છે નિરંતર મેરમાની કોઈની.
 વાત વાતોમાં કોઈ ભૂરી મધું,
 દિલ લગી દિલ-સાદમાની કોઈની.
 છળકપટના દાવ નિત ખેલાય જ્યાં,
 શું કરું હું વાત માની કોઈની!
 આંખ ઝળકી ઝળકીને મિંચાઈ મઈ,
 ના અંસર કો, ચે દવાની કોઈની.
 તડપી તડપી વિરહ માંહે કોઈના,
 રાત પૂરી ચે જવાની કોઈની.
 બેઠ ખુલ્લો ચે જશે જોજો દલી,
 નવ રહેશે વાત જાની કોઈની.
 દિલ ન જા લવલેણ હું કુન્દા, પડે!
 ત્હારી કે એ નવ થવાની કોઈની.
 અશ્રુના એક એક બિન્દુમાં ખચિત,
 છે છુપી એક દિલ-કદાની કોઈની.
 જોઈ હું હું ચાલ્યાગીઓ હવે-
 ક્યાં સુધી છે ચાલવાની કોઈની!
 મિંદગીની શું કહું 'અસંરાઈ' હું?
 કુખ બરી છે મિંદગાની કોઈની.

‘અસંરાઈ’ (વહાણ)

આગકાશ હું મોંઢિમમાં હું. સમસ્તિટ
ગોંઢિમ નદિ, 'વાવર'નું માંઢિમ પણ નદિ,
માત્ર નવું માંઢિમ, એકમું માંઢિમ. હું ન્યાં
વસુ હું તે માંઢિમ. આ રચણ અને ધણુ ગમે
છે કેમકે આ રચણના વસવાટે કરી મારી
ઉદાસીમાં અનેક ધણી રહી ચવા પામી છે.
મારા મહાનની સામેજ નારિયેળના ઘુણેનું ઝુંડ
છે, નારિયેળાઓ દવામાં એ લાં ખાય છે, મગરનો
તોફાની પચન નારિયેળના પડો સાથે અટપેલીયો
કરતો દાય તાળી દેતો આગમ વધે છે, આગમ
બરો બરો વાદળાથી આગ્રાદિત હોય છે, કદી
દાય ઘેરો વસાહ પણ પડી ગય છે પણ
તે કોઇ મહાનના દાનની પેરે પેરે ન. વિશેષત
હું બાલકન ગાંઠ હોઈ છું. એક રખડુ અને
બટકેલની પેઠે આપથી તેમ આંટા મારતો રોઈ
છું મોઢો અને નોંધને એમ વિચારતા દશે કે
આ માણસ માંઢિમ શા માટે ઉભો રહે છે?
એ કોઈ ચક્રમ લાગે છે? અને હું લેકોને
નોંધને આમ વિચારે છું કે "હું તમારી દરેક
વાનને ખુબ સમજુ છું" મને સાવ બોધો ન.
સમજતા તમારી કુન્યા મેં નોંધ લીધી છે" કિંતુ
મેં તેમને મારા અંતરના એ ઉમળકા બતાવવા
કદીયે ઠેસિસ કરી નથી.

હું ન્યાં રહું છું તેની સામે એક એકટર
વસે છે. એ એકટરના એક રૂમમાં એક રૂપાળી
છોકરીને ધણીવાર આંટા મારતી હું, નેંડે હું
આંમળવા મુળામ એ દિશાદેનું કામ કરતી
હતી. તેને આ નટ મહાશયે પસંદ કરી ધરતી
માર દિશામાં બંદીવાન કીધી છે. મુંબઈમાં
વધુ પ્રમાણમાં મોઢો સીનેમા મડીઓ સાથે
લગ્નથી બેઠાય છે. અને આરે એ આગમ
પક્ષી બધને બધાય છે ત્યારે તેને ધરમાં પુરી
રાખે છે. પડા પરનો કૃત્રિમ વર. કૃત્રિમ પ્રેમ.

જીવનમાં પણ કૃત્રિમતા ધસડી આવે છે. પટ્ટીની
ઓતી રવાનગ્યતા દણાય છે. તે કોઇ અન્ય
પુરુષ સામે નજર ઉઠાવીને નોંધ મુઠાં ચકતી
નથી. આર્થીત લગ્ન, યતાં જીવનમ પસારા
નય છે, અને પૂર્વ જીવનની માત્ર રમત રહી
ગય છે. આનું પરિણામ એજ આવે છે કે
તેમના જીવનમાં નિરાશા, વિવચતા, એસિયા-
ળાપણું. એક પ્રકારનો બપ, જે નિલ તેમની
આસપાસ આંટા મારતો હોય છે, આવી વસે
છે. પર પુરુષ સાથે વાતો કરતાં. પકાણ કે
ખસાસ ઉવટ એજ કે જે જીવનથી કંટાળીને
તેણે આ જીવન રવીકાલું હતું-તેજ તેને મળે
છે. "આખર મોત્તીના મોત્તી" જેનું. પરિણામ
જીવનના યોગાજ તર્ક પછી એમને આવી ચડ
ગય છે કે, આ જીવનમાં પણ એટલીજ કડકતા
છે. એટલીજ ઘેર છે, એટલીજ કડકસ છે,
એટલીજ-ઉદાસી છે, જેની પ્રથમના જીવનમાં
હતી. કદી કદી એ એકટરની પલિ મારા
પ્રાંન જુએ છે તો એની આંખોમાં પાતવાર
ઉદાસી, એના વદન પર ઘુણો બપ, અને એના
જીવનમાં નિસાસા અને દતાશા સિવાય અન્ય
કશુંજ અને દેખાતું નથી. પવન ભેરથી પૂંકાય
છે, નારિયેળના ઘણી, આનંદથી નાચે છે, કકરવ
કરે છે; એક પેડે હળવું ગીત સળગાય છે,
બરીઆના પકા કપે છે, નેત્રો ચમકે છે પણ
આ બધું પળભર માટેજ; પછી તો હતો
તેનોજ અધકાર બધે પચારાઈ ગય છે. અધ-
કાર બસ અધકાર.

હું ન્યાં વસુ છું તે મહાનની નીચે કચરા-
પટ્ટીના ટમ ખડકોતો રહે છે. રહેવાય છે કે
મુંબઈ ઘણુંજ સંવચ રચણ છે. પણ તમે કદી
માંઢિમ આવોતો તો ખબર પડે કે માંઢિમ
લાહોરથી-મંદઈ અને અસ્વચ્છનામાં-હવે તેમ
નથી. આગમ ધરની રાખી બાજુએ ઘેબીયાટ

છે ત્યાં આખો દિવસ કપડાં ધોવાતાં રહે છે. જુઓ પેલી દોરડી પર નાનગતના કપડાં ઘટકનાં દેખાય છે. જુઓ પેલું ફ્રાક કાઢી જવાન છોડીનું લાગે છે અને પેલું લાંબું ફ્રાક કાઢી વફાનું હશે। રંગમેરંગી સાડીઓ, ધોતીયાં, પાટકુનો, ચાદરો ત્યાં ત્યાં લટકેલી દેખાય છે. સમિપમાં એક નારિયળનું વૃક્ષ પોરું છે. જરાક નેહને ચાલને ક્યાંક દોકર ન ખાના. થોડાક દિવસ પર પવન પાણીનું બારે નોકાન થયું હતું તેમાં એ વૃક્ષ ઉખડી. પડ્યું હતું. પેલું એક ન્હાનકડું મંદિર જુઓ. મંદિર જેવું તો એ લગતું નથી. કેવળ એક દીનની છત છે. જેના નીચે એક મૂર્તિ ગોઠવી દેવામાં આવી છે. મુદિમના દિંદુઓને એ મંદિરની ખાસ આલસપક્તા જણાય હશે એટલે બિચારાઓએ એક દીનની છત તરે મૂર્તિ ગોઠવી દીધી છે. સ્ત્રીઓ પરાડીએ ઉડીને અહીં આવે છે અને એ પાયરનું પૂજન કરે છે. પેલું નારિયળનું ઝાંડ એ પાયર પર કહોને કે એ ભગવાન પર। એ પાંચું ત્યારે, અને હજી પોરું છે ત્હાય એ દેવતા ઉપર ફેલાય દિવસથી પોરું છે. ઝાંડ જંગી છે, દેવતા બિચારો કચું કરી સંકતો નથી. બિચારો નારિયળની નીચે દયામ રહો છે છતાં કચું એનાથી થતું નથી. પીસમી સંદીના ભગવાન પણ નિષ્પ્રાણ છે, જડ છે, અચેન છે. એ તો ફીક છે કે આ લડાઈ કર નિયાન દિંદુ મુસ્લિમોને ખાવા પીવા માટે કંઈને કંઈ મળી નાંખે છે. નહિંતર આ કચું ન કન વાનું સામર્થ્ય રાખનારે ધણું ધણું કરી બતાવું હોત. આ બનાવ પર એક ભારે દુઃખઃ શરી નીકળ્યું હોત દિંદુઓ એમન દહેને કે યુગ લંબાનેએ જાણી નેહને એ ઝાંડને અગારા ભગવાન પર પાડ્યું છે. અમારા પરમાત્માનું આ અપમાન ? પણ આને એ સવાલોને કાણ પૂછે ? પેટ ભરેલું હોય ત્યારે કંઈક ચાદ આવતો નથી. બિચારો ધમો....

આ છે મિસ્ટર ચેટરજી ! એમનાથી હાય મિત્રાઓ. તેઓ બગાળના એક ગામડાથી અહીં આયા છે ધંધાની શોધમાં... ધંધાની શોધ એ કંઈ નવી વાત નથી, અંગ્રેજોને હમને માર્ગે મેડીને. અહીં આવે છે, તો એક બગાળી જુવાન. મુંબઈમાં પોતાનું ભાગ્ય. કસવા આવે તો એમાં જોડું શું છે ? ચેટરજી રજો રવામ છે, અને તેઓ જ્યારે બેથેક સ્ટર પરિધાન કરી મિગરેટ સજાવાની ગોડામાંથી ધૂમાડાના ગોડા ઉડાવે. છે ત્યારે દુખડુ રેલ્વેના એન્જન જેવા લાગે છે. સાધારણ બંગાળીઓ જેવાજ દુન્યા પાતળા છે જાણે કે હાંપના રોગી. પીળા પચ માસ નિસ્તેજ વદન, લાંબા બાહુ અને રસકસ વગરના પોતળા અને તેજપણ સુકાઈ ગએલા પગ, આંખો મોટી મોટી કાળી કિંતુ તેમ વિહીન, ઉંઝાણમાં ઉતરી ગએલી કાઈ વસ્તુની શોધમાં હોય એવી, આપનાર યુગની આશા પર જીવંતા, તે યુગ કે જ્યારે જૂન અને મેકારીનો નાશ થઈ ગયો હશે. જ્યારે કુન્યામાં માનવતાનું રાજ્ય હશે, જ્યારે નવા જીવનની ઉપા ઉગશે ફીક... ચેટરજી અત્યંત શાણા છે જ્યારે જુઓ ત્યારે કંઈને કંઈ કરતાજ રહે છે. હદી બેકાર નથી જોવા એમને ! કિંતુ હાલત એ છે કે આજ મુખી એમને કંઈજ કામ મળ્યું નથી. તેઓ મુંબઈ એટલા ભારે આજ્યા છે કે એક સજી કેમેરામેન બને. આજ ફોટોગ્રાફર હોત. ભાઈનીજ દુકાન પર ફોટોગ્રાફીનો ધધો શોધ્યો. હવે ઉર્દૂ બાપા સારી રીતે જોલી મકે છે. દિંદો પણ સારી જાણે છે. તુડીટુડી અંગ્રેજ પણ જોમે છે યુનિવર્સિટીની કોઈ ડીગ્રી નથી કિંતુ એક સામાન્ય એન્જીનેયરી પણ સરસ ઇંગ્લીશ જોમે છે. એક વેળા ફિલ્મમાં પણ કામ મળ્યું હતું પણ થોડાક દિવસો પછી રૂબ મળી ગઈ. હવે કાયરકર બનવાનો હરાદો રાખે છે, અને પછી મોડપુસર. કહે છે કે 'એક

દિવસ પ્રેમચુસર બનીનેજ બનાવીશ." એની પાસે ખાસ માટેના પૈસા નથી, કદી કદી ખરી પાસે માંગી લે છે. દમણાં દમણાં નો એક ટંક ખાઈનેજ મસાવે છે એ કારણે એનું સરીર દિવસે દિવસે દુર્બળ થતું જાય છે. દમણાં દમણાં રસેખમ મધ મધું છે, અને સત્ય તાત્ર પણ આવે છે. એક તો એમજ કમગેર દના સરેખમ અને તત્તે સ્ત્રીર પણ નિર્મળ બનાવી દીધા છે, નિર્મળ આખો ઉડી ઉતરી ચૂકી છે, મૂખ વધુ રચામ યત્ર મધું છે, ચાલે છે તો પગો પણ કપે છે, વાતો કરતાં ખાસ ચડી જાય છે. કિંતુ હજી દિવસ હાંડી નથી. હજી પણ કહે છે કે "એક દિવસ તો તારે પ્રેમચુસર બનીશ." એક દિવસ તારે દિવસ મારે-કર કરીશ. શું થયું? અમર તેની પાસે પૈસા નથી! શું થયું? અમર તે દિવસમાં એક ટંક ખાણ છે! તે જુએ મરણી, હવનથી લાસી, દિલ્લી દુઆના દરેક માણસ સાથે જોડાયેલો. તે સારી રીતે જાણે છે કે સોડા કેવી રીતે પ્રેમચુસર બને છે! મુંબઈમાં અમર કોઈ પ્રેમચુસર બનવા માટે તો તેને જોઈએ કે ને કોઈ રૂપાળી લખનારે કસાવે અથવા તો પોને એટલો ખૂબસૂરત દેવ કે કોઈ બીજો અને અપનાવે. કિંતુ વેરવજી ન નો ખૂબસૂરત છે ન તો જવાન છે. તેનામાં ન કોઈ અસાધારણ શુદ્ધિ પ્રમા છે ન જ્ઞાન. કોઈ સ્વરૂપવાન બીજો એનારો રોદ કરી ચકાતી નથી, પરંતુ તે પોતાની પુનર્માં મક્કમ છે. એના નિઘ્ર પર્વતની નેમ અચળ અને મજબૂત છે. પણ જ્યારે તે મુંબઈના રુદ્રીઓના આંદોલણથી ચાકી જાય છે, તો હતાશ વહને કહે છે કે, "દલે હું જીવનથી કંટાળી ગયો છું. ક્યાં સુધી પ્રવાસ કરેલો રહીશ? ક્યાં સુધી લોકોના મેજા સાંભળીશ? હવે તે જગના લોકોને વિદ્યાર્થિ લાગ્યો છે, હિંદીથી પણ હવે તે કંટાળી ગયો છે. તે

આમલતા કરી લેશે? જ્યારે તે પુરસ્કીમાં ખેર્યા આપવાનું સંબંધી વિચારે છે તો ખાસ શરીરના રગાટા ઉભા થઈ જાય છે. પછી તે એક વિચિત્ર પ્રકારનું દારૂ કરે છે. આદા એ દુષ્ટ દોડો પર દમ વધરતું દારૂ ના, એ દારૂ નથી, રૂપિર છે. ઉપરાંત પરી જૂન-મગનું એક દારૂ ચિત્ર છે, જે હવનું ચક્રને એના દોડો પર વલ્ય કરે છે, છતાં સુદિના અણુ અણુ શાંત છે. મુંબઈનો પ્રત્યેક ધનદાય હવન છે, મુંબઈની દરેક દોડલમાં વિગળીના બરોડા જોડવા દવા છે. મુંબઈની શરાજ-પીડીમાં તસમર જગ્યા ખાલી નથી, નાયમાલ થાય છે. નિમ્મોમાં ત્યાં અને વાસનાની વિગળી લપકાશ મારે છે. મરદીન દુર્લભ પર દમરો વિગળી મેળાથી પ્રાચીન પ્રકાશ પધ-રામ રહ્યો છે સામરના મોર્મોની હીલોને ચડે છે. મોંપાટ કરે છે, અને પાછા હડી જાય છે. દુર્લો બગો, અને મોરેના મુશ્કલાત મંદ પગ નથી. કિંતુ આ માણસ એક પ્રકાર વિગળી ખંડમાં મેડો મેડો ઉદાસ છે! એની આખામાં મુલુની તમના છે. આખર એના વિરગ પ્રપતોનું પરિણામ શું? એનો આશય શું? આજકાલ મેરજી ઉપરસથી પીડાય છે. જ્યારે જ્યારે એ ઉપરસથી, શું તેને દમ થઈ ગયો દહીં? શું કોઈ દિવસ નહિ બને એ અપરેકર? એ પ્રેમચુસર ક્યારે બનશે? બધાં એને મોલો ભાડે છે. એને ધરમાંથી બહાર કાઢી મરદાની ધમકી આપે છે કેવળ એટલા માટે કે એનો કોઈ વારસ નથી, માત્ર એને કારણે કે એની પાસે ધન નથી, તે બાહુ મુશ્કેલી ચકાતી નથી. તે ધણું કરીને બીજાઓનો એથી-ધારી છે. કેવળ એજ માટે કે તે દુખનો પાત્રો મનુષ્ય છે. તે બધાની માલો, બધાના ટોંણા, સંભળી લે છે, સદી લે છે અને શાંત રહે છે. એટલા માટે કે તે જાણે છે કે જે

એને અહિંમાંથી તુરેડી મૂકવામાં આવે'તો, ક્યાં અને કઈ તરફ જશે? તે કયા સ્થળે રાત પસાર કરશે? તે. ગુરુસામાં આવીને કાગળ લખવા બેસી જાય છે. કેને? કદાચ પેતાના પિતાને—જેણે એને જન્મ આપ્યો, શક્ય છે કે પેતાની માતાને જે કમારનીય. આ જગત ત્યાગી ગઈ છે, અથવા પેતાના બાઈને જે એક કંગાળ ગામડાંમાં જિંદગીના દિવસો કાપી રહ્યો છે. લખો કાગળ, બસ લખતાજ રહો. જગતના પંથ-દશકેને પત્રો પાઠવો! ચર્ચિત્વને પત્ર લખો, પ્રમુખ કેટલેકને ટેલિગ્રામ કરો, કે તે તમારા પર નાણું મોકલે! સ્ટાડીનને પણ લખો જેણે હિંદુસ્તાનની આઝાદી સંજ્ઞા ક્યારે પણ ડ્રગ્જ કદ્યું નથી! જગતના તમામ મહાન માણસોને પત્ર લખો કે તેઓ આ દુ:ખી છવનમાંથી તમને ઉમારે! જગતની તમામ મહાન વ્યક્તિઓને પૂછો કે તમે (એટ-રજી) આ જગતમાં કેમ એકલા અટુલા છો? કેમ બૂખે ખેરો છો? તમને સુવા માટે જગ્યા કેમ મળતી નથી? કિંતુ ખુદા ખાતર ખામેશ ન રહો, દોસ્તોની માળો શૂપચાપ ન સાંભળી લો! તમે કેમ શા માટે આ અપમાન સહન કરો છો? અસહ્ય લાગે છે મને તો આ અપમાન! અસહ્ય નહિ કિંતુ એવું લાગે છે કે મારે ગળે હુપો દેવાઈ રહ્યો છે. હું એ ખામેશી સહન કેરી શકતો નથી—અને કદી કદી હું વિચારું છું તો એ બધાને જાલકનીમાંથી નાચે ફેંકા દેવાતુ મન થાય છે જગતમાં બધાજ માણસો નાચ છે! અધમ છે!.....

જગતને એક એવી વ્યવસ્થાની જરૂર છે, યોગો—હું સામ્યવાદી બનવા નથી માંગતો, હું ફેસિઝમનો હિમાયતી નથી, હું કોઈપણ વાદનો પ્રચાર કરવા નથી ઇચ્છતો, હું વાર્તા લખી રહ્યો છું પણ વાર્તા લખવાનું જણતોજ નથી. મારી પાનાંમાં નથી હોતો ખોટ. ન હું વાર્તાવસ્થા ખડું કરી શકું છું ન આત્ર નિર-પણનો ચમત્કાર હાખવું છું, ન રંગીન ચૈલિ

જાણું છું. હું ખોટી ભાષા લખું છું, મને નર નાન્યતર જાતિનુંય જ્ઞાન નથી. નવાં નોખાં ક્રશ્નતો પણ આપી શકતો નથી. હું ચિત્તા-કષક સ્ટાઇલનો માલિક નથી, હું મોપાસસ કે ટોલસ્ટોયની જેમ મહાન સાહિત્યકાર બનવા માંગતો નથી. હું ક્રાંતિ માં માનતો નથી—હમણાં મારી પાસે ફક્ત ચાર આના છે, ચારજ. આના માત્ર—હું જે કંઈ પ્રથમ કહીશ તે સાફ સાફ કહીશ. મારા વિચારો માત્ર એક વ્યક્તિ, એક દૈમ, કે એક દેશનાજ નહિ. બધકે સમરત માનવજાતના પ્રતિનિધિરૂપ છે. હું માનવતાનો માનનાર છું અને એટલેજ તો પૂછું છું કે આ જગતમાં આટલી નીચતા શા માટે? દુન્યામાં આટલા બધા અસાધારણ સાધારણ કેમ? આટલી બેકારી શા માટે? શું વાળશે એનો ઉત્તર તમે? ખ્રિસ્તાની ખુદા અને નેતાઓ પાસે એનો કોઈ જવાબ છે!—ખેર.

આ હરિચંદને મળો. એમનું મતન પુ. પી. છે પુદ્ધાદી નીકળવા પહેલાં એ પેતાના ધનવાન કાકા સાથે હતો કિંતુ પુદ્ધાદી નીકળનાંજ એના કાકાએ સદામાં બધી દૌસત શુભાવી દીધી અને વિચારો હરિચંદને નોકરીની શોધમાં મુંબઈ આવવું પડ્યું. થોડાક સમય તે કેપોમાં કામ કરતો રહ્યો. કિંતુ કાપટ ન આવી અને તેણે તે નોકરી છોડી દીધી. “એકટર બની જવા” એમ કોઈએ એને કહી દીધું, બસ હવે પૂછવાનુંજ શું હતું? એકટર જન્મવાનું જૂત માથે સવાર થઈ ગયું છે. મુંબઈની આક્રમી વસ્તી એકટર બનવાની ઉમેદમાં ને ઉમેદમાં મૂરી જાય છે. વિચારો હરિચંદને પણ એ રોગ લાગ્યો છે કારણ એને વાસ્તવિકતાથી પરિચિત કરવામાં આગ્યો હોત! પરંતુ મુલ્ય પેતાની જાતને ધોક્કા દેવા આહ છે. તે હકીકતનો કદી પણ સામનો કરવા ઇચ્છતો નથી. હરિ દિવસમાં દસથી વીસ વખત માથાના વાળ ઓળે છે, દર્પણ હમેશાં એની સામે હોય છે. એના પારીરની રચનામાં એક અજબ જીવની

જનક છે. એવું દીસે છે જાણે તે પુરુષ ઓછો અને સ્ત્રી વિશેષ છે. તે અન્ય પ્રકારના વાળ ઓછો છે, સ્નાનગૃહમાં બપોળે કઝાક ગાળે છે, ખબર નથી તે આટલો સમય સ્નાનગૃહમાં શા માટે ગાળે છે? તે સ્નાન કરીને બહાર નીકળે છે તો કિંમ અને પાકિડારની બરબાર થએલી હોય છે. ચહેરા પર કિંમ ચોળે છે, અને ચોળતોજ રહે છે. કિંતુ ચહેરામાં કશોજ ફરક પડતો નથી, કપડાં પણ બમણી મજુરી આપીને ધોવડાવે છે અને ઘેરથી રૂપીઆ મંગાવી ચુનારો કરે છે કિંતુ એમ ક્યાં લગી? વળી પાછો સ્ટોર રમવા ચાહે છે. તે કહે છે કે સરકારી નોકરી કરીને ડોઝ માણસ પૈસાદાર થયો નથી, તે સુંદર મકાનમાં રહેવા માગે છે, રેડિયો પણ ખરીદવો છે, મોટર પણ વસાવવી છે, રૂપાળી સ્ત્રીઓ સાથે પ્રેમ પણ કરવો છે-બતાવશો? આમાં કઈ વાત ખુરી છે? પ્રત્યેક સમજદાર માણસ આવી ઇચ્છાઓ ધરાવે છે! દરિયું જાણ્યુંતો હતો કે ડેપોની નોકરી કરીને તે આ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી એટલે તે એક્ટર બનવા માગે છે. કારણ કે એક્ટરો આજે હજારો રૂપીઆ કમાય છે, તે સ્ટો ઓટલા માટે રમવા ચાહે છે કે ક્યા તો અર્થાર કે ક્યા તો બીખારી! તે જીવન સાથે પણ જુગાર ખેલવા ચાહે છે જે પરિસ્થિતિમાં જે વાતાવરણમાં તે જીવે છે અને રહે છે. એ વાતાવરણમાં એને રહેજે સુખ મળતું નથી દિવસે દિવસે એની કાયા ધસાઈ રહી છે, માથાના વાળો ઓછા થતા જાય છે, આંખોમાં નિરાશાના ચિન્હો તરવરી રહ્યાં છે. તે આકેસો પાકેસો દેખાય છે. તે દરેક શક્તિની દવા ખરીદી લાખ્યો છે. એવું દરરોજ સેવન કરી તે જીવન જંગ જારી રાખ્યો. દશઓના સેવનથી ઇન્સાન ક્યાં સુધી જીવતો રહી શકે? અતે ક્યાં લગી? જે હોટલમાં તે ખાય છે સાંના ખોરાકમાં વિઝામીનનો અંશ પણ નથી એ ક્રસ છે કે તે એ ઉપરાઉપરી મુસીબતોનો સામનો કરી શકશે નહિ. હું તેને અનેકવાર

સમજાવી ચૂક્યો છું કે ડેપોની નોકરી પાછી સ્વિકારી, બે કિંતુ તે દંબેશાં નારમાં જવાબ આપે છે અને દર્પણને સામે રાખીને હાસ્ય વેરી વાળ ઓળતાં કહે છે કે હું ધીરે-ધીરે મરવા નથી ચાહતો. હું જાણું છું કે મારા જીવનના દિવસો પૂરા થઈ ચૂક્યાં છે સંધ્યા સમયે મારા હૃદય ડગ-મગવા લાગે છે, માથું બમે છે, કોઈ રાત્રી એવી નૃથી જતી કે જ્યારે તાવે મારા શરીરમાં આશરો ન લીધો હોય, ઉધરસ પણ વધવા લાગી છે, છતાંય ડેપોની નોકરી નો નથીજ કરી તે સખ્ત મજુરીની કંદ છે હું એ કંદ સહી શકતો નથી. આ દુકામાં મારી બી. એની લિપાધી પડી છે, જે હું મરી ભડ (પુનઃ દસે છે મોટા મોટા હોડા પર એક ખમ્મીવાળું હાસ્ય, જાણે તે કદી મરશેજ નહિ) તે એ ડીઝી લખનો મુનિવર્સિટીને પરત ફરી દેજો. એન તમરી પાસે ઝોઝો સમય રાખી ચૂક્યો નહિ એનો કેટલોક બાગ ઉધઈ ખાઇ ગઈ છે. અને રોગ-રજુ પણ શું છે?

હું એને સમજાવું છું કે બાઇ, નોકરીએ ચડી જાવ, પરંતુ એ એકનો બે નથી થતો. આ મુસીબતોના જમાનામાં ચિત્રવિચિત્ર માથે-સોનો સામનો કરવો પડે છે. સર્વત્ર મરીબીની ઘેરી ડાયા પ્રસરેલી છે અને પ્રત્યેક ઇન્સાન એક સુંદર જીવન વિનાયવાની ચિંતા કરી રહ્યો છે પરંતુ તે લોકો જેમના હાથમાં જમનના લોકોની કિસ્મત છે ચૂપચાપ બેઠા છે. એમના પેટનું પાણી પણ હાલતું નથી તેઓ તો પોતાની કાર્તિ, મોઝો, અને દરજ્જાને જાળવી રાખવા માટે તેજ માગે જમ રહ્યા છે જેના પર ચાલને કેટલાક સૈકાઓ લગી એમના બાપ દાદાઓએ હુકમત કરી હતી

અરે! આ રમુવીરની ઓળખ આપવાનું તો બુઝીજ ગયો. એ આખો દિવસ બહાર રહેતો હોય છે અને લમબગ રાત્રીના આરત દરેકે પાછો વળે છે. એ શું કરે છે? એમ

તમે તરતજ પૂછ્યો તો હું એનો ઉત્તર વળી શકું એમ નથી. આ માળામાં જેટલા પથ્થર વસે છે તેમના સંબંધી ચોક્કસપણે તો હું કશું જ કહી શકતો નથી કે તેઓ શું ધંધો કરે છે. અને વાસ્તવમાં તો જેઓ આ માળામાં નિવાસ કરે છે તેઓ કંઈ કામજ નથી કરના. તારાસિંગના અપવાદ સિવાય કિંતુ એનું વર્ણન હું પાછળથી કરીશ.

જેઓ રઘુવીરને તમે ઠીંગણું કહો, દરથી જુઓ તો એક ખૂબસરત રમકડું દેખાશે, એના વાળો બુરાં, ધડવર્ણો રંગ એનું સૌંદર્ય એના શોનેરી વાળોમાં વિખર્તેલ છે. સારાં કપડાં પહેરવાનો ધલોળ શોખીન ન્યારે પથ્થર સુંદર વસ્ત્રોમાં સર્ફ ધઈ ટાઇ સાથે ફ્રેશ બહાર પડે છે તે ગરીબી દરેક યુવતિ એના પ્રતિ દીકાને જુએ છે અને રઘુવીર એક પક્ષિ બોલતો હોય છે. "જીવન ચંદ્રસમ સ્ત્રીની સિવાય કશું જ નથી" રઘુવીર કવિ છે છતાં એનું એક પથ્થર કાવ્ય કોઈ પત્રમાં પ્રગટ થયું નથી. એ એક સફળ એક્ટર છે કિંતુ આજ સુધી કોઈ પથ્થર ચિત્રમાં એને કામ મળ્યું નથી. એ એક દિલચસ્પ ગ્રેમી છે. પ્રત્યેક સ્ત્રીને આદે છે. સડક પર ચાલતાં ફરતાં, ટ્રામમાં ચઢતાં ઉતરતાં, ગરીબા વળાંક પર, હાટલ, સિનેમા, બાગ, રેશન. દરેક સ્થળે તે હાકરીઓથી પ્રેમ કરે છે અને "જીવન ચંદ્રસમ સ્ત્રી સિવાય કશું જ નથી" એ પક્ષિ એના મુખમાંથી સહેલા સરી પડે છે. હમણાં એ એક બંગાળી સ્ત્રીના પ્રેમમાં પડ્યો છે. પ્રથમ લગ્ન માટે એની પ્રેમસો ગીતા એ વચન આપી પાછળથી 'નનો' સંખળાથી દીધો. ગીતા એક નર્તકી છે. બનવાજોગ છે કે ગીતાના ખીમ માદકોએ ગીતાને હસાવ્યું હોય કે તે શા માટે એક બટકતા કંગાળ હાકરા સાથે પ્રેમ કરે છે, અમારી તરફ જો! આ આલીશાન મહેલો નિહાળ, આ કારો, આ ગાડીઓની તરફ નજર કર, આ જગદગીતા હિરા, આ મોહા, આ રંગીન પરદા, આ સેવકો,

આ સેવિકાઓ, અને પ્રકાર પ્રકારના સ્વાદિષ્ટ ભોજનો-એ કવિ તને શું આપવાનો હતો? લઈ દઈને થોડીક કાવ્ય પંક્તિઓ ખીચું કશું જ નહિ. જો તું એનાથી લગ્ન કરશે તો બૂખથી ટળવળીને મરી જશે. જે પોનેજ બૂખ્યો છે તે તને શું ખવડાવશે? અને વળી તે બંગાળી પથ્થર નથી. ઉત્તર દિલ્હીનો એક સાધારણ રિયાસતનો રહીશ છે. પોતાના દેશમાં જ રહો, આ કમકામમાં રહો, અહિં નાચો, ગાઓ, મોજ કરો અને જીવનના દિવસો ઉદાસમાં... વ્યતિત કરતી જાય. અને મરી જ રઘુવીર જેને પોતાનું બાપી આશાબધું લાગતું હતું તેને હવે પગ તળેથી ધરતી સરકી જતી લાગે છે સ્ત્રીની બેવફાઈએ એને તદ્દન ઉદાસ બનાવી દીધી છે. રાત દિવસ શગમમાં ચૂર રહે છે. જીવનથી દંડાળી ગયો છે. જીવનને ઉત્તર દિલ્હીતાનમાં જઈ વળી પાછું જીવવા થોડા બનાવવા મનોમંથન કરી રહ્યો છે. તે સિમલાના શિખરોને કદી ભૂલી શકતો નથી પરંતુ પર પ્રસરેલી આછી સફેદી, શિતળ વાયુ લહેરીઓ એને ત્યાં જવા પ્રેરી રહી છે. તે ગમાર યુવતીની વાદ એના સ્મરણમાં આવી જાય છે જેણે એને શહેરમાં જતાં અટકાવ્યો હતો. તરણીની આંખોમાં અજુ દત્તાં અને મોનરફ પ્રમસ પ્રસરેલું હતું અને તેઓ જાણે સાથે, ઉડી રહ્યાં દત્તાં ક્યાં? કય તરફ? રઘુવીરે યુવતીને દેવાં સરસી ચાંપી લીધી. એ પ્રસંગને એ કદી વિસરી શકતો નથી. કિંતુ હજી સુધી એ યુવતી એની વાટ જોઈ રહી શકે? -કદાચ-કિંતુ કોણ કહી શકે છે કે કોઈ ધનવાન જમીનદારે એ યુવતી સાથે લગ્ન ન કરી લીધાં હોય, આમ્ય અને શહેરી જીવનમાં હવે તદ્દાવત શું રહ્યો છે? ઉભય જગ્યા પર જુદમ છે, બળજબરી છે, જ્યાં જુઓ ત્યાં પ્રેમનું ખૂન કરવામાં આવે છે, જુદમ અને અત્યાચારનો ફેલાવો અધકાર આનંદ દિલોને પથ્થર સ્થામ બનાવી રહ્યો છે. રઘુવીરના મુખમાંથી ચરાખની ડુર્ગંધ આવી

રહી છે, બહાર નારિયેળના વૃક્ષ પર ઘૂંચી જોલી રહ્યું છે. પવન ઘસવાટાં મારી રહ્યો છે. બિચારો સ્થુવાર.

અને તારાસિંગ? એ પણ બાણવા જેવી બ્યક્તિ છે. એક સરકારી ડેપોમાં નોકરી કરે છે. સવારે છ વાગે ઘેરથી નીકળી રાત્રે આઠ વાગે પાછો વળે છે. તે એવા ડેપોમાં કામ કરે છે. જ્યાં "જેટલું વધારે કામ કરો એટલો વધારે પગાર મળે છે." અને તારાસિંગ વધુમાં વધુ કમાણી કરવા માહે છે, તે પુનઃજન્મ એક ધનિક જાતના પુત્ર છે કહે છે કે કુકમાનજી એનો પગાર વધનાર છે એ કારણેજ એ કપડાં સ્વચ્છ રાખવાની વધુ દરકાર રાખે છે જે એના સુપ્રિટેન્ડેન્ટને અત્યંત પસંદ છે. રજતરતો સુપ્રિટેન્ડેન્ટ એક અક્રિજ છે, બીજા નોકરો ધોતી અથવા સુરવાળ પહેરીને આવે છે એટલા માટે એમને વધુ પસંદ કરવામાં નથી આવતા. તારાસિંગને ઇશ્વરમાં વિશ્વાસ નથી. શેરવારે પણ જતો હાઠી પણ મુડાવે છે પરંતુ શીખો ઉપર કોઈ ટીકા કરવામાં આવે તો અને માડું લાગે છે. શીખો વિરુદ્ધ કોઈ વાત સાંભળવાનું પસંદ કરતો નથી એ વિરોધબાસનું એક બહલ છે. તે આઝાદ ખ્યાલનો હોવા છતાં મારે પ્રત્યાધાતી છે.

હમણાં હમણાં એ પણ જીવનથી કંટાળી ગયો લાગે છે. એવું લાગે છે કે આ ફોલેટની હવામાંજ ઉઠાસી રચીપચી ગઈ છે. એ પણ કહે છે કે 'ડેપોનું', જીવન એને પસંદ નથી. અતે ક્યાં લગી? ગત દિવસ કામ કરતો રહે અને સા માટે? 'ડેપોનું' કામ અનુબંધને ગુલામ બનાવી દે છે અને કેટલું અધમ છે એ કામ? અદર પ્રવેશવા માટે પરિચય કાર્ડ અપરમ છે. 'કાર્ડ' બતાવ્યા પછીજ અંદર પ્રવેશવા દેવામાંજ આવે છે કહી 'કોઈથી બે મિનીટ એડુ' થઈ ગયું તો 'પગારમાંથી પૈસા કોપી લેવામાં આવે છે આ જીવન છે? ના, મિત્ર એ જીવન નથીજ સાક્ષાત મૃત્યુ છે અને

એ પંથોમાં કદી ઉદ્ધાસ પ્રાપ્ત થતો નથી. કદી તો ઇન્સાન પેટ બંદીને હસી હો, કોઈ સ્ત્રી સાથે સહારમ વાત કરે, તેનાં રૂપાળાં વાળો સાથે રમે. કદી તો સ્ત્રીનાં પ્રેમાળ પતની દાદ આપી શકે. કિંતુ અહિંયાં એવું કશુંજ નથી.

હું જ્યાં વસું છું તે મકાનના વચસા માથે એક સંગીત માસ્તરનો વાસ છે. જે એક વેસ્વાને બોળવી લાવ્યો છે. એને મેં દંમેશાં રદન કરાવીજ માળી છે. જંગોના સળિયા પાછળ બેઠીને રાહદારીઓને બાધૂળ નજરે, બેતી હોય છે. સંગીત માસ્તર એને ક્યાંથી ઉપાડી લાવ્યો એ સમજાતું નથી. સંગીત માસ્તરનો દેખાવ રસોઈવાળા જેવો લાગે છે. ધરતી સાથે એક મોઠર ઉમેલી હોય છે રાત્રી પડે છે તો પેલીને કાદમાં બેસાડી ક્યાંક લઈ જાય છે. અધીરો રાત્રે તેઓ પાછા વળે છે. બન્નેને એક પણ દિવસ આનંદિત નથી જોવા. દરરોજ ખંડમાંથી ટટાનો અવાજ સંભાગતો રહે છે. સ્ત્રી ધાંટા ધાંડીને રડે છે, બુલો પાડે છે. કહે છે કે તે અહિંથી ભાગી જશે, તે

દાંતનો ઈલાજ

દાંતના રોગોના અનુભવી ડૉક્ટર

એસ. એમ. કાદરી

જ્યાં અમેરીકન ઇલેક્ટ્રીક મશીન રેડીઓ લક્ષ, તેમજ દવાઓથી દાંતને સંપૂર્ણ આરામ આપવામાં આવે છે. અસહ્ય દાંતની જગ્યાએ નક્કી દાંત સફાઈથી ગોઠવી તેમાં સોના ઓઢીના કામ પંજુ કરી આપવામાં આવે છે.

એક વખત પધારી ખાતી કરો.

ઈલિમડાચોક-રજાદ બેઠાની બાણુમાં શુરત.

આદિયા એક પણ પથ્થુ રહી શકતી નથી કિંતુ ખીખ દિવસે જુઓ તો જાણે કશુંય બન્યું ન હોય!

હવે સાંભળપૂર્વક સીડીઓ ચડો, જે જે ક્યાંય લપસી ન પડે રહેજ યોજો, માત્ર આ એક જ નિહાડીગમાં તમે આખા દિવસ ન કરી શકશો. આદિ એક કિશિયન યુવતી પણ છે, એ યુવતી છે, સ્ત્રી છે, અથવા માતા કે કાઠળી પત્નિ છે એની ખતે ખતર નથી.

સાંભળ્યું છે કે એના તથા બાળકો છે બાળકો સીડીઓ પર રમતાં હોય છે એમના સીડીરે ગુંમડાં નીકળ્યાં છે. કિશિયન યુવતી દરવાજામાં ઉભી રહી પોતાના બાળકોથી અગ્રેષ્ઠ બાળકો વાતો કરે છે એનું નામ જાણવાની યીજર? એની દસા ધણીજ ખરાબ છે. જે કે રમે સ્વેત છે કિંતુ સીડીમાં લોહી નથી. ચહેરાના હાડકાં ઉપસી આવ્યાં છે. ઉપરના જડખાંના તથા હાંત આમગ આવી ગયા છે શરીર ભણે હાડપિંજર જેવું. મેં એના પતિને ક્યારેય જોયો નથી. એ કાઠને પ્રતિક્ષા કરતી હોય એવું લાગે છે. એની આંખો કદી રહી છે કે એ એના પ્રિયતમની રાહ જુએ છે ને કદી આચતાર નથી. ક્યાં સુધા એ, રાહ જોતી રહેશે? એ હું પણ કહી શકતો નથી. મેં હમેશાં એના તન્ક દુર્લક્ષ કરવાની કેશિય કરી છે કિંતુ મેં એના હમેશાં દાર પર ઉભેલી જોઈ છે.

એની મામેજ કેટલીક મદારી સ્ત્રીઓ રહે છે બન્ને એક વિધવા સ્ત્રી રહે છે જેની અનેક હોકરીઓ છે, કિંતુ તે યૌવન ક્યું ને તમને પોતા પ્રતિ ન આપે? તે સ્ત્રી કેવી જેના પ્રત્યે એક નગર જેવાવું

મન ન થાય! સ્ત્રીના રૂપમાં આકર્ષણ હોવું જોઈએ કદી તમે એકવાર એના તન્ક જોઈ શો તો તમને એનું બાન થાય કે તમે એક જીવંત અને ચૈતન્ય પૂર્ણ વર્તુળની આંદર ઉભા છો કિંતુ આસિધાના નિહાડીગમાં સૌંદર્ય મૃતપ્રાય છે. યૌવન હુપ્ત થયું છે, જીવન અચેત છે હું સમજું છું કે જીવન સૌંદર્યમાંથી ઉદભવે છે. સુંદર વસ્તુને જોઈને સુંદર બનવાનું દિલ થાય છે. આદિયાં તો બચ્ચરતીનો મુકાબલો છે. હોકરીઓની માના વિધવા છે અને એણે પોતાના વૈવશ્યના બંધાજ કાઢતો પોતાની હોકરીઓ પર લાદ્યા છે. કદી નથી જોઈ હોકરીઓને દસતાં? ખડખડાટ હારવતો અવાજ પણ કદી સાંભળ્યો નથી. ધરના દાર હમેશાં બીડાયેલાં હોય છે. અને કદી ઉઠડે છે તો પેલી વિધવા સ્ત્રીના મુખપર દર્શન થાય છે મોટી મોટી આંખો, પણ માટે ચમકે છે પછી એક યુવાન મુદોળ બાહુ આમગ લંબાય છે અને પછી આખું શરીર પાછળ રહી જાય છે. તમે વિધવાનો ચહેરો નથી જોયો? મુખ પર નિરસ્કારની રેખાઓ તત્પરતી હોય છે. માથ પાખતા યૌવનની અતિમ પછો, વૈધવ્યની કડો રતા, જીવનથી દહવારની નદરત, અને એક કદી પણ ન તૃપ્ત થતારી પ્યાસ, જે મદાસણની આંખોમાંથી વ્યક્ત થાય છે. કેવળ એનીજ આંખોમાંથી નહિં બન્ને એનું પ્રતિગિબ તમે તે જવાન યુવતીઓની આંખોમાં સ્પષ્ટ જોઈ શકો છો. કેવળ આંખોમાંજ નહિં. કિંતુ એ નિરસ્કાર એ તૃષા, એ બૂખ, એ વૈધવ્ય, એ સ્ત્રીના સ્વરૂપમાં તમે પેલી હોકરીઓના સરીરમાં પણ જોઈ શકો છો. જેઓ હમેશાં ઉદાસ ગમગીન, અને નારિયેળના વૃક્ષો પ્રતિ મીઠ માંડી એડી રોય છે. આ તે કંઈ જીવન છે? જિંદગીઓનું જ્યાં નામનિશાન નહિ ત્યાં હારવ

તો ક્યાંથી હોય ? ન જીવન, ન મૃત્યુ સાવ જડ. સાવ પ્રાણવિહારી, ચીવન બાંગી મધું છે હતાશ આખી ગઈ છે. બે એવર યુવતીઓના જીવન-ક્રમને, વાતાવરણને, રહેવા સહેવાની રીતોને એક નવું સ્વરૂપ, એક નવો આકાર આપવામાં આવે તો શક્ય છે કે આપું વાતાવરણ બદલાઈ જાય, જીવનક્રમ પરિવર્તન. પામી જાય, અને પોટેકું જીવન વળી પાછું ઉજ્જ્વલમય અને આદ્યદાદક બની જાય. દૂર શા માટે જાવ છો ? આગ મહોત્સામાં એક ખીણ યુવતી રહે છે જેનો રમ જગજગર મદારી સ્ત્રીઓ સાથે મળેલો છે કિંતુ કેટલું આકર્ષણ છે. કેટલું ખેચાણ છે એના રૂપમાં ? એ યુવતી 'ધણું' કરીને સ્વેત સાડી પહેરે છે. રયામયણું અને સ્વેત સાડી-સ્વેત સાડી અને રયામ ધણું-રયામ ધણું સ્વેત સાડીમાં ગળાળગો ઘીપી નીકળે છે. તે દરરોજ સાડી બદલે છે કદી કદી રંગની જેવાં કે નારિયેળીના હરિયાળા પાંદડાં, કેાઈ વાર રક્તરંગી જાનું કે દિવિજની લાક્ષીમાં, રંગો બદલાય છે રંગાઓ બદલાય છે. ચીવન પશુ પનટો ખાય છે અધીર વાનુઓ પરિવર્તન પામે છે કિંતુ સ્ત્રીનું સંકર્ષ પક્ષે આનું નથી, બદલાનું નથી.

જુઓ ! તે યુવતિ આવી ગરી છે . આશિયાના પ્રિયગીતી બીજી માળતો પ્રત્યેક મનુષ્ય તેના પ્રતિ નેહ રહ્યો છે, દર કબૂતરો હવામાં ઉડવન કરી રહ્યો છે, નારિયેળના પાન હવાની ગોદમાં ઝૂલી રહ્યો છે. સ્વના રસિકિણી બાલકની પર નજર કરે છે. કેટલું મોહામણું રસ છે. સાગર મર્યાદા યદ્યો છે તરંગો ઉઠે છે, કિનારાથી ટકરાય છે અને પુનઃ પાછા વળી જાય છે અને ઉપર-એક નાનકડું રૂપભરું મુખડું નાના નાના પાતળા

પાતળા હોય. આખો રયામ, પાપજો જીવનીના બારથી ટાંચેલી, આખોમાં મસ્તી છે, જાડ છે, કેટલું આરોગ્યપૂર્ણ છે એનું શરીર ! એ ડગ આગળ બેરે છે ને હરિચંદ પાતાના વાળોમાં દાઢ પકેવતાં એક ઉડે નિશામ ન ખે છે. ચેટરછ એક અનેાખા પ્રકારનું દારય વેરે છે જાણે મડકું જીવનું યજ્ઞ ગણું તાગસિમ વાકો વળીને જુએ છે ત્યારે રહુવિર પેલી પદિત લગ્નદરે છે "જીવન ચદ. સમ સ્ત્રીના મિત્રાય બીનું કશું જ નથી."-અધામ પાછળ દરે છે ખુરશીઓમાં ગોઠવાયે ગાલો બાંહે છે, કશ્વરને, સજ્વતાને, મુડીાદીઓને, સરકારને, માનપિતાને, દરેકને. રહુવિર પામકની જેમ ખંડમાં ચક્ર ફરે છે ચેટરછ ખુરશીમાં હગલો મુઠ જાય છે, તાગસિમ પ.પડી કુનારે છે અને, હું યુવતી પ્રતિ નેહ, રહ્યો છું, નેહજ રહ્યો છું. તે એટલે સુધી કે સૌદર્ય ક્ષિ-મર્યાદાથી પર યજ્ઞ જાય છે, લાં કળી કે યૌવનતા પમેરેટ વાયુમાં લુપ્ત થઈ જાય છે અને દાહનો પદર પામે ધીમે વિલીન થઈ જાય છે-અને નેવળ મોતેમો અચાગ માખીઓના બણમણાની જેમ કિમાંમ સાથે ટકરાય છે અરે ! એા દરમળણ અરે એા ! ઉજ્જ્વલા પડ્યા *

* રાજિત (ફેરફાર સાથે)

આકેસાર આઈકેસ માટે

લીમગચોડ, સુરતા

રાવકેસને લગતું દરેક કામ ધણીજ કિદાયને દરવાખાં આવે છે, એકવાર પધારી ખાત્રી કરો.

ખિરિમલ્લાહ શરીફની ફઝીલતો

△ શિક્ષક સાથે

(મતાંકથી માનુ)

‘ફોલાની હરી નેનો હાથો પણ ફોલાનો હોય’ તેની ઉપર “ખિરિમલ્લાહ” શરીફ લખી ૩૩૧ વખત પઢી તેની ઉપર ૩૩૧ વખત દમ કરે એટલે દરેક વખત પઢી દમ કરે. એવી રીતે ૩૩૧ વખત દમ કરે અને તે હરીથી મર્યાદા ખુલ્લ કરે અને તેનું માથું જુદું કરી તેને ઊંડી દીએ. એ મર્યાદા માથા વગર આવવા લાગે તો તે વખત તેનું માથું લઘ ને મરમા ગિજાત-અને જાદુ ટોણા હોય તેના દરવાજામાં દફન કરેથી જાદુ ટોણા દર થઇ ગિજાત વગેરે થઇ ઊંડી ભાગી જશે. અને જો એજ માથાને ઝીનના તેજમાં કુખાવી તે તેજની ખીમાર માથુસ માલિસ કરેથી ઈ. અ. ખીમારી જતી રહેશે. તેમજ ને ઔરતનું હેઠ બંધ થતું ન હોય તે પણ માલિસ કરશે તો ઈ. અ. બંધ થઇ જશે.

“ખિરિમલ્લાહ” શરીફમાં ખુદાપાકે અનેક બેદો ખુદાવેશ છે ને બેદો એના રિવાજ કરનાર ઉપર ધીમે ધીમે ખુદાપાક તરફથી ખાસ વામાં આવે છે અને એજ કારણને લઇ એના કાયદાઓ એટલા બધા અને એવા એવા છે કે તે ખેલીને કાંઇએ લખ્યા નથી અને લખી પણ શકાય નહીં. સમગ્ર દેહની વાતો જાહેર કરવાની કેનામાં તાકત અને હિમ્મત છે? ખુદાપાક ચાહે તેને એ બેજલા હૈઝનથી મલા-માલ કરે છે અને તેવાએનેજ એના ઝાકિર બનાવે છે અને તેવાએનેજ એની તરફ રજાત આપે છે: ખુદાપાકે એ અમુક ને અમત સો કેલ ઉમ્મતીને અતા કરે, આમીન.

રિવાયત છે કે-જે માણસે દુન્યામાં મરા અગ્રીહ અને નિયતથી ૩૦૦ વખત “ખિરિમલ્લાહ” શરીફ પઢી હશે ને તેના નામએ આમાનમાં લખાઈ દશે તે માણસને દયાગળને દહાડે ખુદાપાક તેના હિસાબ આપવાથી આજાદ

કરી મન્નનમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

ખિરિમલ્લાહ શરીફમાં છે કે: ખુદાપાકે હઝરત ઇસા નખીયેના (અ.સ.)ને દરસાવ્યું છે કે “નમાઝ અને ફિરાઅનમાં “ખિરિમલ્લાહ” પઢવા કરો કારણ કે જે માણસ એને પઢતો રહેશે તે મુન્દર-નદીરથી બીકથી બચેશે રહેશે અને મરણ વખતની સમ્પત્તી તેને થશે નહીં એટલે આસાનીથી મરણ પામશે અને તેની કથ કુસાદા-ફરાગત કરામાં આવશે અને જ્યારે કથમાંથી ઉઠવામાં આવશે ત્યારે આખું બદન ગોરું ગોરું અને મોટું નરથી ચમકદાર બનાવવામાં આવશે અને કયામતને દહાડે બહુજ ધંડો અને આસાનીથી અક્લાહનઆલા હિસાબ લેશે અને તેના આમાલનું પડકું ભાર કરશે અને પુત્રસિરાત ઉપર તેની સાથે તે જનનમાં દાખલ થશે ત્યાંમુધી, ગર રહેશે અને કેવાગતના મેદાનમાં મગફિરનની સાથે તેની પુકાર થશે.

હઝરત ઇસા નખીયેના (અ.સ.)એ અજ્ર કરી “યા ખુદા આ બંધી નેઅમનો કાને માટે છે? જવાબ મર્યાદા કે-તમારે માટે અને તમારી ધેરની કરનાર તમારા ઉમ્મતીઓ માટે અને તમાના પછી હઝરત મુદમ્મહ (સ.ત.) અને તેમના બધા ઉમ્મતીઓ માટે છે.

હઝરત ઇસા નખીયેના (અ.સ.)એ પોતાના ઉમ્મતીઓને એ શીખરી હતી પણ તેઓ (અ.સ.)ના આસ્માન ઉપર તશરીફ લઈ ગયા પછી તેમના ઉમ્મતીઓ ગુમરાહીમાં પડ્યા અને એને હાંડી દીધી: અને ખુદાપાકે એને આસ્માન ઉપર પાછી ખેંચી લીધેલી.

જ્યારે આપણા નગી (સલ્હ) પધાર્યા ત્યાંથી એને ખુદાપાકે પાછી નાઝિલ કરી અને તેઓએ (સ.ત.) જાને એને પોતાના “તશા કલામ” તરફ દમેશાં ઉપયોગમાં લાખી અને એની ફઝીલતોને લઇ કુર્આન શરીફમાં દરેક

સરતની શરૂઆતમાં રાખવામાં આવી છે તેમજ દરેક ઉમ્મતી જે જે કિતાબો વગેરે લખે છે તેમાં પણ શરૂઆતમાં એને લખે છે:

પુરા પુરાપાકે કસમ ખાઈ કયું છે કે:-
“જે મે મિન બહો ખરાં દિલથી “બિસ્મિલ્લાહ” કહી જે કઈ કરશે તેમાં હું બરકત આપીશ.”
હુસૈને (સલ્વ) ફરમાવ્યું છે કે:-જે માણસ ખરા દિલથી “બિસ્મિલ્લાહ” કહે છે તેની મગફિરત માટે પહાડ હુઆ મંગે છે જો કે પદનાર તે સાંભળી શકે તો નથી અને એ પણ ફરમાવેલું છે કે:-જ્યારે બહો ખરા દિલથી “બિસ્મિલ્લાહ” પઢે છે ત્યારે જન્મના કહે છે કે:-હું હાજર છું. એ પુરા તારા કલાણા બધાએ “બિસ્મિલ્લાહ” પઢી છે તું તેની નેકી-ઓને તેની પુરાણો કરતાં બારે કર.”

કપ.મનને દલાઈે હઝરત (મસ.)ના ઉમ્મતીઓના આવા દરજા જોઈ બીજા ઉમ્મતીઓ કહેશે કે:-સુબ્હાનલ્લાહ; અસ્લાહ તઆલાએ હઝરત (સલ.)ના ઉમ્મતીના પદલા ખુબ બારે કરી દીધાં. ત્યારે તેઓના નબી (અલી.) જવાબ આપશે કે એવો સખખ એ છે કે:-આ ઉમ્મતીઓ દરેક કસમ અને કામની શરૂઆત “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફથી કરતા હતા, અને “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફમાં ત્રણ નામે એવાં છે કે જે એ ત્રણને એક પદલામાં અને બીજા પદલામાં આસ્માન અને જમીન અને તેમાંની બધી નામુકને મુકવામાં આવે તો પણ એ ત્રણ નામે વાતું પડ્યું બારે રહેશે. અને “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફને અલ્લાહ પાકે દરેક બસા, બીમારી અને શેનાનથી દિશાકતમાં રાખી છે એટલે-એને પદનાર એ બધાથી દિશાકતમાં રહે છે અને એજ કારણે આ ઉમ્મતીઓ ખરફ એટલે જમીનના ધસી જવું, મરખ એટલે ઇન્શાનની સરેતાવું યુરી સ-તોનાં બદલાઇ જવું પુરાપાકની અજાબને લીધે, અને કઝક એટલે પુરાપાક તરફથી તરછાડી દેવામાં કે ફેકી દેવામાં આવે તો, એ બધા અજામે ઇલાહીથી મદદક છે: આપણને જોઇએ કે “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફની યાદથી કદી માફિજ ન રહી પુરાપાકની રક્ષામંદી હાસિબ ‘કરી તેની હુન્વાની બેદતરી મેગરીએ, પુરાપાક એને માટે બધા ઉમ્મતીને રગત બાદા કરે. આગીન

ગિવાયન છે કે:-સૌથી પહેલાં હઝરત આદમ (અલે) ઉપર “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફ નાજિજ થયેલી ત્યારે આપે (અલે.) ફરમાવેલું કે જે માદી આલ્લાહ એને પઢતી રહેશે તો અજામે ઇલાહીથી નમન મેગવશે. તેઓ પછી પુરાપાકે એને આસ્માન ઉપર જેની લીધી. એ પછી હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલે.)ને જ્યારે આમમાં નાખવામાં આવેલા ત્યારે ને વખતે નેમના ઉપર નાજિજ થયેલી અને એનીજ બરકતથી, આગ ચુકાર થઇ ગઇ હતી. એ પછી પાછી પુરાપાકે એને આસ્માન ઉપર ખેગી લીધી. જે પછી હઝરત સુલેમાન (અલે.) ઉપર નાજિજ થયેલી ત્યારે ફરિશત-ઓએ કહેલું કે: હવે સુલેમાન (અલે.)ને સુલ્ક પૂરો થઇ ગયો. ત્યારે પુરાપાકે હુકમ કર્યો કે:-બધા આમિદ અને પરહેઝગારોમાં મુનાદી કરો કે જેને પણ ઇમાનની આપત સાંભળી ડોલ તેણે હઝરત સુલેમાન (અલે.) પાસે જવું. બધા હઝરત સુલેમાન (અલે.) પાસે હાજર થયા ત્યારે આપે (અલે.) બિસ્મિલ્લાહ ઉપર ચરી “બિસ્મિલ્લાહ” પઢી સબજાવી. બધા પુરા પુરા થઇ ગયા અને આરઝ કરી:-અમે મગાડી આપીએ છીએ કે એ સુલેમાન બિન દાકે (અલે.) આપ બેરાકે પુરાના રસજ છે: એ પછી પુરાપાકે એને પાછી આસ્માન ઉપર લઈ લીધી: એ પછી હઝરત મુસા (અલે.) ઉપર નાજિજ થઈ અને એનીજ બરકતથી આપે (અલે.) ફિર્માન અને કારનને મફરે અને મગ્નુન કર્યા હતા. એ પછી પાછી પુરાપાકે એને આસ્માન ઉપર લઇ લીધી જે પછી હઝરત હસા (અલે.) ઉપર નાજિજ થઇ ત્યારે પુરાપાકે તેમને સવાજ કરેલા કે:-તમે જાઓ છો આ શું આવત છે? ત્યારે આપે (અલે.) જવાબ આપેલો કે “હા” ત્યારે પુરાપાકે હુકમ કરેલો કે આ આવત “ઇમાન” છે. એને રાન દલાડો હમેશા હરતા કરતા, સાલવા, ઉકતા બેલતા, ખાતાપીતા મતમજ હર હાલત અને વખત એને પઢતા રહેા કારણ કે કયામતને દલાડે જેના પણ નામએ આમાલમાં એ રહે તેની આગળ પાછળ બધા મુનાફ બખરી દેવામાં બગારો: માણા અધ્ધાહ પુરાપાકે એની રગત બંતા કરે. આપીન (અપુર્ણ)

મોક્ષના : અહમદ અશરફ રોડેરી

સવાલ શેતાની વસવસા દૂર કરવા કેઈ વઝીફ ખતાવશે?

જવાબ-શેતાની વસવસા આવે તો કંઈ વાધો નથી. તેના ઉપર પકક થશે નહિ. દર વખત ખુદાતઆલાનો ઝિક્ક કરે તેનાથી શેતાન દૂર રહે છે. અને જો નહિ કામ કરવાનો ખ્યાલ આવે તો અલ્લો બિદલાહે મિનશયેતાન નિરંત્રમ પડે.

સવાલ-આગકાલ વેપારમાં વ્યાજનું લેણું દેણું બહુ છે. ત્યાં નોકરી કરવી કેમ છે?

જવાબ-વ્યાજ લેવું અને દેવું હરામ છે. તેમજ વ્યાજનું નામું લખનાર પણ મુન્હેગાર છે. માટે એવી નોકરી ન કરવી જોઈએ.

સવાલ-મારી ફેઇ પાસેથી મારી માતા-જીએ રૂપીઆ વીસ ઉછીના લીધા હતા. ફેઇનો ખાવિદ ગુજરી જવાથી તેમજી બીજે ફેઇએ નિકાલ કર્યા. ફેઈ હવે ગુજરી ગયાં છે. તેમને અને ખાવિદોથી કેમ ઓસાદ નથી. ફક્કા ફેઇની એક સગી બહેન છે. હવે અમારે સગ-કર ઉછીના લીધેલા રૂપીઆ કેને આપવા?

જવાબ-દશ રૂપીઆ તેની બહેનને અને બાકીના દશ તેણીના ધણીને આપવા.

સવાલ-અદિ કંતાન, ચાંદી, સુતરનો સરો થાય છે. તેમાં એક બાઇ કહે છે કે આપણે કંતાનની પાંચ ગાંસડી હાજર વેચાની લઇને રાખીએ પછી જો બાવ વધે તો એક મહિનાના વાવદા પર વેચીએ તો જાણક છે.

(માલની ડીઝીવરી એક માસ પછી લેવાની છે.) માલ આપણા ધરમાંજ છે ફક્કા જમાની સોદો થયો કે આ માલ એક મહિનાની મુદતે તમને છ આને આપું છું. તે માલ તમારે એક મહિના પછી ઉપાડવો છે. તે દરમિયાન માલનો બાવ પાંચ આના ધર્ધ ગયો, અને લેનાર પાંચ આનામાં પાછો આપવા રાજી છે અને એક આનો બાવ ફરતો પણ આપવા રાજી છે. તો શું એ રીતે વેપાર કરવો જાઈએ છે?

જવાબ-એ વહેપાર જાઈએ નથી. કારણ કે એ એક જાતનો જુગાર છે અને જુગાર શરીઅતમાં હરામ છે. માટે એવા વહેપારથી બચવું જોઈએ.

સવાલ-ઝેદનો છોડશે બીમાર હતો. તેની આંખો પણ દુઃખતી હતી; ઝેદ તેની આંખમાં દવા નાખતો હતો. ઝેદની ઔરત પણ પાસે ઉભેલી હતી. ઝેદને દવા નાખવામાં કંઈક વાર લાગી એટલે તેની ઔરત બોલી ઉઠી કે "શા માટે ખુદા આવા ઘેર બીમારી મોકલતો દશે. બ્યારે ચાકરી ખરદાસ્ત ઘર્ધ ન શકે?" ઝેદ તેને મારી એ પાતળી તૌમાદ કરાવી.

ઝેદની ઔરત પોતે બીમાર હતી. તેણીએ ઝેદને કહ્યું કે "મારા માટે પૈસા ખરચી દવા મંગાવો." ઝેદે કહ્યું "સરકારી દોરખીટલમાંથી મંગાવો. હમારા પાસે પૈસા નથી અને ખાનગી મંગાવવી હોય તો તમારા પૈસાથી મંગાવો." તેણી બોલી ઉઠી "દવા પણ હમારા પૈસાની, કુર્માની પણ હમારા પૈસાની, ઝકાત પણ હમારા પૈસાની? ઝેદે કહ્યું ત્યારે ઝકાત કુર્માની કેના પૈસામાંથી અપાય? ત્યારે તે બોલી: "એમ તો સધળા પૈસા અજાસ ઘર્ધનય: મારી પાસે એટલા પૈસા ક્યાં છે?" ત્યારે ઝેદે કહ્યું "તમે નિસ્તા-બનાં માલિક છો." એમ કહી 'મારી અને તૌમાદ કરાવી: આ અને સુરતોમાં કુદ થાય છે કે નહિ! નિકાલ વડે છે કે નહિ! વડે તો

તો ઝેના શિરે ઔરત ફરી નિકાહ કરવાનું નીકાહ તો મહેર આપવાની છે કે નહિ? ને ઝુમ્મ મહીનાનો ખર્ચ આપવાનો છે કે નહિ? અને નિકાહ કરવાનું કહે તો ઝેના, સાળા અને સાસુ અને સાળાની ઔરત એટલે તે ઔરતનો બાઇ તથા મા તથા બાઇની ઔરત સામે પોતાના ધણીને પોતાની જાત બક્ષી દે તો એ નિકાહ મધ જરો કે નહિ?

જવાબ-મજબૂર ઔરત કાફિર મશે નહિ. પણ સખ્ત યુનેદગાર મશે. એવા કસેમાત જમાનથી બોલવા ન જોઇએ, જે કંઇ મુસીબતો આવે છે આપણા નહારા કામોના કારણે. માટે તેની માશી માંગવી જોઇએ. કુર્આન શરીફમાં આવ્યું છે: (જે કંઇ મુસીબત આવે છે તમારા કામોના લીધે) માટે પોતાના યુના-હોની માશી માગે અને તૌબહ કરે જકાત કુરબાની વિશે એવું કહેવું કે માગે માલ ખસાસ મધ જરો, કેવું ખરાબ કહેવાય? શુ બધું ખુદા તઆલાએ નથી આપ્યું? તમારી પાસે શું હતું? તો તેના નામ ઉપર (૪૦)મા બામ કાઢવા શું મુરકેસ છે? શું આપણે સરકારને મેહસસ નથી આપતા? દરેક સીમમાં રેફ નથી બરતા? તો ખુદા તઆલાના નામ ઉપર આપવું શુ મોટી વાત છે? એવી વાતો જમાનથી બોલવી ન જોઇએ, એવી વાતોથી કાફિર મશે નાંડ; નિકાહ પણ નહિ તટે; ફરીથી નિકાહ કરવાની જરૂર નથી પણ મજબૂર આઇએ તૌબહ કરવી જોઇએ.

સવાલ-એક ગરીબનું મકાન એક માલ-દાર ખરીદ ક્યું પછી તે મકાનને તોડી નાંખ્યું તો અમુક ફીઆ મળ્યા, તેણે તે પૈસાને સિલાહ મસ્જિદમાં આપી દીધા તો તે પૈસાનો સવાબ ખત્તેમાંથી કેને મળશે?

જવાબ-જરૂર પૈસા એકદમ સિલ્લાહ

આપી ન-દેવા જોઇએ બદકે બધા લોકોને પૂછે, જે કોઇ માલીક નીકળી આવે તો તેને આપી દેવા જોઇએ અને માલીક ન આવે તો સિલાહ આપી શકે છે. જે સિલ્લાહ આપ્યા પછી કોઇ તેનો માલીક નીકળે તો આપવા પડશે અને જે તે સિલ્લાહ આપવા ઉપર રાહી રહ જાય તો તે ખેરાતનો સવાબ તેને મળશે. સિલ્લાહ આપતી વખતે એવી નૈયત કરે કે આ પૈસાનો સવાબ તેના માલીકને મળે તો તેનો સવાબ તેના માલીકને પ્રદેશયશે, આપનાર માણસને શરીઅતના હુકમ પર અમલ કરવાનો સવાબ મળશે.

સવાલ-એક માણસ બકારગામ હતો તેની ઔરત મકાનમાં યુન્ટરી મર્દ તે બાઇની જે મિલકત હતી તેના માખાપ સર્ધ મવા. તેના ધણી ધેર આવ્યા પછી આ વાતની સોંકાએ ખબર ફરી સોંકાએ તેનાં માખાપને બોલાવી કહ્યું કે જે કંઇ સર્ધ મવા હા તે બધું આપી દો તેમણે બધું આપી દીધું પછી તેના ધણીએ ઔરતની બધી મિલકત સિલાહ આપી દીધી તો તેનો સવાબ કેને મળશે?

જવાબ-એનો સવાબ તેના બધા વારસેને મળશે. માખાપનો પણ હક્ક છે માટે માખાપનો પણ સવાબ મળશે પણ તેનાં વારસોમાં કોઇ નામલિખ હોય તો તેનો હિસ્સો આપી દેવો જોઇએ અને સિલાહ આપવામાં બધા રહી હોવા જોઇએ.

સુરતના બાણીના કબોલીફાહ
દાતના ડોક્ટર ડેસાભાઈ તાડીવાલા
L. D. ૨૦
દાંતને લગતું દરેક કામ ધણીને કોશિયતે
અમેરીકન પદ્ધતિ પ્રમાણે કરનાર
લાલગેરની ઉપર, સુરત.

શાહ વલીયુલ્લાહ (રહ.)

અને તેમના વંશજો

ઈ. સ. ૧૭૦૭ થી ઈ. સ. ૧૮૦૬

અનુવાદક: 'તાજ' સંદેર.

કુર્આન.—આપનું સૌથી મહેતુ કામ કુર્આન શરીફની તાલીમનો પ્રચાર છે. એ બાબતમાં આપનું સૌથી અગત્યનું કામ તો કુર્આન શરીફનો ફારસી તરજુમો છે. હિંદુસ્તાનમાં સ્વરણી જાણનાર યોગ્ય લોકો છે. ફારસી ભાષા કોઈમાં ને લોકોમાં પ્રચલીત હતી. પરંતુ એ ભાષામાં કુર્આન શરીફનો કેાઈ તરજુમો ન હતો. શુલિસ્તાન, ખોસ્તાન, સિંહદરનામાં ને સાદનામાં વાંચન કરતી પરંતુ તેઓ કુર્આનની તાલીમથી અજાત હતા. પ્રાચીન આફ્રિકામાં “કુર્આન શરીફ” પંચાનો “રિવાજ” હતો. પરંતુ તેઓ કુર્આનની ભાષાથી તો અજાત હતા. જેથી તેઓ જેમને તેઓ કુર્આન શરીફથી સામ ઉઠાવી શકતા ન હતા. શાહ સાહેબને એ ઉણપનું બાન થયું અને ઈ. સ. ૧૭૩૭-૩૮માં આપે કુર્આન શરીફનો ફારસી ભાષામાં તરજુમો કર્યો. બધારે આશિર્વાદો અને વાતની ખંજર થઈ ત્યારે તેઓ ઘણાજ કોષો ભરાયા અને કહેવા લાગ્યા કે “કુર્આન શરીફનો એ તરજુમો ફરસી એઅદબી થાય છે. કેટલાંક લોકોનું આમ પણ કહેવું છે કે ‘આ વિરહનાને લઈ શાહ સાહેબની જ્ઞાન પર આવી બન્યું, તેથી તેમને કેટલાંક સમય સુધી દિલ્લી હોડનું પડ્યું.’ અંતે શાહ સાહેબની દિમ્મત અને કર્તવ્ય પરચણતાની સફળતા થઈ. આપે લોકોને સમજાવ્યા કે ‘કુર્આન શરીફ એટલા માટે નથી કે એને રેશમી જુઝદાનોમાં લપેટીને તાકમાં પાક વસ્તુ સમજીને રાખી મૂકીએ, અથવા બીજી

અન્ય કોમો જેમ મંત્ર ભણે છે તેમ આપણે પણ પોપટની માફક એવું ભણતર કરીએ. કુર્આન શરીફ માનવ-જીવનના કર્તવ્યને સ્પષ્ટ દર્શાવે છે. કુર્આન શરીફ એટલાજ માટે આવ્યું છે કે આમ જનતા એવું સમજીને વાંચન કરે અને એમાંની સલાહ પર અમલ કરે.’ પછી તો ધીમે ધીમે લોકોની વિરહતા ઓછી થતી ગઈ. હવે આમ જનતામાં કુર્આન શરીફના તરજુમાઓ પ્રચલીત થયા અને ઉર્દૂમાં પણ કુર્આન શરીફના તરજુમાઓ થયા લાગ્યા.

કુર્આન શરીફના ફારસી તરજુમાથી શાહ સાહેબનું નામ હિંદુસ્તાનમાં અગર થઈ ગયું. અયે સાથે આપે તે મુરકેલાતોનો પણ અંત આવ્યો કે જે આશિર્વાદોના અધ અનુકરણથી એ માર્ગમાં આડ આવતી હતી. આપનું બાપાંતર ખરેખર એક ઉચ્ચ કોટીનું છે. આપના બાપાંતરની વિરહતા એટલા માટે થતી હતી કે આપે એના આત્માને તજીને એના ક્ષેત્ર તરફ વધુ લક્ષ્ય આપ્યું. કુર્આન શરીફનું બાપાંતર ખરેખર એક મુશ્કિલ કાર્ય છે, કારણ કે બાપાંતર કરવામાં એની બાપાની ખૂબી અને એમાં રહેલા રહસ્યને બાપાંતરકાર દ્વારા રીતે દર્શાવી શકતા નથી. દેશના અનેક આશિર્વાદો અને સાહિત્યકારોએ એ કાર્ય તરફ પોતાનું લક્ષ્ય આપ્યું છે. પરંતુ આજે કુર્આન શરીફનું એક પણ બાપાંતર રહ્યું નથી કે જેને આપણે મૂળ સ્વરૂપ જેવું કહી શકીએ. શાહ વલીયુલ્લાહ (રહ.)ના બાપાંતર માટે આપણે એ તો કહી

શકતા નથી કે કુર્આન શરીરનું એથી ઉચ્ચતર બાંધાંતર બીજું કોઈ થયું નથી. પરંતુ એટલું તો કહી શકીએ કે એ બાંધાંતર ઉર્દૂ બાપાના બીજા બાંધાંતર કરતાં ઉચ્ચતર છે. એ વાત તો નિઃસંદેહ છે કે કુર્આન શરીરનું યોગ્ય બાંધાંતર કરવામાં જે યોગ્યતા બાંધાંતર કર્તામાં જોઈએ એવી યોગ્યતા અરેબર શાહ સાહેબથી વધુ બીજા કોઈ બાંધાંતર કર્તાઓમાં જોવામાં આવતી નથી. મૌલાના નઝીર અહમદ સાહબ દુરમાવે છે કે “કુર્આન શરીરનું બાંધાંતર કરવામાં જે જે યોગ્યતાએ બાંધાંતર કર્તામાં હોવી જોઈએ તે સર્વે મૌલાના શાહ વલીયુલ્લાહ (રહ.)માં જોવામાં આવે છે. એ જોતાં આપણને સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે પ્રત્યેક શખ્સને માટે મુદ્દિસિરીનના જેટલા કથનો હતા તે સર્વે આપે નજર સમક્ષ રાકેલા છે, તે એમાં જે અપનાવવા યોગ્ય હતા તેને આપે અપનાવ્યો છે.”

શાહ સાહેબે માત્ર કુર્આન શરીરનું બાંધાંતર જ કર્યું નથી, બલકે એ પ્રકરણમાં આપે એના જુદા જુદા દ્રષ્ટિબિંદુઓ પર એક રિસાલા પણ લખ્યો છે અને ‘મુકદ્દમા ફી તર વુમાનુલ કુર્આને મજ્દહમા કુર્આને મજ્દહના માર્ગદર્શન અર્થે’ કેટલીક અગત્યની બાબતો આલેખી છે.

શાહ સાહેબ પોતાના એક પુસ્તકમાં લખે છે કે “ખુદાપાકે મારા જેવા જઠ્ઠ પર અનેક ઉપકારો કર્યા છે, અને તેના સૌથી અગત્યનો ઉપકાર તો એ છે કે તેણે મને કુર્આન શરીર સમજવાની શક્તિ અર્પી” રસૂલે કરીમ (સદ.)ના ઉપકારો પોતાની ઉમ્મત પર સૌથી વધુ તો એ હતા કે એમણે કૌમમાં કુર્આન શરીરનો પ્રચાર કર્યો.

કુર્આન શરીરનો પ્રચાર શાહ સાહેબે માત્ર બાપાતર રૂપે જ કર્યો નથી. બલકે હવે તદ્દરિરના સંબંધમાં આપે અનેક પુસ્તકો લખ્યાં છે જેમાં ‘અલ ફૌરુલ કંબીર ફી અસુ-

લત તઝકીર’* અમલના છે. એ પુસ્તક પ્રચાર બાગમાં છે.

(૧) ‘પહેલા લાગમાં પંચગાનાનું વર્ણન છે. જેમાં શાહ સાહેબે કુર્આન શરીરના વિષયોને ક્રમશઃ આપ્યા છે.

(અ) દુરમાનની વિધા.

(બ) હવે મુનાઝિરા. એટલે ચઢવી, નસાશ, મુશરિકો અને મુનાફિકાની ટેવો, એમાં વર્ણવી છે. એમાં એમ પણ જણાવ્યું છે કે એમની કેટલીક ટેવો અચાન મુસલમાનોમાં આજે પણ પ્રચલીત છે. એવાએ માટે કુર્આન શરીરના આદેશો લાગ કરતા ચરો.

(ક) હવે તઝકીર બાલા, ઉલ્લાહ.

(ડ) હવે તઝકીર બાલા ઉલ્લાહ.

(ઈ) હવે તઝકીર મત્લુ ખાદે મૌત.

(૨) બીજા બાગમાં કુર્આને શરીરની વ્યવસ્થા બાબત છે. જેમાં તે આંદીધુરીઓ અને મુદ્દાઓનું વર્ણન છે જે કુર્આને મજ્દહના સમજવામાં ઉપસ્થિત થાય છે. એ પ્રકરણમાં આપે નાસ્તિક અને મનસુખના પ્રકરણ પર વિવેચન કર્યું છે.

(૩) ત્રીજા બાગમાં કુર્આને શરીરની ખૂબીઓ અને એની બાંધાંતરો ઉલ્લેખ છે. એ પ્રકરણમાં અસાલીમે કુર્આનની તશરીહ કરી છે. એમાં તે ટીકાઓના જવાબો આપ્યા છે જે લોકો કુર્આન મજ્દહનાં ક્રમશઃ પર કરે છે.

(૪) ચોથા બાગમાં બાંધાંતર કર્તાઓની કળા પર આલેખ્યો છે. એમાં એના વિવિધ દ્રષ્ટિબિંદુઓ પર પ્રકાશ નાખવામાં આવ્યો છે. આપે આલેખીના અનેક પ્રકાર બતાવ્યા છે. જેમકે મોહમ્મદીન, મુતકર્રેમીન, નન્દામી મીકન, અદનામ મુતસોરીન. એ દરેક પોતપોતાના દ્રષ્ટિબિંદુઓથી બાંધાંતર કરે છે. [અપૂર્ણ]

* તરલુમો “ફૌરુલ કંબીર” જે ન. રસીદ અહમદ અનસારી સાહેબે અલીગઢ યુનિવર્સિટી માટે પ્રગટ કર્યો છે. તેમાંથી એ અવતરણ લીધા છે.

આવાઝકી દુન્યા

સંભાળનાર : 'એકાદ'

પંખાની ભૂમિ અસહ્યની એની ફળ-
કુપતો માટે જાણીની છે. જેમ એ ભૂમિમાં
ધડ ને ચણા વધારે પાકે છે તેમ ખેતીઓ
અને પીરો પણ વધારે પાકે છે. હેલે હેલે
તો નખીઓનો પાક પણ ફતરવા માંડ્યો છે.
કાઠીયાનના પેગંબરનું ધાંધલ તો વરસો થયાં
શમ્યું નહિ, ત્યાં વળી સિવાલપોટની એક
ધરણામી હાથરૂકના એક ટીચર સેવંદ મહંમદ
સાદિકે નખી થયાતો દાવો જાહેર કર્યો છે. કોણ
બનાવડી રેશનિંગ એડિસર થાય કે બનાવડી
ફોનલાર થાય તો તેને પકડીને સજા કરવામાં
આવે છે; પણ બનાવડી પેગંબર થનારને કોણ
સજા કરવું નથી એટલે જેના મગજમાં ધૂન
બરાબ તે બેધડક પેગંબર થઈ શકે છે। આ
યુગજ બનાવડી યુગ છેને? બનાવડી શાધર મળે
છે, બનાવડી ધી મળે છે, બનાવડી સોનું મળે
છે, બનાવડી ખેરાક મળે છે, બનાવડી દાય-
પગ-કે આંખ મળે છે, અરે! બનાવડી બાપ-
ખેટા-કે બનાવડી પતિન પણ મળે છે તો પણ
બનાવડી પેગંબર કેમ ન મળે? એ બનાવડી
પેગંબર સાહેબ જણાવે છે કે "ખુદાએ જમા-
નાને તાલીમ આપવા અને દિદાયત કાઢી છે."
તો સવાલ એ છે કે ખુદાએ એ નકલી પેગં-
બરને રૂપનામાં દિદાયત કાઢી હશે કે કેળ-
વણી આનાના અધિકારી મારફતે એને દિદા-
યતનો સરકયુક્તર મોકલ્યો હશે? હવે એ

બનાવડી નખી પાડ્યો છે તો એના ઉપરી તરીકે
કોણને બનાવડી ખુદા તરીકે પણ ગણે? થવું
રહ્યું; કે જેથી પંજાબીઓને પ્રાર્થના માટે
પણ આકાશ તરફ હાથ ઉઠાવવા ન પડે?

ખરા મુસલમાનો તો આકાએ નામદાર
હઝરત મોહંમદ મુસ્તુફા (સત્ર) નેજા નખીયે
આખિરન જમાન માને છે એટલે તેમને તો
આવા તકલાદી નખીયી કંઈ અસર થવાની
નથી પણ પણ પંજાબના કાઠીયાનીઓ આ
નખીની ત્રીજી આજિતિથી જરૂર બડકવાના।
એમને માટે કુસ્તીનો અખાડો શરૂ થવાનો।
કાઠીયાનીઓની સામે ઝડો ઉઠાવનાર મૌલવી
અતાઉલ્લાહ બુખારી સાહેબને પણ હવે ઝાઝી
તકલીફ નહિ લેવી પડે. કારણ કે આ નવા
ઉમા થએલા બનાવડી નખીની ઉમ્મત કાઠી-
યાનીઓની સાથે ફેડી લેશે.

સિંધી બળદો જેમ ઉચું ઘાલીને અડી
જવામાં પહેલા નબરના હોય છે તેમ સિંધી
લીડરોય ઉંચું ધાત્રીને અડી જવામાં બંધકે મળાને
ઉજેતરી નાખવામાં પહેલા નંબરના હોય છે।
ખટખટ અને કારસ્તાનમાં સિંધોને પહેલો નંબર
છે. ખુદામરફા અને જંગલીપણમાં પણ
પહેલોજ નંબર છેને? જેમ દંતું ઉઠાસન
સ્થિર ગણવું નથી તેમ સિંધનું પ્રધાન મંડળ

પણ કાંઈ જમાનામાં સ્થિર રહ્યું નથી. અનેક ગુણાંદ્રિયાઓએ પ્રધાન મંડળમાં આવી ગયા છે. અને ખરી રીતે જોઈએ તો સરકસના ખેડાડીઓ જેવા મુત્સદ્દીઓ હોય તેમ જ એ પ્રધાન મંડળમાં ટકી રહે છે. સીધાસાદા માણસોનું મનું નહિ. હાલમાં ત્યાં લીગનું પ્રધાન મંડળ છે. છતાં લીગનેય ડાખા ગમવામાં થાલીને હોદ્દોનું ટકાવી રાખવાનો પ્રયત્ન ત્યાંના પ્રધાનો કરી રહ્યા છે। કાંઈપણ પ્રયત્ન પાટલા ઘેલી જેમ પ્રધાનપદોની ખુરસીને ચોંટી રહેવું એ પ્રધાનોનું ધ્યેય છે। જેમ કેટલાક સેક્રેટરી શિરા ખાતર શ્વાસ થાય છે તેમ સિંધમાં પ્રધાન થયા ખાતર લીગમાં જોડાય છે કે લીગમાંથી બહાર સિંધતરી નીકળી પણ જવાય છે. આન અને શાન, હજમત અને વંટ, ધ્યેય અને રૂઝ એ સિંધી આગેવાનોને મન કહેવા સંભળવાના શબ્દો છે. ફક્ત પ્રધાનપદોની ખુરસી અને ચાર આકાશનો પગાર એજ એમનું લક્ષ્યિદુ છે। બીજે સ્થાને તો ફક્ત મોદર મર્મીન ‘મેક્’ નીકળતા હશે પણ સિંધમાં તો વારંવાર એ મેક્ નીકળતજ રહે છે। ખરી રીતે જોઈએ તો મોહરમના વાંધાજ ત્યાં ફાળી જાય છે. લીગના આગેવાન કાંઈદે આગમ જેવા શિરનપાલનની કડક તકેદારી રાખનાર પણ સિંધથી પાડવા કે ચાકવા હશે। ખેડૂતો પણ સિંધી અળદીવાઓથી હેરાન પરેશાન થાય છે તો પછી રૂંધત તેમના લીડરોથી કેમ હેરાન ન થાય?

૦

આજે સૌ કર્તાં વધુ સરળું કાંઈ યદ્ય ગયું હોય તો તે સિંધવર જ્યુબીલીઓ અને માનપત્રો છે. મુંબઈની એકેએક ફિલ્મ સિંધવર જ્યુબીલી જીવે એવી તેના દીગદ્દારોની અને પ્રોડ્યુસરોની ઇચ્છા છે. અને તે ઇચ્છા પુરી કરવાને તમ ચો. મારીને પણ માલ રાતો રખાય

છે તેમ તાણીનુરતીને પણ ગમે તેવાં પિકચરોની જ્યુબીલી ઉજવી નંખાય છે। એક તરફ આવી રીતે ફિલ્મોવાળા જ્યુબીલીઓ ઉજવવા પર ચડ્યા છે તો બીજી બાજુ કાંઈઆવાડન રાજવીઓ પણ પોતાની જ્યુબીલીઓ ઉજવવા કઠિબદ્ધ થયા છે. તેમણે એ ૨૫ વરસનો પોતાના રાજ્ય અમલમાં પ્રેમનુ કશું ઉકાળ્યું હોય કે નહિ। ફક્ત તેઓથી પોતે રાજપુત્રીથી ને અલ્હન દુશિયારીથી રાજમિંદાસન પર પચ્ચીસ વરસ સુધી ટંકા રહ્યા તેની ખુશાલીમાં જ્યુબીલી ઉજવે છે. અને તે પણ અમલદારોની મારફતે આકાશતરી રીતે ઉધરાણાં કરી, કરાવીનેજ। કેટલાક તો પોતે પરંપરાને પચ્ચીસ વરસ થયાં તેનીય જ્યુબીલી ઉજવે છે। અંબલત આ ડાહ્યાસના ઉદય કાળમાં ૨૫ વરસ સુધી સીંધી રીતે મુખરૂપ દાંપત્ય જીવન વિતાવ્યું એ એક અભિમાન સેરા યોગ્ય બાબત હોઈ જ્યુબીલી ઉજવવાય તે વાંધા પડતુ તો, નથીજ। કાંઈ એક્ટર-એક્ટ્રેસે હજુ સુધી પોતાના લગ્ન-જીવનની જ્યુબીલી ઉજવી નથી એ નોંધ પાત બીના છે બાકી પચાસ ઘટાવી વનમં ખેડેલી એક્ટ્રેસો પણ હજી પોતાની વયની સિંધવર જ્યુબીલી-ઉજવવાની યાને ૨૫ મી વરસગાં ઉજવવાની હાંમત કરે ખરી।

રાજ ને રોજ લાંચ-રસત લે છતાંય ન પકડાય એવા અમલદારોએય મોકરીનાં ૨૫ વરસની સિંધવર જ્યુબીલી ઉજવવી ઘટે। આ નો યદ્ય સિંધવર જ્યુબીલીની વાત, પણ માનપત્રોની મરકોટ તો આજે ખૂબ તેજ પર છે। કાંઈ ફિલ્મોની ન્ત્રા કરી આવે કે માનપત્ર અપાય। કાંઈ કાળા બખરમા લોકોને વેવરી મોટાઓને કીનરપારી આપે કે માનપત્ર અપાય। કાંઈ જેલ જઈને આવે કે માનપત્ર અપાય। કાંઈની બદલી થાય કે માનપત્ર અપાય। કાંઈ મુરોખની સહેલગાહે જાય તો માનપત્ર અપાય।

કોઈ ખીમારીમાંથી હોં તે માનપત્ર અપાય! કોઈ પરણી બેસે તો માનપત્ર અપાય! કોઈ બેઠે કે વીમા કંપની કાટે તો માનપત્ર અપાય! કોઈ અમલદાર રૂંધને ખૂમ આપણ પાડીને રિટાયર્ડ થાય છતાં માનપત્ર અપાય! કોઈ પાંચમીવાર પુનર્જન્મ કરે તોય માનપત્ર અપાય! કોઈ જન્મ કરી આવે તો માનપત્ર અપાય! કોઈ દેવાળું કુટુંબે તોય માનપત્ર અપાય! કોઈ દાદાગીરી કરે તોય માનપત્ર અપાય! કોઈ કાલ્પ-નરીક્ષ કે ધારાસભામાં જન્મ દેશની દલાલી કરે તોય માનપત્ર અપાય! મતલબ કે કાળાંધેળાં કરાંને કે ગમે તે રીતે ગમે નામે કે ખુરે નામે જે પ્રખ્યાત થયા હોય તેને માનપત્ર અપાય છે! પણ આ અપાય છે સખ્દમાંય વાંધો છે. કારણ કે સેંકડે લગભગ ૯૯ માનપત્રો અપાતાં નથી પણ લેવાય છે! એમાંના ૫૦ ટકા તો સીધે સીધા માનપત્ર સેનારના ભેખેને ને દિસા-બેજ અપાય છે ત્યારે બાકીનાં ૪૯ ટકા વચ-ગાળેના દલાલો મારફતે અપાય છે. એટલે કે આથી સાબિત થાય છે કે માનપત્રોએ આજે આપવાની નહિ પણ લેવાની વસ્તુ છે અને તે પણ સાચા માણસ હોય તો મોટે માગીને લેવાની અને નાસા માણસ હોય તો ખીમતની મારફતે લેવાની! સોકા જે આવી માગેલાં ધરેલાં જેવી વસ્તુનો મોઢ દિવસે દિવસે કેમ વધતો જાય છે એજ સમજાવું નથી? સોકાની મનોવૃત્તિ કાંઈ જરાય ન વાગે ને ફૂલનો હાર પહેરીને મહાલવાની છે! ફૂલના હાર પહેરવા મથતા હરખપદુડાઓનો આ દેશમાં તોટો નથી ત્યારે કાંઈનો તાજ પહેરનાર કોઈ વીરલા તો કંઈ જોલના ખૂણુઓમાં ગોંધાઈ રહ્યા હશે?

હિંદીઓ પોતા માથા પર હાલ્લીઆ મુકાને તૈયાર રહેા. હિંદી બજેટમાં રાખેતા મુજબ ખોટ

આવી છે. ૧ અગસ્ટ ૬૩ કરોડ અને ૮૯ લાખ રૂપિયાની! એ ખોટને પુરવા માટે નવા કરવેરા હોકાઈ રહ્યા છે. કરવેરાનો વજનદાર ટોપલો હંચકીને હિંદીઓના-તાળવાના વાળ તો સજાગત રહ્યા નથી, હિંદીઓનાં બોચાં તો યુદ્ધનો બાર વદન કરીને બેસી ગયાં છે; છતાં પડ્યા પર પાડુની જન્મ નવા કર વેરા હિંદી સરકાર હોજી રહી છે ઇન્કમટેક્સ, તાર, ટપાલ, તંબાકુ, ટેલીફોન, વગેરે પર ચાર્જ વધારવાની બજેટમાં ચર્ચ છે! નવ્યાણું ત્યાં સો પુરા કરવા લગનવેરા, મરણવેરા, વાંદાવેરા, વિધુરવેરા, વાંઝીયાવેરા એવા એવા તો ઘણા વેરા હવું બાકી છે; ને તરફ નક્ષપણે નામદાર સરકારનું ધ્યાન હજુ કેમ નહિ ખેંચાયું હોય?

“ન અન્ન આરોમવા વસો ન તન છે, મરે તો દાંઢવાને નવ કહન છે. છતાંયે ટક્કુ બારે વજન છે, દબે તો હે દરિ તાર લગન છે!”

અને તબુરો લઈ ભજન ગાવા સિવાય હવે આપણે બીજું આશ્વાસનમાં કરી શકીએ એમ પણ શું છે?

મહાગુજરાત ગઝલ મંડળ .

મહાગુજરાત ગઝલ મંડળ, સરતનો એક સ્થાનિક કવિઓનો માસિક મુશાયરો તા. ૪-૩-૪૫ ના રોજ પ્રો. વ્યાસના પ્રમુખપદે શ્રી. હસનઅલી મીલવાળાના મકાનમાં યોજાયો હતો જેમાં ‘અમીન-આઝાદ’, ‘ગની’, ‘પવાર’, પૂસક, હીરાલાલ, નર્મિ, અનીલ, ઈ. વી. મારવાળા વિ. કવિઓએ પોતાના કાવ્યો સંગળાવ્યાં હતાં તેમજ ગઝલ પર અભ્યાસપૂર્ણ લખાવટ ચર્ચ હતી.

સ્વીકાર-સમાલોચના

મુદ્દમદી કાવ્ય સંગ્રહ:- પૂનાના નરસિંહ સરસ્વતી માસિક તરફથી નવી-અંક તરીકે જ. કવીમુદીન હુસેનએ સંપાદન કરેલ છે. મુદ્દમદી આઈ આના. નવીએ આખરે જ મહાન સસંગી પ્રસંગમાં લખાયેલાં યુગરાતી બાપમાં આ કાવ્યો અને પુસ્તક સ્થાન જમાવશે એ નિરાકર છે. હુસેન સીધા તરુમાં થયેલ કાવ્યો પણ સ્થાન પામ્યાં છે. બાપાન્ટરની કળા એ પણ એક અને પળી કળાજ છે એ અમે પણ કબૂલ રાખીએ છીએ પણ બાપાન્ટર કરનાર મળી કવિઓનું નામ છુપાવવા પ્રયત્નો કરે એ પસંદ કરવા બેગ તો નથીજ. જો કવીમુદીન સામે એક માટે મુજારકબાદી પેશ કરીએ છીએ. મેળવવાનું સ્થાન: ૧૭૫ રવિવાર પેઢ, પૂના સીટી.

સ્વામી સ્વામી-લેખિકા સુબદ્રા ગાંધી. કી. ૩૧, ૪. ૫. ૨૭૧, સરદાર મુશ્તીસિંહની જીવનકથા, લોક પ્રકાશન મંદિર, મુંબઈ-૪ તરફથી મળ્યું છે, કવિતકારી ધૂનસાં રામના-રાઓને શી શી વિટબાણ અને મુશ્તીજતે નહે છે તે આ જીવનકથા મારફત જાણી શકાય છે. આજકાલ લેખોમાં હુસેન-દારસી ચળવોનો પુષ્કળ ઉપયોગ થાય એ ઇચ્છવા યોગ તો છે પણ તેને બેગાડીને ઉપયોગમાં લેવાય તે માટે અગ્રણી નિર્દેશ કર્યા વિના રહી શકતા નથી. દિમાગને દિમાક લખવામાં શો હેતુ હશે? જીવનકથાના સૌકીનો માટે અમર્ય પુસ્તક છે.

—તરી

હવે તો—

પગરખા ઉપર કંદોલ આવી ગયો છે

અને

બહુજ સંરખતાથી નીચેના સ્થળે મળશે

- ફાઈ, સર શીરોજીશાહ મહેતા રોડ.
- મહમદઅલી રોડ, બસ રોડ સામે.
- આનંદરોડ: બાકારામ સ્ટ્રીટ.
- પવેલ: દામોદર હોલ.
- દાદર: (B. B.) રાનાડે રોડ.
- કીંગ્સ સરકલ: બગીચા સામે.
- બાંદ્રા: હીલ રોડ.
- પુના: બુધવાર પેઢ.
- કરાંચી: સદર પ્રીટી સ્ટ્રીટ.
- હૈદરાબાદ સીધી: તીલક બસેન
- મદ્રાસ: રતન બકાર.

John & Barel

પેટ્રોનીની જાણ માટે:

જોન બેરલ શુ કંપની

(હન્ડીયા) તરફથી પ્રકાશિત.

Printed by: Mangalal Mangabhai Patel, at The 'Gangotri' Printing Press
Kamathi, Khand Bazar, Surat.

Published by: Asam Ahmed Ismail 'Vahshi' for Vahshi Sahitya Karyalaya.
T. 400 Road, Surat

આ અંકમાં

ભાષે	૧૦ 'સગીર'	૧
રૂપ અને રેખા	૧૦ નિસાર અહમદ	૨
ધરતીની શિક્ષણ (કુર્આન-હદીસ)	૧૦ મૌ. અ. રહીમ	૪
પોઠ	૨૧ વલુગરો	૬
'નગ્માતે આતરો'	૧૦ "બુર્હાન"	૮
મરયમ દહીરાળી	૧૦ કમલકાન્ત ખી. એ.	૧૦
ગઝલ વિવેચન	મિ. પિપાણ	૧૪
'અથુની આદરમાં'	૧૦ 'ધાયલ'	૧૭
હફ્તો પહેલો લોક-કવિ	૧૦ છ. એચ. મુસ્તુફા	૧૮
શાહ વલીયુલ્લાહ (રહ.)	૧૦ "તાજ"	૨૫
મિસ્ત્રિમસ્લાહ શબ્દોની ફઝીલતો	૧૦, રિક્કાત-સામેરી	૨૭
નેનાથી મહેને પ્રેમ હતો	૧૦ 'વલી'	૨૮
આંસિક મુદાઈરા	'અમીન'-અનિલ'-ગની'-આસી'	૩૪
આવાઝી ફુ-યા	૧૦ 'બેકાર'	૩૬
ફતાવા	૧૦ મૌ. અ. અશરફ	૩૮
રહેઃમુસ્લિમ શાદી-જન્મ-મરણ	ટાઇટલ ૩ છંદ.	
નંકમે કુર્આન	૧૦ 'ગાલિબ' "	૪૫

: તંત્રીઓ :
 "વહશી" રહેરી.
 નિસાર અહમદ
 : વ્યવસ્થાપક :
 "તાજ"

વહશી સાહિત્ય કાર્યાલય દ્વારા, મુરત.

કાળા બજાર દુર કરવા:—

- (૧) સરકારે નક્કી કરેલા ભાવધીજ ખરીદો
- (૨) તમારા ખર્ચ પુરતું ખરીદી બીજાઓને
ખરીદવાની તક આપો.

‘ગીવ એન્ડ ટેક’ સ્ટોર્સ

(Government Approved Cloth Shop)

ચોક બજાર : સુરત.

લેટેસ્ટ ડીઝાઇનનાં:-

- મુર્દીઆ-શરદીઆ
- લેડીઝ ટ્રેસ ફેબ્રિકસ
- ફેન્સી કપડાં

કુ. ૬૬૬

એપ્રિલ ૧૯૪૫

અંક ૮ એ

માથે !

નજર ! તું તા નહિં શણુગાર માથે,
એ કાચો રંગ છે આકાર માથે.
ન લચકે ડાળીઓ ફૂલો ભરી કાં ?
છે એનાં રંગ-બૂ નાં ભાર માથે.
ભલેને છાને—છાને તું કરે છે,
ખુદા છે પાપને જોનાર માથે.
નથી એ દ્રવ્ય પણ આછું મનોહર !
ફરે છે આંગળીઓ તાર માથે.
પડે છે, એટલે ચોલી રહ્યું છે,
પ્રતિબિંબ આપનું ગુલઝાર માથે.
ગુઝારી એ થકે આઝાદ છવન,
ન હોતો કોઈનો ઉપકાર માથે.
ખરેખર તું એ દીવાના ! સુખી છે,
ઘણું કપ્ટો છે દુન્યાદાર માથે.
પંતંગા પંથ કયાં ભૂલે ન નિજનો !
શમ્યા ઊભી લઈ અંગાર માથે !
જવાની ! જર્વા શા માટે કરે છે ?
રહ્યાં છે દિન ફક્ત બે ચાર માથે.
ખિંચાં આવી અને પરદો ઉપાડ્યો—
નજર સહુની હતી શણુગાર માથે.
ચડે છે ખાક પર તો ફૂલ—આદર,
પડી માટી ફક્ત મરનાર માથે.
ચમનથી પ્રેરણાઓ કેમ મળતે ?
ન હોતે પાનખર જો ખડાર માથે,
'સગીર' એ ફૂલની નફરત નથી ને ?
અણી ખીલી રહી છે, ખાર માથે.

મુબાઈ]

“સગીર”

૩૫ અને રેખા

(સંપાદકીય)

‘કારવાં’નું સાહિત્યિક રૂપ ખદલાયું ત્યારે આ શીર્ષકથી સંપાદકીય નોંધ લખી હતી. વચ્ચેના બે અંકો એના સિવાયજ પ્રગટ થયા દીધા, લેખકો અને વાંચકોની માંગણીથી તે ફરીને ચાલુ કરવામાં આવે છે.

સમાજ, વ્યક્તિઓના બને છે, સાહિત્ય પણ વ્યક્તિઓજ સર્જે છે. એટલે જ સાહિત્યમાં સમાજ-જીવન લોક-જીવન ધબકતું ન હોય તેવું સાહિત્ય થોડી ઓજ બલે આપી જતું હોય પરંતુ કામનું બિંકુલ નથી હોતું. આજનો ઇન્સાન માત્ર આજનીજ વાત ધ્રુષ્ટ છે. આજનાજ દર્પણમાં તે ચોતાની છબી જોવા ચાહે છે. ગદ્ય કાલે શું હતું અને આવવી કાલે શું થશે એ પ્રશ્નો ચિંતકો અને ઇતિહાસકારોને સોંપી મળ્યાં આજે એટલુંજ વિચારે છે કે આજે હું શું છું? આજની ઇન્ધા શું છે! અને એજ વસ્તુ ને સાહિત્યમાં પણ જોવા ધ્રુષ્ટ છે.

સમાચાર અને વિચાર એ બે છે અખંડાનના મુખ્ય અંગો. દૈનિક અને સાપ્તાહિકમાં વાંચક ક્રમે ક્રમે સમાચાર વધુ અને વિચાર ઓછા, સમાચાર અને વિચાર બન્નેની સમતુલ્ય માંગ છે, જ્યારે માસિકમાં તે માત્ર વિચાર માંગે છે. આમ માસિકનું મહત્વ પણ ઓછું નથી પરંતુ તે આજના વિચારો આપતું હોય તો, ‘કારવાં’ સુર્જર મુસ્લિમોનું એવું માસિક થવાની ઇચ્છા રાખે છે અને એજ ધ્યેય સામે રાખીને તે આગળ વધી રહ્યું છે.

આ અંકમાં “ઉર્દૂ ગિરાના અણુગોલ રતો”માં ઉર્દૂનો પહેલો લોકકવિ અમીર ખુસરુનું વિવરણ છે, અને તેના લેખક છે આપણા પરિચિત જનમ શુકામ હુસૈન મુસ્લિમ.

અભ્યાસ અને મનનની દ્રષ્ટિએ જોતાં ‘ફાની’ કરતાં ‘ખુસરુ’ પર લેખકની કસમે વધુ જોર બતાવ્યું છે. પરંતુ મુસ્લિમ સાહ્ય જૂનામાંથી વિશેષ સૂત તરફ ડિંવા આમળ ચાલવાને બદલે પાછળ શા માટે હઠી રહ્યા છે? તે સમજાતું નથી. અમે તેમને વર્તમાન યુગના ઉર્દૂ કવિઓ પર લખતા જોવા ઇચ્છીએ છીએ. તેઓ સાંભળે છે કે?

વિવેચન લેખોમાં પાઠ અને ગઝલ વિવેચન બન્ને આ અંકે જોવા મળે છે બન્ને ચાલુ કોલમો છે, છતાં એમાંના નાનીત્ય રિતે નિર્દેશન કરવો એ અત્યાય લેખારો, આજના પાંચજા પુસ્તક પ્રકાશન પરે શ્રી. વણનારાની આસોચના વેધક હોવા ઉપરાંત માર્મિક પણ છે. હળી વણીમાં કઠવી વાતોમાં નિદાશ બરતી એ શૈલી સુંદર ગદ્ય વાંચન પુરું પાડે છે, ત્યારે બિરાદર પિપાસુ નથી દીકાકાર બની નેજ રહી ગય છે. પિપાસુની કલમમાં પણી છે પરંતુ તે હજી જોઇએ તેટલું દાખવી શક્યા નથી. ઉર્દૂના ‘નિયાઝ’ ફતેહપુરી ‘ફૈઝ’ અને મીરાંજી એદનેશામ હુસૈન અને ઇમિદત બરેલી જેવું તેઓ લખે ત્યારેજ વધુ રંગ બને. સુર્જરમિશ્રમાં એ શ્રમ્ય ચારતાં હજી વાર છે. ગઝલ હજી જોઇએ તેવો વિકાસ સમી રાખી નથી ત્યં એના વિવેચનની તો વાનજ રુ! આમ વિચારતાં પિપાસુનું લખાણ અગત્યનું બને અભ્યાસી છે. એની ના પડાય તેમ નથી.

આ અંકમાં વાર્તાઓ ત્રણ છે. (૧) મ યમ હદીવાળી ‘કમલકાન્ત’ની કૃતિ છે. ‘કમલકાન્ત’ કારવાં દ્વારા પહેલીજ વાર સાહિત્યની દુન્યામાં પ્રગટા પડે છે, ‘એ માટે ‘કારવાં’ પોતાને ધન્ય લેખે છે કે એમની વાર્તામાં ટેકનીક જરાતરા આપી બલે હો પરંતુ એક નવજવાન મુસ્લિમ પહેલીજવારમાં આવું સુંદર લખી શકે છે એ જાણી કાને નહીં નિઃશય એ

વાર્તા મેં ત્રણ ચાર વાર વાંચી છે અને દરેક વેળા-મારી આંખમાં ઝળઝળાં આવી ગયાં છે. તળાવ, તરવું, મરયમ એની વાતચીત અને દ્રેનમાં કુત્રનો દાઘ, એ ભૂલ્યાં ભૂલાતી નથી.

‘જેનાથી મહેને પ્રેમ હતો’ એ જનામ ‘વધી’ સાદખની વાર્તાકૃતિ છે. એની ભાષા ઝમકદાર છે. ઉદાત્ત પણ સરસ છે પરંતુ એમાં વસ્તુ નવી નથી છતાં વાંચતાં કંટાળો ઉપજે તેવી નથી. જનામ શાકિર ઉનીયાની કૃતિ ‘સરયુ’ને વાર્તામાં ગણવું છું, પરંતુ મન માનતું નથી. વાર્તાના એક ભાગ ભેટું એ લાગે છે. કુંડી છતાં એ રમ્ય રચનામાં નવીનતા છે, વસ્તુ છે. પરંતુ એ બાઈ વાતને ‘વિકસાવતા કેમ નથી એજ સમજાતું નથી.

ઝગુની એસર ગણો પા કવિઓ વધુ મસ્તીમાં હોવાનું માનો. આ અંકમાં કાવ્યો વધુ છે અને વધુ સુંદર પણ છે. સમીર અને દાપદ ‘કારવાં’માં લાંબે ગાથે પધારે છે અને એવી શાનથી પધારે છે કે યાદ રહી જાય. પોતાના રંગના બન્ને ઉત્તમ ગઝલકારો છે. વાંચકો એમની ગઝલ વાંચે અને મસ્તીથી ડાહી ન હોય તો એના જવાબદાર અમે! ‘મઝાક’ અને ‘સીરતા’ની ગઝલો પણ નબળી નથી.

અઝીઝી અમીન આઝદે ગઝલ પ્રચારના હેતુથી મુરતમાં માસિક મુશાઈરા શરૂ કર્યા છે. એમની મોડી નજરના પરિણામે ‘માસિક

મુશાઈરાની ગઝલો મેળવવા હું બાંચશાળી થયો છું. ‘શું’ શું કહો બને ના આ લીસમી સદીમાં.” એ પદ્ધતિ પર અમીન આઝદ, રાની, આસી, તથા અનીસ. એમ ચારેય સ્થાનિક ગઝલકારોની ગઝલો છે. અને ખૂબ છે. આપ એને વારાફરતી વાંચો અને ગાવ. મુશાઈરાની પુરી મઝા એમાંથી મળી રહેશે.

નઝમ-(કાવ્ય) કોઈ લખતું નથી એ ફરિયાદ ઉભીજ છે. અમારા ગઝલકારો એ પ્રતિ પથ ધ્યાન આપશે કે ?

—નિસાર અહમદ

માસિક મુશાઈરા

તા. ૧-૪-૮૫ની રાત્રે ક. ૯-૦ ‘પ્રતાપ’ દૈનિકના સદતંત્રી શ્રીયુત્ ધીરલાલ ઈ. દેશામ્બા પ્રમુખસ્થાને જાં હસનઅલી મીલનાલાના મઝા-નમાં ચેમ્પો હતો. મહાત્માજીરાત ગઝલ મંડળના સ્થાનિક સભ્યો પૈકી ‘અમીન-આઝદ’, ‘ગની’, ‘પનાર’, દિ. પટેલ, કરીમ, અનિસ, ઈ. લીમા-વાળા, નાનુભાઈ દેસાઈ, વીં બાગ લીધો હતો. પદ્ધતિ ઉપરની ગઝલો અને ત્યાર બાદ સ્વતંત્ર કૃતિઓ રજુ થઈ હતી. ગઝલ સાહિત્યને હજી વધુ વેગવંતું કરવા વિષે સૂચના આપતાં દૂકે પ્રવચન કરી પ્રમુખ સાં મુશાઈરા બરખસ્ત કર્યો હતો. હવે પછી તા. ૬-૫-૪૫ના એજ સ્થળે મુશાઈરા થશે, પદ્ધતિ-“જવામ કયાંથી મળે કોઇ બ્યાં સવાજ નથી.”

કારિયક રેહી

તમારી લાંદરસ્તી માટે ગરમા ગરમ દૂધ પીઓ.

મગજને શાંત રાખવા માટે દહીંની લરસ્તી પીઓ.

નેશનલ ડેઈરી, ચોકબજાર, સુરત.

૬

કુર્આન

અહ્લાહ તઆલાનું ફરમાન

રહા

મી

શિ

દા

ણ

(૩૩૩) જે લોકો મુસલમાન પુરુષો અને મુસલમાન સ્ત્રીઓને એવા કામ(ની આજ્ઞા)થી જે તેમણે કદ્યું ન હોય, ઇબ્ન આપે તો તેઓએ તોહમત અને સ્પષ્ટ અપરાધનો બોલો પોતાના માથા પર ઉઠાવ્યો.

x

x

x

(૩૩૪) નિસંદેહ ફેસલાનો દિવસ તે સૌ(ના ઉઠવા)નો સમય છે. જે દિવસે કોઈ મિત્ર ધીજા મિત્રને જરાએ કામ નહિ આપે અને ન તેમને મદદ મળશે પરંતુ જેતાં ઉપર ખુદાપાક રહમ કરે.

x

x

x

(૩૩૫) તું કહી દે જે મોતથી તમે નાસો છો તે તો (એક દિવસ) જરૂર તમારી સામે આવીનેજ રહેશે ફરી તમો ગુપ્ત અને બહોરના બાલુનાર (ખુદા)ની પાસે લઈ જવામાં આવશે. ફરી જે કંઈ તમે કરતા હતા તે સહિ બતાવી (શિક્ષા) આપશે.

x

x

x

(૩૩૬) અને જે કંઈ અમે તમને આપ્યું છે તેમાંથી કંઈક એ પહેલાં દાન આપો કે તમારાથી કોઈનું મોત આવી પહોંચે, ત્યારે તે કહેવા લાગે છે પરવરદિગાર! તહે મને થોડીક વધુ સુદત કેમ મોકલવત ન આપી કે હું ખેરાત કરી લેત અને નેક લોકોમાં (શામિલ) થઈ જત !

x

x

x

(૩૩૭) અને ખુદાપાક કોઈ પણ જીવને જ્યારે તેનો વાયદો આવી પહોંચે તો તેને કદિ મોકલવત નહિ આપે, અને જે કંઈ તમે કરો છો તેની ખુદાપાકને ખબર છે.

સંપાદક-મૌં અબ્દુર્રહીમ-

રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લું ફરમાન

રસૂ

મી

શિ

ક્ષ

પુ

(૩૩૩) રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લું ફરમાન્યું કે સારાં અને નહારાં સહ-
ચરોનું ઉદાહરણ અત્તાર (અત્તર વેચનાર) અને લૂહાર સમાન
છે. જ્યારે અત્તાર તમને વિના મુલે મુગંધી આપશે કાંતો
તમો તેનાથી ખરીદ કરશો. અને લૂહાર તમારા લૂગડાં
ખાળશે અગર તેનાથી મુગંધી મેળવશો. (શૈખેન)

x

x

x

(૩૩૪) રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લું ફરમાન્યું કે જ્યારે બે મુસલમાન
ક્યાંએ મળે અને ઉભય પરસ્પર મુલાકાત કરે, તો બન્ને
હુટા થાય તે પહેલાંજ તેઓની ખદિશ થઈ જાય છે
(અબૂદાવૂદ)

x

x

x

(૩૩૫) રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લું ફરમાન્યું કે જે માણસ કોઈને દુઃખ
દેશે અલ્લાહ તેને પીડિત કરશે અને જે માણસ અન્યને
તકલીફમાં નાખશે અલ્લાહ તેને આપદામાં નાખશે.
(અબૂદાવૂદ).

x

x

x

(૩૩૬) રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લું ફરમાન્યું કે ક્રિયામતતા દિવસે અલ્લા-
હની નેજદીક બારે વિશ્વાસઘાત એ હશે કે પતિ પત્ની
એકાન્તવાસ થયા હોય ફરી ઉનયમાંથી કોઈ વસ્તુ તે સમયની
સ્થિતિને પ્રગટ કરે (મુસ્લિમ).

x

x

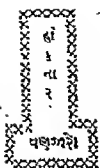
x

(૩૩૭) રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લું ફરમાન્યું કે જે સ્ત્રી મરણ પામે અને
તેનો પ્રાણેશ તેનાથી સજી હોય તે સ્વર્ગમાં દાખલ થશે.
(તિર્મિઝી)

—આદિક સાં. રાંદેરી.

x

પોઠ

આ તે શા તુજ દાહ, સુરત સેનાની મુરત,
ગયા પુરા બેદાહ, સુરત તુજ રહતી સુરત.

—નર્મદ

નવાં બહાર પડેલાં કેટલાંક ગુજરાતી પુસ્તકો જોઈને સદસા મને ઉપલી કડી માઢ આવી. જે 'વાત નર્મદે સુરત માટે લખી છે તેજ વાત આજના આપણા પુસ્તકાકાર પામેલા સાહિત્ય માટે પણ કેટલી બધેએસતી આવે છે! સાચેજ એની બેદાહી અને રહતી સુરત રીકાથી જોનારને રડાવ્યા સિવાય રહેશે નહિ. સુદર અને સ્પર્શસ્પર્શી બધ કપડાંથી દેવને અક્કડ રાખી રહેલા આજના ગુજરાતી યુવાનની પેઠે આપણું સાહિત્ય પણ સુંદર અને અક્કડ નેકેટના બજેજ ધડીમર આકર્ષક લાગે છે. પરંતુ એ હિંસાને ઉતારીને જોતાં એમાં ઢગુરાએડી દેહ વધુ બળવાન થા ક્રાંતિવાન હરગિઝ નથી લાગતી. એની આ દસા જોઈને પૂછાઈ જવાય છે કે "આ તે શા તુજ દાહ! ગુર્જર સાહિત્ય!

એની આવી દાહસવાસી કરનારમાં પહેલા નબરનો આરોગી આજનો અચકર છે. અપમાનનો રોગ વહેરી લખનેય કહેવું પડે છે કે આજનો એ અંચકાર વધુ પ્રમાણમાં સીને-એકટર ખતી રહ્યો છે! નામના પામેજો એક ફિલ્મીનટ જેમ એકી સાથે સાત સાત ફિલ્મ કંપનીઓમાં જોડાય છે અને આપણે તેને એકજ કાળમાં એકી સાથે બમવાનથી માડી, દરવાન સુધીની જૂ મીકામાં નિહાળીએ છીએ. આખા દેવીજ દસા આપણા ખ્યાલને પામેલા એકકની છે. તે એકી સાથે ચાર પાંચ પ્રકારકે સાથે

કાન્ટ્રેક્ટ કરે છે અને વાર્તાકારથી માંડીને ટીકાકાર સુધીના વેશ ધારણ કરે છે. નિષ્પ્રધાર, નવલકથાકાર, દાસ્તકાર અને એવી ધણી ધણી 'કારેલ' પર તે એકી સાથે સવાર મધને દોડી રહ્યો છે અને બસ બેજામ દોડી રહ્યો છે. ક્યાં! કઈ તરફ? ન્યા મરે! તે કશું વિચાર્યા વિના, અને નહી ક્યાં વિના. પરિણામે મરહૂર નટની પેડે. મરહૂર લેખક વિશે પણ આ રાણો શરિ આવે છે કે "નામ મોટાં અને દશન મોટાં."

બજુભાઈએ એક સાપ્તાહિકનું એક ભેટ પુસ્તક લખી આપ્યું ત્યારથી તેઓ નવલકથાકાર તરીકે મોટીજ ગયા છે અને દર વર્ષે દર સેકે પાંચ ટકાની તેરીએ પુસ્તકો લખતાજ જાય છે. હજુ તેઓ ચાર બાળકોના બાપ બનવાની ઉમરે પહોંચ્યા થયા. પરંતુ આટલી અપાકટ વયમાં તેમણે પારેક પુસ્તકો તો લસડી કાઢ્યાં છે અને તે પણ એકલી વાર્તા કિંવા લાઠુ નહિ, બરડી, પેડા, ધારી, સેવ ગાંડીઆ અને પાડ દોડી જે મોથો તે તેમની દુકાને મળે છે. આ જગુભાઈએ એએક નવસિકાઓ લખેલી અને તે પ્રસંગને વરી એટલે તેમણે પ્રેમચંદ અને રવિન્દ્રનાથ થા રામદાસજીની હરીશ્ચંદ કવ્યા માંડી છે. તેઓ પણ એકલા વાર્તાકારજ નથી, મહાજનોના જીવનચરિત્રો, સ્ત્રીઓ તથા બાળકોનું સાહિત્ય, પાઠ્ય પુસ્તકોની સીરીઝ અને અંચમાળા પણ ચલાવે છે. એક ડેલી પેપરની રાજદા કઠાર ઉપરાંત બખ્ખે અઠવાડીકોતી આબુ કાલમે પણ દોડે છે અને કમાલ તો એ કે આ બધું એમનું સાઈડ વર્ક છે. મળમાં તો તેઓ વીગા કંપનીની ઓફિસમાં ફક્તરી કલાક છે. અને આ અમુચાસાહ, કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક છે. ગુજરાતને દરેક પ્રાધ્યાપક આજના કવિ અને ત્રિવેચક હોય છે તે ઉદરડીના બચ્ચાંથી માંડીને 'દિલસરા' ચુડીનાં કાચો લખે છે. એ કાચો અને કાચોનું માપ અન ટીરપણુ એના પોતાના સ્વતંત્ર હોય છે. જે તેજ, અમજ થા તેજા જેવા બીજા પેડા સમજે. આમ છતાં તેજ

‘પૂજીશ નહિ.’ પરંતુ કવિએ જોડણીની ઝાઝી દરકાર રાખેલી ન હોવાથી પૂજ અને મા છુટા પાડવા નહિ કમરું એ બંને શબ્દોને ભેગા લખી મા ઉપર અનુસ્વરનું મીઠું પણ દોષી દીધું એટલે ‘પુજમાં’ થયું. જોનો અર્થાભાસ છે ‘પુજડામાં.’ પુજમાં ગઝલની રદીફ હોવાથી આખીએ ગઝલને છેડે પુજડામાં પુજડામાં આવે છે જેમકે એક શેઅર છે.

કેટલી રંગીન છે એની કલાઓ પુજમાં,

કેટલી દિલગત છે એની બક્ષાઓ પુજમાં.

મતલબ કે કલાઓ અને બક્ષાઓ પુજડામાં છે.

આપણા ગઝલકારોએ જોડણી પર બરાબર ધ્યાન આપવાની જરૂર છે નહિતર આવા થણા અનર્થો ઉભા થયા સાથે કવિની બધામૂઠીનું દેવાણું પણ દેખાઇ આવવાનો સંભવ છે.

‘નમીમે સદર’નો ‘નમી અંક’ મુદગ્દી કાબ્ય-સમ્રઢ (ખર જોનાં ‘કાબ્યાંક’) નજર સામે છે. એના ઘડતરમાં યુવાન કવિ ‘કિસ્મત’નો હાથ છે તેથીજ એ એક ટીકા-મથના-કરી લઈ છું. કાબ્યાંક કાબ્યાની પ્રથા આવકારદાયક જરૂર છે. પરંતુ તેને હયદરી, મુહમ્મદી, ફતેમી, ખતાવયા જતાં કવિનાનું નાવીન્ય એમાં ખેડાતુ નેહએ તે ખેડાતું નથી. ધાર્મિક નિમ્નુતિઓ વિશે શ્રદ્ધાની અગતી આપવા ઉપરાંત કવિઓ ખીચું શું લખી શકે છે? તે આ અંક જોતાં ઝટ જણાય આવે છે આવા વિષયો પર મઘ સાઈ લખાય પરંતુ પદ માટે તે એ કવિને ‘પરાંણ’ લખવા પરજ લાયક કરે છે એમ લાગે છે. હું ‘ધાર’ છું કે જે જે કવિઓએમાં ભાગ લેતા નથી તેમની આવી ફરિયાદ હોવી જોઈએ, ખીચું આવા કાબ્યોમાં ગુજરાતીપણું પણ ઓછું દેખા દે છે. ઉર્દૂ-ફારસી-અરબી શબ્દોની બરમાર, એક મુરિજમ નહિ તેના વાંચક માટે કંટાળારૂપ પણ યથ પડવાનો સંભવ છે. કેટલેક સ્થળે પુરી ગુજરાતી લીટીમાં

એક એ અગુજરાતી શબ્દો આવીને અર્થનો અનર્થ પણ કરાવી બેસે છે જેમકે, પતું રજની આ કડી.

પદ્મિયા હમમાં તેના શિરે ભારી નહિ બનરે, હથે આકરો જને પ્રેમ તે નારી નહિ બનરો.

જનમી ધારાગતી

આમાં ‘નારી’ શબ્દનો અર્થ એક સંધારણ ગુજરાતી વાંચક કયો સમજશે? તે વિચારવાની જરૂર હતી. ‘પાના ૧૮ પગની ઘાષડની આ પંક્તિ પણ અર્થનો ધુંધાણો ભ્રમો કરે છે.

સલામ એને હતું જેનું હૃદય જગમાં દિલાસા રૂપ, સલામ એને હતું જેનું ઈશવ જગમાં જવાસા રૂપ.

‘જવાસા રૂપ’ એટલે શું? એ ઉપમા ગુજરાતીમાં કેવા રૂપમાં વપરાય છે તે સમજાવવાનું ન હોય. ગમે તે રીતે જોતાં પણ એ ઉપમા ધૃજાગતક અને ભુડી છે. હું કવિનાની બાપામાંજ આ લખું છું. ધાર્મિક આવેશમાં નહિ. આ તો એક ઉડાની નજરે પડાઈ ગએલાં ઉદાદરણો છે. સપાટકે તેના પર ખસ લક્ષ આપવાની જરૂર હતી. હવે પછી ‘ફાતેમી’ અંકની તહેરાન યથ ચડી છે. એટલે ખીચું તો શું કહેવું એ અંકમાં આવી શનિઓ ઝોણી થાય એમ મઝાઈએ, તદુપરાંત આવેલા કાબ્યોમાંથી લીધીને કાબ્યોજ લેવાય એમ બલાગમચ કરીએ છીએ ગુજરાતમાં કવિઓ થણા છે પણ કવિતા જેવું થણું ઓછું લખાય છે. એ સંપાદકો અભ્યાસથી જરૂર સમજતા થયા હશેજ.

ક્યાંથી ખરીદશો?

જગ નિસ્કીટ, નાનખતાર, વેન્કલા, પાયાપલ હીમ, કેનેડા, આઉન. દેસ્વી, મક્કમ, દેગીવી વી.

તહેવાર અને સરઅવસરે ખરીદવાનું

...એકજ સ્થળ...

તાજ એકરી જિન્નાહ રોડ, એકમખર મુગત.

—: નગ્માતે આતરી :—

વેહ નગ્મે સાઝે ઉચ્છત પર મુનાયે ના. મુઝે નગ્મા.

વેહ નગ્મે જો મિટા દે' ધુકતેરાકે માઓ તુ નગ્મા,

વેહ નગ્મે જો બનાદે' બેનિયાએ જુગતબૂ નગ્મા;

વેહ નગ્મે જો બુવાદે' કેશીયતે રંગો બુ નગ્મા,

વેહ નગ્મે જો સિખાદે' મુઝા આઝાવીથી ખૂ નગ્મા

વેહ નગ્મે સાઝે..... મુઝે નગ્મા.

વેહ નગ્મે જિન્સે એકસાસે બચર બેર હો જાયે,

વેહ નગ્મે હર નક્સ જિન્સે મેરા ઝંકાર હો જાયે;

વેહ નગ્મે જિન્સે સોઝે કશ્મકા છઝદાર હો જાયે,

વેહ નગ્મે જિન્સે ફિતરત બી તરનુમ બાર હો જાયે.

વેહ નગ્મે સાઝે..... મુઝે નગ્મા.

વેહ નગ્મે ઝિંદગી જો ફૂંકે મુરદા ફિતોમિ બી,

વેહ નગ્મે જો કે કામ આયે બહાંથી મુશ્કિલોમિ બી;

વેહ નગ્મે ખિતર બન જાયે જો મેરી મંઝિલોમિ બી,

વેહ નગ્મે જો સરીના બનકે આઓ સાદિલોમિ બી.

વેહ નગ્મે સાઝે..... મુઝે નગ્મા.

વેહ નગ્મે જો કે છા બગો' બહાં પર રંગો બુ બનકર,

વેહ નગ્મે જો કે રેલ જાયે ફિતોમિ જુસ્તબૂ બનકર;

વેહ નગ્મે જો સિમટ આજે ખુમારે હર મુખૂ બનકર,

વેહ નગ્મે જો ન રેહ જાયે સદાએ હાયે કે બનકર.

વેહ નગ્મે સાઝે..... મુઝે નગ્મા.

વેહ નગ્મે તોજા ડાલે જો યે ઝંઝરે' શુલામીથી,

વેહ નગ્મે જો જલા ડાલે' યે તઝીરે' શુલામીથી;

વેહ નગ્મે જો મિટા ડાલે' યે તઝીરે' શુલામીથી,

વેહ નગ્મે જો હિસા ડાલે' યે તઝીમીરે' શુલામીથી

વેહ નગ્મે સાઝે..... મુઝે નગ્મા.

વેહ નગ્મે જો ફિતોમિ ફૂંક દે' એક રહે આઝાદી,

વેહ નગ્મે જો મિટા ડાલે' યે ઝંસાનોથી બહસાદી;

વેહ નગ્મે જો જુલા ડાલે' નદાં ભરકી યે બરબાદી,

વેહ નગ્મે જિન્ડે' હેરાળમમે પિન્ડાં હો નર્ક સાદી

વેહ નગ્મે સાઝે..... મુઝે નગ્મા.

વેહ નગ્મે મુઝતરિબ કરદે' જો ડુવાકે હરએક દિલકો,

વેહ નગ્મે ખુદ સરીના જો બનાદે મેરે સાદિલકો;

વેહ નગ્મે જો પિલા દે' હોશથી હર એકલે મેલફિલકો,

વેહ નગ્મે ખીચ લાયે' જો કર્દા તર મેરે સાદિલકો

વેહ નગ્મે સાઝે..... મુઝે નગ્મા.

હઝરત સેં મુન્શી મદ શુલામી હુસેનશાહ “બકી” ચિસ્તી સાબેરી.

મરયમ દહીંવાળી

કમલકાન્ત બી. એ.

તરવાનો મને બારે શોખ છે. આજેય પથ તળાવ યા નદી જોઈ છું. તો મનમાં થાય છે કે “મારું બુસકા અને જાલ સામે પાર” પથ તેમ થાય છે ચોડું!

છેક ન્હાને દતો ત્યારે ગરૂરે મને ધણે મારીને ગામનાં તળાવમાં દડસેલી દીધેલો ને તળાવનું મટોડીયાળું જલું સગા જેવું કેટલુંય પાણી હું પી ગએલો. ને-એવારા પંના લોકાએ મને બચાએ ન હોત તો આજે ક્યારેય સ્વર્ગમાં પહોંચી ગયો હોત પરંતુ તેમ થયું નહિ. ઉલટું તરવાનો મહારે શોખ વધી ગયો અને એ દહીંય કાયમ છે. ગામનું તળાવ બગાય અને નાળિયેર વધારાય ત્યારે એ નાળિયેરને પકડી લાવનાર તરીકે મહારું નામ પ્રખ્યાત હતું. ગામના તળાવમાં તરતાં તરતાં મેં વીસ વરસ થીતાળાં પછી તો એ ગામ છૂટ્યું, એ તળાવ છૂટ્યું, અને એની કાળી માત રહી ગઈ.

એકવીસમે વરસે સમસપુરમાં શિક્ષક તરીકે હું સર્વિસમાં જોડાયો. ગામનું નામ મેં કે સરસપુર હતું છતાં મને એમાં કંઈજ સંરસ લાગતું નહિ. બચુનો દતો ત્યારે મારતર સાહેબને જોઈ થતું કે આવા થયા હોઈએ તો કેવી મજા! પુરસ્સીમાં બેઠા બેઠા કાંકરાઓ પર ટુકમ કરવાનો અને સારા સારા વચ્ચે પહેરી રાંબ મારવાનું મળે! પરંતુ મારતર થયે ત્યારે અનુભવ્યું કે ‘આવા’ થયા કરતાં ‘હના તેવા’જ રહેવામાં મજા હતી વિદ્યાર્થી તરીકેની મસ્તી-ખોર જિંદગી શિક્ષક થયામાં સ્વપ્નવતું થઈ જાય છે. ન તળાવમાં તર્યા કરાય, ન બુસકા મારી રાકાય, ન આજાદ રહી રાકાય. મનુષ્ય હોય ચડીને, વધુ ડાહ્યો અને સંરકારી બનીને, સુખી થાય છે કે દુઃખી તેજ સમગતું નથી. વધુ જ્ઞાન, વધુ દરજ્જો, વધુ વિવેક એ બધાં

મળી જીવનની આજાદી, જીવનની મસ્તી ખૂંચવી લે છે અને તે જીવન શા કામનું જેમાં મસ્તી નથી.

છએક માસ તો શિક્ષક તરીકેની સર્જનતા અને એમો સાચવી સાચવીને એંઆ પરંતુ એટલાથીજ એટલો બધો હું મુંઝાઈ ગયો કે વધુ વાર એજ દશા રહેત તો ગામ છોડીને નારી જતું પડત. સામાજિક વિવેકની બેડીઓમાં પુરાએતું દખાએતું જીવન આથેક મનુષ્ય માટે બલે બધું લેખાતું હોય પરંતુ મુવાન માટે તો એ એક કારાવાસથી એાહું નથી. એ હ માસને હું હ માસની જેલની કંદાણી લેખું છું પરંતુ તેય પીતી ગયાં.

વર્ષો ઝગતુ આવી જમીને લીલી સાડી ધારણ કરી, અપાટની ધનધોર ધરાઓ ખૂબ વસરી અને જમત અધું જળ જંગામર થકને રહ્યું. તરવાના શોખે ફરીને જોર પકડ્યું. ને મેં તે પુરે કરવાનું સ્થળ પથ શોધી કાઢ્યું.

મામથી દૂર રહેને લાઈનના મરનાળા પાસે એક તળાવડી હતી. જળાકીડા માટે તેને મેં પસંદ કરી ગાળાના ટાઈમિ ઉપરાંત મારી કલ્પ યા રમતગટ ને ગણો તે એ તળાવડી હતું. નાળાના જંચા ટેકરા પેરથી ફરતું અને દૂબણી મારી અડધી તળાવડીએ નીકળતું એ મારી નિલની રમતગમન હતી. જેઆ શાંત અને રમણીય હતી ને માગે હકને ખૂનખૂન માફક આવી અને હું પાછો જગતમાં તરવા લાગ્યો પૃથ્વી પર પથ ચાલવાને અદ્યે તરવાનુંજ હોત તો ફેતું-આરું? પાણી નહિ તો દવામાં તરવાનું? તરવાનું નહિ તો ઉડવાનું મનમાં આપ્યું કે મનુષ્ય કયાં નથી ઉડતો? જવાબ મળ્યો એ તો યાંત્રિક ઉડવત છે! એમાં સ્વેર વિદાર જેવું કયાં છે? યંત્ર આવે ત્યાં આનંદ કયાં રહે છે? સ્વેચ્છાએ ઉડનાં પક્ષીઓ અને

યંત્રથી ઉડતાં મનુષ્યોમાં ફેર છે એકનું ઉડ્યન આનંદ, મસ્તી પ્રેરનાર હોય છે ત્યારે બીજાનું આક્રમ, અને આગ લાવનાર હોય છે. એક સ્વર્ગીય છે તો બીજું દોષી. ઇન્સાન ગ્રુપીને સ્વર્ગ ક્યારે બનાવશે? કેમ નથી બનાવતો? શું તે વધુ સુંદરીને જગનને વધુ ચાતનાઓજ આપવા જત્યો છે? કંઈજ સમજતું નથી.

હા, કંઈજ સમજતું નથી. સમજતું હોત તો આવા સદ્ગુણો એક યુવતિને એકલી આવવાનું કારણ હું તરત સમજી શકતો હોત. માન્યું કે તે કપડાં ધોવા આવી હતી. પણ શું કપડાં ધોવા માટે પાદરતું તળાવ ન હતું? ત્યારે? શું એ સમાજના સિનમયી કંટાળાને આ... કરવા આવી હતી? હા, કીક સમજાયું. કોઈ યુવાન-એ લયક્ષાનો મજા, એ શીરીનો ફરફાદ-હમણું ટપકી પડશે! એક હિંદુસ્તાની દિમાગ એક યુવતિને એકલી જોઈને એથી વધુ સારું શું કંઈપી શક્યાનો હતો? "પણ તારે એ બધી પંચાત શા માટે?" મારું દિલ મને કહેવા લાગ્યું 'તું તારે તર્ક કરતે? તળાવડીની પાળ પરના વહેા, આ રેલના પાટા, આ ઉડતાં પક્ષીઓ, આ માછલીઓ અને દેડકાં. આ ભુરું ભુરું આકાશ. શું રોજ તને તરતો જોતાં નથી? એ પ્રધાની હાજરીમાં તને કશુંજ શુભળામણ જોવું નથી થતું તો એક છોકરી-એક અંખળાને જોઈને તું આવો ગાંઝો કાં બનેરે! ભાઈ, "પલટ, તેરા ધ્યાન કિધર હય ભઈ." એક યુવતિથી હું ગમરાઉ છું? હું એક સચકા યુવાન! એક સુસિક્ષિત નાગરીકમાં આવું પોચાપણું!! મને સહસા હસ્યું આવ્યું. આમ છતાં હું તરવાની મજા વધુવાર માણી શક્યો નહિ. એક અકારણ્ય ઉદ્દેગ સહિત હું તળાવડીમાંથી બહાર નીકળ્યો અને કપડાં પહેરી ચાલતો થયો. જતાં જતાં એક નજર મેં તે યુવતિ પ્રતિ જોઈ લીધું. મને જે યમું હતું તેમાંનું કશુંજ ત્યાં

ન જોતાં મને સતોપ થયો. મનુષ્ય મનોમન શું શું નથી ધારતો? કોણ? કોની છોકરી? કેમ જુએ? અને જુએ તો પણ તે દ્રષ્ટિમાં... જાડ કંઈનાઓની જૂતાવગથી માનવી શું કદિ મુક્તિ નહિ મેળવે?

બીજો, ત્રીજો, ચોથો, પાંચમો અને છઠ્ઠો દિવસ. તે યુવતિ તો રોજ આવવા લાગી. છટ્ટે દિવસે જોની તે આવી કે તરત હું ત્યાંથી નીકળી બાગ્યો. જતાં જતાં મેં તેના તરફ રોપની નજરે જોયું તો તેણે પણ મારા પ્રતિ જોયું. એ આંખમાં કષ્ટક આવવા અક્ષરો ઉઠેલાં. "મદને જોઈને નાસો છોને? મેં ક્યાં મારું કંઈ બગાડ્યું છે? ન્હાય, કુદો, તરો. મેં તમને વાર્ષા છે થોડાં. અને આ તળાવડી કંઈ તમારી એકલાની તો નથી? મહારા પર રોપ રોપ કરો છો? નથી હું બોલી કે ચાલી. શું હું તમને જોઈ પણ નહિ? મહારાથી ગમરાવ નહિ. હું કાંઈ નવા યુગની નથી કે તમને પ્રેમપત્રો લખવા લાગીશ. હું તો હું સીધી સાદી ગામખાળા."

કોઈ શું છે તેની મેં કદિ પ્રવચાદ રાખી મળી પણ કોઈ મારા માર્ગમાં મારી વધુ મજક આવે અને તે એક યુવાન સ્ત્રી હોય એ અને ગમતું નથી સ્વલ્પી પ્રેમમાં હું માનતો નથી અને સાચો પ્રેમ મેં જોયો નથી. આ યુગમાં તે છે કે નહિ તેની પણ મને ખબર પડી. હા એટલું જાણું છું કે કવિઓ તેને પોતાની કવિતામાં વાગેલ્યા કરે છે અને પ્રેમનાં રોષણું રડ્યા કરે છે. મેં તે તળાવડી પર જવાનું બંધન કરી દીધું. મારા શોખનું આમ મળું છુટાછ ગયું અને મને લાગ્યું કે જે યુવતિ સાથે દૃષ્ટિયુદ્ધ થયું હતું તે પણ ખરાસ. સારું થયું કે કંઈ વાત કરવાની-બોલવાની-નોખતજ ન આવી. નદિતર વળી પ્રેમની એકાદ કિંમત વધુ ઉતરત. તે કહેત "હું વખતે ચાહું છું." હું કહેત "ચાહે છે તો ચાલ

સાથે નિહરીએ ?" તે કહેત "પણ માશ માઆપ શું કહેશે ?" માઆપ ! સમાજ ! એક સીટીકાઇસ લાઇન, બે યુવાન દિલોને જુદા પાડતી મીનતી દીવાર ! સમાજ-માઆપ ! તે પ્રેમ કરત મારી સાથે અને લગ્ન કરત બીજા સાથે. મનને સ્વામી હું થાત અને તનનો... ..એક હટાય પ્રેમના આગં એડાં ફિલ્મમાં શોભે. હું કોઇ એક્ટર નથી, શિક્ષક છું. પણ શિક્ષક એટલે તો શિક્ષા આપનાર. અને મારે બાગે આપણું છે શિક્ષા અમવાનું. જે એમ ન હોત તો એક વરસમાં જ મારી બહારી સરસપુરથી નદ-ગામ ન થાત !

નંદગામમાં આવીને પણ આનંદ જેવું કરું ન હતું. કોણ જાણે આનંદ જેવું કંઈ જગતમાં છે પણ ખરે ! હોય તો તે મારે બાગ કેમ નથી આવતું ? કદાચ બિવિધમાં આવશે. હા, બચ્ચા હું તારે આશા સેન્ધે જા જેવું વર્તમાન આશ્વર્થિરામ જેવું છે તેનું બિવિધ પ્રશ્નવિરામથી વધુ શું હશે ? અને એ પ્રશ્નવિરામ તો હમણાં પણ પગલુ હતું. સિંગલ આદમીને કોઇ ધર બાડે દેવા તૈયાર ન હતું. જેમ તેમ કરીને પર મેળવ્યું અને લાગી ગયો ધધે "ક તે કંઈ નહિ ક. ક ને કાનો દા" જેને કંઈ નહિ એવો 'ક' ગિવારો મત્રામાં રહેતો હશે બાકી જ્યાં એની સાથે કાનો અને ડ્રેસવર્ષ બાળ્યાં કે તેની સ્વતંત્રતા ખતમ. મેં નક્કી કરી લીધું કે મારે પણ જેને કંઈ નહિ એવા 'ક' જેવું રહેવું. ડ્રેસવર્ષ અને કાનોને જીવનમાં પેસવા દેવાનું નહિ.

પણ ડ્રેસવર્ષ અને કાનોને ઊંડા જતાં એક દીર્ઘદંત મારા જીવનમાં પ્રવેશવા લાગી. તે હતી દર્દીવાળી મરચમ. દીર્ઘદંત હું તેને એટલા માટે કહું છું કે તે દીર્ઘ કિવા લાંબી હતી. અને સાથે દહીની મધુકા મૂકતી ત્યારે તો પુરેપુરી દીર્ઘદંત બની જતી. વળી તે માસથી વધુ ઉંમરની હતી તેથી પણ તેને દીર્ઘદંત કહે-

વામાં વાંધો નથી. એકવાર દહીં લીધું એટલી તેનાથી પિછાણ. પરંતુ તે પછી તો તે રોજ સવારે "હાં હેતું છે કે માહનર" કહીને પોશ-રતી અને જ્યાં લગી બારીમાં હું ના ન કહું ત્યાં લગી એટલા પરંથી દહીની નહિ. હું જેતો હોઉં અને તે જતી હોય ત્યારે એની નજરની બાપમાં કહેતી કે "કન્દેયા. હું તો તમારી રાધા છું. જુએ. રાધાની પેઠે મારે આ મીઠું મરી લખને ફરું છું. કોઇ દિવસ તો આ ગોમીની રાહ રોકી નંદલાલ પેઠે કંડે ? પણ હું નંદલાલની નજરાઇ બનાવી રાકવો નહિ દોતે એજ સ્ત્રી અને જળતીરે અગ્રભેચી બનીને અગ્રભાવની તો ન હતી ? મારાથી-કંઈજ સમ-જાનું નથી કે આ બધું શું અને શા માટે થાય છે !

અને એક દિવસ રાધાએજ કન્દેવાની ઊડતી કરી.

"માહનર, વહુને કેમ તેડતા નથી ?" તે બોલી.

"હજી તે જાની નથી" મેં કહ્યું
"મારા હમ ? તો શું આટલી મોટી ઉંમરે પણ..." તે આશ્ચર્ય પૂર્વક અટકી.

"વાંદા હો એમને ?" મેં તીખાણ બતાવી.

"ના, પણ બેરી બિનાતી જાંદગી..." તેણી બોલી.

"નકામી એમજાને. બેરીની બેરી તરેણ નહિ કરે તો કોણ કરશે. પક્ષવાદ દરેક વાતમાં ખરેજ" મેં હસતાં હસતાં કહ્યું.

"જુએ, માહનર, આ હાથે રડાટ્ટો કરો છો તે મને સહેજ ગોઠતું નથી. ડાહ્યા ડમરા ચમને પરણી જાવ..." મરચમ વાતમાં વધુ વધવા લાગી

"પરણું તો ખરો પણ કોને પરણું ?" મેં પૂછ્યું.

"તમેજા જેવા માટે. પરણનારીની શું જોડ ? એક આડો ત્યાં એકવીસ..." તે બોલી.

"હાં. હાં. એ એકવીસને હું રાખીશ ક્યાં ?

—: નગ્માતે આતરી :—

વોહ નગ્મે સાંજે ઉદ્ધત પર સુનાયે ના. મુઝે નગ્મા.

વોહ નગ્મે જો મિટા દે' ઇતિરાકે માઓ 'તુ' નગ્મા,

વોહ નગ્મે જો બનાદે' બેનિમાઝે જુરતજૂ નગ્મા;

વોહ નગ્મે જો ભુવાદે' કેરીયાતે રંગો બુ નગ્મા,

વોહ નગ્મે જો સિખાદે' મુઝા આઝાદીકી ખૂ નગ્મા

વાહ નગ્મે સાંજે..... મુઝે નગ્મા.

વોહ નગ્મે જિન્સે એહસાસે બચાર બેચાર હો જાયે,

વોહ નગ્મે હર નરસ જિન્સે મેરા અંકાર હો જાયે;

વોહ નગ્મે જિન્સે સોઝે કલ્પકા ઇજકાર હો જાયે,

વોહ નગ્મે જિન્સે દિતરત ભી તરનુમ બાર હો જાયે.

વાહ નગ્મે સાંજે મુઝે નગ્મા.

વોહ નગ્મે જિંદગી જો ફૂંકદે મુરદા દિલોમિં ભી,

વોહ નગ્મે જો કે કામ આયે' જહાંકી મુશ્કિલોમિં ભી;

વોહ નગ્મે ખિઝર બન જાયે' જો ચેરી મ'જિલોમિં ભી,

વોહ નગ્મે જો સરીના બનકે આઝે સાહિલોમિં ભી.

વાહ નગ્મે સાંજે મુઝે નગ્મા.

વોહ નગ્મે જો કે જા જાયે' જહાં પર રંગો બુ બનકર,

વોહ નગ્મે જો કે રેહ જાયે' દિલોમિં જુસ્તજૂ બનકર;

વોહ નગ્મે જો સિખઝ આઝે ખુમારે હર સૂખ બનકર,

વોહ નગ્મે જો ન રેહ જાયે' સદાએ હાયે હ બનકર.

વાહ નગ્મે સાંજે..... મુઝે નગ્મા.

વોહ નગ્મે તોજા ડાલે' જો ચે અંછરે' શુઆમીકી,

વોહ નગ્મે જો જલા ડાલે' ચે તરવીરે' શુઆમીકી,

વોહ નગ્મે જો મિટા ડાલે' ચે ત-વીરે' શુઆમીકી,

વોહ નગ્મે જો હિલા ડાલે' ચે તખમીરે' શુઆમીકી

વાહ નગ્મે સાંજે મુઝે નગ્મા.

વોહ નગ્મે જો દિલોમિં ફૂંક દે' એક રહે આઝાદી,

વોહ નગ્મે જો મિટા ડાલે' ચે ઇન્સાનોકી જલ્લાદી;

વોહ નગ્મે જો જુલા ડાલે' જહાં જરકી ચે બરબાદી,

વોહ નગ્મે જિન્ડે' એરોગમમે પિન્હાં હો નઈ રાદી

વાહ નગ્મે સાંજે..... મુઝે નગ્મા.

વોહ નગ્મે મુઝતરિય કરદે' જો દુન્વાકે હરએક દિલકે,

વોહ નગ્મે ખૂદ સરીના જો બનાદે' મેરે સાહિલકે;

વોહ નગ્મે જો પિલા દે' હોશકી હર એહસે મેહકિતકે,

વોહ નગ્મે ખાંચ લાયે' જો કરી તર મેરે સાહિલકે.

વાહ નગ્મે સાંજે..... મુઝે નગ્મા.

હઝરત સૈં મુહમ્મદ શુઆમ હુસૈનશાહ "બકી" ચિસ્તી સામેરી.

મરયમ દહીવાળી

કમલકાન્ત બી. એ.

તરવાનો મને બારે શોખ છે. આજેય પશુ તળાવ યા નદી જોઈ છું. તો મનમાં થાય છે કે “મારું બુસકા અને જાડ સામે પાર” પશુ તેમ થાય છે થોડું?

છેક ન્હાનો હતો ત્યારે ગરૂરે મને ધક્કો મારીને ગામના તળાવમાં હાસેલી દીધેલો ને તળાવનું મટોડીયાણું જાડું રગડા જેવું કેટલુંય પાણી હતું પી ગયેલો. જો આવારા પરના લોકોએ મને બચાવ્યો ન હોત તો આજે ક્યારેય સ્વર્ગમાં પહોંચી ગયો હોત પરંતુ તેમ થયું નહિ. ઉમ્મરું તરવાનો મ્હારો શોખ વધી ગયો અને એ દ્રશ્ય કાયમ છે. ગામનું તળાવ બરાબ અને નાળિયેર વધેરાય ત્યારે એ નાળિયેરને પકડી લાવનાર તરીકે ‘મ્હારું’ નામ પ્રખ્યાત હતું. ગામના તળાવમાં તરતાં તરતાં મેં વીસ વરસ વીતાવ્યાં પછી તો એ ગામ છૂટ્યું, એ તળાવ છૂટ્યું, અને એની ઝાંખી માત્ર રહી ગઈ.

એકવીસમે વરસે સરસપુરમાં શિક્ષક તરીકે હું સર્વિસમાં જોડાયો. ગામનું નામ જો કે સરસપુર હતું છતાં મને એમાં કંઈજ સરસ સામનું નહિ. બાળ્યેના હતો ત્યારે માસતર સાહેબને જોઈ થતું કે આવા થયા હોતએ નો કેવી મજા! ખુશીમાં બેઠા બેઠા હાડકાઓ પર ટુકમ કરવાનો અને સારાં સારાં વસ્ત્રો પહેરી રોબ મારવાનું મજા! પરંતુ માસતર થયો ત્યારે અનુભવ્યું કે ‘આવા’ થવા કરતાં ‘હના તેવા’જ રહેવામાં મજા હતી. વિદ્યાર્થી તરીકેની મસ્તી-ખેર જિંદગી શિક્ષક થવામાં સ્વપ્નવત્ થઈ જાય છે. ન તળાવમાં તર્યાં કરાય, ન બુસકા મારી શકાય, ન આઝાદ રહી શકાય. મનુષ્ય હવે ચઢીને, વધુ ડાહ્યો અને સંસ્કારી બનીને, સુખી થાય છે કે દુઃખી તેજ સમગ્રનું નથી. વધુ જ્ઞાન, વધુ દરજ્જો, વધુ રિવેક એ બધાં

મળી જીવનની આઝાદી, જીવનની મસ્તી ખૂંચવી લે છે અને તે જીવન શા કામનું જેમાં જરી મસ્તી નથી.

છએક માસ તો શિક્ષક તરીકેની સર્જનના અને મોત્તો સાચવી સાચવીને ખેંચ્યા પરંતુ એટલાથીજ એટલો બધો હતું મુશ્કેલી ગયો કે વધુ વાર એજ દશા રહેતું તો ગામ છોડીને નાસી જવું પડત. સામાજિક રિવેકની બેડીઓમાં પુરાએજું દયાએજું જીવન આધેક મનુષ્ય માટે બલે બહુ લેખાનું પોષાય પરંતુ યુવાન માટે તો એ એક કારાવાસથી એાહું નથી. એ ૭ માસને-હું ૭ માસની જલની કઢાણી લેખું છું પરંતુ તેજ વીતી ગયાં.

વર્ષા ઋતુ આવી. જમીને લીલી સાડી ધારણ કરી. અપાઠની ધનધોર ધરાઓ ખૂબ વરસી અને જગત આખું જળ બંધાઈર થઈને રહ્યું. તરવાનો શોખે દૂરીને જોર પકડ્યું. ને મેં તે પુરો કરવાનું સ્વપ્ન પશુ શોધી કાઢ્યું.

ગામથી દૂર રહેલો લાઈનના ગરનાજા પ.સે એક તળાવડી હતી. જળકીડા માટે તેને મેં પસંદ કરી. સાળાના રાઈમ ઉપરાંત મજી કસ્ટમ યા રમતગમત જે ગમેા તે એ તળાવડી હતું. નાળાના ઉંચા ટેકરા પરથી ફરતું અને દૂબળા મારી અડધી તળાવડીએ નીકળતું એ મારી નિસની રમતગમત હતી જગ્યા સાંત અને રમણીય હતી જે મારા હંદને ખૂબખૂબ માફક આવી અને હું પાછો જગતમાં તરવા લાગ્યો. ટૂંકી પર પશુ આશ્ચર્યને વંદેલે તરવાનુંજ હોત તો કેવું મારું? પાણી નહિ તો દવામાં તરવાનું? તરવાનું નહિ તો ઉડવાનું. મનમાં આવ્યું કે મનુષ્ય કયાં નથી ઉડતો? જવાબ મળ્યો એ તો યાંત્રિક ઉડવન છે! એમાં સ્વેર વિહાર જેવું કયાં છે? યંત્ર આવે ત્યાં આનંદ કયાં રહે છે? સ્વેચ્છાએ ઉડતાં પક્ષીઓ અને

યંત્રથી ઉડતાં મનુષ્યોમાં ફેર છે એકનું હૃદયન આનંદ, મસ્તી પ્રેરનાર હોય છે ત્યારે બીજાનું આક્રમ, અને આગ લાવનાર હોય છે. એક સ્વર્ગીય છે તો બીજું દોષી. ઈન્સાન પૃથ્વીને સ્વર્ગ ક્યારે બનાવશે? કેમ નથી બનાવતો? શું તે વધુ સુધારીને જગતને વધુ ચાતનાઓજ આપવા જાન્યો છે? કંઈજ સમજતું નથી.

હા, કંઈજ સમજતું નથી. સગમનું હોત તો આપા સદ્ગત રચે એક યુવતિને એકલી આવવાનું કારણ હું તરત સમજી શક્યો હોત. માન્યું કે તે કપડાં ધોવા આવી હતી. પણ શું કપડાં ધોવા માટે પાદરનું તળાવ ન હતું? ત્યારે? શું એ સમાજના સિનમથી કંટાળીને આ... કરવા આવી હતી? હા, કીક સમજાયું. કોઈ યુવાન-એ લયલાનો મજનું. એ રીરીનો ફરલાદ-દગણાં ટપકી પડશે! એક હિંદુસ્તાની દિમાગ એક યુવતિને એકલી જોઈને એથી વધુ મારે શું કદંબી શકવાનો હતો? "પણ તારે એ બધી પચાત શા માટે?" મારું દિલ મને મહેવા લાગ્યું તું તારે તર્ક કરને? તળાવડીની પાજ પરના પ્રસો, આ રેલના પાટા, આ ઉડતાં પક્ષીઓ, આ માહડીઓ અને દેડકાં. આ ભૂરું ભૂરું આકાશ. શું રોજ તને તરત જોતાં નથી? એ પધાની હાજરીમાં તને કશુંજ ગુગળામણ જેવું નથી થતું તો એક છોકરી-એક અખજાને જોઈને તું આપે ગણે કાં બનેરે! બાઈ, "પસર, તેરા પ્યાન કિધર દયભઈ." એક યુવતિથી હું મમરાક છું? હું એક સરાકત-યુવાન! એક મુસલિમ નાગરીકમાં આપું પોચાપણું!! મને સદસા દસપું આપ્યું. આમ છતાં હું તરવાની મજા વધુવાર માણી શક્યો નહિ. એક આકારણ ઉદ્ગમ સકિત હું તળાવડીમાંથી બહાર નીકળ્યો અને કપડાં પહેરી ચાલતો થયો. જતાં જતાં એક નજર મેં તે યુવતિ પ્રતિ જોઈ લીધું. મને જે થયું હતું તેમાંનું કશુંજ ત્યાં

ન જોતાં મને સતોય થયો. મનુષ્ય મનોમન શું શું નથી ધારતો? કોણ? કોની છોકરી? કેમ જુએ? અને જુએ તો પણ તે દ્રષ્ટિમાં... છત કદપનાઓની બૂનાવળથી માનવી શું કદ સુકિત નહિ મેળવે?

બીજો, ત્રીજો, ચોથો, પાંચમો અને છઠ્ઠો દિવસ. તે યુવતિ તો રોજ આવવા લાગી. હજુ દિવસે જોરી તે આવી કે તરત હું ત્યાંથી નીકળી બાગ્યો. જતાં જતાં મેં તેના તરફ રોયની નજરે જોયું તો તેણે પણ મારા પ્રતિ જોયું. એ આંખમાં કંઈક આવા અદારો ઉકેલાયા "મને જોઈને નાસો છોને? મેં ક્યાં તમરું કંઈ બગાડ્યું છે? ન્હાય, કુરો, તરો. મેં તમને વાર્ષા છે ધોડા? અને આ તળાવડી કંઈ તમારી એકલાની તો નથી? મ્હારા પર રોય શેના કરો છો? નથી હું બોલી કે ચાલી. શું હું તમને જોઈ પણ નહિ? મ્હારાથી મમરાવ નહિ. હું કંઈ નવા યુગની નથી કે તમને પ્રેમપત્રો લખવા લાગીય. હું તો છું સીધી સાદી અખજાળા."

કેઈ શું છે તેની મેં કદિ પરવાહ રાખી નથી પણ કોઈ મારા માર્ગમાં મારી વધુ નજીક આવે અને તે એક યુવાન સ્ત્રી હોય એ મને મમનું નથી સ્પષ્ટી પ્રેમમાં હું માનતો નથી અને સાચો પ્રેમ મેં જોયો નથી. આ યુગમાં તે છે કે નહિ તેની પણ મને ખબર નથી. હા એટલું જાણ્યું હું કે કવિઓ તેને પોતાની કવિતામાં વાગોળ્યા કરે છે અને પ્રેમનાં રાત્રીનાં રડ્યા કરે છે. મેં તે તળાવડી પર જવાનું બંધન કરી દીધું. આંખ રોયનું આમ મનું છુટાછ મનું અને મને લાગ્યું કે તે યુવતિ સાથે દષ્ટિયુદ્ધ થયું હતું તે પણ ખત્રાસ. મારું થયું કે કંઈ વાન કરવાની-બોલવાની-તોજનન ન આપી નહિતર પગી પ્રેમની એકાદ દિશ્મ વધુ ઉતરત. તે કહેત "હું તમને આટું છું." હું કહેત "ચાહે છે તો ચાહ

સાથે વિદરીએ !” તે કહેતે “પણ મારા માઆપ શું કહેશે ?” માઆપ ! સમાજ ! ઓહ સીઝીફસ લાઈન, જે યુવાન દિવસે જુદા પાડતી ચીનની દીવાર ! સમાજ-માઆપ ! તે પ્રેમ કરત મારી સાથે અને લગ્ન કરત ખીન સાથે, મનનો સ્વામી હું થાત અને તનનો... .. ઓહ હટાપ પ્રેમનાં આર્વાં એડાં દિલ્લમાં શોભે. હું કોઈ એકટર નથી, શિક્ષક છું. પણ શિક્ષક એટલે તો શિક્ષા આપનાર. અને મારે ભાગે આન્યું છે શિક્ષા ખમવાનું. જે એમ ન દેખે તો એક વરલમાંજ મારી બહારી સરસપુરથી નંદ-ગામ ન થાત !

નંદગામમાં આવીને પણ આનંદ જેવું કશું ન હતું. કોણ જાણે આનંદ જેવું કશું જગતમાં છે પણ ખરે ? હોય તો તે મારે ભાગ કેમ નથી આવતું ? કદાચ બલિષ્ઠમાં તવરી. હા, બચ્ચા તું તારે આરા સેએ જન જેવું વર્તમાન આશ્ચર્યવિરામ જેવું છે તેનું બલિષ્ઠ પ્રશ્નવિરામથી વધુ શું હશે ? અને એ પ્રશ્નવિરામ તો હમણાં પણ પચ્ચવતું હતું. સિમ્મલ આદમીને કોઈ ધર ભાટે દેવા તૈયાર ન હતું. જેમ તેમ કરીને વર મેળવ્યું અને લાગી ગયો ધથે “ક ને કઈ નહિ ક. ક ને કાનો કા” જેને કહ નહિ એવો ‘ક’ ગિચારો મજામાં રહેનો હશે જાકી જ્યાં એની સાથે કનો અને હસ્તવર્ધ બચ્ચાં કે તેની સ્વતંત્રતા ખાતમ. મેં નકી કરી લીધું કે મારે પણ જેને કહ નહિ એવા ‘ક’ જેવું રહેવું. હસ્તવર્ધ અને કાપાને છાતમાં પેસવા દેવાજ નહિ.

પણ હસ્તવર્ધ અને કાનાને છોડ્યા જતાં એક દીર્ઘર્ધ મારા જીવનમાં પ્રવેશવા લાગી. તે હતી દર્દીવાળી મરવમ્મ દીર્ઘર્ધ હું તેને એટલા માટે કહું છું કે તે દીર્ઘ કિત્તે લાંબી હતી. અને માથે હાંની મટકી ચઢતી ત્યારે તો પુરેપુરી દીર્ઘર્ધ બની જતી. વળી તે માતૃથી વધુ ઉંમરની હતી તેથી પણ તેને દીર્ઘર્ધ કહે-

વામાં વધી નથી. એકવાર હાંની લીધું એટલી તેનાથી પિઝાણ. પરંતુ તે પછી તો તે રોજ સવારે “દર્દી જેવું છે કે માદનર” કમીને પોઝ-રની અને જ્યાં લગી બારીમાં-હું ના ન કહું ત્યાં લગી ઓટલા પરથી હતી નહિ. હું જેતો હોડ અને તે જતી હોય ત્યારે એની નજરની બાધમાં કહેવી કે “ક-હૈવા, ફં તો તમારી રાધા છું. જુઓ- રાધાની પેઠે માથે આ મીઠું મરી લખને ફરે” છું. કોઈ દિવસ તો આ ગોપીની રાહ રાકી નંદગામ પેઠે કંડો ? પણ હું નંદગામની નંદગામ બનાવી દાક્યો નહિ કાલે એજ સ્ત્રી મને જાળીરે આવમેથી ખતીને અફલાવતી તો ન હતી ? મારાથી કંઈજ સમ-જાતું નથી કે આ બધું શું અને, શા માટે થાય છે !

અને એક દિવસ “મામાએજ કન્દેવાની છેડતી કરી.

“માદનર, વઢુને કેમ તેડતા નથી !” તે એલી.

“હજી તે જાતી નથી” મેં કહ્યું.

“મારા હમ ? તો શું આટલી મોટી ઉંમરે પણ...” તે આશ્ચર્ય પૂર્વક અટકી.

“લાંઘ છે એમને ?” એ તીખાશ બતાવી.

“ના. પણ બેરી ચિનાની છંદગી...” તેણી એલી.

“નકામી એમનંતે. બેરીની બેરી તરફેણ નહિ ફરે તો કોણ કરશે. પચવાદ દરેક વાતમાં ખરેજ” મેં હસતાં હસતાં કહ્યું.

“જુઓ, માદનર, આ હાથે રડાટો કરો છો- તે મને મહેજ ગોહતું નથી. ડોલા ડમરા ઘમને પરણી “જવ” મરવમ વાતમાં વધુ વધમ લાગી

“પરણું તો ખરો પણ કાને પરણું ?” મેં પૂછ્યું.

“તમે જેવા માટે પરણનારીની શું જોઈ ? એક આંકો ત્યાં એકનીસ...” તે એલી.

“હાં હાં. એ એકનીસને હું રાખીય ક્યાં !

પણ હમણાં તો એ એક અને એકવીસને એમને ઘેરજ રહેવા દે. અને આપ સીધાવે મારે નિશાળે જવાનું મોડું થાય છે.” કહી હું કપડાં પહેરવા લાગ્યો. જતી જતી તે બે પગ-થાયાં ઉતરીને પાછી ચઢી ને પછી કશું બોલ્યા વિના ચાલી ગઈ.

ત્રીજે દિવસે તે ફરીને આવી. સ્વેત રંગની આરીક સાડીને બને તેટલી સમવસ્ત્રી તેણે પહેરી હતી. એક શરમાળ નવવધુ પોતાના પતિની સામે આવે એવી રીતે તે મારી સામે આવીને બેઠી. ખરું જોતાં તેજ અને તાકી રહી હતી છતાં અને કપડાં દેતાં તે બોલી-“શું નેહ રહ્યા છે માહતર.”

“એજ કે પે ૧ પચ્ચત્તારી એકવીસ જણીઓ ક્યારે આવે છે? મેં કઠાક્ષમાં પૂછ્યું.”

“માહતર..” તે વધુ ન બોલી શક્યા.

હું પણ ચૂપ રહ્યો. થોડીક પછે એમજ વીતી ગઈ. એકાંતના બપોલે વિદારવા મેં પૂછ્યું “શું મને દહીંની દુકાને બેસાડવા ચાહો છો?”

“ના, હું દહીં વેચવાનું છોડી દેવા ચાહુ છું.” તેણીએ ઉઠાણમાંથી ઉચ્ચાળ્યું.

“કેમ, બારે બોટ આવી કે શું? મેં હસતાં હસતાં પૂછ્યું.”

“બોટ તો નથી આવી પણ બારે નફા મળી જવાથી ધંધો કરવાની ‘ઇચ્છા રહી નથી.’ તેણી બોલી.

“નફો તમારા હાથમાં આવી ગયો છે?” મેં પૂછ્યું.

“નજર સામે તો છે. હાથમાં પણ આવી જશે.”

“નજર સામેનું બધું હાથમાં આવે છે ખરું?”

“નસીબમાં હોય તો આવે પણ ખરું.”

“હવે તમારે ઘેર જવું જોઈએ. મારે પણ નોકરીએ જવાનાં ટાઇમ થઈ ગયો છે.”

“તે તો હું જઈશજ. પરંતુ હું જવા માટે આવી ન હતી.” તેણી ભગ્ન થતાં બોલી.

“ત્યારે શા માટે આવ્યાં હતાં?” મેં પૂછ્યું.

“કેટલા બોળા છે તમે? જાણે જાણતાજ નથી. માહતર, ચાલો આપણે ચાલ્યા જઈએ. દર કલકતા-કરાંચી...”

“ધણા રૂપીઆ બેગા ક્યાં લાગે છે?” મેં પૂછ્યું.

“જે છે તે આ રહ્યું.” એક પોટલીમાં નાણું તથા જગસી જેવું લપેટેલું લાગતું હતું. તે તેણે આગળ ધર્યું.

“મરયમ તમે મને ચાહો છો?” મેં પૂછ્યું. તેણી ખામોશ રહી.

મેં આગળ બોલવા માંડ્યું. “તમારી વ્યથા

હું ન સમજી શકું એટલો નાશ નથી. તમારી બોમ આપવાની તમન્ના, તમારું સ્ત્રીત્વ, તમારી માયા, એ બધું અપ્રતિમ છે. જિગરની જે મિદાસ માટે તમે તરસો છો તે બધું શું નેમાંનું કશુંએ પણ તમે મારી પાસેથી મેળવી નહિ શકો. હું ધણો દુઃખી અને રખડેલ માણસ છું. હું શા માટે વિશ્વમાં આવ્યો છું તે હું જાણતો નથી પરંતુ સર્ગનહારે મને મોકલતી વેળા પૂછ્યું હોત તો આવી રીતે આવવા હું ખુશીજ ન થાત. શું.....”

હું આંખ જરા મીચી ગયો હતો તે બોલીને જોયું તો ત્યાં કોઈજ ન હતું. તે દિવસે હું નિરાળમાં પણ ગયો નહિ. રોતે ઉંધ આવી નહિ; સવારે સાંભળ્યું કે ‘મરયમ નાસી ગઈ.’

પાંચેક વરસ પછી આણંદના સ્ટેશને એક સંકેદ બગડીઓવાળો હાથ ટ્રેનના ડબ્બામાં દાખલો જોયો. મને બોલાવવાની તે ધસારત હતી. હું ત્યાં પહોંચ્યો તો મરયમ બેઠી હતી સારે બે બાળકો પણ હતાં.

મેં પૂછ્યું “કેનાં છે?”

“તમારોજ તો.” તે વગર વિચાર્યો બોલી.

“હવે તો તમે મજામાં છોને?”

“તું ક્યામત સુધી પણ મારું નામ છોડશે કે નહિ? મરયમ?”

તેની આંખનાં અજાગ્રીયાં અને હું ચૂપ-ચાપ ખીંછ ટ્રેન તરફ વધી રહ્યો હતો.

ગઝલ વિવેચન

સામ્યવાદી છે 'વિપાસ'ની નજર,
આંખ છે બે, તોય દ્રષ્ટિ એક છે.

ફીણુન, ફીણુન, ફીણુન, ફીણુન, એ
છંદ પર લખાયેલી જનાબ 'શયદા' સાહબની
એક-ગઝલ 'બે ઘડી મોજ' તા. ૧૧-૩-૪૫ના
અંકમાં "પુકાર્યા કરે છે"ના હેડિંગ નીચે
છપાઈ છે જે માર્ચે મહિનાના 'નવચેતન'
માસિકમાં પણ પ્રગટ થય છે. આ છંદ 'ભુજંગી'
છંદ સાથે મળતો આવે છે, ફેર માત્ર એટ-
લોજ છે કે ભુજંગી છંદમાં પ્રાસ અનુપ્રાસની

“પુકાર્યા કરે છે”

હવે વાત મારી વિચાર્યા કરે છે;
ન વાર્યા કરે છે તે હાર્યા કરે છે. ૧
પત જો બળીને યથા અખ પળમાં;
બળીને દીપક અમુ સાર્યા કરે છે. ૨
કહી એનું દસલું, કહી એનું રસ-
દૂબાડ્યા કરે છે ને તાર્યા કરે છે. ૩
નથી પામતુ કોઈ પણ પાર એવો;
મળી વિશ્વ આપું વિચાર્યા કરે છે. ૪
અભણી હું આકૃતમાં ઘેરાઈ છું તો-
મને માટે મનહુ મકાર્યા કરે છે. ૫
હરીને નજરથી એ પોતાની પોતે-
ઉતારો નિરંતર ઉતાર્યા કરે છે. ૬
શું કરવા કરે છે હૃદય આશ ઝાઝી
શું કરવા નિરાશ વધાર્યા કરે છે ૭

જનાબ 'શયદા' સાહબ દરેક રીતે બધાના
હૃદયમાં ચોક્કસ સ્થાન પામી ચૂક્યા છે. તેમની
દરેક ગઝલો પ્રાણવાન હોય છે, તેમની ભાષાની
સરળતા, યોગ્ય જગ્યાએ શબ્દોના યોગ્ય ચો-
ક્ષ્ણોની સહવણી અને એમાં રહેલા માધુર્ય
અને લાલિત્યને ચમકાવવાની કળા, વિ. વિ.માં
વર્ણોના અનુભવ અને મુસ્લમી ગઝલકાર તરીકે
તેઓ સન્માનાયા છે. અને 'ગઝલ સમ્રાટ'ની

જળવણી થતી નથી, અને ગઝલમાં શાય છે.
ભુજંગી છંદ અસરમેળ છે જ્યારે અરબી છંદો
ગજમેળમાં જોવાય છે. ભુજંગીમાં એવા બહુ
એકા છંદો ગઝલના છંદોને મળતા આવે છે.

વાર્યા, હાર્યા, મકાર્યા, ના કાશિયકમાં
અરબી પિંગળ પ્રમાણે તપાસતાં 'યો' અક્ષરનું
વર્તન દોઢ અક્ષર એટલે ગુરુ, અક્ષર કન્તાં
પણ વધુ છે એ ઉચ્ચારવાથી જણાશે. વર્તનની
દ્રષ્ટિએ 'યો'નો અર્થ ૨ કાશિયકના વર્તનમાં
વધારે પડતો છે, એટલે કે વાર્યા, હાર્યા,
મકાર્યા એ રીતે આવે તો વર્તનની સરળતા
જળવાય છે, નહિં તો 'ખટકો' રહે છે. ભુજંગી
ગઝલો માટે આ પ્રશ્નો નવીન છે. આ રીતે
'શયદા' સાહબની 'ગઝલ.'

હૃદયને નથી કોઈ રાત્રી કે રનેહી;
સલામી બધાની સંધ્યાયો કરે છે. ૮
મને મારી નાખે તમારો ઉશારો;
તમારો ઉશારો ઉઘાર્યા કરે છે. ૯
અચળ હોય તારા એ હૃદય વમનમાં;
અને જતનારાનું હાર્યા કરે છે. ૧૦
હું નહું છું-નહું છું શબ્દો તમારા;
નજવા છતાં કામ ધાર્યા કરે છે. ૧૧
હૃદય આઢ કરવા કરે છે ઉતાવળ;
અને એમની આંખ દાર્યા કરે છે. ૧૨
બધા હાથમાંથી ગુમાવીને આજ-
હવે હાથ પર હાથ માર્યા કરે છે. ૧૩
હૃદય વાળમાં છે પ્રભુ નહીં ફોન;
એ નિત હરી વેળી સમાર્યા કરે છે. ૧૪
અરે! સાંભળો! સાંભળો! આપ 'શયદા'
જુઓ, કાળ તમને પુકાર્યા કરે છે ૧૫
'શયદા'

પદની પાંચ મેળવી ચૂક્યા છે. આપણા 'શયદા'
સાહબની ઘણી એવી કડીઓને ઉર્દૂ ગઝલ-
કડીઓની પંગતમાં એસાડી શકાએ એમ છીએ,
છતાં પણ અમૂક અમૂક જગ્યાએ રહી ગએલી
ક્ષતિઓ પર આંખ મીચામણા કરી શકાએ નહિ.

છપાઈ ચૂકેલી દરેક કૃતિ સાહિત્યની
મિહંત કહેવાય છે, એ કૃત એના
સર્જકનીજ રહેતી નથી. (ન. શયદા)

સાહ્યનું પણ એવું મંતવ્ય છે.) અને એટલેજ કેઈ પણ કૃતિની દીકા, કે વિવેચન, સાહિત્યને ખાતર આવશ્યક છે.

કૃતિ રચાઈ નય ધણી, ઘણી વેળા એવું બને છે કે એનો સર્જક એની ઉપર બીજી ચિંતનશીલ ધ્રુષ્ટિ નાંખવાની પર્યા કરતો નથી, અને તેજ પ્રમાણે 'શયદા' સાહેબની આ કૃતિ વિશે થયું હોતું જોઈએ. એમની બેપર્યાયિની ધણી વસ્તુઓ એમણે ચલાવી લીધી છે. પણ એમણે યાદ રાખવું જોઈએ કે એમની પાછળ આવનારા, એમને માનનારા, એસનું અનુકરણ કરનારા એમના અનુગામીઓના રસ્તામાં તેઓ ફૂલ સાથે કાંઠા પણ વાની રહ્યા નથી ?

યુગ્મશતમાં, શાસ્ત્રિય રીતે ગઝલના ખેડ-જૂજ દહા તે યથ રહ્યાં છે અને 'શયદા', 'નસીબ' વિ. વિ. જેવાઓ તેા ઉર્દૂના 'સોઝ', 'મીર', 'દંદ', 'આતિશ', 'સૌદા', 'મરહૂરી', 'નાસિખ', વિ. વિ. જેવાજ ગણાય, (આ બધા ઉર્દૂ ગઝલજૂગિના મુખ્ય ખેડતા જેવા ગણાય છે.) એમ કહીએ તો વધારે પડતું ન કહેવાય એમ કહી શકાય.

'શયદા' સાહેબે પોતાની શાહરીમાં અમુક શબ્દોને તો કાયમજ કરી નાંખ્યા છે. જેવા કે 'જગત' કે 'જગત' ને બદલે 'જગત.' ચઢી ને બદલે 'ચઢી' વિ. વિ. એમના ધણા 'મકતબ', જેમાં ઉચ્ચ ભાવો હોય છે છતાં, એમની બેપર્યાયિને લીધે તેમાં નાની નાની બૂંચો રહી જવા પામે છે. એમનો એક મકતબ છે.

સામનો 'શયદા' હુ એના શુ' કર',
ને બિચારો કાલના જન્મેલ છે.

આદિ એનો એક-વચન વપરાયું છે, અને બિચારો બહુ વચન છે. આવી ક્ષતિને ઉર્દૂમાં "શુદુર ગુંખા" (હંત-લગડી) કહેવામાં આવે છે. જે ઉપલી પંક્તિ એમ હોત કે "સામનો

તેઓનો 'શયદા' શું કર' ?" તો હોય રહેવા પામતે નહિં.

હવે એમની "પુકાર્યા કરે છે" નામધાળા-વાળી ગઝલના ચોડાંક શેર પર આપણે નજર નાંખીએ. એમનો પહેલો 'મતલબ' સહજો. ખૂબી એ છે કે 'બહુર' નાની હોવા છતાં, એક કહેવતને પણ એમાં સમાવી દેવામાં આવી છે, છતાં ઉણપ એ છે કે કંઈક અરપ-હતા રહી નય છે. મતલબમાં એક ભતની 'તુષા' રહી ગઈ છે. કવિ એ કહેવતને સરળ-તાથી ગોઠવી શક્યા નથી, અને જે ભાવ આલેખના માર્ગે છે તે અપૂર્ણ રહી નય છે.

એમનો ત્રીજો શેર લખ્યો.

ઉપલી પંક્તિને, નીચલી પંક્તિ સાથેની રચનાના ક્રમમાં ગોઠવવામાં આવી નથી એટલે 'હસતુ, હખારે' ને 'રહતું તાર્યા કરે છે' એમ અર્થ સહજ નય છે આવી કૃતિને 'તારકીદ' કહેવામાં આવે છે. ને એમ હોત કે "કદી એનું રહતું. કદી એનું હસતું" તો. એ ઉણપ દૂર થઈ ગઈ હોત.

એમનો પાંચમો શેર જેનો કાંઈપક 'મઠાર્યા' છે. 'મઠાર્યા'નો અર્થ મુધારવું-સંક્ર કરવું એમ થાય છે. અને "અગાણી આકતમાં ઘેરાવાથી" મનદું સમજાવી શકે એ ખરૂં. પણ આદિ 'મઠાર્યા' શબ્દનો પ્રયોગ જરા દીક લાગતો નથી, કેમકે તેમાંથી એ અર્થ નીકળતો નથી, ને કવિ કહેવા માંગે છે.

એમનો સાતમો

શેર એમાં 'શુ' થી જે ઉઠાય થાય છે તેમાં વચન યજ્ઞકારાય છે 'શુ' કરવાને બદલે, ખેડતું બોલવું પડતું હોવાથી શક-રવા જેવું સહજ નય છે. એમની આ ગઝ-

કવિ બિરાદરોને—

આ કાલમ આપને પસંદ છે ? આપની મુંઝવણો-વિરોધો વીં કાંઈ હોય તે લખવા કૃપા કરશો ! બિરાદર 'પિપાસું'ની ક્ષાતિએ અથર્વા કેટલે અંન્યાય યતો હોય તો તે લખવા ચૂકશો નહીં. ન્યાય ખાતર તેને 'કારવાં'માં રચાન મળશેજ.

—તંત્રી

લન બધા શેર લગભગ લઘુ અક્ષરેજ ગર થાય છે જેથી હંદુ માપ બરાબર જળવાયું છે. અહિં કવિએ ગુર અક્ષરથી શરૂઆત કરી છે એટલે એમ થાય છે. જો કે શેર બહુ સુંદર છે.

એમનો આદર્શો શેર. આ શેરના કાવિયહમાં જરા વર્જન વધુ તથાપ છે. ગુજરાતી ગઝલો માટે આવી આવી વસ્તુઓ આપણે ચલાવી લેવી કે કેમ એ હજી પ્રશ્નજ રહ્યો છે. અને એવા પ્રશ્નો આપણનેજ ઉકેલવાના છે.

એમના અગ્ગરમા શેરમાં નજીવા શબ્દ વપરાયો છે એ 'નજેવા' અમ હોવો ત્રિષ્ટએ કે નજીવા ચાલી શકે? અહિં પણ શેરનો ઉદાહર ગુર અક્ષર 'હુ' થી થયો છે

એમનો તેરમો શેર એમાં હાયથી બાજી ગુમાવ્યા પછી હાય પર હાય મારવાનો 'મુહાવરો' જરા વિચિત્ર લાગે છે. બંને હાય મસલવાના, કે હાય પર હાય ધસવાના હોય એ ચાલી શકે, પણ અહિં હાય પર હાય માર્યા કરે છે. એ ગલત મુહાવરો છે.

એમનો ચૌદમો શેર આ ગઝલનો છેલ્લો શેર છે, બહુ સુંદર છે. 'તગઝઝુલ-ગઝઝ રંગ' છે, 'ખ્યાલ' છે, 'શયદા' સાહેબનો ખાસ રંગ છે. એ શેર આપણે કાઢીને સંભળાવીએ અને સાંભળનાર કવિ હોય તો તરત કહી દે કે 'શયદા' સાહેબનો શેર છે.

આ શેરમાં જે શબ્દ 'ઊઠી' છે તે 'ઊઠી'ને બદલે 'ઊઠી' કરવું પડ્યું છે પણ ઊઠીનેજ વેણી સમારવાનું શા માટે? 'એસી' ને નહિ? અને 'સમાર્યા કરે છે.' એ પણ 'મહાર્યા કરે છે.' જેવું નથી લાગતું! સમારવાનો અર્થ જુદોજ થાય છે.

હવે એમનો 'મકતબ' (અતઝી) લખ્યો. ખરેખર જો શયદા સાહેબ વડીલની જગ્યાએ ન હોત તો બહુ કડકુ લખી નાંખતે. કેટલો સુંદર બાવ છે પણ એમણે પહેલી

પંક્તિમાં 'આપ' વાપર્યું છે અને બીજી પંક્તિમાં 'તમે' વાપર્યું છે. એવી એવી 'શબ્દ' સાહબની બેપરવાઈથી રહી ગયેલી બહો મારે ગુજરાતના સમગ્ર ગઝલકારોને જહુ આપાત થાય છે. ઉપર પણ એક 'મકતબ'ની નમૂનો મેં આપ્યો છે અને આ બધું એમની ઉતાવળે લખવાની ટેવ, અને પોતાની કૃતિ પર બીજી દ્રષ્ટિ નહિ નાંખી જવાની કુટેવથી રહી જવા પામ્યું છે. તેઓ 'શુરુશુરુ' થી બચતા રહે એવી આશા છે.

અને એટલું તો જરૂર કહેવું પડશે કે બલિષ્ઠના ગઝલકારોને એ યાદ રાખવું જ પડશે કે કેમ 'શયદા' પણ પૈદા થયા હતા, અને હાલ પણ 'શયદા' મુશાહરદની મેહફિલમાં વડીલ, અને બધાના હૃદયમાં ઉચ્ચ રથાને છેજ અને રહેશે. એવી એવી કૃતિઓથી મહાનની મહાનતા ઘટતી નથી. માણસ માન, બૂલને પાત.

વાળ સુફેદ થતા અટકાયો

દશ વર્ષથી મસ્તર, વાવેલીન હુર આંખલ સુફેદ વાળને જઝમૂળથી કાપમને માટે, કુદરતી કાળા રંગના બનાવે છે. મોટી શીઘ્રી રા. ૩-૪-૦ નાની શીઘ્રી રા. ૨) તથા શીઘ્રી (પૂરો કોર્સ) લેનારને પોરટેજ ફી.

એન્ટ્રસ:-માધવ એન્ટ્રસી, ગીરગાંવ, સુબ-૫.

બ્રિટિશ ઇસ્ટ અને સાઉથ આફ્રિકા માટે રોકરિટો નોંધએ છે.

લખો:-સોલ ડિસ્ટ્રીબ્યુટરોને:-

એસ પી કું. ૨૪, ફૅઝ બઝાર રોડ, દિલ્લી

S. P. Co.

૨૧, Faiz Bazar Road,

DELHI.

4-15

અશ્રુની યાદરમાં

(ગઝલ)

પુનિન પગલાં ઘયાંતાં આપનાં મારા પતિત ઘરમાં,
જતાંવે છે પ્રણય પશુ કેવાં કેવાં સ્વપ્ન નિદ્રમાં.
ભણી ભણે, મુકદ્દર તેવું જો મારાં મુકદ્દરમાં,
રહું હું પણ કોઈની યાદમાં, નજરોમાં, અંતરમાં.
રમે છે સૌની આંખોમાં—રહે છે સૌના અંતરમાં,
વસે છે તે ઘરોપર પણ, નથી જડતા કોઈ ઘરમાં.
તરે છે યાદ એની મારા અશ્રુના ક્ષેત્રમાં,
કરે છે જળ-કીડા જળ-સુંદરી ભણે સરોવરમાં.
નિહાળી હૃદ્ય છું એને હું છુપાવી તેને તેનાથી,
કદી સરજના કિરણોમાં કદી આંખની ઝરમરમાં.
નજર કાઢી ન કાઢી ત્યાં નજર તે ફેરવી ખેડા,
અહીં બગડી ગઈ દુન્યા બનીને પાછી પળભરમાં.
ગયા પોતે અને સેતા ગયા રૌનક બધી સાથે,
પડ્યું છે એમ ઘર ભણે નથી રેવું કોઈ ઘરમાં.
નમ્યું છે ન્યારથી તેને નથી મરતક થવું નીચું,
મને ડર છે કદાં મેઢસર ઉઠાયું હું ન મેઢસરમાં.
મરણની મેરબાની કે જીવન ઘટમાળથી છૂટ્યો,
ગિયારો કપારથી ખાતોતો ચક્રર જીવ ચક્રરમાં.
“વિતાવી ક્યાં જીવન ધડીઓ?” ગણાવું? સ્થો ગણાવી હૃદ્ય,
ગણો! એક જનના ગમમાં, અને એક મૌતના ડરમાં.
નિરાશ્રિત હોય છે તેને મજે છે કુદરતી આશ્રય;
સીમે છે કોણ પાણી કે ઉગે છે વૃક્ષ પથરમાં?
પનગોના જીવન સળગાવતાં કે શર્મા ના આવી?
સમ્ય સિદ્ધ મુખ છુપાવે છે, હવે અશ્રુની યાદરમાં.
ભણે એને જગત મોઝાં, કહે કે જુદમુદ્દ સમજે,
ઉછાળા ખાય છે પાણી, સમંદરનું સમંદરમાં.
એ કોની યાદ દિલમાં આવીને ચાલી ગઈ “ઘાયલ”
સિતારા આભના વૃદ્ધી પડ્યા આંખની ઝરમરમાં.

અમૃત-ઘાયલ

(પામેદ).

ઉદ્દનો પહેલો લોક-કવિ

શુભામહુસૈન મુરતુંડા [કરાંચી]

તેરમા સૈકાની શરૂઆતમાં જ્યારે દિલ્હીનું રાજસિંહાસન શુભામ વંશના સુલતાનેના હાથમાં જઈ રહ્યું હતું ત્યારે અમીર સૈયુદ્દીન નામનો એક પુરુષ ૬૫-૬૬મારથી મોગલ આત્મ-ચારની બીસમાંથી છટકીને દિલ્હી આવ્યો અને સલુકન પ્રાંતમાં લેતા ઇંદા નિહાના પટિયાલી ગામને પોતાનું વનન બનાવ્યું.

સુલતાન શમ્શુદ્દીન અદામચ ત્યારે દિલ્હીની ગાજમાદીએ હતી, એમણે અમીર સૈયુદ્દીનને દરબારમાં ન્હોતારી સરદારનો શિખર આપી નવાબ હાદુસ મુકતી કન્યા સાથે લગ્ન કરાવી આપ્યાં, એમને ત્રણ બાળકો હતાં. ઇમ્મુદ્દીન અલીશાદ, દિસામુદ્દીન અદમદ અને ત્રીજા અબૂસ હસન કે જેના અગીર ખુસરુ નામે જન્મિષ્ખાત બન્યા છે.

‘ખુસરુ’ ઊપનામે પ્રસિદ્ધ થયેલા આજણા અબૂસ હસનનો જન્મ ૬ સ. ૧૨૫૫માં પટિયાલી ગામમાં થયો. ૬ સ. ૧૨૧૪માં ૮૫ વર્ષની વયમાં એમના પિતાથી શુદ્ધમાં બધી થયા જેથી બાળકોને લઈ એમની અમાએ દિલ્હી વસાવ્યું.

ખુસરુએ એમના માતામદ-નાના ઇમાદુસ મુકત પામે જે શિર્શિયુ મદમુ રહ્યું હતું તેથી એમની બુદ્ધિ વિશેષ સનેજ બની હતી. ‘તેદ્દશ્વરસમ’ નામના ગ્રંથની બાંધમાં ખુસરુ લખે છે કે- ‘અલ્લાહની મહેનજાનીથી હું આર વર્ષની વયમાં અસ્થર અને રૂબરૂનો બેલમાં શીખી ગયો હતો જે સાંજગીન વિદ્યાનો આશય પામતા હતા અને મને હંસાદ આવતો, તે સમયે મારો કોઈ કાચ્ય શરૂ નહિ હતો જે મારી અંજળ ભેંજનીને વારી શકે. જૂના અને નવા શાહરોની કવિતાઓનું મનન કરી હું નેમાંથી પ્રેરણા લેતો.’

ખાજા શમ્શુદ્દીન ખાજામી એમના કાચ-ગુરુ એટલા માટે કરેલા હતા કે, તેમણે હજરત અમીર ખુસરુનો કાવ્યમય ‘વંજમંજરી’ શુદ્ધ કરી હતી દિલ્હીમાં તે સમયે મુસ્લિમ મશાઈખ ખાજા નિઝામુદ્દીન મુદમદ જામૂનીની ધૂમ હતી હજરત અમીર ખુસરુને તમજુર-ખલ્લતાનની નંદાગી હતી અને તેથી ખાજા માદમના અંધમાં અબ્બા અને એમના મુગી-હોના હંસામાં હાખત થયા ખુસરુની નિખાલસતા અને પારશ્વમથી ખાજા સદમ મજા પ્રમય રહેતા અને એમને ‘તુકે અલ્લાહ’ નામે એલાયતા.

૬૦ અમીર ખુસરુએ માદમમાં સુન્નાત આચારીન બંધનના જ્યેષ્ઠ પુત્ર શહજાદા મુદમદ સુલતાનની નોકરી રચીધારી, જે મુસ્તાનનો સુબેદાર હતો, એ અતિ વગર અને કવિતા-પ્રેમી હતો, એણે એક સંગ્રહ તૈયાર કર્યો હતો જેમાં પીસ દરાર અરખારો હતા. ખુસરુએ પાંચ વર્ષ વણીજ સુખ-શાંતિથી એમની નોકરી બજારી હતી

૬. સ. ૧૨૮૪માં જ્યારે મોગલોએ જંજાજ ઉપર આક્રમણ કર્યું ત્યારે એ શાદમદાએ

પોતાના જીવનો ભોગ આપીને દીપાલપુરના યુદ્ધમાં શોગજોને પરાજિત કર્યા હતા. ભોગજોના હાથમાં સપડાએલા યુદ્ધ કેદીઓમાં એક અમીર ખુસરૂ પણ હતા. ભોગજોએ અમીર ખુસરૂને હીરાત અને અલખમાં બે વર્ષ નજરકેદ માંખીને મૂકી ક્યાં.

અટકાયતમાંથી મુક્ત થયાંજ અમીર ખુસરૂ બ્રાહ્મણના બલ્લભના દરબારમાં હાજર થયા અને દીપાલપુરના યુદ્ધમાં માર્યા ગયેલા સુદતાના શબઝાદાના વિયોગમાં અમીર ખુસરૂએ જે મરસિયો પડ્યો તેની કારી અસર બલ્લભ ઉપર પડી અને ત્રીજ દિવસે સુદતાના આલોકનો ત્યાગ કરી ગયા.

આ દુઃખદ ઘટના પછી અમીર ખુસરૂ, અમીરઅલી મિર્ઝા મદદરે જેઓ અયોધ્યાના સૂબા હતા તેમની સાથે બે વર્ષ રહ્યા, આ કાળ દરમિયાન ખુસરૂએ 'અસ્પનાના' લખ્યું.

ઈ. સ. ૧૨૮૮માં કૈફુઆદે તેમને પુનઃ દિલ્હી બ્રાહ્મણ અને પોતાના સમયનો દનિદાસ લખવાની આજ્ઞા કરી અને જ મહીનામાં 'કિરાનુરસાદેન' નામનો ગ્રંથ તેમને સમુદ્ધ કર્યો. મરનવી 'કિરાનુરસાદેન' કે જેનો અર્થ—એ શુભ તારકાનું નિલન થય છે તેમાં અસ્પનાના મૃત્યુ પછી તેનો પૌત્ર કૈફુઆદે જ્યારે દિલ્હીની માદીએ બેઠો ત્યારે એનો પિતા નરીફદીન ખુસરૂમાં બંગાળના સુલતાન તરીકે બ્રાહ્મણાયતો હતો તે દિલ્હીની માદી લેવા સંન્ય લઇને ધર્યો. પુત્ર પણ પિતાને ભેટવા સાથે સેના લઇને ગયો, અયોધ્યાના સમુદ્ધ તીરે બન્ને સેના આવી ચઢી ત્યાં પરસ્પર સહિ થતાં પિતા-પુત્ર બેઠી પડ્યા. આ ઘટનાનો ૩૯૪૪ અરબાદેમાં ખુસરૂએ વર્ણન કર્યું છે.

ઈ. સ. ૧૨૯૦માં કૈફુઆદે યુદ્ધમાં માર્યો ગયો હોવાથી શુભામ વંશ નામુદ્ધ થયો અને ૧૭ વર્ષની અવસ્થામાં જબાહુદીન ખિસ્રજીએ દિલ્હીની માદી ઉપર કબ્જે કર્યો, એણે ખુસરૂની પ્રતિષ્ઠા વધારી અમીરની પદવી અર્પણ કરી ૧૨૦૦ 'તમન'નું વેતન કરી આપ્યું.

દિલ્હીની માદી ઉપર બંધે ગમે તે સમર્થતા હોય પણ દિલ્હીના ખત્રા ધણી તો હજરત નિજાહુદીન ઔલિયા હતા. જબાહુદીન ખિસ્રજી એ ભેદને નજીનો હતો. જેથી ખુસરૂ હારા ખ્યાલ સાદખતે મળવાની તેણે ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી, પરંતુ ખ્યાલ સાદખ એનાથી નારાજ હતા; જેથી મુઝાકાતનો ઈન્કાર કર્યો. સુદતાનુલ મરાઠખતે ખજર પડી કે જબાહુદીન આજ્ઞા વિના અહીં આવી રહ્યો છે તે પરેશાં ખ્યાલ સાદખ એમના પીર ફરીદુદીન શકરગંજ (૨૬)ની પાસે પહોંચી ગયા. આ બતાવની ખજર પાતાં જબાહુદીન ઉપ બની ગયો અને ખુસરૂ ઉપર શંકા લાવતાં પૂછપરછ કરી. ખુસરૂએ પ્રાણની બીતિ વિના અય દત્તિ કહી સંભળાવી.

ઈ. સ. ૧૨૯૬માં પોતાના કાકાને કતલ કરી અકાઉદીન દિલ્હીનો સુલતાન બન્યો અને એણે 'મલકુરશોઆશ'નો ઇલ્કામ ખુસરૂને આપ્યો. સુલતાન અકાઉદીન ખિસ્રજીની પૂંદર વર્ષની કારકિર્દીની દનિદાસ અમીર ખુસરૂએ 'તારીએ અકાઉ'માં રજુ કર્યો છે, ૧૮૮ પૃષ્ઠના એ પુસ્તકને પ્રત્યેક પાને પંદર-પંદર પંક્તિઓ છે 'હયાતે ખુસરૂ'ના કર્તા કહે છે કે એની એક પ્રત જયપુરના પુસ્તકાલયમાં પણ છે.

સુલતાન અકાઉદીન પછી એમનો પુત્ર ખિસ્રૂમાં માદીએ આવ્યો અને તેણે 'ખિસ્રૂનામાં' લખવાનું શરૂઆત કર્યું. અમીર ખુસરૂએ એ પુસ્તકમાં ખિસ્રૂમાં અને દેવળદેવીના પ્રેમનું મરનવીમાં

વર્ણન કર્યું છે. આરંભમાં થેરી અને ગુલામવંશનું સંલેપમાં વર્ણન કર્યું છે, એ પછી અલાઉદ્દીન ખિલજીએ મોગલો ઉપર જે વિજયો મેળવ્યા તેનું વિવરણ છે તે પછી ખુસરુએ કમલ ગુજરાત, ચિતોડ, માળવા વિગેરે પરની ચક્રાવર્તી વૃત્તાંત આલેખ્યો છે, ગુજરાતના હેમલા રાજ કર્ણદેવની રાણી કમળાદેવીને દુઃક દેહી બનાવીને અલાઉદ્દીનના રણવાસમાં લઈ જવામાં આવી એ કથાનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, અલાઉદ્દીનનું મૃત્યુ થતાં મલિક કાઝુરે ખિજરખાને અંધ બનાવી મૂક્યો. એ પછી મુબારકશાહે મલિક કાઝુરને મારી દિહીની કબ્રો મેળવ્યો. આ બંને નિમકહરમોએ રાજવંશમાં જે અમાનસી અત્યાચાર કર્યા હતા તેનો હકથાવક ચિતાર પણ આપવામાં આવ્યો છે.

ઈ. સ. ૧૩૧૭માં કુતુબુદ્દીન મુબારકશાહ સુલ્તાન રયો અને તેણે ખુસરુના કરીદા ઉપર પ્રસન્ન થઈને જર ઝવેરાત આપ્યું.

ઈ. સ. ૧૩૨૦માં તેના પ્રધાન ખુસરુખાંએ તેને હાર કર્યો એટલે ખિલજી વંશનો પણ અંત આવી ગયો.

પંજાબથી આવીને આગ્રામાં દિહી-પતિ બન્યો અને ગિવાસુદીન તુલક નામે મહેર થયો, અમીર ખુસરુએ એના નામ ઉપર પોતાનું છેલ્લું પુસ્તક 'તુલકનામા' લખ્યું એ પુસ્તકમાં ખિલજીઓનું પતન અને તુલકના ઉદ્ભવનું પૂર્ણ ઐતિહાસિક વર્ણન છે.

ઈ. સ. ૧૩૨૪માં ગિવાસુદીન તુલક સાથે અમીર ખુસરુ અંગાલના પ્રવાસે જતા હતા ત્યાં માર્ગમાં સુલ્તાનુલમરાઠખ હજરત નિઝામુદ્દીન આલિયાની વફાતના દુઃખ સમાચાર મળતાં અમીર ખુસરુએ સર્વ પડતું મૂકી તરતજ દિહીની માર્ગ લીધો. બ્યારે તેઓ પ્વાંગ સાદબના મઝાર પાસે આવી મહેાંઆ લારે નીચેના રોડે બોલીને, બેહોશ બનીને ઢળી પડ્યા.

ગેરરી સોચે સેજ પર, મૂખ પે હારે કેસ
ચલ ખુસરુ પર આપને રૈન બઈ ચલુ દેસ

અમીર ખુસરુ પાસે જે કંઈ માલ-દૌલત હતી તે સર્વજન દૂધાની મૂકી અને હજરતના મઝાર ઉપર ધૂની રમાવીને બેઠા અને એજ વખતે ૧૮મી શત્વાલ અને શુબવારે એમનો પ્રાણ ચંપેર પલુ ઉડી ગયો.

હજરત અમીર ખુસરુએ પોતાની સગી આંખોએ ગુલામ વંશનું પતન, ખિલજીઓનો ઉદય-અસ્ત અને તુલક વંશનો આરંભકાળ જોયો હતો.

ખુસરુના સમયમાં દિહીની ગાદીએ ૧૧ સુલ્તાનો બેઠા જેમાંથી સાતની એમણે સેવા કરી હતી. ખુસરુ અતિ યસનચિત્ત, મિલનસાર અને ઉદાર હતા. સુલ્તાનો અને સરદારોથી જે કંઈ ધન મળતુ તે સર્વ બહેચી આપતા હતા, સરતનતના અમીર અને રાજકવિની પદવી ઉપર હોવા છતાં તેઓ અમીર અને ગરીબ સાથે છૂટથી મળતા. તેઓ નિરાશિમાની અને નિષ્કપટ હતા.

'ગુરતુલકમાલ' કે જેમાં ખુસરુએ પોતાનું જીવન આલેખ્યું છે તેમાં જણાય છે કે એમને એક મુત્રી અને ત્રણ પુત્રો હતા. એથી વિશેષ એમના વંશની હકીકત મળતી નથી.

માનની સાથે એનું નામ પણ જગતમાંથી અત્રાપ થાય છે પણ લોકનાયકો અને કવિગણોનું કાર્ય અમરત્વ પામે છે. અમીર ખુસરૂ પણ એવી અકિનચોખાંથી છે કે જેને વિદેહ થયે આજે સાતસો વર્ષના વૃદ્ધા વાયા છતાં એમનાં કાવ્યો આજે શ્રુતિ છે. લોકો-કિત બનેલા એમના ગીતો, ખામણા, ઉખાણા નિઃ કંદેનાર એમના જેવો લોક કવિ આપણી મુકંદી જગતમાં થયો નથી. ખુસરૂ અરબી, ફારસી, તુર્કી અને જૂઝાણા-ખડી બોલીના વિદ્વાન હતા તથા થોડકે અંશે સંસ્કૃતનું જ્ઞાન પણ હતું. તેઓ ફારસીના પણ પ્રતિભાશાળી કવિ હતા. એમના ગ્રંથોની સંખ્યા ૯૯ની બતાવાય છે જેમાં કેટલીએ લાખ કાવ્ય પંક્તિઓ હતી. પરંતુ એ ગ્રંથોમાંથી માત્ર ૨૦-૨૨ ગ્રંથો ગણે છે જે નીચે મુજબ છે.

(૧) કિશનુસાદન. (૨) મલહિલ અન્યાર. (૩) મરનવી શીરી વ ખુસરૂ. (૪) મરનવી લેલા-મનન. (૫) શિકંદરનામા. (૬) હસ્ત બહિસ્ત. (૭) ખિઝરનામા. (૮) મરનવી નૃદ-સિપર (૯) તુગ્લકનામા. (૧૦) તારીખે અઘાઘ (૧૧) ઇન્શાએ ખુસરૂ (૧૨) એન્જલે ખુસરૂ. (૧૩) અફઝમુલ ફત્તહ. (૧૪) રોહતુલ મોજ (૧૫) ખાલિકે બારી. (૧૬) જવાહિરજ બહ. (૧૭) મુકાલા. (૧૮) મહાર દરખિશ. (૧૯) તોહફતુલસત્ર. (૨૦) તુસઅતુલ હયાત. (૨૧) શરતુલ કમાલ. (૨૨) પન્ગમનઃ બકીયા-નકીયા.

હિંદમાં ફારસી શાહરીનો જૈક મુખ્ય સમયથી શરૂ થયો અને એમની સાથેજ આયતી ગયો. અકબર અને જહાંગીરના સમયમાં ફારસી શાહરીનો સર્વ મધ્યાન્હે તપતો હતો અને શાહજહાં પછીથી એમાં મિશ્રણ થતા માંડ્યું. ખાસ કરી એ બે સૈફાની અંદર, શાહજહાંના અનિમ સમયમાં એક 'બેદિહ'નો જન્મ થયો અને બહાદુરશાહના સમયમાં 'ગાલિબ'. પરંતુ આશ્ચર્ય તો એ છે કે, એ બંને વપના કાળમાં હિન્દમાં પણ કોઇ મહા કવિ નથી પાક્યો જ્યારે હિંદમાં પાંચ સૈદ્ધમાં ફારસીના પાંચ મહા કવિઓ થયા છે. (૧) ખુસરૂ. (૨) ફૈઝી. (૩) ગિઝા અબ્દુલ કાદિર 'બેદિહ' (૪) નિઝા નઝર 'જ્વન જ્વન' અને (૫) મિઝા 'ગાલિબ'.

ખુસરૂની ફારસી શાહરીની પ્રથમ કાવ્ય કલાના 'હરી' 'હાદિજ' અને 'જમી'એ મુક્તકડે કરી છે.

ખુસરૂએ પોતાના ગ્રંથોમાં તે સમયની ઐતિહાસિક ઘટનાઓને સમીપી છે. એ સહદયી કવિએ આ નિરસ વિષયને રસિક બનાવવામાં સારી સફળતા મેળવી છે, ને સમયના મુશ્કેલીના બોગવિવાસ, 'એથય', યાત્રા અને યુદ્ધ વિગેરેનું તાદ્દ્ય ચિત્ર દોરીને બતાવ્યું છે. એમના કાવ્યોમાં શૃંગાર, શાંતિ, વીર અને બહિરસહુ મિશ્રણ હોવાના કારણે ખુસરૂ જનતાનો લાડકવાયો કવિ બની ગયો ખુસરૂના સમયમાં કવિતાની ભાષા પ્રાકૃત-જૂજ હતી જેથી એમના ગીતો, ઉખાણા, ખામણા, તુકઅંદી, હકોસખા અને દોસખના વિ.માં ખડી બોલી અને જૂજ બાણી અસર વિશેષ જોવામાં આવે છે. એના ઘોડાંકે દ્રશ્યો આ રજા: ખુસરૂના ઉખાણા તો આજે પણ લોકજીએ રમી રજા છે.

એક યાત્ર મોતીયોં બરા, સખકે સર પર હિંદા ધરા,
ચારોં ઔર વા યાત્ર શરફે, મોતી હરસે એક ન ધિરે. આહાર

શયામ, બહનકી એક હે નારી, માથે-ઉપર ધારે પ્યારી,
ને માનુષ ઇસ અરથ કો ખોલે, કુતેકી વો ખોલી ખોલે. ૬૩૩

અંદર ચિહ્નન બાહર ચિહ્નન જીવ કલેન પડે,
અમીર ખુસરૂં યું કહે દોસ-દોસી સરકે.

દો સૂઅને: ગોશ્ત કયું ન ખાયા: દોમ કયું ન આપાર બતા ન યા,
 અનાર કયું ન ચખખા-વગીર કયું ન રખખા? દાના ન યા.

એક વેળા ખુસરૂ પ્રવાસે નીકળ્યા હતા મોર્ગેમાં તેમને ત્યાં લાગી એટલે કેલ્કિ ગામના પાદરે કૃપા ઉપર ઉમેલી પત્નીદારીએ પાસે ગયા અને તરસ છોપાવવા પાણી માંગ્યું એટલે સર્વની નજર આ નવીન મુસાફર ઉપર પડી. એમાંથી એક ચંચળ-નારીએ એમને એળખી લીધા અને કહ્યું. અરે! આ તો જેના ગીતો બધા ગાય છે તે અમીર ખુસરૂ છે. જમતમાં ત્રિશા હક તે મશ્હૂર છે એટલે બધી એકે જવાબે એલી પડી કે, ગીત સંભળાવે તો પાણી મળશે.

પ્રસરએ પૂછ્યું 'શેતું ગીત સંભળાવું ? એક કહ્યું : ખીરનું. ખીજ ખેતી ચરખાનું. ત્રીજ હાકી કૂતરાનું, ચારે ચોથીએ ચોક પૂર્ણે કે અને તો ઢોલકનું ગમે. પ્રસરએ નીચેની 'અનુમેશ' કહી સર્વની ધૃષ્ટિએ સંતોષી.

ખીર પકાઈ જાનતરે, ચરખા દિયા જલા,

આયા કુન્તા આ મયા, તું બેઠી દોલ બમ્-લા પાની પીલા

કપાક ખુસરૂની વાણીમાં નવા ખેલ પણ મળે છે જેને 'ઢોલસા' કહે છે, જોધબે.

ભાદ્રું પક્ષી પીપલી ચૂ-ચૂં પડી કપાસ,

શ્રી મહેતરાની દાઢ પકાવતી કે નંગા હી સા રહું ?

માલાના મુદમ્મદ હુસૈન, આઝાદ 'આમે હયાત'માં લખે છે કે:-ખુસરની ઉત્તત કવિતા શક્તિ અને વાણી-વિદ્યા ઉપર ઊંડો વિચાર કરતાં જણાય છે કે, તેઓ જ્યારે નીચજા ચમનું દર્શન કરે છે તો આખેદમ નકશો ઉતારે છે, એમના શબ્દ બાહ્ય ઉપર દૃષ્ટિ કરે; ઈલા પ્રાકૃતિક છે. સ્ત્રી અને કન્યાની દિલની વાતો કેવા મુંદર સ્વરૂપમાં રજૂ કરે છે. વીચેની 'મુકરની'-ખાચણમાં ખુસરએ કલ્પના કરી છે કે, સામ-સામે હિંગોળે બે હુવતીઓ બેઠી છે જેમાં એક પરિચિત છે તે, એની સહીયગ્ના હૃદયને ગ્રસ્તીપથી કરાવે છે. એ યોવના ધી ગર્થી બેઠેલો પ્રશ્ન પૂછે છે ત્યાં એની સખી બોલી ઉઠે છે: અય સખી સાજન એટલે સામેથી પેલી ખડખડાટ હસી પડે છે અને જવાબ બીજોજ નીકળે છે.

समझी देन मोहें स न नाना कोर कह तो मिछणन लामा,

ઉસકે બિઝનેસ ક્રાઇટ લીધા;

અમય સુખી સુભાગ,

ના સખી ધ્રીયા. (ઉત્તર: દીવે)

અર્થાત-આખી રાત મારી સાથે ગળ્યો, સ્વપ્નાર પડી તો જવા બેઠો; એના વિયોગથી માંડે હૃદય દ્રવે છે. (એની સખી કહે છે) એ તો તમારા પતિ હશે. (સારે પેલી યુવતી કહે છે) ના-રે-ના સખી એનું નામ દીવો-દીપક.

સરખ સડૂણા સખ ગુન તીકા, વા બિન સખ જગ લાગે શીકા,
ઉરકે સર પર હોવે કૌન ?
અય સખી સાગન,
ના સખી લૂન. (ઉત્તર: નિમક-સખરસ)

અર્થાત:-સૌથી સડૂણો અને ગુણકારક એના વિના દુન્યા ફિક્કી લાગે છે. એના માથે કાણુ હોય ?-પતિ સિવાય બીજો કાણુ ?-ના-રે-ના સખી એનું નામ સખરસ-નિમક.

વેહ આવે તબ શાદી હોવે, ઉસ બીન દૂબ ઔર ન કોઈ;
મીઠે લાગે વા કે ઓલ.
અય સખી સાગન !
ના સખી દોલ. (ઉત્તર: દોલ)

ટટ્ટી તોજ કે ધરમે આયા, અરતન-બરતન સખ સરકાયા;
ખા ગયા પી ગયા દે ગયા બુલા:
અય સખી સાગન !
ના સખી ફૂલા. (ઉત્તર : ફૂલરૈ)

દિલ્લીમાં ચમ્મૂ નામની એક સ્ત્રી બદ્દલ સરસ ભાંગ બનાવતી તેની પ્રશસ્તિમાં ખુસર કહે છે કે:-

ઔરોંઝી ચો પહેરી બાજે, ચમ્મૂજી આઃ પહેરી,
ખાહરકા કોઈ આવે નહિ, આવે સારે રાહેરી.
સાફસુફ કરે બાજે રાખે, નિરમે નાહી વસલ,
ઔરોંઝી જલ્દાં સીક સમાવે ચમ્મૂ કે વડાં મુસલ.

અર્થ:-રાગ મહારાગએને ત્યાં ચોઘડીયાં વાગતા ત્યારે ચમ્મૂના ઓઠસે આઠે પહેર ડંકા બજે છે. ખુસર કહે છે કે, ચમ્મૂના ખાનએ ભગવા પ્રગતો પગરવ નહિ તો પણ અમીર ઉમરાવો આવતા અને એની ભાંગ એટલી તો ધટ્ટ બનતી કે બીજાને ત્યાં સગીચો ઉભો રહે તો લાતે એને ત્યાં સામેડું.

ખુસર વૈદિક વિદ્યા પણ બળુતો હોય એમ લાગે છે. દુઃખતી આંખોના ઊપાય માટે લખે છે:-

સુધ ફટકરી મુરદા સંઝ, હલદી ઝીરા એક એક ટંગ,
અફધૂન બનાબરમિરચે ચાર, બજદ બરાબર થોથા કાર,
પારત કે પાની પોટલી કરે, તુરત પીળ નયનોંઝી ધરે.

અમીર ખુસરએ પોતાના ગીતો, ઉખ્યાણા વિગમાં છૂટે હાથે વજ્રભાષા અને ખડી બોલીનો ઉપયોગ કર્યો છે. એમના કેટલાક ગીતો એવા પણ છે કે જેની રચના કારરતી છે અને વિચાર-ભાવના હિંદી છે, એવા એક મનોરંજક અને ગંગા-જમની રસિક ગીતમાં ખુસર કહે છે:-

અહાલ મિરઠો, મટ્ટ તજાફલ દર આવે નયનાં બનાએ બનીયાં,
કે તામે દિર્ગાં ન દામે ઈન્ન ન લેહો કાહે લગાએ છતીયાં.

શબને હિજાં દરાજ ચૂં ઝુકરો રોઝે વસલત ચૂં ઉમ કે તા'હ,
સખી પિયાકો એ મેં ન દેખૂ તો કેસે કાઠૂ અથેરી રતીયાં

—મારા જેવી નિરાધાર સાથે આમ અજાણપણું ક્યાંકુધી, દષ્ટિ ત્રાંસી કરીને વાનો નહિ બનાવો.

મારામાં વિયોગ સહન કરવાની શક્તિ નથી મને છાતી સરસી કેમ નથી ચાંપતા? વિયોગની રાત્રી કાળા કેશ જેવી લાંબી અને તારો મિઝવ દિવસ આયુષ્ય જેટલો નહાનો છે.

ઓ સખી! પ્રીતમ વિના આ અધારી રાતો કેમ ગુમરે?

વર્ષાઋતુ છે નવેહા-યુવતીઓ હિંડોળે ખૂંચે છે એમનું મન માવતરે છે એમની આંતર-બાવનાને ખુસરૂએ આ રીતે ઝીલી છે:—

અમ્મા મેરે બાબકો ભેભેજ, કે સાવન આયા,
બેરી તેરા બાયા તો બૂઝા રે, કે સાવન આયા,
અમ્મા મેરે બાઈકો ભેભેજ, કે સાવન આયા,
બેરી તેરા બાઈ તો બાસા રે, કે સાવન આયા,
અમ્મા મેરે મામૂ કે ભેભેજ, કે સાવન આયા,
બેરી તેરા મામૂ તો બાંડા રે, કે સાવન આયા,

‘સાવન આયા’ એ આ ઝીતનું Burden-વજન છે અને એ સાગ-સામે બેસાય છે. જેમણે વીસ પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાનું આશય છૂપન બ્લેયુ છે તેઓ આ વસ્તુને સરસ પ્રીતી શકે છે.

ખુસરૂનો એક હેતૂ બાબાકારા હિંદુ-મુસલમાનને એમની એક સાંકળમાં ગાંઠાયેલો હતો અને એમાં તેમનો વિશ્વાસ થયો. ‘પિયા તિરાદર-આવરે બાબ’નો સંદેશો આપીને ખુસરૂએ હિંદુ-મુસ્લિમને એકબીજાની નિકટ લાવી ચૂક્યા. હિંદુઓએ કારત્તી સીખવા ત્રાંસી અને મુસલમાન સૂફીઓએ હિંદી-હિંદુસ્તાનીમાં કવિના લખી, બન્નેએ એકબીજાની બાયા અને સરકારને એવી રીતે અપનાવ્યા કે આજે કોઇ પણ એમ નહિ કહી શકે કે, કોણે કોના પ્રાસંગી કયા સરકારો ઘડણુ કર્યા છે.

ખુસરૂની બાયા તે સમયની સાહિત્યક બાયા નથી. એમના યુગમાં તો કવિતા પ્રાકૃતમાં લખાતી. પરંતુ ખુસરૂએ દીવદર્શિતાથી પ્રવાસ કરીનેજ લોકભાષામાં કવિતા લખી ભરિયતી પ્રાન્તને પ્રેરણા આપી અને આજે એમની વાણીનોજ પ્રતાપ છે કે આજણું હિંદી-હિંદુસ્તાનીનું ઉર્દૂમાં વાતોચાપ કરીએ છીએ.

મધ્યકાળનો મલકુરશાંચર, સુલતાનુલ મચાલખ નિઝામુદ્દીન ઔલિયનો પ્રિય પદશિખ, ચિસ્તીયા-નિઝામીયા સંપ્રદાયનો મહાન યરી, શુલાબ અને ખિલજ રાજવંશનો મોરો અમીર જેણે લોકભાષામાં સાહિત્ય સર્જન કર્યું છે તે આજે આજણી વચ્ચે નથી પણ એમની વાણી આજે અમરપદ પામી છે.

*લેખકના અક્ષરો “અમીર ખુસરૂ”માંથી

ખિસ્મિલ્લાહ શરીફની ફઝીલતો

(ગતીકંથી માણુ)

“ખિસ્મિલ્લાહ” શરીફની ફઝીલતો માટે હુમ્મરે (સલ્વ) ફરમાવ્યું છે કે:-જે માણસ સવારે ઉઠતાંની સાથેજ “ખિસ્મિલ્લાહ” લેલ અઝીમદલગી લાવ્યદુરો મઅ ઈસ્મેહી શૈઉન ફિલઅદે વલા ફિસ્સમાએ વ હોવસ્સમી ઉલ અલીમ.” પણ વાર પદશે તે ખીજ સવાર સુધી તે માણસ દરેક આફત બલાથી બચેલો રહેશે. અને એક રિવાયતમાં છે કે ફાલેજ-અકવા વગેરે ખીમારીથી બચેલો રહેશે.

રિવાયત છે કે:-હઝરત ખાલિફ મિન વલીદ (રહી)ને એક માણસે એકર કાતિશનું પ્યાણ આપ્યું અને કહ્યું કે: જો આ વ્યાયત (ખિસ્મિલ્લાહ શરીફ) બરોબર છે તો તમે આ એકર પી જાઓ. આ વખતે ધણી સહામી (રહી) હાજર હતા. આપે (રહી.) “ખિસ્મિલ્લાહ હિર્દુમા નિર્દુમા” પઢીને તે એકર પી લીધું છતાં આપ (રહી.)ને કંઈ પણ નુકસાન થયું નહીં અને ખીજ રિવાયતમાં છે કે:-આપે (રહી.) આ મુજબ “ખિસ્મિલ્લાહ હિલ્લગી લાવ્યદુરો મઅ ઈસ્મેહી શૈઉન ફિલઅદે વલા ફિસ્સમાએ વ હોવસ્સમી ઉલ અલીમ.” પઢી એકર પી લીધું અને સહી-સલામત ત્યાંથી ઉઠી ચાલ્યા ગયા અને પરસેવો થઈ બધું એકર નોકળી મચેલુ.

“ખિસ્મિલ્લાહ” શરીફની બુઝુર્ગી જુઓ કે એણે એકરની તારીરને પણ કેવી ખૂબીથી ખાતેજ કરી દીધી. અઝાહપાકના બધા નાગોમાં એજ નાગ બુઝુર્ગી છે. જો આપણને પણ દરેક આફત બલા વગેરેથી નાગત મેળવની

હોય તો દરેક વખત એને પઢતા રહેવું જોઈએ.

હુમ્મરે (સલ્વ) ફરમાવ્યું છે કે: જ્યારે ધરથી બહાર જાઓ અને જ્યારે ધરમાં દાખલ થાઓ ત્યારે “ખિસ્મિલ્લાહ” પઢો. ખીજ રિવાયત મુજબ “ખિસ્મિલ્લાહ તજલના વ ખરજના વ અલેહે તવક્કલના.” પઢો કે જેથી દરેક આફત બલાથી બચેલા રહે.

ધરતો દરાજે બંધ કરતા તેમજ ખેલતા પણ “ખિસ્મિલ્લાહ” પઢો કે જેથી તેમાં બરકત થશે તેમજ ધરમા હોતાન દાખલ થશે નહીં.

જ્યારે તમે ખિસ્તર પર સવા માંગો ત્યારે “ખિસ્મિલ્લાહ હિર્દુમા નિર્દુમા વ અલા મિલલતે રસુલિલ્લાહે” પઢો કેમકે એમ પદવાથી એની બરકતથી ખુદાપાક દરેક આફત બલાથી બચાવી લેશે. ખીજ રિવાયત

રિફાઈ સામેરી.

મુજબ એની સાથે “લાઈલાલા ઈલલલાહ મુહમ્મદુરસુલુલ્લાહ” એટલા શબ્દો વધારી પઢી સુવું કે જેથી અગર ચીત પણ આવશે તો ઇ. અ. ખુદાપાક તેને વગર હિસાબે જન્નતમાં દાખલ કરશે.

હુમ્મરે (સલ્વ) એ પણ ફરમાવેલું છે કે:-જેણે “ખિસ્મિલ્લાહ” પઢવા વગર વઝૂ કર્યું તેનું વઝૂ થશે નહીં: અને એ પણ ફરમાવ્યું છે કે જેણે ખિસ્મિલ્લાહે સંકતમ બિદલાહે વ તવક્કીલા અલેહે પઢીને મુજામની ખીમારીવાજા સાથે બેસીને ખાશે તો ઇ. અ. તેને કંઈ નુકસાન અને ઝરર પહોંચશે નહીં.

રિવાયત છે કે:-જ્યારે હઝરત અબ્દલ (અવ્ર.) ઈસ્મે આઝમ લઈ હુમ્મરે (સલ્વ.)ની સેવામાં હાજર થયા ત્યારે તે જન્નતના એક

કરવ પર લખેલું હતું અને તેની ઉપર મુશ્કની મહાર કરવામાં આવી હતી જેની અંદર “અણાહુમા ઇન્ની અસ્અલોકા બેઈ-સ્મેકલ મખ્જનિલ મકનૂનિ ત્તાહેરિલ મુતહહેરિલ કુંદુસિલ હથિલ કયૂમિ રંહમાનિરંહીમે ઝિદ્દલાલે વલ ઇક-રામે.” લખેલું હતું.

મજૂર ઇસ્મે આઝમ છે એને પત્ની જે કંઈ દુઆ માંગવામાં આવશે તે ઇ.અ. ખુદ-પાક નરર પૂરી કરશે. ખુદ “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફ પણ ઇસ્મે આઝમ છે જેના અનેક કાયદા ઉપર લખવામાં આવ્યા છે અને હવે પછી લખવામાં આવે છે.

(૨૧) જે કાઈ “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફને ૭૮૧ વખત પત્ની જદ્દ વગેરે ઉપર દમ કરશે તેો ઇ.અ. તે બાતિલ થઈ જશે. (૨૨) જે કાઈ એને ૭૮૬ વખત પત્ની જે કંઈ દુઆ માંગશે તે ઇ.અ. કબૂલ થશે. (૨૩) જે કાઈ એને હમેશાં દરરોજ ૧૫૦૦ વખત પઢતો રહેશે તેને ખુદપાક છુપા બેઠોથી ધીમે ધીમે આફ્રિક કરશે, એટલે છુપા બેઠો તેની ઉપર ખોલવામાં આવશે. (૨૪) જે કાઈ હમેશા કસરતથી એનો ઝિક્ર કરશે તેને ઝખીન અને આરમાનમાં ખુદપાક હૈયત નસીમ કરશે એટલે ઝખીન અને આરમાનની બંધી મખ્જૂક તેનાથી ડ-શે અને તેની હઝત કરી તેની સાથે મહબ્બત કરશે.

ખુદ “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફ ઇસ્મે આઝમ છે અને એના વડે ખુદપાક દુઆ અને પહાકો અને બધા ઝાડોને કાયમ રાખેલાં છે. “બિસ્મિલ્લાહ” શરીફમાં ખુદપાક અનેક બેઠો રાખેલાં છે, જે એના ઝાકિરને ધીમે ધીમે ખુદપાક બાહેર કરે છે.

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર (ર.દી.)થી રિવાયત છે કે: જેને કંઈ પણ હાજત હોય તે ખુદ, જુમેરાત અને જુમાના રોજ રાખી

એને કસરતથી પઢતો રહે અને જુમાને દલાટે શુસલ કરી મરિન્ટે જાય અને જતાં જતાં રસ્તામાં તાકાત મુજબ સદકા પણ આપે અને નમાઝ પછી આ (નીચે લખેલ) દુઆ પઢે અને પોતાની હાજતનું નામ લે ઇ.અ. ખુદ જલ્દી હાજત પૂરી થશે:—

“અલ્લાહુમા ઇન્ની અસ્અલોકા બેઈસ્મેકલ એઝીમે બિસ્મિલ્લાહ હિરંહમા નિરંહીગિ-તઝી લાઈલાહા ઇલ્લા હોવા આલેમુલ જેમે વ રયાહાદતે હોવરંહમાનુ રંહીમે અસ્અલોકા બેઈસ્મેકલઝી મલ-સમાવાતે વલ અઈ વ અસ્અલોકા બેઈસ્મેકા બિસ્મિલ્લાહ હિરંહમાનિરંહી મિલ્લઝી અનાત લહૂલ વમૂદો વ અશઅત લહૂલ અસ્વાતો વ વજેલતિલ કોલૂમો મિન ખશયતેહી એન્તો સદલેયા અલા સેયેહેના મોહમદિવ વ અલા આલેહી વ સાદુજેહી વ તોસલ્લેમા વ અન્તક-હેયા હાજતી.”

આ દુઆ જાહેશેને નહીં શીખવવા મજ-કૂર સાહેબે કરમાયું છે કારણ કે તેઓ એનો ઉપયોગ એક બીજીની બરબાદી તેમજ શરી-અવ વિરૂધ્ધના કામો માટે કરે.

“બિસ્મિલ્લાહ” શરીફની ૧૯ હરફ છે અને તે હરફ પ્રમાણે અસ્માવિજ હુમાના નામેનીચે મુજબ થાય-છે. એનો લગેલા ઝિક્ર કરેનાર એની કાયદા જાણી શકશે: લખી શકાય એમ નથી:—

અલ્લાહુ રંહમાનુ રંહીમુ રંબુ રસ-લામુલ સુઅમેતુલ મોહીમેતુ રસતાફલ હેયુલ મોહયિલ અલીમુલ હન્નાતુલ મન્નાતુલ હેયુલ કયૂમુલ બારિડિલ મોળીનુ રંહીમુલ હબીબી.”

[અપૂર્ણ]

“જેનાથી મહને પ્રેમ હતો.”

સેન્ટ્રલ ટોપીઝમાંથી વળાંક લઈ એક પેકાર્ડ રાજમાર્ગ પર દોડી રહી હતી. પેકાર્ડમાં બે જવાન જિગરો હતાં. નરગિસ, અને યુસુફ.

ચાંદની લીસોટા વેરી રહી હતી. મોટર લીસોટામાં રમત રમતી પરી, મિત્રાસ આગળ વધી જતી હતી.

“.....અરમાં વો’ કયા જાને.

આત ન માને.

રાત ચાંદની, હાથ હાથમે હાં ફિર.....”

અને બે જવાન જિગરોને રમાડતી મોટર નરગિસના બંગલા નિકટ આવીને થોભી ગઈ.

મોટરનો દરવાજો ઉઘાડતાં પહેલો યુસુફ બહાર આવ્યો. પાછળ ખભાને ટેકો દઈ નરગિસ ઉતરી. કાંડા પરની ધડીયાળમાં નજર ફેંકતાં નરગિસ બોલી ઉઠી, “ઓહ! સવાનવા!”

“આલો હજી તો સવાનવજ વાગ્યા છે. થોડો ટાઇમ વાર્તાલાપમાં ગાળીશું.” નરગિસે યુસુફનો હાથ હાથમાં લેતાં કહ્યું.

“ખેર! આલો, તમારી વાતને નકારવાનું સાહસ મારામાં નથી.” યુસુફે હસતાં હસતાં ઉતર વાળ્યો.

“ઓહ! આઈ સી. લાગ્યા બનાવવા! સારી વાત છે. આપ ખુશીથી વિદાય થઈ શકો છો. સાંભળ્યું છે કે આપનું નિવાસ સ્થાન અહીંથી ઘણુંજ દૂર છે.”

“અરે નહિ! મેં ક્યારે આમ.” યુસુફે હસતો હસતો ગાતો ગાતો દાદરના પગથીયાં ચઢવા લાગ્યો.

વીજળીની સ્ત્રીચ દાવાની. ઝેટલામાં નરગિસ પણ આવી પહોંચી.

પુરસ્ક્રીમાં ફસડાઈ પડતાં યુસુફે સીગારેટનો એક દમ લગાવ્યો.

“પિકચર કેવું હતું નરગિસ?”

“તમે કહોને.”

“મારી દ્રષ્ટિએ તો વાર્તા; ઘણી સારી બદકે અતિ ઉત્તમ હતી. જ્યાં શરદ્યાબુતી કલ્પના, અને ન્યુ થીએટર્સ જેવી કંપની હોય ત્યાં પિકચરમાં પૂછવાનું જ શું હોય!”

“પરંતુ યુસુફ મને એ વાત હજીય નથી સમજતી. કે શીજા અને ડૉક્ટર વચ્ચે પ્રેમ હતો તે શીજાના પિતાએ એમના લગ્ન શા માટે ન કરી આપ્યાં? એક તો એ બિચારીને એની ધૃષ્ટા વિરુદ્ધ નિવાહ કરવો પડ્યો. અને એમ છતાંય એ નરેન્દ્રનો પ્રેમ તે સંપાદન ન કરી શકી.

“વહેમ હોયો હતો જે નરેન્દ્રના મનમાં.” યુસુફે કહ્યું. “માની લો કે આપણે એક બીજાથી લગ કરવાનો ઇરાદો રાખીએ છીએ પરંતુ તમારા પિતાને આ સંબંધ મંજૂર ન હોય અને તમારા લગ્ન બીજે કયાંક ગોઠવાઈ જાય. ...ને પછી તમારા પતિને આ વાતની જાણ થઈ જાય કે તમે મારાથી પ્રેમ કરો છો તો શું તમારાથી તમારો પતિ પ્રેમ કરી શકશે ખરો કે?”

નરગિસ અવાક બની ગઈ. એની જીભ સીવાઈ ગઈ તે પ્રતિ ઉત્તર ન વાળી શકી. યુસુફ બોલતો રહ્યો નરગિસ સાંભળતી રહી. એના મરતકમાં શાદી...શાદી...ના વિચારો ધુમરીયા ખાવા લાગ્યા. સમાજે એક નિર્મળ નારીને લગ્નરૂપી દોરડાં વડે બાંધી દીધી છે. ચાર દીવારો વચ્ચે એક કંદીની માફક તેને જીવન વ્યતિવ કરવું પડે છે. સ્વત્વ વિસરી જઈ તેને પતિમાં સમાઈ જવું પડે છે.

યુસુફ વાત કરતાં કરતાં ધ્યાનપૂર્વક નરગિસના મુખખાવ વાંગી રહ્યો હતો અને મુખ દારમાંથી બહાર નીકળતા ધૂમાડાઓને ચીરતો, યુસુફનો આવાજ નરગિસના કાનોએ અંધારાઈ રહ્યો હતો.

“શું વિચારી રહ્યાં છે નરગિસબાનુ?”
“કંઈક નહિ જરા અમરતીજ.” નરગીસે
સ્વસ્થ થતાં કહ્યું.

“યુસુફ હજી સુખી વાલિદ આપ્યા નથી.
તમે અહીંજ આશુ લઇ લો તો!”

“તો...તો...હીક!” યુસુફ મનકમાં ટેકા
આપ્યો. અને નરગિસ યુસુફને પૂછ્યા તમરજ
ખાણું લેવા અંદર રોડી ગઇ.

ખાણાને ઇન્સાફ આપ્યા પછી યુસુફે
વિદાય લાધી-ધર તરફ.

રાત જાર નરગિસને હંધ ન આવી. તે
વિચારતી રહી કે કદાચ યુસુફથી તેની શાદી ન
થઇ તો? તો પછી તેણી આટલી સ્વતંત્ર થઇને
રહી નહિજ શકે. આ રીતે સિનેમા જોવા પછુ
નહિજ જઈ શકે. ખીજાઓથી આટલી છૂટછાટ
નહિજ લઈ શકે.

અને એના હૃદયમાં કુતારી છૂટી ગઈ.
જે વાતોની તેણીએ આ અગાઉ કલ્પના સરખી
પણ કરી ન હતી. તેજ વાતોએ આજે એને
બેચેન બનાવી મૂકી હતી. એના હૃદ-
યમાં એક પ્રકારનું તૂટન હાલુ હતું. તેણી
જમ જમ વિચારતી ગઈ. તેમ તેમ પોતાને
પોતાનામાં કુખી જતી લાગતી.

વિચારોએ એને બાન કરાવ્યું કે નારી
એક નિર્બળ પ્રાણી છે. શાદીની સાંકળે લાંબર્મી
પછી એને નવું નિયમ-પુસ્તક હાથપુ પડે
છે. જે પહેલાથી તદ્દન નવું, તદ્દન અપરિચિત,
તદ્દન નિરાણુ હોય છે.

યુસુફ અમદાવાદની મેડીકલ કોલેજમાં અ-
ભ્યાસકરી રહ્યાં હતાં અને તે હવે દૈનિક વખતમાં
ડોક્ટર બનનાર હતાં એના પિતા મહત્વાકાંક્ષી
હતા. તેઓ એને વધુ કેજવણી માટે પરદેશ
મોકલવા વિચારી રહ્યા હતા, પરંતુ આ યુદ્ધના
સમયમાં એમના વિચારો મનના મનમાંજ
સમાઈ જતા.

યુસુફ અને નરગિસ એક ખીજાથી એટલાં
નજીક જઈ રહ્યાં હતાં કે એક ખીજાને દિવસ

બરમાં એક વાર મળ્યા વગર ચેન ન પડતું.
અને આ મૈત્રિના પરિણામે પ્રથમ ઉદ્ભવતો કે
આજની આ મૈત્રી હંમેશ માટે કાયમ રહેશે
કે કેમ?

પાણીના રેલાની માફક જે વરસો વીતી
ગયાં. યુસુફ વધુ અભ્યાસ માટે વિદ્યાયત ચાલ્યો
ગયો. યુસુફ ગયો નરગિસમાં પ્રાણુ મૂકીને, નર-
ગિસમાં વિશ્વાસ મૂકીને.

પરંતુ અહીં જુદુજ બનવાકાળ બન્યું.
નરગિસના પિતાએ તેની શાદી માટેની તૈયા-
રીઓ કરવા માંડી. પિતાએ શોધેલી જગ્યા
નરગિસને પસંદ હતી કે કેમ, એ તો એક
સવાલ છે પરંતુ ધણી વંખત એના દિલને ધ્યા
કરતું કે તેણી રપટ શબ્દોમાં કહી દે કે યુસુફને
છોડી કું કોઈથી શાદી નહિજ કરું.” પરંતુ
જગ્યાન એટલું કહેવા પછુ ન ઉપડતી. કારણ
કે તે એક મુસ્લિમ નારી હતી.

યુસુફને વિશ્વાસ હતો કે નરગિસ તેનીજ
છે. પરંતુ યુસુફની એ તો એક ધારણા માત્ર
હતી. ના. તે ફક્ત આટલાજ ટેકાના બજે
વિદ્યાયત પહોંચ્યો હતો. એવી કોઈને જણ ન
હતી અને કદાચ હોય તો પણ શું કરી શકે?

અને એક દિવસ ધામધુમ સહિત નગરના
એક પ્રતિષ્ઠિત વેપારી શેઠ નાસિર હુસેન સાથે
નરગિસની શાદી થઇ ગઇ. ગાય કેસાઇના ખીલે
બધાય ગઈ. નવજીવનનો આરંભ શરૂ થઇ
ચૂક્યો. પતિએ નરગિસનું સ્વાગત કયું. એને
પુત્ર રાખવા ખાતર અનેક જ્વનાં સામગ્રીઓ
એની તેજનાતમાં રજુ કરી અને નરગિસે...

ક્યારેક એ વિચારતી કે યુસુફને આ વાતની
જાણ થશે ત્યારે તેના દિલનું કેટલો આઘાત
પહોંચશે. ફેટલી બધા તેનું વિશ્વાસ અંતર
અનુભવશે પરંતુ તેથી શું? સમાજ આંધળો
છે, ધન લોબી છે. અને વળી મુસ્લિમ અજળ
માટે એટલી છુટ ક્યાંથી હોઇ શકે? તો પછી
તે નરગિસમાં ક્યાંથી હોય?

નરગિસ આ નવા જીવનમાં અત્યંત સુખી હતી કે કેમ? એ કહેવું તો કઠણ છે. પરંતુ એટલું તો ખરું કે તેણી એક સુરક્ષિત નારીને જાણે એ પ્રમાણેની ફરજો અદા કરવામાં લેશ માત્ર પણ ચૂક આવવા ન હતી. પોતાની જાતને પતિને સહારે સોંપી દીધી હતી. એનો પોતાનો કોઈ પંથ ન હતો. જે તરફ નાસિર આજતા તે તરફ નરગિસ જતી. એ જીવનની પાછળ જોડાએલા ડબ્બાની પેઠે.

પાંચ વરસ પછી યુસુફ વિલાયતથી પાછો વળ્યો. યુસુફના સ્વાગત માટે કુટુંબનાં બધાંય નાનાં મોટાં મુખે મુખે ગયાં. યુસુફે વિચાર્યું હતું કે નરગિસ તો અવશ્ય આવશે, અને બધામાં એને, મારા આવવાથી અત્યંત ખુશી ઉત્પન્ન થશે યુસુફ આજ્યો નવજીવનનો દહાવો લૂટવાનો ઉમળકો લાખે. નરગિસને એક વાર ભેટી પડવાનો મનનો છુપો આનંદ લાખે. એણે કુતૂહલ નજરે આવેલાં બધાંને જોયાં. બધાંથી મળ્યો પરંતુ એની આંખો જેને જોવા માટે તકરારી રહી હતી એ નરગિસ કે જે તેનો પ્રાણ હતી. તે નરગિસ ત્યાં હોજર ન હતી. જ્યારે ખેટ-દુર્ભર પર યુસુફે નરગિસને ન જોઈ તો તેના દિલને એક જબરો આંચકો લાગ્યો.

અને જ્યારે તેણે સાંભળ્યું કે નરગિસની શાદી અન્ય સ્થળે ત્રણ વરસ થયાં થઈ ચૂકી છે હારે તે ક્યાંકને રહી ગયો. પાછલા દિવસોના દ્રષ્ટાંત ચલચિત્રની માફક એની આંખ સામે આવવા લાગ્યાં.

પછી તો એણે એ પણ ન પૂછ્યું કે તેણીની શાદી ક્યાં? ક્યારે? કોને ત્યાં? કોની સાથે થઈ છે? જ્યારે શાદીન થઈ ચૂકી છે તો તે બીજાની થઈ ચૂકી. એટલે પરાયા ધનને પોતાનું ગણવાની યુસુફે માથાઝીક મૂકી દીધી અને હવે વિચારે પણ શું તે નરગિસના બારામાં? યુસુફે સુરતમાં આવી પ્રેક્ટીસ શરૂ કરી.

પ્રતિભાશાળી હતો. યશ પ્રાપ્ત થતાં વખત ન લાગ્યો. લક્ષ્મી એના કદમ ચૂંમવા લાગી.

નાસિર શેઠની તખ્તીઅત ધણીજ ખરામ થઈ ગઈ હતી. ધણીય ડૉક્ટરોના ઇલાજ કરવા છતાંય તેઓને તકુબર પણ ફેર ન પડ્યો ત્યારે તેઓ નિરાશ થઈ ગયાં. નરગિસને તેઓ પ્રાણથી પ્યારી ગણતા પરંતુ નરગિસ?

સુરતના મરદર ડૉક્ટર યુસુફની એમણે અધિક પ્રશંસા સાંભળી હતી.

આજ ત્રણ માસ થયાં એઓ માંદગીની પધારી પર હતા. તખ્તીઅતમાં કોઈ ફેરફાર જણાતો ન હતો. શરીર તદ્દન નબળું ગયું હતું. તમામ શક્તિ ક્ષીણ થઈ ગઈ હતી. લોહી સુકાઈ ગયું હતું અને દાડકાં બહાર નીકળી આવ્યાં હતાં.

ડૉક્ટર યુસુફની સાંભળેલી પ્રશંસાથી એઆઈને નાસિર શેઠ સુરત આજ્યા હતા. નરગિસ પણ સાથેજ હતી અહીં આવ્યા પછી ડૉક્ટર યુસુફથી દવા કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

નરગિસને એ વાતની જરાએ જાણ ન હતી કે ડૉક્ટર યુસુફ તેજ યુસુફ છે, જેને મેળવવા માટે તેણીએ ક્યારેક કેશિશ કરી હતી, અને જેનો હસમુખ ચહેરા એકવાર જેવાની લાલસા એના અતરના એક ખૂણામાં છપાયેલી પડી હતી.

અને તે દિવસે યુસુફને જ્ઞેતાંજ તે કંપી લકી. તેજ હાસ્યમય મુખે, તેજ મોટી મોટી આંખો, બધુંય તેજ હતું. જેવું એણે અગાઉ જોયું હતું. પરંતુ હવે લાચારી એટલી હતી કે તેણી એક શબ્દ માત્ર પણ બોલી શકતી ન હતી અને એને બોલવાનો અધિકાર પણ ન હતો.

એ બીકથી કે ક્યાંક શેઠને આ વાતનો વહેમ ન જાય કે “એનાથી મને પ્રેમ હતો.” યુસુફે શરીર તપાસ્યું અને દવાનું પ્રિસ્ક્રીપ્શન લખી લઈ ઉઠવાની તૈયારી કરી.

ચાલતાં ચાલતાં તેણે નરગિસ પ્રતિ દ્રષ્ટિ
તો નાંખી પરંતુ ધ્યાન પૂર્વક નહિ.

એ દિવસ પછી જ્યારે ડૉક્ટર યુસુફ
નાસિર શેઠના મુખમાં ચર્મીયિટર મૂકી મરમી
માખી રહ્યા હતા ત્યારે નરગિસ ટેમ્પરેચર ચાર્ટ
લઈ નિકટ આવી ઉભી, યુસુફ એને જોઈ.
ધ્યાનપૂર્વક જોઈ. પરંતુ ઓળખી ન શક્યો, અને
ચાર્ટ લઈ તેણે રોગીની તરફ પોતાનું ધ્યાન
પહોંચાડ્યું.

નાસિર શેઠ નરગિસને જિજ્ઞાસુ સમજતા
હતા. તેના પર એમનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો.
છતાંય યુસુફનું આ પ્રભાવોનું નરગિસ તરફ
જેવું એમને પસંદ ન હતું. એમના દિલમાં
ચંકાએ જન્મ લીધો. એક કલુપિત ભાવના પેદા
થઈ ગઈ. તેઓ આ વાત પર જેટલોય
વિચાર કરતા, એટલેજ એમનો વહેમ
મજબૂત થતો જતો કારણ એ મળતું કે.

ડૉક્ટર યુસુફના આવવાના સમયે નરગિસ
સામે આવીને ઉભી રહી જતી. નાસિર શેઠના
હાથમાં વહેમની જવાબા જે બડકે બળી રહી
હતી તે જોઈ પર જતી, પરિણામે તેઓ વક્ર
દ્રષ્ટિએ નરગિસ અને યુસુફની તરફ જોઈ રહેતા.

આ રીતે કેટલાય દિવસો પસાર થઈ ગયા.
એક દિવસ યુસુફ જઈ રહ્યો હતો જતાં જતાં
નરગિસથી, કહી ગયો હતો, કે “શેઠને રાતે
ઉંઘ ન આવે તો આ દવા આપજો.”

નાસિર શેઠ આ બધું સાંભળી રહ્યા હતા.
રાતના વખતે નરગિસ જ્યારે શેઠને દૂધ પીવાનું
કહ્યું તો શેઠ તાડૂકી ઉઠ્યા અને ગુરસામાં
એમની ઉડી ઉતરી ગએલી કમઝોર આંખો
વધુ પીળી લાગી. એમણે ખોખરા અવાજે
નરગિસને ધમકાવતાં કહ્યું. “ફધ...ફધ સા
માટે?”

“એમાં ઉંઘ આવવાની દવા છે.” નરગિસે
નમ્રતાથી કહ્યું. “પરંતુ મને ઉંઘ આવે છે.
દરો સા માટે?”

“ડૉક્ટરની આજ્ઞા છે!”

“નરગિસ! મને ડૉક્ટર સારો માયુસ
નથી લાગતો. ડૉક્ટરના વેશમાં ડાકુ લાગે છે.”

“આપ આ શું કહી રહ્યા છો! યુસુફ!
ડૉક્ટર યુસુફ એમને હું બરાબર ઓળખું છું.
તો શું એનાથી તમે.....”

“નરગિસ! જા અદ્દીયા ચાલી જા, મારો
વહેમ જુડો નથી, જુડો નથી. મને કોઈ
છેતરી શકે એમ નથી. નાસિર શેઠને બનાવી બધ
એ અસંભવિત છે.” પિડીત શેઠ અવિશમાં
આવી જઈ ઉભેરા ફાલવ્યો.

નરગિસ ચૂપ રહી ગઈ.
બીજા દિવસે ડૉક્ટર યુસુફે શેઠની આંખોમાં
એક પ્રકારની વિચિત્ર ભાવનાને તૃપ્ત કરતી
જોઈ. સાદસા એનાથી પૂછાઈ જવાયું. “શેઠ
સાહબ, આજ આપને આટલી બેચેની સા
માટે? આપની તબીબત પર કોઈ જુદીજ
અસર પહોંચી હોય એમ લાગે છે!”

નાસિર શેઠ મીન રહી ગયા. ઉત્તર માટે
એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારી ન શક્યા. અને ઉત્તર
માટે એમની પાસે શબ્દજ કયાં હતાં કે જે
વાપરી શકે! કદાચને તેઓ બનાવટ પશુ કરતે
તો પશુ ન તેમને વિશ્વાસ આપતે. નાં મનને
ચેન સંપડતે.

નરગિસ આવી ગઈ. એને જોતાંજ શેઠ
કેપે બરાબરે બરાડી ઉઠ્યા. “તું અદ્દીયા સા
માટે આવી. ડૉક્ટરને જોવા? ફર હઠ મારી
સામેથી કમઝોર.....”

યુસુફ આ બીનાને જરાય ન સમજી
શક્યો. એને તો આ બધું નાટકના તખ્તા જેવું
લાગ્યું. નરગિસે જતી વખતે ડૉક્ટરના હાથમાં
એક પત્ર મૂક્યો જેમાં તેણીએ અત્યાર સુધીની
તમામ ફેરીપત વિસ્તારીને વર્ણવી હતી.

બીજા દિવસે જ્યારે ડૉક્ટર યુસુફ આવ્યો
તો શેઠ સાફ શબ્દોમાં ના કહી દીધું. “ડૉક્ટર
સાંજ માફ કરજો. મારે હવે દવા નથી. કશા
વની. આપ જુઓ છો કે દિવસે દિવસે મારી
માનસિક બચા વધતી જાય છે.”

“શેઠ સાહેબ આપ સંપૂર્ણ તંદુરસ્ત થઇ ચુક્યા છો પણ આપને એવો ભ્રમ છે કે આપ ખીમાર છો અને એટલા માટેજ આપ ખીમાર છો. આપને ખોટો વહેમ છે અને એની દવા કયાંય જડી શકે એમ નથી.”

“નહિ ડૉક્ટર આ અસીમ યન્ત્રણાથી હું છૂટકારો માંગુ છું. આ મુદ્દા દિલ્લની ધડકન શીઘ્ર શા માટે બંધ થઇ જતી નથી? ડૉક્ટર ડૉક્ટર!”

બરાબર આજ સમયે મકાનના અંદરના ખંડમાંથી કાઢાની દર્દનરી ગ્રીસ સંભળાઇ, ડૉક્ટર દોડ્યો અને સાથે લથડતા પગે નાસિર શેઠ પહોંચ્યા ત્યાં નરગિસનો નિર્ઘંવ દેહ તરફડી રહ્યો હતો. મૌત તેણીના માથા પર ધુમરીયો ખાતું હતું. નરગિસે એકવાર છેલ્લી આંખ ઉઘાડી. અને યસુદ્ધ સામે એક મીઠી નજર ફેંકી. યસુદ્ધની આંખમાં પાણી આવી ગયાં.

ભગિણી શબ્દોમાં નરગિસે કહ્યું “પાદ છે યસુદ્ધ તે પાંચ વરસ પહેલાંની વાત. આપણે અમદાવાદના સેન્ટ્રલ ટાકીઝમાં એક પિકચર બોયું હતું તે એક રફીન વાર્તા હતી. અને આ પણ એક...” નરગિસનો પ્રાણ રૂંધાઇ જતો હતો છતાંય તૂટતા શબ્દોમાં તેણીએ લચારી માણુ રાખી હતી.

“ખાવિંદના દિવસમાં મારા પ્રત્યે વહેમ ઉત્પન્ન થયો હતો. પછી હું એમનો પ્રેમ નજ સંપાદન કરી શકું એ દેખાતી વાત છે. મને ખબર હતી કે હંમેશા એમના મનમાં આ વહેમ ધર કેરી બેસશે તો એમનો જીવ જીવનમાં છે. તેઓ કદી પણ મુખ લોગવી શકશે નહિ. હવે કદાચ તેઓ સારા થઈ જશે.”

ડૉક્ટર અને નાસિર એક સાંભળી રહ્યા હતા. નાસિર શેઠનું માંદહું હૃદય દ્રવી લઈયું. ડૉક્ટર વાંચી રહ્યા હતા એમના મનોભાવને અને એમનું અંતર પુકારી રહ્યું હતું નરગિસ... નરગિસ... “જેનાથી મને પ્રેમ હતો.”*

● સુંદરતા

● મજબુતાઈ

અને ફેશન માટે

હિંદુસ્તાનમાં જે નામ

મશહુર છે તે

જોન બેરેલ

બુટ - શુઝ - ચંપલ્સ

અને

હાર્ડક્લાસ લેડીઝ સેન્ડલ્સ

...ખનાવનાર...

મુખ્યમાં:-

મહમદઅલી રોડ-(હિંડુ ઓશીસ)

કોલ-શ્રીરાજરાહ મહેતા રોડ.

દાદર-સાનાડે રોડ.

પરેલ-દામોદર હોલ.

વાંદરા-લીલરોડ વગેરે

કરાંચી-પ્રીતીસ્દીપ કંપ અને બંદરરોડ.

હૈદરાબાદ સીધી-તીલક ઇન્ક લેખન.

મદ્રાસ-રતન બજાર.

હું ક્યાં એ આરસીમાં !

પચાસ છે હૃદયના રંગો ધડી ધડીમાં,
ગમમાં કદી ખુશી છે, છે ગમ કદી ખુશીમાં.
ના ચૈન છે ખુદીમાં, ના ચૈન એખુદીમાં,
બુલે છે દિલ બિચારું, એ બેલ લાગણીમાં.
છે પ્રેમ રૂપ બન્નેમાં એટલો તકલત,
છે નેટલો તકલત, સાગર બને નદીમાં.
હુન્વાથી પર રહીને હુન્વાને પરહરું છું,
યદિ જાઉં છું હું જ્યારે શુભ મારી સાધરીમાં.
તરતીર આત્માની એમાં ન જોઈ શક્યો,
દેખાઈ છું બસે પણ 'હું' ક્યાં એ આરસીમાં !
મૃત્યુની રાહ આમને જોવી પડી હંમેશાં,
ભગવાનની દયા છે, બસ એજ જિંદગીમાં.
ધારો કે આત્માસન એમાં મને મળ્યું પણ,
છે પ્રશ્ન શું મને છે ક્ષમરને બંદગીમાં !
બન શિકાર શોધે બન્ને શિકાર એલે,
શો ફેર છે આમારા હાકિમ ને પારધીમાં.
મરજના તેજને તો આહો કરી શકે છે !
દેખાવે કંઈ નથી પણ છે કંઈક વાદળીમાં.
અમને 'અમીન' એમાં શું શું નથી મળ્યું પણ,
માનવતા શોધવાનું નિષ્ફળ છે માનવીમાં.
સંસ્ત [અમીન આજ્ઞાદ

“ શું શું છે માનવીમાં : ”

સંધ્યાના રંગ જાણે છે એની જિંદગીમાં,
રંગો એ એવા જોવા નિરંગ માનવીમાં.
મઝદૂરના સુજોને છીનવીને તે પૂર્યા છે,
ધનવાન તારી મોટી નાણુંની કાચણીમાં.
સુનસાન જે મહાલય વાતો કરે ગગનથી,
રાખી શકે છે એને, રમી છે ને ગલીમાં !
અંબશોના નગરની જોઈને ઉજળી સરત,
અંધકાર છે હુપેસો ઉજળી એ રાશનીમાં.
એક અંધ મોરો જાણે છે માનવીનું જીવન,
વાંચી શકે તો વાંચો શું-શું છે માનવીમાં.
ખોટા છે એ વિચારો અમણી સગી છે વાતો,
ભગવાન ક્યાં વસે છે ! કંગાળ છું પંડીમાં !
છે ધર્મવીર એવા છે વેશધારી એવા,
ખીજની વડતી માંગે ક્ષમરની બંદગીમાં.
છે દૂર-દૂર મંજિલ કંઈક બપો છે રસ્તા,
પહોંચીશ ત્યાં હું ક્યારે દૂંડી આ જિંદગીમાં !
તું જોને તારું જીવન, તું જોને તારા કામે,
ચહેરો 'અનિલ' રાને જુએ છે આરસીમાં.
સરત ['અનિલ'

મુ

શા

ઈ

ર

...લોટરીમાં

૨૨ પાંખડીમાં

એક સ્વર્ગ સાંપડ્યું છે જીવિત આ જિંદગીમાં,
 દુન્યાથી જઈ વસ્યો છું તેઓની આંખડીમાં!
 ચાકી ગયો એ કિન્તુ નિરાદિન છે નવ ગતિમાં,
 યુગ-યુગથી કાફલો છે, જમનો મુસાફરીમાં.
 ચોટી છે રૂપ સામે યુગ દ્રષ્ટિ એમ જાણે,
 મુખ જોય છે ચકોરી ચંદાની આરસીમાં.
 માનવ છું માનવીનું દુઃખ માઈ દુઃખ મણું છું,
 છું પુંખ પ્રાણ મારો છે સર્વ પાંખડીમાં.
 તેઓના મુખ પર ન્યાં જોયા મેં કેસ કાળ,
 લાં ચંદ્રને લપાતો જોયો મેં વાદળીમાં.
 ઝીલી કિરણ રવિના ઝાકળ ઉડીને જોલ્યું,
 ઉપવનની ઉન્નતી છે મારી અધોમતીમાં.
 હર રંગમાં 'ગની' હું દુન્યાને કામ આપ્યો,
 મિત્રો ને દોસ્તીમાં ચકુને દુરમતીમાં.
 સરત] ['ગની'

આનંદ ન્યાં મળે શું માણસને જિંદગીમાં,
 ન્યાં દુઃખમાં છે પાણી, ને કોપરેલ ધીમાં!
 આ છે દશ તમારી ભારતના હે 'ગુલામો,
 ખી. એ. બણી 'વિતાલ્યું' જીવનને 'નોકરીમાં.
 છે ગામના અમારા ભગવાન ને હરી પણ,
 વિશ્વાસ દિદોઓને ક્યાં છે હવે હરીમાં?
 સદા બળરત્ની છે દુન્યા વિચીત્ર દુન્યા,
 કોઈ ભિંખારી પળમાં, રાગ કોઈ ધડીમાં!
 હે નવયુવાન રસીયા, રસ શું મળે છે તુજને?
 ચૂસેલી ગોટલી સમ એ દિલ્લની નદીમાં.
 ફાટી નીકળ્યા ચારે બાજુથી પ્રેમ બકતો,
 જાણે કે પૂર આપ્યા છે નમંદા નદીમાં.
 છે તેજ સર્વે ધંધા આજે પરંતુ 'આસી',
 મળ્યો નહિ ને અમને જીવનની લોટરીમાં.
 સરત] [આસી

આવાજકી દુન્યા

સંભાળનાર : 'એકર'

સરકાર જેમ કોઈ વસ્તુ પર કંટ્રોલ મૂકે છે કે તે વસ્તુ ગંધવના શિંગની જેમ અદ્યત્ત થાય છે; તેમ લોકો ને વસ્તુનું સપ્તાહ ઉગ્રવે છે; તેની અછત જણાવા માંડે છે. અમદાવાદમાં દૂધ સપ્તાહ ઉગ્રવાઈ ગયું, સુરતમાં ઉગ્રવાઈ ગયું એટલે હવે આશા રાખવી રહી કે દૂધની અછત વર્તોતાં એ શહેરોમાં પણ મુંબઈની જેમ પાવડરની પધરામણી થવાની! એજ પાઉડર ન્યારે હોલાઈથી આવતો હતો અને કોઈ કોઈ વહેપારીઓ તેને વાપરતા ત્યારે એ નુકસાનકારક વસ્તુ હોઈ દૂધ વહેપારીઓ દગાતા. પણ આજે એ ઓસ્ટ્રેલીયાથી આવતાં શુગ્ર-કારક સાબિત થયો છે, અને ન વાપરનારા દંડાય છે! દાકતરો મગફળીમાં વિટામીન-સ હોવાનું જાહેર કરે છે તે જમાનામાં દાલડામાંથી વિટામીન-સ કેમ ન નીકળે? જ્યાં સરકારજ દાલડામાં વિટામીન-સ ગોતવા લાગી છે ત્યાં એ નીકળીનેજ રહે છે! બહેને અમદાવાદના પચાસ પચાસ દાકતરો બેળા બળે કહે છે એ ઓસ્ટ્રેલીયન ધડકથી લોકોના પેટમાં ચૂક ચાલે છે; પણ સરકાર તે વાત માનવાની નહિ; કારણ કે ઓસ્ટ્રેલીયન ધડકમાં પુરતું વિટામીન છે, બદકે એમાંથી મળે દસ શેરના પ્રચાણમાં નીકળતા બૂસાંમાં પણ વિટામીન છે! આતરી કરવી હોય તો થોડાક દિવસ એ બૂસાં પર રહી જુવો? ખંચકાશી નહિ ને અચકાશી પણ નહિ. કારણ કે જે યુગમાં હાસમાંથી પ્રોઇડીનનાં તત્વો

શોષાઈ રહ્યાં છે, અને અનાજ કરતાં પણ ધાસ ખાવાથી વધુ પોષણ મળે છે; એવી શોષા ધઈ રહી છે તે જમાનામાં ધડકનું બૂસું શું જોડું છે? અને વળી દર સાલ રાષ્ટ્રીય સપ્તાહ ઉગ્રવાય છે તેમ તેમ રાષ્ટ્રીયતાનીય અછતજ વર્તાય છેને? આજે રાષ્ટ્રીયતા તો કાળાં બજારોમાં ડોકીયાં કરી રહી છે! બાકી જે આજે વચને અબાવે બંગાળમાં સ્ત્રીઓ આપઘાત કરે છે અને દર્પાક કયાંક તો કફનો પણ ચેશ-યાના સમાચાર મંભગાય છે; છતાં લોકો જે 'વસ્ત્ર સપ્તાહ' ઉગ્રવવા નીકળે તો કફનાય સાંસા પડી જવાના! જુઓ. અન્ન સપ્તાહો ઉગ્રવી ઉગ્રવીને બંગાળ બૂમે અધમું ધઈ ગયું! જે 'પગરખાં' સપ્તાહ' ઉગ્રવાય તો લોકોને ઉધાર પડે ફરવાનોજ વારો આવે! વિરમગામની 'જકાત બારી'નો દિન ઉગ્રવતાં હટ્ટી આફત વધુ ઉતરી, 'રેલ્વે દીન' ઉગ્રવતાં હટ્ટી થડે કલાસની આફતો વધી! દીન ઉગ્રવવાથી કે સપ્તાહો ઉગ્રવવાથી કરોય દાંડે વળવાનો નથી. અજમત વિજય ઉગ્રવવા માટે ફસર કરીને તૈવાર રહેજો. રડીઓ નચાવજો, ચાહે તો હીન્ડા નચાવજો, ગમે તે રીતે આનંદ ખાણજો, પર્યં જે વિજય ઉગ્રવતાં ન આવડે તો પોરોસનાં કોઈ દેશી રાજ્યમાં જઈને શોષી આંખજો. લડનવાળાં પણ ખરે વિજય ઉગ્રવતાં માટે આપણે ત્યાંથી ૧૬ દેશી રજવાડાંની આયાત કરવાના છે. આપણી શાદીમાં 'કુમતીઓ' આવતી, આતી અને નાચતી હતી; તેમ હુમ

નીચી તરિકે એ ૧૬ રાજવીઓ લંડનમાં આનંદ વર્તાવવા જઈ રહ્યા છે.

૦૧

આવાઝકી દુન્યા પાછી ખૂબ રંગમાં આવી છે. જેમ જેમ સાન્શન્ટ્રીસકોની પરિપદ્ નિકટ આવતી જાય છે તેમ તેમ જગતનાં પ્રચાર ચક્રો ખૂબ ખૂબ ગતીમાન થતાં જાય છે. રૈશિયા વધુ મતો મેળવી જશે, એની રૂઝ-વેફ્ટને ચિંતા છે, તો રૂઝવેફ્ટ વધુ મતો મેળવી જશે એની ચર્ચાએ ચિંતા છે! આગ ત્રણ મોટાઓ પોતપોતાની ખેંચતાણમાં પડ્યા છે. ત્યારે બીટની પાછળ ચાલતી લોકડીઓની જેમ નોનાં રાજ્યો આશામાં ને આશામાં ઘસડાઈ રહ્યાં છે. જગતનું ભાવિ ત્રાજવે તોળાઈ રહ્યું છે. બીટડો કઈ બાગુ બેસે છે તે તરફ ગિટ મંડાઈ રહી છે. 'કુમ્મિશન' સરકારના પ્રતિનિધિને રૂઝવેફ્ટ-ચર્ચા સ્વીકારતા નથી ને બિચારો આશ્વેનીયાનો અહમઃ જોયુ બાંગ પોકારે છે; પણ કોઈ સાંભળતું નથી. તુર્કીના ડાઉન્ડસ પર રટેશીનની આંખ ગઈ છે. એ લાલ ડોળા સામે તુર્કીએ ધા નાખી છે. હિંદને ફિરકો પડિપદમાં રમાડવા માટે કાંઈ નશીન છુપશે તૈયાર કરવા વેવલ સાહેબ ઉડીને લંડન ગયા છે ને હિંદમાંથી અસ્લામા મશરફીયો, સાવરકરો, આબેડકરો સમુદાયના તારો બધારણુ ધડવા કે તોડવા માટે જઈ રહ્યા છે; ત્યારે સરકારે તો હિંદને બિડાં બણાવવા પોતાની તૈયાર કરેલી બેલ્લતી ચાલતી રેકાર્ડોને 'અમેરિકા મોકલવાનો નિર્ધાર કર્યો છે. રશિયાએ જપાન સાથેના કરારો તોડ્યા છે, હવે એ બને આયડી પડશે એવાં કોઈ દૂર, બેઠાં બેઠાં સ્વપ્નો જોઈ રહ્યા છે. જર્મનીની લડાઈ પતી નથી ને તા. ૨૫ પહેલાં પતે એમ નથી છતાં શાંતિ પરિપદ્, વિશ્વ સલામતી પરિપદ્ બરાબ રહી છે. કોણ જાણે અશાંતિને જન્મ આપવાનું તો.

છઝનહોયર તો લાંબી લેખણે રૂઝવેફ્ટને પત્ર પાઠવે છે કે જર્મનીની લડાઈ વહેલી પતે એમ લાગતું નથી. ગેરીલા યુદ્ધ થશે અને તે હનુમાનના પૂંછડાની જેમ લંબાતુંજ જશે! વળી જર્મનીની ચાલ પણ સમજાતી નથી. રીયનટ્રોપ બોલી ગયો હતો કે "અમેરિકા તો તથા અંગ્રેજોને એક ડગલું પણ જર્મનીમાં આગળ ઘુસવા નહિ દઈશું!" તેને બદલે આજે પશ્ચિમ તરફથી મિત્રો બર્લીનની છેક નીકટ આવતા જાય છે ત્યારે પૂર્વમાં ઓડરને કટિ. જર્મનો રશિયનેને જરાય આગળ વધવા દેતા નથી! આમ થવાનું કારણ શું હશે? જર્મનો અને અંગ્રેજો મામા ફાઇના ધાય છે તે સગા-ધના સબધને લીધે હેન ઉભરાઈ ગયું હશે કે પછી જર્મનોતો કોઈ ભેદી દાવ હશે? આજે તો 'કુકાવ' કરતાં 'મોન્ડી', બર્લીન વિજયના હારતોરા પહેરી જાય એમ દેખાય છે. જપાન નવું પ્રધાન મંડળ રચીને કંઈ નવો તમાશો રચે છે કે સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરવાની તૈયારી કરે છે તેજ હવે જોવાનું છે? જર્મીમાં મિત્ર લશ્કરો જેમ જેમ માંડવેથી રંચુન તરફ આગળને આગળ ધપતાં જાય છે; તેમ તેમ જર્મી રિક્ષયુજીઓ, પેટી બિસ્તરા બાંધવા ને જર્મીમાં મ્હાલવા માટે કમર કરી રહ્યા છે! જેને હિંદીઓ કંઈ હોંસમાં ને હોંસમાં જર્મીમાં જઈને 'કુલી' ન બની જાય? બાકી મુબરકમાં સાગર તરે ઠંડી લહે. રોમાં મ્હાલતા મરીનગ્રાધિની અપ-ટુ-ડેટ! મ્હોલાતોમાં રહેતા શેકીયાના મસ્તકે લોહાની પનોતિ બેઠી લાગે છે! શનિવાર એમ મસ્તકે સવાર થયો છે તેથીજ તો નવા સૈનિકોને વસાવવા માટે ૧૫૦ મકાનો ખાલી કરાવાયાં છે ને લયજાની શોધમાં મજબૂત નીકળી પડે તેમ મરીનગ્રાધવના એ માનવીઓ મકાનોની શોધમાં નીકળી પડ્યા છે! 'મહત્તમાં આશ્વત' તે આવતુંજ નામ?

૦૨

અમદાવાદમાં મુસ્લિમ એન્જીનેયરિંગ કોલેજ
રસ મળી ગયા પછી; દરે પ્રાથમિક કેળવણી
સમેતન પણ મળી ગયું છે. બંનેય કોલેજર-ઓ-
એ પોત પોતાની દિશામાં સારો કાર્યો આપ્યો
છે. આવી ગમે તેટલી કોલેજર-ઓ બરબ અને
શિક્ષકો તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવાય પણ જ્યાં
સુધી શિક્ષકો પોતે ઉભા નહિ થાય ત્યાં સુધી
કંઈ વળવાનું નથી. 'મહેનત' અને 'પતુ'ના
દિન-દિન બિરુદો ફગાવવા એમણે સંગઠન
કેળવવું અને હિંમનથી ઉભાં શીખવું એમણે.
કાગળ પર નમાસા કરાવે કરવાળી, વિનંતિઓ
અને અપીલો કરવાથી કશોય દાડો વળવાનો
નથી! કુળાવે આજે દસ ગણો વધી ગયો છે;
ત્યારે શિક્ષકનો પગાર તેની તેજ મેંડક જેવી
સુષુપ્ત રીતિમાં રહ્યો છે. શિક્ષકને રાષ્ટ્ર ધડ-
તરનો ઉદ્ધારક અને બાલિ નાગરિકોને સજ્જ
માનવામાં આવે છે પણ તેનો પગાર તો ફક્ત
૧૫ રૂપડી હોય છે! આજે શિક્ષકોની દસા
દોષદો જેવી થઈ પડી છે. તેને પાંચ પતિ
હતા તો શિક્ષકોને ઓછામાં ઓછા ચાર
પતિ હોય છે! શિક્ષકોની હાલતના રોહાં રહે કંઈ
વળવાનું નથી! શિક્ષક એ કંઈ લગોડીઓ
બાવે નથી કે એને પૈસાની જરૂર ન હોય?
જ્યાં સુધી શિક્ષકોનું આર્થિક ધોરણ ન સુધરે
ત્યાં સુધી શિક્ષકોમાં 'કંઈ વળવાનું' નથી!
જૂમ્બા પેટે જો સરકાર આવતા હોય, કુકુળની
વિકલ્પજામાં જેનું મગજ ઘેરાયતું હોય તો
શિક્ષક શિક્ષકોમાં પ્રગતિ શી રીતે ચાલી શકે!
જ્યાં પુરતુ પેરજ ન બરાય ત્યાં શિક્ષકોની વેડ
પણ સતોષકારક શી રીતે થઈ શકે!

અમદાવાદમાં મુસ્લિમોની બોર્ડીંગ છે
વતીમખાના છે, વડોદરામાં બોર્ડીંગ ને વતીમ-
ખાના છે, સુરતમાં અને રાંદેરમાં બોર્ડીંગ ને વતી-
મખાના છે, પણ ભરતમાં સાતડસાત છે. એકાદ
બોર્ડીંગ છે પણ તે ખડખડ પાંચમ જેવી! આજે

ભરત છલ્લો કેળવણીમાં ખૂબ પ્રગતિ કરી રહ્યો
છે. મહત્વના પરીક્ષા ને શેષો, મહેકો ને સંપદો
નોકરીઓમાં પણ ખૂબ વધી ગયા છે. વડોદરામાં
પણ ભરતીઓ પોતપોતની ખીર સરી રીતે
બનાવી દીધું છે. હીઠીક ધૂમી રવા છે. ભરત
છલ્લામાં મુસ્લિમ જાતીનારો પણ ખાનગીતા
છે. પણ તે છતાં ન તો ભરતમાં મુસ્લિમોની
કોઈ હાલત છે, ન તો બોર્ડીંગ છે. કે
વતીમખાન છે. કેળવણીમાં ને નોકરીઓમાં
પોતાનો ઘેડો વિન રાખનાર ભરતીઓ આ
અભ્યનમાં પાછળ કેમ? ભરતના આગેવાન
ખાન જહાદુરો ને ખાન સહેબો ધડપણને લીધે
દીસા પડ્યા હોય તો શું જુલો પોતાની
ફરજ ન બળરે! ધી આખે મુસ્લિમ પટેલ
એસોસીએશન અને વાંગ મુસ્લિમ પટેલ
એસોસીએશન જોડાઈ જઈ શકે તો બધું થઈ
શકે એમ છે. નાજુના આ ચાકુ કુળાવામાં
ફિંગત કરો તો બની શકે એમ છે. વળી
આફ્રિકા ખાનેના પટેલ બિરાદરોની વહેપારી
તેજના મમાચાર પણ હીઠીક આવી રવા છે.
આપણા અડીમાઇઓ અને વલીમઇઓ,
ભરતીઓ અને ધૂસક-આદમો, વલીમઇઓ
અને હરિમઇ સુમાઓ, કાનમવારીઓ ને
બાંધવારીઓ, કંચરિયાઓ અને રંકરિયાઓ,
મથુંબદિયાઓ અને કરમાડિયાઓ, શારોડીઓ,
આહોડીઓ કેઈ તો મળો? જુદા અનને
અને તમને જગાડે. આમીન.

સુરતના જાણીતા કવોલીક હક
દાંતના ડોક્ટર રાસાભાઈ તાડીવાલા
L. D. ૨૦.
દાંતને વાગવું દરેક કામ ધણીજ કીશવતે
એન્ડેરીકન પદ્ધતિ પ્રમાણે કરનાર.
લાલગેરની ઉપર, સુરત.

માથાના : અહમદ અશરફ મહેરી

સવાલ-એક માણસ રૂ. ૧ની ચોરી કરે આપવા તો રૂ. ૧૦૦ની ચોરી કરે ચરીઅનથી ગુનોહ સરખો છે કે રૂ. ૧ વાગે ગુનોહ થોડો અને રૂ. ૧૦૦ વાગે વધારે? ચરીઅત પ્રમાણે જવાબ જોઈએ, યોરક પ્રમાણે નહીં. ચોરીમાં ઓછા વધારે ગુનાહના દરજ્જા છે કે ચોરી નામથીજ ગુનોહ સરખો છે.

જવાબ-રૂ. ૧ની ચોરીના ગુનાહ કરનાં રૂ. ૧૦૦ની ચોરીનો ગુનોહ વધારે થશે બીજકુલ ખુશી વાન છે કે રૂ. ૧નો ગુનોહ રૂ. ૧૦૦ની નારશનમાં નાનો છે, અને રૂ. ૧૦૦નો ગુનોહ મોટો છે. ગુનાહમાં પણ દરજ્જા છે. કેટલાક નાના હોય છે અને કેટલાક મોટા, ગુનાહમાં પણ કોઈ વધારે મોટો, કોઈ તેજાથી નાનો માટે રૂ. ૧૦૦ની ચોરીનો ગુનોહ વધારે થશે.

સવાલ-અહીંયા એક મુન્શી સાહેબનું કહેવું છે કે રસૂવ (સલ્લો)ના જમાનામાં બંદુક અને તોપ હતી અને હજની બાદ તે ફ્રાન્સમાં આવતી હતી, બીજા ઉપયોગમાં લેતા ન હતા. તો શું એ વાત ખરી છે? અને હજની બાદ જે ફ્રાન્સમાં આવતું હતું તે શું છે?

જવાબ-નથી કરીમ (સૌ)ના ઝમાનામાં બંદુક અને તોપને કોઈ માણસ પણ ન હતું. લડાઈના હરીઆરમાં તલવાર, તીર, નેઝા, ભાલા, પગેરે ત્રાપરતા હતા. મુન્શી સાહેબને ગવત ફ્રાન્સી થય છે. હાં એક વખતમાં તુર્કીના બાદશાહ જ્યારે હજ કરવા જતા હતા તો હજ પછી

તોપ ફ્રાન્સી હતા. એમ કહેવામાં આવે છે. સહીહ હદીસોથી એની કંઈ સાબેતી નથી.

સવાલ-એક માણસે પોતાની ઔરતને તથા તલાક આપી દીધી. મઝકુર ઔરત હામિશાહ છે. તલાક વેળા હમલની મુદત સાત માસની હતી, અને એક છોકરો છે. જેની ઉંમર બે વર્ષની છે. હવે સવાલ એ છે કે મઝકુર બાઇ ત્યાં તેના છોકરાઓના તલાક આપનારના ઉપર કાંઈ હક્ક છે કે નહીં? મઝકુર છોકરાઓના બરજી પોપણનું શું? તેઓ કેમ કરી પોતાની જિંદગી બસર કરે? મુતલક બાઈની મેદર તેના બાવિદે તલાક અમાક અદા કરી દીધી છે.

જવાબ-મઝકુર ઔરત પોતાના ધણીની નાફરમાન હોય તો ધણીના ઉપર મેદર સિવાય કોઈ બીજી વાગિબ નથી. રહેવાને ધર આપવું પડશે. જો ધણીના ઘેર રહે તો અને નાફરમાન ન હોય તો બચ્ચું પેદા થતાં મુધી ખરવો.

અરમા મારે

આ

એક જ રચના

હાતીમ અધરુ

અખુલ રહેમાન રહીટ

મુબઇ-૩.

અને રહેવાનું ધર આપવું પડશે. સાર પછી ખરચો દેવા ધણીના ઉપર વાલિખ નથી. છોકરાની પરવરીશનો હક સાત વર્ષ સુધી માને છે અને એટલી મુદત છોકરાનો ખર્ચ તેના આપને આપવો પડશે અને સાત વર્ષ પછી છોકરાઓને તેમના આપને ચોંપી દેવામાં આવે. (હીદાયત અન્વલેન. સ. નં. ૪૨૦ પર) એના હાસીયા નં. ૫માં લખેલું છે કે નાહરમાન ઔરત ખર્ચાની હકશર નથી પણ રહેવાના માટે ધર આપવું પડશે.

સવાલ-જેદ થોડીક ઝમીન છોડી ગુજરી ગયો હવે તે ઝમીનનું વહેંચતી વખતે તેની અરલી કીમત ગણવી કે હાલમાં જે કીમત આવે તે ગણવી?

જવાબ હાલ મોજુદ વખતમાં ઝમીનની જે કીમત ગણાતો હોય તે ગણવી જોઈએ. અમર બધા વારિસો રાઝી થઈ જાય કે અરલી કીમત ગણીશું તો પણ કંઈ વધી નથી પણ શરીઅતમાં જે દરેકનો હિસ્સો મુકર્રર કર્યો છે તે પ્રમાણે વહેંચે, નહીં તો યુનેદગાર થશે. અસલી કીમત ગણવાની સુતમાં બધા વારિસો બાલિગ હોવા જોઈએ.

સવાલ-એક માણસ ૩૫૦ આ ત્રીસ લાકને મદ્રેસો તેમજ મરિનદમાં પેશ ઇમામી કરે છે તેને જમાઅત તરફથી ખાસ મળે છે. ખીલુ તે માણસ વહેપાર પણ કરે છે. વહેપારમાં તેણે તેવો માલ રાક્યો છે જેની હમેશાં ધરાકી રહેતી નથી. હવે તે માણસે નોકરીમાં ખ્યાલ કર્યો, તેમજ ખીલુ સારા માન-સતી સલાહ લીધી તો એનું સમજવામાં આવ્યું કે તમો દીનુ વેચીને નોકરી કરો છો. હવે આ માણસને નોકરી છોડી દેવી છે, ને વહેપાર કરવો છે, તેની પાસે માલ છે પરંતુ હમેશાંનું ધરાક આવે તેવો નથી હવે તેને હમેશાં વહે-

પાર ચાલે અને પોતાનું યુગ્મરાન નીકળે તેવો વહેપાર કરવો છે તો તે માણસ મારી પાસે રહ. ૫૦૦ માગે છે અને કહે છે કે મને બ્યાન્ને અપખો. તો હું આપનું તો યુનેદગાર છું કે નહિ? તે નોકરીવાળો માણસ મરી જાય છે.

જવાબ-જે માણસે સલાહ આપી છે તે તદ્દન ખોટી છે, બચ્ચાં પદાયવા અને ઈમામત કરવી દીનની મોટી ખિદમત છે. નિશ્ચય સારી રાખો. એના ઉપર ઉમરત (પૈસા) લેવી જોઈએ છે, કંઈ વધી નથી. કુદહાએ ફેરામ (રેહ)એ નિર્ણય પગાર લેવાની છુટ આપી છે. એને દીનનું વેચવું સમજવું શૈતાની ચરવસો છે માટે ઇમામત અને બચ્ચા પદાયવાનું કામ ન જોડે. હદીસ શરીફમાં છે કે ખેડતરીન હજમ કુઆન શરીફનું પદાયવાનું છે. બાકી બ્યાન્ને પૈસા લઈ વહેપાર કરવો હરામ છે. બ્યાન્નમાં બ્યાન્ન સેનાર અને આપનાર, તેમાં સલાહ આપનાર, તેમાં મદદ દરનાર બધા યુનેદગાર થશે. માટે એ કામથી બચવું જોઈએ, નહિંતર તમે પણ યુનેદગાર થશો.

દાંતનો ઈલાજ

દાંતના રોગોના અનુભવી ડૉક્ટર

એસ. એમ. કાદરી

-ત્યાં અમેરીકન પ્રોફેસરીક મશીન રેડીઓ લા. તેજા દયાઓથી દાંતને સંપૂર્ણ આરામ આપવામાં આવે છે. અસલી દાંતની જગ્યાએ નક્કી માન સફાઈથી ગોઠવી તેમાં સોના ચાંદાના કામ પણ કરી આપવામાં આવે છે

એક વખત પધારી ખાતી કરો.

લીમ્બાચોઈ-રઝાક બેનુની બાજુમાં મુરત

કરવં

આ
અંકમાં

	પૃષ્ઠ
આ અંકના લેખકો ...	૧
ઈસામી શિક્ષણ (કુર્આન) ...	૨
” ” (હદીસ) ...	૩
મઝહ વિવેચન ...	૫
પોઠ ...	૭
તથુ મઝહો ...	૯
મુકાં લાકડાં ...	૧૦
પત્ર-પ્રવાહાર ...	૧૩
આંદોના ગીયરાં ...	૧૪
પરિવર્તન ...	૧૬
નિરિમલાહ શાંની ફઝીલતો ...	૧૭
પ્રિયતમાને પત્ર ...	૧૯
શાહ વલીમુદલાહ (૨૬૦) ...	૨૦
જેની કુન્યા અમાપ છે ...	૨૨
ફતવા ...	૨૩
જીવન ચિત્ર-૧૮૦ “મેકાર” ...	૨૫
ફર્જ ફરિય ...	૨૬
એમ. એમ. પી. સ્વીકાર ...	૩૫
વતન-પ્રેમ ...	૩૬
આવાઝકી કુન્યા ...	૩૮
“બર્થો દરખાસ્ત” ...	૪૧
સંદેશ: મુસલિમ-શાદી-જન્મ-મરણ ટાઇટલ ગ્રંથ	

દર્શી

આહિત્ય

કુર્ચાલિય

શયર સુરત
૨૧૬,

‘ગીવ એન્ડ ટેક’ સ્ટોર્સ

(Government Approved Cloth Shop)

ચોક બજાર : સુરત.

લેટેસ્ટ ડીઝાઇન-સનાં:-

- સુટીંગ્સ-નારટીંગ્સ
- લેડીઝ ડ્રેસ ડ્રેપરીઝ
- ફેન્સી ક્લોથ

કાષ્ટકે આગમ:-

“—મુસ્લિમો ધણા પછાત છે. તેમણે મોટી સંખ્યામાં શિક્ષણ લેવા આમળ આવવું નેહ્યે. કૌમની બધી બીમારીઓનો ઇલાજ ઇલિમ છે. ઇલિમ ન્યાં નથી ત્યાં અધકાર સિવાય બીજું શું હોઈ શકે? માલદારોને પૈસા ખરચવા માટે ડેજવણી કરતાં વધુ સાફ કારણ શું મળી શકે? ન્યાં સુધી તમે ખરી રીતે એકત્ર થઈ કાર્ય ન કરો ત્યાં સુધી કંઈ થઈ શકે નહીં. ન્યાં સુધી તબલીમ ન હશે ત્યાં સુધી તમે એકત્ર રીતે સંગઠિત થઈ શકો નહીં. તમારે બધી કૌમની હરોળમાં ઉભા રહેવું છે. તમારી બેખમદારી અને જવાબદારી સમજો.

તમે લોકોએ ધણા પૈસા બચાવ્યા. તમારી પોર્કેટના ત્રાટ ખોલો અને કૌમ માટે ખર્ચો. આમોલક થઈ તમે સરકારે લાદેલા રેક્ષ કમ આપી દો છો? આને પણ એક રેક્ષ સમજ પૈસા આપો. આ પૈસા આપણી કૌમના બાળકોની તબલીમ માટે ખરચાશે અને એ પૈસાની પુરેપુરી કીમત તમે મેળવી શકશો.

બાઈબિંધ કૌમો આગળ વધી રહી છે. આપણે પણ તેમની જેમ કદમ ઉઠાવવો નેહ્યે. તમારા ખીસાંઓ ખાલી કરો અને ઇસ્લામી શાળાને સફળ બનાવવા કમર કસો.

[માધેરાન મુસ્લિમ રફુલ્લો ખાપો નાંબલી મેળાના પ્રવચનમાંથી—] ડેજવણી વિષે હવે અમારે કશું કહેવાનું રહેતું જ નથી. [વધુ માટે પૃ. ૩૫ સું જુઓ]

પૃ. ૬૬

જુન ૧૯૪૫

અંક ૧૦૩૧

આ અંકના લેખકો—

(અધ્યાપકરી એળખ આપનાર 'વલી')

સારોદી બી. એ.

એમનું નામ ઇસ્માઈલ મદમદ પટેલ છે. એમનો જન્મ જાંણસર તાલુકામાં આવેલા સારોદ ગામમાં ૨૧ ઓગસ્ટ સને ૧૯૦૯ના મધ્યે હતો.

મુકલકડી શરીર અને પ્રતુલિત મ્હેરાવાળા ગુર્જરીની નજરે બહુ ઓછા ચડ્યા છે. એમનું આંતુ સર્જન નથી. પરંતુ જ્યારે તેઓ કલમ હાથ કરે છે તો કંઈક આપીને રહે છે.

ભાઈ સારોદી "કારવાં"માં પહેલીવાર પગરણ માટે છે. ગુજરાતના મુસ્લિમ લેખકોમાં એમનું આગેવાનીમયું સ્થાન છે. એમના સર્જનમાં જોમ અને પ્રાણ હોય છે. આ અંકમાં એમણે 'પન્થવ્યવહાર' આપ્યો છે, એ ઉપરથી આપ લેખકનો અંદાજ આંકી શકશો.

'નસીમ'

નામ હસનઅલી રહીમ કરીમ, ઉપનામ 'નસીમ', જન્મ સ્થળ મુંબઈ, વય ૩૫ની આસપાસ.

સાહિત્યના જુના અભ્યાસી લેખક અને કવિને કાણુ જાણતું નથી.

પપીદાના કિલ્લરવ જેવી એમની મજલ કવિતાઓ ભાવનાયુક્ત અને પ્રશંસનિય હોય છે. ગુજરાતના ઉચ્ચ કોટીના ગઝલકારોમાં એમનું સ્થાન નોખું તરી આવે છે. એઓ વિચાર-પૂર્વક સર્જન કરી જાય છે.

કાવ્ય શાસ્ત્રના અચ્છા અભ્યાસી હોવા ઉપરાંત સાહિત્યના વિભિન્ન અંગોનો બહોળો અભ્યાસ ધરાવે છે. એમના વિચારો ગંભીર અને ચિંતક હોય છે. આ અંકમાં રજુ થતી એમની "હાર અફસોસ" નામક ગઝલ વાંચવાથી આપ એમની કાવ્ય મીઠાસ પારખી શકશો.

'સગીર'.

પુર નામ ગુલામ હુસૈન મેદમદ, ઉપનામ 'સગીર', રહેણાં મુંબઈ, વય લગભગ ૪૫ વર્ષ.

મુસ્લિમ ગુજરાતમાં જીવંત કાવ્યો લખનારાઓમાં ભાઈ 'સગીર'નું નામ નિઃશંક મોખરે મૂકી શકાય એમ છે. એમની ગઝલોમાં હંમેશા શાબ્દિક ઝંઝૂક અને ઉંડું વ્યક્તિત્વ જોવામાં આવે છે. ગુજરાતના પ્રખ્યાત માસિક 'કુમાર'માં જો કાંઈ પણ મુસ્લિમ કવિએ સ્થાન મેળવ્યું હોય, તો તે પહેલા ભાઈ 'સગીર' છે. આ અંકની એમની 'આલ્હો' ગઝલ એમના આદર્શ મંથનમાંથી ઉપજેલું નમણું સર્જન છે.

*સગીર સાહજ ઉપરાંત બીજા મુસ્લિમ કવિઓના પણ 'કુમાર'માં કાવ્યો છપાયાં છે 'વલી' સાહજ તેને વિસરી નતા-લાગે છે.

સહવંતી.

[અનુસંધાનો પૃ. ૪ થી]

૬

કુર્આન

અલ્લાહ તઆલાનું ફરમાન

રસા

મી

શિ

ક્ષ

ણ

(૩૪૧) (તે વખત યાદ કરો) જે દિવસે તમને સૌના એકઠા થવાના દિવસે લેગા કરશે (તો) એજ હારજીતનો દિવસ છે, અને જે કોઈ અલ્લાહ પર ઈમાન લાવે અને સુકૃત્ય કરે તો અલ્લાહ તેનાથી તેની ખુશખબરી દૂર કરશે અને તેને એવા બગીચાઓમાં દાખલ કરશે, જેમની નીચે નહેરો વહે છે જેમાં તેઓ સદા માટે રહેશે; એજ મહાન સફળતા છે. અને જેઓ કાફિર થયા તેમ અમારી આયતોને બુકાડી તે લોકો દોષબવાળા છે; તેમાજ સદા રહેશે, અને તે ખરાબ ઠેકાણું છે. (કુર્આન)

(૩૪૨) અને અલ્લાહનો હુકમ માનો તથા રસૂલના આધીન રહો. ફરી જે તમે મ્હેં ફેરવશે તો તો (યાદ રાખો) અમારા રસૂલને શિરતો માત્ર સ્પષ્ટ રીતે પહોંચાડી દેવુંજ છે. અલ્લાહના સિવાય કોઈની બંદગીજ નથી, અને અલ્લાહ પરજ ઈમાનવાળાઓએ ભરોસો રાખવો જોઈએ. (કુર્આન)

(૩૪૩) જે તમે ખુદાપાંકને ભલી રીતે (ખરા દિલથી) કરજ પીરશે તો તેને તમારા માટે તે વધાર્યા કરશે, અને તમને બખ્શી દેશે; અને ખુદાપાંક કંદરદાન સહનશીલ છે. સુખ તથા બહેરનો નાણુનાર, જોરાવર, હિકમતવાળો છે. (કુર્આન)

(૩૪૪) હેં ઈમાનવાળા! ચોતાની જાનને તથા ચોતાના કુટુંબીઓને તે આગથી બચાવો જેનું બળતણ માણસો અને પત્થરો છે તેના ઉપર આકરા સ્વભાવનાં જોરાવર ફરિશ્તા નીમાયલા છે (ખુદાપાંક) જે કંઈ તેમને હુકમ આપે. તેમાં તેઓ ખુદાપાંકની નાફરમાની કરતા નથી અને જે કંઈ તેમને હુકમ થાય તેજ કામ કરે છે. (કુર્આન)

સંપાદક-મૈ૦ અબ્દુર્રહીમ—

રસૂલુલ્લાહ સલ્વનું ફરમાન

રસૂલ

મી

શિ

ક્ષ

ણ

(૩૪૧) રસૂલુલ્લાહ સલ્વએ ફરમાવ્યું કે એક દીનાર તેં અદલાહના માર્ગે (જિહાદ)માં ખર્ચ કર્યો અને એક દીનાર તેં ગુલામ આગ્રાદ કરવામાં ખર્ચ કર્યો, અને એક દીનાર તેં મિસ્કીનો (હરિદ્રી) ઉપર સદકો કર્યો, અને એક દીનાર તેં પોતાના ઘરવાળાઓ પર ખર્ચ કર્યો. આ સર્વમાં જે તેં પોતાના ઘરવાળા પર ખર્ચ કર્યો તેનો સવાળ મોટો છે. (મુસ્લિમ)

x

x

x

(૩૪૨) રસૂલુલ્લાહ સલ્વએ ફરમાવ્યું કે ખચીત મારા પછી તમારા પર ખીન્નઓની ચઢતી થશે અને જે કામ તમને ખુરાં લાગે છે તે થવા પામશે. સહાબાઓએ અરજ કરી કે યા રસૂલુલ્લાહ તો આપની અમારા માટે શી આરા છે? આપે ફરમાવ્યું કે જે હક તમારા ઉપર છે તેને અદા કરતા રહેવું અને તમારું હક અદલાહથી માન્યા કરવું. (સહીહૈન)

x

x

x

(૩૪૩) રસૂલુલ્લાહ સલ્વએ ફરમાવ્યું કે ખચીત હું તો જાશર (મણિસ)જ છું જ્યારે હું તમને દીનની ડોઠ જાળતનો હુકમ કરું તો તમે તેને ગ્રહણ કરો (ઐટલે તે પર અમલ કર્યો કરો) અને જ્યારે હું (ફત્વાની જાળતમાં) ડોઠ ચીજ પોતાની અક્કલથી જતાવું તો હું પણ તો આખર આદમીજ છું. (મુસ્લિમ)

x

x

x

(૩૪૪) રસૂલુલ્લાહ સલ્વએ ફરમાવ્યું કે તમે વાસણને ઢાંકો અને મશકનું મોં જાંધો, કારણ કે વરસ દહાડામાં એક રાત એવી છે જેમાં વળા (મરદી) ઉતરે છે જે વાસણ પર ઢાંકણ ન હોય તથા જે મશકનું મોં જાંધાયું ન હોય તે પર તેનું ગુંજર થવાથી તેમાં તે (વળા) ઉતરે છે. લૈસ ખિત સમ્બંધ કહે છે અમારા પાડોશી અબ્બાસીઓ “કાનૂન અવ્વલ” (દિસેખર)માં એથી જણાવ કરે છે. (મુસ્લિમ)

નામ યુરુક મોહંમદ પટેલ, જન્મસ્થળ વહાણ, જન્મ તા. ૨૩ એપ્રિલ ૧૯૧૨. ગુજરાતની ગઝલવાદીમાં પથરણ માંડીને એઓ બાઇ હમણાંજ બહાર આવ્યા છે. એમના કાવ્યો દહેથી બરપુર હોય છે. ગુજરાતીના ધૂની કવિ મર્દુમ બાઈ ‘ફાની’ પછી એમના સ્થળે બાઈ “અશરદ્ધ”નું નામ નિસંદેહ મૂકી શકાય છે. બહુ ઓછા ભોલા, એક લાંકડીયા, મુકલ્લી શરીર, વાળા બાઈ અશરદ્ધ ગઝલના અભ્યાસી અને વિચારક છે એઓ ગઝલ માપીને લખે છે. દર્દ, ચિંતન, મનન, એ એમની ગઝલોનું મુખ્ય લક્ષણિદું. આ અંકમાં રજુ થયેલી એમની “ડંખનાર શુ કરે” વાળી ગઝલ કંઈક વિચાર સાથે ધેરું દર્દ ઉપજાવી જાય છે.

“બિરિમલ”

નામ વલીશાહ, ઉપનામ ‘બિરિમલ’, જન્મ ધોરાજી, જન્મ તારીખ ૧૫ મે ૧૯૧૧. ગુર્જરીની મહેકતી વાદીમાં ખાલેલાં નવ પદ્યવૈભાંના બાઈ ‘બિરિમલ’ પણ એક છે. એમની ગઝલો બાવનાત્મક સાથે વિચાર પ્રેરિત હોઈ વાંચકના દિલો દિગાગ પર યાદ જમાવી જાય છે.

બગર એક ધોગણમાં; ધોરાજીઓને પાનની પીકા મરાવતા આ બાઈ ગુજરાતી અખબારોમાં જોરદાર ‘ગઝલ’ પીકા મારતા ટેર ટેર નગરે ચડે છે.

એમને ‘કરિનાનું કારખાનું’ કહી શકાય નહિ વાર ?

—કિરમત

પુર નામ ઉમર આદિબાઈ કુરેશી, ઉપનામ ‘કિરમત’ જન્મ ૧૯૨૧ મે, જન્મસ્થળ બાવનગર.

સાહિત્ય ધરતી પર જે નવા હાંડ ઉભી રહ્યા છે તેમાં બાઈ ‘કિરમત’નું નામ મોખરે છે. ગુર્જરના આ ફાંકડા બટકમોક્ષા નવજવાન માટે મુસ્લિમ ગુજરાત જોટલો ગર્વે કસે એટલો ઓછો છે.

હારથમય સુખાકૃતિ, નમણો દેહ, અને ચરમાની નાળુક જેમને વારંવાર ‘સંકેસતા, યુવાન ત્લમો બાવનગર જાવ, અને સરસ્વતી પ્રિન્સીપ પ્રેસની ખુરસી પર મુક તપાસતા જુઓ તો સમજી લેજો કે એ બાઈ ‘કિરમત’ છે. એઓ ગુજરાતના સ્વીકારાયલા કવિ છે. ‘એમના કાવ્યોમાં બાવના ને મુર્તિમંત કરતી ઝંકક દેખાઈ આવે છે. એ ઉપરાંત એઓ એક અચ્છા નવલિકાકાર અને નાટિકાકાર છે. આવતી કાલના સાહિત્યકારોમાં એમનું સ્થાન મોખરે છે.

આ અંકમાં એઓ મૌલિક નાટિકા લખને રજુ યાદ છે બાપા લાલિત્ય, સાથે બાવ પ્રદર્શિત કરતી નાટિકાઓ લખનારા મુસ્લિમ ગુજરાતના પણ ઓછાઓમાંથી બાઈ ‘કિરમત’ એક છે.

ન્યારે ઇસ્લામી આદર્શો અને ઇસ્લામી તત્વારીખ પ્રત્યે આપણી કલમો કંઈક કિદાસીનના સેવી રહી છે; સાર એમની આ નાટિકા આવકારપાત્ર છે. ધાર્મિક વિષય છતાં એને જરાય પ્રચારલક્ષી બનાવ્યા વિના લેખક જીવનને ફરજ અને ધ્યેય અભિમુખ કરતી એક સફળ અને એક નાટિકા આપી જાય છે.

ગુજરાત એમનાથી આવી મૌલિક ધ્યેયલક્ષી નાટિકાઓની આશા રાખે છે.

[અનુસંધાન પૃ. ૪૨ મું]

ગઝલ વિવેચન

સામ્યવાદી છે 'પિપાસુ'ની નજર,
આંખ છે બે, તોય દ્રષ્ટિ એક છે.

[આ ગઝલ વિવેચનના ધણુ ખમી શકે તેમ નથી ઝીણવટથી બેતાં પુષ્પળ ક્ષતિઓ તરી આવે છે, ના છૂટકે, થોડીક છૂટછોટ મૂકી સમલોચના કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે.]

'કારવાં'ના ગવા અંકમાં 'ત્રણ ગઝલો'ના સિર્ષક હેઠળની ગઝલોમાં એક ગઝલ જનાબ 'મઝાક' ચિસ્તીની પણ છે. જેનો રદીફ છે "માર્થો ગયો." શાહલાલુન, શાહલાલુન, શાહલાલુન, શાહલાલુન. રમઝ મહમૂદ છંદમાં આ ગઝલ લખાઈ છે. આ ગઝલ છંદ, ઉર્દૂ, ગુજરાતી, બન્ને ભાષાઓમાં ખૂબજ વપરાતો છંદ છે. એમાં પ્રવાહિતા અને સરળતા હોવાથી ખાસ કરીને નઝમો પણ મોટે ભાગે આજ છંદમાં લખાય છે. જેમકે, જનાબ 'મઝાક'ની ગઝલ ઉપરાંત, આ અંકમાંની જ. 'સીરતી'ની ગઝલ તથા શ્રી. 'ખુરશીદ'ની 'નઝમ' પણ એજ છંદમાં છે.

હવે જનાબ 'મઝાક'નો મતલબ (પૂર્વકડી) લખ્યો. એમણે એવો તૂકાંત પસંદ કર્યો છે જે વિચિત્ર લાગે છે અને એટલેજ ઘણી જગ્યાએ રદીફના અર્થને તેઓ સાચવી રાક્યા નથી. ઉર્દૂ શબ્દ પ્રયોગ "મારા ગવા" પરથી તેમણે "માર્થો ગયો" વાપર્યું હોય એમ લાગે છે. જે ગુજરાતી ભાષા પ્રયોગમાં બળી જતું લાગતું નથી.

"સૌ કહે છે હાય તે તો સુકતમાં માર્યો ગયો,
એ કોઇ કહતું નથી કે કેમ ક્યાં માર્યો ગયો"

આમાં કોઇ ઉંડું ચિંતન કે હૃદયગમ ભાવ નથી, તેમ ન તેમાં કાંઇ અર્થ ચમત્કૃતિ છે. ભાષા પણ મધુર નથી. પહેલી પંક્તિમાં કવિ કહે છે કે: "સુકતમાં માર્યો ગયો" (સુકતમાં કેવું બેહુકુ લાગે છે?) જ્યારે નીચલી પંક્તિમાં વળી, કેમ માર્યો ગયોનો પ્રશ્ન કરે.

છે. સુકતમાં માર્યો ગયો, એ જ્યારે જાહેર થઇ ચૂક્યું હોય તોય શું એ પ્રશ્ન કરવાનો રહે છે કે ક્યાં માર્યો ગયો? ને કેમ માર્યો ગયો? ખુશીની વાત તો એ છે કે મરનાર કોણ છે તેજ સમજાતું નથી. તે એટલે કોણ? હું ખુદ છું બોલતાં બોલી ગયો મન્સૂર પણ, બોલ બોલેલું નીભાવા બોલતો માર્યો ગયો.

આ શૈરની ઉપલી પંક્તિ બરાબર છે પરંતુ નીચલી પંક્તિમાં 'બોલ બોલેલું' એ શબ્દ પ્રયોગ ખોટો છે, એના બદલે "બોલ બોલેલાં" એમ હોતું જોઇએ. એજ રીતે અહીંયાં "નીભાવા" શબ્દ પણ ખોટો વાપર્યો છે. ખરી રીતે "નીભાવવા" હોતું જોઇએ. પરંતુ તે લાવવાથી પંક્તિ માપમાં વધી જાય છે. આ તો થઈ ભાષાદોષની વાત. અર્થદોષમાં 'બોલી ગયો મન્સૂર', અને પછી બોલતાં માર્યો ગયો, એ બન્ને બાબત પરસ્પર વિરોધાભાસી છે. 'બોલતાં માર્યો ગયો' હોય તેને પછી બોલેલું નિભાવવાનો સમય ક્યાંથી મળે?

ત્રીજો શૈર:-

મુજને મારી ઝિંદગી ખારી નથી-ખારી નથી,
બુલથી પણ એ જો રાખ્દો નીકળ્યા માર્યો ગયો.

'ઝિંદગી' ચારી નથી એકજ વખત કહેતું બસ હતું. ત્રીજા વાર ખારી નથી કહેતું બીન જરૂરી છે વળી 'બુલથી એ રાખ્દો નીકળ્યા તો માર્યો ગયો' એ કેવું વિચિત્ર! એનો શો અર્થ?

ચોથો શૈર:-

'આજુબાજુ, નીચે ઉપર, ડાબા જમણી, સૌ તરફ,
તુ ન ચાલ્યો જોઈને. આંખો છતાં માર્યો ગયો.'

આ કડીમાં નયો ઉપદેશ છે જે 'ગઝલરંગ', અને 'કાબ્યત્વ'ના નિયમ વિરૂદ્ધ ગણાય. આજુબાજુ, નીચે ઉપર, ડાબા જમણી, કહી લીધા પછી 'સૌ તરફ'ની જરૂર ન હતી. તેમ 'માર્થો ગયો'નો અર્થ કવિએ 'મરી ગયો'ના ભાવમાં લીધો છે જ્યારે એનો અર્થ 'મારી નાંખવામાં આવ્યો' એવો થાય. ઘણી નબળી કડી છે.

પાંચમો શૈર:-

'રૂપને ન પ્રેમને સોધે છે કાં તુ એક જગ્યા,
નાઝ નખરાં એક જગ્યાએ જો મળ્યાં માર્યો ગયો.'

૩૫, અને ગ્રેમ, એટલે 'હુસન', અને 'ઈશ્ક', એની સાથે નાઝ અને નખરાં એકજ જગ્યાએ મળ્યાં અને 'માયો ગયો' એ બધી ગડબડ ભરેલી વસ્તુ છે. કવિ કહેવા 'શું માંગે' છે? બિનકુલ વિચાર વિદ્વેષો શેર છે? જાણ રમત સામે છે. !

છઠ્ઠો શેર:-

'અર્ચ' કોઈને રચો કયાં? ગર્વ કોઈને રહે! ગર્વથી પરતાય ના, તો ગર્વમાં માર્યો ગયો.'

અહિં પણ 'મારી નાખવામાં આવ્યો' એવો અર્થ નીકળતો હોવાથી શેર આવારતરિ થઈ જાય છે. હાંવા દલીલનું ઠેકણું નથી.

સાતમો શેર

લોહીનો જે શોક છે તો રંગ તું મેહરી યજી, હાથ જમને શી રંગે કો? ખૂનમાં માર્યો ગયો.'

પ્રિયાને સંબોધાઈ શેર લખાયો છે. અર્થની વાત જવા દઈએ 'શોક' શબ્દ મુજરાતી વાપર્યો હોય તો 'દુઃખ'ના અર્થમાં લેવાય. કવિ કદાચ 'શોક' અરબી શબ્દ વાપરવા માંગે છે. નીચલી પંક્તિને ધ્યાનથી વાંચીએ તો કો' (ખૂનમાં) વધારાનો જણાઈ આવશે. અર્થ સમજાતો નથી નિરર્થક કડી છે.

આઠમો શેર:-

'મુજને હૈરાં જોઈને મુજને પદેસાં જોઈને, જે થયો હૈરાં પદેસાં કાઈ ત્યાં માર્યો ગયો.'

આ કડીમાં બારોબાર ઉર્દૂમય મુજરાતી છે. સહેજ ફેરફારથી ઉર્દૂ શેર યથા જશે. હરાની, અને પદેસાનીની પોતાની અંતિમ કક્ષા, કવિ દાખવવા માંગે છે પણ તેમાં તેઓ સફળ થઈ શક્યા નથી ગઝલમાં અનુસ્વરના કાફિયહ તેમજ બરાબર જાળવ્યાં છે. 'ત્યાં'નો કાફિયહ અહિં બરાબર છે છતાં એનો અર્થ સાવ દીક્ષો છે 'જાણી.' 'માયો ગયો' રદીફ, પાંડો અનર્થ કરી નાંખે છે.

એમનો મકતબ (અંતિમ કડી)

'હક પરસ્તીમાં રંહી છે જુન પરસ્તી અમ 'મજાક' કઈ છબીતો પાડનારો પાડતાં માર્યો ગયો.'

મને આ શેરમાં બરાબર સમજ પડી નથી એટલે એની સમાલોચના કરતાં અવગણું છું.

છેવટે એટલું કહીશ કે કટલાક વિવેચકો

સારી ગઝલોને ખંડણી આપવાની દરકાર તો

કરતા નથી પણ નખળી મજલો પરથી તરતજ

તેઓ ગઝલ સાહિત્યનું મૂલ્યાંકન કરી નાંખી

ગઝલ સાહિત્ય પર ગમે તેવી ટીકાઓ કરે છે,

અને જે આવાજ નખૂતાઓ તેઓ સમક્ષ

આવતા રહ્યા તો આપણને એનો જવાબ દેવો

મુશ્કેલ યથા પડશે એ સ્પષ્ટ છે. આવી ગઝલો

લખાતી બને રહે, પણ પ્રગટ ન થાય એજ

વધુ હિતનિષ છે. જનાય 'મજાક' અમારી

સાફ દિલી સમજી ચકશે અને ખેલ દિલીથી

આ કડવું સત્ય રવીકારી લેશે એજ અભ્યર્થના.

શેરમા મારે

આ

એક જ સ્થળ

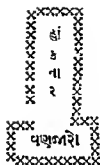
હાતીમ અધર્મ

અખુલ રહેમાન રદીફ

મુખ્ય-૩.

પોઠ

‘આ ગાડી મુંબઈ જવાની કે?’
‘કોણ જાણે.’
‘આપ ક્યાં જાવ છે?’
‘ભરૂચ.’

કેવો વિચિત્ર જવાબ છે? મનમાં એકણું ચાંદની જેવું સમજે છે કે ગાડી મુંબઈ જવાની છે. અને તેથીજ તો પોતે ભરૂચ જવા સાથે ગાડીમાં બેઠા છે, છતાં જવાબ આપે છે “કોણ જાણે.” આ તો એક સાધારણ વાત થઈ. બાકી લોકો દરેક પૂછપરછનાં જવાબમાં એવાજ વળકા વાળે છે “કોણ જાણે.” ‘અને શું જાણીએ!’ ‘હું શું જાણું!’ વગેરે.

ત્યારે શું લોકો કશું જાણતાજ નથી? તેઓ જઈ રહ્યા છે, ફરી રહ્યા છે, (કંઈને કંઈ) કરી રહ્યા છે. એ બધું વગર જાણેજ છે શું? છેકજ એમ તો ન હોય લોકો જરૂર જાણે છે. પરંતુ પોતાનું જ્ઞાન છુપાવવા માંગે છે. પોતે જ જાણે છે તે બીજા ન જાણી જાય એટલા માટે. સમજાતું નથી કે આપણે જાણીએ છીએ તે બીજા જાણી જાય તો એમાં વાંધો શું છે? ‘એમાં કંઈ મદદતા ધસાઈ જવાની હતી? ‘જિંસને પાયા ઉસને, છુપાયા’ જેવું શા માટે?

પણ ના, ના. લોકો જાણતાજ નથી. અને જાણતા હોય તો પોતાના જાણવા ઉપર એમને અચળ વિશ્વાસ નથી. અને વિશ્વાસ હોય પણ ક્યાંથી? જે ગાડી ભરૂચ જશે તે ગાડી મુંબઈ પણ જશે એમ અદ્વાપૂર્વક કહેવું ભરૂચના ઉતારે માટે વધુ પડતું છે. કેમકે તે તો ભરૂચ ઉતરી જવાનો છે. તેના ઉતર્યા પછી ગાડી આગળ

ગઈ કે પાછી વળી તેની તેને શું ખબર? અને આગળજ જાય છે એમ તેણે જોયું હોય તો પણ તે આગળ જઈને રોકાઈ નહિ જાય. તેની ખાતરી તે કેવી રીતે આપી શકે? રસ્તામાં વખત છે શું બન્યું શું નહિ! માટેજ તો તેણે મુંબઈ જવા આગળમાં જવાબ આપ્યો કે “કોણ જાણે” હું શું જાણું? મતલબ કે જાણું છું છતાંય કેમ કહું? શા આધારે કહું? પણ રહે; તે ભરૂચના ઉતારે બીજી રીતે પૂછીએ “અથવા, એટલુંય નથી જાણતો કે મુંબઈ જવાની ગાડી કંઈ? કોઈ દિ સ્વપ્નામાં મુંબઈ ભાળ્યું હોય ત્યારેને?”

હો, હવે કાનને તૈયાર રાખો સાંભળવા માટે. “પેચ્ચીસ વાર જઈ આવ્યો. છું મુંબઈ. તેમાં આજ ગાડીમાં દસવાર ગયો છું. તે હું એકલોજ નવાઈનો મુંબઈ જાય છે! બહુ જાણકાર થવા ભેડો છે તે!

જસ જોઈ લીધું ને? સીધાની કુન્યા છે! માટે જાણવું હોય તો ઉરડું પૂછો!

ઝોધરાના મુરાઈરાની ફેટલીક વાતો બૂલવા છત્તું છું પણ મગજમાંથી હકતી નથી. એક તો બાઈ ‘સીરતી’ને ખુશ થઈ એક સગ્ગરને પ્યાલું (નમ) ધનાય આપ્યું છે. શાહરને પ્યાલું ભેટ મળે એમાં રસિકતા છે. શાહરી છે, સચન છે. “બર બર જામ પીલાય,” શુજરાતને ગરજસૂરાથી મસ્ત કરી દો. શુજરાતમાં કાવ્ય આનંદ પ્રસારવો વિગેરે. બીજી વાત મુરાઈરા પાંજરાપોળમાં ગોઠવાયો હતો તે. વ્યવસ્થાપકોએ જાણે અજાણ્યે કરેલી આ રચના પસંદગી આગળના આપણા સમાજમાં કવિનું

સ્થાન ક્યાં છે. તેના સુંદર ઉદ્યાદરણ રૂપ હતી. એમાં મજલકાર ન હોય તેવા, યા કેઈ વાકાના મા રૂકલના કવિઓને, કેકડી કસવાનો ગર્વ લેવાનું નથી. બધેબધે આ દેશમાં કવિની દશા છે. પાંજરાપોળના પ્રાણી જેવેજ સમાજ તેને લેખે છે, ગાંડો, ઘેસો, ધૂની, આબસુ અને એવાં એવાં ધણાં બિરહો તેને વણુમાગ્યાં મળે છે. રૂપીઆ, ચાના, પામનેજ બધું સમજવાવાળા આ દેશમાં જ્યાં બીજી કોઇ લક્ષિતકથા વિકસવા નથી પામતી, ત્યાં 'કવિતા' અને 'કવિઓ' પાંજરાપોળેજ શોભ્યાં જોઈએ: ગુલામ દેશમાં બહાદુરો અને દેશમક્તોનું સ્થાન કારાવાસમાં હોય છે. તે પછી કવિઓનું સ્થાન પાંજરાપોળે રહે એમા આશ્ચર્ય જેનું કંઈજ નથી. ત્રીજી વાત છકબાલ હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓએ શાહશાને આપેલી પાર્ટી અને તે અંગે મએલી ન્હાનકડી કાવ્ય સભા અને ખડૂ પૂછા તે ગોષ્ઠીમાં આનંદ આવ્યો હોય તે તેજ સભામાં. એ ન્હાનેગ વિદ્યાર્થી બાઈઓના નામો મને યાદ નથી પણ એમની છબીઓ આંખ આગળ તરે છે. એમનો ઉત્સાહ અને જોશ: એમની બહી લાગણીઓ અને માનાસિકોએ બહી ભૂસાય તેમ નથી. ચોથી વાત હિંદી ગીતકાર 'તોમર'ની છે. અણુપીઠયા, અને ખામોરા જેવા એ ગ્રામ્ય ગીતોના ગાયક માંહે ખૂબ રંગરમ આપના હતા એમના ગીતોમાં કાવ્ય જેવું ધણું આણું હોવા છતાં એમની છટા ખે ચાણકારક હતી. મજલકારોએ ગીતો તરફ પણ વળવું જોઈએ એમ કેટલાક બાઈઓને ત્યારે લાગ્યું હતું. છેવટ મહાગુજરાત મજલ મંડળનું નામ માળવા અને ગુજરાતની દહેડો યાં મળે છે ત્યાં લગી પ્રસારવા માટે મંડળના મંત્રી 'અમીન આઝાદ'ને પણ મુશ્કેલી પડી.

લેખક યવાની ઈચ્છા છે તે જનતાના જીવનને અવલોકતાં શીખે. દિમાગી એવાશી છેડા અને પીડિત બધુઓ પર નજર નાખે. એક આંદમ એક મનુજ કરાંજતો હોય, જીવવા માટે

તડપતો હોય અને તેને જોઈ તમાઈ હૈયું વલોવાઈ જતું ન હોય તે તમને કલમ ચલાવવાનો કરો અધિકાર નથી. ફેંટી દો એ સુંદર ને સુરંગી પેનને! જે એક માનવના વિકાસ માટે તેની ઉન્નતિ માટે, તેને જીવંત રાખવા માટે, તેનામાં જીવનત્વ સોંપવા માટે વપરાતી નથી. તોડી નાખો એવી કલમને, જે તમારા દિલ અને દિમાગની નાપાકીઓને કાગળ પર લાવે છે! મોજ માણવા માટે, દિમાગી એવાશી જાહેર કરવા માટે, જનતાનું નિગર દુખાવવા માટે, જનતાને ડરપોક બનાવવા માટે, લખવા બહાર પડ્યા છો? પોને ધીરાપુરી ખાંધને બૂખના ગીતો લલકારવા આવ્યા છો? મોટેશમાં ફરીને ગામડાંની શેરીઓના ચિત્રો રચુ કરો છો? પોતાની જાતને અમનચમનમાં રાખી દેશની કવિતાઓ લખવા નીકળ્યા છો મોડીવાળો મિત્રો! બીજા ધણા ધંધા છે; જેખજર્યા માટે બનો છો? લેખક યવું અને ફુમ્પરી મોજમજાડમાં રહેવું એ આકાશ કુસુમવત છે. આ ધંધો પામલોનો છે. સમ્ય સમાજની બંધીય ટીકાઓ પી નહીં, છોએક પ્રાગલ મણાવવું હોય તે લેખક ચૂએ. એમા સદા આપવાનું છે, લેવનું કંઈ નથી. માટે કલમ હાથમાં પકડતાં પહેલાં ડરો, ખૂબ ડરો અને એને પ્રહણ કરીજ લાંબી તે કોઈથી પણ ન ડરો એને વાંપરો, લેઓ નહિ; એને ચલાવો. એનાથી રંગો નહિ.

—મહાગુજરાત મજલ મંડળ, સૂરત.

મુશાકરંદ: તા. ૧-૭-૪૫ સાંજે ૧-૩૦ (ન. ૨૧)

સ્થળ: નગીનચંદ હોલ, સૂરત.

પ્રક્રિા:-

“બલે ચઈ વાર્તા પૂરી, પરંતુ સાર બાકી છે.”

કાકિયદ:—સાર, વાર, તાર વી.

રહીદ:—ખાશી છે.

ફક્ત સહયો માટેજ,

બીજા વર્ષ માટે સભ્ય થવા વિનંતી છે.

ત્રણ ગઝલો

ધૂમ્પે અરુપે જાળને

ઊઘડ્યાં મારાં નહિ-ઊર તણાં દાર અફસોસાં
આર્પદર્શન ન થયું-પરખ્યો ન શયણગાર, અફસોસાં
આંખ તો જોઈ શકી બાહ્ય રચણી દ્રશ્યો,
ઝેનાં આંતરનો પરંતુ ન મળ્યો સાર, અફસોસાં
પ્રેમ અંખન મહિં હું ધૂમ્પે અરુપે જાળને;
તાર ઊરનો ન થયો-તારથી એકતાર, અફસોસાં
ઝેનાં સૌંદર્યથી ખાલી ન હતું એક રજકણ;
ઊર ખાકે ન થયો, તેજનો મચાર અફસોસાં
સુરમિયો સુધી ગુલાબોની વિવિધ ખાગ મહિં;
હું બનાવી ન શક્યો ગુલ કોઈ-ગુલઝાર, અફસોસાં
ગુલ તો ક્યાં ભાવિં મહિં, રંગ અને ખુશ કહિં;
રક્તબીનોય કરે, એ ન મળ્યો ખાર, અફસોસાં
વાંસળીનાય રૂદનમાં હતી ઊર્મિની ઝલક;
ઊર બે-સૂર હતું, ઊઠ્યો ન અંકાર, અફસોસાં
એક મનિજલ તો રહી દ્રષ્ટિમાં-પથે કાપ્યો;
ઝિન્દગીનો નહિં દોડો કોઈ પગધાર, અફસોસાં
ખાક મારી હતી ધરતીને હૃદે ભાર 'નસીમ';
મૃત્યુ એ પથ ન કર્યો હળવો જરી બાર, અફસોસાં !

‘નસીમ’

મુલાયમી ચાલ્યો

જે પડી આફતો ખમી ચાલ્યો,
બાળની જેમ હું રમી ચાલ્યો.
કેવી ‘મંજિલ’ ન ચિન્દ પથ જોયું,
ખૂબ જગમાં બમી-બમી ચાલ્યો.
જન્મ લેનારને કહે છે જગ,
છે ખબર ? ક્યાં એ આદમી ચાલ્યો !
કાફલો જે અહીં જરા ચોબે,
મીસ પાડીને કારગી ચાલ્યો.
વિશ્વમાં કાંત થતીજ રહી,
કોઈ સિલો ન કાવમી ચાલ્યો.
માણસોમાં મલીનતા જોઈ,
તારલા જેમ કમકમી ચાલ્યો !

દર્પ કેવળ હતો પ્રભાત સમાન,
તે જગતથી ઘણી ગમી ચાલ્યો.

અન્ય દુન્યામાં ‘હું મરણ’ થાતાં;
સૂર્યની જેમ આયમી ચાલ્યો.

આંસુઓથી હું કોઈના માટે,
રાહ કરતો મુલાયમી ચાલ્યો.

એ નથી આત્મઘાત; તો શું છે ?
શ્વાસને હું કરી કમી ચાલ્યો.

એટલો એ થયો ખુલ્લું “સગીર”,
જેટલો જે અહીં નમી ચાલ્યો.

—સગીર

કંખનાર શું કરે ?

હારી કૃપા વિના કશું પરવરદિગાર શું કરે ?
રાખીને કોઈના પેરે દારો મદાર શું કરે ?

દિલને નથી જરાય પથ, મદારા કરાર શું કરે ?
વળગી પડી છે બ્યાંધીઓ એને દગાર શું કરે ?

સમજું છું જેને ખાવડા નીકળે છે તેય બેવડા;
પુષ્પને ખદ્દે લાઇમાં આવે છે ખાર શું કરે ?

મદાર જે ચાલતે તો હું દુન્યા ધુમ્પી દેત પથ.
મળ્યો ન જગનમાં મ્મને કો’ હમિતવાર શું કરે ?

રનેહી મળું ન એક પથ, અર્પે જે દિલને ચાંતવન,
મળ્યાં જગતમાં જેટલાં સૌ કંખનાર શું કરે ?

લાયક રહ્યો ન આવે હું, લાયક રહ્યો ન તેને હું,
ખતસાવ એકરાર દિલ, છું બેકરાર શું કરે ?

સ્વપ્ન રચેલ સેંકડો એક એક કરી સરી ગયાં,
મનમાં રહી મયાં છે મુજ મનના વિચાર શું કરે ?

આગ લગાવી ઉર મદી દરી ગયા છે દર જે,
એવા કોઈનો હું કરીને ઇન્તેઝાર શું કરે ?

વાકિફ નથી બ્યાંદુંજ ખુદ મદારા જીવનના સારથી,
જાણીને આખા જગતનો ‘અશારાફ’ સાર શું કરે ?

‘અશારાફ’

સુકાં લાકડાં

ગામથી દૂર થયું છે. નીરવ, નિર્જન, એવા બિહામણાં ઠેકાણે. હવું એક ઝાડ. સાવ સુકડું! કાળના આપટાં ખાઈ ખાઈને ધોવાઈ ગયેલું હાડપીંજર જેવું ખોખરું. પીડિત "વડનું ઝાડ."

એની દરીબરી લીલીછમ લયકાતી ડાળો ક્યારનીય મરી પરવારી હતી. તે પછી ફલ અને ફળની તો આશાજ શી? બલે ફળફલ ન હતાં એની પાસે. પરંતુ એની પાસે જ હવું એ કિંમતી. "હવું એવું એક હૃદય." કેવળ એક હૃદય. વેદના અને આહોની કારણ-મૂર્તિ સમુ."

ક્યારેક પાછલા દિવસોને યાદ કરી એ રડવા કરતું, છાતું છાતું, હળવે હળવે, પરંતુ એનાં એ નીરવ આંસુડાંને જોનાર કોઈ ન હવું...એના કંઠને રોકનાર કોઈ ન હવું ત્યાં હાજર.

એ વિચારતો-એના પાછલા જીવનને આંખ સામે લાવીને. અરે! મ્હારો સંસાર પણ કેટલો લીલોછમ, કેટલો બર્ષોભાદર્યો હતો. તે દિવસો ન જાણે કયાં સંતાઈ ગયા! પેલી રંગબેરંગી ચકલીએ મારી લયકાતી ઘટામાં કેવી સંતા-કુકડી રમતી હતી. કુદીકુદીને કયાં ગીતો લગ-હારતી, હું કેટલો ડોલી હોતો, કેટલો મદુર્ગદિત થઈ જતો લયમાં મસ્ત બનીને તે સમે.

અને જ્યારે એ ચકલીએ મ્હારાથી રીસાઈ જતી, રડી જતી તો મારે કેવડી કુદારતા બતાવીને ખુશામત કરવી પડતી હતી એમની. કેવાં મનામણાં, કેવાં રીસામણાં કે.છને ફલ દહને કે.છને ફળ-દહને...કરવાં પડતાં એમનાં.

અને પછી તેઓ પાંખો ફડફડાવી ગાવા લાગતી; નાચવા લાગતી. રવરમાં કેટલી મીઠાઈ હતી. કેટલી માધુર્યતા કેટલી માદકતા હતી. એમનાં નૃત્યમાં કેવો યનગનાટ હતો, જાણે મેંદી બર્યાં પગની બાજતી પાવસ...

અરે! એ ચકલીઓ, તો અબધડી સુધી મઢને જુલો નથી. અર્ધાં એમનો માથો હતો. તણખસાંને કેવો ધટાહાર માથો. કાઠ મરીબની ડાળની ખૂંપડી જેવો માથો, અને એમાં એમનો. નાનાં નાનાં ચીચકાં કેવી મઝેથી લપાઈ રહેતાં.

જ્યારે ચકલી રાણી બહાર જતી તો મઢને કહીને જતી, જોતા રે'એ વડ દાદા. "મારો આ લુડીયાંને." ક્યાંક નીચે ગબડી'ના જાય.

હું કહેતો જાણે રાણી. તમે તમારે બોલકર રહેજો, હું મારી ડાળીએને સકેલી થેતો કે નાનાં બાહુડાં તાપમાં ચીમજાઈ ન જાય.

પરંતુ એક દિવસ—

હૃદય કંપી હોં છે કહેતો...વનમાં લાલ લાગી. અને પડ્યો પડ્યો રાત્રી પશુઓનો.

ચકલીએ દોટ મૂકી ચીબતી, પાંખો ફડક-ડાવતી આવતી હતી માથા તરફ. પરંતુ અહ-સોસ-લાગી મઈ એમને દબની ઝાળ. શેકાઈ મઈ બિચારી.

મારું અંગેઅંગ રડવા લાગ્યું. પેલાં બાહુડાં પણ રૂપડી ન છવી ટકયાં. પ્રભુ! ત્યારે હું પણ કેમ રાખ ન: થઈ ગયો.

એકીઝ રિનેલ પાદીએને યાદ કરી એનું શરીર સૂકાતું-મથું...અને ઉપટે એ સૂકાઈ ગયો....

(૨)

એક પૈસો ! દયા કરો બાબુજી;

આ આંધળી, બૂખી, મોહતાજ પર દયા કરો મેરઝાન.

સાલ દૂર હતો સવારનાં પહેરમાં બટકાઈ પડી રરતામાં.

તું જુગ જુગ છવજે ખેટા !

એક પૈસો ! દયા કરો ! મેરઝાન !

અને આંધળી હાથ લાંબાવી રાખતી. પથિક આગળ ચાલ્યો જતો. એમ આખો દિવસ શુકાર, તિરસ્કાર, અને ધક્કા સિવાય અન્ય કંઈ ન મળતું આપડીને.

તો પછી સાન્તવના તો કોણ દે બિચારીને. આંધળીને આવી જતી. વિનેસ યુગના પછાયા જેવી. આંખોથી વહી જતું હતું પાણી. હાસ્યતું પાણી, લોહીતું પાણી.

દુઃખ મોહું દુઃખ. વાદરે કિરતાર ! હજી પણ તું ધક્કા ખવડાવીશ આ નફરત દુન્યામાં. હવે તારે કેવડું દુઃખ ખતાવતું છે. આ ધરતી પર !

ઓહ ! આજ પણ હું તે બીપણ ધર કંકોરાને યાદ કરું છું. ફવાંટા ખડાં ચર્મ નાથ છે, દિલ હયમચી હરે છે. એક નહિ, બે નહિ. પુરા ચાર જવાન જોધ દિકરા હતા. એક દિ' નાની સરખી વાત પર ઝગડો ચઢ્યો-ગયો. ધર-વખરી વહેંચાઈ ગઈ. અને ત્યારથી ધર તારાજ ચઈ ગયું. તમામ વ્યવસાય નષ્ટ ચઈ ગયો.

ન જાણે દિકરા પરદેશ યા બીજે કયાંય ચાલ્યા ગયા. આ ધરડાં ખોખરાંને એકલાં મૂકીને.

પણ એટલેથીયે દુલ દૈવ સતુજ ન થયો. એક વરસ પછી ધરડાંની પણ આંખો મીંચાઈ ગઈ. એક પૈસાની દવા સરખીય ન કરી શકી. હાથ ! કહેતાં કાળજી હાથમાં નથી રહેતું.

ઓહ ! પ્રભુ તહે આંખો પણ ઝુંટવી લીધી ! આંધળી એમજ રડતી, કંકળતી, વિચારતી જઈ રહી હતી મહેરથી દૂર દૂર ઘણે છેડે. એ જઈ રહી હતી. એટલુંય ન જાણતી કે તેણી

ક્યાં જઈ રહી છે. છેવટ આંધળી પહેાંચી ગઈ ત્યાં; જ્યાં પૈસા વડલાતું ઝાડ ઉભું હતું. સુકકે ઝાડ.

આંધળી બાંધપડે જતી “પ્રભો, તું મ્હને કેમ ઉઠાવી નથી લેતો ?”

અને માલિકે એની કાકજુદિ સાંભળી લીધી.

પૂર્વ જન્મ પર પશ્ચાતાપ વેરતી. આંધળી પેલાના વડનાં ફુંદા સાથે બટકાઈ પડી. જે પોતાના છુટલા ભાગ્ય પર ઉભો ઉભો આંસુ વેરી રહ્યો હતો. લોહીની ઝરણુ રેલાઈ.

વડ કંપી ઉઠ્યો.

આંધળી હાથ ? હાથ ? કરતી પછાણ પડી એટલામાં એક તૂંકાન આવ્યું. પેડું વડતું ઝાડ કડાણુસ ચઈ અમળાઈને ‘નીચે પડ્યું’. જોવા-વાંબા કહી શકતે ? કે વડ આંધળીના કાનમાં કંકક કહી રહ્યો છે અને આંધળી ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી રહી છે. તેની વાતને—સાચી સલાતુ-બૂત હતી વડને આંધળીથી—

દર રવિવારે પ્રગટ થતું

શ્રુતિભ્રમ હિન્દના અવનવા સમાચારો,
સાહિત્ય સામગ્રી અને કટાક્ષ કલમેથી
ભરપૂર.

ખિલાફત (ગુજરાતી)

વાર્ષિક લવાજમ:-

હિન્દમાં રૂ. ૯) પરદેશ પાકિન્ડ ૧)

છુટકે નકલ ૨ આના

આજેજ માહક બનવા માટે લખો:-

.... ખિલાફત પ્રેસ —

લવલેન લાયખલા,

મુંબઈ-૨૧.

પત્રવ્યવહાર

(નીચેની જાહેર ખબર-વાહેરના 'સમાજ' નામના પત્રના તા. ૨૮ ડીસેમ્બર ૧૯૪૨ના અંકમાં છપાઈ હતી)

હું સરકારી નોકર છું. પત્રાર સાદો મળે છે. એટલીસના કામકાજને અંગે દેરાતરમાં ફરીને હમણાં પાછો ફર્યો છું. મારી ઉંમર ૨૧ વર્ષની છે. હું એક સંસ્કારી કેળવણીથી સુવર્તી સાથે પત્ર-વ્યવહાર કરવા માત્રું છું એટલા માટે કે કદાચ એ પત્રવ્યવહાર અમારા લખતું કારણ બને. 'દૂધમાં ઘેરા' જોવાની ટેવવાળાઓ અને સમાજના કીડાઓ આ જાહેર ખબરનો જવાબ આપવા તરફી ન લે. પત્ર લખવાનું કેટલાંકું—દિ. ૬ બોક્ષ નં. ૪૨૧ C/o પોસ્ટ માસ્ટર કાનપુર

અપરિચિત ઓમાન દિ. ૬,

(બો. નં. ૪૨૧ C/o પો. મા. કાનપુર.)

પહેલાંજ હું તમને જણાવી દઉં છું કે મને તમારા એ કથન ઉપર સ્વેચ્છા પશુ વિશ્વાસ નથી આવતો. તેમ ન તો હું એવું કહેવારને સાચો માતું છું કે પ્રત્યેક સ્ત્રી એકબીજાની બહેન છે, અને તમે દરેક સ્ત્રીને આ દ્રષ્ટિથી જોતા લાગો છો. તમે ટોળી છો! હું ધારું છું કે તમે સ્ત્રીઓને બેવકૂફ બનાવવા માટે આટલી લાંબી જાહેર ખબર આપી છે વા તો કેટલાક મિત્રોનું એ દીવ્ય છે. કીક સમયું છે. માફ કરવો, હું જરા નીકર લખનાર છું. બપે-જવા બોલો એ વાતને! હું તો પ્રથમથીજ એ વાત માનવા તૈયાર નથી કે તમે પુરુષ છો. કદાચ નિશાળની કેટલીક છોકરીઓએ મળા ફૂંડ બેઠું કર્યું હોય અને પોતાની સ્વચ્છતાને બેવકૂફ બનાવવા અથવા તેમની ઠેકડી કરવાની યુક્તિ કરી હોય.

વાર, હું માત્રી લઉં છું કે તમે એક પુરુષ છો અને મરફરી નથી કરતા. તો શું આ રીત છે લગ્ન કરવાની? કીક, તમારી મરજી. હું માત્ર આ તુલ આગળ ધપાવવા માટે જાહેર ખબરનો ઉત્તર આપું છું. તેથી પહેલાંનો હું એ દસાવવા માત્રું છું કે હું લગ્ન કરવા નથી માંગતી-ખાસ કરીને હમણાં તો નહિજ-એનું સ્પષ્ટિકરણ પછી કરવામાં આવશે. એટલે મારી સાથે પત્રવ્યવહાર કરવાથી તમને કંઈ લાભ નથી. પણ પરસ્પર ઓળખાણ કરવામાં કંઈ ખાસ

વાંધા જેવું નથી. સાંમજો, હું બહુ વાલીવાત છોકરી છું. (મારી માતા દિવસમાં આમરે દસ વખત મને એ વાદ દેવડાવે છે એટલે મને ખાત્રી થઈ છે કે તે પોતાના અનુભવને આધારે જાન નહિજ કરતી હોય.) સારી પલિ બનવાની મારામાં સહેજ પશુ લાવકાત નથી. હું રસોઈ નથી કરી જાણતી. સીવણ, મુંઘણ માત્ર સાધારણ આવડે છે. રીતખાત પશુ મારી કીકડીકજ છે. મારી મુખાકૃતિ અને રંગ એવો છે કે મને 'સુંદર' કહી શકાય. મગજ ખરાબીની દહ પર્વત ફરેલું છે. અને હું એટલી બધી કે ન પૂછો વાન. હુંકમાં જે માફ પુરુષ મને તેની પલિ બનાવશે તો પોતાની જોખમદારી ઉપર! હું તમને સલાહ આપું છું કે ઉડી સ્ત્રી સાથે કિં લમ નહિ કરશો. હું થણ એક ઉડી છોકરી છું જેને ગમમરીયા બાપમાં 'મોડી' કહી શકાય?

આ તો થયું મારું ઓળખાણ. તમે પોતે કેવા છો-ઉંચા કે નીચા, જાડા કે પાંખો કે સાધારણ. તમે સારા માણસ છો કે ખરાબ, સ્વેચ્છા પુરોડા દાત્રી હો તો હું તમારી મુખા-કૃતિ સારી રીતે જોઈ શકું!

તમે મારો પત્ર વાંચી હસી પડશો કે કીક ઉઠ્યું બની, પણ નહિ. હું ઉચ્છુ નથી બની શકતી. મેં આ પત્ર અમે સમજીનેજ લખ્યો છે કે તમે દયામાન છો. કીક, આ વિવાદ તો પછી પશુ થઈ શકશે. એક બીજી પશુ વાત છે. મારી ઉંમર વીસ વર્ષની છે અને એ તદ્દન સાચી વસ્તુ છે. અનિશ્ચયોક્તિ ન સમજશો.

મારી છંદગીમાં પહેલીજવાગ આવો પત્ર લખ્યો છે. માતાજીને એવું જાન નથી. (મારા પત્રો આવે અથવા જ્ય તો મારાં માતૃશ્રી અવરમ પહેલાં જુઓ છે તેથી આ પત્ર ખારોખાર પોસ્ટ એજીસમાં નાખું છું. અને માઈ સરનામું C/o પોસ્ટ માસ્ટર લખું છું. હું જાતે લાંબાં જમીને મારો પત્ર લઈ આવીશ. કારણ કે મોટી પોસ્ટ એજીસ મારી શાળાની તદ્દન નજીકમાં છે. વાર માસ્ટર, મીસીસ કે મીસ અજાતને મારા પ્રણામ.

તમારી નિખાલસ
લ. કે.

ફિદ્દી તા. ૪-૨-૪૩

શ્રીમાન દિ. કે. C/O પો. મા. જનરલ કલકત્તા

તમારો વ્યવસાય પ્રતિદિન બદલાતો રહે છે એવું કારણ કદાચ એ છે કે એજીસની જરૂરીયાતો તમને એમ કરવાની ફરજ પાડે છે. તો તમને જાહેર ખર્ચના જવાબમાં બાવન ચર-છઠ્ઠો અર્થાત જવાબ મળ્યા. તો હવે તમારી પાસે ગંજીફાના બાવન પતાં ક્યાં અને તમે જેની સાથે જે પ્રમાણે આહો રમી શકશો. તમે બાવન ચરછઠ્ઠોમાંથી માત્ર એક ચરછઠ્ઠો પર ખાસ પદ્ધતિ બતાવો છો. મહદ્ ઉપકાર તમે પોતાનું નામ પણ જાહેર કર્યું પણ સાથે એ પણ જણાવ્યું કે એ નામ ધંધાર્થી છે બહુ સારું. તમે તમારા અહેસા પરથી પછો લેયકો તો ખરો. તમે મારા લખા સવાલોનો જવાબ આપવાની તરદી લીધી છે તે માટે ઉપકાર. તમે પત્ર સારો લખી જાણો છો તો તમે આખર પુરૂષ છો ! કાંઈ વાંધો નહિ હું કશુંલ કહું છું. પણ મરકરી હદ પર્યંત રહે તો સારું. જ્યારે આપણુ ઉમરને એવું લાગવા માટે કે પરિસ્થિતિ ગંભીરતાની હદમાં દાખલ થાય છે ત્યારે આ તમાશાને લાંબા પુરો કરવો જોઈએ. કેમ હીક છે ના !

તમે ફોટો પણ મોકલ્યો છે. મહેરબાની માથાના વાળ એટલા સફેદ કેમ છે ? ફોટો ખરાબ છે કે તમે અથવા તમારાજ ઉપર ચિંતા

ઉતરી પડી છે. પણ મહેરા ઉપરથી ઉમર વધુ નથી લાગતી. કદાચ ગરમી વાળ ઉપર ઉતરી હશે. મને કાળા બમ્બર જેવા વાળ પસંદ છે. અને હું તમારા આવા સફેદ વાળ પસંદ નથી કરતી, જે ગરમી હોય તો 'બ્રાહ્મી' જેવું કાઠ તેજ વાપરો.

તમને કદાચ એ ખબર નહિ હોય કે તમારા પત્રો અદ્ભુતતા અને કળા અને કેટલેક દરજ્જે બાવનાનું અજબ મિશ્રણ હોય છે. વસ્તુતઃ જીવનમાં તમે કેવા છો ? બાવનામય કે કળાખાન ? તમે લખો છો કે બહુ દુઃખ ઉઠાવો છો પણ કોઈને દુઃખ દેતા નથી. એની મતલબ કે તમે લાગણીવાર છો. હું ધારું છું કે તમારા પત્રો વાંચીને તમારું પુરું જીવનચરિત્ર કહી શકું. હજુ તો શરૂઆત છે 'લ. કે.'ના સંબોધનથી પત્ર લખતા રહેજો (હા જી, આ પણ ધંધાર્થી અક્ષરો છે) માઈ ખરું નામ જણીને પણ શું કાલેદો ? ધણુંજ જૂનવાણી નામ છે. વાર રગ લઈ છું. (આપણું)

દુર્ભાગી અનુવાદ.

દર શનીવારે પ્રગટ થાય છે

મુસ્લિમ લીગનો પયગામ પહોંચાડનાર
મુસ્લિમ જનતાનો આવાજ પુલંદ કરનાર
ઈલાકાનું નિકર અઠવાડિક પત્ર

...પાકિસ્તાન...

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦

'પાકિસ્તાન'ની અવનવી સામગ્રી
'સુલતાન સયુક્તગીન'ની ચાલુ વાર્તા
અને બોધ લાયક લેખો વાંચવા
આજેજ ગ્રાહક બનો.

'પાકિસ્તાન' એફિસ

કાલુપુર બહુશવાડ અહમદાબાદ.

ચાંદીનાં ચીથરાં

“કુન્યા તો સૌ એમજ આવે.”

સંસાર તો સૌ મટમથ છે.”

લેખક:-દેશવ વી. પટેલ

બી. એ. એલ. એલ. બી

સ્વાધિનતા માટે પ્રભમાં સજીવસજીવી
નોંધ્યો. આ સજીવસજીવી ક્યાં છે? કેમ નથી?
મનુષ્ય સામાજિક પ્રાણી છે. સમાજથી દૂર જઈ
વસાય તેમ નથી. સમાજની અસરથી તે અલિપ્ત
રહી શકતો નથી. સમાજ મનુષ્યને ધરે છે.
આ સમાજની પરિસ્થિતિ અત્યારે સુષુપ્તિમય
અને જડ છે. તેની અસર મનુષ્ય ઉપર-સમસ્ત
પ્રભ ઉપર છે. ધણાંય મનુષ્યો આ સુષુપ્તિમાં
સ્વપ્ના સેવે છે. તંદ્રામાં રહે છે. અને મન
મનાવે છે.

વર્તમાન સમાજની પરિસ્થિતિ તેના સાચા
સ્વરૂપમાં આપણે નિરખી છે. દેશ પ્રેમની
મસ્તીમાં મસ્ત થયેલા જૂનકાળના સ્વપ્નાં સેવે
છે. અમારી જૂનમ? અમારા મહાપુરુષો? અમારી
સંસ્કૃતિ? આ સર્વેની બાકાશે ભારે છે.
જૂનકાળમાં જીવવા મથે છે. દેવળ, દ્રવ્યો
પાર્શ્વની પ્રવૃત્તિમાં પડેલા પોતાને વ્યવહાર
કુશળ ગણે છે. “કુન્યા તો એમજ આવે. શું
આપણે કુન્યાને સુધારી નાખવાના હતા? કાળ
કાળનું કામ કરશે” સંસાર તો સૌ મટમથ
છે. ભક્તિ પથે ગણેલા તો સૌ મનુષ્ય માયા દેખે
છે. પ્રભુજ સત્ય છે એનુંજ શરણ લઈ લ્યો!”

આમ સામાજિક પરિસ્થિતિની અવગણના
ચાલે છે. એટલે આ સ્થિતિ-આ મહાસ્થ સ્થિતિ-
નબંધે નબ છે આ સ્થિતિ કેવી છે? સમાજના
કેટલાય જુદાજુદા ભાગ, તેમાં એક સગીન જવા-
બંધ ભાગને અડકાય નહિ. બલે તેમને કુન્યાની
સામાન્ય જરૂરીયાત ન મળે! બલે તેમને
પીવાનું પાણી સુઢાં પણુ ન મળે!

એ તો હલકા, નમાલા, નીચ, દિ-કુ ને
મુસલમાનથી આભડછેટ, મુસલમાનને દિ-કુથી
નફરત! પછી આવી હલકી વણજ એમની

મનુષી સમાજ લે, પણ એમનું મનુષ્યત્વ ન
સ્વીકારે. એમનીજ સ્થિતિમાં સમસ્યા દે. એમને
અજ્ઞાનવશ રાખે. વ્યસનમાં ડુબેલા હોય તેને
આપણે શું કરીએ?

આ લોકોની સમાજ સ્થિતિનો વિચાર
તીવ્રત થી નથી થતો છૂટક પ્રયત્નો થાય છે.
તેની ના નથી પરંતુ સમાજને પોતપોતાની
પડી છે. એક કરોડ યુગરાતીઓ હોવાનું આપણે
અભિમાન ધરાવીએ છીએ. પણ એક કરોડમાંથી
આવા કેટલા?

આ આખી પરિસ્થિતિનો-સાચી સ્થિતિનો
તેના ચોકખા સ્વરૂપમાં કેટલાયે વિચાર કર્યો છે?

સુંદર કલામય પદ્મવેશથી શોભેની,
અલંકારમય ડોઝતી યુવા સમયે પ્રાદાની
ઠાવકાઈ ધરેલી, યુર્ગરી યુવતિના ખાલ સૌન્દર્ય
ઉપર તંદ્રાવશ યુવકો સુંદર કવિતાઓ કરે છે.
પુતળી અને દેવીના રૂપકો આપી, તેની
સરખામણી માટે આભના તારલા અને ચંદ્રિકાને
આકાશથી નીચે કતારે છે. પણ આ યુવતિના
અગાધ અજ્ઞાનથી, તેના વહેમમાં ડૂબી રહેલા
મનથી તેના અનિશ્ચયના જગતથી. કોઈ કંઈ
હૃદયી યુવકને અરેરાટ થયેલો બેઠો નથી.
કવિત્વ-શક્તિથી સત્ય સ્થિતિને ઉઘટી બનાવી,
પોતાના જ્ઞાનગણથી, અંધ રૂઢિઓને સુંદર રૂપમાં
ખર્ચુથી, આખા સમાજને આ તંદ્રાવશ કરીએ
અવળા પાટા બંધાવે છે.

ક્યાંથી ખરીદશો?

તાજ મિસ્કીટ, નાનખનાઈ, વેનીલા, પાવનાપત્ર
કીમ, કેનેડા, આફ્રિક, દેન્ડી, મકરમ, ફેમીલી વી,
તહેવાર અને સરવ્વસરે ખરીદવાનું

...એકજ સ્થળ...

તાજ એકરી ગિન્નાહ રોડ,
ચોકખાનર સુરત.

આ રિથિતિમાં આશાના અંકુર છે. યુવકસંઘની પ્રવૃત્તિમાં સામાજિક વિષયોને સ્થાન મળ્યું છે તે પ્રેત્સાદક છે. યુવકને જાગૃતા જ્ઞેમ અને જુસ્સાથી, આગ નિરતથી, પરિણામની એકરારીથી પ્રોત્ત પ્રોત્ત પ્રત્નો ઉપાડ્યા છે. હવે યુવાનોમાં જાગૃતિનો સાદ ફલાયો છે.

જગતના આદિકાળથી વયોવૃદ્ધો યુવાનવર્ગ પાસેથી દાસત્વ માંગી રહ્યા છે. જુવાનીનો જુસ્સો મહાસાગરના મોગાં જેવો છે. તે ઉછળે છે. શીશુ ભયે ઉછળે છે અને કિનારાના આગમ, ખડકને પાચે જઈને તે પછડાય છે. વૃધ્ધો આ ખડક સમા છે. તેઓ યૌવનની કક્કરી સમા આ જુસ્સાને નિરર્થક પછડાવા દે છે. અને યૌવન ધન એસરવા ઈર્ષ તેમાં ઝાટ આણે છે. વૃધ્ધો બદસાય તે નદિ પણ યુવાનો હવે સમજવા લાગ્યા છે. દાસત્વ સ્વીકારી, સેવા માટે સર્વસ્વ અર્પણ કરવા યુવાનો તૈયાર છે પણ વિકરાળ પદ્ધતિને પાચે. હવે તેઓ યૌવન નિરર્થક નહિ સમર્થ. યૌવનની ભરતીનો જુવાળ તેઓ સમાજને ચરણે ધરશે.

યુવાન એટલે વીસથી ત્રીસ વર્ષના મનુષ્ય નહિ. યુવાની કંઈ ઉંમર સાથે સંબંધ નથી ધરાવતી. એ તો ઉત્સાહ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. જેઓ જોખમજ નથી ઉડાવવા માંગતા, જેઓ વાતવાતમાં ડહાપણ ડહાપણ ને ડહાપણ જોધ રહે છે, જેઓ પગલું ભરતાં પહેલાં આગળ જુએ છે અને પાછળ જુએ છે. તે સૌ વૃદ્ધ છે. પછી તેની ઉંમર ગમે તેટલી હોય! જેઓમાં ઉત્સાહ છે. જેઓ નીડર છે. જેઓ જોખમ ખેડવા તૈયાર છે જેઓ તાઝી અનુભવે છે તેઓ સદાકાળ જુવાન છે હિમાલયની ઉંચી ટાચે પહોંચવા જમણે ચલો કર્યા છે, જેમણે પ્રયોગશાળાઓમાં હજારો નિષ્કુળ પ્રયોગો કર્યા છે. જતાં આગ નિશ્ચયથી ત્યાં જોડી રહ્યા છે. તે સૌમાં યૌવન છે.

• સુંદરતા

• મજબુતાઈ

અને ફેશન માટે

હિંદુસ્તાનનાં જે નામ

મશહૂર છે તે

જોન બેરલ

પુટ - શુઝ - ચંપલ્સ

અને.

હાઈકલાસ લેડીઝ સેન્ડલ્સ

...ખનાવનાર...

યુગમાં—

મહામદમલી રોડ-(હિંદુ ઓશીસ)

કોટ-શીરોજસાહ મહેતા રોડ.

દાદર-ચનાડે રોડ.

પરેલ-દામોદર હોલ.

વાંદરા-લીધરાડ પગેર

કરાંચી-પ્રાંતીરટ્ટીટ કમ્પ અને બંદરરોડ.

હિંદાખાદ સીધ-તીલક ઇન્ક લેધન.

મદ્રાસ-રતન બજાર.

“પરિવર્તન”

આજે મારી હૃદયવિશ્વા પર આ પોતાનું
ગીત કાણુ-ગાઇ રહ્યું છે?...ન્યારે ન્યારે મેં
મારું ગીત ગાવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે ત્યારે મને
નિષ્ફળતાજ મળી છે...મારાથી અનાયાસે પણ
તેનું જ ગીત ગાવાઇ જતું.

...આજે મારું હૃદય મારું નથી રહ્યું.
ન્યારે ન્યારે મેં તેને મારા કહેવા પ્રમાણે
કહ્યું ત્યારે મને નિષ્ફળતાજ મળી છે...તે તો
સદા કોઇ અન્યની આંતર પ્રમાણે જ વર્તે છે.

...મારી જે જે વસ્તુઓ પર મને મમતા
હતી તે મારી નથી રહી. મારી સર્વ શક્તિઓ
કાણુ જાણે ક્યાંય અદ્રશ્ય ધણ ગઇ છે...મારું
જાન, મારી શક્તિ એ સર્વ આજે કોઇ
અન્યના સ્વામિત્વમાં જતાં રહ્યાં છે.

...તે કાણુ છે તે હું જાણતો નથી. તે
તો સદા અદ્રશ્ય રહે છે...કિંતુ મને એટલો
ભાસ થાય છે કે મારા હૃદયના આસન પર
કોઇ બીરાજીત છે.

...તે જો દેવા તું તો નહીં હોય ને?

—“ઈન્દુ”

લેખકની મુશ્કેલી

લેખક યવામાં ત્રણ વ્રતની મુશ્કેલીઓ
નોડે છે.

- (૧) ઉત્તમ લખાણો લખી શકના.
- (૨) લખાણોને પ્રગટ કરનાર પ્રમાણિક
વ્યક્તિઓનો ભેરા થવો.
- (૩) સમજી વાંચક સમુદાયની પ્રાપ્તિ થવી.

—કોસરન

સંસાહ

લાંબી સફર કરવા ઇચ્છનારે સખત જોડ
રાખવા ન જોઇએ.

માત્ર કવિતાનું—કાવ્ય વિવેચન
કવિજીવન વગેરે કાવ્ય વિષયક સાંમયિક

કવિતા

તંત્રી : કોલક

દરેક માસની ૧૦ થી તારીએ પ્રગટ
થાય છે.

લવાજમ રૂપિયા છ
પરદેશમાં રૂપિયા દસ

કવિતા—રિલેપારસા.

મુસ્લિમોની છેલ્લા ૨૫ વર્ષથી

સંવા બજાવતું

“ઇન્સાફ” (સાપ્તાહિક)

તંત્રી.—મુન્શી ફતેહુલ્લાહ “દિલ્લશ”

વાર્ષિક લવાજમ—

દિંદ શાં ૫: પરદેશ દી. ૧૨ છુટક એ આના.
છુટક અદારગામ અલી આના.

આજેજ આહક તરીકે નામ નોંધાવો.

ઇન્સાફ—ઓફિસ, ઈસ્લામપુરા,
મુંબઈ-૪.

ગિરિમલ્લાહ શરીરની ફઝીલતો

(ગતાંકથી ચાલુ)

(૨૭) દીનો દુન્યાની ગમે તે હાજત પૂર્ણ થવા, જગ્યા અને વખત નક્કી કરી, દરરોજ રાત્રે ૭૮૧ વખત પઢી એ રકાત નરીલ પઢવી અને દરેક રકાતમાં સરએ ફાતેદા એક વખત અને અલ્લામ નશરફ પંદર વખત પઢવી અને સલામ ફેરવી નીચે લખેલ દુઆ એક વખત પઢવી એવી રીતે ત્રણ વખત પઢવું એથી છ રકાત નમાઝ થશે અને દરરોજ રાત્રે “૨૩૫૮” વખત “ગિરિમલ્લાહ” શરીફ થશે. આ રીતે પઢવાથી, ઇ. અ. બહુ જલ્દી કામ પૂર્ણ થશે. દરેક શરીફ જરૂર પડવા બિયાલ રાખવો. નમાઝ પછી પઢવાની દુઆ નીચે મુજબ છે.

“અલ્લાહુમ્મા ઈન્ની અરઅલોકા બે-ફદ્લે ગિરિમલ્લાહ હિરંહમા નિર્હીમ, વ અરઅલોકા બેઅઝમતે ગિરિમલ્લાહ હિરંહમા નિર્હીમ, વ અરઅલોકા બેજલાલે વ સનાએ ગિરિમલ્લાહ હિરંહમા નિર્હીમ, વ અરઅલોકા બેહેજતે ગિરિમલ્લાહ હિરંહમા નિર્હીમ, વ બેહુમંતે ગિરિમલ્લાહ હિરંહમા નિર્હીમ, વ બેજબરૂતે વ મલકૂતે વ કિબ્રયાએ ગિરિમલ્લાહ હિરંહમા નિર્હીમ વ બેમિઝતે વ કુબ્વતે વ કુદરતે ગિરિમલ્લાહ હિરંહમા નિર્હીમ ઈર્શ્યા કરી વ યરસેર અઝી વ અંબોર કરી વ અન્ને ફકી વ અલે ઉઝી બેફદ્લેકા વ કરમેકા વ એહસાનેકા યામન હોવા કાફ-હા-યા-ઐન-સુવાદ, હામ્મીદ-ઐન-સીત-કાફ, અલિફ-લામ-મીમ, અલિફ-લામ-રા, બેસરેં ઇસ્મિલ્લાહિલ અઅઝમિલ્લાહો લા-

ઈલાહા દલ્લા હોવદ્દેયુલ કથ્યૂમુલ અલીયુલ અઝીમુલ અક્રમે. હુન્નલાલે વલ ઇકરામે વ અરઅલોકા બેજલાલિલ હેખંતે વ બેમિઝતલ ઇમિઝતે, વ અરઅલોકા બે-કિબ્રયાઇલ અ-ઝ-મ-તે, વ બેજબરૂતિલ કુદરતે, અંતજઅલની મિનહઝીના લાખી-પુન અલેહિમ, વલા હુમ ચાહ્નના, વ અરઅલોકા બેદવાંમિલ બકાએ વ દેયા-ઈન્નરે અંતજઅલની મિનરસાલેહીના, વ અરઅલોકા બેહુસ્નિલ બહાએ વ બિરરાકે વજહેકલ કરીએ અંતુદ બેલફે બેરહમ-તેકા ફીજન્નાતિન નઇમે યારખબલ આ-લમીના વ સહ્ણહાહો અલા સૈયદેના વ નબીયેના મોહમદિવં વ અલા આલેહી વ સહ્ણબેહી વ સલ્લમ.”

(૨૮) દીન દુન્યાની ગમે તે હાજત પૂર્ણ થવા, જગ્યા અને વખત નક્કી કરી, કામ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી, દરરોજ રાત્રે ઈશા પછી, બે રકાત નરીલ પઢી, નીચે લખેલ દુઆને ૧૧૮ વખત આગળ-પાછળ દરેક શરીફ સાથે પઢવી, ઇ.અ. બહુ જલ્દી કામ પૂર્ણ થશે.

ગિરિમલ્લાહ હિરંહમા નિર્હીમ, અલ્લાહુમ્મા ઈન્ની અરઅલોકા બેફદ્લે ગિરિમલ્લાહ હિરંહમા નિર્હીમ, વ બેહુસ્ને ગિરિમલ્લાહ હિરંહમા નિર્હીમ, વ બેહેજતે ગિરિમલ્લાહ હિરંહમા નિર્હીમ વ બેમિઝતે ગિરિમલ્લાહ હિરંહમા નિર્હીમ ઈર્શ્યા કરી વ યરસેર અઝી વુરરુહ સદ્રી યામન હોવા કાફ-હા-યા-ઐન-સુવાદ, હામ્મીમ-ઐન-સી-

ન-કાફ, અલિફ-લામ-મિમ, અલિફ-
લામ-મીમ-સુવાદ, અલિફ-લામ-રા,
હામિમ, અલ્લાહો લાઇલાહા ઇલા
હોવલ હેયુલ કૈયુમો એસલિ હેખતે
વલે કુદ્રતે વ એસરિલ જબરુતે વલ અઝ-
મતિજઅહની મિન ક્યાદેકલ મુત્તામીના
વ અહલે તાઅતેકલ મોહિબીના વ
અફઅલો બિ-ક-આ યારખ-લ આલમીના
વ સલ્વાહો અલા એયેદેના વ નબીયેના
મોહંમદિવ વ અલા આલેહી વ સલ્મ-
હી અજમઈન."

દીનો દુન્યાની ગમે તે હાજત માટે ખુદ,
જુમેઅરાત અને જુમ્મા એમ ત્રણ દિવસ
રોઝા રાખી "બિસ્મિલ્લાહ" શરીફને વખર
મણુનીએ કસરતથી રાત દિવસ પઢના રહેવું
અને જુમ્માને દહાડે શુસલ કરી જુમ્મા
મસ્જિદમાં જવું, જતાં જતાં શુંનપશ મુજબ
ખેરાત પણ કરવી, નમાઝ પઢી નીચે લખેલ
દુઆ પઢી પોતાની હાજત ખુદાપાકથી માંગવી
ઈ-અ-કામ બહુ જલ્દી ચમ જશે. (ખજૂર
અમલ તેમજ આ અગાઉ લખેલ અમલ પઢતી
વખત શરૂઆત, વચ્ચે, અને છેલ્લે દરદ શરીફ
પણ જરૂર પડવા યાદ રાખવું.)

"અલ્લાહુમ્મા ઇન્ની અસ્અલોકા
બિસ્મેકરહમા નિરહીમે અલ્લાહો લાઇ-
લાહા ઇલા હોવલ હેયુલ કૈયુમ, લાતા-
ખોજોહૂ સેનતુવ વલા નૌમ, લહૂ માફિ-
સ્સમાવાતે વલ અહે મન્જલ્લી યસ્ફઓ
ઈન્દહૂ ઇલ્લા બેઇએહી, યાઅલમો મા-
બૌના ઐદીહિમ વમા ખરફહૂમ, અલ્લી
અનત્ લહુફોજોહો વ ખરફત્ લહુફઅ-
શ્વાતો વ વજેલતિલ કોલૂમો મિન ખરફ-
તેહી અસ્અલોકા અંતોસહી વ તોસલ્લેમા
અલા સયેદેના વ નબીયેના મોહંમદિવ

વ અલા આલેહી વ સલ્મહી વ અંત-
કહેયા હોજતી."

ઝોદરતુરિયાતમાં - લખ્યું છે કે:—જનાબ
રસૂલે ખુદા (સલ.)એ ફરમાવ્યું છે કે "ત્યારે
"લોહુ" અને "કલમ"ને ખુદાપાકે પૈદા
કર્તા ત્યારે કલમને હુકમ કર્યો કે "દુન્યામાં જે
જે ધનાર છે તે લખ, અને એની શરૂઆત
બિસ્મિલ્લાહથી કર" ત્યારે કલમે બહુજ અદ-
બની સાથે એક હમર વર્ષમાં લોહી મહફૂઝ
પર "બિસ્મિલ્લાહ" શરીફ લખી ત્યારે ખુદાપાકે
ફરમાવ્યું કે: "મને મારા જલાલ અને ઇજ્જતની
કસમ છે કે:—હુમતે મુદમ્મહ (સલ.)માંથી
જે કોઇ અદબની સાથે "બિસ્મિલ્લાહ" શરીફને
માત્ર એકજ વખત પઢશે તેના આમાલનામાં
સાતસો ઇમાદતો સવાબ લખવામાં આવશે"
અને એક બીજી રિવાયતમાં છે કે:—સાતસો
વરસની ઇમાદતો સવાબ લખવામાં આવશે."
(બખુણ.)

જુનિર મુસ્લિમ બાબકોનું એકવું

એક માસિક

અવલાદ

ચાપના બાબકો માટે અવશ્ય મંગાવો.

છેલ્લાં ચાર વર્ષથી નિયમિત પ્રગટ
થાય છે

લેખાજમ:-

સ્પેશ્યલ.—	ચાલુ:—
પેટ્રન રા. ૨૫૦	રા. ૧૦૧
લાઇફ રા. ૧૨૫	રા. ૫૧
સહાયક રા. ૨૫	રા. ૧૦
આદક રા. ૫	રા. ૩

'અવલાદ' ઓફીસ, નવી દરજી બજાર,
રાજકોટ (કાડિયાવાડ)

[યુદ્ધની માં બારીએથી—

પ્રિયતમાને પત્ર.

—અયતન

સુમરાટા મારનો પગન, ધૂળના ઉડતા ગોટા અને મોતની કારખી કિકિયારીઓ વચ્ચે લોહીથી ખરડાયલાં; ભયંકર અદ્ભૂત મારતા રણ-મેદાનમાં; રક્તથી છત્રકાના ખાખો-ચીઆમાં અને તરફડતા નાળાઓ વચ્ચે; ગાઢ નીરવ અંધકાર, સુન્ય હાહાકાર, અને સ્મશાનભૂમિ જેવી કારખી જગ્યાએ કટોકટીની સંતાકુકડી જેવી કારખી કણો વચ્ચે, પ્રિયે તારી પ્રેમાળ મૂર્તિ; રનેહાળ આકૃતિ; આંમથી છલકાતી એ નયન પ્યાલીઓ; અને વિલાપ જતું તારું મુખડું યાદ આવે છે. અને જ્યારે છું યાદ આવે છે. વિજય પામવાની ઝંખના ભગે છે. પરંતુ પ્રિયતમા હવે અમારો વિજય-દિન નહીં છે. અમારો વિજય, વિજય, વિજય.

જ્યારે જ્યારે હૈયું ભાંગી નાખે એવી પજો કારખી કણો આવી પડે છે. જ્યારે વિજયના રાએશ્વ સ્વપ્નાઓ અને તને મળવાના મનના મનોરથો ઓગળી જાય તેવી પજો આવે છે. જ્યારે લોહીથી નીમળતી-ધરતી પ્રેમભરી હુકંથી ધરની યાદ આવે છે. ત્યારે ત્યારે તારી યાદ પ્રજળ બને છે.

અને ત્યારે કંટાળો,—થાક, ગધુંજ જતું રહે છે. માથાનો દુઃખાવો અને હૈયાની વેદના ક્યાંક અપ્રસ્ય થઇ જાય છે.

“ મહને કોઈની તમા નથી. કોઈની પરવા નથી ” એવી ઉત્તમ પ્રમત બાવના સાથે હૃદયની રહીસહી નિર્બળતા જણુ જતી રહે છે. તારું મધુર સ્મરણ મ્હારી હૈયા ઉપર કોઇ અપાઘી વર્ષાના છંટકાવની માફક ટાઢક વાળે છે, અને એ દંડકમાં મરત બનાવે છે. બધોય શ્રમ, બધોય ભય-ખીક, અને ગધુંજ જતું રહે છે. અને મ્હારામાં મરણીયો નિશ્ચય જન્મ પામે છે દેહમાં કોઇ દૈવી તાકાત આવી વસે છે. અને ઘોર પંથનો સૈનિક બનીને હું કદમ ઉપાડું છું.

(અમેશ કાવ્ય પરથી)

શાહ વંલીયુદ્ધાહ (રહ.)

(ગતિકી આહ)

ઉસૂલે ફિક્કહ—શાહ સાહેબને ફિક્કહની ઘણી ક્લિયસ્તીને હતી. એમણે કેમના કે ફિક્કહના ગૂઢ મસલાઓ ઉપર ઘણી કિતાબો લખી નથી. પરંતુ આપ તમામ ધરલાગી ઉલૂમ ગણુતા હતા. સંનિગોવશાત આપે ફકીહી રવરૂપ આપતામાં અનેક પ્રયત્નો કર્યા છે. એ ઉપર આપે એવાં પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે કે ગણુકરો અને સમજનારાઓ માટે હિદાયા અને ફતાવાએ આજમગીરીથી ઉપર ફિક્કહ અને શરીઅતના મૂળ જરણો સુધી પહોંચાડી આપે છે. એજ ધરણથી આપ એમની હિમીયતનું આંદાજે કરી શકો છો કે જેમના આસર હેઠળ શરીઅત અને ફિક્કહની ઉન્નતિ યહ. આ પ્રકરણમાં એમની એક સર્વોત્તમ ફતિ-સંશિખ્ત રિસાલો નામે 'ઈન્સાફ શી વ્યાન સજ્જુલ ઈખ્તેલાફ' છે. આ કિતાબને આપણે 'ફિક્કહ અને ઈખ્તે હદીસના ઇતિહાસ' કહીએ તો અતિરચેકિત ન ગણુશો કારણ કે એ કિતાબ અહદે સઆ હતી લઇને પાંચમી સદી સુધી ફિક્કહની ઉન્નતિ, હદીસોની કિતાબોની એકત્રતા અને બિન્ન બિન્ન મજહબના ફકીહોનો આરંભ એમાં ઇતિહાસિક દ્રષ્ટિએ આજેખે છે. મૂળ કિતાબ અરબી બાષમાં છે. હાલમાં મૂળ અરબીનો સરળ ઉર્દૂ ભાષામાં મૌઝાના મહમદ હસન નાનો-

તીએ તરજુમો કર્યો છે. એ કિતાબના પાંચ બામ છે. એને શાહ સાહેબની વિદ્વતા અને કળેલીયતનો બેનમૂન નમૂનો સમજવો જોઇએ. ફેટલાફ મુસલમાન આલિમો પર રીકા કરવામાં આવે છે કે તેઓ મસલાઓના સંબંધમાં ઇતિહાસિક દ્રષ્ટિમાંને સમજતા નથી અર્થાત હદીસના ઇતિહાસમાં જે ત્વીલિમ હદીસનો સમક જે પુસ્તકમાંથી આપે છે એના વિષયોથી તેઓ સારી રીતે ગણુકાર હોય છે, પરંતુ હદીસના ઇતિહાસની એમને પૂરી વાકશીયત હોતી નથી. વળી નખરી સમયથી લઇને આજ સુધીના મુહલિસોના જુદા જુદા સુબો, હદીસ એકત્ર કરવાની દખ. હદીસો માટે જુદા જુદા લેખોનાં વિચારો એ બાબનો ઉપર કમશા સત્ત્વ બીના એમના ગણુમાં ન હતી એવીજ રીતે ફકીહો પણ હતા. જેએ ફતાવા તો હતા હતા અને જે બાબનો પર એમને ફત્વો આપવો પડતો તે વખતે પોતાના ઉસ્તાદો અથવા મરહૂર લેખકોની કિતાબોને જોઇ મસલા આપતા. પરંતુ ફિક્કહમાં કમશ ઉન્નતિ તેમજ ફરકારો ફત્વા રીતે યવા. તેમજ જુદા જુદા સમયથી લઇ સંનિગોવશ કેતું બિન્ન રવરૂપ ધારણ કર્યું એ બાબતથી અજાન હતા. હિદના આલિમો માટે આ કચન એક હદ સુધી સત્ત્વ હતું પરંતુ

* શાહ સાહેબની કિતાબોનો તરજુમો કરવે એ ઘણું વિષ્ટ કાર્ય છે. પછી બાષાંતરના વિનિધ પ્રકરણ પાડી તેના મથાળા બાંધવા એ પણ અત્યના છે. દરેક કિતાબ માટે આરબમાં પ્રસ્તાવના લખવી કિતાબના મદદે આવરવકતા છે જ્યારે નૂતન નીતિ પ્રમાણે શાહ સાહેબની કિતાબો આધુનિક

અનની નજરે પડે ત્યારે તે સમજી શકશે કે શાહ સાહેબ ફેટહી ઉચ્ચ કક્ષાના જુનુર્મ હતા. જ્યાં સુધી એ કિતાબોનું ઉત્તમ બાષાંતર નહિ થાય, એક પુસ્તક ઉપર જે કેલમમાં મૂળ અરબી અને ઉર્દૂ બાષાંતર સાથે સાથે હોય તો ઉચ્ચત છે. અને એવીજ રીતે બાષાંતર યહું ઉત્તમ છે.

શાહ વગીરુદાસના આ સંકલિત રિસાલાઓ સમયે તેજ દતોજને ધણા બચાવ્યા અને મુંદર
જોતા સાફ નજીક આવે છે એમને યજ્ઞને શિક્ષણો જોરદાર અને મુશ્કેલ કાલના ફક
ઇસ્લામી ઇસ્માના ઇતિહાસની કેટલીક ભાગો
હતી. જિદ્દમાં આ પુસ્તક ૫૦ પાનાથી વધુ
નથી. પરંતુ એમાં ધણી જાગૃતીની સાથે અને
ન્યાયપણાથી લગભગને સર્વ મૂળ મસલાઓ
વર્ણનનુંકરવામાં આવ્યું છે કે જેને માટે આલિ
મોમાં મુખ્યત્વે છે. એ ઇસ્લામીની ચોખવટ
કરી છે. સાથે સાથે ચારે મજહબ એટલે હનફી,
શાફી, માલિકી અને હંબલીની વિશેષતાઓ અને
એમના શુદ્ધ સ્વરૂપો વિષે એક વિદ્વાતમયો
ઇતિહાસ આલેખ્યો છે. હદીસની એકના માટે
મુદદિસો નવા કે બુખારી, મુરિલમ, અબુ-
દાવુદ, તિરમીઝીના સંગ્રહોની વિશેષ જણાવી છે.
ઇજતોદાહ અને તકલીફના મસલા પર પ્રકાશ
નાખ્યો છે. અને તે કારણો જણાવ્યા છે કે
જેને સમીપ સુસંગ્રહમાં તકલીફની પ્રેમ પડી.
આમે આ કિનાગમાંથી લાંબા લાંબા પ્રકરણો
ટાંકવા મંગતા નથી કારણ કે અમાર માનવું
છે કે દરેક માણસ કે જેને ઇસ્લામી ઇસ્માના
ઇતિહાસથી કંઈક દિલચસ્પી હશે તે એને પોતે
વાંચી જશે. પરંતુ તકલીફને માટે પાછળથી
જે લોકોએ કંઈક વિચાર્યું છે એ માટે શાહ
સાહેબનો ફેસલો ધણોજ દિલચસ્પ છે. કિતાબના
અંતમાં લખે છે કે-એ પછી લોકોમાં ધણોજ
કુટુંબીઓ નવા તકલીફ કરવા પર સર્જ્યા કે
જેઓ ન તો સત્યને અસત્યથી શુદ્ધ કરતા
ન તો લગભગ નકકામી વાતોથી શિક્ષક આ

હારફાઈતું બીન હરીફ સસ્તુ ઉકેલ પત્ર
દર રવિવારે પ્રગટ થાય છે

‘પયગામ’ અઠવાડિક

અવનવા સમાચારો સાહિત્ય સામગ્રી રાજધારી
ચર્ચાઓ અને કટાક્ષ લેખો
...ઉપરાંત...
નિયમિત દર અઠવાડિયે જન્મબૂમી, સંદેશ
કસોટી, વતન, ત્રિવેણી સંસ્કાર વિગેરે હિન્દી-
ફાર્શીના શબ્દ વ્યુહના ઉકેલો વિગતવાર
સચેત અને સંપૂર્ણ છણાવટ સાથે રજૂ કરે
છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫૫ છુટકે ૨ આનો
વાર્ષિક આદક બનવા માટે તમાર લવાજમ
આજેજ મોકલી આપો. નમુનાની કોપી માટે
પોણા ત્રણ આનાની ટીકીટ બીડો—

“પયગામ” ઝાઝીસ

મહમદઅલી રોડ, માંડવી પોસ્ટ ઓફીસ સામે,
મુંબઈ નં. ૩.

ખાકેસાર સાઈકલ માટ

લાંબડચોડ, સુરત.

સાપકલને લખતું દરેક કામ ધણીજ દિશ્યતે
કરવામાં આવે છે, એકવાર પધારી ખાતી
કરો.

જેની દુન્યા અમાપ છે

મહાસાગરના તળીએ કેટલાય કિંમતી મોતીઓના ધરે પાછેલા છે. અમુક અને અનુપમ. અને પેશું નીલરંગી આરમાન અંસખ્ય ચમકદાર તારલાના જુથને જોઈમાં લઇ ખેંડે છે. પરંતુ મહારી પાસે શું છે? દિલ્લે! અને દિલ્લમાં વળખાતી મહાખત.

મહાસાગર અને આરમાનની પહેળાઈ કાઢ માપી શક્યું છે? ના!

પરંતુ મહારે દિલ્લે એથીય વધુ અમાપે છે. અને મહારી મહાખત પેલા ચમકદાર મોતીઓ કરતાંય અને પેલાં અગદળિત તારલાઓ કરતાંય વધુ તેજસ્વી વધુ ચમકદાર, વધુ સુંદર, વધુ કાન્તિવાન છે.

જ્યારે મહારા દિલ્લનો પ્રકાશ ચોમેર પથરાય છે. અય હરીન પ્રિયતમા!

તું મહારા દિલ્લની આ અમાપ હંડાઈમાં સમાઈ જા.

કારણ મહારે દિલ્લ પેલા આરમાન અને મહાસાગરની પ્રેમ જ્વાળાથી પ્રજ્વલિત થઈ રહ્યું છે.

—નયનમનોહર.

પુરુષાતન વધારનાર મહા વાજકરણ

તથા અદભુત શક્તિવર્ધક દવા તરીકે છેલા

૫૦ વર્ષો થયાં વિશ્વાસ અને સંતોષથી વપરાતી

અનંગપ્રભાચાક્રતી

કિંમતી તથા પૌષ્ટિક વનસ્પતીઓ નાખી બનાવવામાં આવતી આ દિવ્ય ચાક્રતી સ્વપ્રદોષ તેમજ ધાતુવિકારથી થતા દર્દો દુર કરે છે. કમળેરી તથા શીથીલવા મટાડી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે. તથા નિશરા જલ્દો અને શક્તિહીન યુવાનોને પણ જુવાનીનું જોમ, જુરસો તથા ખરી મર્દાઈ બદલી સંસાર સુખનો અગત્ય આનંદ આપે છે. દિ. શીશી ૧ના રૂ. ૧૦) અર્ધી શીશીના રૂ. ૫) ગમે તે કારણથી પુરુષના શુભ ભાગમાં આવેલ ખામીઓ દુર કરી ખરું પુરુષાતન અપાવનાર. લગાડવાનો મહાન ચમત્કારિક તીક્ષ્ણ.

અનંગપ્રભા તેલ

ડૉ. શીશી ૧ ના રૂ. ૧૫); અર્ધી શીશીના રૂ. ૭.૫૦.

સુખ પ્રાપ્તિ:—

મદન મંજરી ફાર્મસી

હેડ ઓફીસ:—જામનગર (કાઠીવાવાડ).

કાલખાદેવીરોડ, રામવાડી નાકે

સુરત:—ડી. એન. પટેલ કણુપીઠ.

સિદ્ધપુર:—ચાલ વાડીલાલ સોમાજાઈ—જામનગર.

નવાપુર:—અબ્દુલભીયાં કાલુભીયાં—અમર. ગાધરા:—એ. એમ. કશીલાલા એન્ડ સન્સ મોટાપાનર

ફતાવા

ગીલાના : અહમદ અસરફ રહેરી

સવાલ-એક માણસે પોતાનું “વીલ” યાને વારસાનાનો કાચો ખરડો પોતાના હાથે સાહીથી લખી બનાવ્યો. સહીવાલુ પાકુ કાચા-સરનું વીલ તૈયાર થયું નહિ અને તે માણસ મુજરી ગયા, તેમજ મરતી વખતે કોઇ પસી-યત પણુ કરી નહિ.

મદ્રમે મજદુર વીલના કાચા ખરડામાં પોતાની મીઠકતમાંથી “ત્રીજી પાંતી”નું વકફ બનાવવાનું લખેલું છે. હવે મદ્રમના વારસો (જેમાં હાલમાં સગીર પણુ છે) ઉપર જણાવેલા કારણોને કુદ એ વકફ નહિ બનાવે તો શું તેઓ શુનેહગાર થશે ?

કેટલાક સોકોનું કહેવું છે કે એ વકફ નહિ બનાવે તો હરકત નથી કારણ કે પહેલાં તો મરદુમની સહીવાલુ પાકુ કાચાસરનું વીલ નથી, તેથી એમજ સમજવાનું કે મદ્રમનું વીલ છેજ નહિ. અને બીજી મદ્રમ બ્યારે પાકુ વીલ કરતે ત્યારે બનવા જોગ છે કે વકફની હકીકત કાઢી પણુ નાખતે અથવા વકફની રકમ ઓછી કરતે.

બ્યારે કેટલાક સોકોનું કહેવું છે કે મદ્રમે વીલનો કાચો ખરડો પોતાના હાથેજ સાહીથી લખેલો છે તેથી વારસાએ એ વકફ બનાવવું જોઇએ. વીલ પર મદ્રમની સહી નથી તો પણુ. શરીઅત મુજબ શું ખરું છે ?

જવાબ-મદ્રમે જે કે પોતાના હાથથી સાહીથી વીલપત્ર લખ્યું છે પણુ સહી ક્યાં વગર તે વીલપત્ર કાચું કહેવાશે. તે માતબર ગણાશે નહિ. ઉર્ફમાં પણુ બ્યાંસુધી કોઈ બીઝના

ઉપર કોઇની સહી ન હોય સાંસુધી તે લેખ માતબર ગણાશે નહીં. પોતાના હાથથી લખવાથી મદ્રમનો મુશ્કો માલમ પડે છે પણુ બે પાકો ધરાઈ હોત તો દસ્તખત કરી પાકું વીલપત્ર બનાવી કોઇને આપી ભત, માટે વારસો અગર વકફ નહિ બનાવે તો શુનેહગાર થશે નહિ.

સવાલ-અલ્લાહનાં રમરણુ સિવાય કોઈ વલી અથવા પીરનાં કબ્ર પર જઈને અગર તો દૂરથી પોકારીને મદદ માગવું બંધ છે કે નહિ ?

જવાબ-ખુદાતઆલા સિવાય કોઈ બીઝની હકીકત મદદ માગવું શિક્ક છે. એનાથી આદમી સખત શુનેહગાર થાય છે. અને ખુદાતઆલાને પણુ આ વાત ઘણીજ ના-પસંદ છે. દરેક નમાઝમાં “વ-છપ્યાકા નરતખન” પદવામાં આવે છે કે “તારા સિવાય કોઈથી મદદ નથી માગતા.” તો અવશિયાએ કિરામ યા હુઝૂર (સલ.)થી મદદ માગવું દરામ છે. અલબત્ત તેઓના વસીલાથી અલ્લાહના દરબારમાં દુઆ માંગી શકીએ છીએ. અવશિયા અલ્લાહ પણુ ખુદાથીજ માગે છે અને તેના મોહતાજ છે. (શરહે અકાઈફ)

સવાલ-જે રખસ હુઝૂર નખી (સલ.) યા વલીયોને હાજર નાજર જાગ્રે છે, તેનો અકીદો દુરસ્ત છે કે નહિ ? અગર દુરસ્ત નથી તો તેનો શું શુનોહ છે ? શું “શિક્ક-ફિ-સ્સીધાત” કરે છે કે નહિ ?

જવાબ-ખુદાવહે-કરીમ સિવાય કોઇની પણુ ઋત હાજર નથી. હુદામાં મજહબમાં ક્યાંવ પણુ એનો સુખૂત નથી કે નખી (સલ.) હરેક જગ્યા હાજર નાજર છે. આ તો તદ્દન ખાતિલ અકીદો છે. એનાથી મુસલમાનોએ બચવું જોઇએ, આ પ્રકારના અકીદાઓથી ઈમાનના નિકળી જવાનો સંભવ છે. આવા અકીદાઓથી તૌમાહ કરી લેવી જોઇએ. નહિ-તર આખેરતમાં સખત પકડ થશે.

(શરહે-અકાઈફ અને ફિકહે-અકબર)
સવાલ-શું હુઝૂર નખીએ કરીમ (સલ.)

મા અવધિયજ્ઞે કિરામ દરેક કૈમા હાનર નોનર
છે ? અને અમને ત્યા અમારા અમમાલોને
નોંધ રહ્યા છે ?

જવાબ-ઉપર પ્રમાણેનો જવાબ

સવાલ-શું હુમર મળીએ કરીમ (સલ)ને
કહેએ-જેમ હતો ? શું નથીએ-કરીમ (સલ)ને
આયેમુલ-જેમ કહી રાખીએ છીએ ? હુમર
(સલ)ને આયેમુલ-જેમ સમજનાર ધરણમી
દ્રષ્ટિએ કેવો છે ? જ્યારે કે આલેમુલ-જેમ તો
માત્ર અસ્લાહની સિફત છે ?

જવાબ-ખુદાવદે કરીમ પોતાનો કુર્આન
પાકમાં દૂરમાં છે કે : "હા-પઅલમુલ-જેમ
ધરિયા દ." એટલે ઇશ્મે-જેમ ખુદા સિવાય કોઈ
નથી નહીતો. ઉપરોક્ત આપતથી સાબિત થાય
છે કે મળીએ કરીમ (સલ)ને પણ ઇશ્મે-જેમ
ન હતો. હા, આપને જટલી જેમની વાતો
અસ્લાહ તઆલાએ બતાવી છે, બસ તેનો ઇત્મ
છે. એ સિવાય આમ કહેવું કે હુમર (સલ)ને
દરેક જેમની વાત નહીં સે છે, એ સાવ ગતત
છે. એની સાબિતી કોઈ પણ દલીલથી નથી
વળી કેટલીક દલીલોથી સાબિત થાય છે કે
આપને ઇશ્મે-જેમ ન હતો.

સવાલ-શું નજર-નિષાંઝ અસ્લાહના નામ
સિવાય કોઈ અન્ય વધી અથવા પીરના નામ
પર કરી રાખીએ છીએ ?

જવાબ-નજર નિષાંઝ અસ્લાહના નામ
નિવાય કોઈના નામ પર બાઈઝ નથી. કબ્રો
પર ચઢવો ચઢાવવો, પીરના નામની નજર
નિષાંઝ માવતી આ બધું હરામ છે. એનાથી
મુસલમાનોએ તોબા કરવી જોઈએ, ખુદ
તુઆલા સિવાય કોઈના નામ પર ચઢાવેલી
નિષાંઝ ખાતું પણ હરામ છે. કુર્આન-શરીફમાં
છે કે, વમા... એટલે જે વસ્તુ પર ખુદા તઆલા
સિવાય કોઈ બીજાનું નામ લેવામાં આવ્યું
હોય તે પણ હરામ છે.

સવાલ-એકે આજુએ આ પ્રમાણે નજર
માની કે અગર હું પરિશ્રમો ધારૂં થઈ બઈ
તો અસ્લાહના નામ પર એમણે આવશેનો
પુલ્કાવ પકાવીને ખેરાત કરી દઈશ, તો હવે
આ નજર નિષાંઝ માનેવું આવ્યું. ફકરો સિવાય
માટે-કાઠાં અમારો પણ ખાઈ શકે છે
તો નહિ ? અગર કોઈ માનદાર આમ લે તો
આ બાઈઝ છે ના નહિ ?

જવાબ-એનો હકદાર કેવળ ફકરો અને
મિરજોને છે. માનદારો માટે અમારું બાઈઝ
નથી (દરેક મુખતાર).

સવાલ-આજુએ તમારું મોલિસમું દસમું
વીસમું વગેરે મેવતની રહને સવાબ પહેંચાડ્યા
માટે કરવામાં આવે છે તો એ નુકસાન છે ના
નહિ ? અને આ રસ્તો ચીઝા કદિ સદાવારો
પણ કાઢી છે કે નહિ ? હુમર (સલ)નું દસમું
વગેરે સદાવારો કાઢી હોય, એની સાબિતી
ક્યાંય દલીલ રિક્તમાં મીઝુ છે ?

જવાબ-મેવતના ઇસાએ સવાબ માટે
ત્રીજી, ચાલિસમું બારમું વગેરે જે અવગણવામાં
આવે છે, તે કટમુસ્લાઓની પેદા કરેલી, બિદ-
અનો છે. એનો સુખ્ય કોઈ પણ દલીલથી
નથી. એનાથી કોઈ પણ સવાબ દાસલ થતો
નથી. બરકે માણસ હરેક સમ્ર રીતે ગુનેહગાર
થાય છે સવાબ પહેંચાડવાની ખરી રીત આ
છે કે કોઈ પણ તારીખ નક્કી કરી સિવાય
ફકરો અને મિરજોનેને ખવડાવી દે. અથવા
મદ્રસાઓમાં તેના નામની કંઈ રકમ મોકલી
આવે, અથવા કોઈ વકફ કરી દે. (કુટુબે-રિક્ત)

સુરતના નાબૂદતા કમેલી હાઈડ
હાનના ડાક્ટર ડાસાલાઈ તાડીવાલા
L. D. Sec.
હાંતને લખવું દરેક કામ વણીજે કીશવતે
અમેરીકન પેદાત પ્રમાણે કરનાર.
લાલગેટની ઉપર, સુરત.

ઈબ્રાહિમ દાદાભાઈ પટેલ-બેકાર

પરિચયકાર

▲ વલી ▲

‘બેકાર’ના નામથી કાણ અપરિચિત હોઈ શકે? ગુજરાતભરમાં આજે એમનું નામ જાણીતું છે. નીચલા થરથી માંડી સમાજના સિદ્ધ અને સંસ્કારી વર્ગ સુધીના બધા એમને જાણખે છે. એમનું મૂળ નામ ઈબ્રાહિમ દાદાભાઈ પટેલ છે, અને ‘બેકાર’, તેખંદુસથી ગુજરાતમાં ઘેર ઘેર જાણીતા થયા છે.

એમનો જન્મ સને ૧૯૦૦માં એમના વતનમાં ભરૂચ જિલ્લાના ખાનપુર દેહ ગામમાં થયો હતો. “મહાપુરો આપત્તીકાળે જન્મે છે.” ભાઈ ‘બેકાર’ માટે પણ કંઈક એવું જ બન્યા પામ્યું છે. ગુજરાતભરમાં છપ્પનીયા હુકાળનો કારમો કેર પ્રવૃત્તિ રહ્યો હતો ત્યારે ભાઈ ‘બેકાર’નો જન્મ થયો, એ જન્મ્યા અને છપ્પનીયો છેલ્લા દૂરકા ખાઈ રહ્યો. એમનો જન્મ થયો અને મહારાણી વિક્ટોરીયા સ્વર્ગે સંચર્યા.....આ બધી આપત્તિ નહિ તો બીજી શું?

જાળપણમાં એમણે ગામડાંની પ્રાથમિક શાળામાં, રેળવણી, લક્ષ, અમદાવાદ જમ્મ વ. કા.નું સર્ટિફિકેટ મેળવ્યું.

વધુ અભ્યાસ માટે એઓથી અમદાવાદ પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં દાખલ થયા. કોલેજના ત્રણ વરસના અભ્યાસક્રમની પૂર્ણાવસ્થિ પછી સીનીયરની ઉપાધી સાથે બહાર આવ્યા. કોલેજ જીવનમાં એમણે ઝાઝો વિકાસ સાધ્યો હતો. ચિત્રકળા અને સંગીતમાં એઓ નિપુણ હોવાથી કોલેજ તરફથી એમને ‘મેડલ’ અર્પણ થયો હતો. સાહિત્ય અને નાટક પ્રત્યે

એમને પ્રથમથી જ અનુરાગ હતો. કોલેજના વાર્ષિક ઉત્સવોમાં એમનું સ્થાન મોખરે રહેતું.

તોફરીમાં પગરણ માંડ્યા પછી સને ૧૯૧૯ માં એમણે પ્રભૂતામાં પ્રમદા, માંડ્યાં. ભાઈ ‘બેકાર’નું જીવન પ્રત્યક્ષ યા પરોક્ષ રીતે હાસ્ય, તાણાંવાણાંથી ગૂંથાયલું છે. એમના લગ્ન પ્રસંગે પણ હાસ્ય ક્ષપજવનારા એક બે બનાવો બન્યા હતા. લગ્નમાં વરને વરવાલા (લુગડાં)ની પહેલી જરૂર હોય છે. ભાઈ ‘બેકાર’ લગ્નના લુગડાં ઘેર બૂલીને પરણવા સિધાવ્યા હતા. આ એમનાં જીવનનો પહેલો એકસીડન્ટ હતો.

વળી નવાઈની વાત તો એ હતી કે ગણપતીની જેમ પાલખીમાં એમનો (સરથસ) વરઘોડો નીકળ્યો હતો.

બીજે હાસ્ય પ્રસંગ એમના લગ્ન પ્રસંગે એ બનેલો કે ટંકારીયા ગામની અમીન કિકેટ કલખના ૪૦-૫૦ જેટલા મિત્રો એકજ જાતના ચટ-પૂટ સજીને લગ્નમાં આવ્યા હતા. અને એ બંધા એકજ જાતના ડેસવાળા બુવાનીયા-ઓને જોઈ એમના સસરાએ કહ્યું હતું કે આ પુઠધમીયા (વાળાંવાળા) આટલા બંધા છે તો વેવાઈની જાન તો કેટલી મોટી હશે?

સને ૧૯૨૦માં ગુજરાતના પેરીસ બેંધા રાંદેર કેરખામાં એમનો વસવાટ થયો. રાંદેરમાં આવ્યા અને એમની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિઓ શરૂ થઈ. અમદાવાદથી નીકળતા ‘અલ-મેહબૂબ’ નામના માસિકમાં ‘લેખકનો લયારો’વાળા લેખથી એમણે સાહિત્યમાં પગરણ માંડ્યા. દિવસે દિવસે એમનું ધ્યાન એ દિશામાં વધુ

તે વધુ ગુણવત્તા યાંચુ. એમણે કાવચીત્ર લખાણો રાહરથી નીકળતા 'સાહિત્ય' માસિકમાં લખવા માંડ્યાં. એમાં એમની પહેલી કવિતા અને લેખ "લાલ રોપીમાં" એ શીર્ષક હેઠળ રજુ થયાં હતાં.

"અમને અમારાં લખવાના લેખે ગુજરાતભરમાં ખૂબ ઉદાપોદ જગાવ્યો હતો. જેનું પરિણામ એ આવ્યું કે રાહરના 'સાહિત્ય' માસિકે એમને સહકારી તરીકે ઉચકા લીધા. 'સાહિત્ય'માં એમનો પગ જામતાં 'સાહિત્ય'ની કામા પલટાવી નાંખી અને ગુજરાતભરના તે વખતના તમામ મુરિદશ માસિકમાં 'સાહિત્ય'ને મોખરે આવ્યું.

ત્યાર પછી એમની ખ્યાતિ ગુજરાતભરમાં એમને ફેલાવા માંડી. ગુજરાત બૃહદ ગુજરાતના અનેક સામયિકોમાં, અક્ષરિકામાં એમણે લેખો લખવા માંડ્યા.

સને ૧૯૪૫માં 'એચડી મોજ'માં 'ઉદર પરિપક્વ'ના લેખથી આરંભ થયો. 'સાહિત્ય'ના સહકાર પછી એમણે અભ્યાસ ખૂબ વધાર્યો. ગુજરાતી, ફારસી, અરબી, હિન્દી અને અંગ્રેજી એ તમામ ભાષા સાહિત્યનો પરિચય એમણે જાણવા માંડ્યો.

એમની વધતી જતી ખ્યાતિએ એમને વધુ સત્કાર કર્યો. 'કાનાકાકાના કુળદિપકે' એમને છાત્રામત્રા દરદાર હેરવ્યા અને ત્યારથીજ સરસ્વતી સાથે લક્ષ્મીને દોસ્તી થઈ ગઈ.

ત્યાર પછી એમણે ગુજરાતભરના તમામ પત્રોમાં એકધારી કલમ ચલાવવા માંડી એચડી મોજ અને સાહિત્ય ઉપરાંત ગુજરાતના ધરખમ પત્રો જેવાં કે નવચંતન, વીસમી સદી, કુંજ કોકિલ, શારદા, પદ્મકર, સાકી, પદ્મ મિત્ર, ઈન્દ્રમાધવી, ઈન્દ્રાક્ષ, આરામ વગેરે અનેક નાના મોટાં અખબારોએ એમનો સત્કાર કર્યો. એમનો વાંચન શોખ પણ દિન

પ્રતિદિન વધતો ગયો, તેઓ અકબર ઇલાહાબાદીના સાહિત્ય સર્વનના ખાસ ઉપાસક છે. સાહિત્ય અને સાહરી એ એમના પ્રિય વિષયો છે... "મુશ્કેલી એન્ડ મેલેન્ડરી કુર્નાનામે એમણે ફારસી તથા હોદાગોની શૈલીમાં ધણી લોકપ્રિય વિષયો 'સાહિત્ય' તથા 'રમતા રામ'માં લખ્યા હતાં.

કુલ લેખો લખીનેજ એઓ મેસી રજા નથી. એમણે કવિતાની જૂમિતું પણ ખેડાણ કર્યું છે. એમની છંદામરી યોગ્યતાની દ્રષ્ટિ સાંભળનારાઓને હાથરસમાં નડાવી નાખે છે.

એમણે અત્યાર મુખીમાં એટલેસને ૧૯૨૫થી ૧૯૪૫ મુખીમાં અખબાર જેટલાં પુસ્તકો ગુજરાતને ચરણે ધરાં છે. એમનાં પુસ્તકો ગુજરાતભરમાં લોકપ્રિય છે. સને ૧૯૨૫-૨૬ માં પ્રેમ પીંગણ (ત્રીબંક નાટક) નામનું એમનું પ્રથમ પુસ્તક બહાર આવ્યું. અને એક આરતિ ખજાસ થતાં બીજા આરતિ પણ બહાર પડી. એ પછી તે એમના ધડકાખંધ પુસ્તકો બહાર પડ્યા માંડ્યા. સુરતના જાણીતા

દાંતનો ઇલાજ

દાંતના રોગોના અનુભવી ડૉક્ટર

એસ. એમ. કાદરી

આંખો અમેરીકન ઇલેક્ટ્રીક મશીન રેડીઓ લક્ષ, તેમજ દવાઓથી દાંતને સંપૂર્ણ આરામ આપવામાં આવે છે. અસલી દાંતની જગ્યાએ નેકવી દાંત સફાઈથી ગોઠવી તેમાં સોના ચાંદીના કામ પણ કરી આપવામાં આવે છે.

એક વખત પધારી ખાતી કરો.

લીમડાચોક-રોડાક એન્ડની બાજુમાં સુરત

‘હરિહર પુસ્તકાલય’ એમને ઝડપી લીધા. અને યુજરાતભરના તમામ મકાસકેની નજર બાંધ બેકાર પ્રતિ મંડાઈ.

‘બેકારનાં રસનાં ચટકાં, લુની આંખે’ નવા તમારા, કલમ ચાલુક અને અક્ષરના ઇન્કશાર એ પુસ્તકો જનતામાં ખુબ વખણાયાં છે જ્યારે હરિહર પુસ્તકાલય તરફથી બહાર પડેલા પુસ્તકોમાં હું રાજા હોઉં તો? ‘રમતાશમ’ અને ‘સનમની શોધમાં’ એમની જનસંત કારકિર્દીનો ખ્યાલ આવી જાય છે.

કલમ ચાલુકમાં ‘એમણે પોતે પોતાની જીવન કથા આલેખી છે. જે એમની હાસ્ય સર્જનની શક્તિનો આહો પરિચય આપે છે.

‘એમણે’ હેલુ પુસ્તક ‘હાસ્ય મંજિલ’ છે. ‘અમદાવાદની નવચેતન કાર્યાલય’ સંસ્થા તરફથી ‘સનમની શોધમાં’ બહાર મૂકાયું છે હાસ્ય મંજિલે એમને ખુબ ચારી આપી છે. ‘હૃદયમત એમણા’ના નામે કટાક્ષ કાચો પણ એમણે ખુબ લખ્યાં છે. અને આજે પણ ખીર્ન એક બે ગ્રુમ ઉપનામોથી એમને લખેજ નય છે. એમણે પોતાનું કહેવું છે કે “ગ્રેરણા માટે મારે બાગબગીચા કે એકંતમાં જવું પડતું નથી. કલમ હાથમાં લેવાની કે ગ્રેરણા આપોઆપ આવીજ લાગે છે.” યુજરાતભરના તમામ નાના મોટા મુસાવરાઓમાં એમણે ભાગ લીધો છે. માત્ર મુસલમાનોજ બાંધ ‘બેકાર’ પર દિદા છે એટલુજ નહિ પણ હિન્દુ-પારસી, રિગેરમાં પણ બેકારના ચાહકો છે. જલકે મુસલમાનો કરતાંય હિન્દુ-પારસી બાંધ ‘બેકાર’ના પુસ્તકોના વધુ ચાહકો છે.

સને ૧૯૩૧માં રંદેર ખાતે ‘મુસ્લિમ યુજરાત સાહિત્ય મંડળ’ની સ્થાપના થઈ. યુજરાતના અઘગળ્ય મુસ્લિમ કવિઓના પ્રમુખ-

જનચેતન સાહિય મંદિર’ છે. સહતંત્રી

પટે મુસાવરા ભરાયા. જેમાં બાંધ ‘બેકાર’ની રંગત ન્યારીજ રહેતી. એમના સંચાલનથી શ્રોતાજન ગુલાખી હારવની હવા માંછે છે.

એમના કુશળ અને કાર્યદક્ષ વ્યવહારથી યુજરાતમાં મંડળનું નામ પ્રખ્યાત થયું. સને ૧૯૩૩માં સાતમાં સંમેલનના પ્રમુખ એઓશ્રીને ચૂંટવામાં આવ્યા હતા. ત્યાર પછી સંમેલન વસાત એ મંડળમાં એટ આવી અને એ મંડળનું નામ જુસાઇ ગયું. છતાં તેનું કામ તેા યુજરાતમાં સાહિત્યરૂપે દેખાતું હતું.

સને ૧૯૪૪માં સુરત ખાતે મહાયુજરાત ગઝલ મંડળની સ્થાપના થતાં પ્રથમ વર્ષના પ્રમુખ તરીકે એમની પસંદગી થઈ. અને એઓ મંડળના પ્રમુખ ચૂંટાયા.

એમના સતત પ્રયાસો અને અધાગ મહેનતે મહાયુજરાત ગઝલ મંડળને એકજ વર્ષમાં પગબર બનાવ્યું અને મંડળની ખ્યાતિમાં વધારો કર્યો. લગભગ યુજરાત અને કાઠિયાવાડના મળી ૩૦ થી ૩૫ મુસાવરા એમના કુશળ સંચાલન હેઠળ સફળ થયા.

કાઠિયાવાડમાં ભાષનગર અને વેતપૂરના મુસાવરાએ એમનો સત્કાર કર્યો. અને કાઠિયાવાડે તેા એમને હૃદય સમ્રાટનો ખિતાબ અર્પણ કર્યો. યુજરાતમાં ગઝલ સમ્રાટો તેા હતાજ ને હવે હઝલ સમ્રાટ પાડ્યો.

‘હઝલ સમ્રાટ’ના બિરદાને બાંધ બેકારે દીપાવ્યું છે!

છેક છેલ્લે યુજરાતભરમાં અપૂર્વ એવો એક મુસાવરા રાજપીપળામાં યોગદ થયો. છેલ્લા પંદર વરસમાં બાંધ ‘બેકાર’ રાજપીપળામાં માન ખાટી ગયા.

અમારી જાણમાં એકલા શયદા સાદબજન એ માન ધરાવે છે. —સદતંત્રી.

એનાથી વધુ સરસ મુસાવરા થયા છે. સદતંત્રી

રાજપીપળાના રાજકુટુંબની ચાહ કાયમના માટે મેળવી એમણે એમની કિર્તીમાં વધુ ઉમેરે કર્યો...

મહેં મારી ઝિન્દગીમાં પહેલ વહેસોજ પ્રસંગ રાજપીપળામાં નિહાળ્યો હતો કે જનતાને હારથ અને હળવું મનોરંજનજ નોંધ્યો છે. અને તેમાં 'બેકાર'એ હારથ અને હળવું મનોરંજન આપી જવામાં ખૂબ કામચાલ નિવડ્યા હતા.

હાલમાં તેઓ 'ચિત્રપટ', 'કારવાં', 'બે ધડી મોજ', 'ફિઝીસ્તાન' વિગેરેમાં કાયમી કટાક્ષ ફાલેમો લખે છે.

એ ઉપરાંત ફિદમચિત્ર, સોસાયટી, સુવક, કનક, ઇસ્માઇલી, 'નવચેતન', આશ્તાય, ઔલાદ, વિગેરે માસિકોમાં અવરનવાર લખાણો લખે છે.

બાદ 'બેકાર'ે ગુજરાતને જે પુસ્તકો આપ્યાં છે આજદિન સુધી એકાદ અપવાદ સિવાય કોઈ મુસ્લિમ સાહિત્યકારે આટલી કારકિર્દી હાસિલ કરી નથી.

સને ૧૯૩૯માં સુરતથી આગમ અહમદ ઇસ્માઇલ 'વહશી'ના તંત્રીપણા હેઠળ કારવાં માસિકનો જન્મ થયો. બાઈ વહશી સાથે મળીને બાઈ બેકારે 'કારવાં'માં સ્થાન જમાવ્યું. બાઈ 'બેકાર'ની દેખરેખ હેઠળ કારવાં નિયમિત પ્રગટ થતું રહ્યું.

'કારવાં'નો પ્રથમ અંક એ એમની મહેનતનું ફળ હતું. ગુજરાતના તમામ નાના મોટાં કવિ મિત્રોના ફોટા, પ્લોકો, તથા તેમના લેખો માટે જોઈતાં ચિત્રો વિગેરે દોરાવી, 'કારવાં'ને ગુજરાતમાં અન્ય માસિકોની દરેજમાં મૂકવાનો સુંદર પ્રયાસ એમણે કર્યો હતો.

અને એ રીતે કારવાં ગરવી ગુર્જરીનું ઉત્તમ માસિક બન્યું. અને તે પછી તો 'કારવાં' એ દિનપ્રતિદિન વધુને વધુ વિગસ સાધ્યો છે.

કારવાંમાં બાઈ 'બેકાર' એના જન્મથી માંડી આજદિન સુધી એકધારે લખાણ આપે જાય છે. 'આવાઝકી દુ-વા' એ, 'કારવાં'માં

બેકારની મુખ્ય લેખમાળા છે.

ગુજરાતી સાહિત્યકારોમાં આજે અનેક સુપ્રસિદ્ધ સાહિત્યકારો એમના અંગત મિત્રો થઈ પડ્યા છે. એઓ હારથકવિ તરીકે ગુજરાત-જરમાં જાણીતા થયા છે.

ગુજરાતના આર્લસ ડીકન્સ સમા 'બેકાર' સાહબની આટલી રૂપરેખા બસ નથી. એમના જીવન વિશે-ઘણું ઘણું કહેવાયું છે. 'પરંતુ ગુજરાત એમની પાસે ઘણું માંગે છે... એમની પ્રતિભા એટલી મહોજજવલ છે કે હજી ગુજરાત એમના તરફ હાથ લંબાવેજ નય છે. અને ગુજરાતની 'કદર' કરીને એઓ પણ કંઈક નવીન કંઈક વધુ ગુજરાતને આપવાની ખ્યાલિશ ધરાવે છે.

જેમણે એમને સાંભળ્યા છે, જેઓ એમના પરિચયમાં આપ્યા છે, તેઓ એમનામાં પળે પળે હારથ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ જોઈ રાખ્યા હશે.

જનાં બેકાર ઘણું જીવે.

અવનવી સ્ત્રી ઉપયોગી સાહિત્ય

વાનગીઓ પીરસતું પ્રથમ

મુસ્લિમ સ્ત્રી અઠવાડિક

ચાંદની-એ-ઈસ્લામ

ના આહુક બનો.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દ રા. ૧

" " પરદેશ રા. ૮

તેમજ.

ગામેગામ એજન્ટો જોઈએ છે.

આજેજ લખો:—

ચાંદની-એ-ઈસ્લામ

૧૧-૬, ટરનર રોડ, બાન્દ્રા,

(મુંબઈ)

ફર્મ-ધ્યેય

[ઉદ્બોધક નાટિકા]

: લેખક :

‘કિરમત’

ભાવનગર.

દ્રશ્ય પહેલું

સ્થળ: શેરીના એક ઘરનો ઓટલો.

[સામેજ દેખાતા ઓટલા પર એ છોકરા ગંજી રમી રહ્યા છે. બંનેની વય પંદર આસપાસની. ડાબી અને જમણી બાજુ શેરીનો રસ્તો પથરાયેલો છે.]

આદમ: (ગંજી ટીપતાં) યાર, આમાં તો મજ નથી આવતી.

સ્તમ: કેમ ? દરેકજ રમીએ છીએને ?

આદમ: હા પણ, ત્રણ-ચાર જથ્થા હોય તો વધારે મજ આવે. (પાનાં વહેંચવા માંડે છે.)

સ્તમ: હા યાર, તારી વાત તો ખરી છે. (પાનાં હાથમાં લેતાં) સાક્ષા, આજ ક્યાં મરી ગયા બધા ? (ડાબી તરફ શેરીમાં નજર ફેંકતાં) લે, આ બેટા હમીદો આવે એનેજ બેસાડીએ.

આદમ: જવા દેને એ દોઢ ડાહ્યાને. એ તો જાણે એને લાટસાંબ સમજે છે. આજો દી ઓલા રોશનની પછતરે પૂછડીની જેમ ભમ્યા કરે છે:

[હમીદ આવી પહોંચે છે. એની વય બારેક વર્ષની.]

સ્તમ: એય ઉલ્હુ! અહીંયાં આવ

હમીદ: (ચાક્રતાં-ચાલતાંજ) ઉલ્હુ તું.

સ્તમ: (પાનાં ફેંકી બિલો થતાં) એમ છે બેટા! બહુ ખુમારી આવી ગઈ છે! (ચાલ્યા જતાં હમીદના ખમીસનો કાંલો પકડે છે.) રોશનની પૂછડી.

હમીદ: (કાંલો છોડાવવા મયતાં) છોડી દે કહું છું.

સ્તમ: નહિં તો ?

હમીદ: (હોઠ ભીકતાં) નહિ તો આમ. (સ્તમને એક તમાચો ચોડી દે છે.)

[સ્તમના હાથમાંથી કાંલો છૂટી જાય છે. એ અને હમીદ હાથોહાથ આવે છે. આદમ પણ એમાં સામેલ થાય છે. ઘણીજ ખૂમાખૂમ અને ધોંગામસ્તી મચી રહે છે. એના બચાબથી સામેના ઘડમાંથી સ્તમના પિતા બહાર ઓટલા પર નીકળી આવે છે.]

સ્તમના પિતા: એય સ્તમડા! આ શું ધમાલ મચાવી છે ?

[તિમને-નીચે ઊતરતા જોઈ છોકરા લડતાં અટકી જાય છે. આદમ પકાયન થાય છે. હમીદ રડી પડે છે.]

સ્તમના પિતા: ગધેડા જેવા, બાકબાજ કરો છો ? (હમીદને માથે હાથ મૂકતાં) શું થયું બેટા ?

હમીદ: (રડતે સોદે) આમા બેય જણાએ મને માર્યો.

સ્તમના પિતા: (એને પંપાળતાં) છાનો રહી જા બેટા! જો. હું એની બાજુ વલે કહું છું. (સ્તમને તમાચો ફટકારતાં) નાલાયક! બેટા ભાઈ થઈને એને મારતાં શરમાતો નથી ? પાછા જા ઘરમાં.

[સ્તમ/ધર તરફ વળે છે. એ પહેલાંજ હમીદ સરકી ગયો હોય છે.]

સ્તમના પિતા: (પાછળ મોઢું ફેરવતાં)
અરે, હમીદ ક્યાં ગયો? કેવો ડાહ્યો છોકરો
છે? એવો એનો આપઠાસમ આકાશો એવોજ
આ કલાગરો છે. અરેઅર.

“પૂલ હોતા નથી કે” ખારથીઆથે આથે.”

દ્રશ્ય બીજું.

સ્થળ : ગામ બહારનું ટેકરીવાળું મેદાન.

[હમીદ, રોશન, યસુફ અને કાસિમ ટેકરીની તળેટીમાં બેઠા છે. કાસિમ હમીદનો સમ-વયસ્ક ભાગે છે. રોશન અને યસુફની વય સોળની આસપાસ હશે. ટેકરીની પાછળ દૂર ગામની મસ્જિદના મિનાર અને ધુમ્મટ-તેમજ ધરોનાં છાપરાં દેખાય છે. સંધ્યા થતી આવે છે.]

હમીદ: આ ઉનાળામાં સાંજે ફરવાની ક્વી અમ્મ પડે છે?

રોશન: મળ તો પડેજને? આપ્પા દિવસના સખત ઉકળટ પછી આત્મારની ખુશુઆ હવા કેને ન ગમે?

હમીદ: આ જગ્યા પથ્થુ કેવી સુંદર છે? આ...એ પેલા મિનારા ને ધુમ્મટ કેવા સરસ ભાગે છે?

કાસિમ: અરે હા, રોશન! તું એક મિનારાના ગીતની વાત કરતો હતોને?

યસુફ: હા, એ તો બુઝાઈ ગયું.

હમીદ: હા હા, રોશન! એ ગીત સંભળાવ્યારે!

રોશન: જાવા દોને એ ગીત; મને હજી તો એ આપું યાદ પથ્થુ નથી થયું. માલો, એ કરતાં ટાઈ-રસતજ રમીએ.

યસુફ: વાત ખરી છે! હજી તો અમારા ઉસ્તાદે એ આજેજ શિખવાડયું છે.

હમીદ: પથ્થુ નેટલું આવડે તેટલું. રોશન! સંભળાવને બાઈ!

રોશન: તુંય હમીદ! ગાયનનો બારે રસિયો

છે. આ કાંઈ સિનેમાનું ગીત નથી હો. તું તો સમજી પથ્થુ નહિ શકે.

હમીદ: (ફુનિમ રોપમાં) બલે ન સમજી શકીએ. તમે બધા આસિમ છો એ અમર છે.

રોશન: (હસતાં) બસ ખિન્ન થયો એટલી વારમાં? લે, સંભળ:

[રોશન એકદમ ગંભીર બની જઈ દૂરના ધુમ્મટ-મિનારા તરફ તાકી રહે છે. બધા એની સામે એવીજ ગંભીરતાથી જોઈ રહે છે અને રોશનના કંઠમાંથી ગીત વહેવા માંડે છે.]

હે મિનાર! હે મિનાર!

આસમાન ચમનાર, બેટનાર અબને.

દિલ્લાલથી હીપાઉ દિલ્લાલને દિપાવનાર.

સખર્વે જીવનાર, ફાટિ દૂર દૂર ફેંકનાર.

ધુમ્મટો તણા સમાન પાસખાન!

[રોશન ગીત બૂલી જતાં અટકે છે એટલે યસુફ ઉપાડી લે છે]

તાગે ઉચ્ચતાથી દૂર દૂર વિરતરી જઈ સર્વને નમાઝ કાઢ મરિજદે જમા કરી, ખુદા સમક્ષ મરત્તકી બધાવનાં કુલાવનાર.

[ફરી રોશન ઉપાડી લે છે]

બદગી કરાવનાર, એકતા બઢાવનાર,

પથવેળ આંગી-કઠી સરેલ દિબ્બે એ

અજાન રો અમોલ ને અપૂર્વ એટ વિચને

આપી કોણ આત્માને વિકાસ અર્પતું બધું?

હે મિનાર! હે મિનાર.....

[ગીત પૂરું થતાં કોઈ કંઈ બેસતું નથી.

બધાય મસ્જિદ બણી તાકી રહ્યા હોય છે. થોડી રાત્રિ પછી ધીમે ધીમે રોશન બોલે છે.]

રોશન: દોસ્તો, આપું ગીત મને આવડું નથી. અમારા ઉસ્તાદે એનો સાર સરસ રીતે કહ્યો હતો.

હમીદ: તો અમને કેમ નથી કહેતો?

રોશન: એજ કહું છું હમીદ! આપણે હમેશાં આઠએ-પીએ છીએ, બણીએ છીએ

અને મળ કરીએ છીએ પણ કોઈ દી અલ્લા-
હને યાદ કરીએ છીએ?

કાસિમ: કેમ સળી રોજ તો યાદ કરીએ
છીએ.

રોશન: એમ તો બધાય યાદ કરે છે, પણ
આપણે પાંચે વખતની નમાઝ પઢીએ છીએ?
એના ફરમારમાં જઈ આપણું સર જુકાવીએ
છીએ?

[માત્ર મોન પચસ છે.]

રોશન: (કિતેજિત સ્વરે) કેમ ચૂપ થઈ
ગયા? તમારી એ ફર્જ નથી કે તમારા રબની
બંદગી કરો? તમારી એ ફર્જ નથી કે કુઆની
શરીફનાં ફરમાનોનો અમલ કરો? તમારી એ
ફર્જ નથી કે ખારા તખી સદલ્લાહો અલેહે
વસલ્લામની પૈરવી કરો?

બધા: બેશક, બેશક.

રોશન: અને છતાંય આપણે એ ફર્જ
અનવતા નથી. ફર જિલ્લા એ મિનાર તરફ
જુઓ. કેવો શાંત જોએ છે એ? પણ એ
શાંત નથી.

હમીદ: શું એ શાંત નથી?

રોશન: ના. એના દિલમાં છૂપો હાવાનળ
સળગે છે. એની આંખમાંથી અશ્રુની ધાર
વહતે છે.

કાસિમ: શું મિનાર રહે છે?

રોશન: હા, એને દુઃખ યાપ છે. આજે
એના હૈયે પોકારાતી અજાન સેંકડો મોમીનો
સાંભળે છે, સમજે છે અને ભોતાની ફરજ
સંભારે છે. પણ મસ્જિદમાં નમાઝ વખતે પૂરી
પાંચ સફ પણ થતી નથી.

“વસ્તી મસ્જિદોની આજ રંગધામમાં વસી”

આજે આ મોટી મોટી મસ્જિદો ગજો
વેશન જેવી લાગે છે. નમાઝીઓના વિયોગમાં
દિનરાત નિસાસા નાખે છે.

હમીદ: (રોશનનો હાથ પકડતાં) રોશન,
રોશન!

રોશન: સાંમળ હમીદ! એ નિસાસાનું
પરિણામ છે આજની આપણી અવેદશા નથી
આજે આપણામાં એકતા, નથી આપણામાં
ઉન્નતિની ભાવના, નથી આપણામાં ધર્મ, નથી
તાલીમ અફસોસ! આપણે બધું...ય શુભાવી
મેદા (બે હાથ પર હડપવી ટેકવી કોઈ ઉઝા
ચિંતનમાં રૂખી જાય છે.

[હમીદ એકાએક જોભો થઈ લલકારે છે.]

છે સખક જીવંત આ હરલામનો,
સામ્ય કેરો પાક દેનદી નમાઝ.
કાં ચૂકે મોમીન કદી જીવન મહી?
દશમાં છે મોમીની બારી નમાઝ.

મોન શું. શું ધ્યાન, શું આરાધના;
સર્વ છે તારાજ આભારી નમાઝ - [નિશાંત]
હમીદ: (ગીત પૂર્વ કરી) બસ, આજથી
આપણે પાકા નમાઝી બનવું જોઈએ.

કાસિમ: હા હા. કાલે જુમ્માનો પાક
દિવસ છે. આપણે ચારેય જઈએ.

ચુસુક: આપણે ચારજ શું કામ? મોદે-
લ્લાના બધાય છોકરાને તૈયાર કરીએ.

સાળ સુફેદ થતા અટકાવો

દસ વર્ષથી મસ્જિદ, વીવેલીન હેર આઈલ
સુફેદ વાળને જડખૂળથી કાપમને માટે, કુદરતી
કાળા રંગના બનાવે છે. મોટી શીશી રૂ. ૩-૪-૦ નાની શીશી રૂ. ૨) તથા શીશી
(પૂરા કોર્સ) લેનારને પોસ્ટેજ ફી.

એજન્ટસ:-માધવ એજન્ટસી, ગીરગાંવ,
શુબ-૪.

બ્રિટિશ હસ્ટ અને સાલ્વિ આફ્રિકા માટે
રોકિરોડે જોઈએ છે.

લખો:-સોલ ડિસ્ટ્રીબ્યુટરો:-
એસ. પી. કું. ૨૪, ફૈઝ બાઝાર રોડ, દિલ્હી.

S. P. Co.

24, Faiz Bazar Road,
DELHI.

હમીદ: બસ, ચાલો આજે રાતેજ ફરી વળીએ.

(મેટિ અવાજે ગાય છે) હે મિનાર! હે મિનાર!

[રાશન બોલો થઇ શાંત પગલે ચાલવા માટે છે. બાકીના એનું અનુકરણ કરે છે.]

દ્રશ્ય ત્રીજું.

સ્થળ: હમીદનું ગરીબી મળું ઘર.

[રાકામાંનું કાઠિયું ધરમાં આંછો પ્રકાશ પાથરે છે. હમીદનો પિતા હાશમ ખાટલા પર બેઠો એક બીડી પીવાનો આનંદ માણે છે. 'હે મિનાર! હે મિનાર!' ગાતો હમીદ પ્રવેશે છે.]

હાશમ: એ મિનારવાળા! ક્યાં મરી ગયોતો અત્યાર સુધી?

હમીદ: (ધરખાપેલા અવાજે) ફરવા ગયો હતો.

હાશમ: (ધુમાડના ગોટગોટા ઉઘાટતાં) હં... મોટાં માલદારનો છોકરો ખરોને? કોણ કોણ દતા?

હમીદ: માસીનો યુસુફ, કાસમ અને...

હાશમ: અને શું? આલ્યો રોશનો. રખડેલો સરદાર. એલા, તને કેટલીવાર કીધું એની ભાઈબીધી કરવી રેવા દે. માંડી વાળેલ, દી કેમ ફરી ગયો છે? એના બાપ આગળ બચકો છે એવો છે તારા બાપ આગળ? એની જોવા નખસા કરવા ગયો તો ચૂંચો પડ્યો જાયજો. આજ તો જવા દઈ દુ. પણ હવે એની બેજો જાણીશ તો તારું ચામડું એની કાઠીય. જા બકરી લઇ આવ ને પછી કરી લે વાળુ.

[હમીદ જાય છે. ચોડીવારે રસ્તા પ્રવેશે છે.]

રસ્તામ: કેમ હાશમચાચા!

હાશમ: આવ બેટા! આવ.

રસ્તામ: ચાચા! હમીદ નથી?

હાશમ: આ ધડીએજ બકરી લેવા મોકલ્યો.

રસ્તામ: કેમ હજી અત્યારે!

હાશમ: હજી હમણાં તો છ આપ્યો.

રસ્તામ: તે અત્યાર સુધી ક્યાં ગયો હતો!

હાશમ: આ એકો લખપતિનો દીકરો છે ને.....

રસ્તામ: હા, હા, રોશન.

હાશમ: એની બેજો ફરવા ગયોતો, એ એને હજાર વાર કીધું કે તું એની ભાઈબીધી કર મા. પણ જાણે પાણીમાં મરે પાણી. તનેય કીધું કે તું એને તારી બેજો રાખ પણ તુંય માનતો નથી તો.

રસ્તામ: પણ ચાચા! એ માને તોને? એ તો રોશનનેજ એનો ભાઈબીધી સમજે છે. મને તો દેખે છે ત્યાંથી બાજવા દોડે છે.

હાશમ: એમ! દુરમનના દીકરા એને બહાસ લાગે છે. તને બેટા! ક્યાંથી ખબર હોય કે એ રોશનના બાપને ને મારે કેવી અદાવત છે. હું તો એ ધરના કોઇપણ માણસને ભાણું છું ને મને કાળ થયે છે. મને એમ કે નમાશને વધારે શું કહેતું? પણ હવે હમીદવાને છૂટ આપવા જોવી નથી. હવે જો એને એ કાળ-ધુખા બેજો બાળે તો કહેજો. જોઇ લે પછી મળ.

રસ્તામ: ચાચા, બીજું તો કાંઈ નહિ, પણ એ રોશનો એવો બરાડો છે કે જામ આખાની છેડતી કરે છે. એની સાથે કાંક દી આપણેય બદનામ થઇએને? (બોલો થતો) દીકરો ચાચા! બેસો ત્યારે, ને હું હમીદની ખબર તમને જરૂર આપીશ.

દ્રશ્ય ચોથું

સ્થળ: મોહકવાનો ચોક.

[નાહી ધોઇ રવચ્છ પોરાકમાં છોકરાઓનું ટાળું બીજું છે. એમાં હમીદ, યુસુફ અને કાસમ તથા આદમ પણ છે.]

એક છોકરો: આજ જાણે ઇદ હોય એનું લાગે છે, નહિ!

ખીજો છોકરો: હા યાર! તારી વાત ખરી છે.

ત્રીજો છોકરો: આવું રોજ આવ તો કેવી મજ પડે ?

હમીદ: બસ, હવે તો રોજ આવું થવાનું.

[રાશન આવી પહોંચે છે.]

રાશન: (સરિમત) ઓહો, બધાય આવે છેને શું ? અરે હા, પણ રસ્તમ ક્યાં છે ?

આદમ: એ નથી આવવાનો.

કાસિમ: કેમ ?

યસૂફ: એને રોશનની બાધખંધી નથી કરવી.

રાશન: પણ આમાં તો મારી નહિ પણ ખુંદની બાધખંધી કરવાની છે.

હમીદ: હું જાઉં એને બોલાવવા ?

રાશન: ના ના, આજ નહિ તો કાલ. આવ્યા વગર થોડોજ રહેવાનો છે ?

[અઝાન સંભળાય છે.]

હમીદ: યાહો, યાહો. નમાઝનો વખત થઈ ગયો.

[બંધા ઉપડે છે.]

દરથ પાંચમું

સ્થળ : હમીદનું ઘર.

હાશમ: (વિચારવસ્તુ દશમાં આંટા મારતાં) બસ, આજે એ નમાયાની સાન ઠેકાણે લાવી દઉં તોજ હા. બજર છે એ એવકૂફ છોકરાને કે એના રોશનડાના બાપે એના સગા બાપ પર કેવા સ્થિતમ ગુન્ઘારો છે ? મારી દૌલત, મારી ધંજલત, મારી જિંદગી જીવી જિંદગી એણે ધૂળધાણી કરી નાખી. અને હજીય જાણું એટલાથી ન ધરાયો હોય એમ મારી અવદશા જોતો. એની હવેલીના ત્રીજા માણે બેઠો બેઠો મારી કંગાળ ઝૂંપડી પર હસે છે, શું કહું (હાથ મસળતાં, દાંત પીસીને) મારા હાથ હેઠા પડ્યા છે નહિ તો એનાં તો ટોટોજ પીસી નાખત. એનો છોકરો હરામખોર હવે મારા છોકરા પર જાળ પાથરવા નીકળ્યો છે. અને

સા.....છોકરાનેય અક્કલ નથી કે એનો નમાવ્યો નાચે છે. રસ્તમે આવીને બ્યારથી મને કહ્યું છે ત્યારથી મને એન પડવું નથી. મારી ઓલાદ એ શેતાનના. છોકરાની પાછળ પાછળ ફરે ? એની તાબેદારી હાલે ? જુગાર રમતાં શીખે ? મારી ઉપરવટ યકને એના ધરે જઈ આવે ? દુસ્મનના આંગણે જીવો રે ? ને હું એ સાંખી રહું ?

[સુપ્રતીકથી પ્રવેશતા હમીદને જોતાં હાશમ બંબૂકી જોડે છે.]

હાશમ: કમળત! નાલાયક! (હમીદની પાસે જઈ એને મારવા માંડે છે) એની બેળા ફરતો ફરતો છેક એના ઘરમાં ઘૂસવા માંડ્યો. મારા દુસ્મનને રાજ કરવા ?

હમીદ: (રડતાં, રડતાં) બાપુ! બાપુ!

હાશમ: (મારતો અટકી) ચૂપ! હું તારું કાંઈજ સાંભળવાનો નથી. આજ એના ધરે જુગાર રમી આવ્યો, કાલે દારૂ પીવા જશે. લાકડી લેવા દે. એ વગર તું પાંસરો નહિ થાય. (લાકડી લેવા જાય છે.)

હમીદ: ખરું બધું! હું એના ધરે નહોતો ગયો.

હાશમ: (કોઠમાં ધસી જઈ એને એક તમણો ફટકારતાં) મને બનાવવા નીકળ્યો છે ? એના ધરે નહોતો ગયો ?

હમીદ: તા તા, બાપુ!

હાશમ: ત્યારે ક્યાં ગયો તો ?

હમીદ: ખુદાના ઘરમાં, મસ્જિદમાં.

હાશમ: હેં.....એ ?

હમીદ: હા બાપુ! હું તો નમાઝ પઢવા ગયો હતો.

હાશમ: પણ તારી બેળા રોશન તો હતોને ?

હમીદ: પણ બાપુ! અવધાનના ધરમાં તો બધાય આવે. ત્યાં આવવાની કોઈને મના હોય ખરી ?

[હાશમ સ્તબ્ધ જેવો બની પાટલા પર બેસી જાય છે.]

હમીદ: (હાશમ પાસે ઘૂટણમર બેસી, એના બંને હાથ પકડી લેતાં) બાપુ! રોશનને બધાને નમાઝ પઢતા કર્યાં, એણે બધાને ફર્જનું જ્ઞાન કરાવ્યું. બાપુ! એ બહુજ ડાહ્યો છોકરો છે. હું એની સાથે ફર્જ એ તમને નથી ગમતું?

[હાશમ અનુસર રહી કંઈ વિચારતો હોય એમ હમીદની સામે તાકી રહે છે.]

હમીદ: બોલોને બાપુ! તમને એ ન ગમતું હોય તો હું કાલથી એની સામે પથ નહિ લેઉં. હું કસમ...

હાશમ: બેટા! (હમીદના મોઢે હાથ મૂકી દે છે.)

હમીદ: બાપુ!

[રોશન ગુપચુપ આવી પિતાપુત્ર નજીકે તેમ બેસી રહી જાય છે.]

હાશમ: બેટા! આજ મારી આખો બીધડી મધ છે. આજથી જેવો તું એવો મારે મન મારો રોશન.

રોશન: (એકદમ આગળ બસી હાશમને બેટી પડતાં) ચાચા! મને દુઆ દો, ચાચા!

હાશમ: (હમીદ અને રોશનના મધ્યે હાથ મૂકતાં) સુખી ચાઓ બેટા!

રોશન: ચાંચા! એક વચન આપશો?

હાશમ: માગ બેટા! માગ

રોશન: મારા બાપુ ખૂબ પરતાવો કરે છે.

તમને મળવા ઝંખે છે. આવશોને મારે ઘરે?

[હાશમ વિચારમાં પડી જાય છે.]

રોશન: કેમ ચૂપ થઇ ગયા ચાચા? તમે કહો તો મારા બાપુને અહીં બોલાવું.

હાશમ: ના ના, બેટા! એ મારા મોઢાભાઈ છે. એમને મળવા આવવું એ મારી ફર્જ છે. હું જરૂર બળવીશ.

[યુસુફ, કાસિમ, આદમ અને રસ્તમ પ્રવેશે છે.]

રસ્તમ: (ધીમે ધીમે હાશમ પાસે જઈ) ચાચા, મને માફ કરો. મેં તમને બરમાલ્યા છે.

હાશમ (બીભે થઇ ફરિમ રોયમાં) હરામ-ખેર! તને સગ્ન કરું છું કે મિલાવ બધાની સાથે હાથ. (હસી પડે છે.)

[બધાય હસી પડે છે, રસ્તમ બધા સાથે હાથ મેળવે છે.]

હાશમ: (લહેરમાં) ચાલો, બાબી જવે બધા. માફ તો માથું પકડ્યું હરામખેરોએ. [બધા જાય છે.]

દશ્ય છેલ્લું

સ્થળ: ગામ બહારનું ટેકરાવાળું મેદાન.

[દ્વેશી અવાજ આવે છે 'હે મિનાર! હે મિનાર!' ધીમે ધીમે અવાજ છેક નજીક આવે છે રોશન, હમીદ, યુસુફ, કાસિમ, આદમ અને બીજાં ભેટણુ છોકરા ગાતા ગાતા પ્રવેશે છે.]

બધાય હે મિનાર! હે મિનાર!

હે મિનાર! હે મિનાર!

રોશન: તુંજ એ દુઆ સુખર,

આદમ: તુંજ એ દુઆ સુખર,

રોશન: ફર્જ-ધેય જિંદગી તથાં

સુમાવી બેસનાર,

હમીદ: ફર્જ-ધેય જિંદગી તથાં

સુમાવી બેસનાર,

રોશન: છિન્નભિન્ન થે મયેલ

આ વિરાટ કારવાન,

યુસુફ: છિન્નભિન્ન થે મયેલ

આ વિરાટ કારવાન,

રોશન: ફરી નખી તજે ડગે ડગે પ્રવાસ આદરે,

કાસિમ: ફરી નખી તજે ડગે ડગે પ્રવાસ આદરે,

રોશન: હઢતી નખત તને બહિસ્તનાં સુખોવરે,

રસ્તમ: હઢતી નખત તને બહિસ્તનાં સુખોવરે,

[બધાય મિનાર તરફ જુએ છે]

રોશન: હે મિનાર! હે મિનાર!

બધાય: હે મિનાર! હે મિનાર!

[પડે છે]

પાણુ

શુદ્ધ પહેલાંની સ્થિતિએ આવવા માટે હજી પૂરતો સમય જોઈશે.
એમ. એમ. પી. ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, રાંદેરના ટ્રસ્ટીઓ સને ૧૯૪૪-૪૫માં મળેલી મદદ માટે હાતાઓનો આભાર માને છે અને ટ્રસ્ટની પોતાની આવક, ચાલુ થાય ત્યાં સુધી માટે મદદ ચાલુ રાખવા વિનવે છે. વખતો વખત મળતી મદદનો જાહેર સ્વીકાર તેઓ 'કારવાં' દ્વારા પ્રકાશિત કરતા રહેશે.

હાતાઓના મુખ્યારક નામો.

૩૧. ૧૦૦૦) શેઠ હખીબ ઇસ્માઇલ મેમો-
રિયલ ટ્રસ્ટ મુંબઈ.	૩૧. ૧૦૦) હાજી હસન મુલેમાન પટેલ
હા. મો. અહમદ અશરફ.
૩૧. ૧૦૦૦) શેઠ જશવંતરાય ચુરામણી બાહોર.	૩૧. ૫૦) શેઠ ઇસ્માઇલ મોહમદ એન્ડ
સન્સ ડરબાન
૩૧. ૧૧૮૬૧ આફ્રિકા ખાતે થયેલ ચંદાના
હા. મી. ઇસ્માઇલ રાવત
જેહાનસંબર્ગ.	૩૧. ૨૪૫૦ મી. ઇબ્રાહીમ ઇસ્માઇલ
રાવત ડરબાન.
૩૧. ૫૫૧) શેઠ શેખ અબ્દુલ વહાબ સાં
દિલ્લી.	૩૧. ૨૫) મી. પીરમોહમદ અ. રહીમ
મન્સુર સુરત.
૩૧. ૫૦૦) શેઠ કાકોરદાસ રંગીનદાસ
વીણેપારસે (મુંબઈ)	૩૧. ૨૫) શેઠ મુલેમાન ઉગર એન્ડ કું. કરાંચી.
૩૧. ૪૦૧) શેઠ સોરાબ મહેતા નમરવાનજી
એન્ડ કું. કરાંચી.	૩૧. ૨૫) મહમ શેઠ હસનજી વક્ર કુંડ
હા. રાંદેર સુન્ની વ. પં. રાંદેર
૩૧. ૨૫૦) મી. આહમદભાઈ રસૂલભાઈ વહોરા
ઇન્જનીયર ભોપાલ.	૩૧. ૨૧) મેટ્રીકની પરીક્ષાના વિદ્યાર્થીઓ
(જુદા જુદા ગામોના)
૩૧. ૨૩૪૫૦ મી. ઇસ્માઇલ મોહમદ રાવત
ડરબાન.	૩૧. ૨૦) મી. કીકુભાઈ ગોવીંદજી ભગત
રાંદેર.
૩૧. ૧૨૫) મી. શેખ મુર્તુઝા બુતુ કપડસાડી	૩૧. ૧૦) મી. અલીભાઈ ઇસુકભાઈ પટેલ
મહેમદાબાદ.
૩૧. ૧૦૦) મી. અલી હાશિમ ઓલિયા
બી. કેમ. કરાંચી.	૩૧. ૧૦) મી. મોહમદ અબ્બાસ મલેક
મહેમદાબાદ.
૩૧. ૧૦૦) મી. મોહમદભાઈ વલીભાઈ
પટેલ કપલસાડી.	૩૧. ૫) મી. મોહમદ આલમ શુલામનખી
મહેમદાબાદ.
૩૧. ૧૦૦) મી. ઇબ્રાહીમ મોહમદ અહ-
મદાબાદી જુનાગઢ.	૩૧. ૫) મી. શુલામ રસૂલ શમશેરમીયાં
મહેમદાબાદ.
૩૧. ૧૦૦) શેઠ હૈદરમલ્ક જમાલુદ્દીન
ગોટન જોધપૂર	૩૧. ૫૦ મી. ઇસ્માઇલ મોહમદ માસ્તર
જોધપૂર.
૩૧. ૧૦૦) મી. ઇસ્માઇલ ઇબ્રાહીમ મીનટી
ડરબાન.	૩૧. ૩૩૩૩ રસૂલખીબી ઇબ્રાહીમ આજમ
ઇસ્માઇલની છોડરી રાંદેર.
૩૧. ૧૦૦) શેઠ અલી મુસા બરયા મુંબઈ.	૩૧. ૧૦૬૧૧૦ પરચુરસ મદદ.
૧. હાજી અહમદ આઝમ ઇસ્માઇલ	૩. હાશિમ ઇબ્રાહીમ ઇસ્માઇલ
૨. આઝમ અહમદ ઇસ્માઇલ	૪. હાશિમ મોહમદ અ. ઇસ્માઇલ
૫. હાજી ઇબ્રાહીમ મોહમદ યૂ. ઇસ્માઇલ	દ્રસ્ટીઓ.

ધરણ એ ચાંદની રાતો મને પણ - યાદ આવે છે;
પરસ્પરની મુલાકાતો મને પણ યાદ આવે છે,
જે દીધી દીલની સોગાનો મને પણ યાદ આવે છે;
પ્રણય ને રૂપની વાતો મને પણ યાદ આવે છે,

હવે એ ઉદ્ભવેલા પ્રેમ-ઉવમાતોને બૂલી જ;
મહાવ્યવસ્થામાં વિતાવેલી એ દિનરાતોને બૂલી જ.

મને નિરખી તું કરતી સ્મિત અને હરખામ જાતીંતી;
નિકંઠ હું આવતો, તું નાસતી ચંતાઈ જાતીંતી,
હું પકડી પાડતો દોડીને, તું ચરમાય જાતીંતી;
મૃદુ આવે પછી મારા ગળે વીંટાય જાતીંતી,

એ મોરેરી મહાવ્યવસ્થાને છુટાવી દે ને બૂલી જ;
મને મળવાની આદત ને છુટાવી દે ને બૂલી જ.

કદી તું આવી પાછળથી દબાવી આંખો છેતરતી;
હું કામળ હાથ પકડી એમતો તું બાદમાં સરતી;
અને ચરમાયને પગના અંગૂઠો ધરતી ખોતરતી;
પછી નજરો મિલાવી શીરાને મારા ખભે ધરતી;

નથી બૂલ્યો નથી બુલ્યો હજી એ સુરમરણ મનથી;
હું માતું છું કે એ બૂલી જવું પણ છે કદાચ મનથી;

હજી પણ યાદ છે મુગ્ધને કરેલી તે પ્રણય-વાતો;
મળી ઉચાન-કુળોમાં જે કરનાંતા ઉભય વાતો;
વિના સંકેતે કરના છાતી છાતી કંઈ હૃદય-વાતો;
કદી તું મીન રહેતી, કરતો કરવા હું વિનય વાતો;

મણ્ણમે સાર હીણુ; સ્વપ્નસમ યાદોને બૂલી જ;
હૃદયપટની પુરાતન સર્વ આખાદોને બૂલી જ.

પ્રણયની મીઠી વાતોમાં કદી તકરાર થઇ જતી;
કરી તું ઇચ્છા મુખ ફેરવતી, બંધ ચુકનાર થઇ જતી;
ઉભયની ચોર નજરો એક વારંવાર થઇ જતી;
પછી તું ત્યાગી ચુકસાને ગળાનો દાર થઇ જતી;

હૃદય-આગે હજી તારી, મેં એ ઉદ્ભૂત દબાવી છે;
પણી એકાંતમય એ યાદમાં ધડોળો વિનારી છે.

અને હું પણ તને દિલમાં નિરતર આવકારીને;
દબાવી સે તો બાદમાં મને મુદને વિસારીને;

ઉભય એક પ્રેમ-સુધિને નવલ દિલમાં સંવાદીને;

પ્રણય-સાગરમાં ગળા રમેલ-નૌકા પાર તારીને;

ધડકતે હૈયે તારો પ્રેમ ભુલી જાઉં છું હું પણ;

નથી દિલ માનતું પણ કેમ ભુલી જાઉં છું હું પણ.

જુદા આપણને. કરવા મોતની પણ ક્યાં હતી તાકત;

મહામુલી હતી એકમેકના દિલમાં ખરી ઉલ્કત,

નિરંતર મળવું, લડવું, હસવું, ફરવું એ હતી આદત;

ઉભય નિજ પ્રાણથી ગણતા અધિકતર પ્રેમની દીમત.

અહા એ યાદ મારી દિલમાં આવી જાય છે જ્યારે;

જુદા પડવાને માગું મન જરી અચકાય છે ત્યારે.

તને મારા પ્રત્યેની ચાહના ને પ્યારના સોગંદ;

સિતારા ને શશીમય વ્યોમના શણગારના સોગંદ,

તે શીતળ વાયુ-લહેરો, કુંજો ને ગુલઝારના સોગંદ;

કે જ્યાં ખેસી ક્યાં ઈકરાર તે ઇશરતના સોગંદ,

તને સોગંદ પાવન પ્રેમના દિલખર તું ભૂલી જા;

મને આજેજ અંતરથી હવે સતતર તું ભૂલી જા.

વતનની. ફુદ્દશનું તુજ કને હું શું કરું વર્ણન;

હજૂ આઝાદી લેવી છે ગુલામીનું કરી ખંડન;

વતન કાળે લગાવી દહએ ચાલો સાથમાં જીવન;

જુદા હાફિઝ ન કર હું જાઉં છું દે આખરી દર્શન;

વતનના પ્રેમ પાસે તુજ તારો પ્રેમ માનું છું;

વતન પર પ્રાણ દઇ દેવાને મારો પ્રેમ માનું છું.

*પ્રેરિત

સુખારકબાદ

શેઠ હાજી અહમદ યૂસુફ બેઠાવાલાની નૂરચક્ષી બહેન સારહખીબીએ ચાલુ વર્ષની મેટ્રિકની પરીક્ષામાં કામયાબી હાસિલ કરી છે તે માટે શેઠ યૂસુફ અને કુટુંબીઓને અભિનંદન પાઠવીએ છીએ.

—તંત્રી

સાહાર સ્વીકાર

મસ્કતથી ડૉ. કાસિમ ઈબ્રાહીમ મોતાલાએ ટેલીગ્રાફ મનીઓર્ડર દ્વારા મી. આઝમ અહમદ

ઈસ્માઇલને નામે રૂ. ૧૫૦)ની રકમ ઑલ્ડ બોર્ડ રુકાવરશીપ ઝકાત ફંડ માટે તા. ૭-૬-૪૫ના મોકલાવી છે તે એમ. એમ. પી. ઑલ્ડ બોર્ડ એસોસીએશન, રાંદેરનાં ઓન. સેક્રેટરીને પહોંચાડવામાં આવી છે.

ડૉ. મોતાલા પણ એમ. એમ. પી.ના 'એક ઑલ્ડ બોર્ડ' છે અને અન્ય ઑલ્ડ બોર્ડ બંધુઓને પણ ખુદાપાક એમનું અનુકરણ કરવાની સક્તિ અને તૌરીક અર્થે.

—તંત્રી

આવાઝકી દુન્યા

સંલગાનનાર : 'પોકાર'

ફીસ-ફીસ-ફુસ !

ટાપરમાથી હવા નીકળી જતાં તે કુહડસ થઇ જાય; તેમ ફીસકા પરિવદમાંથી રશિયન પ્રતિનિધિ આશ્ચે જતાં કુહડસ થઇ ગયું છે ! જેમ જુગારીઓના રોળા પર પોલિસનો ફરોડો પડતાં જુગારીઓ જુગારનાં પાત્રો તથા પૈસા પડતા મૂકીને નાસી છુટે છે તેમ ફેટલાક પ્રશ્નોને વેરણછરણ પડતા મૂકીને ધણાખરા પ્રતિનિધિઓ પોતપોતાના પથે પડ્યા છે ને પરિવદ જાણે આપેઆપ દુઝાઇ ગઇ છે ! કોઇ નિષ્પ્રજા ફિલ્મ કે નાટક પુરું થતા પહેલાં પ્રેક્ષકો ખગાસાં ખાતા ખાતા ઊડી જાય ને ધધણીયાં ખાતા ધર બેળા ચાય; તેમ 'ફિસકેલું' થયું લાગે છે ! ખેલ ખતમ થયો હેતું પૂર્ણાકૃતિ પાક્ય કહેનાર પણ કોઇ દેખાતું નથી ! મેળા-માથી લોકો કોઇ પણ જાતનો લાભ પ્રાપ્ત કર્યા વિના ફક્ત ચાંદ્રી પાછી લોચ વધને સુધ જાય એવું થયું છે. શાંતિ પરિવદદ્વારા જગતમા શાંતિ સ્થાપે તે પહેલા પોતે પરિવદન નિષેધ થઇ શાંતિમાં ફેરવાઈ ગઈ હોઈ, સાનકાન્તેસી-કોમાં રમશાનવત શાંતિ ફેલાઇ ગઇ છે. અને તેવું મૂખ્ય કારણ એજ છે કે ચાર મૂખ્ય સત્તાઓના સંચાલકો વચ્ચે મન ઈન્દ્રિય નથી. ફક્ત સ્વાર્થ સિદ્ધ ખાતર તણીતુરીને એકતાને દેખાય કરી હોય; તે સ્વાર્થના પવનનો એક ઝપાટો લાગવાથી એ એકતાનો માંડવો વૂટી પડ્યો છે. "કહીંકી ઉઠે કહીંકા રોડા; બાનુમતીને કુંબા બેડા !" જેવો શંભુ મેળો જમા થએલો

જેથી વાર્તાવિક પરિણામની આશા ક્યાંથી રાખી શકાય ! ચિટનની કાન બંનેરણીને પરિણામે અમેરિકા રશિયા તરફ અવિશ્વાસની નજરથી રહેજું બેતું થયું હોય, 'આવ બાપ !' દરખા કે આપણે જાને સરખા' જેવી ચિટન-અમેરિકાની વાતને ન પારખી શકે એટલો રેટલીત બોળો તો નથીજ ! બાંગડ ફોક્સ મોલેટોવે તો સામાનું પાણી ઉનારવાનાજ વારંવાર પ્રયત્નો કર્યા છે. ચર્ચીલની 'સાંપલેશ મોર હાવ' તો કે 'હારે હાં બાઇ હારે હાં'ની નીતિના અંતેક પીઠીઓ હોવા છતાં રશિયાની બાંગડ જાતિના કારણે પરિવદનું પગરણ હોલવાઈ ગયું છે. ને તમારાના મોખીને નિરાશ થયા છે.

કાલનાં અગરસીયાં આજે અજગર બને છે !

હજી કામ સુધી તો ફ્રાન્સ નાગીઓનાં એડી નીચે રમહોળાઇ રહ્યું હતું, અને દગોલે મોંદી મરથીની જેમ લંડનના દરખામાં બરાઇ ગયો હતો, ચર્ચીલે દાણાપાણી નાખીને એ મરથીને જરા ટકાર કરી, મિત્રલશકરોએ ઉતર આફ્રિકામાં ઉતરાણ કરી પણ જરાવા, અંન એણે ફ્રાન્સને પણ મૂકત કયું તો-એ મરથીને મરણો સુધ ગયો. ફ્રાન્સનો એ ફૂકડો પાંખો ખંખેરી આઝાદીની બાંગ પોકારવા લાગ્યો. હજી એનાં પીંખાએત્રાં પીંછડાં પુનઃ વ્યવસ્થિત થયાં નથી તેવામાં તો કલગી ઉઘી કરી પોતાનો બુલાએલો સામ્રાજ્યવાદી સૂર ઉઘો કર્યો. એ અગરસીઉં જોતજોતમાં ફૂણીધર નામ બની

સીરીયા-લખનોનના અરબો સામે ટુંકાસ મારવા લાગ્યું! સામ્રાજ્યવાદની મોરલી પર ડોલતું એ અજસીબ કાલની વાતને વિસરી ગયું! મલ-ભલા ચમરબધીના તોજ ઠોકરે ઉડી રહ્યા છે, તેવા આ લોકશાહીના જર્માનામાં અદારમી સદીનું પુનરાવર્તન કરવા એકું છે તે જગત શી રીતે સહન કરે? હાલ તો બ્રિટીશ બાજુ-ગરે એને ઠંડું પાડ્યું છે. પણ એણે તો બ્રિટીશ બાજુગરની સામે પણ ટુંકાસ મારવા શરૂ કર્યા છે! જો કે એમાં મોટા મગર નાના મગરને શિખામણ આપવા દાલી નીકળે એવી વાત છે પણ જોધએ છીએ કેરોની અરબ પરિપદ ગાજગાજને કેવીક વરસે છે? બાકી બંડેભામ-તો બંડેભામ ને છોટે બાંધસો મુબ્હાન અલાહ જેવી વાત છે કે ફ્રાન્સને સિરીયામાં શિખામણ આપવા તત્પર યનાર બ્રિટન ધરાનમાથી એ માટે લશ્કર ખેંચવાની ના પાડે છે કે "વિ. લશ્કર પાછું ખેંચી લેવાથી નાહક ૫૦ હજાર ધરાનીઓ, બેકાર બની બપે મરી જશે એટલે કે તે ૫૦ હજાર ધરાનીઓને બેકાર બનતા અટકાવવા માટે પરાપકારાર્થે જ વિ. લશ્કર ધરાનમાં રહ્યું છે! આજે પરાપકારાર્થે શું શું થતું નથી? લોકો ધાડ પણ પરાપકારાર્થે જ પાડતા હશેને?

વળી પાછું શિયાળ ને જિંટ!

જિંટની પાછળ શિયાળ કંધક શિકારની આશાએ ક્યું કે આવડું મોટું બનવર છે કંધક શિકાર કરીને પડનો મૂકશે તો મજ પેટ બરાશે. પણ તેની ધારણા પાર ન પડી, આખો

દિવસ જિંટની પાછળ હંચું ડોકુ રાખીને ક્યું ક્યું, પરિણામે ગરદન દુઃખી આવી પણ શિકાર ન મળ્યો. જિંટ એ કંઈ વાધ નથી કે બીજા-ઓને માટે પાછળ કંઈ પડતું મૂકે! અલબત્ત હિંદની હાલત પણ બ્રિટન જેવા જિંટના પૂંછડાં પાછળ ભૂમતા શિયાળ જેવી છે. સ્વરાજની આશામાં એતી ગરદન અકડ રહી ગઈ, પણ ન મળ્યું તે નજ મળ્યું હવે બ્રિટનમાં પુનઃ સુંટણી જંગ શરૂ થયો છે ને હિંદના નામે આશાનાં લીલાં ઝાડવાં ઉગાડવા માંડ્યાં છે. ચર્ચાલ અને તેનો ટોરીપક્ષ તો મળે સામ્રાજ્યવાદના માંડવાના દેલી હોઈ હિંદને, જરાય રેહું ન મુકવાની વાત કરે એ બનવા ભેગ છે. પણ મજુર સભ્ય બેવીન, એટલી વગેરે દિંદને સુંટણીમાં ફેંતેલ મળતાં સ્વરાજ આપી દયશે તે જોધશું? રાજજ કહે છે કે મજુર પક્ષ પાસેથી હિંદને ધણી આશા છે પણ ભૂતકાળમાં રાસે મેકતોશક ક્યાં મજુર પક્ષનો ન હતો? પહેલાં યુદ્ધના ધનામ પેટે તો હિંદને 'રોસેટ એક્ટ' મળ્યો હતો, જોધએ છીએ હવે શું મળે છે? આમાં તો માનવું છે કે મજુર પક્ષ છતશે તોય હિંદને તો સ્વરાજને બદલે લીડું નાળિયેરજ મળશે. કારણ કે એ કાંધને બસે જુદાજુદા રંગના કે જુદાજુદા ઘાટનાં દેખાતાં હોય પણ એ બધાંય એકજ વાંસના છોખડાં છે ને? પોતાનો ઘોડો વીનમાં લાવવા ગમે તેવો પ્રચાર કોઈ કરે પણ પછી તો ધારેજુ હોય તેજ કરે! એ કંઈ પૂર્વના બાબારામોની જમ વચન આપ્યું તે પાળવા બંધાય રહે, એવા એકનું એક પૂછડું પકડી રાખનારા એથીડાક્ષ નથી! પશ્ચિમની

તમારી તંદુરસ્તી માટે ગરમા ગરમ દૂધ પીઓ.

મગજને શાંત રાખવા માટે દહીંની લસૂની પીઓ.

નેશનલ ડેઈની, ચોક્કળનાર, મુરત.

મુત્સદ્દીગીરી એટલે ચક્રોળા જોયું નજાતનો ઉદ્ધાર કરવા ઉપરિચિત ચચેસો અટકાવિક ચાર્ટર કેવો દરિયાના તળિએ જઈને બેઠા; તેની રીતે ચુરંબી પછી દિંદનો તરાપોય દરિયાના તળિએ નહિ બેસે એની રીત ખાતરી? આઝાદી એ કંઈ માગી-બાખીને લેવાની વસ્તુ નથી!

ભરૂચીઆ જાગે છે!

મુંબઈ ઇલાકામાં પારસીઓની જેટલી વસ્તી છે તેટલીજ ભરૂચ જિલ્લામાં પટેલ બિરાદરોની વસ્તી છે. પટેલ કામ બેતી પ્રધાન કામ છે. શરૂઆતમાં પટેલ બાયડાઓ આગળ પડતા ગયું છે તેમ બેતીમાં અને વહેપાર વણજમાં પણ આગળ આવી રહ્યા છે ખુદાનો લાખ લાખ શુક છે કે હવે કેળવણીમાં પણ ડીક ડીક પ્રગતિ સાધી રહ્યા છે. આફ્રિકા ખાતે પણ કાનમીયા બિરાદરોની આજકાલ બે લગાણ થઈ રહી છે. પારકી રોકાવરીપથી બાણી ખાનાર કોમમાં હવે રોકાવરીપો આપીને બાણી શકે એવા સેંકડો માણસો પાક્યા છે. આ તકનો લાભ લેવાનું ધી બોમ્બે મુ. પટેલ એસોસીએશને ચોખ્ખા પગલું ઉપાડ્યું છે. એની અવાજને ઉઠાવી લેનારાઓ પણ અનેક છે. ભરૂચ જિલ્લામાં આટલાટલા મુસલમાનો કેળવણીથી કુદ્યા કાદ્યા છતાં તે પારખ બારણે ધણા ખાદેનેજ. મુસલમાનોની પોતાની કઠી શકાય એવી એકકેવ હાઈસ્કૂલ ન હોવાથી ધી બોમ્બે મુ. પટેલ એસોસીએશને 'મુસ્લિમ ફ્રી હાઈસ્કૂલ' સ્થાપતાની બિરમદસા બોલવાનો આરંભ કર્યો છે. મુંબઈમાં એક કબાલીના જલ્લાસા ૧૮ હાજરની રકમ એકઠી કરી છે, અને હવે આગળ ૩૫૦૦ મંડાઈ રહ્યાં છે. એ મુખ કામને નેક નીમ્મતીથી ઉપડી લેવાની ખુદા સૌ જુવાનોને તકત આપે. ૫૬ રહે કે

એ હાઈસ્કૂલ એકઠી પટેલીયાઓની નહિજ હોય. 'મુસ્લિમ ફ્રી હાઈસ્કૂલ' એટલે બધીજ જાતના મુસલમાનો માટે નહીં થશે. બધાઓએ ઝાઝા 'હાય રજિયામણા'ની કેહેવનને ખરી પાડવાને પ્રયત્ન કરવો. સાથે સાથે ફ્રી એડ્વોકેટની પણ ચોક્કસ છે. આવડી મોટી ચોક્કસ બોલવાથી કે એક બે પેપરોમાં લખવાથી ન પુરી ચાય. એ માટે મુરબી વડીલો, જેલીલા જુવાનો અને જાણ વણજણના દિમાયનીઓએ કામ કરવાનાં છે, એક લાખ વહેપારોના ધારે તો એ કામ પાર પડે એમ છે. કાનમ જાગે, બહારાં જાગે, મુંબઈ જાગે અને આફ્રિકા પણ જાગે તો એ રકીમ માટે જોઈની પાંચ લાખની રકમ એકઠી થતાં વાર ન લાગે. પણ તે ક્યારે? પદાવધીથી પર રહી, કામ કરનાર કાણ છે તે ન જોતાં, કામ કેવું થઈ રહ્યું છે, તે પર દ્રષ્ટિ ટેરવી દેરકે પોતાની ફરજ વિચારતા ચાલ ત્યારેજ. તન, મન, અને ધનની કુરબાની વગર એવી માતંગર સરચાઓ, અનિવાર્ય સાધનો અને ઉપયોગી કેન્દ્રો સ્થાપી શકતાં નથી. અડગ નિશ્ચયજાથી બધુંજ કરી શકાય છે. નામ નહિ પણ કામની ખાતર કામ કરનારાઓની કોખને જરૂર છે. ભરૂચી બાયડાઓ જોઈએ છીએ કેવાકે જાગે છે અને કેવાકે વરસે છે?

ઈદમ્ દાન

એક મોટી કલાસના મરીબ મુસ્લિમ વિદ્યાર્થિને માટે રૂ. ૧૦) માસિક રોકાવરીપની જરૂરત છે. ઉદાર શૈલિયા આ. તરફ લક્ષ આપી પોતાની ફરજ બજાવશે એવા આપીલ છે.

લખો,

E.

C/o Bekar Office
Rander (Surat)

વિરોધા ભાસ

(કવ્ય)

ભલે આ રંભે ગમ મારા કોઈની શાદમાની હો,
ભલે મારાં પતનથી ઉન્નતિ કોની થવાની હો;
બુદ્ધાયા ! આટલું પણ આ વિરોધભાસમાં દોળે,
કે મારાં મોતથી મળતી કોઈને જિન્દગાની હો.

ભર્યો દરબાર

(ગઝલ)

જિગર માડું હમેશા જખમ પારાવાર ચાહે છે,
અને મુજ આંખ અશ્રુધાર અનરાધાર ચાહે છે.
તમોને એ રીતે તો આ સકળ સંસાર ચાહે છે,
ખાન પ્રેમે પરંતુ આજ તો બે-ચાર ચાહે છે.
તમોને દદા, ગમ, આશા, તમન્ના, ખ્યાર ચાહે છે,
પધારો કોઈ દી, દિલનો ભર્યો દરબાર ચાહે છે.
અરે, એ તો અધીરો થઈ રહ્યો છે વીજને મળવા,
ન મારો માળ, ખાલી વીજનો ઝળકાર ચાહે છે.
જીવનનાં ગીત ગાવા મેં હજી છેડી ન છેડી ત્યાં,
અરે, તૂટી જવા ત્યાં ઉર-વિષાના તાર ચાહે છે.
નકાઈ હોય કે સારું, અકાઈ હોય કે ખ્યાઈ,
જીવન માડું સદા તારું શરણ કિરતાર ! ચાહે છે.
હો • સત્કારો તમે પ્રેમે, હો ખુત્કારો તમે કોપે,
તમારાં દર્શ માડું દિલ તમારે દ્વાર ચાહે છે.
ભલે આવે ખડક આઠા. ભલે આંધી ઉઠે, તો પણ,
તરી હું જઈશ. મુજને કોઈ સામે પાર ચાહે છે.
રહું છું એ રીતે શુલજરમાં હું પ્રેમ-દ્રષ્ટિથી,
શુભો તો ઠીક, પણ મુજને સદા મુદ ખાર ચાહે છે.
બને છે શુભની જેવું એ જાને છે ખારની જેવું,
જીવન એવું જાને છે તું જેવો આકાર ચાહે છે.
પ્રણય-વ્યવહારની “બેફામ !” કે આની ખખર નહોતી,
નયનથી દર રહેવા અંતરે વસનાર ચાહે છે.

“બેફામ”

“એકામ”

[અનુસંધાન ૪. ૪]

બાઈ બરકતઅલી શુભામદુસૈન વીરાણી. ‘એકામ’ ઉપનામથી તાજાજ બહાર આવ્યા છે. એમની ગઝલોમાં શિષ્ટ તત્વો અને વાસ્તવિક જીવન દેહની સ્પષ્ટ છાયા હોય છે.

એ ઉપરાંત એઓ એક અમ્મી ગાયક છે. સાયમસની ઢબથી એઓ મુસાવરમાં મુદ્દા મારી ગય છે. સવારની ઠંડી હવાની જેમ એમનો સુરીસો આવાજ શ્રોતાજનને મુગ્ધ બનાવી દે છે.

આવની કાલના બધા ક્ષણમાં બાઈ ‘એકામ’ નું નામ અવરજ અવરનીના પાલકમાં ઝીલાઈ રહેશે.

“વહશી”

એમનું પૂર્વ નામ આઝમ અદમદ ઈસ્માઈલ. ઉપનામ ‘વહશી’, જન્મ સ્થળ સંદેર. જન્મ તા. ૧૯-૧૧-૧૯૪૭.

કોંકાર ત્રીસો ‘કારવાં’ એકસમમાં જન્મ ચડો. તો જેમ દાણા પીંદના શેડીયાઓ ગાદી તકીયે ખેડેલા જોવામાં આવે તેમ રિંદાના દાસતમાં ખેડેલા મધ્યમ કદના ઈરેસ અને વ્યવહાર માણસ વારે ધડીયે દેશી સીંગારેટના ગોટા કાઢતા, અને પા પા કસાકે ચાના કપ રેડતા જુઓ તો સ્વમજી લેશો કે એ બિરાદર ‘વહશી’ સાદબ છે. એઓ “બહુ ન બેસીએ તો ?”માં માનનારા હોઈ સર્જન પશુ એણુંજ કરે છે. એઓ અમ્મી ગઝલકાર છે. એમની ગઝલોમાં રંગ નોખો છે. આવા ‘કારવાં’ના માલિક અને તંત્રી માટે વધુ કહેવા કરતાં આવા વિકટ સમયમાં ‘કારવાં’ને અધરી મંજિલમાંથી પસાર કરનાર અને એને માટે છૂટા હાથે નાણાં વેરનાર માટેની આદશી ઓળખ બસ છે.

‘વહી’ એમનું સરનામક નામ અને ઉપનામ જે સમર્થને તે ‘વહી’ છે. તેઓ ક્યાં જન્મ્યા? ક્યારે જન્મ્યા? કેટલી વયના છે? શું કરે છે? ક્યાં ખાનદાનના છે? પિતાનું નામ શું છે? એ વિષે હું કશું જાણતો નથી. જાણવાનો યત્ન પણ કરતો નથી. એટલું જાણું છું કે તેઓ કવિ છે, લેખક છે અને સાચા મિત્ર છે. મુઠીમર દાડના દુબળદેહી લાગતા એ યુવાનમાં ગઝલની દિગ્મત દાખવીને જે ચોર સોઢો વહી બની બેઠા હતા. તેમને ચોર (અરે! ધંટી ચોર!)ના ચોર સામિત કરીને છાડ્યા છે.

સાહિત્યકારની સાચી ઓળખ એનું સાહિત્ય છે. એની કલમ બેલે છે, એના શબ્દો એનું સ્વરૂપ સમજાવે છે. એઓ કારકેદ કંઈ નથી અક્ષર રેકૉર્ડ બંધ છે. ‘વહી’ પણ આ વૃત્તનામાં પુરા ઉતરે છે. એમનેકલી શકાય છે.

આ અંકનું સંપાદન તેમણે કયું છે. ચાહુ કૅલમેનના લખાણો સિવાયના બીજા લખાણો એમની કોશિશનુંજ ફળ છે. એ લખાણો કેવાં છે તે પર દીકાતમક કંઈજ કહેવું નથી. ‘કેમકે તેમણે લેખક પરિચયમાં કડી બાબત બાળીને બલમનસાધ બનાવી છે. ત્યારે એ મિહારમાં તીખારા (કડવારા નહિજ) હું શા માટે બેળવું?

હા, એમના મતબો સાથે અમે સંમત નથી. આ અંકના લેખકોની ઓળખ તેમણે જે રીતે આપી છે. તે માટે તેઓજ જવાબદાર છે. અમે પણ એ લેખકોને ઓળખીએ છીએ પરંતુ ‘વહી’ સાવબ ઓળખાને છે તેનાથી બિન્ન રીતે એમની સાહિત્યવાનગી અમે પણ આપી છે પરંતુ વહી સાદબ પેડે સખડકા બધાં. વિના કાવકા મુખે. અમને ગમી તે રીતે.

* લેખ પ્રગટ થયા વિના ઓળખ આપવા માટે ‘વહી’ સાબો આભાર. —વહશી

૬૦૭

....આ અંકમાં....

: તંત્રીઓ :
 "વહશી" સંદેશી.
 નિસાર અહમદ
 : વ્યવસ્થાપક :
 "તાલ"

આદમો બેખકો અને કવિ બહુચેતિ	૧
ધરવાળી શિક્ષણ (કુર્ચાન)	૨
" " (દહીસ)	૩
ગોહ	૪
મયે ચંદ્રને બોલ્યું	૬
સેકન્ડ ક્લાસનો ડાબો	૮
"આવ વાવ આદમી" (કાવ્ય)	૧૫
માયો	૧૭
ઉપાસા હાર	૧૯
ગેહરિલ (કાવ્ય)	૨૦
તારના થાંભલા	૨૨
અગાંત પ્રવાસી	૨૪
હવન કિતાબના તથા પ્રકરણ	૨૫
બિસ્મિલાહ સન્ની રૂઝીસતો	૨૭
રીલીફ ફન્ડ	૨૯
કોણ બળે (કાવ્ય)	૩૪
ચાહ વલીગુસ્લાહ (૨૯)	૩૫
સંકલિત રૂબાઈઓ	૩૭
ફતાવા	૩૮
એમ. એમ. પી. સીકાર	૪૦
દેવા દેહન	૪૧
આવાઝી દુન્યા	૪૫
સંદેર સુરિલમ છાતી-નનમ-મરણ દાઈલિસ કળું	
રમઝાન ઘણું દાઈમ રખાત " ૪૬	

કિંમત : ૭ આના.

વહશી સાહિત્ય કાર્યાલય ટાવર, સુરત.

‘ગીવ એન્ડ ટેક’ સ્ટોર્સ

(Government Approved Cloth Shop)

ચોકે બજાર : સુરત.

લેટેસ્ટ ડીઝાઇનનાં:-

- મુવીંગ-સાર્ટીંગ્સ
- લેડીઝ ટ્રેસ ફેબ્રીક્સ
- ફેન્સી કલેથ

કેબાદ:-

રાંદેરના વેળી અને રંગુનનાં સુરતી બરા બજાર કુાં લીંતા અને હાલમાં ધી બર્મી ઇન્ડિયન એસોસીએશન, સુરતના સેક્રેટરી જનાબ ગુલામ હુસેન અહમદ સુરમાના ફરજન્દ મીં આ'અમ મુંબઈ યુનિવર્સીટીની ડોક્ટરી પરીક્ષા, એમ. બી. બી. એસ. (ફાઈનલ)માં ફતેહયાબ થયા છે તે માટે અમારી દિલી મુંબારકબાદ પેશ કરીએ છે.

—ત્રી.

પૃ. ૬૬

જુલાઈ ૧૯૪૫

અંક ૧૧મો

‘કારવાં’ના આહકો, લેખકો અને કવિ બંધુઓને—

‘કારવાં’ની શરૂઆતથી હાલ સુધી ‘કારવાં’નું પ્રથમ સ્થાન સૂરત ખાતેજ છે. આજ દિન સુધી બધેભેં-વ્યવસ્થાદાર સૂરતનાજ સરનામે ચલો આવ્યો છે. રાંદેરની એમ. એમ. પી. એડિ-ટેબલ ટ્રસ્ટ હસ્તક ચાલતી હાઇસ્કૂલ અને હોસ્ટેલનું સંચાલન સને ૧૯૮૫ થી મારા વાંચિદ સાહેબ કરી રહ્યા છે. આજે ૭૧ વર્ષની વયે પણ તેઓ આ કાર્ય સંભાળી રહ્યા છે. છેલ્લા બે વર્ષથી મળદૂર ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ પૈકી મને પણ ચૂંટેવામાં આવ્યો છે. જુનથી શરૂ થતી નવી ઠબંધી મને એમ લાગી રહ્યું છે કે મારો પણ મળદૂર સંસ્થાના તંત્રમાં ફિરસો લેવો જોઈએ કે નેથી મારા વાંચિદ સાંના કાર્યનો ખોજ કંઈક ઘટે અને કંઈક અનુભવ મને પણ મળે. હાલના સંજોગો જોતાં હવે તો. ૧૧ મી જુન ૧૯૪૫ થી કં ૨-૦ સુધી (ન. ટા.) મારો સમય મેં તે સંસ્થાની સેવા માટે અર્પણ કર્યો છે તેથી કાર્યાલય દરરોજ બપોરના કં ૨-૩૦ (ન. ટા.) પછીજ ઉઘડશે. આહકો, લેખકો અને કવિ બંધુઓ આ સમયની નોંધ લે અને તે સમય અગાઉ આવવા તસ્દી નહોં લે એટલી વિનંતી છે.

‘કારવાં’ કે કાર્યાલય અને ધી રાંદેર રોડસંના નામે આવતા મનીઓર્ડર અને રજીસ્ટર્ડ પત્રો મને રાંદેર ખાતે મળે એવી ગોઠવણ મેં ટપલ ખાતા સાથે કરી છે પણ તેથી દીલ થવાનો સંભવ રહે છે તેથી વિનંતી કે હવેથી રજીસ્ટર્ડ ટપાલ, મનીઓર્ડર, ઇન્ડિયન પોસ્ટ ઓર્ડર વીં રાંદેર એજીસના સરનામાથીજ મોકલવા. આફ્રિકાના આહકોએ પોસ્ટલ ઓર્ડરમાં Rapidier પોસ્ટ ઓર્ડરનું નામ બરી મોકલવું.

‘કારવાં’ એ મારા શૈક્ષણિક-સેવા છે. ઇન્સાઇદલાદ તે નિયમિત ચાલુજ રહેશે. ગુજરાતની એક જુની અને જાણીતી સંસ્થા, જેને મહંમ સર ઈમરાદીમ રહેમતુલાદ સાં શી. આહ, ઇ.એ એક આંદર્શ સંસ્થા ગણાવી છે, તેની સેવા માટે દીવસનો અડધો સમય આવવા વ્યારે મેં દિનમન કરી છે તો આજ છે કે ચોખ સદકાર મળાતેજ રહેશે.

આપનો,

“વહશી” રાંદેરી.

તંત્રી અને માસિક, ‘કારવાં’

રસા

મી

શિ

ક્ષ

ણ

અહ્યાહ તઆહાતું ફરમાન

(૩૪૫) અને જેમણે પોતાના પરવરદિગાર(ની તવહીદ)થી નકાર કર્યો તેમના માટે દોષખનો અજાણ છે, અને તે ભુરી જગ્યા છે. જ્યારે તેઓ તેમાં નાખવામાં આવશે તો તેનો ભારે ખીહા-મણો અવાજ સાંભળશે અને તે બુરસો કરતી હશે. (કુર્બાન)

(૩૪૬) બેશક માણસ અધીરો પેદા થયો છે. જ્યારે તેને ભુરાઈ પહોંચે તો (હદ ઉપરાંત) ગભરાટમાં પડે છે પણ જ્યારે તેને બલાઈ પહોંચે તો (બન માલને નેક માર્ગથી) અટકાવનાર બને છે. (કુર્બાન)

(૩૪૭) હો ઈમાનવાળા! પોતાની જાનને તથા પોતાના કુટુંબીઓને આગથી બચાવો જેતું બગતણ માણસો અને પત્થરો છે તેના ઉપર આક્રાન્ત થવાના જોશવર ફરિસ્તા નીમાયતા છે કે (ખુદાપાક) જે કંઈ તેમને હુકમ આપે તેમાં તેઓ ખુદાપાકની નાફરમાની કરતા નથી. અને જે કંઈ તેમને હુકમ થાય તેજ કામ કરે છે. (કુર્બાન)

(૩૪૮) હો ઈમાનવાળાઓ! આપસમાં નેક કાર્ય તથા પરહેઝગારી પર મદદ કરતા રહો, અને પાપ તથા બુદ્ધિ(ના કાર્ય)માં દોષની મદદ ન કરો, અને અહ્યાહથી હરતા રહો, બેશક (હુકમો વિરુદ્ધ કરનારને) અહ્યાહ સખત શિસા કરનાર છે. (કુર્બાન)

(૩૪૯) હો નબી! તું દણી કે નાપાક અને પાક સરખા નથી બલેને નાપાકનો વધારો તને આશ્ચર્ય પમાડે, માટે હે બુદ્ધિશાળીઓ! અહ્યાહ(તા હુકમ વિરુદ્ધ કરવા)થી હરતા રહો કે જેથી તમે (સંપૂર્ણ) સફળતા મેળવો. (કુર્બાન)

(૩૫૦) અને અમે તેઓ (યહૂદીઓ)ની વચ્ચે દિયામતના દિવસ યુધી (મહિમાહેની) દુશ્મની અને વેર નાખી દીધું છે, (તેથીજ) જ્યારે કહિ (મુસ્લિમો સાથે) લડતા માટે આગ સજાવવા આહે છે, ત્યારે અહ્યાહ તેને જોલવી નાખે છે, અને (પછી હતાશ થઈ) તેઓ દેશમાં (ગુપ્ત રીતે) ફસાદ કરતા ફરે છે. અને અહ્યાહ ફસાદ કરનારાઓને આહતો નથી. (કુર્બાન)

સંપાદક-મૌં અબ્દુર્રહીમ—

રસૂલુલ્લાહ સલ્વંનું ફરમાન

(૩૪૫) રસૂલુલ્લાહ સલ્વંએ ફરમાવ્યું કે જ્યારે તમારામાંહે કોઈ માણસના ગાવા (પીવા)માં માખી પડી જાય તો તેને ફૂંચાડી કાઢી નાખે કારણ કે તેની એક પાંખમાં બીમારી છે અને બીજામાં તેની દવા છે. (ખુખારી)

x

x

x

(૩૪૬) રસૂલુલ્લાહ સલ્વં ફરમાવ્યું કે વ્યક્તિચારી સંલોગ કરતી વખતે, ચોર ચોરી કરતી વખતે, અને શરાબી શરાબ પીતી વખતે ઈમાનની હાલતમાં રહેતો નથી. (ખુખારી)

x

x

x

(૩૪૭) રસૂલુલ્લાહ સલ્વંએ ફરમાવ્યું કે જનાઝામાં ઉતાવળ કર્યા કરો. જો તે (મુલ્ક) સદાચારી છે, તો તેને બેહતરીની તરફ પહોંચાડી દેશો, અને જો તે દુરાચારી છે, તો ચોતાની ગર-દનથી બાજ (બાર) હલકો કરી દેશો. (ખુખારી)

x

x

x

(૩૪૮) રસૂલુલ્લાહ સલ્વંએ ફરમાવ્યું કે હિના (બક્સિસ) કરી પાછુ લેનાર તે કુતરા સમાન છે. જે ઉલટી (ચોમીટ) કરીને ખાઈ લે. (ખુખારી)

x

x

x

(૩૪૯) રસૂલુલ્લાહ સલ્વંએ ફરમાવ્યું કે કોઈ માણસ બીજા કોઈને ફાસિક (દુરાચારી) કે કાફિર કહે નહિ. કારણ કે અગર તે માણસ તેવો ન હોય તો આ શબ્દો કહેનાર તરફ પાછા ફરશે. (ખુખારી)

x

x

x

(૩૫૦) રસૂલુલ્લાહ સલ્વં ફરમાવ્યું કે કિયામતના દિવસે તમે ચોતાના તથા ચોતાના બાપના નામ વડે ચોકાસ્વામાં આવશો; તમે ભલા નામ રાખ્યા કરો. (અબૂદાઉદ)

—સાદિક સાં રાંદેરી.

રસૂલ

મી

શિ

ક્ષ

ણ

✱

પોઠ

હાં
ક
ના
ર

વૃણમરો

‘હું’ કેમ લખ્યું છું’ ને બદલે “હું” કેમ નથી લખતો”ના પ્રશ્ન વહેતો મુકવામાં આવે તો હું માનું છું કે સારા જેવું સાહિત્ય મેળવી શકાય, કારણ કે આપણે ત્યાં સનત લખ્યે જનારા કરતાં થોડું લખીને લાઇન ત્યજી જનારાની ફોજ નાનીસુની નથી, અને ખરે જણવાનું તો તેજ છે કે શા માટે તેઓ સાહિત્યની કુન્યા છોડી ગયા. હું કશું છું ત્યાં લગી હોંસ અને ઉમંગથી ક્ષમ લઇને મેદાનમાં આવેલી કાષ્ઠપણુ વ્યક્તિ પોતાની મરજીથી લાઇન છોડી ગઇ હોય એમ ચલું અસંભવિત છે સારે વિચાર આવે છે કે કંઈ વસ્તુએ તેમને ન લખવા માટે લાચાર કર્યા હશે? મારી ધારણા મુજબ એના કેટલાક સ્વયં હું સમજવું છું.

પહેલું તો સરસ્વતીના એ ભક્તને આપણે ત્યાં લેખનકાર્ય શોખ તરીકે કરવું પડે છે. કેમકે એના બદલામાં એને થોડીક વાલવાહ સિવાય કંઈજ મળતું નથી આવી પરિસ્થિતિમાં તેને પોતાના શુજરાન માટેની કલાકાંતી મળુરી કર્યા પછી બચે તે દાઇમમાં લખવાનું કામ કરવાનું હોય છે. અને તેમાંય પણ તેનું ચુલવન આડે આવે છે. સુંદર કલ્પનામાં રમતો તે બ્યારે થેર પહોંચે છે અને લખવા માટે કાગળ હાથમા લે છે ત્યાં પાંત અને કુટુંબી-એની ફોજ તેના કલ્પનાના પુરયા ઉઘાળી દે છે. ફલાણું ફીક નથી. ફલાણું લાલ્યા નહિ. અને એવી નિટંબણાની પરંપરા વચ્ચે તે પોતાની લેખનકામ માટેની સ્વસ્થતા ગુમાવે છે. ગમે તેવું ભયજનું તેને ગમતું નથી, અને ઉત્તમ સર્જન તેના કાણુની વાત રહેતી નથી

પરિણામે અરજાઇને તે મરજી નિરૂદ્ધનું તે લેખન કાર્ય માંડી વાળે છે.

હજુ આપણે ત્યાં સાહિત્યકારના સામાજિક દરજ્જા જેવું કશું ગણવાનું કે મનાવું નથી. અર્થદારોની સામે તેનું વ્યક્તિ-મર્યાદાન કશું (નહિ જેવું પણ) નથી અને આમ જોતાં તે પોતાના લેખન કાર્ય માટે સામાજિક વ્યક્તિ તરીકે કશોજ ગર્વ કરી શકતો નથી.

ત્રીજું કારણ જેમનામાં લખવાની શક્તિ નથી છતાં પોતાની આર્થિક દશાની નિરાંતને લઈ કંઈને કંઈ ભયકતા રહેવારુએની ફોજ છે. આ ફોજ તંત્રીઓ અને સંપાદકોને સારા લેખક તરફથી બેવરવા બનાવી દે છે. કેમકે એમને ત્યાં લેખોનો અંબાર ખડકાંએકોજ રહે છે. ઉત્તમ લેખકની નહિ તો સામાન્ય લેખકનીજ સહી કરીને કૃતિઓ છાપી અંક તૈયાર કરી શકાય છે. પણ હજીય આના બીજાં ઘણાં કારણો હશે હોઇ શકે છે. આપણા આમેસા ગઈ મથેસા કેટલાક લેખકો કવિઓ એ વિષે કંઈ લખી મોકલે તો મદા ઉપકાર થશે બસે તેઓ કંઈ કૃતિઓ ન મોકલે પરંતુ તેમજો લખવાનું કયા કારણસર માંડી વાળ્યું. તે તો દર્શાવે. ઓછામાં ઓછું શુર્જરગિરામાં એની નોંધ તો રહે કે અહીંમાં સાહિત્યકારનાં છાપનામાં શી શી આડખીરીઓ ઉબી થાય છે.

જનાળ કેરિસ, જ. સારોદી, જ. નયન, જ. કસીમ, જ. ઉદ્ધત, જ. મુરતુફા બાદી, જ. ફના રોદરી, જ. એશ્વખખત બશીલ, જ. મુસાખના, જ. ત્રિયા, જ. શમનમ, જ. ગાંડીયા અને એવા બીજા ગિરોને મહારી વિનિતિ છે કે તેઓ પોતાનું ઉદ્ધત રેટમેન્ટ મોકલતી આગે કે તેઓએ લખવાનું કેમ માંડી વાળ્યું?

માનસીમાં શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદીએ મુશાધરાની કવિતા માટે આનું કંઈક લખ્યું છે:

“મુશાધરાની કવિતામાંથી ઉત્તમ કવિતા શોધવી એ ધૂળધોસો ધૂળમાંથી સોનું શોધે તેનાથી પણ વધુ મુશ્કેલ કામ છે.”

ત્રિવેદી સાહેબે ધૂળધોવારી રીતે મુશાધરાની કવિતા આળી બેવાનો ઉત્તમ કર્યો હોત તો

જરૂર તેમને થોડું સોનું મળી રહેત. પેત્રી કવિતાનુસાર “ઉદમીઓ ધૂળમાંથી સોનું શોધી જાય છે” બીજી એક વાત પ્રોફેસર સાહબને યાદ દેવાડવાની કે સોનું ધૂળમાંથીજ (માટીમાંથીજ તો) નીકળે છે અને ખાણમાં મોટા પાયા પર થતા ધૂળધોવાના યત્નોમાં વધુ ભાગે સોનાની કણો મળીનેજ રહે છે. બીજી પણ એક વાત યાદ રહે કે ધૂળધોવાએને દાંધને દાંધ મળતુંજ રહે છે નહિનર એ ધધિ ક્યારનોય બંધ થઈ ગયો હોત. આમ દરેક રીતે જોતાં પ્રોફેસર સાહેબની ટીકા બ્યાનની નથી ફરતી. છતાં અમે તેને ચાલકારીએ છીએ કેમકે ગુજરાતનો સાક્ષરપર્ગ ગરજ પ્રતિ જે ઉદાસીનતા ભરી વક્ષણ દાખવી રહ્યો છે તેવું આ પ્રતિબિંબ છે પ્રોફેસર સાહેબે ફટલા મુશાઈશમાં ભાગ લીધો છે. તેની નોંધ મારી પાસે નથી, પરંતુ તેઓ દુરથીજ દૂર રહીનેજ આ બધું લખી રહ્યા છે એમ લાગે છે.

મુશાઈશમાં રચ્ય થતી કવિતાઓમાં ફટલાક નવા અને હંગમડા વગરના કવિઓ ગમે તેવા ગડબડ મોળા ગબડાવી જાય છે એ વાત સ્વાભાવી છે. અને એવીજ છાપ ‘શ્રી. ત્રિવેદી પર પડી હોય એ બનવા જોગ છે. પરંતુ મુશાઈશમાં કવિત્વ જેવું કંઈ રચ્યજ થતું નથી. એમ કહેવું એ અન્યાય છે. ત્રિવેદી સાહબ કવિતાના ખરા સોનાના પારખુ હોય અને ગરજ સામે પૂર્વગ્રહ સેવતા નજ હોય તો મુશાઈશમાંથી પણ તેમને સાચું સોનું મળીજ રહેશે. બસે તેઓ ધૂળધોવા તરીકે એને યાગી જીએ.

શ્રી કિરેંદ્રે અકાવન વરસે ત્રીજ રેફ પોતાની સાથે જોડી એ જાણી આનંદ યાય છે. (રામનારાયણની એ રેફ અને હીરા બહેનની એક રેફ) હવેથી તેઓ પોતાનું તખ્તકુસ ‘ત્રિરેફ’ રાખે એવી મહારી બનામણુ છે. ગુજરાતના ધણખરા વિદ્વાનો આ સંબંધમાં સંમત એમ પેપરો વાંચતાં જણાયું. ફટલાક નવલેહીઆ લેખકને આ જરા નથી રૂચ્યું પણ તેઓના બખાખાને પૂછે છે કાણુ ? અને એવા

બખાખા કાઢનારા ઉંડી સમજ ધરાવનારા નથી એવું મેધાણી જેવા પીઠ સાહિત્યકાર લખે છે ત્યારે તો એ સવાલમાં ચર્ચવા જેવું કશું રહેતુંજ નથી. પણ એક સલાહ મારી માનો તો સાહિત્યકારોએ પચ્ચાસ વર્ષ પુરાં કર્યા પછીજ પરણતું જોઇએ કેમકે પચ્ચીસ વર્ષ લગી તો એનો સાહિત્ય શોખ એની અર્ધાંગનાની શોધ જેવો જાનીને રહે છે. અને તેમાં “ચોપડાં મૂકા અને મારી સામે જૂનો”નીજ ખેંચનાણુ થતી રહે છે માટે સાહિત્યમાં નિવૃત્તિ લેવાય ત્યારેજ પચ્ચવાની પ્રવૃત્તિ આદરાય એ બીના સાહિત્યકારોએ મુખી થયા માટે વિચારની ધટે છે. શ્રી. પાદકે લાંબા વિચાર પછીજ આ પહેલ કરી છે અને તે માટે તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

શ્રી. ‘પુરશીદ’નું ‘રિલા’ નામનું કાવ્ય (જે ‘કારવાં’ના મે ચક્રમાં છપાયું હતું) ગુજરાતના બીજા ત્રણ પેપરોએ ‘કારવાં’માંથી નોંધ સહિત લેવાયું છે. ‘ઇન્સાફ’ ‘આરામ’ અને ‘પુસ્તકાલય’માં તે જોવામાં આવ્યું છે. આ બદલ શ્રી. પુરશીદને ધન્યવાદ આપવા ધટે. દજ તો એજ કાવ્યવૃત્તિ એ ભાઇએ રજૂ કરી છે. ત્યાં આટલી દાદ મળે છે એ આનંદ પામવા જેવું છે. પરંતુ ભાઇ ‘પુરશીદ’થી એ વાત જાણી આવતં દુઃખ થયું કે એક પણ ગરજકાર મિત્રે એની ખંડણી આપી નથી. માત્ર ગરજમાંજ રાચનારા મિત્રોની આ વક્ષણ શોચનીય છે. ‘નરમ’ પ્રત્યે આવી ઉદાસીનતા વધુ દુઃખદ છે. શું તેઓ મુશાઈશનેજ શાહરીની મેચરાજ માને છે ? “ક્યાં લગી હે મિત્ર આવું ક્યાં લગી.”

જનાજ કલીમ વાકિરી ધોરાજવી સાહબને ‘ગરજ નરેશ’નો સુવર્ણચંદ્રક એમના મિત્રો અને પ્રશંસકો તરફથી મળ્યો છે. કલીમ સાહબને એ બદલ ધન્યવાદ. પરંતુ એ ગરજ નરેશ હવે બીજા નરેશોની પોટે પોતાની પ્રજા કિંવા સાહિત્યને ન જૂએ તો સાફ એમનાં એ ઇલાખના દાનમાં તેઓ ‘કારવાં’ને શું બેટ મોકલે છે તે જોવું રહ્યું.

માથે ચઢીને બોલ્યું!

અણી ગિન્દા હું, લેડિન સોચતા રહતા હું ખિલ્લતમે,
કે અળ તક કિસ તમત્રાકે સહારે છ સિયા મયને;
બસ અબ તો દામને દિલ છોડ દો એકાર ઉમ્મીદો,
બહેત હુન્ન સેલ્લ મિયા મયને બહેત દિન છ સિયા મયને
—સાહિર

પ્રિય મિત્ર,

પત્ર મળ્યો, વાંચ્યો, સુંદર ભાષા, સુંદર
વિચારો અને સુંદર અક્ષરોની દાદ દો' હું
"કિલ્લા પ્યારા જવાબ હય પ્યારે" પરંતુ ચિંતન
અને દર્શનની ગહનતા, તથા જીવન અભ્યાસની
મનનપૂર્વક છલ્લાવત એમા નથી. હજી કાચા
છો. વિચારે, અને વયે. પરિણામે આવા બાળક
જેવાં એકાં ચિતરી કાઢો છો. તમે લખો છો,
"તમે દુઃખી છો" એમ જ્યારે સાંભળું છું
ત્યારે મ્હારું અંતર દ્રવે છે. રહે છે પરંતુ સાથે
સાથે એક વિચારધ્વનિ દિગામ પર અધડાવ
છે કે તમે દુઃખ સહેવામાં કમજોર છો, કેમજ
છો નથી માન્યું જાણે. દુઃખ જેવી વસ્તુમાં
હું માનતો નથી, દુઃખ તો માનવ માટે પુરસદે
રમવાનું રમકડું છે હૃદય એનાથી રમી લે છે
નયન દસી લે છે અને આપણે એક અટકારવ
વેરી હૃદય એનિ-મનમાંથી એક સુવર્ણિત ધુમાડો
હવામાં પ્રસરાવી આત્મસંતોષ અનુભવીએ
છીએ."

આણું લખનાર કેમ જાની શા ચિતક હોત
અને તે મારી સામે આવીને તે વાંચી સંભ-
ળાવત તો હું એને એવો તો જુઝડો. લેન કે
તે તેની થીચરી લખને બાગતો નજરે પડત.
અને કહિ પણ મોં પતાવવા પાછો ન ફરત.
પરંતુ તમે મિત્ર છો, સ્નેહી છો, બંધુ જેવા
છો એટલે કુમળાં કંજાશ વાપરીને તમારા
મંતવ્યોની ખંડાતમક સમીક્ષા કરે છું.

"હું દુઃખી છું." એ જાણી તમારે અંતર

દ્રવે છે. એ હમદર્દી બદલ ધન્યવાદ. પરંતુ
એવા જુખામુઝા શોલનની મને મુદલ જરૂર
નથી. મેં એવું લખેલું તે મ્હારી હાલની સ્થિ-
તિથી તમને લાગેદ કરવા પુરતું જ. તમને રડા-
વવા હરગીજ નહિ. હું જ્યારે મ્હારી વ્યાકુળ
દશા પર હસતો હોઉં ત્યારે મિત્રોને રદન કર-
વાની જરૂર જ ક્યાં છે ?

મને દુઃખ સહેવામાં કેમજ લખી-કમજોર
દર્શની, જે મુરખમીવટ અને પાકટપણીના સ્વાંગ
તમે બન્યો છો તે બદલ હસતું આવ્યા વિના
રહેતું નથી.

આ એકજ વાક્યથી એમ લાગ્યું કે તમે
મને હજીય પારખી શક્યા નથી. સ્વર્ગમાં આ-
મજ વધવા પહેલાં દુઃખ વિશેની તમારી દિલ્લો-
સેરીની જરૂર ખબર લેવા થાકું છું. દુઃખને
તમે માનતા નથી અને માનો છો તો રમકડું
માત્રજ. કેટલા બોળા અને કાચા છો તમે !
દુઃખને રમકડાની ઉપમા ? સંતો મહતોથી પણ
વધી ગયા તમે તો ! એક જીવલેણ વસ્તુને
રમકડું કહેતું એ છેડારવાદ નથી તો શું છે ?
આશુધ-મુલકું નાગની ફેણને મુધરો સગજ
રમવા મળ તેવું જ તો ! પરંતુ ના, પહેલાં
દુઃખની વ્યવ્થા ગમી ફરીએ. ધણું કરીને તમે
જીવનવ્યવહારમાં આવતી સામાન્ય અડચણો, શા
ગડતરોનેજ દુઃખ માનતા લાગો છો. જ્યારે હું
દુઃખ એટલે ગમ રંજ-પરેશાની એવો બાવાથે
કાઠું છું અને એવા ગમથી, રંજથી વ્યથાજન-
તાથી મહાગ માણસો પણ જીવતાં સમી મુકત
નથી શકા તો હું કેણુ માત્ર, તમે જેને રમ-
કડું કહો છો તેને ગાલિય અમ વર્ણવે છે.
મુઠે દયાત. બદે ગમ, ચરલમે હોનો એક હય,
મિત્રો પેઢલે આદમી ગમસે ન ભત પાચે કયં.

*

વરસોથી દિલમાં દુખાવી રાખેલી એક યાતના રજુ કરું છું. ૩૨' છું કે ન લખ્યું હોત તો સારું. પરંતુ વાત નીકળી છે તો કહીજ સહું છું. જગતને ધુળાવી નાખનારા મહાન નરોત્ત્વ ખાનગી જીવન વાંચ્યું છે? કેવું રમત જેવું હોય છે એ? આજે આટલી વધે વીનેલા જીવન પ્રતિ પાછું વળીને જોઈું છું તો લાગે છે કે નાનપણમાં જ મરી ગયો હોત તો સારું! આજનાં એાછું પરણેજ ન હોત તો સારું. એટલું તો આશ્વાસન મળત કે હું કંવારો રહ્યો અને મર્યો.

સાહિત્યની પેઠે પત્નીની પણ ઉત્તમ પસંદગી કરીને પ્રભુતામાં પગલાં માંડ્યાં હતાં. પરંતુ જાણો છો એ દુખાંતની શકુંતલાના રા હાલ છે? આજે એક ડાહ્યુ જેવી તે લાગે છે. પ્રેમલા નહિ પણ પ્રેત જેવી. સુંદર સ્વપ્નાં સેવ્યાં હતાં પણ તે ભાંગીને ભુકા થઈ ગયાં છે. પત્નીની રિખાતી જિંદગી જોઈને લોહીના આંસુ રડું છું. હું કુખી થયજ તે મને પરણી હતી? એ એના ભાગ્યનું ફળ છે કે મહારા તે કંઈજ સમજતું નથી. એના જિમરની નાનુક બાવનાઓનું ખૂન કરવાનું શું મહારે નરીખેજ લખાયું હતું. જીવન છે કે થંભી ગયું છે. વરસો વીતે છે મહાન યુદ્ધો ચાલે છે. જગતમાં ઉચ્ચપાયાન થઈને રહે છે પરંતુ મારા જીવનનું ગાડું જે ધોંગમાં પડ્યું છે તે ત્યાંથી ચસકતું જ નથી. 'પુરુષાર્થથી બધુંજ પલટાવી શકાય છે' એ શબ્દો લખવા માટે સુંદર છે પરંતુ જિવ-

નમાં એ કશાય ખપ લાગ્યા નથી. શું નથી થયું? મેં? દરેકનું પરિણામ પરાજય. નિરાશાને અને પરેશાની સિવાય કશુંજ નથી જોયું. અરમાનો મુરઝાઈ રહ્યા છે. આશાઓ મરી રહી છે. આ જીવનરૂપી ધરના પાયામાં છુણે લાગ્યો છે. તે પડું પડું થઈ રહ્યું છે. હું ચૂપ છું. બધું જોઈ રહ્યો છું અને કશુંજ કરી શકતો નથી દરેક પાસા અવગા પડે છે. હું હારેલા યોદ્ધા જેમ ચૂપ છું. બધીય સજા ભોજવા માટે તૈયાર જોવા.

દોરત હું કમજોર નથી. વજનું દેવું ધરાવું છું છું. પરંતુ જે રાતની સવારજ ન થાય. જે પ્રવાહ આગળજ ન વધે ત્યારે એ અધારો ક્યાં લગી ઉભેયારો? આ દેહ કઈ આશાએ ટકશે? આ માટે ટકરી? મહારું કુખ આ પ્રકારનું છે. હું શાધર છું. સુખાન છું અને આનંદો મને છે. સંકેટમાં મહાનગીથી અડગ રહેવામાં હું માનું છું પણ આજ તૂટી પડે ત્યારે અડગ કેમ રહેવાય? હું તો હર્ષગીતોજ ગાયા આદતો હોના અને જગતની મસ્તીજ મમતી હતી. પરંતુ સર્વનિદારે મને ઈન્દ્રિયું તે ન આપીને, તેમ પણમાંયું બધું આપીને મારી ફરેડકડી કરી છે. અને હસાવવાને બદલે રડાવવા પરજ કમર કરી છે. આજ હું કુખી છું અને એ કુખતા ધન પર આપ મીઠું ન બજારવો એ આપ પાસે ચાહું છું.

આપનો

કમલકાન્ત

આક્રિષ્ટાના ગ્રાહકોએ—

ફક્ત બ્રિટિશ પોસ્ટલ ઓર્ડર માર્ફત લવાજમ મોકલવું.

પોસ્ટ ઓર્ડરમાં—

Vahshi Sahitya Karyalaya

Rander Post Office.

નામ બરી રાંદેરને સરનામે મોકલવા વિનંતી છે.

—૦૫૫૨૫૫૫૬

સેકન્ડ કલાસનો ડબ્બો

એમ તો હું થઈ કલાસમાંજ મુસાફરી કરું છું, કારણ કે ત્યાંની અગવડતાઓ મને ગમે છે. વળી મારી આર્થિક પરિસ્થિતિ પણ એવી છે કે સેકન્ડ કલાસના ડબ્બામાં મુસાફરી કરવી પાસવે એમ નથી.

મેં ઘણા વખતથી સાંભળ્યું પણ હતું અને મને એમ થયાં પણ કરતું હતું કે સેકન્ડના ડબ્બામાં મુસાફરી કરી હોય તો ખૂબ મજા આવે છે. બીડબાડ ન મળે, વિગળીના પંખા, ગાદીવાળી બેઠકો, સફાઇદાર ભાજર વિગેરે કેટલીએ વસ્તુઓ જે મેં ઘણીવાર સેકન્ડ કલાસના ડબ્બા પાસેથી આવળ કરતાં નીરખી હતી, તે ગમે તેને પણ રહેજે આકર્ષી શકે એમાં શંકા નથી. મને ઘણીવાર વિચાર આવતો કે હું એકાદવાર તે સેકન્ડની મજા માણું! એ વિચારતાંજ હું એમાં ડુબી જતો અને થઈમાં મુસાફરી કરતો હોઉં ત્યારે પણ એક પળને માટે એમ લાગતું કે ત્રીજીની પાટીયાની બેઠકો ગાદી જેવી નરમ નરમ બનતી બન્ય છે. મારો હાથ અજાણે ત્રીજી સરકતો અને મારા હાથ ભોખાંડ જેવો પાટીયાનેજ અડકતા અને મારી વિચરસરણી તૂટી જતી.

પણ એ વિચારોનો એક દિવસ અંત આવીજ ગયો. મેં સેકન્ડ કલાસની ટ્રીકીટ લીધી અને હું ચઢી બેઠો. એ એક નાનકડો ડબ્બો હતો. સામાસામી બે લાંબી બેઠકો હતી. આખા ડબ્બામાં ફક્ત પાંચજ વ્યક્તિઓ બેઠેલી હતી જેમાં એક ચાર વર્ષની નાની બાલિકા પણ હતી જે છઠ્ઠી વ્યક્તિ તરીકે ગણી શકાય, પરંતુ હું એને ગણતરીથી અલિપ્ત રાખું છું, કારણ કે અહિં પાંચજ વધુ મહત્વ ધરાવે છે. એક બાજુની સીટ પર ત્રણ વ્યક્તિઓ હતી. બે પુરૂષ ને એક સ્ત્રી, બીજી સીટ પર બે પુરૂષો હતા. જેમી તો ક્યારેક બેસતી, ક્યારેક બારી આગળ જઇ ઉભી રહેતી. બીજી સીટ પર જ્યાં બેજ માણસો હતા ત્યાં હું જઇને બેઠો. ગાદીવાળી સીટ! અહાહા! જરા ચારે બાજુ નજર ફેરવી બધી વ્યક્તિઓને નીરખી લીધી. એક મિનિટ, બે મિનિટ ત્રણ મિનિટ, ચાર મિનિટ, પાંચ મિનિટ...દશ મિનિટ, કોઈ કંઈ બોલતુંજ નથી બધાંજ સુપચાપ. બધુંજ વાતાવરણ શાંત ગાડીનો અવાજ પણ એ ગંભીરતાને તોડી શક્યા જાણે અસમર્થ હતો! હું ચારે તરફ જોઇ રહ્યો હતો. મને એવો ખ્યાલ હતો કે થઈ કલાસના ડબ્બામાં જ્યારે ગમે તે માણસ ગમે તેની સાથે વાતો કરે છે. ખૂબખરાડા પાડે છે. વખતે બેઠક માટે લડે પણ છે. ત્યારે અહિં બીજું કંઈ અવિવેકી વર્તન તો નહિ પરંતુ શુદ્ધ આચાર વિચારવાળી વાતો તો થઇ શકતી હશે! વખત પસાર થતો હતો અને હું એની વાટ જોઇ રહ્યો હતો કે કોઈ બોલે. મારી તો વાત કરવાની ઇચ્છા હતી, પરંતુ બધાંની સુપકાદી જાણે મને ડરાવી રહી હતી કે “એય! સુપ રહે!” થઈ કલાસના ડબ્બામાં આવો ખ્યાલ મને ક્યારેય આવ્યો નહોતો ડબ્બામાં પેસતાંની સાથેજ તડ ને ફડ મેં કેટલીય વાતો કરી નાખી હતી. મિત્રના બાંધી લીધી હતી; અને એકાદ બે વાર લાંબી મુસાફરી વખતે પાસે, બેઠેલા બાઇની પુરી ને શાક પણ ખાઇ ગયો હતો પરંતુ અહિં તો મને રણેરણે એમજ લાગ્યા કરતું હતું કે મને એક મોટા રૂના ઢગલામાં કોઇએ દખલી દીધો છે! સામેની બેઠક પર મેં નજર નાખી. પાસે બેઠેલા સ્ત્રી અને પુરૂષ પતિપત્ની હતાં. પેસી આળખા પણ એમનીજ હતી.

પતિના ચહેરા પર સેકન્ડ કલાસના ડબ્બામાં મુસાફરી કરે છે એની હવા જાણી ગઇ હતી.

સેકન્ડ ક્લાસનો ડબ્બો

એમ તો હું ચર્ડ ક્લાસમાં જ મુસાફરી કરું છું, કારણ કે સાંતી અગવડતાઓ મને ગમે છે. વળી મારી આર્થિક પરિસ્થિતિ પણ એની છે કે સેકન્ડ ક્લાસના ડબ્બામાં મુસાફરી કરવી પાલવે એમ નથી.

મેં ઘણા વખતથી સાંભળ્યું પણ હતું અને મને એમ થયાં પણ કરતું હતું કે સેકન્ડના ડબ્બામાં મુસાફરી કરી હોય તો ખૂબ મજા આવે છે. બીડબાડ ન મળે, વિનયીના પંખા, માદીવાળી બેઠકો, સફાઇદાર જાગર વિગેરે કેટલીએ વસ્તુઓ જે મેં ઘણીવાર સેકન્ડ ક્લાસના ડબ્બા પાસેથી આવળા કરતાં નીરખી હતી, તે મને નેને પણ સ્ટેન્ડે અર્ધી થકે એમાં શંકા નથી. મને ઘણીવાર વિચાર આવતો કે હું એકાદવાર તો સેકન્ડની મજા માણું. એ વિચારતાં જ હું એમાં ફાળી જતો અને ચર્ડમાં મુસાફરી કરતો હોઉં ત્યારે પણ એક પળને માટે એમ લાગતું કે તીચેની પારીવાની બેઠકો માદી જેવી નરમ નરમ બનતી જાય છે. મારો હાથ અંગણે તીચે સરકતો અને મારા હાથ લોખંડ જેવો પારીવાનેજ અડકતા અને મારી વિચારસરણી તૂટી જતી.

પણ એ વિચારોનો એક દિવસ અંત આવ્યોજ ગયો મેં સેકન્ડ ક્લાસની ટીકટ લીધી અને હું ચઢી બેઠકો. એ એક નાનકડો ડબ્બો હતો. સામાસામી બે લાંબી બેઠકો હતી. આખા ડબ્બામાં ફક્ત પાંચજ વ્યક્તિઓ બેઠેલી હતી જેમાં એક ચાર વર્ષની નાની બાલિકા પણ હતી જે છઠ્ઠી વ્યક્તિ તરીકે ગણી શકાય, પરંતુ હું એને મણતરીધી અલિપ્ત રાખું છું. કારણ કે અહિં પાંચજ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. એક બાળુની સીટ પર ત્રણ વ્યક્તિઓ હતી. બે પુરૂષ ને એક સ્ત્રી, બીજી સીટ પર બે પુરૂષો હતા. બેમી તો ક્યારેક બેસતી, ક્યારેક બારી આગળ જઈ ઉભી રહેતી. બીજી સીટ પર જ્યાં બેજ માણુઓ હતા ત્યાં હું જઈને બેઠો. માદીવાળી સીટ! અહાહા! જરા ચારે બાજુ નજર ફેરવી બધી વ્યક્તિઓને નીરખી લીધી. એક મિનિટ, બે મિનિટ ત્રણ મિનિટ, ચાર મિનિટ, પાંચ મિનિટ...દશ, મિનિટ, કોઈ કંઈ બોલતું જ નથી. બધાંજ સુપચાપ, બંધુજ વાતાવરણ શાંત ગાડીના અસાજ પણ એ ગંભીરતાને તોડી શકવા જાણે અસમર્થ હતા! હું ચારે તરફ જોઈ રહ્યો હતો. મને એવો ખ્યાલ હતો કે ચર્ડ ક્લાસના ડબ્બામાં જ્યારે મને તે માણુસ મને તેની સાથે વાતો કરે છે. ખૂબજરાડા પાડે છે. વખતે બેઠક માટે લડે પણ છે. ત્યારે અહિં બીજાં કંઈ અપિવેશી વર્તન તો નહિ પરંતુ શુદ્ધ આચાર વિચારવાળી વાતો તો થઈ શકતી હશે! વખત પસાર થતો હતો અને હું એની વાટ જોઈ રહ્યો હતો કે કોઈ બોલે. મારી તો વાત કરવાની ઇચ્છા હતી, પરંતુ બધાંની સુપકાદી જાણે મને ડરાવી રહી હતી કે “એમ! સુપ રહે!” ચર્ડ ક્લાસના ડબ્બામાં આવેો ખ્યાલ મને ક્યારેય આવ્યો નહોતો ડબ્બામાં પેસતાંની સાથેજ તડ ને ફડ મેં કેટલીય વાતો કરી નાખી હતી. મિત્રના બાંધી લીધી હતી; અને એકાદ બે વાર લાંબી મુસાફરી વખતે પાસે, બેઠેલા બાધતી પુરી ને શાક પણ ખાઈ ગયો હતો પરંતુ અહિં તો મને પળેપળે એમજ લાગ્યા કરતું હતું કે મને એક મોટા રૂના ઢગલામાં કોઈએ દગાતી દીધી છે! મનેની બેઠક પર મેં નજર નાખી. પાસે બેઠેલા સ્ત્રી અને પુરૂષ પતિપત્ની હતાં. પેટી બાગથી પણ એમનીજ હતી.

પતિના ચહેરા પર સેકન્ડ ક્લાસના ડબ્બામાં મુસાફરી કરે છે એની હવા જમી ગઈ હતી.

એમ તો સામાન્ય રીતે પાંચેયના ચહેરા પરથી લાગ્યા કરતું 'દુઃ' કે સેકન્ડ કલાસનો "પ્રભાવ" અથવા મર્વ તેમને એનરફથી આવરી રહ્યો છે; અને કેઈ પણ રહેતો નીચે ઉતરવાની તૈયારી દર્શાવવા તત્પર નથી. ડાખામાંની ચૂપકીરી, કોઈ સ્ટેશને માડી ચે.બના બહાર આવવા કરતાં અને પડાપડીમાં ગભરાયલા થઈ કલાસના પેન્સે-જરો પ્રત્યે તિરસ્કારભરી સુકી નજર, આવાળો "ચાઈ જાર્જ" સાથે. બોલી આશાભર્યો ઉભો રહ્યો હોય તેને મહામહેવને આંખોની પાંપણો ઢાળી રહેતો ડોડું ધુણતી નકાર દર્શાવવાની રીત, વગેરે હાલમાં સામાન્ય રીતે એક યા બીજી એમ બંધી વ્યક્તિઓમાં જણાતાં હતાં; પરંતુ એથીય વધુ મર્વિષ્ટ નજર પતિની હતી તે કદાચ એમ જણાવવા માંગતો હશે કે હું એકલોજ નહિ પરંતુ પતિને પણ સેકન્ડ કલાસમાં મુસાફરી કરાવું છું. ક્યારેક તેની નજર થીમે રહીને પતિ તરફ ફરતાં તે થોડીદાર માટે થંબી જતી, પછી થોડીવાર પછી બળકડા તરફ ફરતી, પછી હપકામરી દ્રષ્ટિ પતિ તરફ પાછી વળતી. કદાચ તે એમ કહેવા માંગતો હોય કે આ છે.કરી તુફાન કરે છે એને એસાડ, એને એમ થયા કરતું કે એની પુત્રી પણ એની માફક શાંત બેસે.

આ પ્રકારના હાલમાં પરથીજ હું કહું છું કે તે સ્ત્રી એની પતિ હશે. પેલી સ્ત્રી પણ કંઈ બોલતી નહોતી. નાનકડી છેડરીને પ.સે આવતાં બોલામાં ઉંચકા લેતી. નાનકડી બેળી વળી પાછી નીચે સરકી જતી. દવા ખાવા બારી આગળ જતી. નાનકડા નાનકડા પગો એડી-માંથી ઉંચા કરી બહાર ઉઘડી દિશામાં ચાલી જતા પૂરો બોલો પ્રયત્ન કરતી. પતિ પતિના મોઢા તરફ એની રીતે નેતી કે નજરે કેઈ મોટી મોઢિસના સાહેબ આગળ એક સાધારણ

હરિશ્ચંદ્ર ખીન હરીફ સસ્તુ ઉકેલ પત્ર

દર રવિવારે પ્રગટ થાય છે

‘પયગામ’ અઠવાડિક

આવનવા સમાચારો સાહિત્ય સામગ્રી રાજદારી ચર્ચાઓ અને કટાક્ષ લેખો

...૧૫૫૦૦...

નિયમિત દર અઠવાડિયે જન્મજૂમી, સંદેશ કસોડી, નવન, ત્રિવેણી સરકાર વિગેરે હરિ-ફાર્શના શબ્દ બચ્છના ઉકેલો વિગતવાર સચોટ અને સંપૂર્ણ છણાવટ સાથે રજૂ કરે છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫૫ છુટક ૨ આના વાર્ષિક આદક બનવા માટે તમારું લવાજમ આજેજ મોકલી આપો. નમુનાની કોપી માટે પોણા ત્રણ આનાની કીકટ બીકો:—

“પયગામ” આફ્રીસ

મદમદઅલી રોડ, માંડવી પોસ્ટ આફ્રીસ સામે,
મુંબઈ નં. ૩.

દર રવિવારે પ્રગટ થાય

સુરક્ષિત પ્રિન્ટિંગ અવનવા સમાચારો,
સાહિત્ય સામગ્રી અને કટાક્ષ કલમોથી
બરપૂર.

ખિલાફત (ગુજરાતી)

વાર્ષિક લવાજમ:—

દિન્દુમાં રૂ. ૯) પરદેશ પાક-૩ રૂ.)
છુટક નકલ ૨ આના

આજેજ આદક બનવા માટે લખો:—

.... ખિલાફત પ્રેસ —

લવજોન બાયબલા,

મુંબઈ-૨૧.

ક્યાં કરે છે. અમારો તો નાકમાં દમ આવી ગયો છે. હોને પરમ દિવસનીજ વાત કહું. આ છોકરીએ શાકમાં પાણી રેડી દીધું અને બધાને એ પાણીવાળા શાકથી ચલાવી લેવું પડ્યું...વગેરે...”

જ્યારે પેલા પત્રકાર મહાશયે ચલાવ્યું હોત કે “જુઓને મારે હજી તો ફલાણા નેતા કે એક્ટરની મુલાકાત લઈ તેમની બાબત જનતામાં જે અફવાઓ ઉડેલી છે તેનો ખુલાસાવાર જવાબ લેવો છે.”

વેપારી મહાશય વચમાંજ ફરી પડ્યા હોત કે “તમે પત્રકારોજ એવી અફવાઓ ફેલાવો છો. હજી લડાઈ તો બંધ પડી નથી ત્યાં તમે છાપી મારો છો કે લડાઈ ખતમ. તમે ક્યાં વિચાર કરો છો કે રોડ બજાર અને સ્ટોક્ એક્સચેન્જનું શું થશે ???

અને હું મારી બેગમાંથી બામની શીશી કાઢી માથામાં ઘસતો હોત ! અને બધાને પ્રત્યે નફરત આવી જાય. પેલા માથાપો બાળકની નિર્દોષતાને સમ્મતા અને વિવેકના નામે ડૂબાડી દેવા માંગે છે. પેલો પત્રકાર પોતાની અજ્ઞાનતા અને અધોગ્યતાને છાપે ચઢાવવા માંગે છે. પેલો વેપારી આખા જગતને પોતાના પેટમાં સમાવવાની નિર્ણયક ડાહ્યા કરે છે. કંટાળો...કંટાળો...નફરત...નફરત ..

મને ગમી પેલી બાળકી. એનામાં નિર્દોષતાનું સામ્રાજ્ય છે. અદેરા ઉપર બલોકિક રેખાઓ છે. હું તો ચાલતો હતો કે એને ઉચકીને ચુમી લઉં, એને બોલામાં બેસાડી રમાડું. એના આ માથાપો પાસેથી છીનવીને બાગી જાઉં. એ બારી આંગળ ઉઘી હતી. એનો હાથ બહાર લટકતો હતો. તે દર દર દરેક તરફ જોઈ રહી હતી. નિર્મળનું સંગીત જાણે એને બોલાવતું હતું. પરંતુ એજ બાળકી જ્યારે મેટી થશે, ડુન્યાની માયા એને આવરી લેશે ત્યારે તેની આ નિર્દોષતા ક્યાં ગુમ થઈ જશે ? હું વિચાર કરતો હતો. મેં બાળકી સામું જોયું. એ દરેકને ગળી રહી હતી...એક...બે...ત્રણ...ચાર. (સંપૂર્ણ)

હુકમનું પાલન

ન્યુયોર્કના એક કારખાનાવાળાએ કારખાનામાં કામ કરનારાઓની ધમશ વધારવાના ઉદ્દેશ, રોકડોલાલે પોસ્ટર ચોંટાડ્યા અને ઈબારત આ હતી.

‘લે કાંઈ કરવું હોય તે આજેજ-અત્યારેજ-કરો.’

ચોટા દિવસ પીટ્યા કેટ રોડના એક મિત્રે પૂછ્યું કે તમારી આ દિશાવળી કારીગરો પર શી અસર થઈ ? રોડે મોં મચકાડનાં જવાબ વાળ્યો કે “એથી મારો એ વાતને” પેલા મિત્રે વળીને પૂછ્યું “કેમ આવું બોલો છો ?” ત્યારે રોડેજ જવાબ આપ્યો “એ પોસ્ટર ચોંટાડવાના બીજા દિવસે.

મહારા કચેરીપર ચાર દબા રોલર લઈ ૭ થઈ ગયો છે. એરીસ મેનેજર અને પ્રાઇવેટ રોકેટરી બાનુ બન્ને મજાતિ કરી ગયાં છે. ત્રણ કુર્સોએ પચાસ વધારવાની અને કામદારોએ હડતાળ પાડવાની ચીસ આપી છે. બારની થઈ ગયો છે.”

(નિર્જાતમાંથી)

અયે, વાય આદમી!

પુરશીયાં મનાને	પરબી	હથ	મળપૂર	આદમી,
આંસુ બહાને	પરબી	હથ	મળપૂર	આદમી,
ઝીર મુરકુરને	પરબી	હથ	મળપૂર	આદમી,
દુ-વામે આને	પરબી	હથ	મળપૂર	આદમી,

હુન્યાસે જાને પરજી હય મજાધૂર આદમી, અય વાય આદમી !

मण्डपूर द्विः शिकस्त व रंणूर आहमी, अय वाय आहमी ।

કયા ખાત આદમીકી કહું ગુજરે હમનશી,
ઇસ-નાતનાંકે કબજમે કુદરતમે કુછ નહિં;
રેહતા હય હુજરએ એઆમનએ મકી,
પર જિંદગી ઉલટતી હય નિસ વકત આસ્તી;

छत्रगत गवाने परली हय गजपूर आहमी, अय बाय आहमी ।

ધનસાનકો હવસ હય છએ સુરતે, ખીઝર,
 ઝાંસા કોહ જતન હો કે બન નામએ અમર,
 તા રોઝે હશ મોત ન ફટકે ધિર ઉધર,
 પર ઝિરત જખ બદલતી હય કવચ કશાકર;

તો સર કટાનેજી હવે મજાપૂર આદમી, અવ વાવ આદમી !

धन्सां भुव्याभिखतमेजी हय भवदिलत पनाह,
हर उन्नरे नंग उसधी शरीर्यतमे हय शुनाह;
रभता हय पुश भुव्याभिखलीडीसे ररभो राह,
देकिन नम आई आंभ दिभाता हय ईर्ण्पाह;

હીરો બહાને પરબી હવ મજબૂર આદમી, અવ વાવ આદમી ।

हमसां हय वृद्धो अजस्र व क्षमान्तको काष्ठिनात्,
 सावयको और हयसको समजता हय इने जात;
 और भारता हय होलते कारन परभी सात,
 सेकिनं पिगाणता हय मुकंदर नय उरको आत;

જુતે ચુરાને પરજી હવ મજબૂર આદમી, અવ વાવ આદમી !

दिवङ्गे	जहोत	६५	हंसने	हंसानेकी	आरजू
हर	सुप्रहो	शाम	नरन	भनानेकी	आरजू
मानेकी	और	ढोड	गमनेकी		आरजू
पीनेकी	आरजू	६५	पीलानेकी		आरजू

और अंदर जाने परभी हय भगधूर आदमी, अय वाय आदमी।

હર દિવસે હવે નિશાલો મસરતપી તિરંગી,
 રોજો જિસે વેલ નીંખે રહા હવે "ખુશી ખુશી";

ઇસ કારગાહે ફિલામે લેકિન કબી કબી,
 ફરબદે નવજવાની ઉરસે જમીલકી;
 મયત ઉઠાને પરબી હય મજબૂર આદમી, અય વાય આદમી!
 દરં દિલકા દુકમ હય કે રિશકતકા દમ ભરો,
 અહબાબકો હંસાવ મિયાં આપમી હંસો;
 છુટે ન દોસ્તીકા તઅલ્લુક ને હો સો હો,
 લેકિન અરાસી ફરમે યારને ખાસકો;
 દોકર લગાને પરબી હય મજબૂર આદમી, અય વાય આદમી!
 રહતા હય ઇત્રો બિઠમે કયા કયા બસા હુઆ,
 ફિરતા હય રંગે નરમિસો નસરીસે ખેસના;
 રખતા હય ખૂએ ગુસ્સે રોતાસે મુઆમિલા,
 પર મુફ્ફીસી દખાતી હય જળ્ય આન કર ગલા;
 પર પર ધુમાને પરબી હય મજબૂર આદમી, અય વાય આદમી!
 દિલ હાયસે નિકલતા હય જિસ પુતકી ચાલસે,
 મોજે લફમે ઉઠતી હય નિરકે ખિયાલસે;
 સર પર પદાળ મિરતા હય નિસકે મલાલસે,
 યારો કબી કબી ઉસી રંગી જમાલસે;
 આખિ મુરાને પરબી હય મજબૂર આદમી, અય વાય આદમી!
 જળ્ય છરક કિખાતા હય કિસી ખૂશ ખિરામકો,
 જપતા હય મુખકો શામ ઉસી પુતકે નામકો,
 જી ચાહતા હય જાદએ હર શય સદામકો;
 અન અન અગર હુમ તો ઉસી લાલાહામકો;
 હંગા દીખાને પરબી હય મજબૂર આદમી, અય વાય આદમી!
 ખુદદારો ખુદ સનાશ વ ખુદ આગાદ હય બશાર;
 સંજ-વ મનીન-વ ખુશ આદાબ-વ ખુશ-મુરર,
 પર દિલમે એહનેતાજકા બજતા હય જળ્ય મગર;
 તો સર દિલા દિલાકે તવાઈફી પુરત પર,
 તજ્જા બજાને પરબી હય મજબૂર આદમી, અય વાય આદમી!
 (અર્શ વ ફર્શ માંગી)

ઘરની પાળેલી લેસોલું રામજી અને તાંબું

૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

નેશનલ ડેઇલી, ચાઉળગર, મુરત.

[૪-૪૫]

માળો

મહેલો અને મકાનોમાં રહેતા માનવીને પક્ષિઓના માળાની મદદતા સમજવી રહી. જ્યાં લગી જીવન અનંત છે, ભાવના જીવંત છે ત્યાં લગી મહેલ અને માળો, માનવી અને પક્ષિ વચ્ચે બહુ અંતર રહેતું નથી. સંસ્કૃતિના ઇતિહાસ અને સાપ્ત-સના જ્યોતિર્ધરોએ માનવી અને પક્ષિ વચ્ચે જીવી જીવી દીવારો ઉભી કરી દીધી છે. તે દીવારો એક દિવસ બાંગી પડશે. એક વેળા માનવી અને પક્ષિ સાથે સાથે રહેતાં. આજે એને દૂર ધકેલી દેવામાં આવ્યાં છે.

એક દિવસ મહેં સરયુને પૂછ્યું “આપણા આ નાના સરખા બગીચામાં બે ત્રણ ઝાડ છે છતાં કરો પક્ષિનો માળો કેમ જણાતો નથી?” સરયુ થોડાક વિચાર કરીને બોલી “ત્યારે અહીં આ બંગલો નોતો ત્યારે તો ઘણા પક્ષિઓ આવતાં. બે ત્રણ માળા તો મહેં પણ જોએલાં.” અને પછી કટાક્ષમાં બોલી “આ તમારો બંગલો તેમને નહિં ગમ્યો હોય એટલે તેઓ બીજે કરો ચાલ્યાં ગયાં દશે.” મહેને લાગ્યું કે સરયુના કેલવામાં ખરેખર સત્યતા છે. મહાર્ અસલ મકાન ને પક્ષિના માળા સરખા સુંદર અને સાદું હતું તેની જગ્યાએ હવે ઉંચો બંગલો ઉભો હતો. ત્યારે પક્ષિનો માળો ઉંચો હતો. આજે બંગલો ઉંચો છે. ત્યારે અહીં બધાં બાળકો કિશોર કરતાં આજે તેઓ બધાં શાંત છે. ત્યારે માળાઓને બાળકો તોડી પાડતાં હતાં છતાં નવા માળાઓ બંધાતા હતા. આજે ખાલી માળાઓ પણ ઠેઠ તોડી પાડનાર નથી છતાં એક પક્ષિ અહીં આવતું નથી—આવે છે તે બંગલાની ઉંચાઇ નીચેની માળો બાંધતું નથી. ત્યારે લોકો મહારે ત્યાં બહુજ થોડું આવતા. આજે લોકો બહુ આવે છે.

મહેં સરયુને પૂછ્યું “સરયુ, મહેને લાગે છે કે મહારે આ બંગલામાં નહિં રહેતું જોઈએ.” સરયુ બોલી “ના, ના, એમ કરવાની જરૂર નથી. હું તમને એક ઉકેલ બતાવું છું. તમે અને હું કોલેજમાં ભણતાં. હું ત્યારે બંગલામાં રહેતી હતી, અને તમે સાદા ઘરમાં રહેતા. આજે તમારો બંગલો છે, અને મહાર્ સાદું જેવું ઘર. તે વખતે તમારાથી ઘર છુટતું તોડું, આજે બંગલો છોડવાનું મન થાય છે. હું ત્યારે બંગલો છોડવા તૈયાર હતી અને આજે ધર છોડવા પણ તૈયાર છું. બોલો શું વિચાર છે?” હું જરા મુઝવણમાં પડી ગયો. મહેં કહ્યું “એ ઉકેલમાં મહેને ઝાઝી સમજ પડતી નથી.” સરયુ તરત બોલી ઉઠી “ત્યારે હવે ઉર્મિઓ માનવતા સાથે અચાલી હતી, આજે જીવનની નિર્મળતા પત્થર અને ચૂના સાથે અફળાઈ અને ઘુંટાઈ રહી છે. માટી સાથે માનવીનું દિલ માટી જેવું નરમ હતું. આજે પત્થરની દીવારોમાં રહીને માટી પત્થર જેવી થઈ ગઈ છે. ત્યારે માટીનું તેલ બળતું અને આંખોનો ઉજ્જસ ખીસતો. આજે એ તેલ બળતું નથી એટલે આંખે અંધારા આવે છે. ત્યારે મોટા મોટા રસ્તાઓ ઉપર દયાળુ લોકો રસ્તે મુસાફરી કરતા કાફલાઓ માટે પાણીની ધરો બાંધતા. આજે એ ધરો તૂટી પડી રહી છે. પણ ત્યાં કાંઈ પાણી પાનાર નથી. જ્યાં જીવનનાં ઝરણાં વહેતાં હતાં ત્યાં આજે પાણીનો દુકાળ છે. પહેલાંના વખતનાં કબૂતરખાનાં આજે કબૂતરો વગર ખાલી પડી રહ્યાં છે” હું વધુ મુઝવણમાં પડી ગયો. સરયુ ઉઠી અને ચાલી મઈ.

નિશાળ અને કોલેજ માનવતાની પરખો. માનવ જતી એમાંથી જ્ઞાનના ધૂર પીએ. સીનેમા અને નાટકધરો પણ માનવતાની પરખો. જગતની અનેક વિઠળજુથી કંટાળેલો માનવી એ પરખ ઉપર જીવનનો યાક ખંખેરી નાખે. પણ માનવીએ બાંધેલા એના મહેલો અને મોહલમાં માનવી પોતે યાકેલો જેનો દેખાય છે। એના બગીચામાં પક્ષિઓ માળા નજ બાંધે। બાંધકાન ખાતાએ ધરતી ઉપર બધેબધે રસ્તાઓ પાયરી દીધા છે અને આપણું જીવન એ રસ્તાઓ ઉપર ફટાયા કરે છે પંખીડાં એ બધું જુએ છે અને જ્યાં એવા રસ્તાઓ અને મહેલો નથી હોતા ત્યાં આલ્યાં ગય છે।

મહારી સરખુ પંખીડાં જેવીજ. નિર્દોષ અને નિર્મળાં એને ગમે છે માનવતાના ઉંચા ઉંચા પરતો. માટી અને ચૂનાના બંગલાઓમાં એ રહે ખરી પણ એમાં એ સંમાર્ષ જતી નથી. એ તો એની ટોચ ઉપરજ બેસે છે. આજનો આખો માનવ સમાજ પત્થરો અને છોટાની દીવારોમાં અલોપ રૂઢ ગયો છે। જીવનને એણે પત્થર બનાવી દીધું છે। એણે નાના નાના મકાનો તેડી પાડ્યાં છે-જાણે માનવતાની ઉચી ઉંચી ટેકરીઓ બાંગી નાખી છે.

પુરુષાત્તન વધારનાર મહા વાજકરણુ

તથા અદ્યુત શક્તિવર્ધક દવા તરીકે છેલા
૫૦ વર્ષો થયાં વિદ્યાસ અને સંતોષથી વપરાતી-

અનંગમુલાયાકૃતી

કિંમતી તથા શૈષ્ટિક વનરખતીઓ નાખી બનાવવાનો આવતી આ દિવ્ય યાકૃતી કમળેરી તથા શીશીશતા મટાડી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે તથા નિરાશ વૃદ્ધો અને શક્તિહીન યુવાનોને પણ જીવાનીનું જોગ, જુરસો તથા ખરી અર્ધાં બધી સંસાર સુખનો અજબ આનંદ આપે છે કિ. શીશી ૧ના રૂ. ૧૦).

અનંગપ્રભા-તેલ

ગમે તે કારણથી પુરુષના સુખ ભાગમાં આવેલ આગીઓ દુર કરી ખરું પુરુષાત્તન અપાવનાર. લગાડવાનો મહાન ચમત્કારિક તોલો કિ. શીશીના રૂ. ૧૫).

સુખ્ય આંચ:-

કાલ મહેવીરોડ, રામવાડી નાકે

મદન મંજરી ફાર્મસી

હેઃ એશીસ:-જામનગર (કાઠીયાવાડ).

સુરત:-ડી. એન. પટેલ-કચ્છપીઠ. -સિદ્ધપુર:-ગાંધી અમથાલામ જગનલાલ વેદાચાર્યા. નવાપુર:-અબ્દુલામીયાં કાકુભીયાં-લામટ જામર. ગેલવરા:-એ. એમ કામોલવાલા-મોટાજામર.

જે જગતમાં એકલા મહેસોજ હોય અને પક્ષિના માળા ન હોય તે જગતનો મહા આનંદ મહેને ન જોઈએ: મહારી સરયુને પણ નહિ.

૨. માનવી પક્ષિ સાથે માળા બાંધવાની દરીકાઈમાં ઉતર્યો અને એ માનવતા જોઈ બેઠો. એણે ધરતી કરતાં ધર્માલયોની દીવારો ઉઘી ઉઘી બાંધી દીધી અને ચાંચીયાઓ પૈદા કરી દીધા. અંધેશ માનવી! એ પક્ષિ સાથે ઉડવાની દરીકાઈમાં ઉતર્યો અને એણે ધરતી ઉપરના બધાજ માળાઓને બપમાં મૂકી દીધા. સુંદર અને નરમ પીછાંત્રાળી પાંખોને બદલે માનવીએ લોખંડી પાંખો આકાશમાં પહેળી કરી દીધી. લોખંડી પાંખો વડે હવામાં પક્ષિની માફક તરવાની કોશિશ કરનાર માનવી કેટલો બપંકર બની ગયો છે! સુંદર અને નિર્દોષ પંખીડાં જેમ જો એ આકાશમાં ઉડ્યો હોત તો? એણે એવું કર્યું નથી. શી સખ મળશે એને? આજની માનવતાની પરમેા ઉપરથી શું આપાજ્ઞ જ્ઞાનના ઘૂંટ એને પીવા મળતા હશે? જે જ્ઞાન માનવતાના દિત અર્થે ખર્ચા શકાય નહિ તેવા બધા અભ્યારીઓને ફારી ઉપર લટકાવી દેવા નહિ જોઈએ વાર?

સરયુ ખીજે દિવસે મહારે ત્યાં ચાલી અને પૂછ્યું “કેમ, સુમનભાઈ બંગલો બદલવા વિશે શું નિર્ણય કર્યો છે?” મહે સરયુને બંગલા ઉપરથી પસાર થતા એક લોખંડી પાંખવાળા પક્ષિને બતાવતાં, જવાબ આપ્યો “બપાં સુધી આ પંખીકું વાતાવરણને મંદું કરવાની ટલિ ત્યાગે નહિ. ત્યાં લગી તો હું બંગલો બેઠીશ નહિ.” સરયુ સુપ રહી અને પછી બોલી “બપાં સુધી આ તમારા બગીચાવાળા ખાલી પડેલા માળાઓમાં પક્ષિઓ આપીને વસે નહિ ત્યાં લગી સરયુ બંગલામાં રહી શકે નહિ.”

૩. અમારી વોતે હંમેશા અધુરીજ હતી ત્યાં તો એકાએક પવન જોરથી ચાલ્યો. પક્ષિનો માળો ઉડી પડ્યો અને એક મોટી ડાંગે મહારા બંગલાની એક દીવાર ઉપર મોટું ગાખડું પાડ્યું. સરયુ તરત બેઠી ઉઠી “પવનને રોકી શકે એવા કાઈ મહા મંત્રની મહારે દબે શોધ કરવી પડશે.”

ઉધાડાં દ્વાર

ધબ દહને માટીના ઢગ પર માટીના દીકરાં ચાલીને પડ્યાં

માટીના ઢગલાએ પૂછ્યું: કેમ શું થયું?”

દીકરાં બોલ્યાં: આસરો લેવા આજ્યાં છીએ. મળશે? જગતને હવે અમારી જરૂર નથી રહી એટલે ઉસેરી લીધાં.

“આવો, પધારો”નો આવકાર આપતાં ઢગલાએ કહેવા માંડ્યું. સુધરેલા જખાના સમાજની પેઠે, એના વિશાળ જગતની પેઠે; અમારા ઘરનાં દ્વાર કાઢીને મઠે બોડેલાં નથી અને કાઢીને પુતકારવાનું. કાઢી મૂકવાનું, બધાં નથી અમારા દ્વાર સદાય ઉધાડાં છે. આવો, અને પેલી વટેલી માટીની એ માટીના ઘરમાં સમાઈ જઈ.

—ધરુમાધસ મુરૈયા (પોરબંદર)

પંક્તિ:—“મટી સકતો નથી હું કેહી દી” પણ આપના મનથી.”

(૧)

હતીશી આરા મુજ દુર્ગને ખીજી આપ સજ્જનથી;
મને મારી તમે જીવી રહ્યા છે મારા જીવનથી.
શું એણું છે મળ્યું ને ને તમારી પ્રેમસાદનથી;
કે જીવન મુજથી કંટાળ્યું હું કંટાળ્યો છું જીવનથી.
મને બોલાવનારા બોલ તારો શો છરહો છે;
હરે છે આગ જગ સજગી જશે મારા નિવેદનથી.
પ્રહારો રાજના ઝીઝી વધી મારી સકન શક્તિ;
ન મિત્રોથી મળે એ લાભ મેં લીધો છે દુસ્મનથી.
બુઝેલા કંઠકના ઉર દીપકો સજગી જશે આગે;
નં દિપક રાગ છેડું છું હૃદય વાજન વાદનથી.
જામનો આપનું બસ નામ દેતા જોળખી લેશે;
તમેને કૂર વર્તનથી મને કર્તવ્ય પાલનથી.
તમે જાઓ તો પગલાં પણ તમારાં બૂંસતા જાઓ;
જગતને દેવ છે પગલાં ભરે છે માર્ગદર્શનથી.
હવા ચાલી, બુધી ડાળી, વસંત આવી ખિંચ્યાં પુષ્પો;
હવે તો પારથી કર બુદ્ધિબોને મુક્ત બંધનથી.
‘ગની’ છે મારી જીવન સંપત્તિ મારી કવિતાઓ;
થયા છે પ્રાપ્ત મરજીવાને મોતી ખૂબ મંચનથી.
સુરત]

(૨)

‘મને એ શીખવા મળ્યું છે વાંચનથી ને ચિંતનથી;
વધુ દુઃખ પામવાનું છે વધુ જીવન વિવેચનથી.
હજી મૃત્યુ નથી આવ્યું દયા તારી જીવનદાતા;
મને એ પ્રશ્ન મુંઝવે છે મળ્યું શું મુજને જીવનથી?

જુદી નીતિ, જુદી રસમે, જુદા વાડા, જુદા ધર્મો;
ભણું હો પૂર્વજેનું શું નથી આપ્યું સનાતનથી?
મને મટી જવાચહો છો, ઇચ્છો છો, વિચારો છો,
મટી સકતો નથી હું કેમ તો પણ આપના મનથી!
વિરહમાં વિદવળ છું ને વિચારોમાં હું વિચરું છું;
મજા એકાંતની ના બુટ્ટવી લે તેઓ દર્શનથી.
જવાની આપની મેં જોઈ ને જળ આપનું જાણ્યું;
કહો રોડી શકો પણ છે જુદાપાને એ પીવનથી?
અરં છે સિંધુ-ખિંડુથી બની છે એ સરિતા પણ;
બન્યો સિંધુ એ ખિંડુની સરિતાના સમર્થનથી,
ન ઉત્તરું છું વરસ ગાડો ન મારી ઉત્તર ખાંડું હું,
મણી સજ્જનું ધડીઓ ઝિંદગીના દિલની ધડકનથી.
ચલો છે જન્મ જ્યાં મારોને જ્યાં કહેવાઈ માણી હું;
ન સુરભિ પણ મને આગે મળે છે મારા ઉપવનથી.
નથી એવો નથી હું, આત્મ સન આપથી ધન્યું;
મળે છે આત્માસન મુજને અંતરની હુતાશનથી.
અમીન આજાદ છું તો પણ હું બંધનમાં છું જીવનના;
પરીક્ષા લઈ રહી છે મારી, દુન્યા મારા બંધનથી.
સુરત]

[‘અમીન’ આજાદ

(૩)

કહે છે તારી-તારી લોક એ શાસકના વર્તનથી;
જગાવે કોઇ તો સાર હવે પરદેશી શાસનથી.
વચન વર્તનની પર છે પ્રજાનાયક પ્રમજનથી.
શરમ આવે ન એ શાસકને દેખી લોકશાસનથી.

હરે નિજ માતના વસ્ત્રો આદિ સંતાન છે એવાં;
કપૂતો એ નથી ઓછા જરા પેલા દુઃખાસનથી.
રહે છે માનવી ને માનવી હણુપા સદા આતુર;
નથી સમજાવું શાને આગ ચાલે છે સનાતનથી.
ગન્યો છે માનવી એવો, બન્યો સંસાર પણ એવો;
અરે! સર્ગીય સર્જનદાર પણ પોતાના સર્જનથી.
હતી એ આશ ના મુગ્ધને કે આવે સાર સાંપડશે;
વ્યથા ને વેદના પામ્યો જીવનના સાર શોધનથી.
બલે વેરાન હો, સુનસાન હો, બરબાદ હો તો પણ;
કરીશ આ દેશને આબાદ મારા રક્ત સિંચનથી.
ન એ બગવાન હોતે જો ન હોતે માનવી જગમાં;
અરે સર્ગીયો સર્જનદાર છે પોતાના સર્જનથી !
બધા મિત્રો બધા રાત્રી 'અનીલ'ને યાદ રાખે છે;
ગડી રાકતો નથી હું 'કાલ્દી' પણ ક્રોધના મનથી.
સુરત] ['અનીલ']

(૪)

પરિચીત છે બધી દુન્યા તમારા કૂર વર્તનથી !
મને મારી તમે જીવી રહ્યાં છો મારા જીવનથી.

હો છે આદ દિલથી ને વહે છે અશ્રુ સોમનથી,
મને મળતાં મળ્યું શું શું જીવોને પ્રેમ જીવનથી !
રે, જો બરબાદ કરનારા વિચારી એટલું સેજે:
નિકન્દન થાય ના તદાઈ અમારા કંઈ નિકન્દનથી.
વદન રેખા અમારી કહી રહી છે, વેદના દિલની;
ને દિલની વાંત; અશ્રુ યથ વહી ચાલી છે શોચનથી.
અમે જ્યાં રાત પડશે; રાત વાસો ત્યાં કરી લઇશું;
પ્રવાસી પ્રેમના છે મૂકત છે મંજિલના અંધનથી.
તમે પતથર સમા દિલને નગીના સમ કરી દીધું;
તમે જોતો કર્યો; એક આંધળાને આંખ દર્શનથી.
અમે નિર્જાનતામાં બાન જોઈને રહ્યા બેસી,
ને પડેા ખાઈ મહ દુન્યા, પરિવર્તનમાં વર્તનથી.
છે હુઝીત કે અમેને સાથ લાપ લે સંધવાળાઓ;
પરિચીત છે અમે મંજિલ ને મંજિલના પ્રયોજનથી.
બહુ મુશ્કિલ છે એ રાહો પ્રણયની પણ હુખીબ એને;
કરે છે પાર કરનારા મનોબળથી, તપોધનથી.
સુરત] [મસ્ત 'હુખીબ' મારોદી]

માત્ર કવિતાનું-કાવ્ય વિવેચન

કવિજીવન વગેરે કાવ્ય વિષયક સામયિક

કવિતા

તાંત્રી : કોલક

હરેક માસની ૧૦ થી, તારીખે પ્રગટ
થાય છે.

લવાજમ રૂપિયા છ

પરદેશમાં રૂપિયા દસ

કવિતા-વિલેપારસા.

મુસ્લિમ બાળકોની તાલીમી ખિદમત માટે

પાંચ વર્ષ થયાં નિયમિત પ્રગટ થતું

બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

અવલાદ

દર મહિને નવા નવા વિષયો સાથે

..... પ્રગટ થાય છે

આપના બાળકોના હાથમાં "અવલાદ" જરૂર

આપો, એ તેની રહેબરી કરશેન.

લવાજમ:-

દેશમાં: રા. ૫-૦-૦ અને રા. ૩-૦-૦

(પાંચ રા. અને ત્રણ રા.)

દેશાવર: રા. ૧૦ (દસ)

લખો:-

'અવલાદ' ઓફીસ, નવી હરજી બજાર,

રાજકોટ (કાઠિયાવાડ)

તારનાં યાંભલા

અનુ:-રઝોડાડી

તે દિવસે વ્યવસ્થાપકે યતીમખાનામાં એક અદ્ભુત દ્રશ્ય જોયું. તે એ હતું કે ચાર છોકરાઓ એક ફાટેલ ચોપડી માટે લડી રહ્યા હતા અને એકબીજાને ધક્કામુઠ્ઠી કરી રહ્યા હતા. આ દ્રશ્ય નિહાળી તે દુઃખી સ્ત્રી બોલ્યા, છોકરાઓ! આ શું કરી રહ્યા છો? કેમ લડો છો? હવે તમે લડશો તો આજે સાંજનું તમારું ખાનું બંધ, સમજ્યા કે!

એકે રડતાં કહ્યું-એણે મારી ચોપડી લઈ લીધી અને મારું શું તે આવતો નથી.

“જુઓ!” તારી પાસે તો છે. બીજો બરાડી ઉઠ્યો.

કેમ જુડું બોલે છે?

તેમને યતીમખાનાની સંભાળ રાખનાર સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટે સમજાવ્યા કે ધણી દેખરેખ રાખવા હતાંય આપા જનાવો તો અર્ધિ યતાજ રહે છે. કેમકે છોકરાઓને પુસ્તકો વાંચવાને ધણો શોખ છે પણ અર્ધિ પૂરતાં પુસ્તકો નથી.

એ સાંભળી તેમને ધણુ દુઃખ અને ચિંતા થઈ પરંતુ ચિંતા કરવાથી દુઃખ ઓછું થતું નથી પણ વધે છે એટલે તેમણે એ જૂની જડું ચોખ લેખ્યું.

થોડા દિવસ પછી તે પોતાના એક વડાલ મિત્રને ત્યાં દાવતમાં ગયા તો ત્યાં ધર્મ અને પરાયકારની વાત થઈ રહી હતી એટલે તેમને ઉપરોક્ત ઘટના યાદ આવી અને તેમણે વડાલ સાહેબ આગળ યતીમ છોકરાઓનો પુસ્તક સંબંધનો શોખ અને દેખરેખ રાખનારે કહેલી વાતનું સુંદર રીતે વર્ણન કર્યું.

એ સાંભળી વડાલ સાહેબ સુચનારે બોલ્યા “એ છોકરાઓને પુસ્તકો અવશ્ય આપા વવાજ નેમએ” અને એ પણ કહ્યું કે મહારે ત્યાં મહારા છોકરા માટે ખરીદેલ ધણુ પુસ્તકો

છે કિંતુ એ બધા જ્યાં ત્યાં પૂડ્યા હશે એટલે એને શોધવું મુશ્કેલ છે.

તેજ દિવસે સાંજે વડાલ સાહેબ પોતાના મિત્ર છઝાહીમબાઈ કે જેમનું સમસ્ત જીવન એક-મેવા કરવામાંજ વિત્યું હતું તેમને મળ્યા અને યતીમખાનાના વ્યવસ્થાપકે કહેલી વાત સંભળાવી પોતાના તરફથી થોડું ઉમેરના બોલ્યા. “યતીમ બાળકોના જ્ઞાનમાં વધારો થાય માટે તેઓને પુસ્તકો આપવાનું નેમએ.”

છઝાહીમબાઈ બોલ્યા, એમાં તો શું મોટી વાત છે? કું કાનેજ “મુસલમાન”ની ઓફિસમાં બંધને યતીમ બાળકો માટે પુસ્તકોની અપીલ, છપાવીશ.

બીજે દિવસે છઝાહીમે “મુસલમાન”ની ઓફિસમાં જઈ ત્રીજા સાહેબને યતીમ બાળકો માટે પુસ્તકોની માંગણી કરતી અપીલ છાપવાનો આમ્રહ ક્યો.

સડતંત્રીએ તંરતજ નીચે મુજબની અપીલ લખી નાખી:—

યતીમ બાળકો તમારું સહારે!

યતીમ બાળકો પુસ્તકો વિના દુઃખ ભોગવી રહ્યા છે. અમે તમને કરગરીને આમ્રહ કરીએ છીએ કે કૌમતી દીની અને દુનવી ફગવણી પ્રાપ્ત કરવા સાર સખી વજૂદ ચંદરેયોએ મદદ કરી સાચાર, નિરાધાર યતીમ બાળકોના ઉત્ક્રાંહમાં વધારો કરવો.”

છઝાહીમબાઈએ ઉપરોક્ત અપીલ સાંભળી પ્રતોષ, અતુભઓએ અને તંત્રી સાહેબનો આગ્રહ માની ઘેર ગયા.

થોડા દિવસ પછી હું મહારા મિત્ર ટ્રેડિંગર સાથે જઈ રહ્યો હતો ત્યારે અમે “મુસલ

માને "ની ઓફિસ પાસેથી પસાર થઈ રહ્યા-
હતા તો મહેં "મુસલમાન"ની ઓફિસના દ્વાર
પર એક ચિંધરેલાલ ગંદા કપડાં પહેરેલ માણુ-
સને પોતાની ડુર્બળ પીળા પડી ગયેલ માંદલી
છોકરી સાથે ભેલેલો જોયો. તેના હાથમાં પુસ્ત-
કોનું એક બાંડલ પણ હતું."

મહેં તેને પૂછ્યું:-કેમ બાઈ શું કામ છે ?
તેણે સલામ કરી સંકેતપૂર્વક ઉત્તર
આપ્યો:-સાહેબ! અમે તે સૂતીમ આળકો માટે
થોડા પુસ્તકો લાવ્યા છીએ કે જેના માટે
"મુસલમાન"માં અપીલ છપાઈ હતી.

"પીળા પચરક પડી ગયેલ છોકરીના મોં
પર ગર્વની લાલી ફૂટી નીકળી."

હું તેમની પાસેથી પુસ્તકોનું બાંડલ લઈ
નોકરને આપતાં બોલ્યો 'સાહેબ તમારે' નામ
શું છે?"

તમને નામનું શું કામ છે ? તંજો ગમરાતાં
કહ્યું.

અમારે પુસ્તકો પર તથા રિપોર્ટમાં પુસ્તક
આપનાર સખી વબ્બદ અદસ્તનું નામ છાપવું પડ્યો.

તેના કંઈ જરૂર નથી. આપ લોકોની કૃપા
છે સાહેબ, બાકી હું તો એક ગરીબ શ્રમજીવી
માણુસ છું. એક મીઠા મજદૂર! મ્હારે નામની
શી જરૂર ? અને પોતાની માંદલી છોકરીને લઈને
ચાલતો થયો.

તે-વેળા મ્હને તાર મોકલવાની નવી કળાનું
ગાન થયું. સૂતીમખાનાથી ખબર મોકલવામાં
આવી હતી જેને સાંભળનાર પેલા શ્રમજીવી
મીઠા મજદૂર હતો. એકે માંગણી કરી અને
બીજાએ તે પૂર્ણ કરી.

બાકી અમે તો માત્ર તારના થાંભલા
હતા.

● સુંદરતા

● મજબુતાઈ

અને ફેશન માટે...

હિંદુસ્તાનમાં જે નામ

મશહૂર છે તે

જોન બેરલ

બુટ - શુઝ - ચેપ્સ

અને

હાઈકલાસ લેડીઝ સેન્ડલ્સ

અનાવનાર...

મુખ્યમાં:-

મહામદઅલી રોડ-(હિંડ ઓફીસ)

કોટ-શીરોજશાહ મહેતા રોડ.

દાદર-રાનાડે રોડ.

પરેલ-દામોદર હોલ.

વાંદરા-લીલરોડ વગેરે

કરાંચી-પ્રીટીસ્ટ્રીટ કેમ્પ અને બેંદરરોડ.

હૈદરાબાદ સીંધ-તીલક ઇન્ક લેધન.

મદ્રાસ-રતન બજાર.

“અજ્ઞાત પ્રવાસી”

કો' અજ્ઞાત પથિક મારા દારે આવી, આત્મિક શા રત્નેદ સાથે બોલાવે છે, પરંતુ બ્યારે હું તેના પ્રતિ સહિમ્ય, મૂક વદને જોઈ રહું છું ત્યારે તે મારા અજ્ઞાત પ્રત્યે મંદમંદ દારણ કરતો આવ્યો જાય છે...દૂર દૂર ક્ષિતિજમાં વિલીન થવાને.

પ્રત્યેક મુદ્દે જઈ તે સર્વને સરતેદ બોલાવે છે, પરંતુ તેના પ્રત્યુત્તરમાં બ્યારે તેની ઉપેક્ષા, તિરસ્કાર અને અપ્રદાર્યોજ સંબળાય છે. ત્યારે તે એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકી આવ્યો જાય છે કોઈ અનંત રાજભાગના અંત પ્રતિ—

.. આમ તે યુગયુગોથી આવ્યો આવે છે, કિંતુ કોઈએ તેને-તેના વિષે જાણવાની કંઈ પણ છજાસા બતાવી નથી !

એકદા તે બિહુક વેષે આવ્યો. બર્કિયનતાના ભારથી કચકાતા મેં શરમથી નીચું જોયું અને કશ્વરને કહ્યું “મારા ખાલી પાત્રમાંથી તું શું પામશે ?”

“હું ધનની ભીખ નથી માગતો...મારે તો જોઈએ છે પ્રેમની બિશ્વા. મારા રતેદમયાં આવાદનનો પ્રેમમયો પ્રત્યુત્તર, કિંતુ આ પ્રેમવિદોષા જગમાં મારી એ મનિયા તો અનુપમ રહી...અત્રે માનવીની અંકના તેની માનવતા પર નહી કેવળ ધન ઉપજવ સાધ છે”

...હું મૂક બન્યો અને તેની સામે મારા અજ્ઞાતની-પાપની ક્ષમા ક્ષમ્યતી દ્રષ્ટિએ જોયું અને આવા જડજગતનું એક અંગ હોવા બદલ મનમાં ને મનમાં શરમાવા લાગ્યો...તે એક ઉદારતાભરી દ્રષ્ટિ નાખી, સહિમત આવ્યો ગયો, અન્યો પ્રતિ દ્રષ્ટિપાત પણ ક્યાં વિના—

હા; તે હજુએ આવે છે અને મારા દારે આવી, મૂકવદને મારા પ્રતિ જોઈ, તેની રતેદમરી દ્રષ્ટિને મારી દ્રષ્ટિ સાથે મેળવી અન્યો સામે જોયા વિના આવ્યો જાય છે...કોઈ અજ્ઞાત પથ પ્રતિ!

...અને હું એ સુખદ ક્ષણોની સ્મૃતિમાં મારું સાઈએ જીવન બ્યતીન કરું છું.

દાંતનો હલાજ

દાંતના રોગોના અનુભવી ડૉક્ટર

એસ. એમ. કાદરી

બ્યાં અમેરીકન ક્લેક્ટ્રીક મશીન રેડીઓ લક્ષ, તેમજ દવાઓથી દાંતને સંપૂર્ણ આરામ આપવામાં આવે છે. અસલી દાંતની જગ્યાએ નક્કી દાંત સફાઈથી મોઢવી તેમાં મોના આંદીના કામ પણ કરી આપવામાં આવે છે

એક વખત પધારી ખાત્રી કરો.

લીમકાચોક-રજાક બેન્ડની બાજુમાં સુરત

ખાકસાર સાઈકલ માર્ટ

લીમકાચોક, સુરત.

સાયકલને લગતું દરેક કામ ઘણીજ કિંમતે કરવામાં આવે છે. એકવાર પધારી ખાત્રી કરો

ક્યાંથી ખરીદશો ?

તાજ બિરકીટ, નાનખતાઈ, પેનીલા, પાપનાપદ, કીમ, કેનેકા, માહિન, ફેન્સી, મકરમ, ફેમીલી વી.

તહેવાર અને સરઅવસરે ખરીદવાનું

“...એકજ સ્થળ...”

તાજ એકરી જિન્નાહ રોડ, ચોકબગર સુરત.

જીવન કિતાબનાં ત્રણ પ્રકરણ

ત્યારે હું શિયું હતો.

આગપણું જીવન પણ કોઈ જીવન હતું.

ત્યારની પ્રત્યેક દિવસના સ્વાર્થરહિત હતી, આવનાઓં અને લાગણીઓ હતી તો ખરી, પણ તેનાથી હું પોતેજ અગ્નાત હતો.

કુદરત અને સમાજના કાવતો મહારા પર લક્ષ્યસ્થા તો હતોજ, પણ તે મને સ્પર્શી શકતા નહિ. હું રૂઢન કરતાં કરતાં હસતો અને હસતાં હસતાં રડી પડતો.

ધૃષ્ટરને મેં આગળથી શકેલા નહિ, એ સાવ, સાચું, પણ, તેનાથી હું પોતે ભયભીત પેણ હતોજ, એય એટલુંજ સાચું છે.

તેનો ભય-સેવન એજ મહારી નિર્દોષ પ્રાર્થના હતી. હું શરારત કરતો ખરો, પણ પાપથી પર રહીને, હું એક સુન્દર ને રૂપાળા જગતમાં વસતો હતો.

શરદ મનુની લાંબી અને અંધકાર ભરી રાત્રિઓમાં આગિપાને હું બૂજા પડેલા તારા સમાન ગણ્યોતો, ને આકાશને હું અગિયા-સ્ટિજ સમજતો. આગિયાની પ્રકાશ-પ્રકટાવવાની રમતને હું જોયાજ કરતો, તે વારંવાર પ્રકાશ પાથરતો, પોતાની અદ્યપણી પ્રકાશ-જ્યોતિશ્વર તો પ્રગટ અંધકારભર્યા આર્ગમાં રસ્તો શોધતો. તારલાઓ નયન-વર્તન કરી તેને આકાશ-નિહાર કરવા આમંત્રતા, ત્યારે તો મને ધોળાજ આનંદ થતો.

× * ×

ત્યારે હું યુવાન હતો.....

હું સદા બહાર અનુભવતા વૃક્ષ જેવો હતો, ત્યારે તો હું એમજ માનતો, કે પાનખર આવે, તો એચાર પાંદડાં ખેરવીને ચાલી જાય, એથી વધુ તે મને કંઠી પણ શું શકે છે? મહારી વસંત જોધને પાનખરને નિદ્રાશ યજ્ઞને ચાલ્યાજ બધું પડે.

મહારે જીવન એક રમત સમાન હતું.

જગત મહારા પર મોહિત હતું. મહારી બુદ્ધિ પરિપક્વ હતી. મહારી પ્રત્યેક દિવસના પાછળ કાષ્ટ ન કાષ્ટ આશય તો રહેતોજ.

નયનો જેતાં તો મતલબથી, કાન સાંભળતા તો મતલબથી, મહારા પ્રત્યેક અંગોપાંગોની ક્રિયાપ્રક્રિયા પાછળ મતલબનો દારીસંચાર હતો.

મહારી બુદ્ધિના પ્રકાશમાં હું મહારંજ હિત અહિત જોઈ શકતો. અન્યોના હિતો હું ક્ય-હતો, તે પરત્વે જોદરકારી સેવતો, ને આગેકૂચ કર્યોજ જતો.

મહારા અસ્તિત્વથી હું પરિચિત હતો, પણ મહારાથી હું સાવ અપરિચિત હતો.

હું મહારા અહંત્વમાં એટલો તો લિન રહેતો કે ખીજાઓના અસ્તિત્વ પરત્વે વિચાર સુદાં કરવાની તકલીફ ભાગ્યેજ લેતો.

ધૃષ્ટિ અને જગનના પાર્થિવ કાવતોને હું મહારા માટે બંધન સમાન ગણ્યોતો નહિ; મહારા તરફથી તેમનો ભંગજ થતો.

ધૃષ્ટરના અસ્તિત્વ વિષે વિચાર કરતાં ધણુ હું કષ્ટ ભોગવતો હોઈ એવું અનુભવતો.

ધૃષ્ટર પ્રત્યે મહારે મન ટપ્પુંજ નહિ, હું વિષયવાસના તરફજ ટળતો.

પાપ શબ્દને તો હું અર્થહિનજ સમજતો. પાપને હું પૂણ્ય લેખતો.

સૌન્દર્યનો તો હું આહક ને ગ્રાહક હતો. રંગબેરંગી પુષ્પોમાં હું સૌન્દર્ય શોધતો નહતો, મહારી લાગણીઓને ઉદ્દિષ્ટ કરે, એવા સૌન્દર્યની શોધમાં હું હતો. હું તો એવા સૌન્દર્યની શોધમાં હતો, કે જે નયનોમાં મદ અને મસ્તી તેમજ શરીરમાં ઝણઝણાટી ઉપખમને એવું અમોખું સૌન્દર્ય તો કોક ઉભરાતા યૌવનથી વિભૂ પિત અથેલ નવયૌવનાના નારીદેહમાંથીજ સાંપડી શકતું હતું.

-*-

હવે હું જુદા છું; એક અખંડિત યજ્ઞ ગયલા જુદા જોવા, જેને વસંતની જીવન અર્પતી એકાં પાસુ લહરિ પશુ કંઠાવી દે.

જીવન... એ એક ભાંગી ગયલું રમકડું છે. એની સાથે મેં રમી આદરી હતી, અને મહેન જેને ભાંગી નાખ્યું; એને પુનઃ સાંધવાના પ્રયાસો સરિયામ નિષ્ફળતામાંજ પરિણમ્યા છે.

હવે શું થશે? એ વિચાર મ્હારું હૈયું કોતરી ખાય છે. રાત્રિયે નિદ્રા આવતી નથી એટલે આપ મેળેજ ગતયોવન-કાળની રંગીમી રાત્રિયોની યાદ આપીજ નય છે!

યુવાનીમાં કદિય પ્રાર્થના કરવાનું સમજી નથી, ત્યારે સૂતે છે તો માત્ર બંડખોર બનવાનું કહે છે. કે જુદાવરયામાં નિદ્રા પશુ એટલી આવે છે; એમ સા માટે? શાને?

નવયુવાનોને મ્હારી આત્મકથા સંભળાવું છું, તો તેઓ દરોને કહી દે છે, કે "એની ખુદી હવે જુદા થઈ ગઈ છે" હું એમને પી અને કેવી રીતે સમજાવું કે હું પશુ એક દિન તેમના જોવાજ યુવાન દંતો હવે તેજ યુવાની માટે હું અશુભારિ વદાવું છું. શું તેમને માટે પશુ એવો દિન નહિ આવે?

મ્હારી આત્મની પ્રત્યેક દિલઆસમાં અય-સચકતા અને ગંભીરતા છે.

પગો ઉપડે છે, પશુ અત્યંત સંભળાવું. જિન્દગી મેલે છે, પશુ સયમપૂર્વક. અતે એ શા માટે? હા! એ એક રક્ત્ય અસ્થ છે, પશુ તે મ્હારા જોવા જુદાજ સમજી શકે છે.

મ્હાને દેહ વિલયકાને મ્હારા અસ્તિત્વના વિનાશની સંપૂર્ણ ખાત્રી તો ક્યારેય થઈ ચુકી છે; ચિંતાનો વિષય તો હવે એજ છે, કે ત્યારપછી મ્હારું શું થશે?

ધર્મરી કાવન રહામે પુદ કરાણી હવે નવરાશન ક્યાં છે? ધર્મપૂર્વક અર્થનમ રહેલું અસ્તિત્વ એની મેળેજ નથી પડે છે. ડાંબ માત્ર એટલેજ છે, કે એને નમકુંજ હવું, તો તે

પ્રેક્ષાથીજ કેમ નમું નરિ? આ પ્રેક્ષામાં ધર્મડાની શિક્ષા મુલ્ય છે. મુલ્ય પછીનું જગત ન્યાં મુલ્યજ નથી ત્યાંની શિક્ષા શી હશે? કાળા વાળો સંદેહ થઈ ગયા. દાંતો પડી ગયા છે, મેદરા પર કરચળાઓ પડી ગઈ છે; દર્પણમાં જોઈ હું તો યોવનના ધર્મડા અને સૌન્દર્યનું વિનાશન થયું જોઈ છું.

જો શક્તિયે મ્હને આ રિશ્તિએ મ્હોંઆડ્યો છે, તે શક્તિ હમી સત્તાજ છે. હવે હું વિષય વાસનાનો કીડો નથી રહ્યો, હવે તો પ્રમુખતા અનુભવું છું.

આત્માવરયા એટલે હર્ષાનંદ,
યુવાની એટલે દીવાની,
જુદાવરયા એટલે યાતના;
એ છે મ્હારી જીવન-કિતાબનાં ત્રણ પ્રકરણો.
જેને તે વાંચવાની મુશ્કેલી થાય તે વાંચી

શકે છે.*

સંચિત

દર શનીવારે પ્રગટ થાય છે

મુસ્લિમ લીગના પયગામ પહોંચાડનાર
મુસ્લિમ જનતાનો આવાજ ખુલ્લું કરનાર
ઈલોકાનું નિકર અઠવાડિક પત્ર

...પાકિસ્તાન...

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦

‘પાકિસ્તાન’ની અવનરી સામગ્રી
‘મુલતાન અયુકતગીન’ની આલુ વાર્તા
અને બોધ લાયક લેખો વાંચવા
આજેજ આહક બનેા

‘પાકિસ્તાન’ એફિસ

કાલુપુર બહુચોવાડ અહમદાબાદ

‘મિસ્મિલ્લાહ’ શરીફની ફઝીલતો

(ગતાંકથી ચાલુ)

આજ્ઞાદ તઆલાએ કરમાયું છે કે “મિસ્મિલ્લાહ” શરીફમાં જે જે બેરો અને બરકતો પાવવામાં આવી છે તેને લઈ જે કોઈ ઉમ્મતી અને ખરા દિલ અને સાચી મહબ્બતથી પદશે તેની ઉપર અજામ કરવામાં એ મુદ્દમ્મદ (સત્તર) અને શર્મ આવે છે.

આપણને જોઈએ કે “જે પાક દસ્તીને સદકે અને ઉફ્ફીયતી આપણને આવી અમૂલ્ય વસ્તુ મળી છે તેઓ (સલ્વ) ઉપર હમેશાં ફરહો સન્નામ મોકલતા રહી સાથોસાથ આ બેખદા અગમને પણ ચાલુ રાખીએ.” ખુદાપાક દિવાયત આપે.

“ફરૂક” શરીફ તેમજ “મિસ્મિલ્લાહ” શરીફના ઝાકિરને જોઈએ કે પોતાના ઝાકિરના વચ્ચે વચ્ચે “મિસ્મિલ્લાહ અદ્દીરયીલ અઝીમ, અદ્દુમ્મદે લિલ્લાહુ અના અલાદીનીલ હિસ્સામ” પણ પઢતો રહે. નમાઝી, પાંચ વખતની નમાઝ પછી, એને પઢતો રહે તો બેદતર છે.

“મિસ્મિલ્લાહ” શરીફમાં ખુદાપાકના એવા ત્રણ નામો છે કે જે દરેક નામોમાં ત્રણસો ત્રણસોથી પણ વંધારે ફઝીલતો અને બરકતો ખુદાપાકે રાખેલી છે, જે એના ઝાકિરને ખુદાપાક ધીમે ધીમે અતા કરે છે.

“દરતે ખારા”

ઈસાની નમાઝ પછી બે રકાત નહિલ હિતે ખારાની નિયતથી પઢી “ફરૂક શરીફ” એક વખત, પૂરી “મિસ્મિલ્લાહ” શરીફ એક વખત, “યા ખઝીરે અખબેરની” એક વખત અને “ફરૂક શરીફ” એક વખત એવી

રીતે ૭૮૬ વખત પઢવું. અને દુઆ માંગી, છાતી ઉપર દમ કરી સુઈ જવું. અને ઉંઘ (નિદ્રા) આવે ત્યાં સુધી દરદ શરીફ પઢતાં રહેવું. મજકુર પઢવું શરૂ કર્યા પછી કંઈ પણ ખાતું પીવું નહીં તેમજ કોઈ સાથે વાત પણ કરવી નહીં. સુવાની જગ્યા પાક સાફ હોવી જોઈએ એ રીતે કરવાથી ધ. અ. સાતમી રાત સુધીમાં ખબર મળી જશે.

મુશ્કિલ આસાન થવા તેમજ દરેક

હાજત પૂર્ણ થવા માટે.

ઈસાની નમાઝ પછી જે કામ માટે હોય તે પૂર્ણ થવાની નિયતથી બે રકાત નહિલ પઢી પ્રથમ ૧૦૧ વખત દરદ શરીફ, પછી પૂરી “મિસ્મિલ્લાહ” ૭૮૬ વખત અને છેલ્લે ૧૦૧ વખત દરદ શરીફ પઢવું અને દુઆ માંગી છાતી ઉપર દમ કરી સુઈ જવું. અને ઉંઘ આવે ત્યાં સુધી દરદ શરીફ પઢતાં રહેવું. ધ. અ. ખુદ જરૂરી કામ થઈ જશે. આ અમલ શરૂ કર્યા પછી એટલે પઢવાતું શરૂ કર્યા પછી કંઈ પણ ખાતું પીવું તથા કોઈ સાથે વાત કરવી નહીં પણ પઢવું ખલાસ થયે તુરત સુઈ જવું. સુવાની જગ્યા પાક સાફ હોવી જોઈએ.

મજકુર અમલ દરરોજ ખાલેસન સિલાહ કરવાથી કોઈની મોહતાઈ થશે નહીં, ખુદાપાક પોતે તેની દરેક રીતે મદદ કરશે અને તેની દરેક હાજત પૂરી કરવા ઉપરાંત અનેક ફાયદાઓ આપશે જે અમલ કરનાર બધી શક્તિ પણ પઢનારને જે જે બેરો વગેરે માલૂમ પડતા બધા તે કોઈને પણ કહેવાની સખત મનાઈ છે, એનો ખાસ બિયાલ રાખવો, નહીં તો હુકસાની હાવવી પડશે.

હદીસ શરીફમાં છે કે: જનાબ રસૂલે મકબૂલે (સલ) ફરમાવ્યું છે કે “જ્યારે કોઈ મુસલમાન ખરા દિલથી માત્ર એકજ વખત “મિસ્મિહાદ” પઢે છે ત્યારે એ ફરિસ્તાઓને ખુદાપાક દુકમ કરે છે કે: એના (પદનાર) માટે એક દગ્ગર નેકી લખો ત્યારે ફરિસ્તાઓ તઆજ્જુબ થઈ અર્જ કરે છે કે: આટલા નાના જરા જેટલા અમલના બદલે દગ્ગર નેકીઓ ત્યારે ખુદાપાક કહે છે કે: કીક ત્યારે એ દગ્ગર નેકીઓ લખો: ત્યારે ફરિસ્તાઓ વધારે તઆજ્જુબ થાય છે, ત્યારે ખુદાપાક ત્રણ દગ્ગર નેકીઓ લખવા કહે છે: આવી રીતે દસ દગ્ગર નેકીઓ સુધી મામસો પહોંચે છે ત્યારે ફરિસ્તાઓ સુધ થઈ જાય છે. ત્યારે ખુદાપાક ફરમાવે છે કે: એ ફરિસ્તાઓ! કસમ છે મને મારી ઇંજાત અને જસાલની, અગરને જે તમે મારી રદમતના બેઠને અટકાવવા સુપ થને નહીં તો કયામત સુધી આવી રીતે નેકીઓમાં વધારો કરતોજ રહેને.

નકલ (રિવાયત) છે કે: જે દહાડે જનાબ હામ મુઝીને (રદી) “મિસ્મિહાદ” સાર કરી તે દહાડે જનાબ દજાત અલી (રદી)એ બહુ ખુશી મનાવી અને દસ દગ્ગર દિર્હમ ખર્ચત કરવા નોકરોને આપ્યા ત્યારે નોકરોએ તઆજ્જુબ થઈ કહ્યું કે: હુઝૂર! “મિસ્મિહાદ” કે જે માત્ર યોગ્ય હરકાત છે તેના બદલે આટલી મોટી રકમ? ત્યારે તેમણે (રદી) કહ્યું કીક ત્યારે વીસ દગ્ગર દિર્હમ ખર્ચત કરો. ત્યારે નોકરો બેઠદ તઆજ્જુબ થયા અને ઉપર મુજબ પાછું કહ્યું. ત્યારે આપે (રદી) ત્રીસ દગ્ગર દિર્હમ માટે દુકમ કર્યો. ત્યારે નોકરો સુપ થઈ ગયા તો આપે (રદી) કહ્યું કે:—જે તમે સુપ થને નહીં તો હું પણ મારા ઇંજાદમાં કદી પણ પાછી પાની કરને નહીં અને દિર્હમ વધારતોજ જતો, તમને ખબર નથી કે “મિસ્મિ-

હાદ” શરીફ ખુદ ખુદાપાકતું એવું સંપૂર્ણ નામ છે કે જે રદમાન અને રદીમ છે, અગર જે દુન્યાના બધા અમલનાને એકઠો કરવામાં આવે તો પણ “મિસ્મિહાદ” શરીફના માત્ર એકજ હરકાત કરાવમાં બાગ જેટલો પણ થઈ શકે નહીં.

નકલ છે કે:—કોઈ એક યુઝુર્ગને બહુ મોટો કોટિ પગમાં ભોંકાઈ ગયો, જેને લીધે બહુ મોટો જખમ પણ પડી ગયો. તેમણે “મિસ્મિહાદ” શરીફ પઢી કોટિ એવી કાઢી, જખમ ઉપર દમ કર્યો તો તરતજ જખમ પણ સારો થઈ ગયો અને જલ્દી કંઈ પણ થએલુંજ નહીં એવી કાસત થઈ ગઈ.

રિવાયત છે કે:—જનાબ રસૂલે ખુદાએ (સલ) ફરમાવ્યું છે કે: જ્યારે કોઈ મુસલમાન તેના બચ્ચાને “મિસ્મિહાદ” શરીફ સાર કરાવે છે ત્યારે ખુદાપાક તે બચ્ચાને, તેના મા બાપ અને ઉસ્તાદને દોઝખથી આજાદ કરી દીએ છે, એટલે દોઝખ તેઓ માટે, દરામ થઈ જાય છે પણ એ શરતે કે મરનાં સુધી એને સુદંતર હાલી દીએ નહીં બલકે જિંદગીમાં કદી કદી પણ એને પડે.

રિવાયત છે કે:—જનાબ રસૂલે મકબૂલે (સલ) ફરમાવ્યું છે કે જે મુસલમાન કોઈ પણ કાગળનો કકડો જેની ઉપર “મિસ્મિહાદ” શરીફ લખેલ હોય અને તે રસ્તામાં અગર તેની કોઈ નાપાક અથવા બેઅદબીવાતી જગ્યાએ પડેલ હોય તેને માન-ઇજાત અને અદબની નિષ્પત્તથી હાંવી લઈ કોઈ પાક જગ્યાએ નાંશે તેના મર્તબો સિદ્દીકામાં ખુદાપાક લખશે અને તેના માગાપનાં ગુન્દા માફ કરશે. જે માગાપ કુદ ઉપર મર્યા હશે તો તેઓના અજાબમાં જરમી કરવામાં આવશે અને જે મુસલમાન હશે તો મારા અદલાહ! ખુદાપાક તેમને પણ બખ્શી દેશે. (અપૂર્ણ)

રીલીફ ફન્ડ

મૂળ લેખક:- હયાહીમ જલ્દીસ

અનુવાદક:- હાશિમ દીમાલ

રીમ ઝીમ રીમઝીમ કરતાં વરસાદનાં ફોરાં ધરતીને પલાળી રહ્યાં હતાં. ઘોડીકવારમાં તો એકદમ જોરથી વરસાદ પડવા લાગ્યો. એના હુમલાથી બચવા હું વડના ધટાદાર, વૃક્ષ તથા ઉભો-ઉભો અશ્રુઓ સારતાં બારી બારણાંને જોઈ રહ્યો હતો. મહસૂસ મેંને ફાતમા સાંભરી આવી. તે પણ હુબહુ એમ રીતે અશ્રુઓના ખંડુઓ અધર પર રેનાવતી હતી. અને મેં તેનો ત્યાગ કર્યો હતો. એ યાદ મારા આત્માના ધાને પાછો તાજો કરી રહી હતી. સામેની એક સ્વેત રંગની હવેલીની બારીમાંથી ઝાંખતી એક પીળા ચહેરાની યુવતી બૂખરા જૂખરા વળોને આંસૂપૂર્ણ નયનોથી નીરખતાં ગાઇ રહી હતી..."ઉમડ ઉમડકર મેઘા બરસે"

"ઉમડ ઉમડકર મેઘા બરસે"—તેને મારી હાજરીનું બાન નહોતું એટલા માટેજ તે ધટા-ઓને જોર જોરથી મૃશળધાર વરસવાનું કહી રહી હતી. એનું ધ્યાન મારા પ્રતિ ખેંચવા માટે મેં જે ત્રણવાર ખોંખારી કર્યો તેના સાંભળવામાં આવે એટલા મોટા સાદે કાવ્યની એ ત્રણ પક્તિઓ પણ લલકારી કિંતુ વરસાદ રીમ-ઝીમ...રીમઝીમ કરતો કર્ણપ્રિય, મધુર, અને મંત્રુહ સંગીત સર્જતો વરસતોજ રહ્યો અને પેલી યુવતી જાણે એ વરસાદના રીમઝીમ રીમ-ઝીમ કરતા ચિત્તહર સંગી સાંધે સ્પર્ધા કરતી હોય તેમ ગીત લલકારતોજ રહી, જે તેને મારી હાજરીની જાણ થઈ જાત અને "તે મને પલળતો નિહાળી લેત તો પણ તે ગીત લલકારવાનું બંધ નજ કરત. કેમકે ત્રીજી માળ અને સડકની સપાટી વચ્ચે ઘણું અંતર હતું. બ્યારંથી ત્રીજી માળ નગતમાં જન્મી છે. માનવગતમાંય હૃયનીયનું અંતર પેદા થઈ ગયું છે. પેલા સમાજવાદી અથવા સામ્યવાદી યુવતીની

નરી મૂર્ખતા નથી તો ખીલું શું છે કે ત્રીજી માળ અને સડકની વચ્ચેના અંતરનો એની અસમાનતાનોજ નાશ કરવા ગાંગે છે. માત્ર ખાંસવાથી કે ખોખારવાથી એ અંતર એ અસમાનતા એ બેદબાવ શી રીતે દૂર થઈ શકવાનાં હતાં?

મારી ધારણા સાચીજ નીવડી પેલી યુવતીએ પ્રથમ તો રહેજ ક્ષોભ અનુભવ્યો અને મારા પ્રતિ કતરાતી દ્રષ્ટિએ જોઈને મુખ ફેરવી લઇ નયનોમાં દોડી આવેલાં અશ્રુઓને છુછી નાખ્યાં. અને વિનળતાની ગતિએ પોતાનું મુખ બારીની અંદર છુપાવી લીધું કદાચ એણે મને જોઇ લીધો હોય કે નીચે ખરબચેડી ધરતી પર ખાંસતો ખોખારતો એક જણ ધોધમાર વરસાદમાં પડળી રહ્યો છે—અલખત એક વાત મારા અંતરને કોરી રહી હતી કે એ ત્રીજી માળે રહેતી યુવતી જેને કોઇ પ્રકારનું દુઃખ પહેાંચે એમ નથી, અર્થાત ધોધમાર વરસાદમાં એ પડળી શકતી નથી. ખરા બપોરનો બાળી નાખતો તડકો એને સહન કરવો પડતો નથી. એશ અને આરામમાં વૈભવ અને વિલાસમાં છુપન વિતાવવાનાં સાધનો હોવા છતાંય એના નયનોમાં અશ્રુઓ શા માટે આવ્યાં હશે? એનું વદન આટલું પીળુંપણ કેમ? અશ્રુ? મનુષ્યના રૂદનનો કોઇ છેડો આવશે કે નહિ? આમ ને આમ એ ક્યાં લગી આંસૂઓ વહાવતો રહેશે? એ દ્રશ્ય જોવા પૂર્વે હું તો સમજતો હતો કે અશ્રુઓ તો માત્ર મારી અને ફાતમાની નિરાધાર અને નિઃમદાય આંખોમાંજ જન્મે છે! માનવી શા માટે આંસુ સારતાં હશે? એટલા માટે કે તે ભૂખ્યો અને દુઃખી છે? પરંતુ આ ત્રીજી માળે વસતી ધનના ઢગલામાં આજોટલી એ યુવતીના ચીકણા માથે

પરથી વહી જતાં આંસુ આડી ખાંધ રહ્યાં હતાં કે છન્સાન ગમે તે સંતોષોભા રડતોજ રહેશે પણ તે જામિની સપાટી પર હોયં યા ત્રીજે માળે ! એના નસીબમાં રડવાનું અનિવાર્ય છે શું ?

એ સુવતીને આંસુ વહાવતી જોઈ મારું હૃદય હાથમાં ન રહ્યું- વિચાર આવ્યો કે અર્ધ યાજ્ઞ પાછો વળા બહુ. અને આંધ્રો પહોંચી મારા સામ્યવાદી ચિતારોને સ્પષ્ટ સંબોધાવી દઈ કે કોમરેડ ! જૂએ મરતા બંગાળના રીતીદ્વ રન્ડનુ કાર્ય હવે મારાથી થઈ શકે એમ નથી. હજી હમણાંજ હું એક એવું દ્રશ્ય જોઈને આવ્યો છું કે...ત્યાં સહ્યા મારા કાને એક અપરિચિત સાદ અથડાયો.

“અરે બેટા કાણુ છે તું ? અને આમ ધોધમાર વરસાદમાં શા માટે પક્ષી રહ્યો છે ?” એ મમતાભર્યો સાદ હતો એક આવેડ વધની સ્ત્રીનો-કહો કે અકાળે જદ્દ થયેલી સ્ત્રીનો-આહ ! કેટલું માણુયું હતું એ શબ્દોગાર કેટલી મમતા ભરી હતી એ અવાજમાં ?

એ સાદના પડ્યા હજી વાતાવરણમાં ફેલાઈ રહ્યા હતા ત્યાં એક તરણીના તીણા સાદ મારા કાને અથડાયો એ હતી પેલી જદ્દા સ્ત્રીની પુત્રી

“બાઈશી...ત્યાં ઉભા બિભા શા માટે યર-યરી રહ્યા છો ? આવેને અર્ધિયા ! હું સડક ઝાળંગીને તે પતરાંની છતવાળી એક્સરીમાં પહોંચ્યો જદ્દાએ અતિ સ્નેહથી નીતરતા શબ્દોમાં કહ્યું

“બેટા, તમે પાણીમાં તરમેળ થઈ ગયા છો. ખમીસ બનારી નાખો ખુરશીદ ! એને નીચેની દેશે.” મને સંકોચ પામતો જોઈ જદ્દા તરતજ બોલી ઉઠી “સંકોચ અનુભવવાની જરૂર નથી” ડોરનીની એ વાત હજી પૂરી ન થાય એ પેહલાં મેં ખમીસ કાઢીત ખુરશીદના હાથોમાં આપ્યું. અને પાસે પડેલી એક સાથ જરીપુરાણી પેટી પર બેસી ગયો. વરસાદ તો વધુ ને વધુ જોરથી

વરસવા લાગ્યો હતો. ડોરની એ જોઈ કંઈજાનું સ્વરે કેહવા લાગી “નખોદ બધ આ કાળ-મુખા કવખતના વરસાનું-કાળમુખી લગાઈએ શી મણા રાખી હતી ગરીબો પર આકૃત વર-સાવવામાં ? હવે આ વરસાદ એમના માટે નવી નવી સુસીખતોં ઉભી કરી દેશે, હજી ગરીબો શી રીતે પોતાના દહાડા પિતાવશે ?

હું વિચારવા લાગ્યો આ જદ્દાએ “હવે” શબ્દ શા માટે આટલા બારપૂર્વક ઉચ્ચાર્યો દશે ? ગરીબો માટે આ લગાઈ પેહલાં પણ આવેા અકાળે વરસાદ નહોતો પડ્યો સારે પણ જીવનું આસાન અને સંતોષપૂર્વક કશારે હતું ? છતાંય મેં આશ્વાસન આપતાં કહ્યું “ધીરજ ધરો-માઝ, ધીરજના ફળ મીઠા હોય છે.”

ડોરની કંઈક ગણગણીને જાણે જીવનની કાંઈ બારે ચોટ ખાધી હોય એવી રીતે બોલવા લાગી.

“ધીરજ ધરો બેટા ? ક્યાં લગી ? જવાન જોષ જોવા બે પુત્રો પેટનો ખાડો પૂરવા લક્ષ-રમા જોઈઈ ગયા અને ખંખી પણ ગયા.” દર માસે પેન્શનના સાત રૂપીઆ સરકાર તરફથી મળે છે. એ સાત રૂપરડીમાં શો દહાડો વળવાનાં હતો ? મને મારા લાલ જોષએ છે લાવી આપશે તમે ?

કેટલી વિચિત્ર એવી માંગણી હતી ? ઝોં પુટ્ટી એના લાલેન પાછા માંગી રહી છે મારી ફાતમા પોતાનું સૌભાગ્ય માંગી રહી છે. હું પૂછું છું કે શું કરશે એ એના કાલને પાછા મેળવીને ? સૌભાગ્ય મળી જવા માગથીજ શું વળવાનું હતું ? મારું માનો તો જોટલા પૈસા મળે છે એજ લેવા રહો. જીવન-નખાવવા માટે અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવા માટે-વહાલસોયા પુત્રો અને સૌભાગ્ય કરતાંય રૂપીઆની વધુ જરૂરત છે. એ રૂપીઆજ સર્વસ્વ છે. મેં મારી એ વિચારધાસને થંભાવી પુટ્ટીને પ્રશ્ન કર્યો, કેટલાં માણુસ છે તમારા કુટુંબમાં ?

ડોસીના માથે વિજળી તૂટી હોય. તેવી ચોંકાને તેણે મારા પ્રત્યે જોયું. જ્યારે આવું પૂછવાથી તેનું કાળજીું વિંધાઈ ન ગયું હોય ?

“એ પુત્રો હતા અને પાંચ પુત્રીઓ છે.”

ડોસીએ પ્રયત્નથી સ્વસ્થતા જાળવતાં કહ્યું. પુત્રો તો આ કાળમુખી લડાઈના મુખમાં હોવાથી ગયા પણ ચાર પુત્રીઓ સાવના બારાની પેટે છાતી પર બેસી છે. એક ખુશીદાનાં લગ્ન કર્યાં હતાં પણ ધંત્રીના એક પડની જેમ તે બીજા પડથી ટપ્પી ન પડી.

ખુશીદા પરજોવી છે. આ એક મુજો ચિત્કાર હતો જે મારા શ્વાસની સાથે કંઠ મુઠી આવીને થંભી ગયો અને મારા મુખમાંથી અનાયાસે શબ્દો સરી પડ્યા “શું ધધો કરે છે ખુશીદાનો પતિ ?”

ડોસીએ જવાબ વાળ્યો “અહિંયાં ખેતી-વાડી ખાતામાં અપરાસી છે શર શરમાં તો ખુશીદાના દિવસો ધણા મુખમાં ગયા પરંતુ એણે ધરમાં એક બીજી સ્ત્રીને પણ રાખી છે. તે ખુશીદાને ચેનથી રહેવા દેતી નથી. ચાર ચાર મહિનાથી તે અહિંયાં આવીને પડી છે. ખુશીદા સીવવાનું કામ જાણે છે. એમાંથી કંઈક રોજ મળતી હતી કિંતુ હવે તો કંઈ ન મળે. પુરાં વસ્ત્રો મળતાં નથી ત્યાં... હમણાં એક સરકારી મકાન તૈયાર થઈ રહ્યું છે ત્યાં હું કામે જાઉં છું. ઠીક છે, દિવસો ગમે. તેમ પૂરા ચાલ છે. એવીજ ધિરની ધમ્મજા હશે.”

મારી અમળગમીના પાર ન રહ્યાં કે જેના સરીર પર પુરાં વસ્ત્રો નથી, ખાવા માટે જેને ત્યાં અન્નનો દાણો નથી, રહેવા માટે પૂરું પાઘડું મકાન નથી, માથા પર ચાર જુવાનજોષ પુત્રીઓના અસહ્ય બોજ છે, આંખોમાંથી સતત આંસુઓની ધારા વહેતી રહે છે છતાંય આ ડોસીની ધધર પર આટલી અંધી શ્રદ્ધા છે ?

શું આ ધધરનો ન્યાય છે ? તો ખુશીદાના બીજાં લગ્ન શા માટે નથી કરતાં ? મેં જરા કડક શબ્દોમાં પ્રશ્ન કર્યો, “બીજું લગ્ન ?” એક ખાનદાની ઓરત એક ધણી હોવા છતાં બીજી વાર શી રીતે લગ્ન કરી શકે ?” એ ખાનદાની સામેનો મારો બધો ઉકળાટ સમી ગયો, મેં મારી જનને અપમાનિત લેખતાં કહ્યું

“માજી, હું તમારી ક્ષમા માગું છું તમારું કેહવું અક્ષરસ સત્ય છે. બધા કોઈ સરીકે સુવતી બીજીવાર લગ્ન કરતી હશે ? જ્યાં સુવતીએ બીજું લગ્ન કર્યું કે તેજ દાણે તેની બધી શરારતનો અત આવીજ ગયો સમજો ? એ તો પુરૂષનોજ અબાધિત અધિકાર છે કે તે ચાર ચાર લગ્ન કરી શકે, છતાંય તેની ખાનદાનીને ઉની આંખ પણ આવે નહિ. મારા કટાક્ષબર્યા શબ્દોની કંઈક અસર થઈ છે એમ હું જુઝીના મુખના ભાવો પરથી સ્પષ્ટ સમજી શક્યો. તેણે અત્યંત મંદ સ્વરે કહ્યું.

“હાં બેટા, ખુશીદાનો પિતા મારા જેવી દુર્ભાગી સ્ત્રીના માથે આ બોજને નાખી ગયો છે. પેલી રહામે જે બિદ્દાગ દેખાય છે-ડોસીએ તે બિદ્દાગ તરફ આંગળી ચીંધતાં કહ્યું-ત્યાંથી ને મળતું હતું તેના પર મુજબાન ચાલતું હતું કિંતુ અમારી બદનસીબીએ એ સહારો પણ નથી રહ્યો. રહામેની હવેલી ? જેના ત્રીજા માળે પેલી સુવતી ગીત લગ્નકારી રહી હતી. “ઉમક ઉમક કર મેઘા બરસ...” મેં અત્યંત આતુરતાપૂર્વક પ્રશ્ન કર્યો. તમે ત્યાં કામ કરતાં હતાં ?

હા, વરસો સુધી એમનું લૂણ ખાધું છે. પરંતુ કાણ જાણતું હતું કે જેણે નોકરી અપાવી એ નજમાબીબીજ એક દિવસ મને નોકરી પરથી અક્ષમ કરી દેશે ?

નજમાબીબી-એકાએક મારા હૃદયમાં ઝળ-ઝળાટી વ્યાપી ગઇ, મારા અંતરના થડકારનો વેગ વધી ગયો. તરતજ મારા મનમાં વિચાર

ઉદ્ભવે. જરૂર પેલી યુવતીના પીળા પડી ગએલા અધરો પાછળ-તેના કશ્વતમ ગીત પાછળ-કાંઈ કશ્વ કથની હોવી જોઈએ. નહિ-તર ત્રીજા માણે વસતી યુવતીએનાં ગાયો તો ઠામેટાથીય અધિક રક્તવર્ણુ હોય છે. મારી અધીરાઇ વધતી ગઈ. મેં વધુ માહિતી મેળવવા પૂછ્યું.

"નજમાખીખી-પેલી પીળા ચેદરાવાળી મુક-લકડી છોકરી ?

વૃદ્ધ મારા પ્રત્યે અર્થભરી દ્રષ્ટિએ જોઇ રહી.

"જાણો છો તેને તમે ? તેની સાથે તમારો પરિચય છે ?

આજપણુમાં જ એની માતા આ અસાર સંસારને ત્યાગીને ચાલી ગઈ, મેં જ તેને જાતન-પૂર્વક પાળીને ઉછેરી છે. એના પિતાએ ખીજ વાસ્તું કાપ કપડું હતું.

દિવસે પાણીની જેમ વહેવા લાગ્યા. જેત-જેતામાં નજમાખીખી જવાન યઈ. એક કોરે-જીવન સાથે એનો પરિચય થયો. એમની મૈત્રીએ ગાઢ સ્પર્શ લીધું એક દિવસે એની સાવકા માતાને ખબર પડી મધ અને મને તેજ લાગે આવીજ રીતે ધોધમાર વરસાદ વરસાદમાં નોકરી પરથી કાઢી મૂકવામાં આવી. નજમા-ખીખીના લગન કાંઈ લોકરી અધિકારી સાથે થઈ ગયાં છે. પેલો કોલેજનો યુવાન અમને થોડી ઘણી સહાય કરતો રહે છે. અનાજના કાર્ડ મુદ્દાં તે લાવી આપે છે.

અનાજની હાડમારી કાંઈ જેવી તેવી છે ? અમારો રેશનીંગ કાર્ડ કયાંક ગુમ થઈ ગયો. ખીજ કાર્ડની માંગણી કરી તો અમલદાર જેવું તેવું બકવા લાગ્યો. ખુરશીદને મુઓ એવી પાપી નરરશી જોતો હતો કે જે એનો પિતા જીવંત હોત તો એ હરામખોરને જીવંતો ને જીવંતો જ ગણી જાત ..

-ડોસ્ટીની આંખોમાંથી ટપટપ કરતાં આંસુ-ઓ ખરી રહ્યાં હતાં. એ અશ્રુઓના પ્રવાહને હું કશ્વભરી નરરે જોતો વિચારી રહ્યો હતો કે જે ખુરશીદનો પિતા જીવંતો હોત તો પણ પેલો રેશનીંગ અમલદાર એને એવીજ પાપી નરરે નિહાળત. કારણ કે અંગત વિના કોણ જીવંત રહી શકે છે ? અને એનો અમલદાર હોતો ? ?

એકાએક મારા દિલમાં તૂટત તૂટત ઉડ્યું. વિચાર આવ્યો કે લાવ પેલા દિલની સાવનનું નિરીક્ષણ કરવા આવેલ ચાકનીસ પ્રતિનિધિ મંડળના સભ્યોને જેઓ ગેરફાઈમાં આરામ કરી રહ્યા છે. તેમને-અહિંયા જેવી લાગે. અને આ ડોસ્ટીનું ઘર ખતાવું હતુઓ-આ છે દિંદુસ્તાનનું સાચું અને વાસ્તવિક ચિત્ર. તાજમહાલ, કુતુબમિનાર, જામીઆ ઉસ્માનીઆ, મલેશ, અને અજંતામાં શું જોઈ રહ્યા છે ? આ પતરાંની જીવ-વાણું મફત હતુઓ અને અહિંયાંથીજ રીયા યીન ચાલ્યા જાય. આ દેશમાં એ સિવાય ખીજ કોઈ વસ્તું જોવા લાયક નથી. રીમઝીમ...રીમઝીમ...કરનો વરસાદ પડી રહ્યો હતો ડોસ્ટી એકાએક ઓડોને કહેવા લાગી,

હો, જરા નરર પડ્યો ખરો ?

હું મારી જગ્યા પરથી ઉભો થયો. જોડે ડોસ્ટીએ લગ્નપત્ની અને સંકેતથી લગી પડતાં માતૃત્વને ગળે દૂધો દેતાં, સ્ત્રીનાં અંગેના સરકારનાં તુટક તુટક ઉદ્ગાર કાઢ્યો "ત્યાં... ખુરશીદ...ખંડમાં ખમીમ લઈ તમારી વાટ..." એ શબ્દો આંખોને મારા શરીરના રવાટાં ઉભાં થઈ ગયાં. આ શબ્દો ? અને તે પણ એક માતાના મુખેથી ?

એ પેળા મારા ખીસ્તામાં અંગાજ રીલીફ ફંડના ખાંચ રૂપિયા હતા. મેં સત્તર તે ડોસ્ટીના

દાયમાં મુક્યા અને જગનના સૌથી મહાન માનતા પ્રેમી મનુષ્યની જેમ કહેવા લાગ્યો.

“મા,—આપ મારી માતા સમાન છે—અને ખુશીદ એ મારી ભગીની છે—બહેન છે.”

હજીય વરસાદ પડી રહી હતી. પરંતુ એ રથને હવે એક ક્ષણ પણ હું ઉભો રહી શકું એટલી મારામાં શક્તિ નહોતી. મારા શરીરમાં કંપારી છૂટી હતી. હું સડસડાટ કરતો ત્યાંથી નીકળીને કોમરેડ ક્લબ તરફ ચાલી નીકળ્યો.

સંસ્થાની ઓફિસમાં કદમ મૂકું ત્યાં તો તૂટી દેડીને મારે ગળે વળગી પડ્યો એની આંખોમાં અશ્રુ હતાં. હોરો પર દારૂચ મગી નહોતું. તેના બળવાન દાયોમાંથી મારી બાતને છાડાવતાં મેં પૂછ્યું.

“બિરાદરો વૃદ, આપની પારાયાર ખુશીનું કારણ ?

કોમરેડ મોદનસર્ગિ બોલી ઉઠ્યો. “શું તું નથી જાણતો કે એની કોમ પ્રિયતા છે—નજમા! તે બંગાળ રીલીફ ફંડ માટે રેજન પર નૃત્ય કરશે અને પોતાની કળા દેખાડશે.

“શું કહ્યું ? નજમા ?” મારાથી મહસા બોલાઈ ગયું. ઓદ તારે આજ છે પેલો નિષ્ઠુ અને હતારા પ્રે. રેજન પર બેસીને એક રીમારેટ રાજમાવતાં મેં મંબીર સાહે કહ્યું.

“બિરાદરો ! એમાં કશીજ શંકા નથી કે આપણું કાર્ય મહાન છે અને અત્યંત માનવતા વાળું છે. પરંતુ જૂખમરો માત્ર એકલા બંગાળમાં જ નથી. હવે તો ત્યાં નજર નાખો ત્યાં બધેબધે બંગાળનાજ અર્થાત જૂખમરોનાજ દર્શન થાય છે.

વૃદની અન્યયનીગો પાર ન રહીતે બોલ્યો.

“શું બધી રહ્યા છો!—વરસાદમાં બીજા-વાથી દિમાગના રફ દીલા તો નથી થઈ ગયાને?”

મેં અર્ધપૂર્ણ-દ્રષ્ટિએ વૃદ પ્રતિ એક પણ સુધી જોયું અને દળવા કરાસમાં જવાજ વાળ્યો.

“કોમરેડ—તમે પણ એ બંગાળ જોઈ ચૂક્યા છો. તમારી હીરોઈક નજમાની કોડી સામે જે પતંગની છત્રચતુર્થ મહાન છે. શું તે બંગાળ નથી ? ત્યાં એક જુદી છે—તેની પાંચ નવજવાન પુત્રીઓ, ચાંદાના થોડા સિક્કા, માટે...અનાજના એક કાર્ડને ખાતર...શરીર દાંડવા માટે કપડાંના એક દુકા કાજો...પોતાનું જીવન પોતાનું સર્વસ્વ વેચી રહી છે. એટલે તમે મંત્રુરી આપશો એ આશાએ મીસ બાટલીયાળાએ આપેલા કાળા-માંથી પાંચ રૂપીઆ મેં તેમને આપી દીધા છે.”

હું આશા રાખું છું કે આપણી પાર્ટી મારા એ કાર્યને પ્રસંસાની નજરે જોશે.”

વૃદે કોપાયમાન નજરે જોતાં કહ્યું.

“પાર્ટી તમારા કૃત્યને વખોડી કાઢે છે. તમે ખુશીદની અસહાયતાનો અવ્યય લાભ ઉઠાવ્યો છે, કાલ સુધીમાં તમે ઉધાપત કરેલા તે રૂપીઆ અર્ધા જમા થઈ જવા જોઈએ.”

પ્રથમ તો હું ગમરાઈ ગયો, પછી સ્વસ્થ થતાં જવાજ વાળ્યો.

“વૃદ સાદ્ય તમે બીંત બૂલો છો. શક્ય છે કે આપ ખુશીદની લાચારીનો લાભ ઉઠાવતા હોય કિંતુ હું ખુશીદને મારી બહેન સમજું છું.”

વૃદને એ શબ્દોએ ખાસ ચોટ કરી હોય એમ લાગ્યું. તે હાંફાવતે બોલ્યો.

“હાં. હાં. પરંતુ આપની કાલ સુધીમાં પાર્ટીના રૂપીઆ જમા થઈ જવા જોઈએ. પાર્ટીનો એજ નિર્ણય છે.”

મોદનસર્ગિ, ઝંઝીર, મોદાની, વઝીરમોદ-ગદ બધાજ ખમોચ દના. હું રેખા પરથી ઉઠ્યો અને વૃદની આંખોમાં આંખો પરીવી દારૂ વેરતો બદાર નીકળી પડ્યો.

માર્ગમાં રહી રહીને મને મારી પોતાની જાત પર ચુરડો આપવો હતો કે, “મેં ખુશીદને બહેન શા માટે કહી ?” (સમાપ્ત)

“કોણ જાણે?”

(ગાન)

અહણમાં અહોની, દયા દેણ જાણે!
 વિપત્તિમાં દિલની વ્યથા દેણ જાણે!
 હવા! આંધી! તૂફાન! વટોળ શાને?
 ગર્ભી પર છે શું શું ખજા? દેણ જાણે!
 અલક જેની પત્થરમાં પ્રગટાવે અગ્નિ,
 કરે શું શું તેની અદા દેણ જાણે!
 ઈલાહત કરી છે મદીરાની ધુનમાં,
 અસર શું કરે છે દુઆ? દેણ જાણે!
 જગતથી જે જોજનના જોજન છે આધે,
 એ બાધે છે શાને હવા દેણ જાણે!
 કિનારેથી તૂફાન મજધાર લાવ્યો,
 હવે ચાલે કેરી હવા દેણ જાણે!
 ભલા કે બુરા જે ગયા તે ન આવે,
 છે કેવી ત્યાં આબોહવા દેણ જાણે!
 જનના કરેલા કર્મના બદલમાં,
 મળે છે ત્યાં કેરી સજા દેણ જાણે!
 મરીને તો છુલું છું નિશ્ચિન પરંતુ,
 પધારે છે ક્યારે કબ્રા દેણ જાણે!
 તમારા સમી જોવકાજ, બુરાઈ,
 ને વિશ્વાસ-ઘાતો, દગા દેણ જાણે!
 તમારી એ શતરંજની ચાલબાજી,
 ન જાણું જો હું તો ભલા દેણ જાણે!
 અધુરા છુવનની અધુરી કહાણી,
 કહો દેણ સમજે ભલા દેણ જાણે!
 હતી જેની હસ્તી ‘તસદુક’ થઈ તે,
 પડે છે હવે કે બલા દેણ જાણે!

એક સત્ય વાત

દરરોજના રૂપીઓ બાર આના
 જૈરાતના નામે હટટા કટટા અને મુસ્ત-
 ન્દા લીખ-મંગા લીખારીઓને પાઇ-
 પેસો કરી આપતાં રહેવામાં તેઓ ત્યાં
 સુધી છવે ત્યાં સુધીના લીખ-મંગા-
 ઓજ રહે છે, વર્ષ દહારે જો આ રક-
 મનો સરવાળો કરીએ તો સાડી ત્રણસો
 રૂપીઆનો આશરો થાય છે.

ત્યારે એક ગરીબના હૃદયાર બાળ-
 કને માટે એજ માસિક રૂ. ૨૫-૩૦ની
 રકમ જો ખર્ચ કરવામાં આવે તો તે
 બાળક કેળવણી લેખ પોતાના કુટુંબનું
 ભરણ પોષણનું સાધન થાય છે. કેળ-
 વણીના ફળ તેને મળી શૂક્યાં હોય છે.
 તેથી તે પોતાના બાળકને પણ કેળવણી
 આપ્યા વિના રહેતો નથીજ.

આપને નથી લાગતું કે આપણી
 જૈરાતની પ્રથા પરિવર્તન માંગી રહી છે?

કોમી તરફી કેળવણી દ્વારાજ
 થઈ શકે છે.

વિચારી મનન કરો.

દિલ ગવાહી આપે તે મુજબ વર્તન
 રાખો.

શાહ વલીયુલ્લાહ (રેહ.)

(મતાંથી ચાલુ)

કોશિશ અને અનુકરણ:—(ઈજતેદાદો તકલીફ) એ પુસ્તકો ઉપરાંત આપે અનુકરણ અને અવિધાના મુદ્દા ઉપર એક અમલનું પુસ્તક 'અકદલ છદ શી એદકામુલ ઈજતેદાદો તકલીફ'ના નામે લખ્યું છે. આ પુસ્તકના ચાર ભાગ છે. જેમાં કોશિશના પ્રકાર અને એના કર્તાઓની વિશેષતા ઉપરાંત એ મુદ્દા ઉપર ચર્ચા કરી છે કે એક જાદિલ ફિક્હની વિરુદ્ધતા સમયે શું કરે! ઉપરાંત એક જાદિલ જુદા જુદા ધર્મની ભિન્ન ભિન્ન વાતો શું અમલ્યાર કરી શકે છે? આપે એવી જગતોને જે પ્રકારમાં વેચી છે. મુજતહિદીન (દીનના ગસલા કાદવાવાળાઓ) અને આખી (જાદિલ). મુજતહિદીના ત્રણ પ્રકાર છે.

૧. મુજતહિદે સુતલક એટલે સંપૂર્ણ મુજતહિદે કે મુજતહિદે મતસજ. (જેમને દીનના મસલા કાદવાની સંપૂર્ણ સત્તા હોય છે તે)

૨. મુજતહિદે શી મજદબ. (ધર્મ સંબંધી મસલા કાદવાવાળા.)

૩. મુજતહિદે શી ફતવા (દીનના મસલા સંબંધી ફતવા કાદવાવાળા)

કોશિશની વ્યાખ્યા આપે એ કરી છે કે 'ખૂબ મહેનત કરવી અને શોધ કરવામાં શરીર અતના એદકામી ફરજીને તેમની સવિસ્તાર દલીલોથી જેની એકત્રતા મુખ્ય ચાર વસ્તુ પર હોય એટલે કિતાબ અને સુંવત, ઇજમા (બધાનું સંમત થયું) અને કિયાસ (અંદાજો).*

*અકદલ જેટલું બાબતાર મોલાતા મદમદ-દસન નામોત્તમો કર્યો છે અમે એમાંથી અવતરણ કર્યું છે.

સાગિત થાય છે કે શાહ સાહેબ કોશિશના બાબ જાહે થાય છે એમ માનતા ન હતા. તેઓ આમ જનતાને કોશિશ કરવાનો દક્ક આપતા ન હતા. એટલુંજ નહિ પરંતુ મુજતહિદો માટે પણ એમણે માર્ગો મુકેર કર્યા હતા. કોશિશને માટે એમણે ઘણીજ કક્ક શરતો ધડી હતી. અને એ પર જનજનતની પાબંદીઓ રાખી હતી. પરંતુ આપ કયાંય એવું નથી કહેતા કે હવે કોશિશની આવશ્યકતા નથી. જદકે આપે એ વિચારીને જગે જગે તરવીફ કરી છે. આપ પુસ્તકના આરંભમાં લખે છે કે:—

'પછી જો એવું માનવામાં આવે કે એવા માણસ આદિમના દક્કમાં જે આસર મસલા-ઓમાં પોતાના ઇમામની મુજબ હોય પરંતુ એની સાથે દરેક દુકમની દલીલ આહતો હોય અને એ દલીલથી એનું ફિલ રાજ હોય અને પોતાનું કામ સમજી મુજીને કરતો હોય કે તે મુજતહિદે નથી તો એવું માનવું તે માણસના દક્કમાં શુમાને ફારીદ છે, અને એવી રીતે જો તે અભિમાન કરે કે મુજતહિદે આ જમાનામાં જોતામાં આવતા નથી. તો વિચારીને કેમે અભિમાન પહેલા પર એ અભિમાન શુમાને ફારીદ છે."

શાહ સાહેબ એ કિતાબમાં 'ઇશાદને રખ-વીની' એક ઘણીજ અગત્યની વિશેષતાઓ તરફ ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે, અને લખ્યું છે કે 'જો કોઈ શરેઅ અશેદિસસલામના દુકમો અને ફતવા-ઓનું ખૂબ સંશોધન કરે તો તેને એક આમ નિયમ મળી આવશે અને તે એ હશે કે શરેઅ અશેદિસસલામે નિતના સર્વ પ્રકારને ભિન્ન

મિનન રીને સ્વીકાર્યો હતો છતાં પણ એ આર્થન વિચેરના વખાણોમાં જામેઅ (એકલા કરવાવાળાઓથી) અને માનેઅથી (શિકવાવાળાઓથી) ધણી ચર્ચા કરી નથી. જેથી અનેક દર્શનો આપી જેમાં રસૂએ અકરમ (સત.)ની સખ્ત શરતો નથી લખાવી: શાહ સાદેખ લખે છે કે 'એ સૌના કારણ એ હતા કે આપે એની બાબતો તેજ સોદાના મત ઉપર મૂકી હતી. રસૂએ કરીમ (સત.)ના અકસર ફતવાનો હાથ એવો છે કે જે વિદ્વાન કર્તાથી છૂપો નથી. અને અમે આપના દુકમોના સંશોધનથી એ સમજ્યા છે કે આપે ઉંડાખૂની વાતો વિસારી અને વ્યવસ્થાના પ્રકારોને વધારે ન વર્ણવામાં એક મોટી બજાઈઓ સમજ હતી' જેથી શાહ સાદેખે રસૂએ અકરમ (સત.)ના રિવાજને ધ્યાનમાં રાખી એ નિર્ણય પર પહોંચ્યા કે વિરોધતાની બાબતમાં સખ્તી ન કરવી જોઈએ, અને સાધારણ વિરોધતાથી આશ્ચર્યના હેતુ નષ્ટ થયો નથી. જેથી આપ લખે છે કે 'જે કોઈ એ મસલાની હકીકત જેની ને તેવી સમજ જશે. પ્રથમ એ કે કોયિશના અનેક સ્વરૂપોમાં અમરે હક્કની બેઠ તરફ મર્યાદિત રહેશે બીજું એ કે દીનના સંબંધમાં વિસ્તાર છે સંકુચીત નથી. ત્રીજું એ કે એક ચીજ પર અડી રહેવું અને વિરોધીઓની નાનો વિઆસ કરવો કંઈવાત નથી."

ફિકહની અગત્યની વિરોધતા અનુકરણના મસલા અને ફકીરની અનુકરણી છે અર્થાત સું એક મુસલમાનને ફિકહના ચારે મઝહબોમાંથી કોઈ એક પર અમલ કરવો જરૂરી છે? અથવા તે જુદા જુદા મસલાઓમાં જુદા જુદા મઝહબ જેમકે શાફી, હનફી, માલેકી, હંબલીનું અનુકરણ કરી શકે છે? એ મસલા પર ઉંઘાઓના ધણા મતબેદ છે. હનફી ઉંઘા તો તમામ તકલીફ (પેરવી કરવાવાળા) અને "લઝુમે મઝહબે મુઅીના"ના માનવાવાળા છે. એકલે હદીસની જગત એને માનવી નથી. શાહ વહીબુલ્લાહ

(રેહૅ)એ એ મસલાના જુદા જુદા ખાસો ઉપર ચર્ચા કરી છે. જે કે એમણે પોતાના વિચારો ધણીજ ઝીજુરથી પ્રદર્શીત કર્યા છે. એથી એ મત ધણો સાદુ અને એક વ્યસમય મુક્ત નથી રહ્યો. પરંતુ એમના પુસ્તકોના વાચનમાંથી એ જોવામાં આવે છે કે એઓ એક નદિસને માટે "લઝુમે મઝહબે મુઅીના"ના માનવાવાળા છે. પરંતુ આલિમો અને મુજતહિદો માટે એની પાખંદી કરવી જરૂરી સમજતા નથી. જેથી તેઓ પોતાના પુસ્તકના પૃષ્ઠ નંબર ૭૨ પર લખે છે કે "ઉંઘાઓ માટે ફરસ્ત છે કે અમારા કુમારોમાંથી એકનો વચન કોઈ બજાઈનો વખતે લખતે છખ્તેવાર કરે." એવીજ રીતે આપે પુસ્તકના અંતમાં પણ લખ્યું છે કે "અગર હન્સાન કોઈ મુજતહિદના કે જેને કોઈક નામ છે. એવા વચનની શોધ કરે જે એના નદિસ પર સહેલી હોય તો અમને ખબર નથી કે શરેઅને એ કાર્ય પર એની યુરાઈ કીધી હોય. રસૂએ કરીમ (સત.)નો રિવાજ હતો કે જે વાત આપની ઉમ્મત પર સરજતાની હોય એનેજ માન્ય રાખના હતા." એ ઉપરાંત 'હયાતે વહી'માં મોસાના રહીમ જખ્શ લખે છે કે "આપને મઝહબી બિનાતાના પર કરી બેઠેલા કથાઓથી કંઈ લાગતું વળગતું ન હતું. ન તો આપ તે મરદર ચાર મઝહબોમાંથી કોઈ એક ખાસ મઝહબના પાખંદ હતા કે જેથી એ એમના એ મુજબ અમલ કરે." —આપણું.

સુરતના જાણીતા ક્વેલીશાહ
દાંનના ડાક્ટર ડારાલાઈ તાડીવાલા
L. D. Sc.
દાંતને લગતું દરેક કામ ધણીજ કીધાને
અમેરીકન પદ્ધતિ પ્રમાણે કરનાર.
લાલગેટની ઉપર, સુરત.

સંકલિત રુખાધઓ

['સંકલિત' એવું વિશેષણ એટલા માટે કે આમાંની પ્રત્યેક અનુભામી રુખાધની, ત્રીજી પંક્તિથી આરંભાય છે-જે એક પ્રકારની સકલના છે વિચાર પ્રત્યેક રુખાધનો સ્વતંત્ર છે. -'હિરમત']

રત્નોનો મઝાર

સમંદરનો મહેમાન

હું નાવ લઇ આજ ખુંદું છું મઝધાર, ફૂળી હું અગર જાઉં તો શું છે તુકસાન?
 ઘેં જાય બહે સુજ પર તોફાન સવાર; પહોંચું જે કિનારે તો શું મળશે સન્માન ?
 ફૂળી હું અગર જાઉં તો શું છે તુકસાન, ના ભૂમિ ઉપર ક્યાંય છે મારો વિશ્રામ,
 હું રત્ન હું, પામીશ હું રત્નોનો મઝાર. હું તો છું સમંદરનો સદાનો મહેમાન.

વિમાસણ

ના ભૂમિ ઉપર ક્યાંય છે મારો વિશ્રામ,
 આકાશ-હૃદયમાં નથી મારું કદી ઠામ;
 સમજાતું નથી લેવી શી આજ હવે વાદ,
 અંગમ પ્રયત્ન આવ્યો સફરનો અંગમ ?

તારો મલકાટ

માટીને પટારે

સમજાતું નથી લેવી શી આજ હવે વાદ, મૂંઝાય છે મન, કંપે છે જીવનની જ્યોત,
 થાક્યો છું હવે નાખું હું દ્રષ્ટિ ક્યે વાદ; મલકાતું ઉભું આવીને દાર પર મોત;
 મૂંઝાય છે મન, કંપે છે જીવનની જ્યોત, નહિ ખોલી શકે ક્યારેયે રત્ન-ઝવેરાત,
 અંખું છું ખુદાયા ! હવે તારો મલકાટ. માટીને પટારે પછી વ્યર્થ બધી ગોત.

ઉઘાટન

નહિ ખોલી શકે ક્યારેયે રત્ન-ઝવેરાત,
 તોડી ન શકે આંધી, પ્રવચના ઉત્પાત;
 ઉઘાડવશે જે દોષ એ વાસેલાં દ્વાર,
 તો એક ફક્ત પ્રેમની પ્રેમ ભરી વાત.

અનારજાદન

દિલનાં દાન

ઉઘાડવશે જે દોષ એ વાસેલાં દ્વાર, વલ્લાહ, કહું છું તું એ માન કે ન માન,
 ખુશો ને યંશે રૂપતલો એ દરજાર; પણ પ્રેમ સરીખું નથી અન્ય કોઇ માન;
 વલ્લાહ, કહું છું તું એ માન કે ન માન, દુઃખ-અશ્રુસાગી કો' નથી મત્તા અણમોલ,
 સૌ મંદ પડી, જશે પ્રજ્વળતાં બાજાર. દિલ-દાન સરીખું નથી અન્ય કોઇ દાન.

હિરમત ફરૈશી

ફત્તાવા

મીલાના : અપભ્રંશ અસરકરું રહેતી

સવાલ-અગર કોઈ માણસ મૈયતને ઘસાલે-સવાળની નિયતે કંઈ ખાણું, પકાવે, તો એ ખાણાનું મસરકું કય. લોક છે? શું તે માત્ર ફકીરો અને મિસ્ત્રીનોજ ખાઈ શકે છે, યા અમીર માણસો અને તેમના કુટુંબ કબીલા-વાળાઓ પણ ખાઈ શકે છે? આ ખાણું અમીરો માટે જાઈએ છે યા નહિ, અને આ ખાણાનો સવાળ કયા લોકોને ખવાવતી તેનો સવાળ મૈયતને પહેંચડવામાં આવે?

જવાબ-મયા અંકના છેલ્લા સવાલના જવાબ મુજબ.

સવાલ-કોઈ વધી અથવા કોઈ આમ મુસલમાનની પાકી કબર ખનાવવી જાઈએ છે યા નહિ? કબ્રો પર ફૂલ વગેરે ચઢાવવું અને ઉર્સ કરવું, કબ્રાલી અને રંડીઓનું નચાવવું, કબ્રસ્તાન પર ઓરતોનું જવું વગેરે વગેરે જાઈએ છે યા નહિ?

જવાબ-કબરને પાકી ખનાવવું અને તે પર રોજો વગેરે ખનાવવું આ બધું નાજાઈએ છે. હદીસોમાં પણ એની મના આપી છે. હા, અગર તેના કિનારા ઘેટાથી ખનાવવામાં આવે, અને વચ્ચેની જગ્યા ખાલી છોડી દેવામાં આવે, તો એમાં કોઈ વાંધો નથી. અને કબ્રો પર ફૂલ ચઢાવવું, ચાદર નાખવું, આ બધું બિહઅત છે. અને ઉર્સ કરવું, કબ્રાલી કરવું, રંડીનું નચાવવું, આ બધું દરામ છે. એનાથી અનેક ફિત્નાઓ ઉભા થાય છે, એવા કામોથી દૂર રહેવું જોઈએ. એમાં શરીક થનાર પણ સખ્ત યુનેગાર થાય છે. આધુનિક જમાનાના પ્રચલિત કોમમાં શરીક થવાની મુમાનેઅત કાઢી સના-

ઉલ્લાહ (રહ.) પાતીપાતએ પોતાની 'તફરીરે મજહરી'માં કરી છે. વળી ફતવા આલમખીરીમાં છે કે કબ્ર પર ફૂલ ચઢાવવાથી શ્રેષ્ઠ તો આ છે કે તેટલીજ રકમ ખેરાત કરી દેવામાં આવે. ખુરૂમીના મંત્રો પર અણુ ધરિલામી હરકતો કરવી અને કરાવવી ધણીજ બે-ઈઝત-તીની વાત છે. ખુદાની પનાહ.

સવાલ-મૈયતની રૂદને સવાળ પહેંચાડવાની નિયતે કુર્આન શરીફનો ખાત્મ અથવા મન્સુસ કરાવવી જાઈએ છે, યા નહિ? અને એમાં જે તખરૂક વહેંચવામાં આવે છે તે માલદાર અને ગરીબ બધા માટે જાઈએ છે યા નહિ?

જવાબ-અગર ફક્ત તખરૂક તરીકેજ વહેંચવામાં આવે તો તેના લેવામાં અને ખાવામાં કોઈ વાંધો નથી. (કુરુમે ફિકહ)

સવાલ-કોઈ માણસ પોતાની સાસુ ત્યા કાકી ત્યા મામી સાથે નિકાહ કરી શકે છે કે નહિ?

જવાબ-સગી માસુ સાથે નિકાહ હરરત નથી. કાકી, મામી સાથે ઓરી સુરતમાં નિકાહ થઈ શકે કે કાકાએ અથવા મામાએ તે ઓરતોને તલાક આપી હોય, અથવા મરી ગયા હોય, તો ઘન યુરરવા પછી નિકાહ કરી શકે છે.

સવાલ-મઈમી તખીઅત ધધુ ખરામ હતી. તે જેતપુરથી પાછો આવવાની વખતે દિલમાં ધરિદો કરેલો કે હું જગસરા પહેંચતાંની સાથે બે બકરી છે તેનો સદકો કરીશ. પણ અમારી ધરવાળા તો જેતપુરમાંજ યુરરી ગયાં અને વનનુમાં મોટરમાં લાઈ આવ્યાં. હવે બે બકરીનો સદકો કરવો કે કેમ? કરવાનો હુકમ હોય તો એજ ચરતી બકરી કરવી યા તો બકરીની કીમત આંકી ખેરાત કરવી કે કેમ તેનો જવાબ આપશો.

જવાબ-જો તમોએ એવી નજર માની કે હું મારી એકલીયાની સલામતી સાથે મશાન પહેંચી જઈશ તો બે બકરીની કુરઆની કરીશ.

તો કોઈ ચીજ વાળ્ય થશે નહિ જ્યારે એક-લીલા જેતપુરમાં ગુજરી ગયાં અને જે સવાળના ધરાદથી નજરે મારી તો ખેરાત કરવી પડશે. જે બકરીની ખેરાત કરે અથવા તેની કીંગતની ખેરાત કરે, ખાસ બકરી વાળ્ય નથી.

સવાલ-મારી ધરવાળાની મવાઈ માં છે. યાને મારી મવાઈ સાસુ અને એક તરફ અમારા મામી થાય છે. શરીઅત તેની સાથે નિકાદ કરવાની છુટ આપે છે કે નહિ ?

જવાબ-સગી સાસુ સાથે નિકાદ કરવો દરામ છે. સાવકી સાસુ સાથે નિકાદ કરવામાં કાંઈ વાંધો નથી કુર્આન શરીફમાં જે અ.વન છે કે તમારી સાસુ તમારા ઉપર દરામ છે એનાથી મુરાદ સગી સાસુ છે. સાવકી સાસુ સાથે નિકાદ કરી શકે છે. કાંઈ વાંધો નથી.

સવાલ-એક આફ્રીકન મુસલમાને આપણા ઇન્ડિઅન પેશ ઇમામ ખાસે તાલીમ લીધી છે. દક્ષાએ શરીફનું બહુજ સાર જ્ઞાન ધરાવે છે. ને આરબી ભાષા ઉપરે પશુ સારો કાબૂ મેળવેલ છે. અમર તે ધધી કસાઇનો કરે છે, તો તે માણસ પેશબીમાની કરે તો તેના પાછળ નમાજ પઢવી વાળ્ય છે કે કેમ ?

જવાબ-અગર મજકુર માણસ કુરઆન શરીફ સહી પ્રકરો હોય અને નમાઝના મસા-એલથી વાકાફ હોય તો ઇમામતમાં કાંઈ વાંધો નથી. નમાઝ તેની પાછળ સહીદ યક જસે. ચાહે ગમે તે ધધી કરતો હોય. હાં જે ખુલ્લે ખુલ્લે ગુનાહ કરતો હોય, દાદી મુંઝવતો હોય, અંજેઇ બાલ કપાવતો હોય, એવા માણસની ઇમામત મકરૂહ થાય છે. એવા માણસને ઇમામ ન બનાવવો જોઈએ. બનતા મુધી કાંઈ પરહે-ઝગાર નેક માણસને બનાવે.

સવાલ-અમારે ત્યાં એક શખ્સ છે. જે જાની ત્યા શરાબી લાઇનનો છે. પોતાના ધરને

ખર્ચ પશુ નીભાવી શકતો નથી. એ માણસના સસરાએ એને ધણોજ સમજાવ્યો કે તું સારી ચાલ ચલગત ચાલ. પરંતુ તે પોતાની હરકતોથી બાજ આવ્યો નહી. અને વેશ્યાને પોતાની ઔરત સાથે રાખવા લાગ્યો. જેથી એને સસરા આવી પોતાની છોકરીને પોતાના ધરે લઇ ગયો. છોકરીને એક વર્ષ બાપે પોતાને ધરે રાખી અને પોતાના જમાઇને સારી ચાલ ચલગત ચાલ જામીનની માંગણી કરી. અને એ પ્રમાણે યથે પોતાની છોકરીને મોકલવા ખુશી હતો, પરંતુ એ કોડાએ જમીન આપવા ના પાડી. અને પોતે યુરાઇએનાજ કમોમાં મશ-રૂક્ષ રહ્યો અને પોતાના ફેલથી બાજ આવ્યો નહી. જેથી છોકરીના બાપે કોર્ટનો આમરો લીધો. જેથી કોર્ટે છોકરાની યુરાઇએ ધ્યાનમાં લઇ તક્કા કરી આપી. ખેર તક્કા તો યઈ ગઇ. હવે બાકી નીચે બાજત હમો પૂછવા માંગીએ છીએ. કે નિકાદની વખતે છોકરીના બાપે પોતાની છોકરીને આપેલા માલ જેવા કે કપડાં, દાગીના, વગેરેનો દક્કાર તે છોકરી ધઈ શકે કે છોકરીને તક્કા આપનાર ખાવિંદ ધઈ શકે ?

જવાબ-એથી રીતે કોર્ટે છુટાછેડા (તક્કા) કર્યા હોય તે દુશ્સત નથી. શરીઅતના કાયદા પ્રમાણે ધણી પાસેથી તક્કા લેવી જોઈએ. કોર્ટથી તક્કાનો સુકાદો મેળવ્યો હોય એથી તક્કા પડતી નથી. એ વિષે વીગત બજુવી હોય તો અમારા "ફતાવા આરેફિયહ અશર-શીઅહ" ચુન્નરાલીમાં તક્કાનું બધાન જોશો.

શાદીમાં છોકરીના બાપે જે "જરજ" (જેને જરજાન કહેવામાં આવે છે) છોકરીને આપ્યું છે, તે માલ છોકરીનો છે. તેના ધણીનો નથી. તેમજ છોકરીના બાપે જે વાસણો પોતાની છોકરીને વાપરવા આપ્યાં છે, તે સવાલમાં બખવા મુન્જ છોકરીના બાપના છે, છોકરીના ધણીના નથી. અલ્લાહ વધુ બજુનાર છે.

એમ. એમ. પી. રાંદેર

સાક્ષાર સ્ત્રીકાર.

[એકાદશઅર્થ (દક્ષિણ અફ્રિકા)થી મી. ઈરમાઈલ મોદમદ રાવત બી. એ, એલ. એલ બી.એ
યદો કરી રકમ અને મોદમદ આપી અને તેજો સ્ત્રીકાર ખતાંકમાં કરવામાં આવ્યો છે તેની વિગત.]

પા. શી. પે	નામ	પા. શી. પે.
૧-૧૦-૦	મેસર્સ ગની એન્ડ લુચાત.	૧-૧-૦ મી. અદમદ મુતેમાન.
૧-૦-૦	મી. ઇસમાઇલ અદમદ દુકાનદાર.	૩-૩-૦ ,, અદમદ ઇશ્વાલીમ પટેલ.
૧-૧-૦	,, મુસાજી સુનારા.	૧-૧-૦ ,, અદમદ આદમ કરોલીયા.
૧-૧૦-૦	મેસર્સ બાય બાય બાબર.	૨ ૨-૦ ,, અદમદ હસન લહેર.
૫-૫-૦	,, આમોદ મુસાજી એન્ડ કું.	૩-૩-૦ ,, મદમદ ઇશ્વાલીમ કોસાડીયા.
૧-૧-૧ મી.	અદમદ અમેજી.	૦-૫-૦ ,, કાસમ ઇસમાઈલ.
૧-૧-૦	મેસર્સ અદમદ આલી એન્ડ સન્સ.	૮-૧૦-૦ ,, ઇ. ડી. ખેમાત.
૦-૫-૦	મી. સહુદ વલી અલ્લાહ.	૦-૧૦-૦ ,, હસન પટેલ.
૧-૧-૦	મી. અબ્દુલકર કાજી.	૩-૦-૦ ,, હાજી ઇસમાઇલ મંગેરા.
૨-૨-૦	,, હસન કારા આકુડી.	૩-૦-૦ ,, એમ. એમ. નાનામાઇ.
૧૦-૦-૦	,, ઇશ્વાલીમ હાશમ પટેલ અલી- પોરવાલા.	૧-૧-૦ ,, એ. એમ. સીદાત.
૨-૨-૦	,, આદમ કારા.	૦-૧૦-૧ ,, ઇશ્વાલીમ ફકીર લહેર.
૧-૧-૦	,, મોદમદ ઇશ્વાલીમ.	૧-૧-૦ ,, ઇસુદ ફકીર લહેર.
૦-૫-૧	,, આઇ. એસ. જસાત.	૦-૧૦-૧ ,, જીવાભાઈ.
૦-૧૦-૦	,, એબલવાળા.	૧-૧-૦ ,, એ. ઇ. ફીજામાઇ.
૧-૧-૦	,, મુસા હસન લંગાત.	૧-૧-૦ ,, એમ. આઈ. રાવત.
૧-૧-૦	,, આઈ. એચ. લંગાત	૧-૧ ૦ ,, ઇ. એમ. કરોલીયા.
૦-૨-૧	એક મદમદ.	૧-૦-૦ મેસર્સ આદમ ઇશ્વાલીમ એન્ડ સન્સ.
૩-૦-૦	મી. મુસાજી હસનન.	૧-૦-૦ ,, અદમદ અર્ન હસન દાજી.
૧-૧-૦	,, ઇશ્વાલીમ મુતેમાન સીદાત.	૦-૧૦-૧ મી. મુસા ઇસમાઈલ સીદાત.
૦-૧૦-૧	,, અદમદ ફકીર હસન	૦-૧૦-૧ ,, હુસેન ઇમામ.
૧-૧-૦	,, ઇસમાઇલ સાયેદ માવન.	૦-૧૦-૧ ,, એચ. મીયાં.
૧-૧-૦	,, એમ. એચ દાર્દર.	૨-૦-૦ ,, હસનમાઇ સોરમત.
૦-૨-૦	,, અદમદ સાહેબ.	૧-૦-૦ ,, ઇ. એમ. ટીમોલ.
૧-૧-૦	,, મદમદ ઇસુપ વાડી.	૧-૧-૦ ,, મદમદ ઇશ્વાલીમ બીલાખડી.
૨-૨-૦	મેસર્સ એમ. આઇ. કરોલીયા એન્ડ કું.	૧-૧-૦ ,, અદમદ સાલુજી.
૧૦-૧૦-૦	મી. ઇસમાઇલ કાસીમ વાલોડ.	૦-૧૦-૧ મેસર્સ હોલીવુડ હાડસ.
૩ ૩-૦	,, અદમદ સિદાત,	૧-૧-૦ મી. યુસુફ ઇસમાઇલ કોસાડીયા.
		૧-૦-૦ ,, મદમદ સામેજી લહેર.

હૈયા હૈય

લેખક બન્યો છું ત્યારથી આ લખ વળગી છે. સૌ કોઈ શિખામણ આપતા આવે છે. “માણસ બનો! કામ કરો!” પુરોષોત્તમ તો હું છું ને એ તો ક્યારેનું કહ્યાએ કરાવી નાખ્યું છે. પછી મારે મારે માણસ બનવાનું ક્યાં બાકી રહ્યું? ને કામ! વિશ્વમાં અધાય કામે વળગી જશે તો આ સંસ્કૃતિ, કલા, અને સાહિત્ય, એ બધાંનું શું થશે? સંસ્કૃતિ, કલા, સાહિત્ય, એ એક બીજામાં આત્મીય છે, એ તો સીક. પણ માનવ કામગીરી પાછળ મડે તો જીવનમાં એ આત્મીય ક્યાંથી રહે? સાહિત્ય, સંસ્કૃતિ, ને કલા માટેના થોડા રોકા તો જોઈએને? બહેને, આપણી જીવનકક્ષા નરી સુખ, નિષ્ફુર, અને હેઠળ ગીચી કક્ષાએ હોય, એ થોડા સંસ્કૃતિજન એ ત્રણેયનું મદદકાર્ય રચી આપણને હેઠળ જામે મદદગી દેશે. અપિષ્પની પ્રજા એ વાંચશે, જોશે, તીરખશે, અને આપણા શુભગાન ગાઈએમાં ગર્વ લેશે.

ને માણસ શું પુરોષને એકલાને જ બનવાનું રહ્યું છે? સ્ત્રીઓ માટે કશું નહિ. ત્યારે સ્ત્રીઓના હકોનું શું?

જાહેર જોતાં કોઈના કથાય હક ન હોવા જોઈએ. એ વિચારનો હું છું. એ હકો જન્મતાનું નખખોદ વાળવા બેઠા છે. આપણને માન્ય હોય મા કહ્યા હોય કે આ આપણા હક છે, એટલે બેચાર નીકળી પડે છે એ હક લેવાને. અને ધોંધસ મચાવી દે છે. અરે! આપણાં ચાંત જીવનમાં, કીડીયે નદિ મારવાની વૃત્તિ ધરાવનારાઓ આપણે ત્રણી સામા સામે ક્યાં જાય બીડીને નકામું ધર્યું કરવું? ને નકામો ઉકાઠા ઉમેરવો, એ બધું હું તો વ્યર્થ ગણું છું.

વળી કોઈ આપણો એકાદ દક બુંદવી લે ને પછી આપણે એ પાછો માંગીએ? કદીએ નહિ એ માણસાઈ નથી. “નર હશે તો બાકા પામશે.” આપણે છીએ તો એક દક જતાં બીજો આવી મળશે. એ મારે જોખમ બેઠું વ્યત્કાર નથી.

અધુરમાં પુરું દિલની સ્ત્રીઓ સમાન દક લેવા નીકળી છે. હું એ જાનુંજોને ખાતરી આપું છું કે અમે દિલ્હીએ કેલેન્ડાય દક છીનવી લેવા માંગતા નથી. ઉમ્મરું અમે તો અમારા દક્ષા અન્યોને દાનમાં દર્શાવિત લેવા ચાહીએ છીએ એટલે બીજાનો દક છીનવી લેવાનો પ્રયત્ન ક્યાં કયને છે? છતાંય મને લાગે છે કે અર્ચાચીન સ્ત્રીઓને મળે જ્યાં કોઈ જ વાત સહેજે ઉતરતી નથી, (એમનાં મળાં ઉંચા થવાથી પાતળાં થયાં છે એટલે) ત્યાં આ પાત પણ નહિ જ ઉતરે!

પણ મારા મળે તો આ પાત ઉતરી છે. જુઓને પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થવા સાર વિદ્યાર્થીઓ પડાપડી કરવા લાગ્યા છે, એક બીજાના વાચનનો દ્રેષ કરવા લાગ્યા છે ત્યાં હું નિરાને એમના માર્ગમાંથી અરી ગયો છું એટલે નાપાસ થતાં ન તો દિવેલ પીધા જેવું કાણું બનાવવું પડશે ન તો પાસ થવાથી કુમારનો વારો આવશે. કેમકે એ બન્ને પ્રવૃત્તિમાં માણસાઈ નથી.

ને નોકરીમાં આ આમડે છે, ને પેલું શિખ્યા હો? અનુભવ છે? તમે લાયક છો? એની વિશ્વાસપાત્ર ખાતરી આપો ને વિશ્વાસનીય છો એના માટે જીવન આપો. એટલું જનાં સુખીમાં તો તે નોકરીમાં કોઈ કાકા

મામાનો ગોઠવાઈ ગયો હોય. એટલે એ વિખ-
વાહતું મળ; કેમકે અન્યાય હોય તો ત્યાંથી
ઉખાડી કાઢવો એ માણસની ફરજ નથી ?
પણ એમ માણસાઈ કેળવવા જતાં પાછા
નાત્રાયક ફરીએ એટલે એમાં હણાય કેણુ ?
એટલે નોકરી કરતાં હણાવણું પડે એ કરતાં
એને ન શોધવામાંજ માણસાઈ વધુ છે.

ને બા શું કહે છે તે જાણો છો? કહે છે કે
“બાઈ! તું બધુવા જતો નથી તો કાંઈ ઠેકાણે
લાગીજ, આમ રખડવાથી શો લાભ?” બાને
સમજવતાં વાર કેટલી! કહી દઈ છું “તમે શું
જાણો કે કાંઈ ઠેકાણે લાગવામાં તો નિશ્ચિત
વર્તુળ રચાઈ જાય છે। ને નિશ્ચિત વર્તુળ
દમેશા સંકુચિત મનોદરાતું જનક છે. હું
રખડું છું; આ માનવદ્વંદ્વ વચ્ચે ઘુમુ છું;
એમનાં આંતર-શ્ચનોર્મિનાં ગ્રંથગ્રંથતા તારના
સ્વરો પારખવા; એમના સુખદુઃખની કલાણી
મેળવવા, (સમજાવી થવા નહિ હો।) ને એ
સુખદુઃખ આલેખવા। આ સાંભળી રહે છે. તે
નવાયુગની નવી વાત શું સમજે ?

પણ એનાથી કાંઈ નહિ વળે એમ કેળુ
કહેશે ? ને કહે તો તે મૂર્ખજ હશે। હું કાંઈ
ચોડા કુટુંબીજનોને છોડીને વિરાણ જનતામાં
ભળી જઈશ અથવા ગૌરીશંકરના શિખર પર,
નીચે ધસતાં હિમ ડુંગરો સાથે રક્ષર જીવતો
ઉંચે ચઢવા વ્યર્થ પ્રવાસ આદરીશ યા ઉત્તર
ધૂનના બરફો ખૂંદીશ-કે દક્ષિણ ધૂનના હિમ
પ્રદેશમાં શૂંચતો દટાઈ જઈશ. કુટુંબીજનોને
ખીણ કાળજી રહે એ માટે હું વડીલજનોની
છાયા છોડીને ક્યાંય જવામાં ડહાપણ સમજતો
નથી. અને ડહાપણ વગરની વસ્તુને હું અપ-
નાતું એ ક્યાંથી બને? આટલા વર્ષોથી એમના
સાથે રહું છું છતાંય એ લોકો એટલું કેમ
નથી સમજતા કે મારા દેહમાં ધસારાજેધ

શોષિત નથી વહેતું? આપણે અર્ધબૂખ્યા ને
ઉપવાસે રહીએ છીએ શા માટે? રેડતું રક્ત
વંચી પડીને ખળભળી ન ઉઠે તે માટેજ ને!

મને તો આપણા લોકો નવા નવા ઉગ્યા-
ટળ્યા શબ્દો ભાષામાં વાપરે છે, ઉમેરે છે, ને
એકાદ શબ્દને નવા નવા અર્થથી નવાજે છે,
અર્થઘન બનાવે છે, ભાવનોર્મિ બર્ષો બનાવે છે,
તેમાં ચેતન ભાળે છે, એ જોઇને ખૂબજ રોષ
ચડે છે. રહેના દો તમારા આ બધા અનર્થો,
નવા ચેતનો, અરે દેહ જડ સુંદામાં ચેતન
જોતાની આંતર્દષ્ટિ કેળવશે તો શરૂ પડે
ચક્ર પડશે, ને નરી ચેતનમરી દ્રષ્ટિ સ્તંભી જશે,
નિર્ધન ચર્ષ જશે. ખરેજ જગનાં મહાપુરુષો
તો તેજ છે કે જગમાં ઓછામાં ઓછું ચેતન
રહે તે માટે સ્વચેતનનું બલિદાન અર્પાને જગને
નિશ્ચેતન રાખવા પ્રવાસ કરે.

હો જુઓ, હું મારા ચેતનને નથી જગ-
વતો એ ઓછું સ્વાર્પણ છે? ખરું બલિદાન
હો, હા, કરીને નથી અપાતું. મારું, સ્વાર્પણ
પણ એજ પ્રકારનું છે। જગના ધોંત્રાટથી
દર, જગના ચેતન પ્રવાદને રોડવ ને સર્ભયેશી
આ ધરની ચાર બીતો વચ્ચે, પ્રજાની મહેનતનું
ઓછામાં ઓછું ફળ ચાખીને, બીજા યથેમર્થથી
ચોપું છે, એ આરોપ ન આવે તે સાહે છેકજ
શૂન્ય સંખ્યા નેટલા યથેતનું છેકજ આજી પરિ-
શીલન કરીને મારો બધોય બાર કુટુંબીજનો
પર ઢાંખીને હું લખું છું એ લોકો હસ્તે મોંએ
મારો બોલે ઉપાડે કારણ કે હું મહાન થવાનો
છું. એની મને ખાતી છેજ, મહાન પુરુષોનો
બોલે જગતે ઉપાડવોજ જોડાએ, જોડ્યા નથી
ઉપાડ્યા તે પાછળથી પસ્તાય છે; શુભ કાર્યનું
મંડાણ ધરથીજ થાય તો સારું ને! નહિ તો
પાછળથી પસ્તાવું પડે. જગનો મહાન પુરુષ
ધરમાં મહાન નથી ગણતો. ધરમાં તો તે કીકા

નાના ઊડવામાં કાન્યમાં હશે એટલું તો લોકો તદ્દ પુરતું જીવે છે. પણ પદમાં વધારે થશે તો લોકો પદને ધિક્કારવા લાગશે. એટલેજ તો હું પદમાં નથી લખતો. પ્રજા જેને ધિક્કારે એ મારે લખવુંજ શ માટે ? જુના વાદમાં હવે આપણે માનતા નથી એટલે કોઈએ મને સમજાવવાની કોશિશ ના કરવી કે “સાહિત્ય એને પ્રજાનું હૃદય છે, એમાં જે પ્રજાભાવનાં આવે એજ શુદ્ધ થઈને ઉત્કૃષ્ટરૂપે સાહિત્યમાં ફાટે, ને અધે પ્રવર્તિ રહે” એ વ્યર્થની તકલીફ પહોંરવા જેવું થશે. એટલે ધરેધર પ્રત્યેક ધરના પ્રત્યેક માનવી-હૃદયના કાળમાં મારું સાહિત્ય ધર કરે એ માટે મેં નિશ્ચય કર્યો છે કે મધમાં લખવું. લખવા મોટા છું. બહેને આપતમન જરાકા પાડે, મને એની પરવા નથી. ધ્યેય નહીં કર્યા પછી કોઈનાય જરાકા, કોઈનુય રહન, વિલાપ, બૂબ, તરસ, કંઈએ આડું આવવું જોઈએ નહિ ને આવે તો-પરવા કર્યા સિવાય આગળ ધપે જવું એમાં પ્રગતિ છે, એમા કાર્તિ છે, એમાંજ સર્વોદય છે.

હો આ નીચેથી ખૂબ પડી ! અરે એમનું શાક લાવવાનું ખોટી થતુ હોય એમાં શું ? શાક માર્કેટમાંથી ભાગી જવાનું નથી ! પણ આ વિચારો જે મનસાગર પર ઉછળીને પટકાઈ રહ્યા છે; એ ઘોડા ઘોબવાના છે. એ લોકો આટલું આટલું કહ્યા છતાં સુધરતા નથી. માનવીને કહીએ કે તું આમ સુધર ને સુધરે નહિ તો એ જડતાનું ચિહ્ન છે. અધોગતિના હાડાનું માપ છે.

પણ એહ ! આ તો રમેશ આવ્યો છે. જરા સહેલગાહે જવાનું છે. ચાલો ત્યારે આવીને. મારી સહેલમાં મને જે રસ પડ્યો તેનું વર્ણન તમને આપીશ. ચાલો, ત્યારે ‘હેલમેટ’ પહેરીને જાઉં !

હજી ફરી આવી ‘હેટ’ તો ખીટીએ લૂટકારી નથી. ત્યાં જા કહેવા લાગ્યા કે “માઈ ! ચાલને જરા દવાખાને જવું છે.” જુઓ તો આ લખ જતી નથી. આંખોને જરા બંધાર જવું હોય તો કોઈ સાથે હાનુંજ જોઈએ ! મેં તો કહી દીધું “એકલાં જાઓને ! ને એકલા ન જવું હોય તો ખેનને. બર્ડ જાઓ, હું તો નથી આવવાનો.”

ફરીને આવતાં કેટલો યાક ચડે છે ! એની એમને જરાયે ચિંતા નથી ને પરમાં પંચ મુક્યો કે તરતજ ખોલી હડપાં “ચાલો દાગરખાને !” વિશ્વની નિષ્કુરતા પણ કેવી છે !

અન્દ ‘કલીઆં નિશાનકી સુનકર,
સુદનો મદદે યાસ રેહતાં હું;
તેરા મિત્રના ખુશીખી જાત સદી,
તુમસે મિહકરે ‘હદાસ રેહતાં હું.
‘સાહિર’ લુધ્યાનવી

“શેઅર દર અરસ હય પહી ‘હસરત,’
સુનતેકી દિલમેં જોઃ હાર મનમે.”
હસરત મોહાની

પ્રસન્ન સેરોં તને શાઝરિકા લડ હોતા હય,
તજ નજર આવી હય એક મિત્રએ તરકી સુરત.”
અમીર

આવાઝકી દુન્યા

સંભળાવનાર : 'બેકાર'

સિમલાની જાત્રા !

આવાઝકી દુન્યાકેદોસ્તો ! હિંદમાં ૪૦ કરોડની વસ્તી છે એ તો છેલ્લા વસ્તી પત્રકથી જાણ્યું. હિંદમાં દુકાળ અને ભૂખમરો છે તે તો જંગાળમાં ૧૫ લાખ માથુસો અનાજને અભાવે મરી ગયા એ સરકારી રિપોર્ટથી જાણ્યું, અને હિંદમાં કાપડની અછત છે તે લાજ ઢાંકવાને માટે જોઇતા વસ્ત્રને અભાવે આપઘાત કરતી યુવતિઓના સમાચાર, અને કફનના અભાવે મુઝાંતી થતી દુરગતિના સમાચાર, છાપામાં ચાંચતાં જણાવું, પણ હિંદમાં માટલી બધી પાર્ટીઓ છે, આટલા બધા પક્ષો છે, અને તેના આટલા બધા ગણ્યા ગણાય નહિ ને વિષયા વિષાય નહિ એટલા નેતા છે એવું પણ છેલ્લે છેલ્લે બરાએલા સિમલાના જાત્રા-મેળાના હવાસો ઉપરથી જાણ્યું. ગંદીરામાં આસિતકો પ્રસાદ માટે પગપકી કરે ને વાઝે-અમાં શીરની માટે લોકો ધસારો કરે; તેમ વાહસરોયની કારોબારીમાં સ્થાન મેળવવા માટે નેતાઓ નિવેદન પર નિવેદનો ઠોકરી રહ્યા છે અને સિમલાની ડામરની સડકોને નજીક ધરી રહ્યા છે !

"અખબારમે" જે ૭૫ મથે અરમાં નિકલ ગયો !"

જેવી વાત છે. સાટ સાહેબ જે નેતાની શુલાકાન લે છે; તેને ને સ્વર્ગને જાણે ચાર આંગળનું છેડું રહ્યું દેખાય છે, ને જેની તરફ સાટ સાહેબની દ્રષ્ટિ પડતી નથી તે જોનાને

કમખાવ્ય ગણે છે. 'હરખપકડા' નેતાઓનો આ દેશમાં દુકાળ નથી એ લોકો જાણી ગયા છે. અને કોણ જોતા છે. ને કોણ ખરા છે તેની કસોટી પણ સરકાર નહિ પણ જનતાના હૃદય પર થઇ રહી છે ! જવાબદાર લીગ અને કેબિનેટ જેવી સંસ્થાઓ નોક અને નાક રાખવા મથી રહી છે. પક્ષી બહેને સામેવાળાનું નાક કપાય તેની કાઠને તમા નથી. નામ પણ થાય અને કામ પણ થાય એવું તો દરેકજ ઇચ્છેને ? પણ નામની જગાજરી કરવા નીકળેલાં પેલાં માનવ અળસીયાને શું કહેવું ? શીશ ખાતર આવક ચનારાની જગત પણ કંઈ નાનીશુની નથી તો ? જવાબદાર નેતાઓનું તો જાણે હીક પણ પેલા છુટક નેતાઓ-કુટકલ લીડરોની 'દાહિસન' 'નકસન' મજાની જામી છે. તેઓ આસમાન ને જમીન ઉપર એક કરી રહ્યા છે !

ચોગના સદ્ગુણ થાય કે નિષ્ક્રમ સાય; પણ બહુ યજ્ઞે વેનલ સાહેબનું કે એ બિચારીના રોષ જેવા નેતાઓને જગતવાનો ઠાઈમ તો મળ્યો ? "અમને બહુ ન જાતે." "અમે પાંચ કરોડનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવીએ છીએ," વગેરે વગેરે માગણીવાતો જેવા અવાજોથી સિમલાનું વાતાવરણ બદલાઈ ગયું છે ! દાઘણી કેના કોના ઉપર કળશ ઢોલે છે તેજ જોવાનું છે !

ક્રિસ્ટો આઈર !

હ્યો, પટ્ટું પટ્ટું થતી, દમખાં બાંગરી,

દમણાં તુરંતે એવી લાગતી ફિરકો પરિવદ્ધ
અંતે ગળિયા બગદને પરાણીની આરના બેરે
લાંકે તેમ લાંકી લાંકીને પુરી થઈ છે. રૂશિયાનાં
રિસામણાં, મનામણાંમાં પરિવર્તન થઈ છેવટનો
સીન બજવાઈ ગયો છે, તે વિશ્વશાંતિ તથા
વિશ્વ સલામતીને માટે ૧૦૦૦૦ શબ્દોનો એક
દસ્તાવેજ તૈયાર થયો છે. જેની ઉપર ૫૦
રાષ્ટ્રોની સહી છે. એ દસ્તાવેજને કોઈ અમ-
રાઈએ ન ચલાવી દે અને ફક્ત એને ઘોળીને
પી નાખે તોય જગતનાં અશાંત દિશોને શાંતિ
મળી જાય; એવા એક એકથી સરસ અને
સુસાયમ શબ્દો એમાં ગોઠવ્યા છે. જગત
રચાયું છે; ત્યારથી અત્યાર સુધી જગતના
બહા માટે આવો મહાન દસ્તાવેજ કોઈ
સર્જાયો નથી. પ્રે. ટુમેનના કહેવાં પ્રમાણે તો
'એ દસ્તાવેજ જે થોડીક સુદ્ધ પહેલાં સર્જાયો
હોત તો લાખો માણસ મરણને શરણ ન યાત'
જગત સંઘવની રૂપ એ દસ્તાવેજનો અમલ
કયારે થાય ? બસ તેનીજ રાહ જગત પહોળા
ડોળા કરીને જઈ રહ્યું છે !

કુશાવાદીઓ તો અત્યારથીજ કહી રહ્યા
છે કે ભલે એની ઉપર ૫૦ રાષ્ટ્રોની સહી
થઈ હોય પણ ધાર્યું તો ત્રણનુંજ ચલાવું.
એ ત્રિશક્તિના ઇતરનાં નાડાંની સાથે જગત
આમ બંધાઈ ગયું છે ! જૂઠકાળના બધા કોલ-
કારો, વચનો, ઢંઢરાઓ, અને દસ્તાવેજોના
હાલ જોયા પછી કોઈ આવી વાયડી કલ્પના
કરે તો તે નવાઈ જેવી ન ગણાય ! માટે હાલ
આપણે તો રેશર્નામનું સકેલું અનાજ આરોગીને
પ્રાર્થના કરે કે, "ખુદા જે કરે તે ખરી !"

●

વેળી પાછા મુશાયરા !

વરસાદની મોસમ આવતાં દેડકાં ઉછળફૂદ
કરે તેમ પાછા શાધરો જગ્યા છે. ઉપરાઉપરી
મુશાયરા ખડકાઈ રહ્યા છે. યાદ રહે કે આ

લાખનાર પણ એ પૈકીનું એક શાધર દેડકું છે !
જનાબ-શેખઅલીએ ગાયું છે કે :

"દેડકોને ફૂકો વરસાદ ના લાવી શકે ?"

પણ ખરેખર હવે દેડકોને ફૂકો વરસાદ
લાવી શકે-છે. શુજરાત શાધરોનો લાભ ઉઠાવતું
થયું છે, અને શાધરો, ઉધે વેચી ઉભાગરો
લઈને પણ લોખંડયાણુ સાધી રહ્યા છે. વખ-
તનો ભોગ આપીને, જાતનો ભોગ આપીને,
શાધરો કેળવણી તથા સાહિત્યના ક્ષેત્રોને લાભ-
કર્તા થતા જાય છે. ગોધરાની એક સાર્વજનિક
લાયબ્રેરીના ઉત્તેજનાર્થે એક મુશાયરા થયા
પછી હવે ઇકબાજ દાઢરૂંકના લાભાર્થે બીજો
એક મુશાયરા ગોધરામાં, અને ત્રીજો મુશા-
યરા અમદાવાદમાં ગોઠવાઈ રહ્યો છે. જિંદના
ભોગે જે પહેલાં કિલ્લા તોડવામાં આવતા હતા
તેમ શાધરોના ભોગે કેળવણીની સાહિત્ય
સંસ્થાઓ આર્થિક કિલ્લા સર કરી રહી છે !
શાધરો જિંદની ઉપમાથી ન મંબરાતાં અભિમાન
ધરે કે જિંદજ જગતમાં સૌથી પીરજવાન અને
સચવાણું પ્રાણી ગણાયું છે ! અસ્તુ !

મહાશુજરાત ગઝલ મંડળ, સરત શાધરીની
કીમ કીમ વગાડીને બેની રહેતું નથી પણ નકર
સેવાએ બગડી જાય છે તેની આથી શુજ-
રાતને ખાતરી થઈ જશે. આજી મુશાયરાની
સફળતાની ખાતરી તો સુરત ખાતે થએલા
મંડળના છેલ્લા મુશાયરાના પ્રેરકોને થઈજ
ગઈ છે કે શાધરીના મેદાનમાં આવે મહાશુજ-
રાત ગ. મંડળનો સિલ્લો જગમી ગયો છે. મહા-
શુજરાત ગ. મંડળ પધુને વધુ સફળ ગઝલ-
કારોને જન્માવતુંજ જાય છે. આખકારનાથ
જેવાય જેનો આવે પીઠ ચામડી રહ્યા છે એ
સું આજી પુરીની બિના છે ? મુશાયરાના
સંચાલકો હવેથી જરા વધુ કડક અને કારણ
કે હવે શુજરાતી ગઝલકારો કંઈ ઉગતા ગઝલ-
કાર નથી રહ્યા ? ચોંધરા જેવી ગઝલો પર

મુશાઈરા

મુસ્લિમ શિક્ષકોને પણ મુંઝવે કાર્ય કરી શકે એમ છે. કેમકે હમદર્દી અને કાર્યની ધગણ જોઈએ. ટંકારિયાવાળા કેપ્ટન અને મુસ્તફાખાદો ક્યાં હાજી ગયા? જાગો, જાગો અને કેમકે જાગો. પહેલાં વિદ્યાર્થી તમારું ઘર અગવળો પછી પારકાની ચિંતા કરો, સમીપવાસી ખો. સા. મુસા હસન પણ કંઈ પોતાની ફરજ વિચારશે કે? થોડીક સુસ્તીને ત્યાંજે અને કેમકે ઉત્તરતા યુવકોને માટે કેળવણીનો માર્ગ મોકળો કરો! વ્યક્તિગત લીડરીનો મોહ છોડો અને પટેલ એસોસિએશનની ઉપયોગી રજીમને હાથે-હાથ વધાવી લ્યો; સેનારાની શુદ્ધ બાવના હશે તો દેનારાઓનો તોડો નથી. બસ એકજ ધ્યેય લક્ષમાં રાખો 'મુસ્લિમ ફ્રી હાઈસ્કૂલ' અને 'મુસ્લિમ ફ્રી બોર્ડીંગ' બંધનની નોક અને નાક જળવધા માટે જોઈએ.

(૧) પંચમહાલ મુસ્લિમ એજ્યુકેશન સોસાયટી, ગોધરા તરફથી શનિવાર તા. ૧૪-૭-૪૫ ની રાત્રે ઈકિયાલ હાઈસ્કૂલના લાભાર્થી મુશાઈરા યોજવામાં આવ્યો છે. પ્રમુખસ્થાન જા. "અસર" સાથેરી એમ. એ., બી. ડી. લેશે.

(૨) ફ્રેન્ડસ યુનિયન, અમદાવાદ તરફથી શનિવાર, તા. ૧૫-૭-૪૫ની રાત્રે કો. ૬-૩૦, ટાઉન હોલમાં મુશાઈરા યોજવામાં આવ્યો છે. ઉદ્ઘાટન ત્રીયુત ઉમાઈકર જોડી એમ. એ. હસ્તે થશે. પ્રમુખસ્થાન મજલ સમ્રાટ જનાબ 'શયદા' તંત્રી 'બે ધડી મોજ' લેશે.

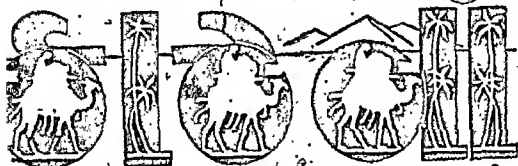
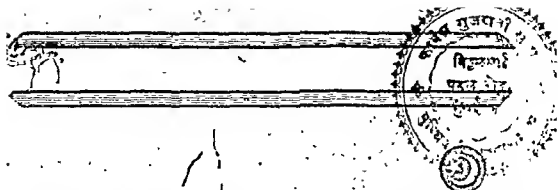
મહા 'શુજરાત મજલ મંડળ, સુરતના સહ-કારથી આ બંને મુશાઈરા યોજવા છે. જેમાં હજલ સમ્રાટ જા. 'ખેદાર', 'અમીન' આજાદ, 'શેખરશ્વી', 'મની', 'આસી', 'વદશી', 'સીરતી', - મૂસા બના, અરવિન્દ, ઈન્દુ બી. એ., બનિશ અને સ્થાનિક કવિઓ પણ ભાગ લેશે.

ધનિકાલે પુરમલાલ

હાજી માં મુહમ્મદ ઈસ્માઈલ આરેફ

સા. કલકત્તા ખાતે શનિવાર તા. ૩૦-૬-૪૫ના ૮૩ વર્ષની વયે, જન્મતનશીન થયા છે. ઈન્દ્રા લિહાલ શેઠ મહંમદ રોહરના વલી હતા અને રંગૂન ખાતે એક મહાન લેન્ડ લોર્ડ તરીકે આપની ગણના થતી હતી. રંગૂન સુરતી બરાબર-કુ. લી. બોર્ડે બજાર કુ. લી. અને પશુ-નદાવ કુ. લી.ના વર્ષો સુધી ડિરેક્ટર હતા. રોહરમાં મહેસા નિસ્વાન આરેફિયા, મહા શ. અને કલકત્તા ખાતેના મુસાફિરખાનાઓ કાયમ કર્યા છે. રોહર મેદફિલે ઈસ્લામ ફુતુવખાના હસ્તક શુજરાત અને ખાનદેશ તરફના ગામોમાં, જ્યાં દીની તાલીમની સગવડ નહોતી, ત્યાં ૧૦-૧૨ મહેસાઓને ન્યાવતા. તદુપરાંત જગત ગામની મસ્જિદ, રોહર સુન્ની વહેરા પંચાયતનું પોતાનું મકાન ન હોવાથી એક મકાન ભેટ આપ્યું હતું. સુરતમાં જ્યારે મુસ્લિમોનું એક પત્ર નહોતું તેવા સમયમાં સમયની જરૂરીયાત જોઈ 'હમદર્દ સાપ્તાહિક' ગરી કરાવવામાં મહંમદના હાથ મૂખ્ય હતો અને ૧૦-૧૨ વર્ષ સુધી આર્થિક ટેકો આપતા રહ્યા હતા. મહંમદ પોતાની પાઠશાળા અને પુત્રીઓને છોડી ગયા છે પુત્રપાક તેમને સખ અતા કરે.

રંગૂનમાં મર્ચન્ટાઈલી મુહમ્મદ અહમદ પટેલની છોડી જન્મતનશીન થયાનો ખબર આવવાથી રોહરમાં શેઠ હાજી સાલેહબાઈ કાસિમ પટેલ સા.ના મકાનમાં તા. ૬-૭-૪૫ ના રોજીલા ખવાની થઈ હતી. રોહરના વલીઓ માટે રંગૂન ખાતે કેળવણીના સાધનોની ઉણપ જણાતાં રૂપિયા સવા લાખના ખર્ચે એક આલીશાન બિલ્ડીંગ મોગલ સ્ટ્રીટમાં મહંમદના પંથકની આપી હતી જેમાં એમ. એમ. રોહરીયા હાઈસ્કૂલ કાયમ કરવામાં આવી હતી, પુત્રપાક આ કીમી ખાદિમાને ગરીકે રહસત કરે.

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ
લોકાચારી દર નાસતી કવિતા	૧
હરિલાભી શિક્ષણ (કુર્ચાન)	૨
" " (હરીસ)	૩
પોઈ ...	૪
કવિતાનું વાચન—	૭
આસતું છે નામ (કાવ્ય) } દિલ (કાવ્ય) }	૯
માંડવીમાં નગેશુ દીન	૧૦
દાન રોનું ? } બાવના . }	૧૩
દૂધમે ગોરી જલે	૧૪
મુખી ...	૧૯
બિસ્મિલાહ સગની ફતીમતો	૩૫
શાહ વલીયુલ્લાહ (રેહન)	૩૭
શિક્ષીત કોણ ?	૩૯
પુલાવ જિંદાબાદ	૪૩
આલોકી કુન્દા	૪૫
મર્દમ મુન્દી ઉમરખાન	૪૫૨૩ ૩૭૫
સંદેર-શાદી-ન-મ-મરણ	૪૫

: તંત્રીઓ :

વહશી-નિસાર અહમદ

: અવરથાપક :

તાંક

‘ગીવ એન્ડ ટેક’ સ્ટોર્સ

(Government Approved Cloth Shop).

ચોક બજાર : સુરત.

લેટેસ્ટ ડીઝાઇનનાં:-

- સુટીંગ્સ-શાર્ટીંગ્સ
- લેડીઝ ટ્રેસ ડિઝાઇનિંગ્સ
- ફેન્સી ક્લોથ

એમ. એમ. પી. રંદેર. સાલાર સ્વીકાર

મુંબઈથી

જનાબ અહમદ ખી. ખાન.	રૂ. ૫૧
" નઝીર અહમદ શેખ	રૂ. ૫૦
" એક મુસ્લિમ અહમદ	રૂ. ૫૦
" મુનીલ ફરૈશી	રૂ. ૨૫
" હુસેન મુસા વીરજી કું.	રૂ. ૨૫
" મુસા શરીફ એન્ડ સન્સ	રૂ. ૨૫
" અહમદ પી. બટલર	રૂ. ૫૧
" ઈ. એમ. લાખાત	રૂ. ૨૦૧.

જનાબ મુસા મોહમદ એબવાલા	રૂ. ૧૦૧
" હરમાઇલ વાહેદ	રૂ. ૫૧
" અલાઉદ્દીન વીરજી નામા	રૂ. ૫૧
" યુસુફ આદમ પટેલ	રૂ. ૧૦૦
" તાહિરખાઈ અબ્દુર્રસૂલ	રૂ. ૨૫
" હરિમાઈલ ખનાતખાલા	રૂ. ૧૦૦
" હરમાઈલ મોહમદ ગંગાત	રૂ. ૫૧
" અશરફઅલી સાં	રૂ. ૫૦
" અહમદખાઈ જરીવાલા	રૂ. ૨૫

કુલ રૂ. ૧૦૩૨.

દા. મી. અહમદ ખી. ખાન અને એલડી બોર્ડ એસો. રંદેરના સેક્રેટરીઓ.

સુરત શહેરમાંથી

મેસર્સ ગીવ એન્ડ ટેક સ્ટોર્સ	રૂ. ૧૦૧
" મુસા બખ્શ એન્ડ કું.	રૂ. ૧૦૦
" યસૂફ એન્ડ કું	રૂ. ૨૫

જનાબ હાજી અબ્દુલ્લાહમિયાં પટેલ	રૂ. ૨૫
મેસર્સ ગનીખાઈ એન્ડ કું.	રૂ. ૫૦

કારવાં

પુ. ૬૬

એગસ્ટ

અંક ૧૨ મો

લોકાથી દૂર નાસતી કવિતા

મુશાયરામાં જે હળવાશ પ્રવેશી રહી છે તે સામેની શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ સમા અભ્યાસનિષ્ઠ વિવેચકની ચેતવણી વખતસરની છે. કવિતાવાંચન આજે લોકપ્રિય બન્યું છે તેવે ટાંકણે સરતાં મનોરંજનમાં ફેરવાઈ જતા ગઝલ-મુશાયરા સાગી કૃત્ત્રિમતા અવરોધક ન અને તે બેયું રહ્યું. લોકરુચિને ઊધ્વગામી બનવાને બદલે અધોગામી બનાવે એ ગદ્ય ત્યાગ્ય મનાયું બોધ્યો.

શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદે લોકપ્રિય બનેલ મુશાયરામાં ભવચંદન પ્રત્યે આંગણી ત્રીધવાની હિંમત બનાવી તે ગાઠે તેમને ધન્યવાદ આપતાં એક સામર્થ્યદલાની વાત પ્રત્યેય તેમણે અંગુલિનિર્દેશ કર્યો હોત તો સારું થાત એમ લાગે છે. આપણી નૂતન કવિતા ભારખમ, અર્થઘન, સંસ્કૃત પ્રચૂર અને અસ્પષ્ટ બની રહી છે તેની સામે સાવચેતીનું ચર કાઢવાની વેળા આવી ગઈ છે.

લોકોને રીઝવવા માટે કવિતા ન રચાય, કવિતાના સર્જન ટાણે પોતાના આનંદમાં મગત કવિ 'લોકો'ને વિચાર કરવા બેસે એમ ન બને, એટલી વાત સ્વીકારી લઈએ, કવિએને એમની રીતે લખવાની છૂટ હોવી જોઈએ તે કબુલીએ, પણ ઇરાદાપૂર્વક કાબ્યોને વ્યવહાર અને અસ્પષ્ટ બનાવવાથી વૃત્તિ ધુન્ધળીય નથી. આજની કવિતાની ક્ષેત્રી કવિઓની સ્વાભાવિક ક્ષેત્રી નથી.

કવિતા લોકભોગ્ય બનવા નીચે ન જનરે એટલુ કબુલીએ, પણ કવિતા લોકાથી ઇરાદાપૂર્વક દૂર ને દૂર નાસતી ફરે તે ચોગ્ય નથી. આજની કવિતા સામાન્ય જનસમાજને દુર્બોધ થઈ પડી છે એટલું જ નહીં, ભણેમગાણેલ શાહિત્યમાં થોડો રસ-લેનારોનેય નૂતન કવિતાનું આકર્ષણ નથી રહ્યું. ગઝલ સરતાપણમાં લપસી પડી છે તો નૂતન કવિતા અતડી-ઇરાદાપૂર્વક-બની રહી છે. બેહીમોહીને સંસ્કૃત શબ્દો અને સમાસો કવિતામાં ગોઠવવામાં આવતા હોય તેવો ભાસ સાહિત્યમાં સામાન્ય રસ લેનારને પણ આજની કવિતા વાંચતાં થાય છે. વિવેચકે કવિઓનું ધ્યાન આ દુષણ પ્રત્યે ખેંચવાની જરૂર છે.

પરંતુ નૂતન કવિઓ સામે જે આક્ષેપ છે તે આજે તો ધણાખરા વિવેચકોનેય લાગુ પડે છે. શેક્સપિયરના વિવેચકે રોહર્ડ યુકંગ કે બ્રેડલી વાંચતા હોઈએ ત્યારે મૂળ નાટકોની ખૂણી ઓર વધી જતી લાગે છે. આપણું વિવેચન એટલું ઘોતક નથી. વિવેચન લેખકને માર્ગદર્શન કરતા મધે તેજસ્વ ત્રાસદર્શનો રસ હોતો. દ્વિતીય તેની દરજ્જા હો

આ ધોરણે આપણું વિવેચન પહોંત છે. અંગ્રેજ અને સંસ્કૃત વિવેચન શાસ્ત્રનો અભ્યાસી એવો આપણો વિવેચક વગ પોતાનાં વિવેચનકાર્યને છાંવત નથી બનાવી શક્યો. તેમનાં લખાણ શુદ્ધ તરવટૂંપણાં સમાં લાગે છે. શ્રી. વિવેદીએ ગુજરાત સાહિત્ય સભા સમક્ષ જે વ્યાખ્યાન કયુ તેનેજ અહીં દાખલા તરીકે મૂકી શકાય. જે ફક્ત પ્રસિદ્ધ થાય છે તેનું વાંચન રસપ્રદ નથી બનતું. કંઈક અસ્પષ્ટ રહેતું હોય તેમ લાગ્યા કરે છે. આખું જ વ્યાખ્યાન અભ્યાસપૂર્ણ જરૂર છે-વિસદ નથી. વિચાર પર્યાપ્ત ભાષામાં થયો હોય અને પછી તે ગુજરાતી ભાષામાં ઉતારાતો હોય તેવો ભાસ વ્યાખ્યાન વાંચતાં થાય છે.

અભ્યાસ વિના સાચું જ્ઞાન સાંપડે તેમ નથી. જમત સાહિત્ય અને તેનાં વિવેચનના અભ્યાસ-માંથી દ્રષ્ટિ મળે તેવ ખરું છે. પણ એ બધા અભ્યાસનો નિમોઝ બ્યારે રજુ કરવાનો હોય ત્યારે તો વિવેચકે તેને નિજની પ્રતિભા વડે રસીને બને તેટલો સુગ્રાહ્ય ને સરળ બનાવવો જોઈએ: નહીં તો વિવેચનનો અર્થ નહીં સરે.

['કુલજાજ'વાંચી]

ધ

કુર્આન

અલ્લાહ તઆલાનું ફરમાન

રસા

મી

શિ

ક્ષ

ણ

(૩૫૧) (રોઝહનો મહીનો) રમઝાન માસ છે જેમાં કુર્આન ઉતારવામાં આવ્યું જે લોકોનો માર્ગદર્શક છે, અને (જેમાં) હિદાયતની ઉઘાડી નિશાનીઓ છે અને તે હક તથા બાતિલમાં જુદાઈ કરનાર છે. ત્યારે તમારામાંથી જે કોઈ આ માસમાં મોજૂદ હોય તો તેને આ માસમાં જરૂર રોઝહ રાખવા જોઈએ અને જે માણસ માંદો હોય અથવા સફરમાં હોય તો બીજા દિવસોમાં (રોઝ: રાખી) તેની ગણતરી પૂરી કરે. ખુદાપાક તમારા માટે (હુકમોમાં) સહેલાઈ આપે છે અને તમને મુશ્કેલીમાં તાબવા માગતો નથી. (કુર્આન)

x

x

x

(૩૫૨) હે ઇમાનવાળાઓ! તમારા ઉપર રોઝહ ફરજ કરવામાં આવ્યા છે જેવી રીતે કે તમારાથી ખહેલાંના લોકો પર ફરજ કરવામાં આવ્યા હતા, એ આશાએ કે તમે (રોઝહના કારણે) નકારાં કામોથી (સહા) દૂર રહેનાર થઈ જાઓ. (કુર્આન)

x

x

x

(૩૫૩) તેમજ (આ પણ છુટ છે કે) એટલા વખત સુધી જાઓ અને પીઓ કે તમને (અધિકારની) કાળી સીટીથી પ્રભાતની સફેદ લીટી દેખાવા લાગે, ફરી રોઝહને (પ્રભાતથી) રાત (આવતાં) સુધી પૂરા કરો. (કુર્આન),

x

x

x

(૩૫૪) બેશક અમેજ એ (કુર્આન)ને શયે કદ્રમાં ઉતાર્યું છે. અને તને કંઈ ખબર છે કે શયે કદ્ર કેવી છે? શયે કદ્ર હઝાર માસથી ગહેતર છે. એમાં ફરિશ્તા અને રૂહ (જુબ્રાઈલ) તે રાત્રે પોતાના પરવરદિગારના હુકમથી દરેક (નિર્માણ થયેલાં) મહાન કામ લઈ ઉતરે છે. (તેમજ તે રાત્રે) સંપૂર્ણ સલામતી છે. તે (આખી) રાત પહોં દાટતા સુધી (ગરકતવાળી) છે. (કુર્આન).

✱

સંપાદક-મૌઠ અબ્દુર્રહીમ—

રસૂલુલ્લાહ સલઅંએ ફરમાવ્યું ફરમાન

(૩૪૧) રસૂલુલ્લાહ સલઅંએ ફરમાવ્યું કે જે માણસ ઇમાનની સાથે અને સવાળની નીચતે રમઝાનના રોઝહ રાખશે; તો તેના આગલા સર્વે ગુનાહોની માફી થશે. અને જે માણસ ઇમાનની સાથે અને સવાળની નીચતે રમઝાનની રાતોમાં ઇબાદત કરશે તેના પણ સઘળાં (ન્હાના) ગુનાહ માફ કરવામાં આવશે. અને જે માણસ ઇમાનની સાથે તથા સવાળની નીચતે શબે કદ્રમાં (નમાઝ માટે) ઉભો રહેશે તેના પણ સઘળા ગુનાહ બક્ષી દેવામાં આવશે. (મુસ્લિમ)

x

x

x

(૩૪૨) રસૂલુલ્લાહ સલઅંએ ફરમાવ્યું કે રોઝહ અને કુઆન (કિયામતના દિવસે) માણસ માટે ભલામણુ કરશે. રોઝો કહેશે હે પસ્વરદિગાર! મેં એને દિવસના ખાવા, પીવા અને મને-ચ્છાથી રોક્યો હતો; માટે એના હકમાં મારી ભલામણુ કબૂલ કર. અને કુઆન કહેશે મેં એને રાતના ઉઘવાથી અટકાવ્યો હતો, જેથી એના હકમાં મારી સિક્કારશ કબૂલ કર. ફરી બન્નેની ભલામણો સ્વીકારવામાં આવશે. (બયહકી)

x

x

x

(૩૪૩) રસૂલુલ્લાહ સલઅંએ ફરમાવ્યું કે જે માણસ દોઢ પણ શરહ ઉઝર વગર રમઝાનના એક દિવસનો રોઝો (નખી નોંધ) છોડી દે, તો જે રમઝાન સિવાય આખી ઉમર રોઝહ રાખતો રહે; તો પણ તેની ખોટ પૂરી શકે નહિ. (અબૂ દાઉદ.)

x

x

x

(૩૪૪) રસૂલુલ્લાહ સલઅંએ ફરમાવ્યું કે શબે કદ્રને રમઝાન સુબાર-કના છેલ્લા દાયકાની એકી રાતોમાં તલાય કર્યા કરો. (બુખારી)

—સાદિકે સાં રાંદેરી.

રસૂલ

મી

શિ

ક્ષ

ણ

✱

પોઠ

હાં
કે
ના
ર

વજુમરો

રણજીતરામ સુવર્ણચંદ્રક પ્રાપ્તિ ટાણે પ્રેમ વિશ્વપ્રસાદ ત્રિવેદીએ જે વ્યાખ્યાન આપ્યું છે તેમાં તેમની મજલ-સૂઝ સોજે કળાએ ખીલેલી દેખા દે છે.

શ્રમ અને અભ્યાસપૂર્વક સત્ય જોવાની રિચતમાંથી ખસીને માત્ર એક ખુલ્લેથી અછડતી નગર નાખી બપોરે તેઓ 'મુશાયરા અને 'મજલ'ના 'હાક'થી શુભરાતને સાવચેત રહેવાની પ્રચારચુકત સલાહ આપે છે, ત્યારે આજના શુભરાતી વિવેચનની નિષ્પક્ષતાહુલું સુંદર ઉદાહરણ આપણને મળી રહે છે.

એમનું આપું વ્યાખ્યાન એક પત્રમિત્ર કહે છે તેમ "શુભરાતવધુ પણું સમુદેશ અંગ્રેજીમાં વિચારએક અને શુભરાતીમાં ઉતારા-એકું" છે એટલે માતૃભાષાની સર્જકતા, અને અલભેલી સસિકતા, તેમાં નહિ જેની છે નર્મ સંસ્કૃત શબ્દો અને સગામે હાસી દારીને બરવાગાજ વિવેચકની શ્રેષ્ઠતા સાળિત સતી હોય તો પાછી વાતજ જુદી છે. પરંતુ એ વિશે અમારે વધુ લેવાદેવા નથી. પરંતુ અમણે મજલકારોને અને મુશાયરાને જે ગીતે અડખ્યા છે, તેનીજ રીતે સંસ્કૃત છદ્વધ કવિતાઓ, ગુરુખા, હુદા કે સોનેટો વિશે પણ એ ટાણે કંઈ કંઈ હોત! ચુ ત્યાં કશાજ દુખણે નર્મ એમ ? કે પછી લાપસી અને કુદસીવાળી વાત ?

પણ દવે એમની ટીકાઓ પ્રતિ જોઈએ પ્રથમ તો "જેણે સામાજિક ઘેલજાનું સ્વરૂપ" લીધું છે એવી મજલ પ્રચારક પ્રવૃત્તિમાં કયા પ્રેરક હેતુઓ છે તે તેઓ જાણતા નથી આ અજાત રહેવા બદલ હોય કોને દેવો ? તેઓ જાણના ધ્વિષ્ટતા હોત, યા જાણવાની અમત્ય

એમને જણાઈ હોત, તો તેઓ હાથ જ્યાં વસે છે ત્યાંથીજ એવું સંચાલન થઈ રહ્યું જે જરાક તરફી લઈને તેઓ સધળું જાણી શક્યા હોત, મજલ-મંડળના કાર્યવાહકોથી ન સહી, તેમના જેવા અને તેમનાજ સમુદના પ્રે. દવે, પ્રે. વ્યાસ, જ્યોત્સના બહેન આદિને તો તેમણે પછી એવું હોત! નિષ્ઠા હોય અને શોધવુંજ હોય તો ધણુંજે મળી આવે તેમ છે. પરંતુ જાણવું નથી અને વગોવવું છે. વરસોથી મુશયરા-પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે, અધોધાએક ડગલ જોટલા શુભરાતી વિદ્વાનો એના પ્રમુખ ઘર્ષ ચૂંક્યા છે. એમનાં બાપણો પેપરોમાં અને પુસ્તકકારે પ્રગટ થઈ ચૂક્યાં છે. પ્રેમર સાહેબે એ બધું વાંચીને વિચાર્યા પછી આપું "ખબર ન હોવાનું" વિધાન રજુ કર્યું હોત તો જરૂર તેઓ રાત્ર ચાલક લેખાત. પણ એમને તો મજલકારોને સાંભળવા નથી, મજલ વિશે કંઈ સાંભળવું નથી અને દૂરનીજ "દૂર રહેા, દૂર રહેા" જેવી માંખલી આગતિ રાખી મુશાયરા અને મજલ વિશે જોલણું છે એ ક્યાંનો ન્યાય છે ?

અમારા વિવેચકો 'સારાને સાર' ત્યારેજ કહે છે બપોરે પરમાપાના વિદ્વાનો, સમીક્ષકો એને સાર કહે. એનો એક પુરાવો હું વિષમાં-તરની કામા થાચીને આહી કરું છું.

એક વાર્તા પહેલાં ઉર્દૂથી શુભરાતી રૂપાંતર પામી, ને 'નવચેતન'માં પ્રગટ થઈ (જો કે તે 'કદરવાં'નાં પણ છપાઈ હતી પરંતુ એનું દ્રષ્ટાંત હું જોટલા માટે નથી આપતો કે શુદ્ધ બ્રાહ્મણીયા સાક્ષરો એને અડકતાં અભાડાય એવું તે મુસ્લિમ માસિક છે) પછી તે ઉર્દૂથી અંગ્રેજીમાં ઉતારાઈ. એ અંગ્રેજ વાંચી એક વિવેચક મહાશય એને શુભરાતીમાં ઉતારવાની બલામણુ સાથે એની પ્રસંશા કરે છે. એ વાર્તાનું નામ છે "I can not Do."

આ ઉદાહરણથી બે વસ્તુઓ દ્વિત થાય છે. (૧) શુભરાતી વાંચવાને બદલે સાક્ષરો અંગ્રેજ વધુ વાચે છે (૨) શુભરાતીમાં સાક્ષરો તેનેજ વાંચે છે જે એમનો, એમનાં સંગોવ-

ડીઓ, હોય. ખીનું, યા ખીનનું ગમે તેકું સાઈ હોય તો પણ તેને ધ્યાનમાં લેવા તૈયાર નથી આગાં અપવાદ છે. વિશાળ દ્રષ્ટિવાળા સજ્જનો પણ છે પરંતુ વધુ પ્રમાણુ તો ઉપર જણાવ્યા તેઓનું છે.

હવે મૂળ વિષય પર આવીએ.

પ્રેદિસર સાહેબથી એ કળાનું નથી કે “ગઝલ સરજતમાં શું સૌદર્ય કે રસ છે?” સૌદર્ય કે રસ માણવા માટે રસિક અને નિર્મળ દ્રષ્ટિ તથા દિલ હોવાં જરૂરી છે. જીદ અને જક્કીપણનો કશો ઇલાજ નથી. જનતા વધુ પ્રમાણમાં જેને વધતી ગઈ છે તેમાં રસ યા સૌદર્ય નથી એમ કહીને પ્રેદિસર સાહેબ જનતાના આ સ્વાદને, શોખને, બાંડી રહ્યા છે! એ વાતને બાબુએ મૂકીએ તો પણ કલાપી, મણિભાઈ દિવેદી અને બાલાશકરની પણ ઉપેક્ષા થઈ રહી છે. જેમણે ગુજરાતમાં ગઝલ દેવીની સ્થાપના કરી.

કવિતાનાં રસ, અને સૌદર્યની બાબતમાં વિવેચકોએ “અથ ગઝલ કરી, વાત ન કરી ખરી” જેવું ચોળા નાખ્યું છે. એટલે “જેહને જે ગમે તેને પૂજે” જેવા મતમતાતરો અને સમૂહો પંડી ગયા છે. આમ છતાંય પ્રેદિસર સાહેબ પોતાના એજ બાપણમાં એક સ્થળે ઊંચી કક્ષાની કવિતાની જે રેખા દોરે છે તે ગઝલમાં નથી એમ તેઓ કયા આધારે કહે છે તે અમને સમજાયું નથી આ રહ્યું તેમનું વાક્ય “જન સામાન્યનાં કાર્ય, લાગણી અને વિચારોને નિરૂપતી કૃતિ કે કવિતા ઊંચી કક્ષાની છે.”

એમણે જેનો નિર્દેશ કર્યો છે તે કવિતા-રીતિઓ, ઊંચી બહે ન હોય પરંતુ તેથી ગઝલ પણ એમની હરોળની છે એવું સાબિત કરવાના કયા પ્રમાણુબદ્ધ સાધનો પ્રેદિસર સાહેબ પાસે છે? અરં જેતાં તો ગઝલ એ સર્વથી નિરાળા કવિતારીતિ છે. એમાં સૌદર્ય અને રસ જેવા સાઈ પ્રેદિસર સાહેબને ગઝલ એટલે શું તે પુરેપુરું જાણી લેવાની જરૂર છે. તેઓ નાક

બાણતા હોય એમ ન માનીએ, તો પણ તેઓ જે જાણે છે તે એક અંગ્રેજ યા અમેરીકન હિંદ વિષે જાણે છે. હિન્દની ઘણી ખરી બાબતોમાં જે કવિતારીતિ ઉતરી ચૂકી છે તે નીરસ કે કદરૂપી હશે એમ કેમ મનાય? આ રચિત્વનો પણ પ્રશ્ન છે. આખું જગત ભવબૂતિ યા કાલિદાસોનું નથી તેમાં. હાદિજ અને ગાલિખનો પણ ભાગ છે. એ ન બૂલાય તો સાઈ.

“કાટે ઠાળે બ્રામક દરકનાં ગીતો ગાવાં, રાતી આંખે કૃત્રિમ દેશભક્તિની દેખાવની આગ પ્રગટાવતી.” ઢંગ વગરના તરંગોના પતંગો ચગાવવા” પ્રેદિસર સાહેબની આ ટીકા ગઝલ પર નથી પરંતુ ગઝલકારો પર છે. અને એવીજ રીતે “એ મસ્તી નથી, મસ્તીડંબર છે, એમાં સૌજન્યનું નામ નથી વગેરે પણ ગઝલકારો પરજ તાકેલાં તીર છે, આ વિષે ગઝલકારોએ કંઈ કરવું નેધએ પોતાની સારી છાપ પડે તેવું જરૂર કરવું નેધએ છતાં પ્રેદિસર સાહેબને પૂછી શકાય કે એ યુદ્ધ યા સિકંકા કયાં મળે છે? એ દેશભક્તિ દેખાવની છે તો શુદ્ધ દેશભક્તિની

દાંતનો ઈલાજ

દાંતના રોગોના અનુભવી ડોક્ટર

એસ. એમ. કાદરી

જ્યાં અમેરીકન ઇલેક્ટ્રીક મશીન રેડીઓ લક્ષ, તેમજ દવાઓથી દાંતને સંપૂર્ણ આરામ આપવામાં આવે છે. અસલી દાંતની જગ્યાએ નક્લી દાંત સફાઈથી ગાઢી. તેમાં સોના ચાંદીના કામ પણ કરી આપવામાં આવે છે.

એક વખત પધારી ખાત્રી કરો.

લીમડાચોક-રઝાકબેન્ડની બાબુમાં સુરત

કવિતા પર ક્યું લેખલ માનવામાં આવે છે? એ મસ્તીકંથર છે તો સાચી મસ્તી કયા ટૂંકાકની હોય છે. શું મુશાયરામાં વધુ પ્રમાણ મુસલમાન ખોલનારોએનું હોવાથી તો આ નથી કહેવાઈ રહ્યું? પ્રેક્ષક સાહેબની આ ટીકા હિંદુ મુસ્લિમ હેંસિતોંસીમાંથી જન્મેલી એક-પક્ષી વલજુને આભારી છે. એમ ન હોય તો આ કાવ્ય ચર્ચા નથી, બકવાસ છે. આરોપ છે. કાંઈજ ન કરી ચક્રવાથી પ્રતિકાર માટે વપરાતું નિર્બળોનું હથિઆર છે.

હવે પ્રેક્ષક સાહેબે ગઝલમાં શું નેષ્ટ છે તે લખ્યો. "એમા ભાવાની કચંબર છે, વાકયોના ચઠાપટા છે, રમત છે, કરામત છે, બે ઘડી મોજ છે, પણ તે આપણી કલાદ્રષ્ટિ અને સાહિત્ય સૃષ્ટિને વિકૃત કરે તેથી છે."

એમની દરેક ટીકાનો જવાબ આ ઉતાવળે લખાની અને ટાંચી જવામાં છપાની કેસમમાં આપ્યો અને તેમ નથી. તોય ભાવાની કચંબર, વાકયોના ચઠાપટા વગેરે ક્ષતિઓ, ગઝલ સિવાયની બીજી કાવ્યરીતિઓમા ભારોભાર મળી આવે છે, શબ્દોને મચકવા પાંખી નાખવા, લઘુ ને દોઢમણી લાંબો અને યુરને લઘુથી પણ હુક બનાવવાની રીતિ આગની યુગરતી કવિતામાં સામાન્ય થઈ પડી છે. બિચારા ગઝલકારો લાવીને જુદું શબ્દો લાવી શકે છે ત્યારે

ત્યાં તો બંગાળી, ઇંગ્લીશ અને મરાઠી ક્યાંક ક્યાંક અને સંસ્કૃત હિન્દી ખોદી ખોદીને વપ-સાધ-રચું છે પરંતુ પ્રેક્ષક સાહેબને તે કેમ દેખાય ?

આત્મર લગીમાં, ગઝલોએ આપણી કલા-દ્રષ્ટિ, અને સાહિત્ય સૃષ્ટિને કેવીક વિકૃત કરી નાખી તેના થોડાક ઉદાહરણો માનનીય ટીકાકાર આપરો કે ? બાકી દંભપ્રકા વગરનાં અંગ્રેજી અનુકરણોએ આપણી કલાદ્રષ્ટિ, અને સાહિત્ય સૃષ્ટિને ક્યારનીય વિકૃત કરી મૂકી છે ઉત્તમ કવિતા અને ઉત્તમ સાહિત્યાર્થ અંગ્રેજીમાં શોધ્યા કરતો આપણો પડિન વગેરે ટીકા-સ. અને હાર્ડી, ઉમરાપાઉન્ડ અને શૌનેજ આંખ સામે રાખી બોલે યા લખે છે. છતાંય પ્રેક્ષક સાહેબને એમાં વિકૃત થવા બેબુ કંઈ લાગતું નથી કમાલ તો એ છે કે ઉમરા તેઓ ગઝલકારો પર અંગ્રેજીની મે દિનીનો આજ મૂકે છે.

વધુ કુઝંદ બીના તો એ પ્રવચનમાં એ છે કે. પ્રો. દવે. ૧ બાનુશંકર, જ્યોતિન્દ્ર દવે, ઉમાશંકર, મુન્દરૂમ કેલક વગેરે સન્મતોની તથા જ્યોત્સના બેહુન જયમન બહેન આદિ સન્મારીઓને આ પ્રવૃત્તિમાં બળવામાં દિત ન સાધતા હોવાનો દરકો અપાયો છે, અને તે પણ આ વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યના યુગમાં, જાણે એ બધાં એમની સાથે બળતાં વિદ્યાર્થીઓ ન હોય, તેમ ?

આપ જાણો છો કે:—

- ૧ બરમાના એકાએક પરિવર્તનથી એમ. એમ. પી. ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ રોડેના માથે શ. ૨૮૪૭૭નું દેવું છે ?
- ૨ હાઈસ્કૂલ ખાતે સરકારી ટ્રાન્સ અને શીની આવક શ. ૧૫૧૬૪ હતી અને ખર્ચ શ. ૧૬૩૦૦ થયો છે ?
- ૩ હોસ્ટેલ ખાતે ચંદાથી અને પેઈંગ બોર્ડરની શીની આવક શ. ૫૪૧૯ હતી અને ખર્ચ શ. ૧૨૮૮૨ થયો છે.
- ૪ હાઈસ્કૂલમાં કુલ્યે સંખ્યા ૪૫૨ છે. મુસ્લિમો પૈકી હોસ્ટેલના ૪૨ અને કરમાના ૨૫૧ અને હિંદુ ૧૫૮ છે.
- ૫ સ્ટે. ૧ થી સ્ટે. ૫ સુધી બપોળે ડીલીઝનો કરવા પડ્યા છે. બલિધમાં સ્ટે. ૬ અને સ્ટે. ૭માં પણ એ ડીલીઝન કરવાનું વડે.

[સને ૧૯૪૪-૪૫ના વર્ષના એપ્રિલ ચક્રવા હિસાબ ઉપરથી]

કવિતાનું વાચન, શ્રવાણ અને રસાસ્વાદન

“એક સાહિત્યિક-આભાસ સાહિત્યની પ્રતિષ્ઠાએ દમભૂં સામાજિક ઘેલછાનું સ્વરૂપ લીધું છે. ગઝલ-પ્રચારક પ્રવૃત્તિમાં કયા પ્રેરક ચાલક હેતુઓ હશે તેની મને ખબર નથી, પણ જૂની ચિત્રકવિતા, વ્રજભાષાની કરામતી કવિતા, જૂની દલપત-નર્મદની સભારંજની કવિતા, કૌશી કવિતા નથી એમ ગુજરાત પૂરેપૂરું સમજી ગયા પછી, આ ઠેરઠેર ફૂટી નીકસતા ગઝલસરજનમાં તે શું મૌનદ્ય કે રસ નીરખતું હશે? જ્યોતીન્દ્ર, બાનુશંકર અને કોમલ આદિ, પ્રો. દવે, જ્યોત્સ્ના બહેન, જયમનબહેન આદિ. હમાશંકર, સુદરમ, મનસુખલાલ આદિ આ પ્રવૃત્તિને ટેકો આપવામાં સાહિત્યનું હિત સાધતા નથી. ફાટે ડોળે આમક ઇસ્કાં ગીત ગાવો, શતી આંખે કૃત્રિમ દેશ-ભક્તિની દેખાવની આગ પગરાવવી, દગ વગરના તરંગોના પતંગો ચગાવવી, એમાં કયો રસ નિપજાય થાય છે? એ મસ્તી નથી, મસ્તીડંબર છે. એમાં ભાષાની કચુંબર છે. પાકયોના ચણપટા છે. એમાં સૌંદર્યનું નામ નથી. હા, રમત છે, કરામત છે એપડી મોજ છે. પણ એ મોજ આપણી કલાદ્રષ્ટિ અને સાહિત્ય સંજ્ઞાને વિષ્ણુ કરે એવી છે. આ સંચલનને શુદ્ધ સાહિત્યવિવેચનની કાંધ પડી નથી. આને માટે જાંડું અને ખરું કારણ આપણી રાજકીય અને સામાજિક પરિસ્થિતિમાં કદાચ જડી આવશે. વિપવધારણ પ્રજા, ભાષામકિત અણસરખી, અકોળની મોહની; હૈદ્ર હિંદીનું વધતું મહત્વ, એ અને એવાં ખીજાં કારણો સાહિત્યનાં ધોરણો સ્થિર કરવાને પ્રતિકૂળ છે.” જે સાંજે અગદાવાદમાં પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદીએ આ ઉદ્ગારો કહ્યા હતા, તેજ રાત્રે ટાઉન હોલમાં એક મુશાયરા યોજનાથો હતો જેનો લાભ લેનારા ગઝલ-અવલુના ધૃત્યુકો માટે રૂ. ૫ થી રૂ. ૧ સુધીની શી રાખવામાં આવી હતી, છતાં હોલ ઓતપ્રોતપ્રીય ખીચોખીચ ભરાઈ ગયો હતો. મુખ્ય, સુસ્ત, રોંદર વગેરે સ્થળો ન્યાં ન્યાં. આવા

મુશાયરાઓ થયા છે ત્યાં ત્યાં શ્રોતાઓની પડાપડી અને ગીર્વાં થતી હોવાના સમાચાર પણ બહાર આવ્યા છે.

આવા મુશાયરામાં જરૂરે ગઝલો સાંભળનારાઓમાં પણ વિવેચનશક્તિનો અંશ દેખાય છે એ પ્રો. ત્રિવેદી સ્વીકારે છે. શ્રોતાઓ ઉદ્ઘોષ કરે છે, તાળીઓ પાડે છે કે ‘હડી જપ ના પોકારો કરે છે એમાં એ વૃત્તિનું ખીજ રહેલું છે, પરંતુ એ વૃત્તિની પાછળ રહેલી રુચિ એ સુરચિ નથી, એને કેળવીને સુરચિ બનાવવી એ વિવેચકોનો ધર્મ છે ઉત્તમ કવિતાને, માણવાની રુચિ થાય એ નિઃસંશય સુરચિ છે, પરંતુ એ સુરચિ વર્તમાનયુગમાં કેવી શૈલીનાં વિવેચનોથી જાગે એજ મહત્વનો પ્રશ્ન છે. ઉત્તમ કોટિનાં વિવેચનો આજે અંધોમાં અને સામયિકોમાં પરિબદ્ધ રહે છે, જે યોગ્ય ભણેલાઓ સુધી માત્ર પહોંચે છે; અને એવા વિવેચનોના સંદેશ કે ધ્વનિ અદણુ કરીને સ્વરચિને સંસ્કાર-યુક્ત કરનારાઓ તો અદુર્લભ યોગ્ય ભણેલાઓ મળી આવશે. જે હજારો લોકો કવિતા માણવાને મુશાયરામાં કે કવિતાવાચનના જલસાઓમાં બેસી પડે છે તેઓનું શું? તેઓ યોગ્ય ભણેલા હોય છે, ઉત્તમ કોટિના અંધો કે સામયિકો વાંચીને સ્વરચિને કેળવવાનાં તેમની પાસે સાધનો કે સગવડ નથી, તેમનામાં નૈસર્ગિક રસયુતિઓ ઉપખત્તવેલી એક પ્રકારની રુચિ હોય છે અને એ રુચિને અનુકૂળ સામગ્રી ન્યાંથી મળે તેમ હોય ત્યાં તેઓ દોડી જાય છે.

કવિતાનો આનંદ જે રસાનુભવમાં રહેલો છે તે આવા મુશાયરામાં કે કવિતાગાનના નવસાઓમાં પ્રાપ્ત શ્રોતાઓ મેળવી લે છે એ વસ્તુ સ્થિતિ છે. કવિતામાંની કોઈ કદપનાથી, કવિના બુદ્ધિચમત્કારથી, શબ્દોના લાલિત્યથી કે અનુપ્રાસાદિના અલંકારણથી શ્રોતાના ચિત્તંત્રના તાર આંદોલાયમાન થાય છે અને તે સ્વરચિને પોષક કે અનુકૂળ એવો આનંદ માણી લે છે.

આવે. આનંદ ક્ષણિક હોય છે કે શ્રોતાના માનસ ઉપર ચિરંજીવી અસર ઉપજાવનારી હોય છે એ પ્રશ્ન જુદો છે, પરંતુ રસાનુભવ દ્વારા આનંદ ઉપજે છે એ હકીકત છે. અને આ રસાનુભવ કાંઈ મુશાયરામાં ગમશે સાંભળનારાઓમાંજ મર્યાદિત થઈ રહેતો નથી. સાદિસ પરિવશમાં પાદપૂતિની કવિતાઓ સાંભળવા સમાસદો શાથી ઉત્કંઠા બની જાય છે? મેઘાણી-રાધસુરા-કાળનાં લોકગીતોના અવશ્ય માટે લોકો કયાં આતુર હોતા નથી? મુશાયરાઓમાં કદપના-ચમત્કૃતિવાળા દોહરા-અનુષ્ટુપ કે ઉપગ્ધાતિ છંદોમા રચાયેલી કવિતાઓ સાંભળતાં પણ શ્રોતાઓ અંગમુગ્ધ થઈ રસાનુભવ કરતા હોય એવા પણ અનુભવો મળેલા છે. અને સુગેય પદ્યોના આકર્ષણ તો ધણી વાર નજરે જોવા મળે છે. સ્વરની મોહનીવાળા સંગીતને બાજુએ રહેવા છતાં એ તોપણ જ્યાં જ્યાં કવિતારસ અવશ્યપુરુષદ્વારા પીવાનો મળે છે ત્યાં ત્યાં સામાન્ય જનતા આકર્ષાય છે અને વચાશક્તિ રસાનુભવ કરીને આનંદ મેળવી શકે છે; બન્ને પછી આપણે તેને રસસાક્ષીની દ્રષ્ટિએ પરમ કાદિનો શુદ્ધ આદિત્યિક લેખીએ કે ન લેખીએ.

*

સુગેયતાને સંગીતની સીમામાં જતી માનીને તેનાથી દૂર રહેનારા અને અર્થઘન પદ્યને ઉચ્ચ કાદિમાં સ્થાપીને તેનું આરાધન કરનારા કવિઓ સામાન્ય જનતાનો સંપર્ક સુભાગતા જાય છે એ નિઃસંશય છે; અને જે રસનિષ્પત્તિ અર્થઘન પદ્યથી થઈ શકે છે તે પણ પુરતકાળાં પુરાઈ રહેવાથી તેના બોકતાઓની સંખ્યા મર્યાદિત બની રહી છે. પદ્યનાં ધણું તત્ત્વો વિકસતું જવું ગદ્ય પડાવી લેવા લાગ્યું છે. એવી રિચ-તિમાં પદ્યની સુગેયતાને અવગણવાથી કવિતાની હાનિ બને ન થતી હોય પણ કવિતાસાદિત્યના રસદારો આનંદાનુભવ કરવા ઉચ્છિન્ન થઈ અને ચિત્તને પ્રાસાદિત કરવાને ઉત્સુક એવી જનતાને તો કવિઓનો માનસપ્રસાદ સુમાવવોજ પડે છે મુશાયરા અને જલસા આજે એવી મોજ આપે છે કે જેથી આપણી કલાદ્રષ્ટિ અને સાદિત્યદ્રષ્ટિ, ચિદ્રૂત થાય છે, તો કવિતાનાં શુદ્ધ આનંદ આપે તેવી શીત્રીએ તે અચાવવા

જોઈએ, તેમાં યથાયોગ્ય પરિવર્તન કરવું જોઈએ, પરંતુ અવશ્યદ્વારા ફરિતાને જનતાના ચિત્તપ્રદેશ સુધી પહોંચાડનારી સંસ્થાઓને નિરૂપયોગી નો માની શકાય તેમ નથી. આંખો દ્વારા પદન કરવાની સીમામાં પુરાઈ રહેવાથી પણ કવિતા જનતાથી વધારે દૂર જવા પામી છે, તે વખતે તેને અવશ્યદ્વારા નિકટ લાવવાને નો વધારે પ્રયત્નો કરવા જોઈએ છે; અને સાંભળવાનો વિષય જાણે કે સંગીતજ લેખાય અને ઉચ્ચ કવિતા તો મુકવાચનને માટે અર્થઘનતાવાળીજ હોવી જોઈએ એ બ્રમમાંથી આપણે જાગૃત થઈએ મુક્ત થઈએ તોરણ આપણે જનતાના કવિતારસિક કાન સુધી વહેતા પહોંચી શકીશું.

ગ્રા. વિપ્લવસાદનો આશય તો આવા મુશાયરાનાં બરચાનો અધિવાનોજ છે. બ્રામક ઈરિકાનાં ગીત, કૃત્તિમ દેશભક્તિની આગ, દંગ વમરના તરંગોના પતંગ, ખરનીડબર બાધાનો ઈચ્છાંર, વાકયોના યથાપદા અને અસોદ્ય એ બધી વિકૃતિઓ મુશાયરોને હીણ બનાવે છે એ કેરેકે અંશે ખરૂં છે. મુશાયરાના પરંપરાગત ચીજો 'ટ્રેડિશન' ને આભારી એ ખામીઓ છે. એ ખામીઓને દૂર કરીને મુશાયરાઓને જરૂર સૌંદર્યયુક્ત બનાવી શકાય; પરંતુ તે માટે આપણા કવિઓએ પોતાની સુગેય કવિતાઓ સાથે જહાર આપવું જોઈશે. તે માટે તેમણે પોતાની ઉચ્ચ કવિતા વિષેની માન્યતાનો કે કવિતાની અર્થઘનતાના મહાપાકનો ત્યાગ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી, કવિતાની પૃથક્ પૃથક્ કાદિઓ ચાલતી આવેલી છે અને અનુભવ કહે છે કે તે હજી-આકાશજ કરવાની છે, પરંતુ ચિદ્રૂત જોક્ષણમાં રસ શોધવાને માર્ગે વળતી જનતાને જો સાચી રસાલંકૃત કવિતાને માર્ગે વળતી હોય અને એ રીતે જનતાની રસચિન્તે વિરુદ્ધ કરવામાં પોતાનો યથાશક્તિ ફાળો આપવો હોય તો કવિઓએ પોતેજ મોખરે આવવાની પોતાની ફરજ બજાવવાની રહે છે.

['પ્રજાબંધુ'માંથી આભાર સાથે]

“આશનું” છે નામ બીજું જિંદગી

ગમ છતાં એ ગમ મહિં ગુસ્તાન છે;
 જિંદગી શું છે? અરે વરદાન છે.
 દોસ્ત શું! દુસ્મનને મારે માન છે;
 સર્વનું મારા હૃદયમાં રેયાન છે.
 હમે તૌબા, હાયમાં મયપાન છે;
 નિશ્ચ શું? પરશોકનું પણ માન છે.
 આશનું છે નામ બીજું જિંદગી;
 ઉર મહીં અરમાન શું છે? જન છે.
 એની આબોના ઇશારા છે ફક્ત;
 બીજું શું? હવેન અને અવસાન છે?
 છે અનોખું પ્રેમ સૃષ્ટિનું હવન;
 રણનું રણ, ઉદ્યાનનું ઉદ્યાન છે.
 જોશ પર અંતર વ્યથા છે આજકાલ;
 આંધી ઉરમાં, આંખમાં વૃક્ષાન છે.
 એનું શું છે મારી નગરોનાં ભલા!
 કેમ નગરો આપની હેરાન છે?
 બસ મિલનની ધુનમાં હવે નહિં છું;
 તાન દુઃખની છે ન સુખનું માન છે.
 હાસ્ય શું રહ્યું; છું વંચિત ખેડેથી;
 છે નગર વેશન એરો મ્હાન છે.
 જાણુવા ચાહું છું શું ચાહું છું હું;
 કે ખબર પડતી નથી ક્યાં ધ્યાન છે.
 હાય ખાલી ક્યાં છું લંબાનું નર્મ?
 બીડ છે સ્વમાનનું પણ માન છે.
 જ્ઞાન ને ભક્તિ નથી હે મન! જુદાં
 જ્ઞાન ભક્તિ છે, ને ભક્તિ જ્ઞાન છે.
 મોક્ષ સાધન શોધવા નવ દર જા;
 જિંદગી ખુદ સ્વર્ગનું સોપાન છે.
 ભાવના ન ત્યાગ “દાયલ” ત્યાગની;
 પ્રેમનું શૂણ્ય ખરું બલિદાન છે.

અમૃત દાયલ

દિલ

મનને મનમાં કેમ મુઝાયે છે દિલ?
 બેઠાં બેઠાં શું લહે યાયે છે દિલ?
 રૂપ પર કોઈના કાં જાયે છે દિલ?
 રૂપથી કે ચોકું પરખાયે છે દિલ?
 છે ધડી તકકો ધડીમાં જાયેડો;
 રંગ ધડીયે ધડીયે પડાયે છે દિલ!
 હું નગર નાણું છું જ્યાં જ્યાં વિચર્યાં,
 કો’ મ્હને સાક્ષાત્ દેખાયે છે દિલ!
 ખૂનથી બેલાય છે હોળી હવે—
 ના યરાનું પણ અહિં યાયે છે દિલ!
 કેટલી કોમળ છે એની કાવ પણ!
 પુષ્પ સમ ખીયે છે કરમાયે છે દિલ!
 નોખતો મગડો રહી છે નાશની;
 મોત કેરા વાવરા વાયે છે દિલ!
 જાળવી આગળ કદમ ઉપાડજો!
 માર્ગમાં કોઈનું અટવાયે છે દિલ.
 કાણુ જાણુ કાલ કેવી વીતશે?
 ને ધડી જાયે છે હીક જાયે છે દિલ!
 દિલ હશે તો ખુદ-ખુદ દિલ આપરો,
 દિલ વિનાના ક્યાંયે ખેંચાયે છે દિલ.
 યાય છે મરજીથી તારી જ્યાં બંધું,
 મુજ શિરે કાં આળ ચોપાયે છે દિલ!
 જાયે છે જનનાર તો “અશરાફ” પણ,
 યાદ એક દોનું રહી જાયે છે દિલ.

અશરાફ

માંડવીમાં જગેલું દીન

“૫ જાન્યુઆરી ૧૮૯૧ના રોજ દીન અથવા ધર્મચુદ્ધ કરી મુસલમાનોએ મીર અબ્દુર્રહમાન અથવા મીર સાહેબની સરદારી નીચે બળેલો કર્યો હતો. ઐમાન ગામમાં મીર અબ્દુર્રહમાને ધળા ગામના કાળિકા માતાના દેવળમાંથી દોટલા નાણાં કાઢી લાવી એક ગોડી મરિજદ બાંધવી શરૂ કરી. તેજ સમયે ઐમાનમાં રાજ તરફથી એક જોવારો બંધાતો હતો. આ બંને કામમાં કેળવેલા યુનાની તાણુ પડી. એક તરફ રાજ્યનો ટુકમ થયો, બીજી બાજુ ધર્મના નામે મીર અબ્દુલે યુનાની માગણી કરી, રાજ્યના નોકરાઓ સત્તા વાપરી અને મારામારી કરી, તેથી મીર અબ્દુલે મુસલમાનોને બેમા કરી જાહેર કર્યું કે મરિજદના કામમાં રાજ્ય દખલ કરે છે તેથી આપણા ધર્મનું અપમાન થયું છે. માટે રાજ્યના નોકરાને મારો અને દીન જગાવો. આથી બહોરાઓએ ઉશ્કેરાઈ લોકોને વટાવ્યા, અને તેઓ માંડવી પર દરજો કરવા નિમંણ પડ્યા રાજને આ બાબત ખબર પડતાં પેતાના પ્રધાન સુખાનદને બોલાવી બહોરાઓને સમજાવી પાછા કાઢવાની તેઓ વાતચીત કરતા હતા ત્યાં તેા હાથમ માંજરા અને અરમાલજી બાંગાની સરદારી નીચે સાત હજાર બહોરાઓ માંડવીમાં દાખલ થઈ ગયા. સુખાનંદ બહોરાઓને સમજાવવા સામા ગયા ત્યાં બાંધેના હસન નામના ધળાના બહોરાએ એમને દગાથી મારી નાખ્યા. આથી પ્રધાન સાથે આવેલા સિપાઇઓ નારી ગયા, અને રાજને હકીકતની ખબર આપી. બહોરાઓ મોટા પ્રમાણમાં રેલાથી બંડખેરા કિલ્લામાં એકદમ ધસી આવ્યા તેથી રાજ તથા વિદાનંદ (સુખાનંદનો પુત્ર) પેતાના કુટુંબ સહિત યોડા રહીકા સાથે હોડીમાં બેસી રતનિયે

ગયા. બીજો વિવેકે બહોરાઓ રતનિયે ગયા, અને ત્યાં રાજને નગરદેવ કર્યો વિદાનંદ તથા મલેક આસરફ છટકી જઈ સુરત મદદ મેળવવા ગયા. તે દરમિયાન બહોરાઓ રાજને માંડવી કે ઐમાન લઇ ગયા. (પાઠકી ગયા એમ પણ કહે છે) ત્યાર બાદ માંડવીમાં લૂંટ ચલાવી, અનેક દુગયાર કરી, સુરત શહેર સર કરવાનો બહોરાઓએ મનમૂખો કર્યો. સુરતના નવાબને તથા કાઝીને આ બાબત ખબર આપી સાથ આપવા કહ્યું, અને કલેક્ટર મી. કોનને પણ ધમકી આપી કે સર્વેએ ઇસ્લામ ધર્મ કબૂલ કરવો, નહિ તો સુરત શહેર છોડી જતાં રહેવું. એજ સમયે રતનિયેથી નીકળેલા રાજના દીવાન વિદાનંદ તથા રાજ્યના પડીત ધનછશાહ મી. કોનને મેળ્યા, અને હકીકતની બાજુ કરી. મી. કોને સંધળી હકીકત સાંભળી. બાદ સંકારના લશ્કરની મદદ આપવા માટે બદલામાં રકમ માંગી, અને નીચે મુજબ કરાર થયા:—

‘સ્વરિત શ્રી. સુરત મધે જોનરેબજ કંપની બહાદુરના સરદાર નાથનકોન એસ્કવાયર, પ્રને માંડવીના રાજ દુર્ગનસિંહ તરફથી લખતંગ મહેતા નિલ્લાનંદજી સુખાનંદજી તથા વિદાનંદજી સુખાનંદજી તથા શિવાનંદજી આત્મારામજીના સલામ, .

વિશેષ જાણવાના પૂહાંસજ કે ઐમાનના રહેનાર ફકીર અબ્દુર્રહમાન મુસલમાની ધર્મના અલ્લ પેદા કરી બળવાની ઉશ્કેરણી કરે છે, અને આજુબાજુના પ્રગણામાંથી મુસલમાન, બહોરા વગેરેને એકઠા કરે છે. તેણે ઇસ્લામનો તાપટો ચઢાવી માંડવીનો કબજો લીધો છે, તેણે અમારા અને રતનના ઘરો જાળી નાખ્યાં છે, અને રાજના અમ્લનામાંથી લાભો શિયા

લૂંટી લીધા છે. દેવતાના ધરેણાં તથા રોકક મળી લાંબો રૂપિયાની લૂંટ કરી છે. ટૂંકામાં અન્યાયથી મુસલમાનોએ અમારું ૧૨ગણું છીનવી લીધું છે. અમારા લશ્કરમાં તેના ધર્મના જે લોક હતા તે લોકો આ ધર્મ જનૂનીઓ સાથે મળી ગયા છે, તેથી રાત્ર પોતે પ્રતિજ્ઞામાં છે. સદરહુ માટે અમે તમારી દોસ્તીમાં દાખલ થઈ કારાર કરી માંગીએ છીએ કે, એનરેબલ કંપનીના લશ્કરની એક ટૂંકડી મોકલી માંડવીનો કબજો પાછો લઈ અમારું રાજ્ય સ્થાપન કરાવી આપવા મહેરજાની કરશે. એ લશ્કર મોકલવામાં જે ખર્ચ થશે ને, અમને કબજો

મળ્યા પછી, અમે આપીશું. જે આ ખર્ચ આપવાનું સંતોષકારક જવાબ અમે ન આપીએ, તો અમારા રાજ્યનું વસૂલ તેને માટે જવાબદાર થશે. ઉપર પ્રમાણે ખર્ચ આપીશું તથા તે સિવાય આ કાગમાં આપને તરફી પડશે તેના બાકામાં, માંડવી પ્રગણાની પેદાશમાંથી તથા પારડી પ્રગણાના પાંચ ગામ પારડી, ઉદવાડા, કાલક, પાલકા અને સુકેશની પેદાશમાંથી તથા ભગીરી ગામોની પેદાશમાંથી જેટલી ઉપજ અમને મળે છે તેમાંથી દર રૂપિએ છ આની દિસસો અમે એનરેબલ કંપનીને કરી આપીએ છીએ. છ આની જતાં બાકીનો દશ

પુરુષાતન વધારનાર મહા વાજકરણુ

તથા અદ્ભુત શક્તિવર્ધક દવા તરીકે 'છેલ્લા ૫૦ વર્ષો થયાં વિશ્વાસ અને સંતોષથી વપરાતી-

અનંગપ્રભાચાકૃતી

કિંમતી તથા પૌષ્ટિક વનસ્પતીઓ નાખી બનાવવામાં આવતી આ દિવ્ય ચાકૃતી કમત્તેરી તથા શીથીલતા મટાડી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે તથા નિરાશ વૃદ્ધો અને શક્તિહીન યુવાનોને પણ જુવાનીનું જોમ. જુન્સો તથા ખરી મર્દાઈ બક્ષી સંસાર મુખનો અમરજી આનંદ આપે છે. કિ. શીશી ૧ના રૂ. ૧૦)

અનંગપ્રભા તેલ

ગમે તે કારણથી પુરુષતા શુદ્ધ ભાગમાં આવેલ ખાખીઓ દુર કરી ખરું પુરુષાતન અપાવનાર, લગાડવાનો મહાન ચમત્કારિક તીથો. કિ. શીશીના રૂ. ૧૫).

સુખ્ય બ્રાન્ડ—

કાલગાદેવીરોડ, રામવાડી નાકે

મદન મંજરી ફાર્મસી

હેડ ઓફીસ:-જામનગર (કાઠિયાવાડ).

સુરત:-ડી. એન. પટેલ-કલ્પીક. મસિદ્દપુર:-માંધી અમયાલાલ હમનલાલ વેડાવાલા. નવાપુર:-અબ્દુલ્લામીયાં કાકુમીયાં-લાલટ બજાર. ગોધરા:-એ. એમ. કાનોલવાલા-મોટાબજાર.

આની હિસ્સે રાખતો રહેશે. આ પ્રમાણે પહેલા બાગો લમેશ કાયમ રહેશે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે, કંપની બહાદુર આમારી વજારત પોતાના રક્ષણ હેઠળ લેશે, અને બંધિયામાં રાખતે પોતાના રાજ્યમાં કાયમ રાખશે વધારે બંધોબસ્ત માટે ૨૫ સિપાઈઓની એક ટૂંકડી માંડવીમાં રાખવી જોઈએ એમ આમારી માગણી છે તેના ખર્ચે પણ અમે આપીશું. આ લખાણ અમે, આમારી સહીઓ કરીને આપ્યું છે.

સહી રાજા દુર્જનસિંહ

મિત્ર પોપ સુદ ૧૩ શુક્રવાર સંવત ૧૮૬૬ તા. ૧૭-૧૮ જાન્યુઆરી ઇ. સ. ૧૮૧૦.

ઉપર પ્રમાણે નિધાનદે કબૂલત આપવાથી મી. કેને કર્નલ કીચની સલાહ લઈ એકદમ દ્વંદ્વિત આજુરુદમાનને પકડવા સતોરાત રાયસ એનિયરની બે ટૂંકડી સાથે ધળા માર્ગે કૂચ કરી, અને બૌધાન ગામને ઘેરે ધાલીને સવારમાં વધુ પાયદળ લશ્કર આવી પહોંચે ત્યાં સુધી રહેવા હુકમ કર્યો ઉપરાંત પાછળ ૫૬ મી પદ્મ ટળુની પાયદળ ટૂંકડીને કેપ્ટન કર્નલદામની સરદારી નીચે સામે કઠિ ગળતેશ્વરને માર્ગે આવવાનું કહ્યું સાથે દેશી બ્રિટીશ રાજ્યતંત્રી રાજના વકીલ ધનજીશા બહેરેમંદખાને પણ લેવામાં આવ્યા. બીજે દિવસે રત્નારના તા ૧૯ મી જાન્યુઆરી ૧૮૧૦ ના રોજ અંગ્રેજ લશ્કર આવે છે એમ બહોરાઓને ખબર પડતાં તેઓ જનથી લડવા સામા ગયા, અને ઉગરા કોતરડી આગળ બનેનો બેટા થયો. કેપ્ટને આજુરુદમાનને શરણે આવવા કહ્યું, અને તેને મળવા ધનજીશાને મોકલ્યા પરંતુ ધર્મ-જનુનીઓએ ધનજીશા તથા તેમની સાથેના ક્ષિત્રસાક્ષ બાહેલાને મારી નાખ્યા આથી અંગ્રેજ સરદારે શરૂ થઈ તરતજ ઘેરેવારોની ટૂંકડી લઈ હુમલો કર્યો, અને એટલામાં પાયદળ લશ્કર

પણ આવી લાગનાં વહોરાઓ જીવ લઈને નાશ. આ લડાઈમાં પુષ્કળ બળવાખોરો માર્યા ગયા. મુખ્ય બળવાખોર અજુરુદમાન તથા પચાસેક અનુયાયીઓ નારીને એક જુદારની ઝુંપડીમાં સંતાએલા હતા તેમને અંગ્રેજોએ બહાર કાઢી કતલ કર્યો. ત્યાર પછી જનરલ આમેર કરોમ્બી સાહેબ ૫૬મી રેજિમેન્ટ લઈ તા ૨૫-૧-૧૮૧૦ ના રોજ માંડવી ગયા લશ્કર આવવાની ખબર સાંભળી બાંગે. અને માંડવી માંડવી છોડી નારી કરેર ગયા. કઠોરના દાંડે તેમને પકડી માંડવી પાછા મોકલ્યા, જ્યાં તેમને દેહાંત દંડની શિક્ષા મળી. બીજા એક બંડખોર ઇસપજી બૌધાનથી ઉઠે ઉગર પુષ્કળ ધન લાદીને તેના સાત સાથીદારો સાથે નદિાદ પરમણુના મહેલ વામી ગામ જાડીઆમાં પોતાના મિત્ર રાયસિંગ પાસે ગયો. રાયસિંગે આ અધર્મીને પકડી માંડવી મોકલ્યા, જ્યાં તે આદેશ બંડખોરોને તોપને મોટે બાંધી ઉઢાવી દેવામાં આવ્યા. રાજા દુર્જનસિંહજીને ૨૮-૪-૧૮૧૦ના દિવસે કંપની સરકારે માંડવીની માદી સુપન કરી બે માસમાં અધાધુધીના સંમયમાં લોકો બહુ હેરાન થયા. અને ત્રાસથી બહારગામ જઈ વસ્યા. રાજાએ વૈરભાવથી બૌધાનની મરિજા તોપોથી ઉઢાવી દીધી, ત્યાર પછી લોકોમાં વિશ્વાસ આવતાં ઉજાજા ગામે વગેરે પાછા બસવા માંડ્યા.

૨૫૦ કુમાર શ્રી. મોતીસિંહજી મદોશ રમારક મંચ પાનું ૩૪૪ થી ૩૪૮.

મુરતના બહાદુર કવોલીશાહ
દાંતના ડાકર ડાકાલાઈ તાડીવાલા
L. D. Sc.
દાંતને લગતું દરેક કામ ધણીજી કીશવતે
અમેરીકન પહાન પ્રમાણે કરનાર.
લાલગેટની ઉપર, મુરત.

દાન રોનું?

ભાવના

યાંયક! આમ દીનદીન વિવશ અને તૂટચૂટા દાખવીને શા માટે યાચના કરે છે? દાનદેનારની ઉદારતાને આટલું બારે ગદત્વ શીદેને આપે છે? ત્હારી આ દશા દુઃખીમ નથી સ્વાભાવિક છે. તું વિવશ છે એના માટે ત્હારી કને કેમ કપાય નથી. જે દાનનો તું સ્વીકાર કરે છે તે આપનારનું નથી. દાનનો આપનાર તો કેવળ એનો દુસ્તરી અર્થાત આમાનતદાર છે અને ત્હારા જેવાઓની આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ કરવાની જવાબદારી એના ખખા ઉપર છે એ જુઝીરા મા! ત્હારે ગાયના માત્ર એટલા માટેજ કરવી પડે છે કે જે યજ્ઞ એની જવાબદારીનું, એના દર્નવ્યનું પાલન યાય અને એનો બેળે હળવે બને. ત્હારી યોગ્યતા કે અયોગ્યતાની કસોટી એટલા ઉપર નથી કરી શકાતી કે ત્હારો અભાવ સ્વાભાવિક છે! તું દાન લઇને દાન કરનાર ઉપર ઉપકાર કરે છે! કેમકે તું એને કર્તવ્ય-માર્ગે પ્રેરી રહ્યો છે, એને આમાનત હડપ કરી જવાના યુનાહમાંથી ઉગારી લે છે! એ ઉપાર ત્હારો છે! એના સદાચારોને ઉચ્ચ કક્ષાએ પહોંચાડવામાં તું સદાયક બને છે. ત્હારામાં જે અભાવ છે, તે ત્હારા સર્જક તરફથી નિયંત્રિત યજ્ઞે છે, તે પોતે યોજીએ નથી. જેણે ત્હને સર્જ્યો છે એણેજ એ અભાવને પશુ ઉપરિચિત કર્યો છે. એજ એનો સર્જક છે. એટલે હે યાચક! તું લજ્જના બોજથી વળી શા માટે જાય છે? ત્હને દીનદુઃખી શાને માને છે? એમ કરીને તું દાન કરનારને અન્યાય નથી કરી રહ્યો? શું આપનારના પ્રભુતા પ્રત્યે અધિભાસ નથી પ્રગટ કરતો? શું દાન કરનારને અગિમતી યજ્ઞની અને એને અધમ બનવાની તક નથી આપતો? માટે હે યાચક! આપનાર પાસે બીજા, કર્તવ્ય સમજીને યાય! શિષ્ટાચાર પ્રમાણેની કૃતગુણતા ભણે વ્યક્ત કર. કિંતુ ઉપકારના બોજથી કદી પશુ વ્યાકુળ થઇશ નહિં.

તુંજ તારા જીવનનો સર્વશ્રેષ્ઠ માલી છે!

....કાળ તો સદા કાર્યરતોને અનેક વિજયમાળાઓ આપતો અને કેવળ કદપ-નાવિહારી નિષ્કર્મીઓ પ્રતિ અટ્ટહાસ્ય કરતો કરતો વિજેતાઓના યજ્ઞની અમર-ગાથા ગાતો ગાતો ચાલ્યો જાય છે, કે' અનંત રાજમાર્ગના અંત પ્રતિ!

જેમનું જીવન ખીજાને હાથે ઘડાય છે તે શણભર ભલે મુંઢર લાગે, પરંતુ, અંતે તો વિકૃત થઇ, નષ્ટ થશે.

અનુભવનાં નીર સીંચી તુંજ તારા ઉપવનને વિકસાવ....તુંજ તેનો સર્જક છે અને તુંજ વિનાશક!

“ધન્વ”

દર રાનીવારે પ્રગટ થાય છે

મુસ્લિમ લીગનો પયમાગ પહોંચાડનાર મુસ્લિમ જનતાનો આવાજ ખુલ્લું કરનાર ઈલાકાનું નિહર અઠવાડિક પત્ર

....પાકિસ્તાન....

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦

‘પાકિસ્તાન’ની અવનવી સામગ્રી ‘મુલતાન સમુક્તગીન’ની આલુ વાર્તા અને બોધ લાયક લેખો વાંચવા

આજેજ ગ્રાહક બનો.

‘પાકિસ્તાન’ ઓફિસ

કાલુપુર બલુચાવાડ અહમદાબાદ.

ધૂંધટમે ગોરી જલે

ધૂંધટમે ગોરી જલે.....

હરિયાનાનો ભટ દિલ્લીની સડકે પર આ
ગીત લલકારતો ચાલ્યો જતો હતો. તેની
આંખમાં ધીવળનો તલસાટ અને ખુમાર હતો.
“ધૂંધટમે ગોરી જલે” આ મિત્રો સાંભળી હું
ચંબી ગયો. મારા સુતેલા દિમાગની તિમિરતામાં
આ મિત્રો વીજળીની જેમ ચમકી ઊઠ્યો. અને
મેં જોયું તો ગોરીનું જોશનવંતું રૂપ ધૂંધટના
રેશમી આવરણમાં દિપીકાની જેમ ઝળહળી
રહ્યું છે. નવજવાન ભટની ઝખાન પરનો આ
મિત્રો ધીવળના તલસાટમાં તરવરતી ખુમારી-
ભરી આંખોને આજી રહ્યો છે “ધૂંધટમે ગોરી
જલે.” પરંતુ હવે તે સડક પર ધણે દૂર
લીકળી ગયો હતો. અચાનક નહકમા બીજો
સર સભળાયો. તપ્પુ બનાવનારા કોન્ટ્રાક્ટરનાં
કારખાનામાંથી કામ કરીને પાઠા ફરતા યોડાક
પંજાબી મઝદૂરો સડક પર ગાતા ચાલ્યા
જતા હતા.

“કાલી તેતરી કાલી તેતરી કમા દૂ નિકલી
તે હડી નો બાજ પે ગયા. લાટો તે હડી નો
બાજ પે ગયા.”

ઝાંઝરના ખેતરમાંથી કળો લેધો પહેરી
નીકળેલી. કળો લેધો અને ગોરા ગોરા ખાહુ,
સ્વામ અને ધવજ રંગોનું મિશ્રણ, ઉપરથી
તેતર અને શકરાની લાડાઈ, એક ઝડપી ઉકુષન,
માળવાની જંગલી ઈન્જા, એક નગ્ન અને
બેકાપ્પુ ઊર્મિ... પરંતુ આ શકરા પણ તેતરોની
તલાશમાં સડક પર તરિત ગતિએ ઉડતા
ચાલ્યા ગયા; અને જ્યારે મેં રાજપુર રોડનું
નાકું પસાર કર્યું ત્યારે પીઠ પર મેલાં વજ્રોની
ગાંસડી લઇ પસાર થયો એક ધોબી છાકરા
ઠહારી સાથે અચઝાર પડ્યો. તે ખાન સુનાની

જેમ ગીત લલકારતો ચાલ્યો આવતો હતો.
“પ્રીત કરો તુમ, પ્રીત અપ સગની પ્રીત.”
અને એ પછી આ ટક્કર અર્થેત પ્રેમ અને એક
કસાર્કની ટક્કર. કસાર્ક ટક્કર ખાહ સડકની બીજી
તરફ દંડસેલાઈ ગયો. ધોબીનો છાકરો તેની
કશીય દરકાર કર્યા વિના ગણગણ્યો ચાલ્યોજ
ગયો. “પ્રીત કરો તુમ, પ્રીત અપ સગની...”
મને વિચાર થયો ન જાણે આ સડક પર પ્રેમની
એટલી બધી વિપુલતા કેમ છે? નગ્ન, રખડેલ
જેવી સડક, ન જાણે એ ક્યાં જાય છે અને
ક્યાં ચંબે છે. બન્ને તરફ લીમડાના વૃક્ષો ઉભાં
છે જેના પાંદડાં પણ કડવા અને લંબિયાઓં
પણ. સ્ત્રી તો હું કદી બૂઝથી છાકરીઓની
કાલેજની ખાલી બસ પણ અદિધી પસાર
થતી નથી જેનાથી પ્રેમ થઇ શકે. તોય જે
જાય છે તે પ્રેમના રાગડા લલકારતાજ જાય
છે. સડકની એક બાજુ કચ્છરાન છે, પરંતુ
તેને જોઇને પણ કોઈની વૈરાગ્ય શક્તિ જાણ
નથી થતી. એ કચ્છરાનમાં તૂટી ફૂટી કચ્છો છે,
કચ્છોના સ્થળે ખાડા છે, બોરડીના ઝાડવાં છે, ચોમેર
એવા છાંડ છે, જે પોતાના બૂરા ફૂંસો અને કાળા
કાટાની જળને ફેલાવી પડ્યા છે. ઝાડીઓના
સડકા છે, સર્પો છે, મરોળી, ઉંદર અને હાથુદર
છે. ફુંકમાં મરવા પછી માનવ શરીરના પાંચ
ગહાજતત્ત્વો જેમ વેરવિખેર થાય છે તેનું સંપૂર્ણ
ચિત્ર અદિધી મીઝૂદ છે. એ છતાં સડકના
ગાફિલો તે ધડિયાળીની મુનાદી નથી સાંભળતા
અને પોતાની ધુનમાં ગાતા ચાલ્યાજ જાય છે.
“પ્રીત કરો તુમ પ્રીત અપ સગની

પંજાબી જાટે પોતાની પત્નીના કાળા લેધા તરફ
જોયું અને હરિયાનાનો ગામડિયાએ ગોરી ॥
ધૂંધટ તરફ અને બન્નેને તુર્નજ પ્રેમ થઇ ગયો.
આ તે કેવી વાત છે?

દિંદને પ્રેમનો વ્યાધિ લાગ્ય પડ્યો હોય એમ લાગે છે. આ સડકની નસો દિંદના ખુણે ખુણામાં પ્રસરેલી છે. એટલેજ તે પાછલી એ વસ્તીગણતરીમાં આગાદી દસ કરોડ વધી ગઇ છે. જે કે તેની લંબાઇ પહેળાઇ તેટલીજ છે, હુકમત પણ તેજ છે, દોષદ્રવ્ય તેજ છે, ધરતી તેજ છે અને આકાશ પણ તેજ છે. પરંતુ વસ્તી દસ કરોડ વધી ગઇ છે. અને હજુ પણ રેડિયો બરાબર પ્રત્યેક ઘરમાં હર પથે આ સૂર ટુંકતો રહે છે: “પ્રીત કરો તુમ પ્રીત, અય સગ્ગી...” ધોખીના છોકરાથી લઈ રેડિયો લગી દિંદની પ્રત્યેક વસ્તુ પછી તે નિહંવ હોવા શરૂ, ઈન્સાન હોવા જાનનાર, પ્રેમની અમર્યાદ છાણ સાથે સંકલિત છે. જેમ જેમ એનું અનુત વધતું જાય છે તેમ તેમ દિંદની વસ્તી પણ વધતીજ જાય છે; અને આતે તે દિવસ પણ આવી લાગશે જ્યારે આ સ્વર્ગ.

બૂમિમાં પ્રેમ શિવાય બીજું કશું પ્રાપ્ત થશે નહિ, ન રોડી, ન પાણી, ન વસ્ત્રો, ન ધર, બસ એમેર પ્રેમજ પ્રેમ હશે, બસ છવતા રહે અને પ્રેમ કરતા રહે.

પ્રકટ રીતે આપણા દેશને પ્રેમ સંબંધી કોઇ મહત્વનું સ્થાન પ્રાપ્ત નથી. અને બાકીયા ચોરી યા ખૂન જેવાં હલકટ કામોમાં તેની ગણના થાય છે અને શિક્ષાને પાત્ર, પરંતુ એ જાહેરી વાતો છે, વાસ્તવિક રીતે જોતાં દિંદમાં પ્રેમ વિના યુદ્ધારોજ સહ શકે એમ નથી. ધરમાં, મહોદ્વાઓમાં, બાજારોમાં, કમળોમાં, બધે પ્રેમનીજ ચર્ચા છે, યુદ્ધારોજોમાં દસ વરસની વયના છોકરાથી લઈ સિત્તેર જોડી વરસના બુદ્ધ શામિસ થાય છે. અને પ્રત્યેક જોડનો પ્રત્યેક શબ્દ પ્રેમના કોઈ ન કોઇ અંગને અવશ્ય સ્પર્શે છે. જવાનોમાં તો જાણે સગજમાં કે પ્રેમ એક સ્વયં વહેનારી ઊર્મિ છે. “અય ઈસક કહી લે ચલ...” આંદની એક લઈ જવા આપડો લઈ જા. મંદી મટરમાં લઈ જા પાં ગાલમંડી, ક્યાંમ ખુદાના માટે ક્યાંય લઈ જા પ્રકારનો પ્રેમ જે બાકીયા પ્રેમને પ્રિયતમ દેખાડવાના બાદે કારાગૃહના દર્શન કરાવે છે પરંતુ ખેર એવો જવાનીની સાદરી છે, યૌવનનો ખુમાર, પરંતુ આ દેશના ડોસાઓ પણ એવાજ રંગીલા છે. તેજ દદ અને વ્યથા, તેજ વિરદ અને વિરોધ, રૂદન નિરાસા, આંખોમાં તેજ નથી, હાંતો પડી ગયા છે, શરીર કંચે છે, જ્યાંન ઘોષરાય છે, ન આગ છે ન આંધ, તોય પોતાની શામરીમાં પ્રેમના ઈર્ષ્યાં અવશ્ય લગાડતાજ રહે છે. કેમકે પ્રેમ દરહાલમાં પ્રેમ છે, ચાહે સ્વયંસ્કૃતિ હોવા પ્રેરિત. એ પ્રેમ માટે શું શું કરવામાં નથી આવતું? સફેદ વાળોમાં બિગળ, ઘડીમાં મેંદી, હાથમાં ‘હામનું’ દીવાન, હુકમાં પ્રેમની સમજીજ આપસય સામગ્રીઓ એકત્રિત થતીજ રહે છે.

સુસ્તિમોની છેલ્લા ૨૫ વર્ષથી

સવા બખવતું

“ઇન્સાફ” (સાપ્તાહિક)

તંત્રી:-સુન્દરી રૂતેહખાન “દિલ્લશ”

વાર્ષિક લવાજમ:-

દિંદ રૂ. ૫:૫૨દેશ રૂ. ૧૨ છુટક જે આના

છુટક બદારગામ બહી આના.

આજેજ ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવો

ઈન્સાફ એફસી, ઈસ્લામપુરા, મુબઈ-૪.

ને લોકો એમ કહે છે કે હિન્દુ સમસ-
સૌથી મોટો પ્રશ્ન તેની આઝાદીના છે, તેની
ગરીબી અને કંગાલિયતનો છે, તેના મજદૂરો
અને કિસાનોનો છે, તેના હિન્દુઓ અને મુસ-
લમાનોનો છે, તે લોકો ખરેખર જાણ માટે
છે, અમને ન તો હિન્દુતાન જોઈએ છે, ન
પાકિસ્તાન. અમને માત્ર પ્રેમ જોઈએ. પ્રાતઃ-
કાળે પ્રેમ, સૂર્યા ઠાણે પ્રેમ, આ જીવનનું
નામ છે પ્રેમ. ધરો, કલ્પો, આઝાદો અને
સડકોનું વર્ણન તો કરી ચુક્યો, પણ સવારે
છાતાની સાથેજ બ્યારે હું છાપો લપાડું છું
તો તેમાં સૌથી વિશેષ જાહેર ખબરો સમ-
સંબંધીજ હોય છે. જોઈએ છે વર, જોઈએ
છે કન્યા... પછી પ્રેમશાસ્ત્રો અને કોણશાસ્ત્રો,
અને પછી એકાંતમાં જોવા સાધક ચિત્રો,
પ્રેમ સિદ્ધિના અમલ યા મંતરજાંતર અને
પ્રેમ નિયમક હિંમોની જાહેર ખબરો, રોજને
જાઓ ત્યાં પણ એવીજ જાહેર ખબરો, તેજ
પ્રેમશાસ્ત્ર અને તેજ પ્રિયતમ, જે મિનિટમાં
દાજર. હવે તો ત્યાં થાય છે કે ને ગામડું
જ્યાં ચાલુ નથી, શાળા નથી, માત્ર મુખારણ
નથી, ત્યાં પણ એજ તાલે કરવાનો અમલ
મોજુદ છે. વર્ષાસમુ મંત્ર, પીરજની કરામત,
પ્રિયતમ જાતેજ તમારા કદમોમાં આવી પડશે
શુ તમારી પત્ની પ્રસન્ન નથી? જોઈ કે આ
દેશના ખેડૂતોને ન ટ્રેક્ટોરોની જરૂરત છે ન
ખાતરની, ન ઝીંબને ફળદ્રુપ બનાવવાની પડી
છે ન પાક લખારવાની નવીનથી રીતોની અગર
જરૂરત છે તો માત્ર પ્રેમની.

પ્રેમનો પડેલો સિદ્ધાંત એ છે કે કાર્મ
મજુ વસ્તુ સાથે પ્રેમ કરી શકાય છે, પત્ની-
ઓને પોતાના પતિ, પિયર અને સંતાનો પ્રત્યે
તો પ્રેમ હોયજ છે તો પણ તેમને પોતાના
આંગળીમાં લટકાવેલી જરી પુગાણી દોરડી
અને ન્હાવાની ઓરડીમાં પડેલા લોટાથી પણ

હવે વગરનો પ્રેમ હોય છે અને ને કાર્મ રિય-
નિમાં પણ તેને ધરતી અંદાર ફેંકી દેવા તૈયાર
નથી. પતિંગોને જોઈએ પ્રેમ પોતાની પત્ની-
ઓથી હોય છે તેજોજ બદલે તેથીય વધુ પ્રેમ
પોતાની ઓશીસની નૂરેલી રોજ અને પોતાના
લપરીના મંગલ માથા પ્રત્યે હોય છે તેના પ્રેમ
માટે તેઓ શું શું નથી કરતા? શું શું નથી
વેલતા? મેલુંટાણું, ગાળમોલ, કુંકમાં એ
લોકો નોકરીને નોકરી નથી સમજતા પણ એક
ફરજિયાત પ્રેમ જોમાં પ્રિયતમની સહજ કૃપા
માટે જીવ સુહાં આપી દેવાને ચોખ્ખો લેખે છે.
હિન્દીઓના દિવોમાં આ પ્રેમની આગ સૌથી
પહેલાં મેલુંટાણે કુંકી, મદારી અને બંગાલી
કલાકોએ તેમાં તેજ રેડ્યું અને હવે હિન્દ
આ નોકરીના પ્રેમમાં મિલકતાર છે.

પરંતુ હિન્દમાં પ્રેમ કોઈ વસ્તુ નથી. દતિ-
દાસ દર્શાવે છે કે બનકાળમાં પણ હિન્દીઓએ
પ્રેમ કરવા સિવાય અન્ય કોઈ મદતરતું કાર્ય
કર્યું નથી. કમળી કમ અને દતિદાસ શીખવ-
નાર શિક્ષકોએ એજ શીખવ્યું છે, અને દતિ-
દાસ સખનારાઓએ પણ એજ પ્રણામે લખ્યું
હસાણે રાત્રી દુપાળી મળી પર મોદિત થશે.
અને હજારો લોકો મુદ્દમા માર્યો ગયા, હસાણે
સદાજો દુપાળી શાદાદીના પ્રેમમાં પડ્યો
અને દેશના અર્ધો બાગમાં લુંદફાટ શરૂ થઈ
ગઈ. હસાણે રાત્રીના મહેલમાં આટલી રાખીઓ
દની અને હસાણે જાદાદાદના દરમમાં આટલી
જોખો. મદાગાર નથી લઈને મુદ્દમદશાદ રંગીલા
લંગીનો હિન્દનો દતિદાસ એ વાતને શાકી છે
કે શી રીતે પ્રેમે મરજોના જીવની દુગળી ખેલી
અને ખુલામદગીનું ખાજાર ગરમ કર્યું. આપણા
દતિદાસકારો દમેશા એ વાતને સુધવા ફરે છે
કે હસાણે જાદાદા વા હસાણે વગીરની ચલ-
ચલન સારી દની યા નરની, એજ વિષય
પર મધોના મધો સખવામાં આવતા અને મ-

રનવી કેલવામાં આવતી હતી. પણ એનો કોઈ નિર્દેશ નથી કરતું કે તે બાદશાહના શાસન-કાળમાં પ્રજાની શી સ્થિતિ હતી? કુરવેરાનો બોજ કેટલો હતો? સડકોની શી હાલત હતી? અદલ ઇન્સાફની શી વ્યવસ્થા હતી? અલગત એક પ્રાર્થનાલયની ઈંટ શુભનિર્માણી યા અશુભ નિર્માણી બીજા પ્રાર્થનાલયમાં ગોઠવવામાં આવતી. પછી પૂછવાનું શું છે? ધાંતદાસના પૂંજોના પૃષ્ઠો ચીતરવામાં આવતા. જાણે કે હિન્દને જેટલો પ્રેમ તૂટેલી ઈંટો પ્રત્યે છે તેટલો જીવંત ઇન્સાનો પ્રત્યે નથી. આપણને જુદો પ્રત્યે પ્રેમ છે. પ્રત્યેક ગામડામાં એક ન એક વૃક્ષ અવશ્ય એવું હોય છે જેને પૂજવામાં આવે છે, અને એ વૃક્ષના થડ અને ડાળીઓ પર એટલું બહુ કાપડ ચઢાવવામાં આવે છે કે ગામના ચૂકતે માણસોના શરીર ઢોંકી શકાય. જરા ગ્રામવાસી-ઓનો આત્મભોગ તો જુઓ કે બુદ્ધિ સ્વયં તો નહીં રહે છે અને પોતાના પ્રિયતમને વચ્ચે ઓઢાડે છે. જાણે કેમ એ વૃક્ષને ટાઢ વાતી ન હોય! એમ તો પાગલપણાનું આ અંતિમ ઉદા-હરણ છે જે આપ બીજા દેશોમાં મુશ્કેલીથી જોઈ શકશો.

એકવાર હું એક વિચિત્ર બાજારમાંથી પસાર થયો. મોઢાં મોઢાં મકાનોમાં વીજળીના લાલ, પીળા, લીલા રંગબેરંગી ગોળા ઝળહળતા હતા. એ રંગીન પ્રકાશમાં સ્ત્રીઓ સ્વદર વસ્ત્રો પહેરી, મોઢે લાલ પાઉર ચોપડી ગુપચુપ બેઠી હતી. અમારી સાથે પ્રેમ કરો, બબ્બે રૂપીઆ, અમારી સાથે પ્રેમ કરો બબ્બે રૂપીઆ, આ પ્રકારનો પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે બદકે શરીર પર

જલન થાય છે, જાહેરી, દાર્દિક અને શારીરિક, સાચો અને બનાવરી. પ્રત્યેક રીતે આ પ્રેમ સંપૂર્ણ સાચો અને સાત્વિક છે. કેટલેક સ્થળે મોટા અક્ષરોએ લખેલું વાંચવામાં આવ્યું મિસ બખ્તારજદાં. રેડિયો આર્ટિસ્ટ, અર્થાત એક તો કડવી કારેલી અને ઉપરથી લીમડે ચટ્ટેલી, “મિસ લક્ષ્મીબાઇ આગ્રાવાળી” આશા શા માટે? કલ્પ એટલા માટે કે આશાને પ્રેમ સાથે એક-ખાસ સંબંધ છે, આશામાં તાજ-મહેલનો રોજો છે. પ્રેમ અને મહાબળતની અમર યાદગાર. મેં પણ એક ચાંદની રાત્રે આરસની આ આરામગાદીને જોઈ હતી. એની ચાંદ જેવી ધવલ ઉદાસીનાતને હૃદયમાં સ્થાન આપ્યું હતું. અને પછી અચાનક મ્હારા દિલ પર કોઈ હથોડાના ધા કરી કહેવા લાગ્યું: નારી જ, આ આરસ-જાદુથી દૂર નારી જ. એ હસીને મૃત્યુને તારી તમનાની પૂર્ણાદિતીની મઝાર બનાવીશ નહિ. તું એક એવા શાદ-જવાનને જોતી કાઢ જે આ ધવલ ઉદાસીન-તાના બદલે રોય અને કોધની બંધાણનું ચણ-તર કરે, મહાબળતની યાદગારના બદલે નફર-તનો એક એવો રોજો બંધાવે કે તેની દીવારો સાથે ધસાઈને વેહતી જમનાના ચાંચુ પણ વેરના અંગારા બની જાય.

પરંતુ આ ધરતી પર કદાચ એ સંભવિ-તજ નથી. તે ધરતી પર જ્યાં લોકો પોતાનો બ્હાલી પત્નીઓ સાથે એવીજ રીતે પ્રેમ કરે છે જેવી રીતે પોતાના જુદેલા દાંતોથી. આ દેશમાં અગર તાજમહાલનો રોજો છે તો તેમ કબરો પણ છે જ્યાં મુહમ્મદ તુગલકે પોતાના

ધરની પાળેલી લે'સોનું સ્વચ્છ અને તાજું

❀ દૂધ ❀ દહીં ❀ ઘી

નેશનલ ડેયરી, ચોકબજાર, સુરત.

તુરંત જાણા દાંતને દહન કર્યો હતો. જે કે પ્રિયતમ અસગ અસગ છે પણ મદબજતની પ્રથા તેજ છે, આવેશ તેજ છે, જનના તેજ છે. દિન્દવાસીઓને ન કેવળ જ્યો પ્રત્યે પ્રેમ દોષ છે બલકે દાનોથી, પાથરોથી, મરોથી, વાનરોથી, દહાડકા, સાધુઓથી, ફિરમ એક્ટ્રોઓથી પણ એવોજ તીવ્ર પ્રેમ દોષ છે. ખારી માન્યતા પ્રમાણે ગત યોગ્ય વર્ગોમાં ફિરમ એક્ટ્રોએ સાચે પ્રેમ કરવામાં દિન્દાઓએ જે સમય અને રૂપોના ખર્ચાં તેનાથી સમતુલ્યતાને તુલ્ય કરવા માટે એક નદર ખેંચાવી શકાય છે, ત્રીમાનો માટે ચાર નવા રક્તચાતુર તૈયાર થઈ થઈ શકે છે, દાવ શેગ નિવારણ માટે મોટી દોષિપટલો ઉપાડી શકાય છે પરંતુ પ્રેમ આપ-જુને એ પાતોતો સમય ક્યાં આપે છે? એ પ્રેમ આપજુને અરિમનાના પાઠ નથી મી-ખવતો બલકે ગુલામી, ઉદ્દમીનતા અને મૃત્યુની

તરફ ઘસડી જાય છે. એ પ્રેમનો દલાલ થવો જોઈએ. આદે એનો ઇલાજ જેલખાનાથી કરવામાં આવે, યા પીનજી, વરણ કે પાણીથી. મને એનાથી મતલબ નથી, પરંતુ ઇલાજ અવરય થવો જોઈએ તે સમયો દોષ યા બનાવરી, નવો દોષ યા પુરાતન, -એનો ઇલાજ થવો જોઈએ નહિતર રોગીને બચવાની કાઈ આશા નથી.

ધૂંધટને ગોરી જલે.....!

પરંતુ શું એ નથી બની શકતું કે ગોરી ધૂંધટને સળગાવી નાંખે. એ જ્વાળા સળગતા ફાનસની દીવારો ફાંંગી દિન્દના આ ખુજાળી લાઇ તે ખુજા લગી આગ લગાડી દે. મદબજતની આગમાં નફરતની આગ.

ઉર્દુના મુશ્વિષ્ વાર્તાકાર ફિગનચંદ એમ. એ.ની વાર્તાનો અનુવાદ.

સુસ્તિમ બાળકોની તા'લીમી ખિદમત માટે
પાંચ '૪૧ થયાં નિયમિત પ્રગટ થતું
બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

અવસાદ

દર મહિને નવા નવા વિષયો સાથે
..... પ્રગટ થાય છે

આપના બાળકોના હાથમાં "અવસાદ" જરૂર
આવે. એ તેની રહેઠેરી દરોજી.

લવાજમ:-
દેશમાં: રૂ. ૫-૦-૦ અને રૂ. ૩-૦-૦
(પાંચ રૂ. અને ત્રણ રૂ.)
દેશાંતર: રૂ. ૧૦ (દશ)
..... લખો:-
'અવસાદ' એડીસ, નવી દરજી જાલર,
'રાજકોટ (કાઠિયાવાડ)

અવનવી શ્રી ઉપયોગી સાહિત્ય
વાનગીઓ પીરસતું પ્રથમ
સુસ્તિમ શ્રી અઠવાડિક

ચાંદની-એ-ઈસ્લામ

ના માહકે બનો.

વાર્ષિક લવાજમ દિન્દ રૂ. ૬
" " પરદેશ રૂ. ૮
તેમજ
આમેગમ એજન્ટો જોઈએ છે.

આજેજ લખો:-
ચાંદની-એ-ઈસ્લામ
૧૧-૬, ટરનર રોડ, બાન્દ્રા,
(સુંબઈ)

મુખી

મુખી ઓઢીઓનો વતની હતો. હરકરમાં ખરતી થવા આગાઉ તે ન્યુયોર્કમાં વફીલાત કરતો હતો. તેના વાળ અને ગાલ સુવર્ણ જેવાં ચળકતાં હતાં. સપ્ટેમ્બરમાં સફરજનની ઊલ્લ અમકે છે તેવાં! જ્યેષ્ઠ શીટની વંચાઈતો તે યુવાન હતો. સંકોચ વિનાનું નિર્દોષ દારૂ તેના રક્તવર્ણી મુખ પર ફરક્યા કરતું, નાક પર કાળો તલ હતો જેના લીધે તેનું વદન વધુ કાન્તીવાન લાગતું. કોઈ બાળક લખતાં લખતાં જેમ નાક પર હોશ્કર વડે શાહીનો ડાખ પાડે તેમ તેનો પેશો કાળો તલ લાગતો. એટલા માટેજ પરવીઝ એને “ડટ્ટી મુખી” કહેતો.

પરવીઝ અને શ્યામ સાથે મુખીની મુલાકાત રુડીઓમાંજ થઈ હતી. મુખી પૂર્વ મોરચેથી થોડાક મહિનાને માટે ત્યાં આવ્યો હતો. શરૂ શરૂમાં તે એકલો અટુલો ધ્રુમતો. છાવણીનું જીવન તેને કંટાળાજનક લાગતું ત્યાં બતાવાતી ફિસ્મોથી તેને ચીંટ હતી. તેનું મન બપોરનું કે આ લોકો સિંધાઈઓને-સૈનિકોને શું એટલા અપરસમાં રાચનારા સમજે છે કે જેઓ માત્ર સ્ત્રીના અંગોપાંગની નગ્નતા અને ઢંગધડા વિનાના નાચ સિવાય બીજું કશુંજ ઇચ્છતા નથી? કંટાળીને તે સાયકલ લઈ ધ્રુમવા નીકળ્યા પડતો અને અહવાડિયાં સુધી તે છખીધરેની પાસે પહોં ન ફરકતો... ફિસ્મો પ્રત્યે તેને નિરસ્કાર હતો એમ છેકજ નહોતું કિંતુ એ હાલીવુડના તે લાક્ષણિક ચિત્રો જોવા ચાહતો જેમાં સમાજ ઉપર ટીકા વા કટાક્ષો કરવામાં આવ્યાં હોય અને એવાં ચિત્રો અહિં ભાગ્યેજ જોવામાં આવતાં. અહિં તો વારંવાર પેલાં અંગોપાંગોની નગ્નતા, ઉઘાડી બત્રીસી, ચૌવનતું નિર્લજ્જ

પ્રદર્શન અને રંગા નૃત્યજ દેખાતાં. હે ઇશ્વર! આ નૃત્યમાંથી ક્યારે છુટકારો મળશે?

ઘણીવાર તે સાયકલ પર ચક્કર લગાવતો નજરે પડતો. કેટલીયવાર તે રુડીઓ આગળથી પસાર થઈ ચૂક્યો હતો પરંતુ રુડીઓમાં જવાની ઇચ્છા હોવા છતાં એણે વારંવાર એ ઇચ્છાને પોતાના દિલમાં દબાવી રાખી હતી પરંતુ એ ઇચ્છા વધુ ને વધુ પ્રબળ બનતી હતી. ક્યારે જેટલી ઊંડી હોય છે, ઇચ્છા પણ એટલીજ વ્યાકુળ થાય છે. ક્યારમાં મુકદ્દાઓની શી દશા થતી દશે? એ તો કોણ જાણે પણ ફીરમસના દિવસોમાં મુખીની હાલત જરૂર મુકદ્દાઓ કરતાં બદતર હતી. તે બારે વ્યાકુળ અને બાનસુનો લાગતો. બેએક વાર તે રુડીઓ સામેથી (એના દ્વાર પર નજર કરીનેજ) પસાર થઈ ગયો પરંતુ ત્રીજવાર ચક્કર લગાવીને તે પાછો વળ્યો ત્યારે એને વિચાર આવ્યો કે શું વાંધો છે? બપ શાનો? હિંદુસ્તાની વિશ્વાસ કરવા લાયક પ્રજા ભલે ન હોય, અમણ, વહેમીસા, કાળા આળસુ લઘુગ્રંથીના ભલે શિકાર થઈ પડ્યા હોય, છતાંય એ લોકો ચિત્રો તૈયાર કરે છે. ટેકનીકની દ્રષ્ટિએ એ ચિત્રો ખામીપૂર્ણ પણે હોય પરંતુ ન્યાં લગી એમાંથી અટલક ધન પેદા કરવાનો અને થોડાંબધ ચિત્રો તૈયાર કરવાનો સવાલ છે ત્યાં લગી આજે હોલીવુડ પછી હિંદી ચિત્રોની કમાણીનો નંબર બીજો આવે છે. આખર આમ શા માટે? પાછો તે વિચાર એણે ચક્રવે. ના એમનાથી મળતું ફીકે નર્થ. એણે સાંભળ્યું હતું કે હિંદીઓ ધણા અપ્રમાણિક કૃતમ અને બીનભરોસાદાર હોય છે. તેઓ કંગાળ પણ કેટલા છે? અમારા દેશની ગિલા-

ડીઓ પશુ અહિંની સ્ત્રીઓ કરતાં વધુ રૂપચન્ અને ચપળ લાગે છે... ખીન્નું ગમે તે હોય સામ્યતાની ફિલ્સોફી બને સાન્ની હોય પરંતુ આ કાળા રંગમાર્ગ ધૂણા પેદા કરવાની શક્તિ મૌનૂદ છે. એટલામાં સદસા મુખીને કીમોનો પત્ર વાદ આપ્યો. મુખી અને કીમો બન્ને મળીને એક એવો દાય બનાવવાની કાચિય કરતા દતા જેને પ્રેન્કેટર પર ચટાવી દેવાથી રયામ અને શ્વેત ફિલ્મો રચ્યા-આપ મેજે કુદરતી રંગોમાં દેખાવા લાગે. કીમોના ચતુર ચણી માનસે એ મુરકેલીનો તોડ કાઢવામાં સફળતા મેળવી હતી અને મુખીના પ્રેતસાદ- નથી હવે તે એ શોધને પેટન્ટ કરાવી રહ્યો હતો. કીમોએ લખ્યું હતું કે મુખી દિંદુરતાની રુડીઓ અને થીએટરોના માલિકો સાથે એ બનાવટને ખપાવવા-વેચવા માટે વાતચીત કરે તો શું ખોટું છે? શા માટે દિંદુરતાની એની ચારી નકમ ન ઉપજાવવી? જો મુખી દિંદુરતા બંગી બકીવારા વેદાદરે સાથે પાત્ર કરી શકે તો હતો તો તે ખીજા દિંદુરતાનીઓ સાથે શા માટે નહિ? કે જેઓ ચિત્રો તૈયાર કરતા દતા? તેણે ઝડપથી સાયકલ પાછી ફેરવી અને રુડી- ઓના દાર પર આવીને થોભ્યો. ના એને થોભવું પડ્યું કારણ કે પડછંદ દેદનોં દારપાળ પહાણ માર્ગ રોકીને ઉભો હતો. દારપાળે રુડીઓમાં પ્રવેશવાનો કાર્ડ બતાવ્યા વિના અંદર પ્રવેશવા દેવાનો સાફ નજો સંભળાવી દીધો હતો. અને પ્રવેશવાનો કાર્ડ મુખી પાસે હોય પણ ક્યાંથી? ઓહ! હિંદી દરવાનની આટલી બધી હિંમત? મુખીએ સાયકલ સહિત આગળ ધપતાં રવા- બધી કહ્યું “હટ જ્યાં અમ રુડીઓ કેખના મંગદા” અવાજમાં ગર્વ અને ધમક બન્ને હતાં તોય ચોકીદાર પર એની કશીજ અસર થવા ન પામી. વાત વધી ગઈ જતા આવતા માથુંસોતું ટોળું વળ્યું. પરવીએ એક અમેરીકન

સૈનિકને લોખાના ટોળામાં ઘેરાએલો જોયો. તે વેળા તે ઉભો ઉભો સીમારેખા દમ લગાવી રહ્યો હતો. દળવે દળવે તે રુડીઓના દાર લગી ગયો એ જોવા કે તમારો શું છે? લોક કેમ રોજે વળ્યું છે?

“શું થયું લાલ્લા?” તેણે ચોકીદારને સીધો પ્રશ્ન કર્યો. ચોકીદાર જેનું મુખ એ વખતે કંદલા- રના સફરજનની જેમ રાતું ચોળ દેખાતું હતું મોટે સાદે બોલ્યો, સામ અંદર આટા હય, અમ બોલ્યા દુમારા કાગઝ કીધર એય, સાદમ કે પામ કામઝ નહિં અય, તો અમ કયસે જાને દેગા?”

“ચોકીદાર તદન નંગલી છે.” મુખીએ પરવીએ કહ્યું. પરવીએ જવાબ વાલ્યો. “એ મોઝ મુલામ દેશનો વનની થોડો છે? એ તો છે સ્વતંત્ર અને આઝાદ દેશનો વનની. મુલા- મીનું શિશય દછ એને મળ્યું નથી.” પરવીએ પહાળને અંદર પ્રવેશવાની રજા આપનો પત્ર લખી આપ્યો, અને મુખીને અંદર આવવાનું કહ્યું પહાણ પત્ર લઈ બજાડ્યો. “દેખો, અમ કંદદારી પહાન હેય, અમ કીસીસે નહિં ડરતા, અમ કામુલસે આયા, દેખો અમ અપને મુઝને સામ લોકકું તો કયા સામ લોકકી રેલ- માડીકુ બી ધુસને નહિં દેતા એ, દેખો રેલ- માડી આપેગા તો સામ લોકબી આવગા... તુમ દિંદુરતાની બઝા બેવકુએએ.”

“શું બકી રહ્યો છે અંક ચંદાળ?” મુખીએ પૂછ્યું.

પરવીએ સમજાવ્યું તો તે હસવા લાગ્યો અને બોલ્યો “સારું થયું મેં મારો હાથ રોકી લીધોં નહિં તર હું તેને એક લખડ એલી કાઢત. જો કે મને શીખવવામાં આવ્યું છે કે ગમે તે હાલતમાં કોઈ દિંદુરતાનીને લખડ મારવી નહિ.”

“થણું સારું થયું કે તમે એ નાદાની ન કરી! આ ચોકીદાર દિંદુરતાની નથી. અંક- માની લાલ્લા છે” પરવીએ કહ્યું.

“અફ્ગાન?” મુખીએ નિર્દોષતાથી પૂછ્યું “શો તફાવત છે એ બંનેમાં? અફ્ગાની અને દિદુસ્તાનીમાં?”

પરવીઝ કહેવા માંડ્યું “તે દિદુસ્તાની હોત તો તમારો ખાદો પશુ આખો દિવસ તમારા બેડાની સંભાળ રાખત, અને સાંજે તમને સલામ બરીને તમારી પામે અફઝીમની પાચના કરત કિંતુ આ પહેરેગીર તો અફ્ગાની છે. એક દિદુસ્તાની અને અફ્ગાનીમાં તફાવત એટલોજ છે કે અફ્ગાની પામે ઘરે દોષ છે, અને દિદુસ્તાની પામે મકામ.”

મુખી ખંધુ દરીને બોલ્યો-હું તમારી સાથે રાજકારણ ચર્ચા નથી માંગતો પરંતુ એ તો કહો કે તમે તમારા રટુડીઓના ઢાણ માટે એક અફ્ગાનીને શા માટે ગણા છો?

“અમારા દેશનો નિયમ એવો છે કે અમે અમારા દેશના બચાવ માટે યોગ્યોને રાખીએ છીએ અને રટુડીઓના ઢાણ માટે અફ્ગાનીઓને.”

“તો હું તમે પોને તમારા રટુડીઓનું ઢાણ નથી કરી શકતા?”

પરવીઝ કડવાસપૂર્ણ સંપ્રદેશમાં કહ્યું-તે એમ કરી શકતા હોત તો તમને સાગર પારથી અદિયાં આપવાનું આગ્રહજી શા માટે આપત?

મુખીએ દિઘમીગી દર્શાવતાં કહ્યું-હું અમે-રીકન ઈનિકા છું ‘માઈ’ નામ મુખી છે. હું તમારા રટુડીઓ તોના માંડું છું.

પરવીઝ મર્વ સદિન કહ્યું-તમીના કેમ છે? ‘માઈ’ નામ પરવીઝ છે. રટુડીઓ! પરંતુ આજે તો દોઝીટ છે. રટુડીઓનો માસિક પશુ અદિયા નથી અને વળી...આજે તો કિરમમ છે. તમે રટુડીઓ કેમ તોના માંગો છો? આજે તો તમારે મેઈ ગૃત-ગૃદની નાનુક કમર...

મુખીએ મંબીરપણે કહ્યું-મને ગૃત પસંદ નથી. પરવીઝ અમબો પામતા કહેવા માંડ્યું “તમે

તમને તારા મિત્રોનો પરિચય કરાવું.”

અમારનીમાં ઘણા માણસો નેતની ખુર-મીઓ પર બેસી બીજી રમી રહ્યા હતા. પરવીઝે પરિચય આપતાં-એ.ળખ કરાવતાં-કહ્યું આ મુગતાજ છે, પેમાં કિરમ બેન, આ છે દમીદ, આ પ્રકાશ, આ રયામ...અમે અધાર્ટુડીઓની મેઇરની વાટ જોઈ રહ્યા છીએ દિવસ તોના બજાં રહ્યા છીએ.

“કયું ચિત્ર ચાહે છે?”

“અમે તે...દિદુસ્તાની ચિત્ર જોવું છે તમે પણ અકશી?”

મુખી કાણુ એ કાણુ યે.બીને બોલ્યો: “હા, આજ મુખી એક પશુ દિદી ચિત્ર મે જોયું નથી, તમારા પ્રિન્ટ છે તો ખરી.”

“આથો ત્યારે”

કારણે આવી લાગી તો એમાં ખબા કપડા. થાએર પર પડેલી ટિફ્ટ ખરીદી અંદર ગયાં. એમાં એમાં અર્થે શામિલાણ, તમેસા બરાદા દળ એવડો અને બજયા ખાવા લાગ્યા, બજયાં પુન કર્યાં એટલે પાન આપ્યાં. દરેક ઓર્ડર પછી મુખી મજવાગાથી પૈસા કાઢીને આપતા માંગતો, કિંતુ સાથીઓ એમ કહીને રોકી દેતા કે ચિંતા ન કરો અમે તાપ્પીએ છીએ કે અમે-રીકન ઈનિકા ઘણાજ માસદાર દોષ છે, વગર દોષ છે. કોઈ દિવસ તમારી મહેમાની પણ માણીયું પરંતુ આજે તો નાદર. આજે તો હીરમસ છે અને તમે મહેમાન છો.

ચિત્ર પુર્ણ થયું અધાએ મુખીને પૂછ્યું કેનું લાખું. મુખીએ બ્યવદાર માયવતાં કહ્યું “ફીક હતું, પરંતુ મીનો પખું દના.” પખું કરીને કેમેરી પીકચર દશે? તેજે સવાસ કર્યો. અદિના દરેક ચિત્રો અ્યુઝીકસ દોષ છે. મીસરર? મયામ મજાં વાપો, સમજવા મીસરર મુખી! એવું સીમારેતનો દમ તોને તોરૂમી સમાવતાં મુખી તરફ મુગાટ બતાવ્યો.

રવામ સદસા એંધી કહ્યો "ધબ્બાન" તેજે મીમેથી કહ્યું અને એક પરન ઉડાવીને મેંદામાં મૂકી દીધું પછી ચારે તરફ તેજે દ્રષ્ટિ ફેરવી એના ટેઅસ સિવાય બીજો ક્યાંય દિંદુસ્તાનીઓ નહોતા અદિંયાં મારા દેશબધુઓ ધબ્બાન એકા છે. તે વિચારવા લાગ્યો પછી તેને સદમા ખ્વાસ આપ્યો દિંદુસ્તાની તો અદિં ક્યાંથી હોય? તે તો અંગાળમાં, એરીસામાં, બિદાદમાં, બિલ્લુરમાં બૂળે મરી રહ્યા છે. એનો કંઈ રંધાયા લાગ્યો.

પ્રકારે વાચીતન શરૂ કરવાનો પ્રયાસ કરતાં કહ્યું ચીની ખંડાકમાં તે સત્તરત નથી મળતી જે અમેરીકન ખાણમાં હોય છે.

"દાં આમાં વિરાખીત પણ જોહાં હારે છે." દમીદ એવ્યો.

મુખતાએ કહ્યું અને પણ અમેરીકન ખાણ પાણીર સ્વાદિષ્ટ લાગે છે.

આપનો આભાર! મુખીએ ખુસ થતાં કહ્યું હું એને મારી ફીરમસનો સારામા મરે રોગ રામછય.

ચોડક ફેનેકીઅન વિમાનીએ અમારા ટેઅસ પાસેથી પસાર થતાં સ્ટેટ્સ ચંબી મયા. મુખીએ આંખ ઉઠાવીને એંગના તરફ જોયુ અને તરતજ ઉડીને તેમના તરફ વળ્યો. આ જોના છે. પેંકા દોમ છે, એ અને મોન્ડીપાત્રથી આવ્યા છે મુખીએ પોતાના દિંદુસ્તાની મિત્રો સાથે જોળાય કરતી. દિવાલ પરિચય પછી બન્ને એક મેજ ઉપર બેસી ગયા. ના અમે કંઈ ખાનાના નથી દજ દમજાંગર-દોમે કહ્યુ. પાછી કેટલીક પડો શાન વહી મધ. ચીની વાહંગોના મંચુસ મુરે સાથેનાં સરીકાં મીનો રેકાર્ડમાંથી બદાર નીકળી રહ્યાં દનાં. મુખીએ કહ્યું...જોના...આ ફીસમસ...વનનથી કેટલે દર આવી છે જોના કહ્યું જોયો નહિ.

દોમે કહ્યું મનોબદના રહો પર વસતો

બદલ જોયોની છત્રા થાય છે...પરંતુ બદાર દ્રષ્ટિ દોહાવું છું તો આકાશ નદ જોખા જોખા તેજવળા તારા નગરે પડે છે.

તેને "કહ્યું વેધર એક મત્રાસ પાણી સાય."

મુખીએ કહ્યું-તમામ નાના નાના બાઈ જોડેન તમારા માનપિતાનું દિલ એકત્રાપવા મારે લગરે દશે કિનુ મારી માતાને મારા સિવાય બીજું કોણ છે?

હું મારી માતાથી સ્વારંય વિખુરો પડ્યો નહોતો. કદી કદી તો મારી માતાની યાદ મારું કાચર જનારી દે છે.

દોમે કહ્યું-આ વખતે ઘરમાં મીજુજનીએ પ્રકાર પાયરી રટી દશે...ફીરમસનુ ટકા! અને બદાર મરીમાં આકારકીનનું મીન. આદા! માત્ર એકત્રવાર પાણું સાંમળી લેવા દિલ તડપી રહ્યું છે.

મુખી જોયો-હું તે મિત્રોનો આભારી છું જેમણે આજે... ને મૂપ થઈ ગયા. જ્વને વિચય બદલના પૂછ્યું-પરંતુ સદમ.

તમારો પમાર શું છે? અસ? જોનાં પંચીજનો જતામ મામળી બારે અગવચી લાગી. અમારે ત્યાં એટલા પમાર તો એક કસાર્ક મંગલે છે. "આદસો રૂપીઆ" અદિંયાં તો એટલા પણ ધંડા છે. દિંદુ-રજાનના અલ્લિ દીઠ સરેસલ ૭ પિસારી અદાર છે.

દાં દિંદે યંજાન મરીજ દેય છે, મોન્ડી-પાત્રના વિમાનીએ બેપદવછથી કહ્યું.

"મૂર્તી પાછા કેમ પર આવો છોને?"

"દમજાં નહિ; તમે વ્દવ, હું નરા રટીને આવું છે."

બન્ને ફેનેકીઅન વિમાનીએ "શુ નાઈ" કરીને આસના થવા. એમન મયા પછી મુખીએ બીજાના પેમા સુરવા પડેજા અત્રાદ કર્યો.

પરંતુ જ્યારે શ્યામે એને મોટી ગાળ બાંડી ત્યારેજ તેણે પૈસા મગ્યામાં મૂકવા, રેરોટરા-માંથી સૌ બહાર નીકળ્યા, પરતીક પ્રકાશ હમીદ ઉઠરા બહેન અને મુમતાએ વિદાય માંગી.

“So long!”

“So long!”

હવે શ્યામ અને મુખી બે જણ રહી ગયા. તેઓ જે સડક પરથી પમાર ચઇ રહ્યા હતા ત્યાં. ઈંગ્લીશ સીનેમાગૃહો હતાં, હવામાં શરણ હતી, કપડાંમાં સૌરભ હતી, હોટો પર અંગ્રેજી ગીતો હતા નૌશરવાન એન્ડ નૌશરવાન એન્ડ સન્સની દુકાનના વિશાળ મેદાનમાં એક સાફ્ટ-શીટર ગેઝેલેસુ હતુ. જ્યાં એક ફેણ પોતાના સાર્થકોએ છસખિરત પર મમાન સાવવાનો ઉપદેશ આપી રહ્યો હતો.

આપણે પાપી છીએ, આપણે બધા ગુને-ગાર છીએ, આવો ઇસિના ચરણોમાં ઝૂકી જઈએ. શ્રોતાઓમાં અંગેરીકન, કેનેડીઅન એન્ટ્રેપ્રીઅન, અને અંગ્રેજ સિપાહીઓ ઉપરાંત તથા આર દિદી ચપરાસીઓ પણ હતા જે ખૂબ પ્યાનપૂર્વક ઉપદેશ સાંભળી રહ્યા હતા, એક બિખારી અને એક બોય (જેની પાસે સાહેબનો કુતરો હતો) પણ આ ઉપદેશ પ્યા-નથી સાંભળતા હતા.

ધમ્મના કદમોમાં ગાયુ નમાની દો આપણે એના પેટાં છીએ

થેરાં! કે વડે? શ્યામે પ્રશ્ન કર્યો.

“તમે લગાઈ તરફ ઈશારો કરી રહ્યા છો કેમ? મુખીએ પૂછયુ.

હું પુરતી કુસ્તાનો હન્કાર કરતો નથી કિંતુ એ પણ માનુ છું કે માનવ પ્રગતિ-અને આદર્શ માટે રક્ત વહાવવું જરૂરી છે.”

કોનો આદર્શ? શ્યામે પ્રશ્ન કર્યો. એક આદર્શ મરીખનો હોય છે, અને બીજો અમીરનો હોય છે. એક બેળાનો હોય છે, બીજો કળાનો

હોય છે અને માનવ સમાજની બક્ષાષ અને વિકાસ માટે વિચાર છે પરંતુ જુદી જુદી રીતે. એ બન્નેની સ્વપ્નાં પણ જુદાંજુદાં હોય છે. આ આદર્શોનું પુલ નથી, બે સ્વપ્નાઓની ટક્કર છે.

મુખી બોલ્યો, તમારું કહેવું અક્ષરશ સાચું છે. પરંતુ આ કાળાં અને ગોરાં સ્વપ્નાઓની લડાઇ નથી. અમે તો તે સ્વપ્નાઓની પદાને લડી રહ્યા છીએ, જે ફેરિફગના ઇમારતોને બેધ રહ્યા છે. તે સ્વપ્ન જે ટાળે નોઈ રહ્યો છે, દિરલર જુએ છે; એમાં એક ગોરો છે, એક કાળો છે. એટલે તમારી દલીલ વળૂદ પિનાલી છે, તમારી માન્યતા મોટી છે.

હું જાણું છું એ સ્વપ્નાં ધણાં બધાનક છે હું એને દિલપૂર્વક વિદારું છું. હું પૂછું છું કે તમારી પાસે એનો કેાઇ પૂરાવો છે કે તમે પણ એમાં સ્વપ્નાં નથી નોંધ રહ્યા? અમેરીકાનો ઇતિહાસ એનો પૂરાવો છે. ઈંગ્લાન્ડનો લોકવાસન પ્રત્યેનો પ્રભુ, નિશાળી યાત્રા-વાદી બ્યરથા, ચીનની કોમીનનાંગ જેને મુઠ વાટસેન જેવા આઝાદીના આશર્કે તૈયાર કરી હતી, એ ખુબ શું છે?

“અને હિંદુસ્તાન? શ્યામે ચીડાઈને કહ્યું. “કદાચ પુરતી નરસેહનોના કારણે તમારું માનસ કોકરેટ અને લોખંડનું થઇ ગયું છે. જેના કારણે એનાં પર કોઇ પણ નૈતિક બોખની અસર થતી નથી.”

મુખી બોલી ઉઠ્યો—હું આ દેશમાં તમારો મહેમાન છું. તમારી સત્કારનો પણ મહેમાન છું. હું આ દેશની હાલતથી સારી રીતે વાકેફ નથી. વળી ન તો હું અહિંના રાજકારણની મુસબબતરી આંડીધું મીનો ઉકલ કરવા આવ્યો છું. જસ હું તો એટલું જાણું છું કે જ્યારે હું બંધાણમાં હતો અને દરજો ગાણુએને બૂંધથી ટળવળતાં નોંધ રહ્યો હતો ત્યારે મેં સાળ લાખ

વાર વિચારી જોયું હતું છતાં મારી સમજમાં એ વાત ન આવી કે આ કેવા માણસો છે? પોતાની આંખો સામે પોતાનાજ બાહ્ય-આંદુ-ઓને, સાથીઓને, સંબંધીઓને આગ માર આનાજના અમારે ટપોટપ મરનાં જોઈ રહ્યા છે? છતાં એમની કશીજ મદદ કરતા નથી? શું મદદ માટે એમની પાસે અનાજનો એક દાણો સુઠાં નથી? આંખોમાં અશ્રુનું એક ટીપું પણ નહિ? સાચું કહું છું મેં આરા સંગદિલ માણસો ક્યાંય નથી જોયા. દેશદાજ જેવું, માનવજાતિ જેવું એમનામાં કશું હતુંજ નહિ.

એ જોઈ મને એમ લાગે છે કે મીઠી; આ તમારો દેશ, એક દેશ નથી પણ અનેક દેશોનો સંયુક્ત ખંડ છે એમાં પ્રગ્ન નથી વસતી અનેક પ્રજાઓ વગે છે. અહીં એક બાપા નથી સંખ્યાબંધ બાપાઓ છે. સંસ્કૃતિ પણ એક નથી, અનેક છે. દેશનો પ્રત્યેક વિભાગ એક બીજાથી ભિન્ન છે, અને પોતાના સ્થાન રિથર । એક દેશીયના જેવું અહીં કશું દોષજ નહિ એમ લાગે છે.

સ્વામે પ્રશ્ન કર્યો, “તમારું શું માનવું છે? બંગાળને કેળે મદદ કરી? શું આ યોગ લાખ રૂપિયા અને અનાજની યોડીક યુગ્મે, જે સરકાર તરફથી અથવા બંદારના લોકો તરફથી મદદરૂપે આપવામાં આવી તે બંગાળનો બૂખમરો નાબૂદ કરવા માટે પૂરતી હતી? એ સલાહ તો ઘઉંમાં કાંકરા સમાન હતી બંગાળને ઉગારનાર તો બંગાળ પોતેજ છે. નહિંતર આજે એક પણ બંગાળી છવતો ન હોત. બૂખમરાની બૂલાવજા એટલી બધાનક હતી કે...કિંતુ મદદની પણ એક દહ દોષ છે. જે આદમી પોતે બૂખમરાનો બેગ બન્ધે દોષ ને શું ધૂળ બીજાને મદદ કરી શકવાનો હતો? તમારા ઘરમાં ધાનના દગડા દોષ તમને

કોઇ પરવતી અછત ન હોય. તોજ તમે તમારા દેશજનુઓની સલાહ કરી શકો. તેમની ખુશી-ખન પર અશ્રુ વહાવી શકો. પરંતુ જે મરીમ પાસે પોતાનુંજ પેટ ભરવાના સાંસા દોષ ને પેતાના બાંદુઓને મી રીતે ખવડાવી શકે?... અને અશ્રુ? આવી દશામાં? તે પણ ક્યાં છોડી દે છે. અશ્રુ બિચારાં પણ છેવટે તો રોડીમાંથીજ જન્મે છેને? જોને રોડીજોજ ન મળતો દોષ તે મી રીતે બીજાના બૂખમરા પર આંસુ સારી શકવાનો હતો?...અમે બધે એક પ્રગ્ન ન હોઈએ અનેક પ્રજાઓજ સદી... કિંતુ યુરોપમાં પણ ક્યાં અનેક પ્રજાઓ નથી? UNRA એમની મદદ માટે તૈયાર છે તો અમારા માટે કેમ નહિં? બાઈન પ્રગ્ન ખાસ કરીને ક્રીસ બૂખમરાના કપરા માર્ગમાંથી પસાર થઈ રહ્યું હતું ત્યાં મિત્ર શત્રુઓએ પાનાવાર મુરકેલીઓ છનાય ધકેલી બરેલી રીમરો મોકલી હતી અને વપડી? એમે માંગીએ છીએ અનાજ ત્યારે મોકલવામાં આવે છે બ્લિફો, શરાય...

મુખીએ શીકું દસતાં કહ્યું, “હું માગ કાનોથી સાંભળી રહ્યો છું.”

એટલે કે?

એટલે કે, સાંભળી રહ્યો છું, અને દિમાગમાં સાંધરી રહ્યો છું કિંતુ એક શબ્દ પણ બોલવા ચાહતો નથી.

‘સા માટે એમ કરો છો?’

“અમને આદેશ મળ્યો છે કે; બધું સામજો ખરા પરંતુ કશું બોલો નહિ. ખાસ કરીને આવા પ્રશ્ન પર!”...સાંભળો એક બીજા પણ ખુબ દિલ્લચરપ વાત દમખાં મને યાદ આવી છે. અમને કહેવામાં આવ્યું છે કે દિંદાઓ પાસેથી બેઠ કે સેગાત ભેરી નહિં. અને ક્યો તો તે એવી દોષી જોઈએ જે બારે કિંમતની ન દોષ?”

આવા આદેશનું કારણ ?

મેં સાંભળ્યું છે કે હિંદુસ્તાનીઓનો એવો દસ્તૂર છે કે તેઓ એક સાધારણ વસ્તુ બેઠમાં આપી સામાવાળા પામેથી બારે દિનમાં મેળવવાના લાલચુ હોય છે.

સ્વામીની કડવાસ વધતી જતી હતી છતાં તેણે ધીમેથી કહ્યું, “એ સાચું છે! કેવું સાચું થાત કે એવો આદેશ આજથી દોઢમો વરસ પહેલાં ધરતે દિંડાઆ કંપનીના નોકરોને આપવામાં આવ્યો હોત! અમે તો બેઠ-સોગાનોમાં અમારું આપું પર છુટાવી દીધું એનો અમને કેવો બદ્દો મળી રહ્યો છે તે આખી દુન્યા જાણે છે. ઇતિહાસ સાક્ષી છે કે હિંદુસ્તાનમાં હમેશા છુટાદેઓજ આવતા રહ્યા છે હિંદુસ્તાનીઓએ કદી બહાર જઈને કેઈ દેશ કે પ્રમતે છુટી નથી... કિલકું આજે અમારા પર આ આક્ષેપ થોપવામાં આવે છે. તે સભ્યતાના વારસદારો નરકથી જેઓએ રડ દિંડાઓનો પામેથી નેમતો આપ્યો દેશ છુટથી લીધા હતા. ખુદ જાણે તે વેળા એથી સુચનાઓ શા માટે આપવામાં ન આવી? દિ દે ક્યાય લૂંટ ચઝાવી નથી એનો દિનદાસ પૂરાવો આપે છે કે તે દમેશાં પોત નેજ લૂટાવનું રજુ છે

મુખી ખસવાળા પડી ગયો અને કહેવા લાગ્યો—આખર તમે ચાલો છો શું? તે જીવુંજ જે સુધામ યુરોપ માટે તમે કરવા ધારો છો? આઝાદી અને રોડી, જલકે નહીં આઝાદીજ, રોડી તો અમે પોતેજ પેદા કરી લઈશું.

મુખીએ કહ્યું—આઝાદી આપવામાં આરતી નથી મેળવવામાં આવે છે.

“તો પછી સુધામ યુરોપનો પગ શા માટે તેના બાલ્ય પર છાંડી દેવામાં આવતું નથી? તેને પોતાનેજ પોતાનો ઇલાજ કરી લેવો છે.”

“એ તો તમારો પોતાનો પ્રશ્ન છે, એમાં અમે શી રીતે દખલ કરી શકવાના હતા?”

યુરોપની પ્રમતો સાથે પચ્ચ એવુંજ વર્તન શા માટે નથી રાખતા? તર્કશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તો ને તાજ પાંગળા છે કેમકે દિનસાન સમાજનું એક અંગ છે. જે પગમાં કંઈ ઇલાજ થાય તો દિમાગ તેની મદદ કરવાની ના પાડી શકે નહિ. કદાચ તમે એ હકીકતને હજી સમજી શક્યા નથી. આઠ દસ વિધ બુદ્ધિ પાંગળ સમજી શકેલા કે શાંતિ અને મુદ્દતની જેમ ઇન્સાની આઝાદી પણ વહેંચી શકાતી નથી ઇન્સાની આઝાદીના બાગમ પાડી ગયા નથી, એ ને માનવમાત્રનો વારસો છે. જ્યાં લગી એ સમસ્ત માનવ જાતને સમાન રીતે મળશે નહિ ત્યાં લગી બધે અમે સુધામ રહેશું પરંતુ તમે પચ્ચ દર પચ્ચીસમે વરસે તમારી બુવાન પલિઓને વિધવા, અને જાળકેને અનાથ બાળકો દોડેશો. બધે તમામ રાજધુરધરો એમાં કડાપણ માનતા હોય પરંતુ હું તો એને આપવાત અને સાવાનારાના સિવાય ખીલું કંઈજ સમજતો નથી.”

“દામ સચુંજ કહેવો હતો.” મુખીએ સદાસ્ય કહ્યું—કોઈ શિષીન હિંદી સાથે વિવાહ ન કરવો, કેમકે તે તત્વેજ રાજકારણની ચર્ચા શરૂ કરી દે છે

સ્વામીનો અવાજ મંદ પડી ગયો તેણે સંકોચસર મુખીને કહ્યું—ફીક તો ખતાવો ખીલ શું વાતો કરીએ?

“એક બુદ્ધિ.” મુખી બેરથી બોલ્યો

સ્વામી અને મુખી હસતા લાગ્યા. શબ્દ પહેલાંની ગંભીરતા એકસરી ગઈ—સ્વામી મુખીના ખબા પર હાથ મૂકતાં કહ્યું—ફીક, આવે. પ્રિયમાના ચંદ્રમ મુખની વાનો કરીએ. પહેલાં હું મારી પ્રિયતમાનું વર્ણન કરું છું... પછી તમને તક આપીશ... સાંભળો ત્યારે... એનું નામ છે અમુ...

સ્વામીની પાંપણો ટળી પડી. તેણે પોતાની

પ્રિયાનું પૂરેપૂરું નામ પણ ઉચ્ચારું ન હતું એટલામાં તો તે નાગની સુગંધ વતાવરણમાં પ્રસરી ગઇ. પ્રિયતમાનું નામ લેતાંજ એના કંઠમાં માધુર્ય આવી 'રસધું' કે મુખી એ નામનો એક કેશ લાવનાર મધુર પ્રીણાની જેમ ઘુંટડા બરવા લાગ્યો. તેણે જેમું કે નિશા નેત્રનેતામાં આધકારમય થઇ ગઈ છે, તારક્ષા પૂર બહારમાં ઝગઝગી ઉઠ્યા છે, પવન સુગંધથી મહેકી ન્હો છે, આખું વાતાવરણ સૌરભમયું છે અને યુદ્ધ દૂર અતિ દૂર કોઇ ઉડી ખાઇમાં જઈને પોતાનું અળખામણું મુખ છપારી રહ્યું છે .. મુખીએ જાણે થાક્યો પાક્યો કાઈ સહારો શોધતો હોય તેવી રીતે પોતાનો હાથ રચાવવા ખખા પર મૂકી દીધો અને ધીમે સાંઠ કહેવા લાગ્યો—“એક વાર ફરીથી કહે શીખી જેથી તમારા હોડો તમારી પ્રિયતમાના નામને એકવાર પાછા ચૂમી શકે—”ઓ બોય...ઓ બોય...”

શ્યામે રિમત વેરતાં મુખીનો હાથ જોરથી ગ્રેમપૂર્વક દબાવી દીધો અને બન્ને સડક પર ચાલવા લાગ્યા જાણે તારલાઓના ઝાંખા પ્રકાશમાં આકાશની છત્ર નીચે ચાલવા જતા બે આખરી ઇન્સાન !

વૃક્ષવાડીમાં જે પીકનીક પાર્ટી થઇ હતી તેમાં હમીદ અને ઉમરા બેને મુખીને પણ નોતર્યો હતો. લાંબા સમયે મુખી એમનાથી મળી રહ્યો હતો. એનો રક્તરંગી મહેરો વધુ ધેરો બન્યો હતો એના વદન અને મરદન પર ઉમરાનાં ચિન્હો હત્યા.

ખિન્નાડી પાળી છે કે શું ? હમીદે અર્ધ-પૂર્ણ દ્રષ્ટિએ પૂછ્યું.

મુખી કશા સંકાપ વિના બોલ્યો—ન્યૂપેકમાં એક મીંદડી છે. બસ, તેને પાળવાનો ઇચ્છો છે; આ ઉમરા તો યુવતીના છે.

હમણાં યુવતી તાલીમ મળી રહી છે કે શું ? પરવીએ કટાક્ષમાં પૂછ્યું.

ના હું શિખતી રહ્યો છું. ઘણા સમય પર હું એ જગ્યાનાં શીખ્યો હતો.

મુત્સુ અને બોક્ષીનમાંથી તમે કેને પસંદ કરો છો ? પરવીએ પ્રશ્ન ફેંક્યો

બોક્ષીગમાં મર્દાનગી છે. ત્યારે યુવતીમાં ચપળતા. બોક્ષીગમાં દયાનતદરી છે ત્યારે યુવતીમાં બંધાઈ. બોક્ષીગમાં સામનો સીધો અને અકપટનો હોય છે ત્યારે યુવતીમાં તક-ઝડપીને અને લુચ્ચાઈથી કામ લેવામાં આવે છે. મુખીએ પોતાની કર અંગુલીઓ પર મણતરી કરતાં કહ્યું.

“બન્ને રમીને બે જુદી જુદી પ્રમ્તઓના સ્વભાવનું પ્રતિબિંબ પાડે છે.” પ્રકાશે કહ્યું.

પરવીએ વધુ આગ્રહ કર્યો, “તો પણ તમે એ બેમાંથી કેને વધુ પસંદ કરો છો ?

ઉમરાએન વચમાં બોલી વડી. તમે મુખીનું પૂછી રહ્યા છોને ? એન કરીને તમે મુખી પાસેથી એ જાણવા ચાહો છો કે તે અમેરીકા અને જાપાન એ બેમાંથી કેને પસંદ કરે છે ?

એક મુક્ત-હાસ્યથી વાતાવરણ બરાબ મળ્યું.

હમાદ કહેવા લાગ્યો—મુત્સુ હું જાણું છું. ત્યાં સુધી કેન્દ્ર જાળવવાની રમત છે. કેન્દ્ર પર લાવતાંજ પ્રતિસ્પર્ધીને ભોંય પર પછાડી દેવાય છે વાસ્તવમાં આ જગતમાં કેન્દ્ર મોટી વસ્તુ છે. ઘણું કરીને એક યુનાની તત્ત્વજ્ઞાનિનુંજ કથન છે કે “જે આ પૃથ્વીનું કેન્દ્ર મળી જાય તો એક સેકન્ડમાં તેને પોતાની ધરી પર અવળી ફેરવી શકાય.

પ્રકાશ કહેવા લાગ્યો—જાપાનીઓ એટલા આટલે તો તનનોડ પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. કિંતુ એટલું બાન નથી કે જગતને કેન્દ્ર પર લાવવા સાર પણ અગાપ શક્તિની જરૂર છે !

મુખી સદસા બોલી ઉઠ્યો—અને બોક્ષીમથી એ શક્તિ મેળવી શકાય છે. પછી એ વાત-ગીતનો વિષય બદલતાં કહેવા લાગ્યો, ઉમરા-

એન તે દિવસે વાડીયા હોલમાં તમે જમાણના બૂબે મરતા લોકો માટે જે ક્ષામા ભગ્ન્યો હતો તે અમને ખૂબજ પસંદ પડ્યો.

ક્યાં ભરાઈ બેઠા હતા તમે? મુમતાએ કપકામરી નજરોથી પૂછ્યું.

“ચેલ્યા દારમાં. મારો અમલદાર મારી સાથે હતો.”

“હા દરમી!” સ્વામ તરફી ઉઠ્યો.

“દરમી” મુખીએ હસતાં હસતાં પોતાનો હાથ ઉઠાવ્યો. જાણી છો મીત્રો મારો સાહેબ મારા મુખે ‘દરમી’ સામળીને ધણેજ ખૂચ થાય છે. કદાચ એટલા માટેજ એણે મને યુધ્ધત્વ સુપતો વડો બનાવ્યો છે. તે દિવસે ક્ષામા જોઈને તેણે મને કહ્યું.....આ જોય! આ જોય! હું નહેતે જાણતો કે દિલ્હીમાં ક્ષામામાં પણ આટલી ઉચ્ચનમ રીતે વાસ્તવિકતા રજુ કરી છે. તેણે મને કહ્યું કે હવેથી હું પણ દિલ્હીમાં ફરિયાજીને રહીશ. કાલે અમે એજ ખુશીમાં ને ખુશીમાં ‘શકુન્તલા’ જોવા ચાલ્યા ગયા.....ખેર ઉઝરાએન તમારે વૃત્ત નો એ ક્ષામાનો આત્મા હતો.

સ્વામ મુખી સામે રોળા કાઢીને કહ્યું “અને આમર” નામ સુદાં નથી લેતો ‘સાલા સુન્દર’.... હું એ ક્ષામાનો પ્રેમીયુસર હતો.”

‘હા દરમી’ મુખીએ એને ચાંદવવા માટે કહ્યું, સ્વામ એની તરફ દોડ્યો અને મુખી ત્યાંથી બાગ્યો. એક લીલી ટેકરી પર જાને વચ્ચે ખૂબ બાથમથાથ ચાલી, મુખીએ યુધ્ધત્વના વાર કથો, પછી બેઠાઈમાં ચાલ્યા. સ્વામે કુસ્તીની કળાથી કામ લીધું. અને પલકાદા માત્રમાં મુખીને ચિત્ત કરી દીધો પછી જાને હસતાં હસતાં કપડાં ખેંચીને ઉભા થઈ ગયા.

“સાંભળો મુખી, આ યુધ્ધત્વ તમારા કથાચ કામની નથી.” પ્રકાશ સમજાવવા લાગ્યો. દેવે

પહેલવાની શીખી હતી. તમારા કર્નલને કહેા કે તે ક્ષિતિકાને પહેલવાની શીખવે. મને ત્યાં લઈ ચાલો. પહેલવાનીના મુકાબલામાં ન બેઠાઈમાં કંઈ કરી શકે છે, ન યુધ્ધત્વ કામ આવે છે.

પરંતુ એ પહેલવાની તમારા દેશને શું કામ આપી? મુખીએ પ્રદાર કર્યો અને તેણે જોયું કે એની ટીકાએ ધારી અમર કરી છે. બીજાજ ખરે દરેક દિલ્હીમાંના ચેદરા સેફે પૂછી જોવા થઈ ગયાં. શરમથી સૌના મસ્તક ઢળી ગયાં હતાં. સ્વામ જે દમણાં ખુશખુશાલ નજરે પડતો હતો તેના માથે ટીકા પડી ગયા હતા.

મને બેદદ અફસોસ થાય છે, મુખીએ કાકલુદીબાઈ અપાજમાં કહ્યું—મારો આચાર્ય કદી પણ એ નહેતો કે.....

ઉઝરાએન સાંભળીને બંગ કરતાં જ્યું “બેસો, આહ પીએ પછી નદી કિનારે જઈને બેસીશું અને ગરરીજના મીત્રો સાંભળાશું.”

આહ પીતાં પીતાં પણ મુખીએ વિઠ્ઠલના કીના વાતાવરણને પોતાની બાવનાઓમાં સમાવી લેવા પ્રયાસ કર્યો. એનાં શરીર અને આત્મામાં વિઠ્ઠલવાડીનું સૌંદર્ય પ્રસરી ગયું, એ સૌંદર્ય વિષ નહેતું એ રૂપ શરણી નહેતું.

એ તો વિશુદ્ધ અને નિર્દોષ હોઈ નવું જગ આપનારી શ્રેષ્ઠતા હતી. આંખના આંધળી શીનળ છાયામાં તે પોતાના હાથ પર માથું મૂકીને સૂઈ ગયો અને નદીમાં ચહેતાં લાલ પુષ્પો પ્રતિ તાકી રહ્યો પાણીનો ગીનમય પ્રવાહ, એ રસ-બધાં ફુલોની આસપાસ કંપતો નજરે પડતો હતો. એને ઉઝરાએનનું વૃત્ત યાદ આવ્યું. જ્યારે તે મીથુજતીએના કુંડાળામાં વૃત્ત દરતી હાસ્યપાથરી રહી હતી. અંનં સ્મિત...અને કીરમસની મીથુજતીના હીવાએ...આને ન જાણે કેય એને આ દિંદી સ્ત્રીએના મુખ મારોનાના જેવા લાગે છે? શા માટે એને આ લોક બાઈબંધ જેવા દેખાય છે?

આ ધરતી એને પરિચિત હોય એનું શા માર્ગે લાગે છે ? આ વૃક્ષો આ આ દર્શિયાળી આ સરિતા । આ પશ્ચિમવાટના નીલવર્ણી શિખરોની ક્ષિતિજમાંથી ક્તરી આપની દારમાળા જાયે. કુમારિકાઓ માથે ગાગરો લઈ ક્રાઈ ધાટીના ઓળામાં નીચે નદી પર જઈ રહી છે. આ જેરોલમ છે યા પિઠુલવાડી ? મદિનેનો સોનરી કળશ અને તે પરનું ત્રિશુળ તેની આંખોમાં ચમકવા લાગ્યું. ત્રિશુળ પણ એક કોસજ છેને ? હાં તેજ છે. આ મદિર જે નદીને કાંડે છે. આ લાડીમા જે નદીમાં ફેરાયેલી છે. આ ખેડૂત જે નદીકીનારે પોતાના ખેતરમાં દળ ચલાવી રહ્યો છે. તે આ દ્રવ્યથી દેશજોતી પરિચિત છે ? છતાંય અપરિચિત જેવો કેમ લાગે છે ? છન્સાન અને ધરતીનું ચિત્ર અત્યંત સ્પષ્ટ છે. એમાં દર્શિયાળી છે. અને પાણી છે. દળ છે અને ક્ષિતિજનું સોનું છે. અને પ્રાચીન માટે એક મદિર છે. આ નિર્દોષ ચિત્રમાં શા સાર ખુની.....શા માટે ? હું પૂછું છું શા માટે ?

એકાએક પડીઝ બોલ્યો-મુખી જ્યારે હું નદી કીનારે આ મંદીરને જોઉં છું તો મારે અંતર પ્રાયના કરવા માટે એકાણુ બની જાય છે.

કોની પ્રાર્થના ? મુમતાએ મરજીમાં પૂછ્યું.

“મુખી આ શીખી આ શીખી, બોલ અ-હિંનાં આવરને પ્રેમ યજ્ઞ રહ્યો છે.”

સ્વામ યોડેક દર હોડયાં પરથી જંગલી પુષ્પો વીણવામાં તક્લીન હતો. તે રમાલમાં ફક્ત બરીને લાગ્યો અને આવતાંની સાથેજ તેણે એ ફૂલો મુમતાજ અને પરવીઝના શીર પર નાખી દીધાં. મુખી ઝડપથી મુમતાજ અને પરવીઝના હાથોને પોતાના હાથમાં લઈને એક પાદરીની જેમ લશનાં મુત્રો ઉચ્ચારવા લાગ્યો. તર્તજ મુમતાએ હાથ ખેંચી લીધો અને જ્યાં ખડખડાટ હસી પડ્યા.

ચિત્તાળની ગાગરો માથે મૂકી મંદી નહોતીઓ મદિની સગીપ એક વાવડી પર આપવા લાગી. અને એમની સાડીઓના પચરંગી છેડાઓ પર મધરતી કળાની જેમ વાતાવરણમાં તૃપ્ત કરવા લાગ્યા. પ્રકાશ નિશ્ચય નાખીને કહેવા લાગ્યો-જ્યારે સ્ત્રી દારૂ વેરે છે ત્યારે પુષ્પો પર ઝાકગાળિંદુ ચળકે છે, અને ઝરાણાં ગીત લલકરવા લાગે છે.

દમીદ બોલ્યો-ઓ ગધેડા કયાંય છેજ નહિ એ તો કેવળ પુરૂષની કમળના માત્ર છે. ઉઝડમને દમીદના તરફ ચુરસાવડી નજરે જોયું.

તરણીઓ માથે ગાગર મૂકી ઘાટ પર ચઢી રહી હતી. થોડું થકવા પછી એમનું ગામ આવતું હતું. ઘાટની પગદંડી પર મેંદહીની દારો હતી જેની ખાસથી કુમારીઓ સદા સૌભાગ્ય-વતી બને છે. પિઠુલવાડીનું ઝરાણું અમૃત છે. પિઠુલવાડીની જ્ઞાનમાં ખાંડ મેળવેલી છે પછી પિઠુલવાડીની શેરડી કેમ જોટલી બંધી મીઠી ન હોય ? પછી કુમારિકાઓના કંઠમાં દિગમ્બ કરી દેનાર માધુર્ય કેમ ન હોય ? પિઠુલવાડીનાં ગીત ગાતા. પિઠુલવાડી પેચાઓનું સૌથી સુંદર અને મોહકાણું ગામ છે.

પ્રકાશે એ ગીત જ્યારે મુખીને સંભળાવ્યું ત્યારે તે ઉઝળી પડ્યો અને કહેવા લાગ્યો-શીખી જે ક્રાઈ વાંચે ન હોય તો હું પેલી ઝાડીઓની પાછળ લપાઈને પેલી પગદંડી પર ચાલી જતી તરણીઓનું ચિત્ર ઝડપી લઉં.”

શા માટે ? શ્યામના પ્રશ્નમાં શંકાનો ખની રપટ જણાતો હતો.

અમે વોટર વર્કસના સમાજમાં રહીએ છીએ દોસ્ત । મુખીએ જવાબ વાળ્યો-તમે શી રીતે સમજે કે મારા માટે આ દ્રવ્ય કેટલું અનેરું અને અનોખું છે ?

શ્યામે હા પાડી મુખીએ કેમેરા ફીક કર્યો

પછી ધીમે પગે ઝાડીઓની આથે આથે આગળ વધ્યો. આગળ જઈને તે એક મોટા ઝાડની પાછળ લપાઈ ગયો. ન દેખાય એવી રીતે.

થોડીક દૂર શાંતિ રહી, સર્વે તે ઝાડીની તરફ જોઈ રહ્યા હતા અને ઝાડીમાંથી તરૂણીઓના ગીતનો મંત્રુલ સ્વર સુંજતો હતો.

ઝાડીની આથમાંથી મુખીનું માથું ઉઠ્યું. થયું. તેણે જોયું એક ખૂબ મારી 'સાપ ! સાપ !' અને પાછો તેજ ઝાડીમાં સુખ થઈ ગયો.

બધા ઝડપથી તેના તરફ દોડી ગયા. જુમા-રોગ થઈ સાપ ! સાપ ! ! !

પગદંડી પર જઈ તરૂણીઓ ધંબી ગઈ. ગીતો બધા થઈ ગયા અને જલદીથી બધી નીચે ઉતરી આવી.

મુખીએ સર્પની ડોક છુંદી નાખી હતી કિંતુ તેનું વશ પીછું પડ્યું જતું હતું.

મુખીએ કહ્યું-સર્પ-મને-ડંખ માર્યો છે જુઓ-! પગ પર-ધુંડીની ઉપર-આમડીનો રંગ, પીતો થયે જતો હતો.

સ્થાને કેરોનાં પડે તેડી મુખીની ધુંટણી પર બાંધ્યો. મુમતાએ પોતાની ઝોડાણી સ્થા-મના હાથમાં આપી. અને તે દોડતી દોડતી જઈને કેરીના વૃક્ષ તળેથી આવતી વસ્તુઓ-માંથી પ્યાલ શોધવા લાગી.

એક આમ્ય કન્યા બોલી એ તો ઝેરી છે. એક બાપરે ?

દમીદે ગજરાઈને કહ્યું-આટલામાં જો ક્યાંક મોટર મળી આવે તો.

પ્રકાશ બોલ્યો, મોટર સાંજના સાત વાગે આવશે.

બીજા એક આમ્ય-કન્યા બોલી પરંતુ એ તો ઝેરી છે પાંચ મિનિટમાંજ....

મુખીની હાલત પહે પહે અસાધ્ય થઈ જતી હતી.

એક દુનળી-પાતળી સ્થામવણી કિશોરી

સકોચાતી સકોચાતી આગળ આવી. મધ્ય પરના ગાગર નીચે ચૂકી તે ધ્યાનપૂર્વક ડાંખને જોઈ રહી. ધુંડીના ઉપરનો ભાગ પહેલે પહેલે થયે જતો હતો. 'એ શું કરી રહી છે' એની કાંધને પલ્લ સમજ પડે તે પહેલાં એણે પોતાના હોઠ તે ડંખ પર લગાવી દીધા અને જોર વૂટીને ધુંડા દોડ્યું. એકવાર...બીજાવાર...મુખીએ પોતાનો પગ હાથવાની કાશિરા કરી, પરંતુ પેલીએ પગ જોડ્યો નહિ.

બીજા વાર તે ફરીને દૂર દડી ગયો અને પેલીની ગાગર ઉપર વળી ગઈ બીજા ડોકરે આગર મજાકતી ગબડતી છેક નીચે ચાલી ગઈ. તરૂણી પોતાની ગાગર લેવા દોડી છેક નદીના પટ પર જઈને તેણે ગાગર પકડી પાડી. નદીમાં પાણીના કંઈક કાગળા કર્યા, અને એક જરીબુટ્ટી તોડીને ચાલી લીધી પછી પાણી બર્ષું અને પાછી ઘાટ પર ચડવા લાગી.

એકએક મુખી બોલ્યો-''સાંભળો સાંભળો. એ...તરૂણી ધંબી ગઈ અને મુપચાપ તેના તરફ તાકી રહી. દુઃખા નામ !

તરૂણીએ હસીને મુખ ફેરવી લીધું. એની સહેલીઓ બોલી હસી, એનું નામ મોહિની છે. પલ્લ એતો જન્મથી યુગી છે. તે શું જવળ આવશે !

મોહિનીની નિગાહો નીચે ઢળી ગઈ. હું એના માથાપને મળવા માથું છું.

એક યુવતી બોલી, એના માથાપ મરી ગયાં છે. એ એના કાકાને ત્યાં રહે છે. મુખીએ સ્થામને કંહુઃ ''પરંતુ એ યુવતીને સત્તર મારી સાથે હોસ્પિટલમાં લઈ જવી જોઈએ.

''ચૂપ મર સાના સુન્દર'' સ્થામ તરતજ બોલ્યો.

યુવતીએ સડસડાટ કરતી ત્યાંથી ચાલી ગઈ. મુખી ઘણો સમય હેરનબરી નજરે જોઈ રહ્યો.....

“સારું થયું કે પેલી વ્યવસ્થાએ જોર મુશી લીધું નહિંતર તમારો પ્રાણ નીકળી જત.” સર્પનું ઝેર ઉતારવાનું ઇન્જેક્શન પણ હિંદુસ્તાન આવતાં મેં ખરીદી લીધું હતું.

“પરંતુ એમાં આ સર્પના ઝેરનો ઉતાર નથી.” ડોક્ટરે સર્પના છુંઘપેરી ગરદનને ખારી-કામળી તપાસતાં કહ્યું.

હવે તમે જઈ શકો છો. કશી ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. મુખીના હોકો પર એક નામ આવી બેઠું “એલિના”

“જાનો મર દંદામી” રવામ બોલ્યો.

મુખી બીજી વાર રવામને ત્યાં આવ્યો. ત્યારે મળવાનીઓએ આસામ પર દુમલો આદવી દીધો હતો. અને એને આસામ ફ્રન્ટ પર હાજર થઈ જવાનો દુકમ મળી ચૂક્યો હતો. બીજી સ્પારેન્જ તે ઉપડનાર હતો.

પ્રકાશ પણ લશ્કરમાં ભરતી થઈ ચૂક્યો હતો, તે પણ કાલેજ ઉપડનાર હતો. સમામાં ઉઠાસી છવાયેલી હતી, મુખતાજની આખોના ડોળા લાલ થઈ ગયા હતા હમીદ આન સીમા-રેટને બદલે ચીફ્ટ પી રહ્યો હતો. ઉઝરબેનની આંખોની નિરાશા ઔર પણ વધી જવા પામી હતી. એની આંખોની કીકીઓ રહસ્યપૂર્ણ લાગતી હતી.

મુખી જેના મુખ પર દંભેશાં હાસ્ય રમતું હતું એની ખામોશી આજે અસાધારણ લાગતી હતી.

પરવીને સીગારેટ ચેતવતાં કહ્યું તમે પર્લ હાર્બર માટે લડો છો કિંતુ આ પ્રકાશ શા માટે જતો હશે? ક્યા આદર્શ માટે?

રવામ કહેવા લાગ્યો-હું પણ આજે લશ્કરી ગણવેશ ધારણ કરત. કિંતુ હિંદમાં તે જિસાહ નથી, ઉમંગ નથી, તે જુરસો નથી, મારી ગુલામીનો બદલો લેનાથી વાળુ? જાપાનીઓથી? જાપાનીઓ ફેસીસ્ટ છે એટલા ખાતર? અંગ્રેજો

બલે પોતાના દેશમાં સરમુખત્યારી ચલાવતા ન હોય, ફેસીસ્ટ ન હોય. પરંતુ આ દેશમાં તો એમની નીતિરીતિ એમનું વર્તન અને ફેસીસ્ટોના વર્તન વચ્ચે તફાવત કરવો મુશ્કેલ થઈ જાય છે... મુખી સાચું કહ્યો તમે શા માટે લડશો જમ રહ્યા છો? તમારી માતાના તમે એક માત્ર પુત્ર છો...તમે

પ્રકાશે લાગણીવશ થતાં-કહ્યું મને પૂછો તો હું ખતાતું કે હું શા માટે લડું છું.

કારણ કે તમે મૂર્ખો છો. પરવીજ સહસ્રા બોલી ઉઠ્યો. અંગ્રેજો હિંદુઓને અખંડ હિંદુસ્તાન આપનાર નથી, અને મુસલમાનોને પાકિસ્તાન પણ આપનાર નથી તેઓ તો બન્નેને મૂર્ખ બનાવી રહ્યા છે. તું તો ગમાર માણસ છે.

કહેવા દો એને, એની વાત પણ સાંભળી લો.” મુખતાજની આંખોમાંથી આંસુ ટપકી રહ્યાં હતાં.

પ્રકાશે અચંસ્યક દ્રષ્ટિએ મુખતાજ પ્રતિ જોયું હું મરવા માટે જઈ રહ્યો છું-હવે પાછો આવનાર નથી. હું જાપાની ફેસીસ્ટોની વિરુદ્ધ માફ રૂધીર વહાવવા જઈ રહ્યો છું.

બધા જોરથી હસી પડ્યા. મુખી ધ્યાન-પૂર્વક એની વાતો સાંભળી રહ્યો હતો. પ્રકાશ ઉઠવા લાગ્યો.

શાબાશ બેટા, મરવા પહેલાં -પેટ ભરીને દીવો લેજે. હમીદે કટાક્ષમાં કહ્યું.

પ્રકાશ મનોમન બખડી રહ્યો હતો મહારી સ્થાને બે માર્ગો હતા, મંથન કરી રહ્યો હતો કે શું? ઈંગ્લીશ ફેસીઝમ ઠીક નથી, જાપાનીસ ફેસીસ્ટવાદ પણ વિકારવા ચોગ્ય. પછી? શું કરું? ચૂપચાપ બેસી રહું? હમેશ માટે એજ સ્થિતિનો શિકાર બની રહું? મારા દેશમાં અંગ્રેજો અને જાપાનીઓને લડતા જોયા કરું? મારા હરિવાળા ખેતરો ને મારાં ગામો ને મારાં

શહેરોને ઝમીનદોસ્ત થતાં જોતો રહું ? ને હાથ પર હાથ છઈ બેસી રહું ?... યુદ્ધામી પછી બેશરમી અને નિર્લજ્જતાની મજિલ આવે છે. અને એ સ્થાને પડેંચીને દરેક કૌમ મુર્દા ચર્ચાનય છે. યુદ્ધામી પછી આઝાદી મેળવી શકાય છે, કિંતુ જ્યારે કેઈ યુદ્ધામી હદથી વધી જાય છે તો નફરતાઈ, નિર્લજ્જતા અને શીથીલતાની સાથેતી આપના લાગે છે. અને તે કહી પણ આઝાદ થઈ શક્તી નથી, એટલા માટેજ તો. હું જાપાની ફારીજમની રદાએ લડીને મારું સોહી વહાવી દેવા ચાહું છું. મારું એ પમયું, મારું એ બચીદાન, જગતની તમામ ઝાલિગ ફેરીસ્ટ વ્યવસ્થાઓની રદાએ હશે. પછી બસેને તે જગતના કેઈ પણ ખૂણામાં કેમ ન હોય ? બસેને એના ચિન્હો પછી કેટલાક મિત્ર રજ્યોમાંજ કેમ ન હોય ? મારું મૃત્યુ મારી લડાઈ એ ફેરીજમને પણ પાંગળું-નિખળ બનાવશે. જેની એક ઝડક કદાચ તમને તમારા ઘરમાં પણ દેખાતી હશે...!"

પ્રકાશ એકએક ચૂપ થઈ ગયો. એનું વદન લાલ થઈ ગયું. એણે ખીરનું ગલાસ પોતાના હોઠો પર ચકયું.

પરંતુ કેહવા લાગ્યો અંગ્રેજો સાથે શા માટે નથી લડતા ? એ લોકો પણ મલમલ નથી, રેશમ નથી દિરા નથી.

હમીદ હસતાં હસતાં કેહવા લાગ્યો. કદાચ એક સાથે બે મોરચા પર લડવાનું પ્રકાર-ભાષને પરંદ નહિ હોય ફિટલરની ફાલત તમે નથી જોઈ ?

બધાજ હસવા લાગ્યા. મુખી ખામોરા હતો. સ્વામ તેને સુંટકી ખજૂતાં બોલ્યો "કેમ હરમી. તું કંઈ બોલતો નથી."

મુખી કહેવા લાગ્યો-જ્યાં સુધી રાજકારણને લાગેજ છે ત્યાં હું ખામોરાજ રહીશ. મને જે આદેશ મળ્યો છે તેનું બનતાં સુધી

હું પાલન કરીશ...હા એટલું કહ્યા વિના રહી શકતો નથી કે જ્યારે હું ફિટલરના આગ્યો લારે અને એવી ઘણી વાતો કહેવામાં આવી હતી જે ફિટલરનાનીઓ પાંચધી હતી. જે મારા અનુભવે અને અવગ્રહને બોડી સાબિત કરી છે. શક્ય છે એ વાતનો હું અહિં આજે રિવાર ન કરત...પરંતુ મોરચે જઈ રહ્યો છું...

બધા સાંતિપૂર્વક તેની વાતો સાંભળી રહ્યા હતા. મને કહેવામાં આવ્યું હતું કે ફિટલી સ્ત્રીઓ ઘણીજ બીકણ અને પોતી હોય છે... પરદામાં રહે છે. અને જોગ સાહેબના પડકાર માંથી પણ બચે છે...પણ હવે હું સમજી શક્યો છું કે સાચું શું છે ખરું શું છે...ને. પરદામાં જરૂર રહે છે, તે શર્માળ છે, કિંતુ ડરપોક નથી તે તમારા પુરૂષો કરતાં વિશેષ ખદાદર છે. તે મોતનો પણ સામનો કરી શકે છે, જે પ્રસંગ આવે...

"સાબાશ...સાબાશ" હમીદે કહાશમાં કયું "મુખી નથી બેલતો, સર્પનું ઝેર બોલી નહું છે.

મુખીએ કહ્યું-"માણસ માત્રને અન્યની કુટેવ કુચલી અને છિદ્રો જોવાં સાંભળવાં ગમે છે. અને તેને માની પણ લે છે. ઇન્સાનની પ્રકૃતિજ એવી છે, મેં પણ ફિટલીઓ સંજધી ધણું ધણું સાંભળ્યું હતું અને તે સાચું પણ સમજતો હતો...પણ દરેક તમને પેલી બેટવાળી વાત. શીમી, તમે મને કમીનો સમજશો. પરંતુ એ દરકીત છે જે હું તમને આજ સુધી એજ કસોટી પર કસતો આવ્યો છું...પરંતુ એ પણ એક જુદાણુંજ સાબિત થયું છે.

જુદાણું શી રીતે ? શામ બેત્રી કહેવો. હટ દરમી આ બે પેગ જે તને પીવડવી રહ્યા છે, તે ચાળીસ રૂપિયાની દરેક છતાંય કહો છો કે અમે પૈસાનો લાભ નથી મેળવતા ? શું નશામાં તમને બાન પણ રહ્યું છે કે નહિ. મુખીએ હારવ વેરતાં કહ્યું હું રાજકારણ

સમગ્રતા નથી માત્ર દિવસ જોડે હું અંતરને
ઝોળીયું હું. મે તમારા હિસાને સારી પેઠે
ટોચી જેવાં છે...ન્યારે હું અમેરીકા પાછો
જઈશિ તો...

તો શું થશે ? પરત્રીકે પૂછ્યું.

મુખી બોલ્યો કંઈ નહિ...સાબેજો પેલી...

કદાચ ત્યાં ખુલ્લુત ટુકડી રહી છે.

ખુલ્લુત બોલી રહી છે ? મુખી એ તમારો
લગ છે, અહિં પશ્ચિમના ઘાટ પર ખુલ્લુત
જોતરું નથી. પરત્રીકે વ્યથા આપ્યો.

ચોડીક પછો શાત રહ્યા પછી મુખીએ
ધીમેથી કહ્યું...પરંતુ ખરાબર તેજ અવાજ
છે. એ ગીત ક્યાંક બીજેથી આવ્યું છે. તેની
આંખો સ્વપ્નગય બની ગઈ.

ન્યુયોર્કથી ? શ્યામે પૂછ્યું.

ન્યુયોર્કથી પણ આવી શકે છે. જ્યાં મારી
પ્રિયતમા વસે છે. અને ઓદિયાથી જ્યાં મારી
પ્રાણ પ્યારી માતા વસે છે...મુખી સ્મૃતિમાં
સરી પડ્યો...આ મગોડયાના સંદેહ કુદ્ધ. મારી
પ્રિયતમાના ગાલો જેવાં તામ્રા છે...મારી
માતાના સ્વેત વાલો જેવાં પવિત્ર છે. મુખીએ
પુખ્ત-ચાળમાં સ્વેત પુખ્તોને સ્પર્શ કર્યો હળવા
ધીમા અને કોમળ કરે જાણે તે તેનાથી ગ્રેમ
કરી રતો હોય તેમ.

પ્રકાશ દુસ્કા ખાયા લાગ્યો.

મુખીએ કહ્યું સ્વામી ત્રાપું કંઈ કંઈ કે હું
પલંહારવર માટે નથી લડતો...

તે વિચારવા લાગ્યો હું-કદાચ-આ સ્વેત
કળીઓ માટે લડી રહ્યો છું.

અને મુખીએ મગોડયાના ધોળાં પુખ્ત
પોતાના અધરો સાથે ચાંપી દીધાં.

અધા ખામોશ હતો રાત્રિ પણ ખામોશ
હતી દૂર ક્યાંક સુદુર કોઈ ખુલ્લુતનું ગીત
વાતાવરણમાં ગુંજી રહ્યું હતું.

કંઈ કેટલાય મદિનાઓ પસાર થઈ ગયા
પરંતુ મુખીનો પત્ર ન મળ્યો કદાચ સેન્સ...!
પ્રકાશ કુશળ હતો.

પાઠળથી સમાચાર મળ્યા કે જાપાનીઓ
શામે લડતાં લડતાં પ્રકાશ ખપી ગયો. દહ
લગી મુખીના કોઈ સમાચાર ન હતા-પત્ર
પણ ન હતો.

પરત્રીકે બોલ્યો એ અમેરીકોનોનાં શો
બરોસો ? અહિંયાં તો ઓછાં ઓછાં થઈ જતો
હતો પરંતુ ત્યાં ગયા પછી ? એણે સીમારેટની
રાખ ખખેરતાં ખખેરતાં પોતાની સ્મૃતિમાંથી
મુખીને સદાગે માટે અન્નમ કરી દીધો.

ચોડાક આઠાડિયાં લગી મુળતાડની આં-
ખોમાં મુખીનો દસતો ચહેરો વારંવાર દેખાતો
હતો પરંતુ ધીમે ધીમે તેવ વિસરી ગઈ. ઓવાં-
માં શ્યામ જિભાર પડ્યો ખિસ્તર અવસ્થામાં
એને એક સેન્સર સમિતે પત્ર મળ્યો, જેના
પર ઓદિયોની હાથ હતી પત્ર ઉધાડતાં ઉધા-
ડતાં શ્યામ મનોગન કહેવા લાગ્યો બદમાશ
પાછો ઓદિઓ પણ પહોંચી ગયો અને-
કપર ફોડ્યું.

પત્રમાં લખ્યું હતું.

"જ્ઞાતા પુત્ર.

હું તમને મારો પુત્ર કહી રહી છું કેમકે
તમે મારા મુખીના મિત્ર છો. એટલેજ તો હું
આ પત્ર તમને લખી રહી છું. શક્ય છે તમે
તમારી આ માતાને કંઈક સહાય કરી શકો.
મુખીએ આ જગત છોડવા પહેલાં પોતાની
વસીયતમાં લખ્યું હતું કે તેણે વિકુલવાડીમાં
એક યુવતીને પોતાની બહેન ગણી છે. તેનું
નામ ઓદિની છે. મુખીએ પણ લખ્યું છે કે
તમે એ છોકરીને સારી રીતે ઝોળખો છો.
તો તમે એટલું ન કરી શકો કે જ્યારે મુખી
આ જગતમાં નથી, ત્યારે એ મારી પુત્રીને
મારી પાસે મોકલી આપો ?

જો તમારાથી એ વ્યવસ્થા ન થઈ શકે તેમ હોય તો મને લખી જણાવો એટલે હું દિંદુસ્તાન આવવાનો બંદોબસ્ત કરી શકું. અને જો જીવન બેવડું નહિ કરે તો હું અચૂક ત્યાં આવીશ. હું "મોદિની"ને મળતા ચાહુ છું. શક્ય હોય તો હું તેને મારા ઘેરે લઈ જવા ચાહું છું. શું એ શક્ય છે ?

જનવા જોગ છે કે તમે આ પત્રને એક અમેરીકન સ્ત્રીની પેલછાગ વા એવું કંઈ સમજો. પરંતુ ચોક્કસ માનજો કે આ માત્ર પેલછા કે માત્ર સાગળી પ્રધાનતા નથી.

સુગીએ પોતાના અતિથિ પત્રમાં લખ્યું છે કે જે વિષયે મોદિનીએ એના પગમાંથી લેટી ચુરી લીધું હતું ત્યારથી એમ લાગે છે કે જાણે મોદિનીએ એ વિષય માત્ર એના સગીરમાંથી નહિ એના આત્મામાંથી પણ સુગીને કેટલો દીધો છે. તે જરૂર જો કાળને મોરારથી, ગરીબને અમીરથી, અને ઈ-માનને ઇન્સાનથી જુદો મને છે. એજ હાથે એને બાન થયું કે પ્રેમ એ કેટલું પણ આદર્શ અને વૈભવ આપત સમાજ માટે મીઠી પડેલી શર્ત છે. પાવાને સિદ્ધાન્ત છે. એને રિવાજો વિના જગતમાં કેઈ પણ મનપ્રમુદ સાખા સ્થળ સુધી ટકી શકે નહિ. જે સમાજ વ્યવસ્થામાં પ્રેમ જેવું કશું નહિ હોય તે ટકી શકનાર નથી-વિશ્વસનીય-ધારી પર પડેલી વાર એને બાન થયું કે પ્રેમનો કોઈ ખાસ રંગ નથી હોતો, કેઈ દેશ નથી હોતો, કેઈ જમ નથી હોતો તે જીવનનો આખરી અને અનંત આદર્શ છે...તે ત્યારે આસામ જન્મ રહ્યો હતો ત્યારે એ બધું જાણતો હતો કિંતુ એ એટલો બધો સર્વોચ્ચ હોશીર દત્તો તે-મારો પુત્રી"...તે તમને જણાવવા માંગતો હતો કે ન માત્ર એ માનવ પ્રેમ ખાતર લે છે. તે પ્રેમ જ માનવતામાંથી જન્મે છે. તે પૂજા તે નિરરક્ષર જેવું હૃદયમ

રચાન ફાસીમ છે...તેની કમળા દત્તી કે બ્યારે તે મોરવા પરથી પાછો આવશે ત્યારે તમને અને તમારા દેશવધુઓને બનારસી...કિંતુ આજે તો એની લાસ આસામની ધરતીના ખોળામાં પોડેલી છે. જેના પર મોરની રલેખ છે...

એવી કપી માતા છે જે પોતાના પુત્રને ન મોહતી હોય દરેક માતાને પોતાનો પુત્ર વહાલો લાગે છે. ત્યારે મારો તો એ એક માત્ર પુત્ર હતો. હમરની કમળા એવી દત્તી કે તે મારાથી આત્મી રીતે હુંટવાઈ જાય, કિંતુ એનો આખરી પત્ર વાંચીને મને લાગે છે કે જાણે તે ક્યાંય બેવાઈ ગયો નથી, તે દરજ્જા મારી પાસેજ છે મારી સમીપ એવો છે, અને દરો દરોને મને કદી રહ્યો છે કે જો મા, હું તારા માટે જો પુત્રી લાગ્યો છું...એનો પત્ર વાંચીને વળી પાછું હું તે ચર્ચક હઈ અને દર્મ અનુભવી રહી છું. જાણે મેં મારા પુત્રને પ્રથમ વાર જન્મ દીધો. દોષ...જલ દને થયું પણ લખી શકતી નથી.

તમારી માતા
"રેશમર"

પરથીત પણ રવામની પાછળ જોઈ મરી એ પત્ર વાંચી રહ્યો હતો. પત્ર વાંચતો વાંચતો એની આંખમાંથી સખ્ત-પ્રવક દોષ માં અને એના મુખમાંથી રજુ-જલ રીતે સખ્ત સરી પડ્યા.

"ચુ...શી..."

રવાએ પોતાનું મુખ ફેરવી અધુ મુંઝવ્યાં અને કંપના દાયેથી મજાવવાની મહેલ કરી-ઓં પોતાના અંધર માથે આંખો દાંડી...રતી-શાંત દત્તી પૂખો આમે-સ દત્તો...અંધર ફરે કેઈ જુમ્મત્ત મીન લલકારી રજું દર્પ.

(જનશાની રખતરકાર-દાશિમ શીખોશ)

ગિરિમલ્લાદ શરીરની ફઝીલતો

(ગતાંકની ચાલુ)

નકલ છે કે:-જશર દાશી નામનો એક શરાબી માણસ એક દહાડે શરાબખાને જતો હતો. જતાં જતાં રસ્તામાં એક કાગળનો ટુકડો જેની ઉપર “ગિરિમલ્લાદ” શરીર લખેલ હતો તે તેણે જોયો ત્યારે બહુ જ માન-ધન્ય અને અદભૂત તેણે તેને ઉઠાવી કપડેથી લુછી તેને ખોસા દઇ અત્તર વગેરે લગાડી કાઢી પાક જગ્યાએ મૂકી દીધો અને પછી શરાબખાને ગયો અને હંમેશ મુજબ ખૂબ શરાબ પી બેહોશ થઇ શરાબખાનાના કોઈ ખુલ્લેમાં પડી રહ્યો. એજ ગામમાં હજારત ખ્યાલન દસન ખસરી (રેહ) રહેતા હતા. તેમને ખુદાપાક તરફથી હકીકત થયો કે:-ઐ હસન! જાઓ અને બજારને ખુશ બજાર આપી તેને અમારા રહમતના દરવાજે લઈ આવો. તેઓ ખુદાપાકના ટુકડા મુજબ શરાબખાને ગયા તો ત્યાં ગયા શરાબીઓ તમબજુત થઇ આપને પૂછવા લાગ્યા કે ઐ સૈખ! આપ અહીં શરાબખાનામાં કેમ આવ્યા? અહીં શરાબીઓની સોદબતથી આપની શું મતલબ છે? ત્યારે આપે જવાબ દીધો કે, હું કંઈ મારી જાને સારી ચેતતારી ખુશીથી આવ્યો નથી કે જેથી પાછો ચાલ્યો જઈ પણ બજારને લઇ જવા મને મોકલવામાં આવ્યો છે. બજાર ક્યાં છે? શરાબીઓએ બજારને દેખાડ્યો, તેઓ તેની પાસે ગયા. બજાર બેહોશ અને બેખુદ પડેલો હતો જેને તેમણે હોશમાં લાવી પોતાની સાથે ઘરે લઇ આવ્યા અને તેને ખુદાપાક તરફની બજારત સંબંધી ત્યારે ગેબથી આવાજ આવી કે:-ઐ બજાર! તેં મારા નામની ધન્યતા કરી તેને બદલે હું તને

ધન્યતા અતા કરી મોટો દરજો આપું છું. અને તેં મારા નામને પાક સાફ કપડે લુછી અત્તર લગાડી પાક જગ્યાએ મુક્યું તેને બદલે હું તને ચન્દાઓથી પાક સાફ કરી મારી પોતાની ખુશખૂશી મોજાતર કરું છું.

ચુદાનદસાદ! ખુદાવંદ કરીમની કેવી અંદાનવારી છે કે એક શરાબી કબજીને પળ વારમાં માત્ર તેના દુન્યાની નજર પ્રભાવેલો એક નજવા કાગળને બદલે એવો મોટો દરજો ધનાયત કર્યો ઐસિયાઅલ્લાદમાં દાખલ કરી દીધો. શું અંદા નવારી છે કે ન તો કંઈ હકીકતિયાકત-કે શરીઅતની, પાખંદીની પણ જરૂર પડી. ખુદાપાક જેને આજે તેને પળવારમાં અદનાથી આલા બનાવી દે છે.

નકલ છે કે:-કોઇ એક ખુદા રસીદ ખુશુર્ગ બકરીઓ ચરાવવાનું કામ કરતા હતા. જંગલમાં બકરીઓ ચરાવવા લઇ જતા, જ્યાં વાઇ-વડ વગેરે પણ પુષ્કળ હતા છતાં પણ તેઓ બકરીઓને કંઈ પણ છેડવાને બદલે બકરીઓ સાથે હળીમળીને રહેતાં. એક દહાડે કોઇ માણસ ત્યાં જઇ પહોંચ્યો તેણે ઉપરની હકીકત નજરથી જોઇ બહુ જ તમબજુત થઇ તેમને પૂછ્યું કે:-શું કારણ છે કે આ ફાડી ખાનાર જાનવરો તમારી બકરીઓને ખાઇ જવાને બદલે તેમની સાથે આવી રીતે હળીમળીને રહે છે? તેમણે જવાબ દીધો કે: ઐ બેવકૂફ! જેણે “ગિરિમલ્લાદ” શરીર જખાન ઉપર ખરા દિલ અને સાચી મહબ્બતથી ચાલુ રાખી ખુદાપાકથી દિલ લગાડ્યું હોય તેની. કોઈ પણ ચીજને દુન્યાની ગમે તે તકત કંઈ પણ હાની પહોં-

સાડી શકતી નથી. જેનો પૂરાવો તું પોને સારી નક્કરથી જુએ છે.

નકલ છે કે:-મહા મેઘજનમામાં એક મુળપર (ખાદિગ) હતો જે દમેશા રોજી રાખેનો અને રાત્રે ઇલાદન કરતો અને કદી કંઈ પણ દુન્યવી કામમાં રોકાતો નહીં. તેને કેમળે કંઈ પણ ખાતા પીતાં કે દુન્યવી કામમાં રોકાયેલો કદી પણ જોએલો નહીં. દમેશા ઇશ્વરનાં વખતે પોતાના ખિસામાંથી કાગળનો એક ટુકડો કઢાડી તેને સારી રીતે જોઈ પાછો ખિસામાં મૂકી દેતો. જ્યારે તે મરણ પામ્યો ત્યારે યુક્ત દેનારાઓએ તેના ખિસામાંથી પેલો ટુકડો કઢાડી સહ જોયું તો તેની ઉપર "ખિરિમહલાદ" શરીર લખેલી છે. ત્યારે તેઓ બહુ તઅન્નુપ થયા ત્યારે મેળથી આવાજ આપી કે "એ તઅન્નુપ થનાઓ તમે શુ તઅન્નુપ થઓ છો? એજ "ખિરિમહલાદ"ના પ્રતાપે મં એને દુન્યામાં ખાના પીવાથી ખેનિવાજ કરી એને બખ્શી દીધો છે.

સુખદાનહલાદ ! "ખિરિમહલાદ" શરીરને માથ જોવાથી આવા આવા મનના ગમે છે ત્યારે એના આકિરેને કેા કેા મતઅઓ ખુદાપાકે આપવા દશે તે ખુદ ખુદાપાક બેદનર જાણનાર છે.

નકલ છે કે:-એક માણસે જાદૂ શીખવા નાકી કર્યું અને જાદૂગરો પાસે શીખરા ગયો. જાદૂગરોએ તેને કહ્યું કે ૪૦ દલાડા સુધી ખુદાપાકનું નામ લેવું નહીં તેમજ કુર્બાન શરીરની આપવોઆથી પણ કંઈ પણ પદ્યું નહીં. તેણે એ મુજબ કર્યું અને ચોડા દલાડામાં પાકો જાદૂગર થઈ ગયો. એક દલાડો કેમળ મરેમા પામ્યો તેનું અગાનક જવાનું થયું ત્યારે મરે-સામની કેમળ છોકરના મોટીથી "ખિરિમહલાદ" શરીર પદવાતો આવજ તેના કાનમાં પહોંચ્યો. કે તરતજ જે જાદૂ તે શીખ્યો હતો તે મો મિશકવ બની ગયો અને એવો પાક સાફ થઈ ગયો કે જાણે જાદૂ શીખ્યોજ હતો નહીં.

સુખદાનહલાદ ! "ખિરિમહલાદ" શરીરના સાંભગવથી જ્યારે જાદૂગરોના જાદૂ નખ થઈ જાય છે ત્યારે જે માણસ એને ખરા દિલથી દમેશા પદતો રહે તેને કાનન-નકસાની વચ્ચેના કે જાદૂ વગેરે શું કરી શકે ?

નાલ છે કે:-શહેર ખુસ્તામમાં એક જુવાન કોઈ જાદૂ ખુશ્તરત અને પૈમાદાર છે કરી ઉપર આદિક થયો. જેને મેળવવા દરેક મહેનન અને કોશિશ કરી પણ કંઈ વધુ નહીં ત્યારે સાચાર થઈ બીજા શહેરમાં જ્યાં જાણે જાદૂગરો રહેતા હતા ત્યાં ગયો અને તેઓ જે છોકરી સાથે મેળવી આપે તો જે માંગે તે આપતા કરું. તેઓએ તેને ધીરજ દીધી અને કહ્યું કે આ કંઈ મુશ્કેલ કામ નથી માત્ર જોતજોતમાં તર્ક કામ થઈ જતો. છોકરી દનાં રહે છે વગેરે તેને પૂછ્યું પર શહેર ખુસ્તામનું નામ સાંભળતાંજ બધા સન્તરો ખાધ ચુક થઈ ગયા. પેલા જુવાને આવી રીતે એક એક મુપ થઈ જવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે તેઓએ જવાબ દીધો કે:-શહેર ખુસ્તામમાં માનવો જાદૂ કંઈ પણ અસર કરી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં "આયઝીદ ખુસ્તામી" (ગેદ) નામના માણસ રહે છે કે જેમના લીધે ત્યાં કોઈનો પણ જાદૂ કંઈ પણ કરી શકતો નથી કારણ કે ત્યાંના બધા લોકો દમેશા "ખિરિમહલાદ" શરીર અને "સામલાદા ફહિલાદ મુદમ્મદુર્મસિલાદ" પડવા કરે છે જ્યાં આ જિક શાપ ત્યાં ગમે તેવો જાદૂ કંઈ પણ નુકસાન પહોંચાડી શકતું નથી. (અપૂર્ણ)

ખાકેસાર સાઈકલ આટ

લીનડાએલ, સુરત.

સાવકલને લગતું દરેક કામ ધબીજ કિંદાવને કરવામાં આવે છે, એકસર પધારી ખાની કરો.

શાહ વલીયુલ્લાહ (રેહ.)

(ગતિકથી ચાલુ)

એક મસલાના સંબંધમાં ખરાબ મહમદ આમીનના સવાલના જવાબમાં જે કંઈ આપે લખ્યું છે એથી આપનો પંચ સ્પષ્ટ રીતે સમજાઈ આવે છે આપ લખે છે. કે “ત્રીજો પ્રશ્ન એ હતો કે તુ ફિક્કદના કયા મસલા કયા ઇમામના ધર્મના પ્રમાણે અમલ કરે છે?” મેં ઉત્તર વાળ્યો કે “નગાઝ, રોઝા, વજૂ, અને શુસલ (સ્નાન)ની વ્યાખ્યામાં ચારો ધર્મ પ્રમાણે વર્તવા કોશિશ કરું છું. અને ચારો ઇમામોના વચનો સહ માનું છું, અને જે વખતે ચારો ધર્મ પર અમલ કરવા ફકીન છે તો પોતાના ધ્યાનમાં જે ધર્મને હદીસ પ્રમાણે જોઈ છું કે જેની ફત્વા ખરી અને હદીસ પ્રમાણ છે તો તેના પર અમલ કરું છું.”

શાહ વલીયુલ્લાહ (રેહ.) જાહિલ અને મુજતેહીનના મુકદ્દિહ રહેવાના (અનુકરણ) દફને માનવાવાળા હતા. અને એથી જણાય છે કે જે એવું ન હોય તો જે દેશમાં શરે-આનો રિવાજ હોય તેની વ્યવસ્થા અવ્યવસ્થિત થઈ જાય. જાહિલની કોશિશ ખરી રીતે ચાલતા કાનૂનોનું અનુકરણ છે. જે તમામ મઝહબી દેશો પર પૂરી રીતે કરાવે છે, પરંતુ શાહ સાહેબ કોશિશને હદથી વધારે ઉત્તેજન આપવાના વિરોધી હતા. આપે એક વ્યાખ્યા અર્થાત વાળે તકલીદમાં સમતોલપણું રાખવા વ્યાખ્યા લખ્યું છે. અને કોશિશનો એક પ્રકાર પણ લખ્યો છે. જેણે હરામ ઠેરવ્યો છે. અર્થાત કોશિશનું તે સ્વરૂપ જેમાં જાણ અથવા અંજણે મુકદ્દિહ સરીહ આ હદીસ (હદીસ ઉપર ચાલ-

વાવાળા) પણ સુફીઓ અને ફકીહોના કેલોને અધિકતર ગણે છે. આપ લખે છે કે “કોશિશે હરામનું સ્વરૂપ એ છે કે કોઈ ફકીહનું આમ-માન કરે કે તે વિધાનાં આત સુધી પહોંચી ગયો છે. એ ન બની શકે કે તે ભૂલ કરે, તો એથી નક્ક કરવારને જે કોઈ ખરી હદીસ અને સરીહ ગણી આવે કે જે એ ફકીહના કોલથી વિરૂદ્ધ હોય તો તે વચનને છોડતો નથી.”

તસબુદ્દુઃ-એ વિધાઓ ઉપરાંત શાહ સાહેબે તસબુદ્દુની પણ અનેક કિતાબો લખી છે. એમાંની એક ‘સમઅ્યાત’ છે. જેનું ઉદ્દેશ્ય બાવામાં બાબાંતર ‘નફુદ્દાન’ના નામથી પ્રગટ થયું છે. એક રિસાલો ‘ફેસલએ વહુદ્દુલ વબુદ્દુલ શાહુદ્દુ’ નામનો લખ્યો છે. જેમાં શેખ અબ્બારના ‘નઝરીએ વહુદ્દુલ-વબુદ્દુ’નું વર્ણન કરીને એ પુસ્તકને શેખ મુજદ્દિહ (રેહ.)

* આ રિસાલાનાં જવાબમાં મીરઝા મઝહર બનઅલીના સૂચનથી લખવાના મુલામ મહુદ્દાએ ‘કલમાતુલ હક્ક’ લખી છે. જેનો જવાબ શાહ રશીદુદ્દીન સાહેબે ‘દમાઝુલ ખાતિલ’માં આપ્યો છે

ક્યાંથી ખરીદશો ?

તાજ બિસ્મીટ, નાનખતાઈ, જેનીલા, પાયનાપલ, કીમ, કેનેડા, આઉન, ફેન્સી, મકરમ, ફેમીલી વી, તહેવાર અને સરસ્વતી ખરીદવાનું
...એકજ સ્થળ...

તાજ એકરી જિન્નાહ રોડ,
ચોકબજાર સુરત.

ના “નગરીએ વદદતરશદ્દ” પ્રમાણે સિદ્ધ કરી છે. ‘અગ્રકૌતુહ જમીન’માં જૈઅતના તરીકા, કાયદા અને જૈઅત લેનારની વિશેષતાઓ વર્ણવી છે. ‘તદ્દલી માતીલહીયા’ જેનો કંઇક ભાગ અરબીમાં છે અને કંઇક ફારસીમાં છે. ઘણા ખરા ભાગ તો તસવુફના મંસલા સંબંધીના છે. એ ઉપરાંત ‘અદતાફે કુદૂસ’; ‘અન ફસેલ આરેશીન’; ‘ખૈરે કસીદ’ તિગેરે તસવુફ વિષે લખેલી છે.

એ કિતાબોમાં તસવુફની ઘણીખરી રમુક (રહસ્ય) આપેલી છે. કેટલીક વાતો મુશ્કેલ છે જેનું સમજવું ઘણું જ મુશ્કેલ છે. અને કેટલીક વાતો એવી પણ છે કે જેના ઉપર આમ જનતા દીકા પણ કરી શકે છે. આપણે એ તો કહી શકતા નથી કે શાદ સાહેબે એ પુસ્તકો જીવનના કયા ભાગમાં લખ્યા હશે. પરંતુ એમના વસીયતનામા (રિસાલા)થી કદી શકાય છે કે જ્યારે એ પ્રગટ થયો એ સમયે એમને કેટલીક તસવુફની દીકા લાયક વાતોનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હતું. આપની ત્રીજી વસીયત છે કે:-

“એ જમાનાના મરાઠખોના હાથમાં હાથ આપતો ન જોઇએ, વધુમાં તેમનાથી જૈઅત પણ કરવી ન જોઇએ. કારણ કે તે જમાનાના મરાઠખો જુદી જુદી ખીડખોમાં તદ્દલીન હતા. વધુમાં એ પણ જણાવ્યું છે કે ન તો આમ જનતાના વખાણ કરવાથી અજિમાની થઈ જવું અને તેમ રીતે કરામતો ઉપર કારણ કે ખાસ કરીને આમ જનતાના વખાણ તો ફક્ત રિવાજનાજ કારણે. હોય છે. અને એ રિવાજ કામોનું હકીકતમાં કોઈ વિશ્વાસ કરતો નથી. અને તે જમાનાની બધી કરામતો વેચવાવાળા જાદુઈ વાતો અને જાદુખીરી ને કરામત જાણુવવાળા છે.”

એ ઉપરાંત શાદ સાહેબે માત્ર મરાઠખોની ઉજ્જવો ઉપરજ દીકા કરી નથી પરંતુ અર્ધ-ભાવેના ગમલાની બાજતમાં પણ આપ સૂચી-ઓના મતથી વિરુદ્ધ ગમેલા છે. અને ‘ઈક-બાદ’ની માફક ‘એને મિલકતે ઇસ્લામીયાને માટે સખ્ત નુકસાનકારક સાબિત કરી છે. એટલાજ માટે આપે એ વિષય પર વિરોધીઓના વિચારો સંવિસ્તાર દાખવે છે કે:-

“ગુન્હેગારને મારી નાખવામાં, તેમની ચામડી જેઅવાના કામોમાં વધારો કરવું અને બધાનું એ કાર્યમાં તક્લીન થઈ જવું એ ફરજત (સ. વ)ની જામતને જામત નથી. પરંતુ એ લોકો એક સખ્ત બિમારીમાં સડવાય ગયા છે. ખુદા એ લોકો પર રહેમન વરસાવે જેઓ એવી સખ્તઓ મરાઠવાની કોશિશ કરી રહ્યા છે.” (અપૂર્ણ)

અરમા માટે
આ
એક જ રૂપા.
હાતીમ અધર્મ
અખુલ રહેમાન રહીદ
મુ વાઈ-૩.

શિક્ષીત કોણ ?

શિક્ષણ વિષે વિવેચન કરવા પ્રહેલાં. એ નોંધવું કે શિક્ષણ અથવા શિક્ષિત વ્યક્તિની વ્યાખ્યા શી ? આ શબ્દોના અર્થ જુદી જુદી કોમો જુદા જુદા અર્થમાં લે છે. કેટલાક લોકો બાળક લખવાને શિક્ષણ સમજે છે, કેટલાક બેસવા ઉઠવાની રીતને શિક્ષણ કહે છે, કેટલાક બોલવા ચાલવાની દબને શિક્ષણની ઉપાધિ આપે છે. કેટલાંકો વધારે વિષયો પર વિવેચન કરનારને શિક્ષિતની પદવી આપે છે. જેના જેવા વિચાર તેની તેની વ્યાખ્યા શિક્ષણ સંબંધમાં છે. વિચારપૂર્વક જેવામાં આવેતો કોઈ મનુષ્ય અશિક્ષિત નથી. કુદરત દરેકને દરેક સમયે કંઈને કંઈ શિક્ષણ આપી રહી છે. જંગલી લોકોમાં પણ નિયમ-કાયદા હોય છે જેને આપણે અશિક્ષિત જંગલી કહીએ છીએ, તે આપણને અસભ્ય કહી શકે છે આથી પ્રત્યેક દેશ અને કોમમાં કેળવણીનો આદર્શ કોમના આદર્શો પ્રમાણે ફેરફાર પામે છે. આખી રીતમાં શિક્ષણ સંબંધી પ્રશ્નો પર વિચાર કરનારાઓએ પક્ષપાત અને સંકુચિત મનોદશાથી બચવું નોંધવું, જે શુદ્ધ કલ્પનાઓમાં વિદ્યમાન છે. આજે અશુદ્ધ ભાવનાઓ અને વેર-ઝેરને, દુશ્મનાઈને અને કુસંપને દૂર ધકેલવાના છે. આજે એવા શિક્ષણની જરૂર છે જે ઐક્યતા અને ભાઈચારો વધારે, કોમ કોમ વચ્ચેથી ટંટા ફિસાદ દૂર થાય, દરેક કોમ પોતાની ઉન્નતિ સાધી શકે. કોમો કોમો વચ્ચેના ઉલટા સૂતડી વિચારોને લઈને લડાઈ અગાડા થાય છે. એક બીજા પ્રત્યે ઉદાર ભાવનાથી આ અગાડા દૂર થશે-સંપા. થશે.

શિક્ષણ શું છે? એ પ્રશ્નનો વિચાર કરતાં જણાય છે કે ઇન્સાનને કુદરત બરાબર શિક્ષણ

આપી રહી છે. ખુદાએ માનવ જાતને એ વસ્તુઓ બેટ કરી જગતમાં મોકલી છે. અંતઃકરણ અને શુદ્ધિ. જેના વડે આપણે કુદરતના રહસ્યોનો આનંદ લઈ શકીએ છીએ. દુઃખ, સુખ, ઉન્નતિ અને અવનતિના કારણો જાણી જલદી જાણી લઈએ છીએ. શિક્ષણ સિવાયની ઇન્સાન પશુ છે. પશુનું જીવન સ્વાર્થી હોય છે. પશુમાં જે શક્તિવાન હોય છે તે સરદાર લેખાય છે. જે શક્તિહીન હોય છે તે માર પાય છે, મરે છે. જંગલમાં પશુઓમાં આ નિયમ દુન્યાની કૃપતિથી આવાર સુધી જેમનો તેમ વખર પરિવર્તને ચાલ્યો આવે છે. તેમાં તત્કાલર પણ ફેરફાર થયો નથી. આણું જીવન જીવતું હોય તો. આપણને શિક્ષણની કશી જરૂર નથી; પણ જે આ પરિવર્તન પામતા જમાનામાં, વિદ્યુત ગતિએ આગળ ધપતા સમયમાં આપણે જીવિત રહેવું હોય, તો તે માટે કંઈ કરવાની જરૂર છે, અને તે એ છે કે આપણામાંથી પશુ-સ્વભાવ દૂર થાય, હુમ્મી જન્ય, સ્વાર્થ નાશ પામે, કુદરતે બહેલી આત્માદી મજા, મોટી નાની કોમોના વ્યાજબી દડો તેમને પ્રાપ્ત થાય, બળવાન કોમ બીજા નાની કોમો પર સ્થાવર ન થાય, મોટી કોમો નાની કોમોને પોતાના નાના ભાઈ સમજે, તેમને સંતોષે, શાંતિમાં સુખ છે એ દરેક સમજે, સુખમાં આખાદી અને આખાદીમાં ઉન્નતિ છે તેનો વિચાર કરે.

આવી સ્થિતિ આણવા કેશિશ કરવી એને સાચું શિક્ષણ કહે છે. શિક્ષણ સારું સારું અંગ્રેજી. ગુજરાતી, ઉર્દૂ, વગેરે બોલવામાં નથી, શિક્ષણ રૂપાળા ફટકા ચહેરામાં નથી, શિક્ષણ વિદ્વાનોના વાક્યો રટવામાં નથી, શિક્ષણ

લાંબા પહેળા બાપણેમાં નથી, શિક્ષણ ટોચી-
ફેંટા, કોટ-પાટણન કે અચનમાં નથી. શિક્ષણ
મેટી મોટી કીમીઓમાં નથી, પણ શિક્ષણ તો
પશુપણ દૂર કરવામાં અને ઇન્સાનિયતમાં શુદ્ધિ
કરવામાં છે. વહેતી યજ્ઞગરમાં પેટિયા પર
મજદબી પુસ્તકો લાદ્યા હોય, તેથી પેટિયો
મોક્ષના નથી બની શકે. રેડીઓમાં સરસ
બાવણે અને બીજા વિષયો આવે, તેથી રેડીઓ
વિદ્યાન નથી બની શકે. અનેક પુસ્તકો વાંચી
તેના વિચારો મગજમાં ઘાંસ્યા તેથી તે
શુદ્ધ શિક્ષિત નથી બની શકે. શિક્ષણની
પરીણ ત્યારે થાય છે, જ્યારે ઇન્સાન
એક બીજા સાથે વ્યવહાર કરે છે, શિક્ષિત
અશિક્ષિત ત્યારેજ પરબાય છે. દાંપતીના
હાંસ દેખાડવાના જુદા અને આવાના જુદા
એવું વનન હોય, મુખમાં સમ બમણમાં
છૂરી જેવો ઘાટ હોય, મોટે મીઠું મીઠું પાછળ
કાળીજી અજર જેવાં આચરણ હોય તેવા સમજ
વા વ્યક્તિને કોણ શિક્ષિત કહેશે? કેટલાયે
લોકો શિક્ષણ કરે છે કે પેલા બાઈ બી. એ.
છે, પેલા બાઈ એમ. એ. છે. પણ તેમનામાં
આત્માની આજાદી નથી, જ્યારે કીમીઓ પ્રાપ્ત
કરવા છતાં પણ જ્યારે તેમનામાં આત્માની
આજાદી નથી આવી તો તે શિક્ષણમાં કંઈક
ખામી છે. કેઈ વિદ્યાર્થીને પૂછો-તમે બળીને
શું કરશો? તે જવાબ આપશે-તોફારી. જ્યારે
તોફારી એ શિક્ષણનો હેતુ છે, તો પછી તેમ-
નામાં બીજી શક્તિયોની ખલવણી ક્યાંથી હોય?

દાંપતી કેવડો મોટો અને બળવાન છે, પણ
તે પશુ છે અને પશુના લક્ષણ એ છે કે તેને
પોતાની શક્તિયોની જાણ નથી ઇન્સાન અને
પશુમાં આ ભેદ છે. ઇન્સાન પોતાની શક્તિયો
જાણે છે અને જે ઇન્સાનમાં આ લક્ષણ છે તે
શિક્ષિત છે. જે શિક્ષણ ઇન્સાનની આંતરિક
શક્તિયોની ઓળખ આપતું નથી, તેને શિક્ષણ

ન કહી શકાય. કેટલીયે કેમો આ સંસારમાંથી
દત્તી ન દત્તી થઈ ગઈ; કારણ કે તેને પોતાની
શક્તિયોની વિદ્યાજ્ઞ ન હતી, તે પોતાની બીજી
કેમોને નીચી સમજતી હતી, તેણે પોતાની
અયોગ્યતા પર વિશ્વાસ કર્યો, પોતાને તે ક્ષેત્રમાં
કમનસીબ સમજતી રહી, પરિણામ નાશમાં
આવ્યું. તે નાશ પામેલી કેમોમાં યોગ્યતા હતી,
પરિશ્રમથી પોતાને ઉચ્ચ જનાવવાની શક્તિયો
હતી, પણ તેને તેવું શિક્ષણ ન મળ્યું. ગિયારી
શું કરી શકે? આખરે પૂરીના પર પરથી
આરંભ થઈ ગઈ.

થેમાં બકરાં પણ જે તેમને પોતાના બળ
પર યકીન-વિશ્વાસ હોય તો તે વાઝ તોડીને
આજાદ થઈ શકે છે, પણ તે છે પશુ. તેમને
પોતાના બળની, સંલુપન શક્તિની પિઠાન નથી,
જેથી તે ગોધાઈ રહે છે. પરતંત્ર રહે છે.
આપણે આપણી આંતરિક શક્તિયો પિઠાનતા
નથી, દાસનું શિક્ષણ તે આપણું નથી અને
તેથી આજાદીથી દૂર શુભામ પ્રગ્ન તરીકે ઓળખ-
ખામી છીએ. જે શિક્ષણથી મુરેશીઓ દૂર
કરવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થતી નથી, કાલ પર
કાલ મજા એમી રહેવાની રીત કેળવાય છે,
જુદિના વિદ્યાર્થીમાં સદાવતા કરવું નથી, અસકય
કાર્યોના ઉકેલના માર્ગો દર્શાવતું નથી, તે શિક્ષણ
નથી. એવા શિક્ષણથી દેશ અગર કોઈ કોમ
પર ઉપકાર નથી થઈ શકે. પણ દરેક પ્રજા-
રના દુઃખ સહે છે, પણ તે દૂર કરવાના ઉપાયો
નથી વિચારી શકતાં, કારણ તેમનામાં જુદિ
નથી, પોતાના દુઃખો દૂર કરવા માટે મનુષ્યો
પર આધાર રાખે છે. અશ્વઘે ઇન્સાનને મજા
બની જુદિ આપી છે. પોતે પોતાના દુઃખો દૂર
નહી કરતાં બીજા પર આધાર રાખે તેનામાં
અને પશુમાં સમાવેશ છે! જે કોમ પોતાના
દુઃખો દૂર કરવા, પ્રગતિ કરવા, પોતાના દેશની
પૂર્ણતા કરવા, બીજાઓ તરફ આશા રાખે છે,

તે શિક્ષિત નહિ પણ અશિક્ષિત છે. તે પોતાના આ ઇરાદાઓમાં કદી પણ સફળ નહિ બને. તેની આશાઓ તે આશાઓનું રહેશે. લોકોની તેનાં બચ્ચાં અને ખેડુતની કહાણી તો સૌ કોઈ જાણે છે. જ્યાં સુધી ખેડુતે પોતે ખેતર કાપવા નહિ આવે એમ કહ્યા કર્યું ત્યાં સુધી લોકોની નિશ્ચિત રહી પણ ખેડુતનો પોતાનો નિશ્ચય જ્યારે સાંભળ્યો તો તે પોતાનાં બચ્ચાં લઈ ખીજે રહેવા ગઈ. જે કામ ખીજના વિશ્વાસે જીવે છે, જેને પોતાની શક્તિયોની ઝોળખ નથી, પોતાની ચોખ્ખતાની સમજ નથી, સંકેતોનો સામનો કરવા બુદ્ધિબળ નથી, વખત આવે પોતાનું સર્વસ્વ, પ્રાણ સુદ્ધાં કામના બજા માટે કુરબાન કરવાની તત્પરતા નથી, પોતે અને પોતાની માલમિલકત કામની અનામત છે એ સિદ્ધાંત સ્વીકાર્ય નથી, સંયુક્ત બળ શું કરી શકે એની પ્રતિતિ નથી, એ કામ શિક્ષિત નહિ પણ અશિક્ષિત છે. એવી કામની ઉન્નતિની આશાઓ, એ હવામાં ફિલા બાંધવા સમાન છે. જે કામે ઉન્નતિ સાધવી હોય તો આ ઉણપો દૂર કરવી રહી, ઉન્નતિ જે સાધનોથી પ્રાપ્ત થાય તેવા સાધનો મેળવવા રહ્યા સાચી ધ્રુવશ લાવવી રહી. ખેડો ન રહેતાં-કાર્ય, કાર્ય અને કાય.

શિક્ષણની શરૂઆત એકેકેએકથી થાય છે. પાલો તૈયાર કરવાની શરૂઆત થાય છે. મજબૂત પાયા સિવાય ઇમારત નથી બની શકતી. આ પ્રથમ પગથિયું છે. પ્રાથમિક શિક્ષણ છે; પછી માધ્યમિક અને ઉચ્ચતમ-અત્યારથીજ વિદ્યાર્થીઓમાં ઇન્સાનિયતના ગુણ બરવા જોઈએ. તેમને કામની બહાઈ આગળ પોતાનો સ્વાર્થ તુરંત સમજે તેવું શિક્ષણ મળવું જોઈએ. હાલનું શિક્ષણ ગાડરીઆ પ્રવાહ જેવું છે અને કેટલાયે શિક્ષિતો પણ થેટા-સ્વભાવના છે. ગાડરીઆ પ્રવાહની વાત તો જાણીતી છે. એક

થેટા પછવાડે બીજું, ત્રીજું, ચોથું એમ ત્રંગાર આવશે, પછી બચે તે નાશની ખાઈમાં પડે. આપણે પણ આ ખિમારીના શિકાર છીએ. કાર્કિયાવાડમાં એક શખ્સના સંબંધમાં વાત ફેલાઈ કે તે બધીજ ખીમારીઓના ઇલાજ કરે છે. પાણી ભરેલા સીસા પર પડીને ફૂંક મારે છે અને તે પાણીના ઉપયોગથી ગમે તે ખીમારી નષ્ટ થાય છે. પછી બાકી શું રહે? હજારો નાના મોટા, ઔરત, મરદ, હિંદુ મુસ્લિમ, પારસી ખ્રિસ્તી સીસા લાઇને દોડવા લાગ્યા, રપેસ્પયો છૂટી. કેટલાયે મૌલાના, પીર, ફકીરોનો આ પેશા-ધંધો ચઇ ગયો છે. તેઓ ધૂમ પૈસા લૂટે છે. આ થેટા સ્વભાવ છે. જેમ થેટું એકની પછવાડે એક જાય છે, તેમ ઇન્સાન પણ ખુદાએ આપેલી ન્યામત-બુદ્ધિનો ઉપયોગ નહિ કરતાં દેખાદેખી કેટલાયે કાર્યો કરે છે. જેનામાં વિચાર-શક્તિ નથી, સાશસાર, હિતાહિતની સમજ નથી, દેખાદેખી કાર્ય કરવાની વૃત્તિ છે, તે પણ છે. અશિક્ષિત છે.

શિક્ષિત ઇન્સાને સમજવું જોઈએ કે તેના જીવનનો હેતુ શો છે? ખુદાએ તેને આ સંસારમાં શા માટે મોકલ્યો છે? તેની દુરંતે શી છે? કમાવું-ખાવું પીવું, ભોગવિલાસ ભોગવવા આ કાર્યો માટે જીવનનો હેતુ હોય તો બાણુ, પદ્મુ નિર્ધેક છે. જરૂર તો તેની છે કે કુદરતે બસેલી શક્તિયોનો વિકાસ કરી તેને કામની સેવામાં વફા કરાવ. પેટ ભરનાર પેટભર ન બને. જોગે વહન કરનાર ભારવાહી ન થાય. અણાહે આ જગતમાં ઉત્પન્ન કરેલી દરેક વસ્તુનો કાંઈને કાંઈ ઉદ્દેશ છે, જે શખ્સ અગર કામ પોતાને કંઈ મહત્વનાં સમજતાં નથી, હલકાં ગણે છે, તે મહાન જૂલ કરે છે. તેમણે સમજવું જોઈએ કે તેમનામાં ગજબની શક્તિયો છે. તે પોતાના સ્વરૂપને સમજે તો તે મહાનમાં મહાન કામો કરી શકે છે. પોતાને અગત્યતા

અર્પી શકે છે. પોતાના આદર્શોની સિદ્ધિ માટે અન્ય સામે હાથ ફેલાવનાર નહિ રહે, પણ ખીજા તેની સામે હાથ ફેલાવતા આવશે તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકશે.

કેટલાયે શિક્ષિતો પોતાના શિક્ષણનો હેતુ ભૂલી કાર્ય કરે છે સરકારના દરેક આતામાં તેઓ નોકરી કરે છે. તેમનાથી કોમનું શું બહુ થયું? તેમનો પોતાના કોમી બંધુઓ પ્રત્યે કેવો વર્તાય છે? આ પ્રશ્નો વિચારણા માગી લે છે. સ્વલ્પ અને કોલેજોમાં બંધુઓ તેથી તેઓ પોતાને પોતાના બાહ્યોને દુઃખી કરવાનો પરવાનો મળ્યો સમજે છે. ચોટું અંગ્રેજી શીખ્યા, યસ, નો કરતાં આવડ્યું એટલે તે પોતાની બાયા, પહેરવેશ અને સંસ્કૃતિથી નફરત કરવા લાગી જાય છે. જરૂર ન હોય તેવા પ્રસંગે અંગ્રેજી બોલવું, અંગ્રેજી સભ્યતાની વાંદર નકલ કરવી, કોટ પાટલુન પહેરી ગળામાં ફૂતરા નેનો પટ્ટો ખડાવી, મોઢામાં ચિરૂટ લઈ, પાટલુનના અગ્નિવામાં બને હાથ નાખી, પોતાના બંધુઓનો તુચ્છકાર કરવો તેને તેઓ પોતાનું શિક્ષણ, પોતાનું કર્તવ્ય સમજે છે. તેમને પોતાની સભ્યતા, તેમને પોતાની બાયા, તેમને પોતાના પેશ્વાઓ, તેમને પોતાના વડીલો, તેમને પોતાનો મજદૂર, સારાં નથી લાગતા, તેમને તો સારા

બૂટ સ્ટે, સરસ સીગાર, અને કોમી આતામાં દલાઈની નોકરી પસંદ છે. એમનું એ સ્વર્ગીય જીવન પગાર માટે તે ખરાબમાં ખરાબ કામ કરવા પણ તૈયાર હોય છે. નોકરી માટે કદાચ પોતાના બાહ્યોનું ગળુ કાપવાની જરૂર પડે તો તે કાપવામાં પોતાની ડ્યૂરી સમજે છે. ડ્યૂરી શબ્દના સાચા અર્થનો વિચાર લૂંટી કરતાં-વેશ્યાઓની ગાફક ધન કમાવા માટે શરીર અને આત્મા વેચવાં તે તેમની ડ્યૂરી-પોતાની બાયા, પોતાની સભ્યતા, પોતાનો પહેરવેશ, એના પ્રત્યે અંગ્રેજી શિક્ષણથી અનાદર સેવાતો હોય. પોતાના સન્માનિય પુરુષો તરફ અનાદરની વૃત્તિ ઉત્તેજની હોય, તો તેના અંગ્રેજી શિક્ષણથી લાભથી કાની વધુ હોઈ શકે.

આજે આપણને એવું શિક્ષણની જરૂર છે, જે આપણમાં ધન-સામિયત લાવે, પોતાના કરતાં કોમને પહેલી સમજે; એકધતા, બંધુત્વ, સમાનતાના સિદ્ધાંતોથી પૂર્ણ હોય, કોમની ઉન્નતિ એ પોતાની ઉન્નતિ સમજે; કોમ માટે પોતાનું સર્વસ્વ હોમી દેવાની સાચી ધગશ-તમજ હોય, પોતાની સંસ્કૃતિ તરફ પોતાના મજદૂર તરફ ઇજ્જતની નગર ફેળવે; એક સમૂહમાં એક કેન્દ્રસ્થાન એકત્ર કરે; દુન્યાના ૫૮ પર સામ્રાજ્યો ધરાવતી એ જાહોળલાલી બરી સ્થિતિ ચૌદમી સદીમાં પાછી આવે.

વાર્ષિક દીની જલ્સો

દારૂ ઉદ્યમ મહેસા અશરશીઆ સંદેરનો વાર્ષિક ઇનામી જલ્સો તા. ૧૫-૭-૪૫ ના રોજ ક. ૮-૩૦ ચૂનારવાડાની મસ્જિદમાં હજરત અહલામા સૈયદ મુસેમાન નદવી સાબના પ્રમુખ-સ્થાને ઉજવાયો હતો. રાત્રીમાં તુલબાઓએ ખુશ ઇલાનીથી કિરઅત સંબળાવ્યા બાદ દીની તાલીમની જરૂર ઉપર તકરીર, સંવાદ અને નજમ પદ્ધતિમાં આવ્યા પછી મુદતમિમ મૌ. હાજ અહમદ અશરફ સાબ રિપોર્ટ વાંચ્યો હતો. તાલીમ પૂરી કરનારા એ વિદ્યાર્થીઓને દસ્તાવજો ફરવામાં આવી હતી. કુઆને શરીફ દિક્રા કરનારા ૮ હાફિઝોને અને ખતમ કરનારા ૧૬ વિદ્યાર્થીઓને તથા બાકીના વિદ્યાર્થીઓને ઇનામો વહેંચાયા હતા. તે પછી પ્રમુખ સાબ પોતાના ખાસ અંદાજમાં તકરીર ફરમાવી હતી. સંદેર, સુરત અને જિલ્લાવાસીઓ તથા મુ'બહના મેદ-માનોથી મસ્જિદ ચિહ્નર બરાઈ ગઈ હતી. અને ઝોદરની અઝાન વેળા જલ્સો ખતમ થયો હતો.

—તંત્રી,

‘પુલાવ ઝિન્દાબાદ!’

ડૉક્ટર મુહમ્મદ ઇકબાલ એક પાકિસ્તાનિ-ગના આરિફ તથા હકીમ હતા. એઓ બંન્ને પશુ કોઈ વિષય પર વિવેચન કરતા ત્યારે તે સંબંધી દાખલા, દલીલો અને ઉદાહરણો સમુદ્રનાં તરંગો માફક એમના બેગમાંથી ઉતરતા અને મૂળ વડે વહેતા હતા.

૨૮ ઓક્ટોબર ૧૯૩૦ના લેખક આપની સેવામાં હાજર થયો આપ આરામ કુરસી પર બિરાજમાન હતા, હુકકો સામે ચૂંચો હતો. સલામ પછી રિવાજ મુજબ ખેંરીયત પૂછવામાં આવી. તે પછી ઇસ્લામ પ્રચારના વિષય ઉપર વાદવિવાદ શરૂ થયો.

ડૉ. સાહેબ ગોશ્વા, “તમે એક પુસ્તક લખો.”

“કેવું પુસ્તક?” મેં પ્રશ્ન કર્યો.

આવશ્યક કરતાં તમને જણાશે કે હિન્દુ-સ્તાનનાં કર્ણા અને ગ્રામ્ય જનતામાં હજારો પરધર્મીઓ ઇસ્લામના વર્તુલમાં દાખલ થઈ રહ્યા છે. જે કોઈ માણસ આ આપમેળે મુસ-લમાન ચંનારાઓથી મળી તેમનાથી મુસ-લમાન થવાના કારણો પૂછે અને તેને એક પુસ્તકમાં સંગ્રહ કરવામાં આવે તો એનાથી તખ્લીફિ ઇસ્લામના ઉદ્વેશને ગહુજ ઉત્તેજન મળશે.

મેં પ્રશ્ન કર્યો, “શું ઇસ્લામની સમ્બાધિના આગણા દાખલા પૂરતા નથી?”

ફરમાયું, “પૂરતા છે. પરંતુ આમ કરવાથી કેટલાક એવા અજીબ, અવનવા દાખલા તમને મળી આવશે કે કુન્યા તે દેખી દિગમ્બદ બની જશે. હું એમ સમજું છું કે દિલ અને દિમા-ગના કામ કરવાની રીતમાં ઘણો તફાવત છે. મોટે ભાગે મનુષ્યનું દિમાગ હજારો સંગીનમાં સંગીન દલીલોને રદ કરી નાખે છે, અને તેની જગ્યાએ પરવા કરતો નથી. પરંતુ તે વિરૂદ્ધ દિલ કેટલીક વખતે નિર્જળમાં નિખળ વસ્તુથી એટલું આકર્ષાય છે કે માત્ર એકજ પળમાં

જીવનનો આખો નકશો બદલાઈ જાય છે.”

ઇસ્લામ સ્વિકારનો જેટલો સંબંધ દિલથી છે તેટલો દિમાગથી નથી. પ્રચારકને જાણવા ચોખ્ય મૂળ વાત એ છે કે કયા કયા નરતરો છે જેના વડે દિલ વિધી શકાય છે. કાફિરો અને મુશરિકોના હૃદયપક્ષટાની હજારો દલીલો ઇસ્લામના ઇતિહાસમાં મૌજૂદ છે. અમે જોઈએ છીએ કે એક માણસ પોતાની અવરયા નીચે એક ખ્યાલ અથવા એક ધર્મ પર પાપાણુ સમાન અડગ રીતે વળગી રહેવા છતાં અચાનક છુપી રીતે તેના દિલ પર એક નરતર ચાલે છે અને તેના જીવનનો ભૂતકાળનો આખો ઇતિહાસ ઓચિતો બદલાઈ જાય છે.

“ઇસ્લામના સમ્બાધિની આકશી દલીલો તો તમારી પાસે વિશેષ છે, પરંતુ હૃદય પક્ષટાની દલીલો ઓછી છે. જે તમે નવ-મુસ્લિમોને મળશે તો તેઓ તમને બતાવશે કે ઇસ્લામની તે કઈ અદા હતી જેણે તેઓનાં દિલ હરી લીધાં? અગર તેમનાં બધાનો એક પુસ્તકમાં એકઠાં કરવામાં આવે તો મને ખાતરી છે કે જીવન પક્ષટાની એક તદ્દન નોખી કુન્યા ઇસ્લામ પ્રચારકોની સામે આવી જશે. અને તેઓને ઇસ્લામ પ્રચાર માટે એવા નવા દાખલા અથવા નવું શસ્ત્ર હાથ લાગશે કે જેથી ઇસ્લામનું વર્તમાન પુસ્તકાલય આવાં પુસ્તકોથી ખાલી છે.”

“ડૉ. સાહેબ આપને પશુ કોઈ બનાવ વાદ છે?” મેં પ્રશ્ન કર્યો.

ડૉ. ઇકબાલ કણુવાર ચુપ રહ્યા પછી બોલ્યા, “હું તમારા પુસ્તક માટે ચાર ઘણાજ દિલચરપ ઉદાહરણો પેરા કરી શકું છું.”

મેં અરજ કરી, “આપને અવરય તકલીફ તો થશે પરંતુ ઇસ્લામની સેવા થશે. આપ પરિશ્રમ લઈ જરૂર ઇશાદ ફરમાવો.”

ડૉ. સાહેબે વર્ણન કરવું શરૂ કર્યું:—

“પ્રખ્યાત અંગ્રેજ નવ-મુસ્લિમ મી. દાઉદ

આવાઝકી દુન્યા

સંભળાનાર : 'ખેડાર'

ગઝલ પ્રવૃત્તિ અને મુશાયરા

આત્માઝકી દુન્યાકે દેરનો! આ વેળા ગઝલ પ્રવૃત્તિ અને મુશાયરા પાછળના 'કારવા'ના આખાં બે ત્રણ પેઢા અર્પણ કરવાની મને મારા દિલે ફરજ પાડી છે. છેલ્લાં પંદર વર્ષમાં ગઝલ પ્રવૃત્તિ ખુબ વિકસી છે. દોઢ દાયકામાં તો શુભરાત ગઝલ ઘેલું થઈ ગયું છે. મુખ્યધી અમદાવાદ અને શુભરાતથી જોતપુર-ધોરાજી સુધી ગઝલના પડખા સંભળાઈ રહ્યા છે. ગઝલ પંદર વરસમાં ખુબ ખેડાઈ અને વિકસી રહી છે અને તે ત્યાં સુધી વિકસી છે કે કાલ સુધી ગઝલ પ્રવૃત્તિ તરફ સહાનુભૂતિ ધરવાનારો મુશાયરાના તેજોદ્રેષથી આંજન મુશાયરાની રહેજ આદેખાઈ પણ કરતા થયા છે।

અર્થઘન અને ચિંતન પ્રધાન કહેવાતી કવિતાઓ જ્યારે આમ જનતાથી અંતરી રહી, પોયામાં પડી પડી સડી રહી છે; ત્યારે ગઝલ પ્રવૃત્તિ અને મુશાયરાએ શુભરાતની આમ જન જનતાને કવિતામાં રસ લેતી કરી છે. અર્થઘન અને ચિંતનપ્રધાન કવિતાનાં જોગવાદારી કવિઓ અસાર સુધી અગનમાંજ ઉડી રહ્યા છે. ધરતી પર વસતી આમ જનતાની તેમને હેશ પછુ પરવા નથી. હવે મુશાયરાની ઝીડીથી કવિઓ અને જનતા વચ્ચે સહકાર સધાનો ચાલ્યો છે. જે જે શહેર કે કસબમાં મુશાયરાની જાહેરાત થાય છે, લાં કાબજેમી જનતા લાં હમરોની સંખ્યામાં હાજર થઈ છે, અંતરના ઉગળાકાથી વધાવી લે છે. મુશાયરાની આ લોકપ્રિયતાથી લેખકધારી કવિઓ ચમક્યા છે. પ્રો. વિપ્લવસાહ

ત્રિવેદી જેવા શાંત વિવેચક પણ મુશાયરા પ્રતિ લાલ જાતી ખતાવવા જોડલા બડકી ગયા છે। એ જોતાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને અંતર પોકાર કરી જાડે છે કે એ મુશાયરાની સફળતાનું પરિણામ છે કે વિરોધ ભાવે પણ સાક્ષરો એમાં રસ લેતા થયા છે.

પ્રો. ત્રિવેદી સાહેબ તો કહે છે કે 'એક સાહિત્યિક, આભાસ સાહિત્યની પ્રવૃત્તિએ દમણું સામાજિક ઘેલછાનું સ્વરૂપ લીધું છે.' એટલે કે એમના ધ્યાનાનુસાર ગઝલ પ્રવૃત્તિએ સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ નથી પણ તેનો આભાસ છે, આભાસ છે એટલુંય કમુમ કરો છોને? આખાર! સ્વ. ખાલાશંકર, સ્વ. કસાપિ, સ્વ. મણિલાલ નથુભાઈ, સ્વ. સાગર, સ્વ. દીવાના, (સ્વ. અમૃત કેશવ નાયક કે જે એકજ વ્યક્તિએ રહીશ કાફિયા સાહિત્યની સંપૂર્ણ ગઝલો લખી છે; છતાં જે આજના મહાકવિઓની નિગાહથી પર રહ્યા છે।) વગેરે લખતા હતા; ત્યાં સુધી એ ગઝલો સાહિત્યનું અંગ ગણાતું હતું પણ આજે દગ-લાખથી 'મિયાંઓ' એ પ્રવૃત્તિમાં દૂદી પડ્યા છે મારે એ ફક્ત આભાસ રૂપ થઈ ગઈ છે। એ આભાસ છે કે સાહિત્ય પ્રવૃત્તિની એક નેની ઉપકેલી ખરેખરી દિશા છે; તેની ખાતરી તો છેલ્લા સુરત કે અમદાવાદ ખાતે થયેલા મુશાયરામાં પધારનાર સાહિત્યરસિક શ્રાંતાઓને ખાતરી થઈજ ગઈ હશે; કે એ કોઈ દાહી નીકળેલી 'હળવી' પ્રવૃત્તિ નથી, પણ સાહિત્યનું એક નવિન અંગ છે જેને ખિન્નવા મારે હિંદુ-મુસ્લિમ નવ લોકીયા કવિઓ પેતાનું લોકી પાણી એક કરી રહ્યા છે. હા, હજી એને હાર-કાની છાપ લાગી નથી।

દર રવિવારે પ્રગટ થતું

સુસ્તિમ હિન્દના અવનવા સમાચારો,
સાહિત્ય સામગ્રી અને કટાક્ષ કલમેથી
ભરપૂર.

ખિલાફત (ગુજરાતી)

વાર્ષિક લવાજમ:-

હિન્દમાં રૂ. ૯) પરદેશ પાકિસ્તાન ૧)
છુટક નકલ રૂ. આઠ

આગેજ શ્રાવક ખનવા માટે લખો:-

.... ખિલાફત પ્રેસ —
લવલેન બાયબલા,
મુંબઈ-૨૧.

ઉદ્દેશ્ય અને ઉદ્દેશ્યન આપતી
વાર્તાઓનું અનોખું માસિક

કહાની

જેનો દરેક આંક એટલે
વિવિધતાભર્યો વાર્તાસંગ્રહ

પુસ્તકાલયનું જીવજીવ

હૃદયોનો શણગાર

મુગાફરીનો સંગ્રામી

બાહર ખખરનું સખજ સાધન

આપણી જીવ કિંમતે આગે કોઈ

વાર્તા-પુસ્તક પણ મળતુ નથી.

વાર્ષિક રૂ. ૬-૦૦-૦ છુટક પ્રત ૦-૧૦-૦

કહાની કાર્યાલય

દાણુવીક ૪: ભાવનગર

૦. સુંદરતા

૦ મજબુતાઈ

અંને ફેશન માટે

હિન્દમરમાં જે નામ
મશહુર છે તે

જોન ખેરલ

બુટ — શુઝ — ચંપલ્સ

અને

હાઈકલાસ લેડીઝ સેન્ડલ્સ

...ખનાવનાર...

યુગધર્મો:-

મહામદઅલી રોડ-હિંદ આશીસ)

કોઈ-શીરોજીશાહ મહેતા રોડ.

શહેર-નાના રોડ.

પરેલ-દામોદર હોલ.

વાંદરા-લીલરોડ વગેરે

કરાંચી-પ્રીકીટીક કંપ કાંતે ખંદરોડ.

હૈદાબાદ સીંધ-તીલક પન્ક લેધન.

મદ્રાસ-રતન ખાતર.

Printed by:-Mangalal Mangaldas Patel, at the 'Gangotri' Printing Press
Kampani Khand Nazar, SURAT.

Published by:-Azam Ahmed Esmail 'Vahshi' for Vahshi Sahitya Karyalaya,
Tower Road, SURAT.